

TESTIMONIA
NAJDAWNIEJSZYCH
DZIEJÓW SŁOWIAN

Prace Slawistyczne

137

Komitet Redakcyjny

MARIOLA JAKUBOWICZ (redaktor naczelna)

JERZY DUMA, JACEK KOLBUSZEWSKI,

VIOLETTA KOSESKA-TOSZEWA, DOROTA KRYSZYNA REMBISZEWSKA,

JANUSZ SIATKOWSKI, LUCJAN SUCHANEK

INSTYTUT SŁAWISTYKI POLSKIEJ AKADEMII NAUK
FUNDACJA SŁAWISTYCZNA

**TESTIMONIA
NAJDAWNIEJSZYCH
DZIEJÓW SŁOWIAN**

SERIA GRECKA

Zeszyt 6

PISARZE WIEKU XI

Tłumaczenie i komentarz
ANNA KOTŁOWSKA

Współpraca
ALINA BRZÓSTKOWSKA

WARSZAWA 2013

Recenzenci naukowi
JAROSŁAW DUDEK
KIRIL MARINOW

**Wydanie publikacji dofinansowane przez Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego**

Projekt okładki
MAREK PIJET

Redakcja
JACEK SERWAŃSKI

Łamanie
BARBARA ADAMCZYK

© Copyright by Fundacja Sławistyczna, Instytut Sławistyki PAN
& Anna Kotłowska i Alina Brzóstkowska

ISBN 978-83-64031-04-5

Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy (SOW)
Instytut Sławistyki PAN
00-330 Warszawa
ul. Nowy Świat 72
tel./fax 0 22 827-17-41
e-mail: sow@ispan.waw.pl
www.ispan.waw.pl

UWAGI DO PRZEKŁADU

ΡΩΜΑΙΟΙ – ROMANI – RZYMIANIE

W polskiej literaturze bizantynologicznej brak zgody w kwestii tłumaczenia terminu *Ρωμαῖοι*. Niektórzy badacze oddają go poprzez transliterację: *Romajowie*. Jak się wydaje, głównym tego powodem jest chęć podkreślenia różnicy pomiędzy epoką greckiego średniowiecza, reprezentowaną przez Cesarstwo Bizantyńskie, i starożytnym Cesarstwem Rzymskim. Jest to założenie błędne. Pojęcie „Cesarstwo Bizantyńskie”¹ używane powszechnie od czasów nowożytnych (dla określenia państwa słowa „Bizancjum” użył po raz pierwszy Hieronimus Wolf w XVI wieku, w swoich edycjach historyków bizantyńskich)² ma charakter popularny, umowny, nigdy natomiast nie występuje jako oficjalna nazwa państwa. Ta ostatnia pozostaje niezmienna: *imperium Romanum* – βασιλεία τῶν Ῥωμαίων³. Podobnie zresztą jak poczucie ciągłości państwa i niezmiennej tożsamości, które pozostaje obecne w wymiarze społecznym.

Słowo *Ρωμαῖοι* jest powszechnie obecne już w literaturze antycznej, gdzie jest greckim odpowiednikiem łacińskiego [*populi / cives*] *Romani*. Wystarczy tu sięgnąć chociażby do wielkich traktatów historycznych: *Dziejów* (Ἱστορίαι) Polibiusza z Megalopolis czy *Historii rzymskiej* (Ῥωμαϊκὴ ἱστορία) Kasjusza Diona, poświęconych refleksji odnośnie do źródeł wielkości Rzymu. To prace stosunkowo łatwo dostępne z wyczerpującą literaturą oraz aparatem krytycznym. Najprostsza analiza indeksu wyraźnie naświetla interesującą nas terminologię. *Last but not least*, warto jeszcze zajrzeć do twórczości Józefa Flawiusza, z której chętnie czerpali autorzy bizantyńscy: „τὸν μὲν γὰρ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πόλεμον ἤμῖν τοῖς

¹ Konsekwentnie, słowo „Bizantyńczyk” oznacza mieszkańca Miasta, Konstantynopola, np. Skylitzes, 409. 90: „δοῦλος Βυζαντίου τινὸς ἀνδρὸς...”, „niewolnik pewnego człowieka z Bizancjum...”. Zob. szerzej pełne filologicznej akrybii rozprawy Gyuli Moravcsika, *Einführung in die Byzantinologie*. Budapest 1976.

² Szerzej innowację Wolfa omawia Przemysław Marciniak, *Ikona dekadencji. Wybrane problemy europejskiej recepcji Bizancjum od XVII do XX wieku*. Katowice 2009, s. 41-42, zwł. przyp. 3. Także Dionysios A. Zakynthinos, *Continuité de l'Empire Romain à Constantinople: 330-1453*, [w:] *La notion de „Romano” tra cittadinanza e universalità*. Napoli 1984, s. 231-245, zwł. s. 232.

³ O znaczeniu tego terminu w relacjach Cesarstwa z Zachodem, zwłaszcza w kontekście koronacji Karola Wielkiego, zob. Peter Clausen, *Romanum gubernans imperium*. „Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters” 9 (1951), s. 103-121.

Ἰουδαίους γενόμενον...” (AJ 1, 4.2-3), „οὐ γὰρ ἐπολέμει τότε Ῥωμαίοις τὸ ἡμέτερον ἔθνος” (AJ 12, 127.4), czy wreszcie podtytuł *Bellum Iudaicum*: „Φλαυίου Ἰωσήπου ἱστορία Ἰουδαϊκοῦ πολέμου πρὸς Ῥωμαίους βιβλίον α.” – *Józefa Flawiusza historii wojny żydowskiej przeciw Rzymianom księga I*”.

Tożsamość *Ῥωμαῖοι–Romani* jednoznacznie potwierdzają *intitulationes* m.in. korespondencji zagranicznej cesarzy zachowane zarówno w greckim oryginale, jak i w oficjalnym przekładzie łacińskim. Są one szczególnie cenne, gdyż odzwierciedlają terminologię na płaszczyźnie formalno-prawnej, obowiązującej świat ówczesnej dyplomacji i porządku międzynarodowego.

Poniżej przytaczamy kilka reprezentatywnych przykładów:

a) Mansi XII 1001 = PL 129, 210 – Nicea 787, przekład łac.: Anastasius Bibliothecarius

Κωνσταντῖνος καὶ Εἰρήνη πιστοὶ βασιλεῖς [Ῥωμαίων]⁴
Constantinus et [H]⁵ Irene fideles imperatores Romanorum

b) Dölger – Wirth, Reg. 1524a (1528); Kresten, 91-93, Manuel I (1176/1177); tylko tekst łaciński

Manuel in Christo Deo fidelis imperator, porphirogenitus, divinitus coronatus, regnator, potens, excelsus, semper augustus et Romanorum moderator ó Komninós [...]

c) Dölger – Wirth, Reg. 1582; Kresten, 91, Izaak II Angelos (1188) =

d) Dölger – Wirth, Reg. 1610, Izaak II Angelos (1192)

†Ισαάκιος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς, θεοστεφής, ἄναξ, κραταιός, ὑψηλός, ἀεὶ αὐγουστος καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ Ἄγγελος [...]

†Isaaci in Christo Deo fidelis imperator, divinitus coronatus, sublimis, potens, excelsus, semper augustus et moderator Romanorum Angelus [...]

⁴ Według najnowszej edycji Nicaenum II: L a m b e r z, CFHB 2008, jest to późniejsza interpolacja, s. 42-43.

⁵ L a m b e r z, s. 43.

Aspekt formalno-prawny terminu widać też np. u jurysty Teodora Balsamona, który definiuje *Ῥωμαῖοι* jako tych, którzy m.in. „rządzą się wedle praw”, niezależnie skąd pochodzą: „Οἱ γοῦν αὐχοῦντες βίον ὀρθόδοξον, κἂν ἐξ Ἀνατολῶν ὦσι, κἂν ἐξ Ἀλεξανδρέων, κἂν ἐτέρωθεν, Ῥωμαῖοι λέγονται καὶ κατὰ νόμους ἀναγκάζονται πολιτεύεσθαι”⁶.

Pozostaje rozstrzygnąć jeszcze jedną kwestię. Otóż w DAI Konstantyn stosuje termin *Ῥωμαῖοι*. Fakt ten stał się niechcący przyczyną zamieszania, służąc wzmocnieniu tezy o identyfikacji: *Ῥωμαῖοι* – Romajowie / *Ῥωμαῖοι* – Rzymianie. Wszakże po uważnej lekturze DAI wyłania się zupełnie inny obraz.

Już sam autor wyraźnie definiuje pojęcie: „Οἱ καὶ Ῥωμαῖοι προσηγορεύθησαν διὰ τὸ ἀπὸ Ῥώμης μετοικῆσθαι, καὶ ταύτην μέχρι τῆς σήμερον τὴν ἐπωνυμίαν ἐναποφέρονται.” – „Nazywają się oni *Romani*, ponieważ przenieśli się z Rzymu i aż do dzisiaj noszą tę nazwę” (29.5-7). Kluczowe dla zrozumienia tego zdania jest to, co kryje się pod słowem R z y m, aby to wyjaśnić musimy zbadać obecność w DAI pojęcia *Ῥωμαῖοι*:

a) „(...) ἠγοράζοντο δὲ τὰ κάστρα τῶν Ῥωμάνων τὰς νήσους, καὶ ἔζουν ἐξ αὐτῶν”. (30.121)

„umocnione osady [*kastra*] *Romani* zajmują się wyspami i żyją z nich”.

Jest to fragment opisu Dalmacji w chwili przybycia Słowian. W rozdziale poprzednim, zbyt obszernym do cytowania w tym miejscu, Konstantyn szczegółowo opisuje proces podboju miejscowej ludności (*Ῥωμαῖοι*) przez Słowian i Awarów oraz ich migrację na wybrzeże⁷, m.in.:

b) „Οἱ δὲ λοιποὶ Ῥωμαῖοι εἰς τὰ τῆς παραλίας κάστρα διεσώθησαν, καὶ μέχρι τοῦ νῦν κρατοῦσιν αὐτά, ἅτινά εἰσιν τὰ Δεκάτερα, τὸ Ῥαοῦσιν, τὸ Ἀσπάλαθον, τὸ Τετραγγοῦριν, τὰ Διάδωρα, ἡ Ἄρβη, ἡ Βέκλα καὶ τὰ Ὀψαρα, ὄντινων καὶ οἰκήτορες μέχρι τοῦ νῦν Ῥωμαῖοι καλοῦνται”.

⁶ G.A. Rhailes, A. P. Oles, *Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων*. Athenai repr. 1966, t. IV, s. 451.

⁷ Za wprowadzenie w zagadnienie stanu osadnictwa na wybrzeżu dalmatyńskim w chwili przybycia Słowian może służyć artykuł Ivo Goldsteina, *Byzantine Cities and Slavic Village: The Case of the Eastern Adriatic in the Early Middle Ages*, [w:] Lars M. Hoffmann (Hrsg.), *Zwischen Polis, Provinz und Peripherie. Beiträge zur byzantinischen Geschichte und Kultur* (MVB 7). Wiesbaden 2005, s. 203-213.

„Pozostali *Romani* znaleźli schronienie w umocnionych osadach [*kastra*] nadmorskich i posiadają je aż do dziś. Są to: Dekatera, Ragusa, Spalato, Tetrangourin, Diadora, Arbe, Bekla i Opsara, których mieszkańcy do dzisiaj nazywają się *Romani*”.

c) „(...) ἀπ' ἐκεῖσε τοὺς Ῥωμάνους ἐναπεδίωξαν, οὓς ὁ βασιλεὺς Διοκλητιανὸς ἀπὸ Ῥώμης ἀγαγὼν ἐκεῖσε κατεσκήνωσεν, διὸ καὶ Ῥωμᾶνοι ἐκλήθησαν διὰ τὸ ἀπὸ Ῥώμης μετοίκους αὐτοὺς γενέσθαι ἐν ταῖς τοιαύταις χώραις, ἧγουν τῆς νῦν καλουμένης Χρωβατίας καὶ Σερβλίας”. (31.11-15)

„[Awarowie] wygnali stamtąd *Romani*, których cesarz Dioklecjan zabrawszy z *Rzymu* tam osadził; dlatego też nazywają się *Romani*, gdyż zostali przeniesieni z *Rzymu*, na te ziemie, które teraz nazywają się Chorwacją i Serbią”.

Informacja ta powtarza się – z małymi wariantami stylistycznymi – w następujących miejscach: 32.24; 33.4; 35.3-4.

Podsumowując, dla Konstantyna *Romani* / Ῥωμᾶνοι stanowią łacińskojęzyczną populację Dalmacji. Jej obecność cesarz łączy zwłaszcza z osadnictwem przeprowadzonym przez Dioklecjana. W tym kontekście, wspomniany w powyższej definicji (29.5-7) *R z y m*, należy rozumieć jako obszar Italii, niekoniecznie jedynie samej stolicy. Dla autora DAI symbolizuje ona pierwotną ojczyznę ludności łatyńskiej, której językiem macierzystym była łacina, *Rzymian* w węższym znaczeniu⁸.

W pełni możemy teraz docenić subtelność opozycji *Ῥωμαῖοι* / Ῥωμᾶνοι: pierwsi to ogół poddanych cesarza, drudzy – jedna z wielu grup etnicznych uniwersalnego imperium. Ale wszyscy są *Rzymianami*⁹.

Podobne rozumienie powyższej opozycji znajdziemy jeszcze kilkaset lat później, u schyłku Cesarstwa. XV-wieczny uczyony Jan Kanaboutzes, w swoim komentarzu filologiczno-historycznym do Dionisiosa z Halikarnasu, używa terminu

⁸ Najnowszy artykuł Florina Curty analizujący informacje o Chorwatach w DAI przyjmuje, *a priori*, powyższe rozumienie *Romani*. Nie zostało to wyartykułowane wprost, gdyż inny jest przedmiot tekstu, ale zawarty w nim naukowy dyskurs byłby niemożliwy bez tegoż, jakkolwiek milczącego, założenia: *Emperor Heraclius and the Conversion of the Croats and the Serbs*, [w:] *Medieval Christianitas. Different Regions. „Faces”, Approaches*. Edited by Tsvetelin St e p a n o v, Georgi K o z a k o v. Sofia 2010, s. 121-138.

⁹ Do podobnych wniosków, ale z innych założeń, doszedł Fancesco B o r r i, analizując źródła frankijskie, niejako na uboczu badań stosunków etnicznych na Istrii, zob. *Gli Istriani e i loro parenti*. „JÖB” 60 (2010), s. 1-25, zwł. s. 7-12.

Ρωμαῖνοι na określenie Rzymian „starożytnych”, mieszkańców Miasta nad Tybrem, w odróżnieniu do Rzymian (*Ρωμαῖοι*), poddanych cesarzy z Konstantynopola¹⁰.

Niezależnie od przedstawionego wyżej aspektu formalnego, poczucie rzymskości było czymś powszechnym w szerokim odbiorze społecznym. Romanizacja greckiej ludności wschodniego rejonu Morza Śródziemnego, początkowo przyjęta jako „consensus regarding Rome’s right to maintain social order and to establish a normative political culture”¹¹, stopniowo stworzyła nową tożsamość, uznaną za własną. Tradycja rzymskiego państwa stała się tradycją Greków małoazjatyckich, Syryjczyków, Aleksandryjczyków itd. Dziesiątki świadectw tego procesu, u świtu Bizancjum w IV wieku już zakończonego, znajdzie Czytelnik w drugim rozdziale znakomitej książki Anthony’ego Kaldellisa, *Hellenism in Byzantium*. Cambridge 2007¹².

Bizancjum „można zdefiniować jako państwo narodowe (*nation-state*) Rzymian, jednolitą wspólnotę polityczną, utrzymywaną razem przez wspólny „obyczaj (*custom, ethos*)”¹³.

Anna Kotłowska

¹⁰ *Ioannis Canabuzae magistri ad principem Aeni et Samothracas in Dionysium Halicarnasum Commentarius*, edidit Maximilian L e h n e r d t. Leipzig 1890, s. 16 nn., zwł. s. 19.

¹¹ C. A n d o, *Imperial Ideology and Provincial Loyalty in the Roman Empire*. Berkeley 2000, s. xi.

¹² „*The world city*”: *Romans of the East*; już sam tytuł jest wystarczająco wymowny. Dodajmy, że przytoczone tam źródła obrazują mentalność nie tylko imperialnej elity kulturalnej, lecz również szerokiej klasy średniej.

¹³ K a l d e l l i s, *Hellenism...*, s. 76. Ostatnio Dion S m y t h e zaproponował opisanie tożsamości Bizantyńczyków współczesnym językiem socjologicznym. Jakkolwiek intelektualnie inspirująca, definicja „Byzantine identity may be analysed in terms of position on five planes (s. 34): religion, gender, sexual orientation, ethnicity and ‘class’ or social rank”, tchnie anachronizmem. Kategorie właściwe mentalności współczesnej nie wyczerpują samoświadomości ówczesnych, głęboko zanurzonych w czasowości, zob. I d e m, *Byzantine Identity and Labelling Theory*, [w:] *Byzantium: Identity, Image Influence*, ed. by K. F l e d e l i u s, P. S c h r e i n e r. Copenhagen 1996, s. 26-36.

SKRÓTY

- DAI *Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio*. Edited by Gyula Moravcsik, translated by R.J.H. Jenkins (CFHB). Washington, DC 1967; 2002 [pierwsze wyd. Budapest 1949].
- Dölger – Wirth *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1204*. Bearbeitet von F. Dölger. 2. Teil: Regesten von 1025-1204. Zweite, erweiterte und verbesserte Auflage bearbeitet von P. Wirth. Mit Nachträgen zu Regesten Faszikel 3. München 1995.
- Kresten Otto Kresten, *Der „Anredestreit“ zwischen Manuel I. Komnenos und Friedrich I. Barbarossa nach der Schlacht von Myriokephalon*. „Römische Historische Mitteilungen“ 34/35 (1992/1993), s. 65-110.

PRZEDMOWA

Zarówno w Polsce, jak i w całej światowej bizantynistyce jednym z ważnych zagadnień są reguły tłumaczenia nazw własnych. W zasadzie każda epoka wypracowała tutaj swą własną wrażliwość, od latynizacji wczesnej epoki nowożytnej poczynawszy (np. pomnikowe *Familiae Byzantinae* Charles'a Du Fresne Du Cange'a). Obecnie w literaturze naukowej kręgu języka angielskiego i niemieckiego zaczyna przeważać transliteracja (choćby w prestiżowej serii „Mainzer Veröffentlichungen zur Byzantinistik”, np. Batatzes, nie: Vatatzes; czy w niedawnym [104: 2, s. 906] tomie „Byzantinische Zeitschrift” w części bibliograficznej: Kosmas Bestitor, a nie: Vestitor). Proces ten w ogóle natomiast nie objął języka francuskiego i rosyjskiego, gdzie nadal niepodzielnie królują, odpowiednio, galicyzacja/rusycyzacja i nic nie wskazuje na ich schyłek.

Rezygnujemy całkowicie z transpozycji fonetycznej (jej zasady przedstawił Oktawiusz Jurewicz w trzeciej edycji *Historii Bizancjum* G. Ostrogorskiego) na rzecz transkrypcji (według wzoru zawartego w *Słowniku wyrazów obcych PWN*, 2009, s. 1008. Oczywiście, transkrypcja ta absolutnie nie oddaje fonetyki greki średnio-wiecznej. Wszakże jest oczywistością, iż nie istniał wówczas formalny paradygmat fonetyczny, który mógłby nas zobowiązywać, a teksty „literatury wysokiej” („hochsprachliche Literatur”), do których należy przecież historiografia XI wieku, pisane były w pewnej postaci języka literackiego, tzw. „bizantyńskiej koine”. Jest to język w dużej mierze sztuczny, tzn. taki, który nie odzwierciedla bieżącej ewolucji żywej mowy, lecz jest językiem wyuczonym z podstawą fleksyjno-syntaktyczną epoki hellenistycznej. Stąd współczesne próby oddania ówczesnej wymowy są jedynie kolejnym piętrem sztuczności, a ich jedynym skutkiem jest zdeformowanie nazw własnych. O ile tego typu zabieg byłby poniekąd zrozumiały w tłumaczeniach typu beletrystycznego, o tyle w edycjach źródłoznawczych, stanowiłyby wręcz źródło nieporozumień natury faktograficznej.

W tym zespole zagadnień szczególnie trudne jest oddanie litery *beta*: „β”, gdzie zachowanie konsekwencji jest niemożliwe, stąd wymaga ono dodatkowego wyjaśnienia. W okresie hellenistycznym rozpoczęła się ewolucja ze względu na sposób artykulacji: ze zwartej [b] na szczelinową [v]¹⁴. Proces ten uwidocznił się w niekon-

¹⁴ Stephen C o l v i n, *A Historical Greek Reader. Mycenaean to Koiné*. Oxford 2007, par. 54; Robert B r o w n i n g, *Medieval and Modern Greek*. Cambridge 1995, s. 26-27.

sekwencji ortografii nawet w obrębie jednego autora, por. np. Φλαούϊος : Φλάβιος (Plutarch), Οὐαλάμερος : Βαλάμερος (Konstantyn), ale np. poprawne Φλαουίω Οὐαλερίω (P.S.I. 1075, anno 458 [sic!]). Dlatego też w niniejszej edycji zdecydowano się na transkrypcję zgodnie z normą klasyczną [b] z wyjątkiem tych słów (przeważnie imion własnych), które powszechnie przyjęły się w języku polskim bądź innych językach nowożytnych. Jak można sądzić, jest to rozwiązanie najbardziej konsekwentne.

*

Niniejszy tom obejmuje wybranych pisarzy wieku XI (wybór Wincentego Swobody): Michała Psellosa, Kekaumena, Michała Attaleiatesa, Jana Skylitzesa, jego Kontynuację, Annę Komnenę, Nikefora Bryenniosa. Wszyscy oni urodzili się w tym stuleciu, lecz ich prace powstały u jego schyłku, mimowolnie (a niekiedy celowo) dokonały jego bilansu. Wyjątkiem są dzieła Anny i jej męża, oba niedokończone, pisane już w latach 30./40. wieku XII, ale mentalnie należące jeszcze do poprzedniego. Z perspektywy badacza Słowiańszczyzny źródła te są wyjątkowo jednorodne. Przedstawiają zwykle te same wydarzenia: atak Rusów na stolicę, wydarzenia w Bułgarii głównie z lat 40. i późniejszą próbę interwencji Zety. Natomiast dla językoznawców cenne mogą być zabytki języka słowiańskiego, przekazane za greckim pośrednictwem. W edycji pominięto (z małymi wyjątkami) wydarzenia, które jakkolwiek mają miejsce na terenach objętych także osadnictwem słowiańskim, ale nie dotyczącym go bezpośrednio, jak np. konflikty polityczne wewnątrz cesarstwa czy migracje ludów tureckich (np. Pieczyngów czy Uzów). Obie kwestie posiadają własną, bogatą i specjalistyczną (zwłaszcza turkologia) literaturę, której adekwatne ujęcie przekraczałoby możliwości bieżącego wydania. Na koniec wytłumaczyć należy brak *Kroniki* Jana Zonarasa. Otóż dzieło to, ze względu na swoją strukturę jak i rozmiary, stanowiłoby prawdopodobnie jedną z obszerniejszych części, co utrudniłoby proces wydawniczy. Dodatkowo, ze względu na brak literatury polskiej poświęconej temu dziełu planujemy (A. Kotłowska) szczegółowszą niż zwykle część biograficzną. Z tego też powodu – zachowując zarazem plan tomu według W. Swobody – *Kronika* Jana Zonarasa rozpocznie następny tom *Testimoniów*.

Dr Alina Brzóstkowska rozpoczęła pracę nad następującymi przekładami: Jana Skylitzesa, Kontynuacji i Michała Attaleiatesa. W większości przypadków w ostatnich latach pojawiły się nowe edycje i komentarze, które sprawiły, iż rewizja istniejących polskich tłumaczeń: Anny, Michała Psellosa i Nikefora stała się konieczna

(A. Kotłowska). Podobnie duże znaczenie ma hiszpańskie tłumaczenie Attaleiatesa, które zdezaktualizowało tekst boński. Autorem komentarza historycznego jest dr Anna Kotłowska, ona też odpowiada za ostateczną postać całego przekładu, wybór tekstów i przyjętą metodologię.

*

Szczególnie serdecznie dziękuję recenzentom, a mianowicie Panu prof. dr. hab. Jarosławowi Dudkowi (Uniwersytet Zielonogórski) oraz Panu dr. Kiryłowi Marinowowi (Uniwersytet Łódzki), których wnikliwe i erudycyjne uwagi pozwoliły uniknąć wielu błędów i pułapek. Za wskazówki, które pozwoliły na wzbogacenie komentarza dziękuję także Panu prof. dr. hab. Janowi Prostko-Prostyńskiemu, Panu dr. Łukaszowi Różyckiemu oraz Panu mgr. Grzegorzowi Rostkowskiemu. Chciałabym też złożyć podziękowania Panu dr. Dawidowi Dudkowi za nieocenioną pomoc przy zdobywaniu aktualnej literatury, co umożliwiło ukończenie pracy w rozsądnym terminie. Oczywiście pełną odpowiedzialność za tekst ponosi autorka.

Anna Kotłowska

MICHAŁ PSELLOS

Michał Psellos to jedna z najbardziej kontrowersyjnych postaci bizantyńskiego świata, barwna i pełna kontrastów. Wszechstronnie wykształcony erudyta, reprezentant nurtu „humanistycznego” w filozofii i literaturze, płodny i utalentowany pisarz, a jednocześnie bezwzględny polityczny gracz, bez żadnych moralnych zahamowań zwalczający swych przeciwników na dworze cesarskim (por.: „a man of considerable breadth of learning and prodigious memory”, „egotist Psellus”: przykładowe epitety z edycji Andrew R. Dycka, *The Essays on Euripides and George of Pisidia and on Heliodorus and Achilles Tatius*. Wien 1986, s. 29 i 37). Właściwie miał na imię Konstantyn, lecz w roku 1055 (Kara y a n n o p u l o s - W e i s s, s. 407: 1054 r.) wstąpił do monasteru „Piękne Źródło” („ἡ Ὠραία πηγὴ”) na górze Olimp w Bitynii, przyjął imię Michał, pod którym jest znany. Nazwisko „Ψελλός” pochodzi od czasownika „ψελλίζειν” („jąkać się”) i jest wyrazem ówczesnej mody na tworzenie nazwisk od cech osobowościowych.

Urodził się (1017/18 r.) w stolicy, w rodzinie niezamożnej. Wybitne uzdolnienia syna nie uszły uwadze rodziców, którzy od najmłodszych lat zapewнили mu wszechstronne wykształcenie (lekcje prywatne, a w konsekwencji studia *artes liberales* oraz prawo). Studiował u największych intelektualistów epoki: Jana Mauropusa i Jana Ksifilinosą. W roku 1041 został pisarzem sądowym na dworze cesarskim („ὀπογραμματοεὺς τῶ βασιλεῖ”). Od tego czasu zaczyna się jego wielka kariera jako polityka w najbliższych dziesięcioleciach wpływowego, lecz pozostającego w cieniu (pomniejsza jego polityczne znaczenie Л ю б а р с к и й, s. 206-208; warto tu zwrócić też uwagę na odrębną monografię tego uczonego poświęconą osobowości Psellosa, pisaną w duchu apologetycznym: *Михаил Пселл. Личность и творчество. К истории византийского предгуманизма*. Москва 1977). Początek XI wieku to w historii Cesarstwa okres pełen zamętu. Wraz z wygasaniem dynastii macedońskiej nasila się walka o władzę. Zwykle toczy się ona za murami pałacu, wszakże czasami dochodzi do otwartej wojny domowej. Nie miejsce tu na szczegółowy rys ponurych dziesięcioleci. Przy lekturze Psellosa trzeba wszakże pamiętać, iż pełniąc wysokie urzędy (protoasekretis, mesadzon, bestiarios), przetrwał on na dworze panowanie dziesięciu cesarzy, co możliwe było tylko dla człowieka bezwzględnego i pozbawionego zasad.

Michał Psellos to postać niewątpliwie kontrowersyjna (Л ю б а р с к и й, s. 217, ujmuje to eufemistycznie i nieco przewrotnie: „Пселл не желал, чтобы его личность [...] измеряли стандартными мерками”), ale zarazem wybitny

uczony, zajmujący się wieloma zagadnieniami zarówno z zakresu nauk przyrodniczych jak i społecznych. Sam o sobie napisał: „Nadal siebie nie rozumiem, czy jestem jakimś boskim skarbem, czy może bestią, bardziej złożoną niż Tyfon (*List 191, Kurt-Drexl*)”. Krótko po 1045 r. (1047 r.: Lauritzen) otrzymał tytuł *konsula filozofów* (ὑπατος τῶν φιλοσόφων), „rektora” odnowionego Uniwersytetu, przez co symbolicznie uznano go za największego współczesnego uczonego. Pozostawił po sobie rozprawy filozoficzne, medyczne, utwory retoryczne i poetyckie (np. *Epitafium na Sklerajnę* przetłumaczone przez wielkiego polskiego uczonego Leona Sternbacha, „Rozprawy Wydziału Filologicznego PAU” 14 [1891], s. 375-392) i ogromną korespondencję przeszło 500 listów. Wiele pism z przypisywanego mu dorobku nie wydaje się autentycznych, ale też nie doczekało się jeszcze krytycznej edycji oraz komentarza. W ostatnich latach szczególnie gorący spór budzi *Ἱστορία Σύνοτομος* po jej opublikowaniu przez W.J. Aerts’a w *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* w 1990 roku.

Nie znamy dokładnej daty śmierci Psellośa. Pewne wnioski wyciągać można na podstawie datacji ostatnich tekstów. Za taki uważa się mowę pogrzebową dla Andronika Doukasa (Par. gr. 1182; Gautier). Jednak nie ma jednomyślności co do jej datowania. Do niedawna przyjmowano propozycję Polemisa: rok 1081, ostatnio wszakże Karpozilos wystąpił z hipotezą, iż utwór pochodzi z 1076 roku. Istnieje też inna teoria: w utworze *Dioptra* Monotroposa znajduje się przedmowa autorstwa Psellośa. Ponieważ nie kwestionuje się czasu powstania *Zwierciadła*: 1096/97, to można na tej podstawie przyjąć rok śmierci Psellośa (tak Moravcsik, s. 437; podobnie na lata 90. wskazuje Л ю б а р с к и й, s. 198). Jednakże nie jest wykluczone, iż Monotropos mógł dołączyć fragment Psellośa już po śmierci tegoż. Stąd należałoby raczej przyjąć, iż śmierć autora *Chronografii* miała miejsce pod koniec lat 70. (Kaldellis), zwłaszcza że ostatnią informacją natury politycznej, świadcząca o obecności Psellośa w życiu publicznym, jest wzmianka o śmierci Kryspina (*Chron.* 7, 39) z 1075 roku. Ostatnio Kaldellis (*The date of Psellos' death, once again: Psellos was not the Michael of Nikomedeia mentioned by Attaleiates.* „BZ” 104: 2 [2011], s. 651-664) wzmocnił swoją hipotezę, wykazując brak podstaw do identyfikacji autora z Michałem z Nikomedii, wzmiankowanym przez Attaleiata (296-297). Ewentualna tożsamość przesunęłaby datę śmierci na późniejsze lata. Jednak Kaldellis przekonująco argumentuje, iż zarówno wewnętrzna logika narracji Attaleiata, jak i biografie obu postaci (znajomość z osobami trzecimi, pełnione urzędy), wykluczają taką możliwość.

Wśród bogatej twórczości Psellośa jako źródło do dziejów Słowian pewne znaczenie ma jedynie *Χρονογραφία ἢ Βυζαντινῆς Ἱστορίας ἑκατονταετηρηcis*, tzn.

Chronografia czyli stulecie bizantyńskiej historii. Nie należy wszakże zbyt dosłownie traktować tytułu. Dzieło to należy do tzw. „Memoirenliteratur” (M o r a v c s i k, s. 437; K a s h d a n, s. 175-176). Termin ten oznacza nowy nurt w historiografii bizantyńskiej, zapoczątkowany w XI wieku. Narracja prowadzona jest tu z perspektywy autora, następuje dowartościowanie osobistej wizji i oceny wydarzeń. Najwybitniejsze dzieło tego nurtu to *Aleksiada* Anny Komneny. *Chronografia* Psellosa jest takim właśnie rodzajem pamiętnika, osobistej, pełnej emocji relacji o wewnętrznym życiu rodziny cesarskiej, pałacu i kulisach władzy ze strony osoby, przez kilkadziesiąt lat będącej szarą eminencją u boku cesarzy.

Tekst *Chronografii* zachował się tylko w jednym kodeksie z 2 połowy XII wieku. *Codex unicus Paris, gr. 1712* oprócz pomniejszych pism, zawiera także kronikę Ps.-Symeona Logotety oraz *Historię* Leona Diakona, a po nich jako trzeci tekst historiograficzny: dzieło Psellosa (ff. 322-422). Tradycją rękopiśmienną kodeksu zajmował się głównie Kenneth S n i p e s w licznych artykułach. *Editio princeps* ukazała się dopiero w 1874 roku u Konstantyna S a t h a s a w czwartym tomie jego *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*. W chwili obecnej standardowym wydaniem pozostaje R e n a u l d a, które było też podstawą tłumaczenia polskiego. Badacze Psellosa podkreślają jednak konieczność nowej edycji krytycznej (R e i n s c h). Dla *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* rozpoczął prace edytorskie S n i p e s, jednak jego przedwczesna śmierć (w wieku 52 lat) w 1995 roku wstrzymała projekt.

Z perspektywy dziejów Słowian bałkańskich *Chronografia* nie stanowi miarodajnego źródła. Polityka zagraniczna nie stoi w centrum uwagi Psellosa, a jeśli się pojawia, to tylko w drugorzędym kontekście, jako tło dla zobrazowania polityki pałacu bądź pogłębionej charakterystyki aktualnego cesarza. Psychofizyczne portrety władców, kunsztowne *ekfraseis*, w których Psellos był mistrzem na tle współczesnej sobie literatury, odzwierciedlają powszechne wówczas przekonanie, iż kondycja fizyczna odzwierciedla przymioty bądź wady charakteru (stąd nieco na wyrost padło stwierdzenie D y c k a, *op. cit.*, s. 88, iż dzieło to stanowi „breakthrough toward realism”). Przy czym pogląd na naturę ludzką u Psellosa jest wyraźnie pesymistyczny, w przedstawionych życiorysach wielokrotnie uwypukla przekonanie o demoralizującym wpływie władzy (w szerszym kontekście zob. Деян Ц е л е б и н, *Η δημοκρατική Ρώμη στην πολιτική σκέψη του Μιχαήλ Ψελλού*. „ZRVI” 42 (2005), s. 23-34, zwł. s. 31; K a l d e l l i s mówi np. o nowatorskiej „secular conception of the state” [*Hellenism in Byzantium*. New York 2008, s. 213], poświęcając temu zagadnieniu rozdziały 5-9 swojej monografii o *Chronografii*). Autora szczególnie interesują wewnętrzne mechanizmy władzy: praktyka rządzenia, zamachy stanu, zagadnienia sukcesyjne; sam przecież czynnie w nich uczestniczył. Stąd np. w miejscu poświę-

conym Bazylemu II (księga pierwsza), przedstawia przede wszystkim bunty Bardasa Sklerosa i Bardasa Fokasa, pomijając milczeniem chociażby wielką wojnę z carem Bułgarii Samuelem, zakończoną w 1014 roku słynnym zwycięstwem pod Kleidion (nad Strymonem, na północ od Serres). Upadku państwa bułgarskiego w dziele Psellosa nie znajdziemy. Natomiast świat słowiański pojawia się w nim trzykrotnie: a) pomoc Włodzimierza⁵ dla Bazylego w 988 roku; b) powstanie Piotra Deliana w Bułgarii w latach 1040-1041; c) atak Rusów w 1043 roku.

W wydaniu poniższym przytaczamy tłumaczenie Oktawiusza Jurwicza, jako zakorzenione w kulturze polskiej, wszakże wprowadziliśmy zmiany w miejscach, gdzie ze względu na ścisłość realiów historycznych jest to niezbędne. Pozostajemy przy tym przy tytule *Chronografia*, mając na uwadze, iż tytuł *Kronika*, przyjęty w polskim przekładzie, jest zbyt swobodny w kontekście klasyfikacji gatunkowej.

Wydania i tłumaczenia:

- Μιχαηλ Πσελλ, Χρονογραφία, превод от средногръцки* В.Н. Иванов. Варна 1999.
- Michał Psellos, Kronika czyli Historia jednego stulecia Bizancjum*, przekł. i kom. Oktawiusz Jurwicz (Biblioteka przekładów z literatury antycznej 26). Wrocław 1985.
- Μιχαηλ Πσελλ, Χρονογραφία, перевод, статъа и примечания* Я.Н. Любарского. Москва 1978.
- Impelizzeri Salvatore, *Imperatori di Bisanzio. (Chronografia Michele Psello)*. Milano 1984.
- Радојчић Борислав, *Μιχαηλο Πσελλ, [w:] Византијски извори за историју народа Југославије*, t. III, обрад. Ј. Ферлуга, Р. Катичић, Б. Крекић, Б. Радојчић. Београд 1966, s. 219-226.
- Renauld Michel, *Psellos, Chronographie ou l'histoire d'un siècle de Byzance (976-1077)*. Paris 1967.
- Sewter E.R.A., *Michael Psellus, Fourteen Byzantine Rulers*. Harmondsworth 1966.
- Тъпкова-Заимова Василка, *Μιχαηλ Πσελλ, [w:] Гръцки извори за българската история*, t. VI, ред. М. Войнов, И. Дуйчев, В. Тъпкова-Заимова. София 1965, s. 92-132 (skrót serii: ГИБИ).

Literatura podstawowa:

- Barber Charles, Jenkins David, *Reading Michael Psellos*. Leiden–Boston 2006.
- Domaradzki Kamil, *Kariera polityczna Michala Psellosa na dworze bizantyńskim w XI wieku*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 80 (2005), s. 117-138.
- Fest und Alltag in Byzanz*, hrsg. von Günter Prinzling, Dieter Simon. München 1990.

⁵ Tak konsekwentnie tłumaczymy – zachowując zachodniosłowiańską formę – plefoniczne imię Władimir/Wolodimir. Na ten temat obszernie wypowiedział się ostatnio Andrzej Poppe, *Vladimir. History of the Name throughout the Centuries*. „QMAN” 15 (2010), s. 197-219.

- Gautier Paul, *Monodie inédite de Michel Psellos sur le Basileus Andronic Doucas*. „REB” 24 (1966), s. 153-170.
- Kaldellis Anthony, *The Argument of Psellos*’, „Chronographia”. Leiden 1999.
- Karayannopoulos J., Weiss G., *Quellenkunde zur Geschichte von Byzanz (324-1453). Methodik. Typologie. Randzonen*. Wiesbaden 1982.
- Karpozilos Apostolos, *When did Michael Psellos die? The evidence of the Dioptra*. „BZ” 96 (2004), s. 671-677.
- Kashdan Alexander P., *Byzanz und seine Kultur*. Berlin ³1973.
- Колева Елена, *Михаил Псел како извор за историјата на македонскиот народ*. „Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија” 5 (1988), s. 25-119.
- Lauritzen Frederick, *Psellos and the Nazireans*. „REB” 65 (2007), s. 359-364.
- Psello discepolo di Stetato*. „BZ” 101.2 (2008), s. 715-725.
- Psellos’ early career at court*. „BB” 68 (2009), s. 135-143.
- Sul nesso tra stile e contenuti negli encomi di Psello (per una datazione dell’Or. paneg. 3 Dennis)*. „Medioevo greco” 7 (2007), s. 149-158.
- Limousin Eric, *Michel Psellos et la Bulgarie*. „Bulgaria Mediaevalis” 2 (2011), s. 521-532.
- Ljubarski jacob Nicolajevich, *Michael Psellos in the History of Byzantine Literature: Some Modern Approaches*, [w:] *Pour une nouvelle histoire de la littérature byzantine: problèmes, méthodes, approches, propositions: actes du Colloque international philologique*, Nicosie–Chypre, 25-28 mai 2000, ed. P.A. Agapitos, P. Odorico. Paris 2002, s. 107-116.
- Moore Paul, *Iter Psellianum*. Toronto 2005.
- Moravcsik Gyula, *Byzantinoturcica, Bd. 1: Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker* (Berliner Byzantinische Arbeiten Bd. 10). Berlin ³1983.
- Ostrogorski Georgij, *Dzieje Bizancjum*. Warszawa ³2008.
- Pietsch Efthymia, *Die „Chronographia” des Michael Psellos: Kaisergeschichte, Autobiographie und Apologie*. Wiesbaden 2005.
- Poppe Andrzej, *The Political Background to the Baptism of Rus’: Byzantine–Russian Relations between 986-989*. „DOP” 30 (1976), s. 197-244.
- Polemis Ioannis, *When did Psellos die?* „Byzantische Zeitschrift” 58 (1965), s. 73-75.
- Reinsch Diether, *Warum eine neue Edition der Chronographia des Michael Psellos?*, [w:] *Byzantina Mediterranea. Festschrift für Johannes Koder*. Wien 2007, s. 527-546.
- Riedinger J.-C., *Quatre étapes de la vie de Michel Psellos*. „REB” 68 (2010), s. 5-60.
- Snipes Kenneth, *The Chronographia of Michael Psellos. Prolegomena to a New Edition*. Oxford 1978 [nieopublikowana dysertacja doktorska]. Najważniejsze artykuły Snipesa dot. tradycji rękopiśmiennej o charakterze syntetycznym; w nich można znaleźć mniejsze przyczynki: *Notes on Parisinus Graecus 1712*. „JÖB” 41 (1991), s. 141-161.
- The Chronographia of Michael Psellos and the textual tradition and transmission of the Byzantine historians of the eleventh and twelfth centuries*. „ZRVI” 27/28 (1989), s. 43-62.
- Stephenson Paul, *The Balkan Frontier in the Year 1000*, w: Paul Magdalino (ed.), *Byzantium in the Year 1000*. Leiden 2003, s. 109-133.
- The Oxford Dictionary of Byzantium*, editor in chief Alexander P. Kazhdan. Oxford–NY 1991.
- Zakrzewski Kazimierz, *Historia Bizancjum*. Kraków 2007 [1 wyd. 1938].
- Златарски Васил Николов, *История на българската държава през средните векове*, т. 1-3. София 1970-72.

1, 13. Ὁ δὲ βασιλεὺς Βασίλειος τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀγνωμοσύνης κατεγνώκως, ἐπειδήπερ οὐ πρὸ πολλοῦ ἀπὸ τῶν ἐν τῷ Ταύρῳ Σκυθῶν λογὰς πρὸς αὐτὸν ἐφοίτησεν ἀξιόμαχος, τούτους δὴ συγκροτήσας, καὶ ξενικὴν ἑτέραν ξυλλοχισάμενος δύναμιν, κατὰ τῆς ἀντικειμένης ἐκπέμπει φάλαγγος· οἱ δὲ καὶ ἐκ τοῦ παρ' ἐλπίδας ἐπιφανέντες αὐτοῖς, οὐ πρὸς μάχην διεγηγερέμενοι, ἀλλὰ πρὸς μέθην κατακεκλιμένοι, οὐκ ὀλίγους τε αὐτῶν ἀνηγήκασιν καὶ τοὺς καταλειμμένους ἄλλους ἀλλαχόσε διέσπειραν· συνίσταται δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Φωκᾶν στάσις αὐτοῖς καρτερὰ.

4, 39-50. Τὸ γὰρ δὴ γένος <τῶν Βουλγάρων> πολλοῖς πρότερον κινδύνους καὶ μάχαις μέρος τῆς Ῥωμαίων ἐπικρατείας γενόμενον, Βασιλείου ἐκείνου τοῦ ἐν αὐτοκράτορσι λάμπαντος λείαν, ὃ δὲ λέγεται, τὰ ἐκείνων ποιησαμένου, καὶ τὸ μὲν κράτος ἀφελομένου, ὥσπερ δὲ παντάπασιν ἠσθηνηκὸς τῆ τῶν Ῥωμαίων ἰσχύϊ προσερεῖσαν, βραχὺν τινα χρόνον τὴν τοιαύτην ὑπομεμενηκὸς ἦτταν, ἐπὶ τὴν προτέραν ἀλαζονεῖαν παλινδρομεῖν ἐπεχείρησαν· καὶ τῶς μὲν οὐκ ἐν τῷ φανερῷ ἐξέφαινε τὴν ἀποστασίαν· ἐπεὶ δὲ τις τῶν ἐξ ἑτοίμου παρακινούντων τὸ

¹ Psellos czyni tu aluzję do buntu Bardasa Fokasa, który jako *domestikos scholon* został wysłany, by stłumić bunt Bardasa Sklerosa, a doszedł z nim do porozumienia i wspólnie wystąpili przeciw cesarzowi. Por. także Skylitzes, 332-338; Leon Diakon, 173-174. Nad przyczynami buntu wielkich rodów Fokasów i Sklerosów przeciwko władzy Bazylego zastanawia się Catherine Holmes, *Political Elites in the Reign of Basil II*, [w:] Paul Magdalino, *Byzantium in the Year 1000*. Leiden 2003, s. 35-69.

² Mowa tu o posilkach wysłanych Bazylemu przez Włodzimierza z Kijowa, 6 tys. Rusów. W zamian za pomoc i chrzest (6 stycznia 988; istnieje dyskusja o miejscu chrztu: С.А. Беляев, *О названии церкви, в которой был крещен князь Владимир*. „Древняя Русь. Вопросы медиевистики” [2001], s. 50-68), Włodzimierz otrzymał rękę porfirogenetki Anny, siostry cesarza. Opisana tu bitwa miała miejsce pod Chrysopolis latem 988 r. Ponieważ po zwycięstwie nad Bardasem Fokasem Bazyl próbował zwodzić Włodzimierza, ten najechał na miasto Cherson, ważny bizantyński ośrodek na Krymie (989 r.). Dopiero wskutek tego ostrzeżenia cesarz ustąpił i wypełnił wcześniejsze ustalenia. Odmianą rekonstrukcję wydarzeń proponuje Andrzej Poppe, *passim*, sądząc, iż domniemany atak na Krym stanowił *de facto* kontynuację pomocy dla Bazylego, gdyż był wymierzony w jego politycznych przeciwników. Co więcej w momencie tych działań zbrojnych Włodzimierz miał już być żonaty z Anną. Zob. także: Idem, *Ruś i Bizancjum w latach 986-989*. „KH” 85 (1978), s. 3-23; Idem, *Dziewosłëby o porfirogenetkę Annę*, [w:] *Cultus et Cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*. Warszawa 1976, s. 451-468. Powszechna w literaturze bizantyńskiej skłonność do archaizacji, tzn. do używania dla opisu sytuacji współczesnej słów oraz semantyki języka klasycznego (zarówno dialektu attyckiego jak i *koiné*), sprawiła, że Psellos dla określenia plemion zamieszkujących obszar na północ od Morza Czarnego używa słowa „Scyta”. Onomastyka ta ma swój początek u Herodota (4, 4-12). Tradycja bizantyńska będzie tak określała przeważnie koczownicze ludy tureckie. W przypadku używania tegoż etnonimu w kontekście Węgrów podstawową pozostaje praca Zoltána Gombozsa, *A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány* [Ojczyzna węgierska i tradycja narodowa]. I: *Scythia*. „Nyelvtudományi Közlemények” [Prace Ję-

Tak oto cesarz Bazyli poznał niewdzięczność Rzymian¹. Kiedy więc przybył do niego wyborowy oddział gotowego do walki wojska Tauroscytów², sformował z nich jeden korpus, uzupełnił innym obcym wojskiem i wysłał przeciw wrogiej armii.

Korpus wpadł nagle na wroga, który niczego się nie spodziewał i nie czuł w pogotowiu do walki; żołnierze siedzieli za stołami, popijając mocne wino. Nie mało z nich zabito, resztę rozproszono na różne strony, a Bazyli utworzył sobie wśród zwyciężonych silne stronnictwo przeciw samemu Fokasowi.

Plemię Bułgarów w wyniku licznych niebezpieczeństw i walk już dawniej stało się częścią Cesarstwa Rzymskiego, kiedy ów sławny władca Bazyli uczynił z ich ziem, jak to się mówi, zdobycz i zniszczył ich siłę³. Jako osłabione pod każdym względem, opierało się na potędze rzymskiej. Pamiętne przez krótki okres na tak wielką klęskę, postanowiło znowu powrócić do swej dawnej zarozumiałości. Do-

zykoznawcze] 45 (1917-1920), s. 129-194. W języku polskim istnieje, piękna pod względem estetyki narracji, rozprawa Edwarda Zwołskiego, *Scytia, kraj Północy*, jako pierwsza część jego monografii *Kasjodor i Jordanes. Historia gocka czyli scytyjska Europa*. Lublin 1984, s. 9-43. U podstaw archaizacji leżała przede wszystkim natura systemu edukacji, oparta na prestiżu erudycji i literackiej tradycji. Psellos wspomina też Scytów w 5, 15 (straż przyboczna cesarza składająca się z eunuchów; o wareskiej straży przybocznej także 6, 3 (bardzo detaliczna analiza tego fragmentu w kontekście ceremoniału dworskiego zob. Silvia Ronchey, *Sulla presunta tripartizione del Senato a Bisanzio. Critica d'un passo della Cronografia di Psello*, [w:] Eadem, *Indagini ermeneutiche e critico testuali sulla Cronografia di Psello*. Roma 1985, s. 67-79; przedruk [w:] „Porphyra” 4: suppl. 7 [2007], s. 1-13) i 5, 25. W kilku przypadkach, na podstawie innych źródeł możemy przeprowadzić odmienną identyfikację, np. „Tauroscytowie” w straży przybocznej Izaaka Komnena w obozie pod Nikomedią w końcu sierpnia 1057 r. to Pieczyngowie (7, 24).

³ Bazyli II, cesarz w l. 976-1025. Psellos w swojej narracji nie zastanawia się nad przyczynami powstania, które wybuchło nieco ponad 20 lat po ostatecznym podboju Bułgarii przez Cesarstwo. Pisze o tym natomiast Skylitzes, 411-412. W nauce panuje konsensus, iż źródeł powstania należy szukać w zmianie gospodarczej polityki państwa. W Konstantynopolu postanowiono przyspieszyć proces asymilacji podbitych obszarów w struktury administracyjno-ekonomiczne państwa bizantyjskiego. Stąd decyzja o wprowadzeniu tam takiego samego jak w Cesarstwie systemu rozliczeń podatkowych, opartych na pieniądzu, oraz zobowiązań społecznych. Uderzało to ludność funkcjonującą ciągle w gospodarce naturalnej ale także w lokalną elitę, którą pozbawiono uprawnień pośrednictwa. Zob. Paul Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the orthern Balkans, 900-1204*. Oxford 2004, s. 81-89; Nicolas Oikonomides, *The Role of the Byzantine State in the Economy*, [w:] Angeliki E. Laiou, (ed.) *The Economic History of Byzantium* [„Dumbarton Oaks Studies” 39, vols. 1-3]. Washington 2002, s. 973-1058, tu s. 991; 1022; Петър Мутафчиев, *История на българския народ*. София 1986, s. 240-242; Геннадий Г. Литаврин, *Болгария и Византия в XI-XII вв.* Москва 1960, s. 28; Tadeusz Wasilewski, *Administracja bizantyńska na ziemiach słowiańskich i jej polityka wobec Słowian XI-XII wieku*. „KH” 70 (1963), s. 301-323; Ostrogorski, *Dzieje...*, s. 319.

ἐκείνων θράσος προσγένονεν, ἀθρόον εἰς ἀντίπαλον ἑαυτούς* μοῖραν κατεστήσατο.

Τὸ δὲ κινήσαν τούτους πρὸς τὴν τοιαύτην ἀπόνοιαν, τέρας τι, ὡς ἐκείνοις ἐδόκει, τοῦ γένους αὐτῶν ἀποφύεται· ἀνήρ τὸ μὲν γένος οὐδ' ὅσον ἀξιοῦσθαι μνήμης, ποικίλος δὲ τὴν γνώμην καὶ καταπανουργεύσασθαι τοὺς ὁμοφύλους δεινότητος, Δολιάνος τὸ ὄνομα, οὐκ οἶδα εἴτε πατρόθεν τῆς τοιαύτης προσηγορίας κληρονομήσας εἶθ' ἑαυτῷ τὴν κλησιν ἐπιφημίσας· οὗτος, ἐπειδὴ τὸ σύμπαν ἔθνος ἀποστήναι Ἰρωμαίων βεβουλευμένον διέγνωκεν, ἐρημία δὲ τοῦ ἄρξαντος καὶ πρὸς τοῦτο χειραγωγήσαντος μέχρι τῶν βεβουλευμένων ἰστάμενον, πρῶτα μὲν ἀξιολογώτατον ἑαυτὸν ἀποδείκνυσι καὶ πρὸς μὲν βουλήν συνετώτατον, πρὸς δὲ πολεμικὴν πρᾶξιν ἐπιτηδειότατον. Ἐπεὶ δὲ ἐντεῦθεν τὰς ἐκείνων εἰλήφει γνώμας, καὶ μόνον αὐτῷ γένους ἔδει λαμπροῦ πρὸς τὴν τῆς ἡγεμονίας αἴρεσιν (ἐν ἔθει γὰρ Βουλγάρους τοὺς ἐκ βασιλείου γένους εἰς ἐπιστασίαν τοῦ ἔθνους παραλαμβάνειν), ἐπεὶ τοῦτο ἦδει πάτριόν τε καὶ νόμιμον, εἰς τὸν Σαμουῆλ ἐκείνον καὶ τὸν τούτου ἀδελφὸν Ἰαράων, τοὺς πρὸ μικροῦ τοῦ παντὸς γένους ἄρξαντάς τε καὶ βασιλεύσαντας, ἑαυτὸν ἀναφέρει μόνον, οὐχὶ γνησίους γονὰς τῆς βασιλείου ὀσφύος προσμαρτυρήσας ἑαυτῷ, ἀλλ' οἷον παραβλάστημα τῆς ἐκεῖθεν ῥίζης ἢ πλάσας ἢ ἀποδείξας, πείθει τε εὐφυῶς, καὶ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος ἄραντες τὴν ἀρχὴν αὐτῷ ἐγχειρίζουσι· κἀντεῦθεν τὰς μελετωμένας γνώμας δημοσιεύσαντες περιγράφουσι ἑαυτοὺς, καὶ τὸν ἐπαυχένιον ζυγὸν τῆς Ἰρωμαίων ἀρχῆς ἀπορρίζαντες ἐλευθερίαν ἑαυτοῖς αὐθαίρετον ἐπιγράφουσι, ἐντεῦθεν ἐπιδρομάς τε καὶ ληστείας κατὰ τῶν Ἰρωμαϊκῶν χωρίων ποιούμενοι.

Εἰ μὲν οὖν εὐθύς εἰς τὴν βασιλείον ἀρχὴν ἀναβάντι τῷ αὐτοκράτορι ἡ τοιαύτη τοῖς βαρβάροις ἐτολμήθη ἀπόνοια, ἔγνωσαν ἂν οὐκ εἰς μακρὰν οἴω προσκεκρούκασιν βασιλεῖ· ἦνθει γὰρ τῆνικαῦτα τὸ σῶμα ἐκείνῳ καὶ ῥωμαλέως εἶχε πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ οὐδὲν ἦν ἐκείνῳ πρᾶγμα εὐθύς τε τὰ ὄπλα λαβεῖν καὶ σὺν τοῖς λογάσι τῶν στρατηγῶν ἐπὶ τὴν ἐκείνων ἐληλυθῆναι καὶ διδάξαι μὴ

* Corr. Reinsch (*Emendationsvorschläge zur Chronographia des Michael Psellos*. „BZ” 100 [2007], s. 743): ἑαυτοῖς Renauld.

⁴ Psellos próbuje tu powiázać cechy charakteru Piotra z jego przydomkiem: „δόλος”, czyli „podstęp”, „oszustwo”; stąd przymiotnik: „δόλιος”. Zbiorczo warianty nazwiska obecne w źródłach omawia Стјепан Антолјак, *Средновековна Македонија*. Скопје 1985, t. 1, s. 711-725.

⁵ W tekście greckim widać opozycję „ἔθνος”: „Ἰρωμαῖοι”. Drugie słowo definiuje obywateli cesarstwa; pierwsze oznacza lud, który nie podlega formalnej władzy cesarza rzymskiego, a więc z definicji traktowany jest on jako gorszy, niższy pod względem społeczno-kulturowym, tzn. jest „βάρβαρος”, „barbarzyńca”. Godnym uwagi jest fakt, iż tymi dwoma terminami, jednoznacznie pejo-

tychczas jednak nie okazywało jawnie oznak buntu. Gdy pojawił się jeden z tych, którzy potrafili wzbudzić w nich zuchwałość, wówczas wspólnie zajęli wrogie stanowisko.

Ten, który doprowadził Bułgarów do tego szaleństwa, był człowiekiem, jak im się wydało, nadzwyczajnym. Pochodził z ich narodu, wywodził się z rodziny zupełnie nie zasługującej na wzmiankę. Odnaczał się natomiast niezwykle przebiegłym umysłem, potrafił świetnie zwodzić swych ziomków. Na imię miał Dolianos⁴.

Nie wiem, czy imię odziedziczył po ojcu, czy sam sobie je nadał. Kiedy ten człowiek pojął, że cały jego naród pragnie oderwać się od Rzymian⁵, lecz z powodu braku przywódcy, który potrafiłby doprowadzić go do celu, ogranicza się jedynie do zamiarów, zaczął okazywać, że jest godny najwyższego szacunku, doświadczony w radzie, gotów w pełni do czynu wojennego. I właśnie dzięki tym zaletom opanował ich umysły. Brakowało mu tylko znakomitego rodowodu (wybór przywódców całego narodu spośród członków rodu cesarskiego leży w zwyczaju Bułgarów).

Ponieważ wiedział, że było to usankcjonowane zarówno tradycją jak i prawem, powoływał się wyłącznie na owego słynnego Samuela i jego brata Aarona, którzy niedawno temu przewodzili i panowali nad całym narodem⁶. Nie twierdził o sobie,

ratywnymi, określa Psellos Bułgarów, naród od ponad dwudziestolecia oficjalnie wcielony do państwa rzymskiego, a zatem status Bułgarów formalnie nie powinien różnić się od innych poddanych cesarza, oni też byli „Ρωμαίοι”. Drugą stroną semantycznej gry Psellosa jest użycie (w kolejnych akapitach) terminu „βαρβαροι”. Ortodoksyjni chrześcijanie, którymi Bułgarzy byli już od blisko dwóch stuleci, nie powinni być tym słowem obrażani. Psellos wyraźnie używa semantyki mającej skompromitować powstańców jako niegodnych, by żyć na równych prawach w bizantyńskiej oikumene. Nieco odmiennie, podkreślając specyfikę tożsamości Bułgarów w ramach Cesarstwa, piszą: Mirosław: J. L e s z k a, *Stracone złudzenia. Religijny kontekst stosunków bizantyńsko-bułgarskich w latach 863-927*, [w:] *Religijna mozaika Balkanów*, red. M. Walczak-Mikołajczakowa. Gniezno 2008, s. 32-39; Kiril M a r i n o w, *Peace in the House of Jacob. A Few Remarks on the Ideology of Two Biblical Themes in the Oration 'On the Treaty with the Bulgarians'*. „Bulgaria Mediaevalis” 3 (2012), w druku. Więcej na temat definicji *ethnos* w Bizancjum zob. w języku polskim: Günter P r i n z i n g, *Bizantyńczycy wobec obcych*. Poznań 1998.

⁶ Przekład J u r e w i c z a w tym miejscu zmieniony (w tym samym duchu S e w t e r: „who had ruled the whole people as kings”). Od czasów Н.П. Б л а г о е в а (*Царувал ли е Арон брат на цар Самуил и коза?* „Македонски преглед” 3: 3 [1927], s. 15-26) toczy się dyskusja nad rozumieniem zwrotu: „ἄρξαντάς τε καὶ βασιλεύσαντάς”. Ostatnio dużo miejsca poświęcił temu zagadnieniu, wskaże z perspektywy historycznej, a nie filologicznej, Срђан П и р и в а т р и ћ, *Самуилова држава*. Beograd 1998, s. 86-87; 135-136. Z perspektywy filologicznej pojawia się pytanie, czy Psellos użył tych słów w znaczeniu formalnym czy pospolitym. W tym pierwszym przypadku, pierwsze participium miałoby znaczenie ogólne, drugie zaś ściśle określało tę władzę jako „βασιλείαν” (tak właśnie J u r e w i c z i S e w t e r). Możliwe jest wszakże inne rozwiązanie: powiązanie obu participiów enklitiką i spójnikiem („τε καὶ”), sugeruje ich równoważność (por. np. Herbert W. S m y t h, *Greek Grammar*. Cambridge 1956, par. 2163), w czym należy widzieć raczej, często spotykany, zabieg mający na celu retoryczne wzmocnienie przekazu aniżeli formalno-ustrojową precyzję; tak też tłumaczymy ten fragment.

ταχέως Ῥωμαίων ἀφίστασθαι· ἐπεὶ δὲ φθίνοντι ἤδη καὶ ἀπεγνωσμένως τοῦ σώματος ἔχοντι ἢ τῆς ἀποστασίας αὐτῆ ὠδὶς αὐτοῖς ἐξερράγη, ὀπηνίκα καὶ ἡ βραχεία τούτῳ ἐδυσχεραίνετο κίνησις, καὶ οὐκ ἦν εὐπετῶς τὴν περιβολὴν ἐνεγκεῖν, ἔδοξάν τοι ὥσπερ ἐπὶ σκηνης βραχύν τινα χρόνον σχηματίσασθαι τὰ τῆς τυραννίδος καὶ ἀπολαῦσαι τῆς ὁμοιώσεως, ἕως ἂν ἐκείνον ἢ τῆς ψυχῆς ζέσις, <καὶ>* ὁ περὶ τὰ καλὰ ζήλος ἀπροσοδικήτως ἐπέρρωσαν, καὶ μετάρσιον ἀραντες ἐπ' ἐκείνους ἀπήνεγκαν.

Ὡς γὰρ ἡκηκόει τὸ πρῶγμα, ἐβουλήθη μὲν εὐθύς, πρὶν ἢ τὸν λόγον τῆς ἀγγελίας πέρας λαβεῖν, πόλεμόν τε κατ' ἐκείνων ἐξενεγκέσθαι καὶ αὐτὸς τῆς ὅλης προῖστασθαι παρατάξεως· ἀντεῖχε δὲ τὸ σῶμα, καὶ ἡ νόσος εἰς τὸυναντίον ἀπῆγε τὴν γνώμην, οἱ τε τῆς πρώτης βουλῆς καὶ παντάπασιν ἀπηναντιοῦντο τοῖς ἐκείνου βουλευμασιν, αἱ δὲ τῶν συγγενῶν παρακλήσεις οὐδ' ὅσον ἐξιέναι ἠξίουσαν τοῦ Ἄστεως· Ὁ δὲ ἀθύμως τε εἶχε καὶ μόνον πρὸς τὸν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐσφάδαζε πόλεμον· δεινὸν γὰρ ἐποιεῖτο, καὶ ὥσπερ ἐκεῖνος εἰώθει λέγειν, εἰ μὴδὲν τι προσθεῖη τῇ βασιλείᾳ Ῥωμαίων, μέρος τι ταύτης ἀφαιρε-

* Adiecit Reinsch, *Emendationsvorschläge...*, s. 744.

⁷ Psellos nie wierzy w przynależność Piotra do dynastii panującej, traktując go jak oszusta (tak też np. Z akrzewski, *Historia...*, s. 238: „awanturnik”; podobnie Ostrogorski, *Dzieje...*, s. 320; Wincenty Swoboda, *Piotr Deljan*. SSS, t. 4, s. 111). Obecnie dominuje pogląd, iż roszczenia Piotra były uzasadnione. Był on synem Gabriela Radomira (car w l. 1014-1015) i córki króla Węgier, Stefana I, a zatem wnukiem Samuela (np. Златарски, t. 2, s. 41nn., zwł. 47-48 z przyp.; Златарски szerzej w osobnym artykule: *Wer was Peter Deljan?*, w: *Mélanges de Philologie offerts à M.J.J. Mikola* [„Annales Academiae Scientiarum Fennicae” 27 [1932], s. 358-360; Мутафчиев, *История...*, s. 243). Imię „Piotr” przywoływało pamięć pierwszego władcy Bułgarii, uznanego przez Bizancjum za „basileusa” (*De cerim.* 2. 48; zob. Mirosław J. Leszka, *Wizerunek władców pierwszego państwa bułgarskiego w bizantyńskich źródłach pisanych (VIII-pierwsza połowa XII wieku.* Łódź 2003, s. 131 nn.). Zob. Бакалов, *Средновековният български владетел (Титулатура и инсигнии)*. София 1995, s. 148-185; Tsvetelin Stëpanov, *From 'Steppe' to Christian Empire, and Back: Bulgaria between 800 and 1100*, [w:] Florin Curta (ed.) *The Other Europe in the Middle Ages*. Leiden-Boston 2008, s. 363-377, zwł. s. 368. Пириватрић jakkolwiek powątpiewa w prawdziwość propagandy Deliana (podobnie Литаврин, *op. cit.*, s. 380; Г. Цанкова-Петкова, *Петър Делян през погледа на неговите съвременници*. „Исторически преглед” 22:4 [1966], s. 97-106), to jednak przyznaje, iż sam fakt powoływania się na pokrewieństwo z rodem Samuela, świadczy o sile niepodległościowej tradycji państwa Komitopulów, *op. cit.*, s. 87; В. Гюзелев, *Кавханите и ичиргу болите на Българското ханство-царство (VII-XI в.)*. Пловдив 2007 (doktorat z 1969): na temat procedur wyboru w ramach tradycji rodowej. Więcej na temat powstania zob.: Н. Благоев, *Делян и неговото въстание в Моравско и Македония против византийците*. „Македонски преглед” 4.2 (1928), s. 1-22; П. Петров, *Въстания против Византия*. София 1960, s. 19-27; М. Динић, *Из наше раније прошлости*. „Прилози за книжевност, језик, историју и фолклор” 30:3-4 (1964), s. 310-315;

że jest naturalną odroślą drzewa cesarskiego, lecz wymyślił czy wykazał, że stanowi jakby narośl przybyszową korzenia, i z łatwością ich przekonał⁷.

Bułgarzy wynoszą go na tarczy do góry i powierzają mu władzę⁸, następnie ogłaszają swoje postanowienie. Sami wzniecają powstanie, zrzucając ciężące na ich barkach jarzmo panowania rzymskiego, ogłaszają swą całkowitą wolność, po czym dokonują łupieskich najazdów na ziemię rzymskie.

Gdyby barbarzyńcy okazali w swym szaleństwie tyle zuchwałości tuż po wstąpieniu autokratora⁹ na tron, to mogliby się wkrótce przekonać, na jakiego cesarza natrafili. Był wówczas w kwiecie wieku, pełen sił fizycznych w obliczu niebezpieczeństw i nie stanowiłoby dla niego żadnej sprawy chwycić natychmiast za broń, wkroczyć ze swymi najlepszymi dowódcami do kraju wroga i pouczyć go, by tak szybko nie odrywał się od Rzymian.

Ponieważ jednak narodziny tego buntu miały miejsce w czasie, gdy cesarz gasł¹⁰, a ciało jego znajdowało się w stanie beznadziejnym, kiedy nie nosił najmniejszego nawet ruchu i niełatwo mu było się przebrać, barbarzyńcy postanowili uwolnić się w tym właśnie krótkim okresie, jak gdyby na scenie podczas przedstawienia o uzurpacji, ciesząc się z tego podobieństwa, dopóki wrzenie duszy i zapal do rzeczy pięknych nie dodałyby nadal cesarzowi nowej siły, nie uwzniośliłyby jego serca i nie pchnęły przeciw wrogom.

Cesarz gdy tylko usłyszał o tej sprawie, natychmiast, już w trakcie obwieszczenia mu tej nowiny, postanowił wydać wojnę Bułgarom i stanąć na czele całego wojska. Na przeszkodzie stanęło mu jednak własne ciało, a choroba ciągnęła jego umysł w przeciwną stronę. Senatorowie sprzeciwili się zdecydowanie jego postanowieniom, a i prósy najbliższych nie pozwoliły mu opuścić Miasta.

П. Стоянов, *Въстанието на Петър Делян в исландските саги*. „Векове” 9: 5 (1980), s. 41-46; Г. Цакнова - Петкова, Д. Ангелов, *Въстание начело с Петър Делян*, [w:] *История на България в четирнадесет тома*, т. III, *Втора българска държава*, ред. С. Лишев. София 1982, s. 28-34; А. Милтенова, М. Каммакова, *The Uprising of Petăr Deljan (1040–1041) in a new Old Bulgarian Source*. „Byzantinobulgarica” 8 (1986), s. 227-240; Р. Илјовски, *Потеклото на (О) Делян (Прилог кон критичката обработка на византијските изворни податоци)*. „Гласник” 31.2 (1987), s. 161-194; И. Божилев, *Под византийска власт*, [w:] И. Божилев, В. Гюзелев, *История на Средновековна България VII–XIV век*. София 1999, s. 396–401; П. Павлов, *Самозванецът Петър Делян и царският син Алусиан*, [w:] *Бунтари и авантюристи в Средновековна България*. Велико Търново 2000, s. 49-61. Dokładniej przebieg powstania relacjonuje Skylitzes, s. 409.23 nn.

⁸ W tekście brak uzasadnienia dla obecnego w tłum. Jurewicz a przymiotnika: „cesarskiej”, por. Renauld: „τὴν ἀρχὴν αὐτῶ ἐγχεῖσιν ἰσοῦσι”.

⁹ Cesarz Michał IV Paflagończyk panował w latach 1034-1041.

¹⁰ Cesarz chorował na epilepsję, Ostrogorski, *Dzieje...*, s. 319; Zakrzewski, *Historia...*, s. 238. Zob. też Attaleiates, 7.22.

θείη, εὐθύνεσθαί τε καὶ παρ' ἀνθρώποις ὑπόπτειε καὶ παρὰ τῷ Θεῷ, εἰ ἐπιρραθυμῆσας τῷ γεγονότι ἐθελοντῆς ὥσπερ παραχωρήσοι Βουλγάροις τῆς ἀποστασίας Ῥωμαίων.

Περὶ τῆς κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατείας τοῦ βασιλέως.

Τοῦτο τὸν αὐτοκράτορα ἐπὶ μάλιστα τῶν ἀλγεινῶν ἡνία τοῦ σώματος, καὶ ἦν ἐξ ἀντιθέτου τούτων ἢ κάκωσις· τὸ μὲν γὰρ νόσημα ὤγκου τὸ σῶμα, τὸ δ' ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσιν ἀλγεῖν ἀντέσπα τε καὶ ἐξεκένου, καὶ δυσὶν ἐκεῖνος ἐναντίως ἐπεμερίζετο πάθεισιν. Νικᾶ γοῦν πρὸ τῶν βαρβάρων τοὺς οἰκειοτάτους, καὶ τρόπαιον καὶ κατὰ συγγενείας καὶ κατὰ φιλίας καὶ καθ' ἑαυτοῦ ἴσθησιν· ἐνισχύει γὰρ <τὸ> τοῦ σώματος ἀσθενές τῇ τῆς ψυχῆς προθυμία, καὶ Θεῷ ἀφείς ἑαυτὸν τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ἐξαρτύεται· βουλῆς τε κατάρχει, καὶ σκοπὸν τίθεται, καὶ πρὸς τοῦτον πάντα ποιεῖ, οὐκ εὐθύς ἀσύντακτος δραμῶν, ἀλλ', ἵνα μὴ καθ' ἑξῆς λέγω, ἀποχρῶσαν πρότερον τὴν τοῦ στρατοῦ παρασκευὴν ἐργασάμενος· καὶ οὐδὲ πᾶσαν τὴν στρατιὰν συγκινεῖ οὐδὲ θαρρεῖ πλήθεισιν, ἀλλὰ τοὺς λογάδας τῶν στρατευμάτων ἐπιλεξάμενος καὶ τῶν στρατηγῶν τοὺς ἀκριβεστάτους τὴν στρατηγίαν, σὺν τούτοις ἐπὶ τοὺς Σκύθας χωρεῖ, κατὰ τάξιν τε προῖων καὶ διατάττων κατὰ στρατηγικούς λόγους τὴν φάλαγγα.

Ἐπεὶ δὲ πρὸς τοῖς τῶν Βουλγάρων ὀρίοις ἐγένετο, ἐν καλῷ τε στρατοπεδεύεται, καὶ πρῶτον μὲν βουλευμάτων κατάρχει, εἶτα δὲ καὶ πολεμεῖν πρὸς ἐκείνους διέγνωκε, πρᾶγμα τῶν πάνυ ἀπιστουμένων, καὶ περὶ οὗ καὶ αὐτοὶ δὴ οἱ προστυχόντες ἀμφιβόλους εἶχον τὰς γνώμας· νυκτὸς γὰρ νοσοκομούμενος καὶ παρ' ἐνίαις ἀναπνοαῖς ζῶν, ἐπειδὴ <ἡ> ἡμέρα ἐπέφαιναν ἀνίστατό τε ἀθρόον ὥσπερ τινὸς ἐπιρρωνύντος, ἀνέβαινέ τε τὸν ἵππον καὶ τῆς ἕδρας εἶχετο καρτερῶς καὶ τῷ χαλινῷ τοῦτον ἐρρῦθμιζε δεξιῶς, εἶτα δὲ εἶπετο συνδέων τὰ τμήματα, καὶ θαῦμα τοῖς ὀρῶσι γινόμενος.

Cesarz był zrozpaczony i mógł jedynie rwać się na wojnę z Bułgarami. Uważałby za rzecz okropną, jak sam zwykł mówić, gdyby niczego nie dorzucił do Cesarstwa Rzymskiego, a tym bardziej gdyby został pozbawiony jakiejś jego części. Obawiał się, że byłby odpowiedzialny wobec ludzi i wobec Boga, jeśliby w swej bez trosce o to wydarzenie, jakby ochoczo, pozwolił Bułgarom na oderwanie się od Rzymian.

WYPRAWA CESARZA PRZECIWKO BUŁGAROM

Sprawa ta męczyła autokratora w dużo większym stopniu niż cierpienia fizyczne. Ból przez nią spowodowany dał skutek przeciwny: choroba powodowała opuchliznę ciała, natomiast ból, którego doznawał z powodu tych wydarzeń, ciągnął go w kierunku przeciwnym i powodował wyczerpanie.

Tak więc cesarz pada łupem dwóch przeciwstawnych sobie chorób. Zanim pobił barbarzyńców, odnosi zwycięstwo nad osobami najbliższymi i wystawia sobie pomnik zwycięstwa nad krewnymi i przyjaciółmi, gdyż wzmacnia słabość ciała zapalem duszy i polecając się Bogu, czyni przygotowania do wojny: sporządza plan wyprawy, wytycza cel, ustala wszystko dla jego osiągnięcia. Nie wyrusza od razu, bez przygotowania na wojnę, lecz dopiero – aby nie wymieniać wszystkiego po kolei – po dokonaniu dokładnych przygotowań wojennych.

Nie bierze całego wojska, nie liczy na ilość, lecz wybiera z oddziałów najlepszych żołnierzy, spośród wyższych dowódców – najbardziej doświadczonych w strategii i wraz z nimi wyprawia się przeciwko Scytom¹¹. Posuwa się w przyjętym szyku, ustawivszy swą armię zgodnie z wymogami sztuki wojennej.

Po przybyciu do granic bułgarskich stają w obozem w odpowiednim miejscu¹². Wpierw cesarz otwiera naradę, następnie postanawia wszcząć bój z Bułgarami – decyzja jedna spośród najbardziej niewiarygodnych, co do której wszyscy mieli zupełnie przeciwne zdanie.

Ten człowiek, który w nocy musiał się leczyć i któremu pozostało w życiu nie więcej niż kilka oddechów, wstawał nagle, kiedy pojawiał się dzień, jakby mu ktoś przydał sił, dosiadał konia, trzymał się mocno w siodle i uszdą wprawnie kierował swym wierzchowcem. Następnie jechał z tyłu za wojskiem, kazał zwierać szeregi, a dla tych, którzy na niego patrzyli, był przedmiotem podziwu.

¹¹ Archaizacja Psellosa, służąca deprecjacji Bułgarów, por. przyp. 2 i 5.

¹² Mosynopolis (wcześniej Porsulae, Maximianoupolis), miasto w Tracji przy Via Egnatia. Zob. Timothy E. Gregory, ODB, s. 1418-1419. Służyło za bazę wojskową wyprawach przeciwko Bułgarii (por. *Testimonia* z. 4, s. 74, przyp. 73).

Περὶ τῆς τοῦ Ἀλουσιάνου πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἀποφυγῆς.

Ἔτι δὲ τοῦ πολέμου ἀναβολὴν ἔχοντας, γίνεται τι τῶν θαυμασιωτάτων καὶ τοῖς ἐκείνου μικροῦ δεῖν παραπλήσιον· ὁ γὰρ τοι χαριέστερος τῶν τοῦ Ἀαράν υἱέων (οὗτος δὲ βασιλεὺς ἐγεγόνει τοῦ ἔθνους), Ἀλουσιάνος τὴν κλησιν, τό τε ἦθος ἡδὺς καὶ τὴν γνώμην λαμπρὸς, καὶ τὴν τύχην ἐπίσημος, αἰτιώτατος τῆς νίκης τῷ βασιλεῖ γίνεται, οὐ τοῦτο βουλόμενος, ἀλλὰ πρὸς τοῦναντίον ὀρμησας· ἀλλ' ὁ κινήσας τοῦτον Θεὸς ἐκ τῶν ἐναντίων περιποιεῖται τὴν νίκην τῷ βασιλεῖ.

Οὗτος γὰρ ὁ Ἀλουσιάνος, οὐ πάνυ τι τῷ βασιλεῖ κατὰ γνώμην γενόμενος, οὔτε βουλῆς μετείχεν, οὔτε τινὸς ἐκοινώνει λαμπρότητος, ἀλλ' ἦν αὐτῷ προσεταγμένος ἐπ' οἴκου τε μένειν, καὶ μὴ ἄλλως εἰσιεῖναι εἰς τὸ Βυζάντιον, εἰ μὴ βασιλεὺς αὐτὸς ἐπικελεύσει τὴν εἴσοδον· ἀθύμως οὖν καὶ δυσμενῶς εἶχε τῷ πράγματι, ἀλλ' οὐκ ἦν ὅτι καὶ δράσειε τέως. Ἐπεὶ δὲ τὰ περὶ τοῦ ἔθνους ἐγνώκει, καὶ ὅτι ἐρημία τοῦ βασιλείου γένους τὸν νόθον καὶ πεπλασμένον ἑαυτοῖς βασιλεύειν εἴλοντο, τολμᾷ τι νεανικώτερον· καὶ κατολιγωρεῖ μὲν παίδων, στοργὴν δὲ ἀποτίθεται γυναικὸς, καὶ μηδενὶ τούτων θαρρήσας τὸ βούλευμα, ἀλλ' ὀλίγοις τισὶ τῶν περὶ αὐτὸν ὄσους ἦδει ῥέκτας ἀτόπων ἔργων καὶ τολμητίας, ἔξ ἄκρας σχεδὸν ἑώας ἐπὶ τὴν ἐσπέραν χωρῆσαι τολμᾷ, καὶ, ἵνα μηδενὶ* γνωσθεῖη, μηδὲ τοῖς ἐν τῇ Πόλει κατάδηλος γένοιτο, μεταμφιέννυσι παντάπασιν ἑαυτὸν, οὐ τὰ μὲν ἀφελών, τὰ δ' ἀφείς τῷ σώματι τῆς ἀρχαίας περιβολῆς, ἀλλὰ σχηματισάμενος κατὰ τὸν μισθοφόρων τρόπον τοὺς πάντων διέλαθεν ὀφθαλμούς.

Τῷ γοῦν τοῦ λόγου πατρὶ, ὡς ὕστερόν μοι εἰρήκει, δις που καὶ τρις ἐπὶ τῆς μεγαλοπόλεως προσεγένετο ἦν γὰρ μοι ἔθας ὁ ἀνὴρ, καί με ἠσπάζετο εὐμενῶς, ἀλλ' οὐδ' ὡς ἐγνώκειν, ὥσπερ οὐδ' ἄλλος τις οἷς ἐκείνος πεπλησίακε. Διέδρα οὖν καὶ τὴν πολυόμματον τοῦ ὀρφανοτρόφου δύναμιν, καὶ οὐδὲ τούτῳ γέγονεν ἀλωτός· καίτοι γε ἀφανὴς ἀθρόον γενόμενος τὰς τῶν κρατούντων γνώμας διηγείρειν, εἴ πως ἔνεστιν τοῦτον εὐρεῖν τε καὶ κατασχεῖν· καὶ, ἵν' οὕτως εἴποιμι, πάντας λαθῶν ὀφθαλμούς ἐπὶ τῆς τῶν Βουλγάρων γίνεται γῆς, καὶ οὐκ εὐθύς ἑαυτὸν δῆλον τοῖς πολλοῖς καθιστᾷ, ἀλλ' ἐν μέρει τισὶ προσιῶν, καὶ περὶ τοῦ πατρὸς ὡς περὶ ἀλλοτρίου λόγον ποιούμενος, καὶ τὴν ἐκείνου γενεὰν αἴρων, καὶ λαμβάνων διάπειραν ὡς εἴ γέ τις τῶν ἐκείνου παίδων ἐνταυθοῖ ἐγεγόνει, πότερον ἀνθείλοντο οἱ ἀποστατήσαντες τοῦ νόθου τὸν γνήσιον, ἢ ἐπειδὴ οὗτος τῶν ὄλων προέστη, ἐν καρὸς ἐκείνος ἐλογίσθη μοῖρα;

Ἐπεὶ δὴ πάντας ἑώρα τοῦ ἀμφιβόλου τὸν ἀποδεδειγμένον προκρίνοντας, τολμᾷ πως ἐνὶ τούτων, ὄν μᾶλλον ἐγνώκει περὶ τὸ γένος θερμότερον, ἑαυτὸν

* Corr. Reinsch (*Emendationsvorschläge...*, s. 744): μηδεν Renauld.

UCIECZKA ALUSIANOSA DO BULGARÓW

W czasie gdy rozpoczęcie działań wojennych odwlekało się, zaszło jedno z najbardziej zadziwiających zdarzeń, prawie takie samo, jak całe postępowanie cesarza.

Pelen wdzięku syn Aarona (króla swego narodu) o imieniu Alusianos¹³, człowiek odznaczający się miłym charakterem, bystrym umysłem i znakomitym pochodzeniem, stał się głównym powodem zwycięstwa cesarza, nie dlatego, że tak chciał, lecz dlatego, że zmierzał do rzeczy całkiem przeciwnej. Tymczasem Bóg, który go natchnął do działania, dał w odwrotnym niż on zamierzał skutku zwycięstwo cesarzowi.

Ów Alusianos coś nie bardzo przypadł cesarzowi do gustu, nie był dopuszczany do rady, nie miał udziału w jakichkolwiek zaszczytach. Rozkazano mu, by stale przebywał w domu i zabroniono mu pokazywania się w Konstantynopolu, chyba, że cesarz zaprosi go do przyjazdu do stolicy. Czuł się więc źle w tym stanie, lecz nie mógł podówczas nic na to poradzić.

Kiedy dowiedział się, co się dzieje w jego narodzie, mianowicie, że z powodu braku rodu królewskiego ziomkowie wybrali sobie za króla samozwańczego bękartą, porwał się na coś młodzieńczo nierozważnego: całkowicie zaniedbał swoje dzieci, troskę o nie złożył na żonę i nikomu nie zwierzył się ze swego postanowienia. Z kilkoma ludźmi najbliższego otoczenia, o których wiedział, że są mężami czynu, zdolnymi do niezwykłych przedsięwzięć, odważył się wyruszyć z krańców wschodu ku zachodowi. Aby nie zostać przez nikogo rozpoznanym i nie zdradzić

¹³ Alousianos był synem cara Jana Władysława, a więc wnukiem, a nie synem Aarona (błędnie Sewter, s. 113), brata Samuela zob. Златарски, т. 2, s. 485-486; Alexander Kazhdan, ODB, s. 70; Stephenson, s. 131; Мутафчиев, *История...*, s. 245; Любарский, s. 273; Wincenty Swoboda. SSS, т. 2, s. 317-318. Był wiernym poddanym cesarza Bazylego: został wysłany jako namiestnik (strateg) do Teodosioupolis (ob. Erzurum), ówczesnej stolicy temu Iberia, zob. Skyl. 413. O mieście zob. hasło Niny G. Garsōian w ODB, s. 2054. Przedstawiciele tego bułgarskiego rodu spotykamy później w służbie Cesarstwa: a) bestarches Samuel, zob. Kont. Skyl. 13.7-15; b) Michał, który ufundował enkolpion dla relikwii św. Teodora Gabrasa (Antonio Rigo, *Il martirio di Teodor Gabras (BHG 1745)*. „AB” 116 [1998], s. 147-156), o czym Teodor Balsamon napisał epigram: „Εἰς ἐγκόλιον Μιχαὴλ τοῦ Ἀλουσιάνου ἔχον μέρος τῆς κεφαλῆς τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Γαβρᾶ”; jest to utwór nr 42 (f. 18^v) z Cod. Marcianus gr. 524, zob. Andreas Rho by, *Zur Identifizierung von bekannten Autoren im Codex Marcianus graecus 524*. „Medioevo greco” 10 (2010), s. 167-210, tu s. 197-198. Inny epigram, w którym też występuje Michał Alousianos, nr 215 w tym kodeksie, wydał Konstantin Horna, *Eine unedierte Rede des Konstantinos Manasses*. „WS” 28 (1906), s. 171-204. W zbiorach Dumbar-ton Oaks znajduje się nieopublikowana pieczęć Michała: DO 57.96.6-3256; c) być może do tego rodu należeli jeszcze: Bazyli, Dawid, Elpidifor i Konstantyn oraz córka Alousiana, której imienia nie znamy, zob. Иван Божил ов, *Българите във Византийската империя*. София 1995, s. 239-241, 253.

μυστηριωδῶς ἀνειπεῖν· ὁ δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπερείσας εὐθὺς πρὸς ἐκείνον, ἦν γὰρ ἀκριβῶς αὐτὸν ἐπιστάμενος, καὶ τὸ εἶδος ἀναλαβὼν προσπίπτει τοῖς ἐκείνου γόνασι καὶ τοὺς πόδας καταφιλεῖ, ἔπειτά τι καὶ κρῦφιον ἀπαιτεῖ γνῶρισμα, ἵνα παντάπασιν ἀνενδοίαστος μένη· τὸ δὲ ἦν χρῶμα τι μέλαν τοῦ δεξιοῦ κατακεχυμένον ἀγκῶνος τριχὶ δασεῖα ἐξηνηθός· ὡς δὲ καὶ τοῦτο εἶδεν, ἔτι μᾶλλον προσφῦς τὸν τράχηλόν τε τούτου καὶ τὸ στήθος καταφιλεῖ, καὶ δεξιῶς ἄμφω τὸ ἔργον μεταχειρίζονται· ἐκάστοις γοῦν προσιόντες ἐν μέρει τὴν φήμην ἐπηύξησαν, καὶ πρὸς τὸ γνήσιον οἱ πλείους σπέρμα τὰς γνώμας μετέθεσαν. Γέγονεν οὖν ὡσανεὶ πολυαρχία ἢ μοναρχία, τῶν μὲν τοῦτον, τῶν δὲ ἐκείνον αἰρουμένων· εἶτα δὴ καὶ πρὸς ἀλλήλους σπεύδονται, καὶ τοὺς ἡγεμόνας ἀλλήλοις καταλλάττουσι, κἀντεῦθεν ὁμοδιαιτώμενον ἴστην*, ἀλλήλοισιν δὲ διελεγέσθην, πλὴν ἄτερος τὸν ἄλλον ὑπώπτευνεν.

Ἄλλὰ φθάνει τὴν τοῦ Δολιάνου ὁ Ἄλουσιάνος ἐπιβουλήν, καὶ συλλαβὼν ἀθρόον τῆς τε ῥινόδος καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἀφαιρεῖται, μαγειρικῆ σφαγίδι ἄμφω συνεξελών, καὶ περιῶσταται τὸ Σκυθικὸν εἰς μίαν αὐθις ἀρχήν. Καὶ ὁ Ἄλουσιάνος οὐκ εὐθὺς τῷ βασιλεῖ προσχωρεῖ, ἀλλὰ τὰς δυνάμεις λαβὼν κατ' ἐκείνου χωρεῖ, καὶ προσβαλὼν ἠτᾶται, καὶ φυγῶν σῴζεται· εἶτα δὴ γνοὺς ὡς οὐκ ἂν ἐκ τοῦ ῥάστου τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων ἀντιπαρατάξειτο, μνήμην καὶ τῶν φιλτάτων

* Apud cod., corr. Reinsch (*Emendationsvorschläge...*, s. 744): ὁμοδιαιτῶ μὲν ἴστην Renauld.

¹⁴ Odwołanie do tradycji mitologicznej: por. np. „πολυόμματος Ἄργος”, *Suda* π 2506.

¹⁵ Jan z Paflagonii (? – zm. 13 maja 1043), eunuch, starszy brat Michała IV. Swoje duże wpływy na politykę państwa zawdzięczał poparciu cesarzowej Zoe (życiorys tej niezwyklej kobiety i miejsce w nim Jana, zob. Lynda Garland, *Byzantine Empresses*. London-NY 2002, s. 136-157 oraz Teresa Wolínska, *Dziejopis w okowach stereotypu. Ocena Zoe i Teodory w Kronice Michala Psellosa*, [w:] *Stereotypy bałkańskie. Księga jubileuszowa Profesor Ilony Czamańskiej*, red. J. Paszkiewicz, Z. Pentek, Poznań 2011, s. 46-61). Przydomek, pod którym jest on znany historii, to nazwa zawodu: oznacza kierownika domu sierot (był nim za panowania Romana III; o tej instytucji zob. Demetrios J. Constantelos, *Byzantine Philanthropy and Social Welfare*. New Brunswick 1968, s. 241-256); *Oikonomides, Listes...*, s. 319; John Nesbitt, *The Orphanotrophos: some observations on the history of the office in lights of seals*. „SBS” 8 (2005), s. 51-62; iust., *Nov.* 131: „Οἱ δὲ ὀρφανοτρόφοι ἐπιτρόπων καὶ κουρατώρων τάξιν ἐχέτωσαν, οὕτω μὲντοι ἵνα καὶ χωρὶς ἱκανοδοσίας καὶ ἐνάγωγσι καὶ ἐνάγωνται περὶ τῶν πραγμάτων τῶν τοῖς ὀρφανοῖς κυρίως καὶ αὐτοῖς τοῖς ὀρφανοτροφείοις ἀνηκόντων”. Zob. więcej: Raymond Janin, *Un ministre byzantin: Jean l'Orphanotrophe*. „Échos d'Orient” 30 (1929), s. 431-443; także Kathryn M. Ringrose, *The Perfect Servant. Eunuchs and the Social Construction of Gender in Byzantium*. Chicago-London 2003, poświęca mu wiele stron głównie w kontekście społecznym i obyczajowym. Ostatnio bardzo pozytywnie ocenia politykę Jana na Bałkanach Stephenson, *Byzantium's...*, s. 81-89; 135-136, chociaż tradycyjnie jest on oskarżany o brak zrozumienia społeczno-gospodarczych realiów tego regionu, co doprowadziło do powstania (przyp. 3; Skyl., s. 412). Cordula

przed ludźmi w Mieście swej nieobecności, przebrał się całkowicie. Nie zrzucił części zwykłych szat, nie obkleił też swego ciała w inne, lecz przebrał się na modłę żołnierzy najemnych i w ten sposób ukrył się przed oczami wszystkich ludzi.

Tak spotyka się w Wielkim Mieście dwa, trzy razy z „ojcem” tej wiadomości, jak mi później opowiadał, gdyż był mi dobrze znajomy i przyjmował mnie życzliwie, ale ja niczego nie wiedziałem, ani nikt inny, który się z nim stykał. Wywiódł w pole stuokie strażę¹⁴ Orfanotrofa¹⁵ i dla niego samego stał się nieuchwytny.

Tymczasem nagłe zniknięcie Alusianosa wzbudziło podejrzenie władz. Stawiały one sobie pytanie, jak go można odnaleźć i zatrzymać. Tak więc ukrywając się, by tak rzec, przed wszystkimi oczami, przybywa na ziemie bułgarskie.

Tam nie od razu dał się poznać tłumowi, lecz stopniowo zbliżał się do poszczególnych osób, mówiąc o swoim ojcu, jak o obcym, wynosił w pochwałach jego ród, usiłował wy badać, czy gdyby któryś z jego synów wszczął bunt, buntownicy woleliby prawowitego syna od bękarta i czy nie mieliby go za nic tylko dlatego, że bastard zdobył już władzę.

Kiedy przekonał się, że wszyscy przedłożyliby syna prawowitego nad wątpliwego, odważył się w jakiś sposób powiedzieć o sobie w wielkiej tajemnicy jednemu ze swych ziomków, co do którego upewnił się, że jest zagorzałym zwolennikiem jego rodu.

Ten natychmiast utkwiał w nim wzrok, gdyż kiedyś znał go dobrze, przypominał sobie jego postać, padł przed nim na kolana, obcałował mu nogi, po czym zażądał od niego, by wyjawiał pewien intymny znak, który by rozwiął wszelkie wątpliwości.

Znakiem tym było czarne znamię znajdujące się na prawym łokciu, pokryte gęstym włosom. Gdy je zobaczył, jeszcze goręcej rzucił mu się na szyję i całował w pierś. Odtąd obaj zabierają się zęcznie do dzieła. Stykając się, każdy z innymi osobami, powoli nasilają rozgłaszanie wieści i większość przeniosła swoje sympatie na stronę prawowitego potomka.

Scholz zwraca uwagę, iż celem tego polityka była integracja nowego obszaru w ramach administracyjno-ekonomicznych struktur państwa: *Probleme bei der Erforschung der Integration Bulgariens in das Byzantinische Reich, 1018-1186*, [w:] Hoffmann (Hrsg.), *Zwischen Polis, Provinz und Peripherie...*, s. 337-347, zwł. 343-344 (odnośnie do Skyl., s. 412. 67-72). Wcześniej, przez dziesięciolecia dominowała jednoznacznie krytyczna wizja tej postaci z perspektywy ogólnopaństwowego kryzysu gospodarczego jako źródła niepokojów politycznych w całym stuleciu. W subtelny sposób pisał tak Jadran Feruga, *Aufstände im byzantinischen Reich zwischen den Jahren 1025 und 1081. Versuch einer Typologie*. „Rivista di Studi Bizantini e Slavi” 5 (1985), s. 137-165; bardziej drastycznie Л и т а в р и н в przedmowie do pierwszego wydania edycji Kekaumena, nr. s. 8: „классовой борьбы”. W drugiej edycji znacznie już złagodził sformułowanie: „Антуналоговийе и антифеодальные движения сливались в этих провинциях с народно-освободительной борьбой”, s. 10.

λαβών, δι' ἀπορρήτων γνωρίζει τῷ βασιλεῖ, ὡς εἶ γε καὶ εὐμενείας τύχοι καὶ τῆς ἄλλης λαμπρότητος, ἑαυτὸν τε ἐκείνῳ καὶ τὰ αὐτοῦ ἐγχειρίσοι πράγματα. Δέχεται τὸν λόγον ὁ βασιλεὺς, καὶ αὐθὶς ἀπορρητοτέρως αὐτῷ ὡς ἐβούλετο διαλέγεται· καὶ οὕτω δὴ τὸ δεύτερον ὡς παραταξόμενος προσιών, ἀθρόον τὴν ἰδίαν μεθίησι φάλαγγα καὶ τῷ βασιλεῖ προσχωρεῖ. Καὶ τοῦτον μὲν τῆς πρώτης τιμῆς ἀξιώσας ὁ αὐτοκράτωρ ἀναπέμπει εἰς τὸ Βυζάντιον, τὸ γέ τοι ἔθνος, διαφόροις πολέμοις διεσπασμένον ἤδη καὶ οὕτω τετυχηκὸς ἄρχοντος, τρέπεται τε καὶ καταπολεμεῖ καὶ ὑπήκοον αὐθὶς τῆς ἀφ' ἧς ἀπεστάτησε τίησι, καὶ λαμπρὸς εἰς τὰ βασιλεία ἀναζευγνυσιν, αἰχμαλώτους τε ἄγων πολλοὺς, καὶ δῆτα τοὺς παρ' ἐκείνοις σεμνοτάτους, καὶ αὐτὸν δὴ τὸν νόθον ἐκείνοις ἀρχηγὸν τὴν τε ῥίνα διαλελωβημένον καὶ ἀπεστερημένον τῶν ὀφθαλμῶν.

Εἴσεισι γοῦν τὸ Ἄστυ λαμπρὸς, ἀπάσης προχυθείσης αὐτῷ τῆς Πόλεως· ἐθεασάμην γοῦν τοῦτον ἐγὼ τῆνικαῦτα ὥσπερ ἐν ἐκφορᾷ ἐπὶ τοῦ ἵππου σαλεύοντα· οἱ γοῦν τὸν χαλινὸν κατέχοντες τούτῳ δάκτυλοι τοῖς τῶν γιγάντων ἐφείκισαν, βραχίονος γὰρ ἕκαστος ἀπέσφριζε πάχος καὶ μέγεθος (εἰς τοσοῦτον γὰρ αὐτῷ τὸ σπλάγχνον κεκάκωτο)· τὸ δὲ πρόσωπον οὐδ' ἶχνος τι τῆς ἀρχαίας αὐτῷ ἔσφριζεν ὁμοιότητος. Καὶ οὕτως δὴ ἀποκομισθεὶς εἰς τὰ ἀνάκτορα θρίαμβον καταγεί

¹⁶ Podczas spotkania obu armii powstańczych w Ostrowo. Następnie Alousianos uderza 40 tys. wojowników na Tessalonikę, gdzie ponosi klęskę (tzw. cud św. Demetriosa szczegółowo relacjonuje Skylitzes, s. 412-13, 27), ostatnio: S t e p h e n s o n, *Byzantium's*, s. 132.

¹⁷ Należy zwrócić uwagę na retoryczną zręczność Psellosa: okrutne, wręcz przerysowane (nóż kuchenny!), postępowanie Alousiana koresponduje z przymotnikiem: „scytyjski”, tworząc *exemplum*. Pamiętajmy też, że jeśli Delian był synem Gabriela Radomira, to nienawidź między nim a Alousianem miałaby też osobisty charakter. Jan Władysław, ojciec Alousiana, zamordował Radomira w walce o pełnię władzy, zob. Skyl., s. 353. Na temat kary wylupienia oczu zob. J. L a s c a r a t o s, S. M a r c e t o s, *The penalty of blinding during Byzantine times*. „Studia Ophthalmologica” 81 (1992), s. 133-144. Autorzy dokonują przeglądu źródeł średniobizantyńskich, analizując znane przypadki z perspektywy medycznej. Należy oczywiście podkreślić, iż kara ta miała dla ówczesnych podwójną wartość: była humanitarna, gdyż pozwalała zachować życie, a zarazem skutecznie pozbawiała możliwości udziału w życiu publicznym.

¹⁸ Otrzymał tytuł magistra. Przystąpienie Alousiana do powstania było dla tego powstania katastrofą. To on wyeliminował z walk Deliana, a następnie przeszedł na stronę Konstantynopola (o czym pisze dokładnie Skylitzes, s. 414. 29). Ten „zbieg okoliczności” (?) skłonił niektórych uczonych do wysunięcia hipotezy, iż Alousianos był bizantyńskim agentem, zob. J.V.A. F i n e, *The Early Medieval Balkans: a Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*. Ann Arbor 1983, s. 206; delikatniej w tym samym duchu М у т а ф ч и е в, *История...*, s. 245-246, sugerując, iż w ten sposób Alousianos chciał zasłużyć na odzyskanie łaski cesarza.

¹⁹ Dalsze losy Deliana nie są znane.

²⁰ Akapit ten zawiera, bardzo zresztą pobieżny, opis uroczystego powrotu cesarza po zwycięstwie. Powrót ten miał charakter zrytualizowany („θρίαμβος”, łac. „triumphus”), składał się z kilku stałych

Tak jedynowładztwo stało się jakby wielowładztwem. Jedni woleli tego, drudzy tamtego, po czym szybko porozumieli się z sobą i pogodzili obu przywódców¹⁶, a jakkolwiek nie byli oni współstołownikami, to rozmawiali ze sobą; lecz jeden żywił podejrzenie wobec drugiego. Alusianos uprzedził knowania Dolianososa. Szybko się z nim rozprawił. Obciął mu nos, wylupił oczy, pozbawiając go obu tych organów za pomocą noża kuchennego. Tak naród scytyjski powrócił do jedynowładztwa¹⁷.

Tymczasem Alusianos nie od razu poddał się cesarzowi. Wyrusza wraz z wojskiem na niego, uderza, ponosi klęskę i ratuje się ucieczką. Teraz dopiero zrozumiał, że nie może zbyt łatwo zmierzyć się z cesarzem rzymskim w szyku bojowym. Przypomniawszy sobie o swych najdroższych, daje w tajemnicy znak cesarzowi, że jeśliby zyskał jego życzliwość i pozostałe zaszczyty, oddałby w jego ręce siebie i wszystko, co posiada. Cesarz przyjął propozycję i niezwłocznie wszczyna z nim rozmowy w największej tajemnicy, jak sobie tego życzył. I tak Alusianos po raz drugi ustawia wojsko w szyku jakby do walki, rusza naprzód, nagle zatrzymuje się w miejscu i poddaje się cesarzowi.

Autokrator uznał, że Alusianos zasłużył sobie na pierwszą godność¹⁸ i odesłał go do Konstantynopola. Co do narodu bułgarskiego, przerzedzonego w różnych wojnach, nie mającego wodza, który by mógł nim pokierować, cesarz każe mu się poddać, bierze go w swoje posiadanie i przywraca pod tę władzę, od której się oderwał. Sam powraca w glorii do pałacu, pędząc przed sobą wielu jeńców, a wśród nich najwybitniejszych, między innymi wodza-bastarda z obciętym nosem i wylupionymi oczami¹⁹.

Wjeżdża triumfalnie do Miasta²⁰, witany przez wszystkich mieszkańców Stolicy²¹ wyległych na jego spotkanie. Widziałem go wówczas i ja, jak gdyby w orsza-

elementów, których ukoronowaniem była uroczystość w Hipodromie. Zob. zwłaszcza Herbert H u n g e r, *Reditus imperatoris*, [w:] *Fest und Alltag...*, s. 17-35. Dla epoki wczesnobizantyjskiej istnieje znakomita synteza ukazująca ten fenomen w szerszym kontekście kulturowym: Michael M e C C o r m i c k, *Eternal Victory. Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium and the Early Medieval West*. Cambridge 1986.

²¹ W zdaniu tym Psellos używa na określenie Konstantynopola dwóch słów: „ἄστυ” oraz „πόλις”. W języku polskim obydwa terminy oddaje się przez „miasto”, co jest przybliżeniem. Dla zasygnalizowania, iż w oryginale greckim występują dwa różne słowa, J u r e w i c z użył rozróżnienia: „miasto” i „stolica”. Wszakże w semantyce języka greckiego „asty” wskazuje fizyczny, materialny wymiar miasta (miłośników języka greckiego zaciekawi fakt, że termin ten, jako „wastu”, pojawia się często na tabliczkach linearnych B, gdzie oznacza „miasto”, „główny ośrodek pałacowy”, „stolicę”), gdy tymczasem przez „polis” rozumie się raczej wspólnotę mieszkańców, społeczność. Używając obu tych sformułowań, Psellos chce te subtelności uwypuklić: cesarz wkracza do miasta, tzn. do przestrzeni ulic i budynków ale witany jest przez jego mieszkańców, obywateli. Z braku polskiego odpowiednika zostawiamy zatem słowo „stolica”, pisząc je jednak wielką literą, aby podkreślić abstrakcyjny charakter znaczenia.

λαμπρόν, ἐπὶ μέσου θεάτρου τοὺς αἰχμαλώτους διαβιβάσας καὶ δείξας Ῥωμαίοις, ὅτι προθυμία νεκροὺς ἀνίστησι, καὶ ὁ περὶ τὰ καλὰ ζῆλος τὴν τοῦ σώματος ἀτονίαν νικᾷ.

6.90-95

Περὶ τῆς τῶν Ῥώσων ἐπαναστάσεως [καὶ τῆς τοῦ Τορνικίου ἀνταρσίας].

Ἐνθεν τοι καὶ τὴν τῆς τυραννίδος κατάλυσιν βαρβαρικός διαδέχεται πόλεμος, καὶ σκᾶφη Ῥωσικὰ καὶ ἀριθμοῦ, ἴν' οὕτως εἴποιμι, πλείονα, τοὺς πόρρωθεν ἀνείργοντας ἢ λαθόντα ἢ βιασάμενα τὴν Προποντίδα καταλαμβάνουσι, καὶ νέφος ἄθροον ἀπὸ θαλάσσης ἄρθεν ἀχλύος τὴν βασιλίδα πληροῖ. Ἐνταῦθα δὲ καὶ τοῦ λόγου γενόμενος, βούλομαι τὰς αἰτίας ἐρεῖν ἀφ' ὧν ἐκεῖνοι μὴδὲν ἐναντιωθέντι τῷ αὐτοκράτορι τὴν ἐπιθαλάττιον ξυγκίνησιν καὶ στρατοπεδίαν πεποιήνται.

Τὸ βάρβαρον τοιγαροῦν τοῦτο φύλον ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν τὸν πάντα χρόνον λυττᾷ τε καὶ μέμηνε, καὶ ἐφ' ἐκάστῳ τῶν καιρῶν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο εἰς αἰτίαν πλαττόμενοι, πρόφασιν καθ' ἡμῶν πολέμου πεποιήνται· καὶ ἐπειδὴ ἔτεθνήκει μὲν ὁ καταδειματῶν τούτους αὐτοκράτωρ Βασίλειος, καὶ ἐπ' ἐκεῖνῳ ὁ ἀδελφὸς Κωνσταντῖνος τὸ λαχὸν αὐτῷ τοῦ αἵωνος μέρος πεπλήρωκε, <δὲ> ὁ τὸ

²² Słowo „θέατρον” u autorów bizantyńskich posiada bardzo wiele znaczeń, które można sprowadzić do definicji: „jakikolwiek rodzaj działalności publicznej zakładającej obecność widzów oraz przestrzeń w której ma ona miejsce”. Stąd pod tym terminem rozumiano np. występy mimów, recytacje, zawody sportowe, ale również procesje czy liturgie. Więcej na ten temat: Walter Puchner, *Zum „Theater in Byzanz. Eine Zwischenbilanz, [w:] Fest und Alltag...*, s. 11-16, gdzie czytelnik znajdzie obszernie wskazówki bibliograficzne. Z literatury polskiej warto przytoczyć prace: Waldemara Cerna, *Teatr we wczesnym Cesarstwie Bizantyńskim*. „Przegląd Historyczny” 95.3 (2004), s. 1-11 oraz Przemysław Marciniak, *Greek Drama in Byzantine Times*. Katowice 2004. W tym przypadku mowa o Hipodromie. Też wzmiankę Psellosa wspomina Puchner, *Φαινόμενα και νοούμενα. Ελληνικά Γράμματα*. Αθήνα 1999, s. 71-73 oraz Andrew F. Stone, *Eustathios of Thessaloniki and the performance of rhetoric: the case for „Theatron”*. „Byzantina” 26 (2006), s. 7-17, tu s. 9.

²³ Zdanie to dobitnie pokazuje, jaki był prawdziwy powód zamieszczenia przez Psellosa relacji z powstania w Bułgarii (Eric Limousin, badając obecność tego kraju i ludu w pismach Psellosa, także zwraca uwagę na wyjątkowo dokładne – jak u Michała – zaprezentowanie tego epizodu, co było podyktowane prezentacją osoby cesarza Michała IV, zob. Michel Psellos *et la Bulgarie*. „Bulgaria Mediaevalis” 2 [2011], s. 521-532). Rzetelne przedstawienie faktografii nie było jego celem, stąd brak w tej narracji chociażby informacji o Tichomirze z Dyrrachion, czy powstaniu w temie Nikopolis. Informacje te, jak i sam przebieg powstania, szczegółowo opisują Skylytzes i Zonaras. Dlatego komentarz historyczny znajdzie się w miejscu im poświęconym.

ku pogrzebowym. Jechał chwiejąc się na koniu. Palce, którymi trzymał lejce, były podobne do palców giganta, każdy z nich zachowywał grubość i wielkość ramienia (do tego stopnia były chore jego wnętrzności), a twarz nie miała najmniejszego śladu podobieństwa z jego dawnym wyglądem. Tak jadąc wiódł ze sobą do pałacu wspaniałe orszaki triumfalne, kazał jeńcom przemaszerować przez środek teatru²². Cesarz unaocnił Rzymianom, że zapal przywraca zmarłych do życia, a gorliwość w rzeczach pięknych odnosi zwycięstwo nad słabością ciała²³.

POWSTANIE²⁴ RUSÓW (I ROKOSZ²⁵ TORNIKIOSA²⁶)

Po uśmierzeniu buntu²⁷ następuje wojna z barbarzyńcami. Łodzie ruskie przewyższające, bym tak rzekł, swą mnogością każdą liczbę, opanowują Propontydę, czy to wymykając się tym, którzy ich powstrzymywali z daleka, czy to posługując się do tego siłą. Gęsta chmura powstała nad morzem i zasnęła mgłą niepokoju Cesarzkie Miasto. Przeszedłszy do tego miejsca mego dzieła, chciałbym omówić przy-

²⁴ W oryg. „ἡ ἐπανάστασις” ma podobny zakres znaczeniowy jak termin z przyp. 25. Oznacza wystąpienie przeciw prawowitej władzy, np. DAI 51, 183: „ἐ. κατὰ τῆς βασιλείας σου”, tak też Любарский, s. 95: „восстание”. Zupełnie zaś nie widzi tego Sewter (s. 199), tłumacząc przez „upheaval”. A.A. Vasiliev w swoim zbiorze argumentów na rzecz formalnej zależności Rusi od Cesarstwa zamieszcza to zdanie Psellosa, tłumacząc je: „On the revolt of the Rhos”, a zatem „may be interpreted as applying to a people dependent upon Byzantium and revolting against their suzerain”, zob. Idem, *Was Old Russia a Vassal State of Byzantium?*. „Speculum” 7 (1932), s. 350-360, zwł. s. 353. Powstaje pytanie, czy powyższa semantyka nie była raczej propagandową konstrukcją Psellosa, dość niekonsekwentną skoro już w pierwszym zdaniu rozdziału określa ten konflikt słowem „πόλεμος”?

²⁵ Obecne tu w oryginale słowo „ἡ ἀνταρσία” oznacza „bunt”, „rebelię” (słusznie Sewter, s. 199: „revolt”; Любарский, s. 95: „мятеж”) i ma wydźwięk jednoznacznie negatywny, por. DAI 22, 42, gdzie do określenia wystąpienia Tomasza Słowianina użyto właśnie tego słowa.

²⁶ Leon Tornikios, Armeńczyk arystokratycznego pochodzenia. Wysoki oficer armii bizantyńskiej, patrikius i bestiarios. Ze względu na swoją zażyłość z Euprepią, siostrą Konstantyna Monomacha, znalazł się w nielaskie u cesarza, który zamierzał zamknąć go w klasztorze. Bójąc się o swoje bezpieczeństwo Leon opuszcza Konstantynopol 14 września 1047 r. (Attaleiates, 18.14) wraz z grupą kadry oficerskiej i udaje się do Adrianopola. Tam zostaje obwołany cesarzem przez żołnierzy miejscowego garnizonu i wyrusza na Konstantynopol. Oblężenie trwało zaledwie cztery dni: 25-28 września i nie przyniosło sukcesu. O zwycięstwie jego dowódcy Jana Batatzesa nad wiernymi cesarzowi, temowymi jednostkami bułgarskimi, zob. Attal. 23.9-18. Podczas odwrotu Leon został w Arkadioupolis przez swoje otoczenie uwięziony i wydany cesarzowi oraz oślepiony. Jego uzurpacja, podobnie jak innego wybitnego oficera Jerzego Maniakesa (1043 r.), stanowiła przejaw niezadowolonia środowisk wojskowych z rządów zdominowanych przez arystokrację urzędniczą, do której należał sam Psellos. Zob. więcej: Г.Г. Литаврин, *Внутренняя и внешняя политика Византии в 1025-1057 гг.*, w: *История Византии*. Москва 1967, t. 2, s. 271-272; Robert Schutte, *Der Aufstand des Leon Tornikios (1047)*. Plauen 1896; Jonathan Shepard, *John Mauropus, Leo Tornicius and an Alleged Russian Army*. „JÖB” 24 (1975), s. 61-90.

²⁷ Uzurpacja Jerzego Maniakesa.

εὐγενές κράτος ἀπεληλύθει, ἀνανεοῦνται αὐθις καθ' ἡμῶν τὸ παλαιὸν μῖσος καὶ κατὰ βραχὺ πρὸς μέλλοντας πολέμους γυμνάζονται. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ τοῦ Ῥωμανοῦ βασιλεία λαμπρὰ τις αὐτοῖς νενόμιστο καὶ περιφανής, ἀσύντακτοί τε ἐπιταῖς παρασκευαῖς ἦσαν, ἐπειδὴ κάκεῖνος βραχὺν τινα χρόνον ἐπιβίωσας τῆ βασιλείᾳ μετήλλακτο, καὶ εἰς ἀσχημὸν τινα τὸν Μιχαὴλ τὸ κράτος μετέπεσεν, ἐπ' αὐτὸν καὶ δὴ τὰς οἰκείας δυνάμεις ἐξώπλιζον, καὶ δεῖν ἐγνωκότες διὰ θαλάττης πρὸς ἡμᾶς ἐμβαλεῖν, ὑλοτομήσαντες ἄνωθεν καὶ σκάφη μικρὰ τε καὶ μεῖζω διαγεγλυφότες, καὶ λανθανόντως κατὰ βραχὺ ἰκανῶς παρασκευασάμενοι, μεγάλῳ δὴ στόλῳ ἐπὶ τὸν Μιχαὴλ καταπλεῖν ἔμελλον· ἐν ὅσῳ δὲ ταῦτα ἐκείνοις ἠντρεπίστο καὶ ὁ πόλεμος ἔμελλε, προλαμβάνει τὸν ἐκείνων κατάπλου καὶ οὗτος ὁ βασιλεὺς τῶν ἐντεῦθεν ἀπαναστάς· ὡς δὲ καὶ ὁ μετ' ἐκείνων οὐ πάνυ τι τὸ ἴχνος ἐρείσας τοῖς βασιλείοις ἀπεληλύθει, ἤδραστο δὲ τὸ κράτος ἐπὶ τὸν Κωνσταντῖνον, εἰ καὶ μηδὲν οἱ βάρβαροι τοῦτον εἶχον ἐπὶ τῷ πολέμῳ κατατιᾶσθαι, ἀλλ' ἵνα μὴ ἄπρακτος αὐτοῖς ἡ παρασκευὴ νομισθεῖη, ἀπροφάσιστον πρὸς ἐκείνον ἀναρρήγνυνται πόλεμον· ἡ μὲν οὖν ἀναίτιος αἰτία τῆς ἐπὶ τὸν αὐτοκράτορα ἐκείνων ὁρμῆς αὕτη.

Ὡς δὲ ἤδη λαθόντες τῆς Προποντίδος ἐντὸς ἐγεγόνεισαν, τὰ μὲν πρῶτα ἐφ' ἡμῖν ἐτίθουν τὸ σπένδεσθαι, εἰ γε βουλοίμεθα μεγάλους αὐτοῖ τῶν σπονδῶν ἀποδιδόναι μισθοὺς, καὶ τὸν ἀριθμὸν περιετίθεισαν, ἐφ' ἐκάστῳ σκάφει στατήρας χιλίους, ὡς συμβαίνειν μὴ ἄλλως αὐτοῖς τούτους ἀπαριθμεῖσθαι, ἢ ἐνὶ τῷ δὴ σκάφει τῶν παρ' αὐτοῖς· ἐβούλετο δὲ αὐτοῖς ταῦτα, ἢ τῷ οἶεσθαι πηγὰς τινὰς παρ' ἡμῖν εἶναι χρυσίτιδας, ἢ ἐκ παντὸς τρόπου ἐλόμενοι μάχεσθαι, ἀνηνύτους ὑποθέσεις παρείχοντο, ἵν' εὐπροφάσιστος αὐτοῖς ὁ πόλεμος γίγνοιτο. Ὅθεν, ἐπεὶ μὴδ' ἀποκρίσεως οἱ πρέσβεις αὐτῶν ἠξιώθησαν, οὕτω δὴ τοὶ πρὸς ἀλλήλους συνεσκευάσθησαν, καὶ τοσοῦτον ἐπὶ τῷ σφετέρῳ πλήθει ἐθάρρουν, ὡς αὐτανδρον οἶεσθαι τὴν Πόλιν ἐλεῖν.

²⁸ Psellos nie informuje jasno o przyczynach wojny. W bizantyńskiej tradycji przyjęto, iż u podstaw konfliktu leżało zabójstwo w Konstantynopolu ruskiego kupca (Skylitzes, s. 430-6). Nawet jeśli to zdarzenie miało miejsce, w najlepszym razie służyć mogło jako pretekst dla propagandy. Stąd od dawna trwa wśród uczonych spór, co do rzeczywistych przyczyn ostatniej wyprawy Rusów na Konstantynopol. Rozważano konflikt na tle polityki kościelnej (М.Д. П р и с е л к о в, *Очерки по церковно-политической истнории Кийевской Руси X-XII вв.* Санкт Петербург 1913, s. 88-92; В. W i d e r g a, *Jaroslavs des Weisen Kampf um die kirchliche Unabhängigkeit von Byzanz*, [w:] *Aus der Byzantinischer Arbeit der DDR* [Berliner Byzantinische Arbeiten 5]. Berlin 1957, s. 158-175), wewnętrzej bizantyńskiej (Г.Г. Л и т а в р и н, *Песел о причинах последнего похода русских на Константинополь в 1043 г.* „ВВ” 27 [1967], s. 71-86), zagranicznej (próba emancypacji: V a s i l i e v, *op. cit.*). Simon Franklin w autorytatywnej *Cambridge History of Russia*, vol. 1, w swoim zarysie dziejów Kijowa, w ogóle rezygnuje z próby odpowiedzi: „The cause is not entirely clear...”, przywołując jedynie opinię Skylitzesa, *Kievan Rus' (1015-1125)*, s. 73-97, tu s. 90-91.

czynny, dla których owi Rusowie wszczęli wielkie poruszenie i tę wyprawę morską, mimo że cesarz nie dał im po temu najmniejszego powodu²⁸.

To plemię barbarzyńskie zawsze było wściekle wrogie i szalało z nienawiści ku Cesarstwu Rzymskiemu²⁹, wykorzystywało przy każdej sposobności ten albo inny pretekst, by uczynić z niego powód do wojny z nami. Kiedy umarł auto-krator Bazylis³⁰, który wzbudzał wśród nich strach, i to wielki, a po nim jego brat Konstantyn³¹ wypełnił przeznaczone sobie lata – wraz z nim odeszła szlachetna władza – odżyła u nich stara nienawiść wobec nas i powoli zaczęli wprawiać się do przyszłych wojen. Ponieważ panowanie Romana³² wydało się im wspaniałe i pełnie blasku, ponadto nie doprowadzili jeszcze swych przygotowań do końca, a on umarł wkrótce po objęciu tronu i władza przeszła w ręce jakiegoś nieznanego Michała³³, zaczęli przygotowywać przeciw niemu wszystkie swe siły.

Kiedy się dowiedzieli, że do nas trzeba wtargnąć przez morze, wycięli drzewa w głębi swego kraju, wydrążyli i wykonali z nich małe i duże łodzie. Przygotowywali je powoli w wielkiej tajemnicy i w wystarczającej ilości. Mieli zamiar popłynąć wielką flotyllą przeciw Michałowi.

W czasie gdy kończyli przygotowania, a wojna się opóźniała, ów cesarz wyprzedził ich lądowanie i opuścił ten świat. Gdy jego następca nie bardzo zaznaczył swój ślad w pałacu cesarskim i odszedł w zaświaty³⁴, a władza spoczęła w rękach Konstantyna³⁵, barbarzyńcy wszczęli z nim wojnę, chociaż nie mieli żadnego powodu.

Aby nie musieli uznać swych przygotowań za niepotrzebne, ruszyli na niego, wnosząc niczym nie uzasadnioną wojnę. To było bezprzyczynową przyczyną ich napaści na autokratora. Kiedy niespodziewanie pojawili się na Propontydzie, w pierw zaproponowali nam pokój pod warunkiem wypłacenia im wielkiego okupu.

²⁹ Termin ten poświadczony jest po raz pierwszy w *Historii cesarzy* Genesisiosa, 1. 9 (gdy Teodotos Kassiteras, późniejszy patriarcha, przepowiada władzę Leonowi); zastępuje on z biegiem czasu starsze pojęcie „Ρωμαίων αραχή”, dla określenia „państwa rzymskiego” (*Imperium Romanum*), jego integralności terytorialnej i egzekutywy (tak np. u Anny Komneny, *Alex.* 1. 10; 1. 57; 1. 72; 1. 106; 1. 127; 2. 73; Attaleiatesa, ed. Pérez Martín, 98.24; 143. 14). Na temat ewolucji pojęć stosowanych przez Bizantyńczyków dla zdefiniowania ustroju swego państwa na różnych płaszczyznach, zob. Temistokles C. L o u n g h i s, *Some Questions Concerning the Terminology Used in Narrative Sources to Designate the Byzantine State*. „Συμμεικτα” 11 (1997), s. 11-22, z bogatym materiałem źródłowym.

³⁰ Bazylis II, cesarz w l. 976-1025.

³¹ Konstantyn VIII, cesarz w l. 1025-1028.

³² Roman III Argyros, cesarz w l. 1028-1034. Roman, wcześniej prefekt (*eparchos*) stolicy, został wybrany na cesarza przez Konstantyna VIII, który oddał mu za żonę swą córkę Zoe.

³³ Michał IV.

³⁴ Michał V Kalafates, siostrzeniec Michała IV, cesarz w l. 1041-1042.

³⁵ Konstantyn IX Monomach, cesarz w l. 1042-1055.

Ἦν δὲ τηνικαῦτα ἡμῖν καὶ τὸ διὰ θαλάσσης μάχιμον πάντη ἐνδεῶς ἔχον, αἶ τε πυρφόροι νῆες ἐπὶ τοῖς παραλίοις διεσκίδναντο τόποις, ἄλλο τι ἄλλαι τοῦ καθ' ἡμᾶς μέρους φυλάττουσαι. Ὅθεν ὁ αὐτοκράτωρ λείψανά τινα τοῦ παλαιοῦ στόλου συνηθροικῶς, καὶ ταῦτα δὴ ζεύξας, ὀλκάδας τε τῶν βασιλικῶν συναγηροχῶς, καὶ τινὰς δὴ τριῆρεις συμπαρασκευασάμενος, καὶ μαχίμους τινὰς ἄνδρας ἐπ' αὐτῶν δὴ παρατάξας, χορηγήσας τε ταῖς ναυσὶ πολὺ τὸ δίυγρον πῦρ, καὶ ταύτας δὴ κατέναντι τῶν βαρβαρικῶν σκαφῶν ἐπὶ τοῦ κατ' ἀντιπέραν λιμένος συντάξας, καὶ αὐτὸς δὴ μοῖράν τινα τῆς συγκλήτου βουλῆς τὴν ἔκκριτον μεθ' ἑαυτοῦ ἔχων, ἐπ' αὐτοῦ δὴ τοῦ λιμένος βραχὺ τι ἄνωθεν τῆς νυκτὸς ναυλοχεῖ, καὶ λαμπρῶς τοῖς βαρβάροις κηρύξας τὸν ἐπιθαλάττιον πόλεμον, ἅμα πρῶτ' τὰς ναῦς ἰστᾶ κατὰ φάλαγγα. Καὶ οἱ βάρβαροι δὲ ἀπάραντες ὥσπερ ἀπὸ στρατοπεδείας καὶ χάρακος τῶν κατέναντι λιμένων ἡμῖν, καὶ πολὺ τι μετεωρισθέντες τῆς γῆς, τὰς τε ναῦς αὐτῶν ξυμπάσας κατὰ μίαν ἐφεξῆς στήσαντες, καὶ τὸ πέλαγος ξύμπαν ἀφ' ἑκατέρων λιμένων ξυνδήσαντες, ὡς αὐτοὶ τε ἐπελευσόμενοι καὶ ἡμᾶς ἐπιόντας δεξόμενοι παρετάχθησαν. Οὐκ ἦν οὖν ὅστις ὄρων τὰ τότε γινόμενα οὐ πάνυ διατεθορῦβητο τὴν ψυχὴν· ἔγωγ' οὖν ἀγχοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἔσθηκῶς <ἦν>, καθῆστο δὲ οὗτος ἐπὶ τινος λόφου πρὸς θάλατταν ἠρέμα ἐπικλινοῦς, καὶ θεωρὸς ἐξ ἀπόπτου τῶν γιγνομένων ἐτύγχανεν.

Ἡ μὲν οὖν παράταξις οὕτως ἐκατέρωθεν διεσκεύαστο, προῆει δὲ οὐδεὶς ὡς μαχοῦμενος, ἀλλ' ἐκατέρωθεν τὰ μέρη συνησπικῶτα ἀκίνητα ἔστησαν· ὡς δὲ πολὺ τι τῆς ἡμέρας διεληλύθει, ὁ βασιλεὺς δυσὶ τῶν μεγάλων νεῶν σύνθημα δούς, ἐπὶ τὰ βαρβαρικὰ κατὰ βραχὺ προίεναι σκάφη παρακελεύεται· καὶ ἐπειδὴ προῆσαν ὁμαλῶς τε καὶ εὐκινήτως, ἠλάλαζόν τε ἄνωθεν οἱ λογχοφόροι καὶ

³⁶ Archaizacja Psellosa, pod „staterem” należy tu rozumieć *nomisma* (standardowa złota moneta epoki średniobizantyńskiej). O tym, że suma ta odpowiada świadectwu Skylitza (s. 431) „3 *litrai* złota na wojownika” tylko wówczas, gdy pod pojęciem „złotej *litra*” rozumiemy przelicznik – tym razem wjątkowo – srebra, napisał Александр Назаренко, *Древняя Русь на международных путях*. Москва 2001, s. 190-191.

³⁷ Любарский (s. 281) traktuje to stwierdzenie poważnie, zwracając uwagę, iż w roku 1040 (Pérez Martín, s. 244, przyp. 20 do Attal. podaje rok 1035, ale także A.M. Schneider wskazuje 6 sierpnia roku 40, zob. *Brände in Konstantinopel*. „BZ” 41 [1941], s. 382-403, tu s. 386) pożar miałby zniszczyć większą część floty. Można jednak przypuszczać, iż obecna w tym akapicie dezawuacja floty ma charakter retoryczny i nie odzwierciedla rzeczywistej sytuacji; np. zupełnie inaczej pisze o stanie floty Kekaumenos (22): „Τὸν στόλον ἀγωνίζου πάντοτε ἀκμάζειν καὶ ἔχειν αὐτὸν ἀνελλιπῆ ὁ γὰρ στόλος ἐστὶν ἡ δόξα τῆς Ῥωμανίας”. Pamiętajmy, iż zaledwie pięć lat wcześniej (1038) Jerzy Maniakes otrzymał flotę do operacji w Italii i na Sycylii. Por. John H. Pryor, Elisabeth Jeffrey, *The Age of the ΔΡΟΜΩΝ. The Byzantine Navy ca 500-1204* [The Medieval Mediterranean 62]. Leiden 2006, s. 86-87 (ostatnio ukazał się artykuł polemizujący z powyższą monografią w kwestii chronologii dromonu: Salvatore La Mantia, *Il dromone (VII-X secolo). Ipotesi ricostruttiva*. „Bizantinistica.

Określili sumę: na każdą łódź po tysiąc staterów³⁶ płatnych u nich dla każdej łodzi po kolei, nie inaczej.

Takie były ich roszczenia. Czy to wyobrażali sobie, że posiadamy złotodajne źródła, czy to na wszelkie sposoby woleli stoczyć bitwę. Postawili warunki nie do spełnienia, aby mieć oczywisty powód do wojny. Dlatego też ich posłowie nawet nie uznali za słuszne czekać na odpowiedź. Tak dufni w swą liczebność, sądzili, że zdobędą Miasto wraz z jego wszystkimi mieszkańcami.

Nasze wojska morskie były w owym czasie w ogóle nie wystarczające, a statki ognionośne stały rozproszone w różnych miejscowościach nadbrzeżnych i, jedne tu, drugie tam, strzegły naszych ziem. Dlatego cesarz zebrał resztki starej floty³⁷, wzmocnił ją o statki transportowe obsługujące pałac, przysposobił kilka trójrzędowców³⁸, obsadził dzielnymi żołnierzami, zaopatrzył wszystkie statki w łatwopalny płyn, ustawił je na przeciw łodzi barbarzyńców w przeciwnym porcie. Sam wraz z wybraną częścią senatu spędza noc przy zakotwiczonych statkach w porcie tuż przy samym brzegu³⁹. Wypowiada barbarzyńcom za pośrednictwem donośnego głosu herolda wojnę morską i jednocześnie ustawia o świcie statki w szyku bojowym.

Barbarzyńcy wypłynęli z portów położonych naprzeciw nas, jakby to był ich obóz i szaniec, odbili nieco od lądu, ustawili swoje wszystkie łodzie kolejno, jedna przy drugiej, tak że utworzył się z nich łańcuch obejmujący całe morze od jednego do drugiego brzegu. Ustawili się tak, jakby sami mieli przypuścić atak i nas przyjąć, jeślibyśmy ruszyli na nich. Nie było nikogo, kto by na ten widok nie doznał w duszy uczucia strachu.

Ja znajdowałem się w pobliżu autokratora, który siedząc na jakimś wzgórzu schodzącym łagodnie ku morzu, przyglądał się z dala całej akcji⁴⁰.

Rivista di Studi Bizantini e Slavi”, serie seconda, 10 [2008], s. 125-138). Retoryka Psellosa ma na celu wyolbrzymienie zagrożenia, a przez to podkreślenie waloru zwycięstwa.

³⁸ Użyte tu określenie na okręty wojenne: „triry”, to kolejny przykład archaizacji języka u Psellosa. W okresie średniobizantyńskim typowym okrętem wojennym był „δρομὸν”. Termin ten obejmował galery wojenne o różnym typie uzbrojenia (tzn. wyposażone zarówno w broń miotającą jak i „ogień grecki”) i rzędach wiosel. Zob. szerzej najnowsza synteza: Ρ ρ ο γ, J e f f r e y s, *passim*.

³⁹ Inaczej interpretuje ten fragment М. С а л я м о н, *К вопросу о дате главного сражения Русских с Греками в июле 1043 г.* „ВВ” 33 (1972), s. 88-91, sugerując, iż przez wyrażenie „βραχὺ τι ἄνωθεν τῆς νυκτός” należy rozumieć, że flota cesarska podплыła do miejsca bitwy „niedługo wcześniej w nocy”. Ma to duże znaczenie dla określenia dokładnej daty bitwy w 1043 r. Dotychczas przyjmowano, iż była to któraś z niedziel lipca: 10, 17, 24 (Г. Г. Л и т а в р и н, *Еще раз о походе русских на Византию в июле 1043 г.* „ВВ” 29 [1969], s. 105-107). Skoro flota bizantyńska mogła przepłynąć pod osłoną nocy niepostrzeżenie dla Rusów tzn., iż musiała to być noc ciemna, bezksiężycowa, co wyklucza pełnię w niedzielę 24 lipca.

⁴⁰ Zauważmy, iż Skylitzes pisze o obecności cesarza na dromonie, zob. s. 259 (s. 431, ed. Thurn).

πετροβόλοι, οἱ τε ἀκοντισταὶ τοῦ πυρὸς εὐσυντάκτως πρὸς τὴν βολὴν διετάξαντο, πλείω δὴ τῶν ἀπεσταλμένων ἀπὸ τῶν βαρβαρικῶν σκαφῶν ταχυναυτοῦντα ἐπὶ τὰς ἡμετέρας νῆας ἐξώρμησαν· εἶτα δὴ διαίρεθέντα, καὶ ἐκάστην τῶν τριηρῶν κυκλωσάμενά τε καὶ περιζῶσαντα, κοντοῖς κάτωθεν διατιτράν ἐπεχειροῦν· οἱ δ' ἄνωθεν ἔβαλλον λίθοις τε καὶ κοπίσιν· ὡς δὲ καὶ τὸ πῦρ ἠκόντιστο ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἤδη τοὺς ὀφθαλμοὺς συνεχύθησαν, οἱ μὲν ἐπὶ τὸ πέλαγος ἐρριπτοῦντο, ὡς πρὸς τοὺς σφετέρους διανηξόμενοι, οἱ δ' οὐκ εἶχον ὅ τι καὶ δράσειαν, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν ἀπεγνώκεισαν μηχανήν.

Ἐπὶ τούτοις ἕτερον σύνθημα, καὶ πλείους τριήρεις ἀνήχθησαν καὶ νῆες ἕτεραι, ἧ ἐφεπόμεναι, ἧ ζυνελαύνουσαι· καὶ τὸ μὲν ἡμέτερον ἤδη μέρος ἐθάρρει, τὸ δ' ἐναντίον καταπεπληγότες εἰστήκεσαν· ἐπεὶ δὲ ἤδη τὸ πέλαγος διαβάλλουσαι αἱ τριήρεις πρὸς αὐτοῖς ἦσαν τοῖς βαρβαρικοῖς σκάφεσιν, ὅ τε σύνδεσμος αὐτοῖς διεργάγη καὶ ὁ συνασπισμὸς διαλέλυτο, καὶ τὰ μὲν κατὰ χώραν ἐτόλμησαν μένειν, τὰ δὲ πλείω πρύμνας ἐκρούσαντο. Καὶ ὁ ἥλιος ἀθρόον νεφέλην ἐφελκυσάμενος κάτωθεν, ἐπειδὴ πολὺ τι τοῦ ὀρίζοντος μετεώριστο, μετατίθησι τὸν ἀέρα, καὶ ὅς πνευμά τι τῶν ἰσχυρῶν ἐξ ἀνατολῆς ἐπὶ δύσιν κινεῖ, καὶ λαίλαπι χαράξας τὴν θάλασσαν ἐπὶ τὸ βάρβαρον ἐπαιγίζει τὰ κύματα· καὶ τὰ μὲν αὐτοῦ που καλύπτει, ἐπεγεροθέντος αὐτοῖς τοῦ πελάγους εἰς τὸ μετέωρον, τὰ δὲ ἐπὶ πολὺ τι τῆς θαλάσσης ἐλάσας εἰς σκοπέλους ἀπορριπτεῖ καὶ κρημνῶδεις αἰγιαλοὺς, ὧν ἔνια αἱ τριήρεις καταδραμοῦσαι, τὰ μὲν τῷ βυθῷ παρῆδωσαν αὐτανδρα, τὰ δὲ διατεμόντες οἱ ἐπ' αὐταῖς μάχιμοι ἡμίπρωρα ἐπὶ τοὺς πλησίον αἰγιαλοὺς ἀφειλκῦσαντο. Γέγονέ τε τῶν βαρβάρων φόνος πολὺς, καὶ ὥσπερ ἐκ ποταμῶν ἄνωθεν ῥευσμάτων ὡς ἀληθῶς φόνιον τὴν θάλασσαν κατεφοίνισεν.

⁴¹ Obecne u Jurewicza słowo „działa” jest nietrafnym anachronizmem dla oddania machin miotających ogień („βολή”, „σίφων”), gdyż sugeruje czytelnikowi broń z użyciem prochu. Wynalazcą „greckiego ognia” („ύγρόν πῦρ”, dosłownie „płynny ogień”) był Syryjczyk Kallinikos z Heliopolis (VII w.). Po raz pierwszy nową broń zastosowano w 674 r. przeciwko flocie arabskiej, której zadaniem była morska blokada Konstantynopola podczas oblężenia miasta w latach 674-678 przez Moawiję. Jakkolwiek „ogień” był mieszkanką najprawdopodobniej ropy naftowej, saletry i innych związków (np. siarki), dotychczas nie udało się precyzyjnie ustalić jego składu. Przyczyną tego jest z pewnością szczególnie troska Bizantyńczyków, którzy dbali aby tajemnica nie została ujawniona. Cesarz Konstantyn Porfirogeneta informuje nas, iż za jej złamanie i przekazanie informacji cudzoziemcom groziła zarówno ekskomunika jak i śmierć fizyczna, por. DAI 13. Literatura na ten temat jest bardzo bogata, z ważniejszych: J.R. Partington, *A History of Greek Fire and Gunpowder*. Cambridge 1960; H.R. Ellis Davidson, *The Secret Weapon of Byzantium*. „BZ” 66 (1973), s. 61-74; J. Haldon, M. Byrne, *A possible Solution to the Problem of Greek Fire*. „BZ” 70 (1977), s. 91-99; Θ.Κ. Κορρές, „Υγρόν πῦρ”. *Ενα όπλο της Βυζαντινής ναυτικής τακτικής* (Εταιρεία Βυζαντινών Ερευνών 6). Θεσσαλονίκη 1989; Pryor, Jeffreys, *Appendix Six*. [w:] *op. cit.*, s. 607-631. W jęz. polskim por. Georgi N. Nikołow, *Bułgarzy i ogień grecki (VI-XI w.)*, [w:] *Byzantina Europea. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Waldemarowi Ceranowi*, red. M. Kokoško, M.J. Leszka. Łódź 2007, s. 449-455.

Takie było rozstawienie sił bojowych po obu stronach, jednak żaden z przeciwników nie ruszył naprzód do walki. Obie wrogie flotylle stały nieruchomo na zajętych pozycjach.

Kiedy upłynęła już większa część dnia, cesarz dał rozkaz dwóm wielkim statkom, by zaczęły powoli kierować się ku łodziom nieprzyjacielskim. Gdy zbliżyły się, płynąc lekko w równej linii, włócznicy i procarze poczęli z góry wydawać okrzyki wojenne, a miotający ogniem zajęli wyznaczone stanowiska przy wyrzutni⁴¹. Wiele łodzi oderwało się od floty barbarzyńskiej i szybkim kursem zmierzało w kierunku naszych statków. Następnie barbarzyńcy rozdzielili się, wzięli w koło, opasali każdy ze statków i usiłowali przebić je od dołu uderzeniami włóczni.

Nasi obrzucali ich z góry kamieniami, zwalczali przy pomocy mieczy. Kiedy zaczęto miotać na nich ogniem, pomieszało się im w oczach i albo rzucali się do morza, by wpływ dotrzeć do swoich, albo nie wiedzieli co robić, i rezygnowali z jakiegokolwiek możliwości ratunku.

Następnie pada drugi rozkaz dla żołnierzy: wiele trier odbija od brzegu, inne statki płyną za nimi lub prą naprzód. Nasza flota już nabrała męstwa. Przeciwnicy, zaskoczeni, zatrzymali się ze zdziwienia. Kiedy triery przebyły już morze i znalazły się w pobliżu łodzi barbarzyńskich, przerwał się ich łańcuch, rozluźniła się zwarta linia. Jedne trzymały się odważnie na miejscu, inne, i to w większości, zawróciły.

I oto nagle słońce zasnuło się z dołu chmurą, jakby morze podniosło się nad większą częścią horyzontu. Zmieniła się pogoda, spowodowała jakiś gwałtowny wiatr dmący ze wschodu na zachód, spowodował on trąbę powietrzną wzburzającą morze, bił falami w barbarzyńców, jedno łódzie zatopił na miejscu rzucając na nie wzburzone, rozhuśtane morze, inne długo pędził po morzu i rozbijał o rafy lub urwiste skały nadbrzeżne⁴².

Triery rzuciły się w pościg za łodziami, jedno pogrzyżyły w głębiach wraz z załogami, drugie żołnierze, którzy dostali się na nie, rozbijali i na wpół zatopione osadzali na mieliźnie w pobliżu wybrzeża.

Doszło do ogromnej rzezi barbarzyńców; morze zabarwiło się na czerwono, jak gdyby niosła się do niego prawdziwa rzeka krwi, zasilana góorskimi potokami⁴³.

⁴² Dodatkowa wskazówka, pozwalająca datować bitwę na niedzielę 17 lipca (С а л я м о н, *op. cit.*, s. 89). Nagły sztorm w środku słonecznego dnia był oznaką zmiany warunków pogodowych w tym regionie, które starożytni Grecy określali mianem *etezyjskich wiatrów* i łączyli z pojawieniem się na niebie Syriusza (Psiej Gwiazdy). Zmiany te przypadały na drugą połowę miesiąca, stąd jedyna możliwa data bitwy. Bizantyńczycy oczywiście doskonale te warunki pogodowe znali, stąd przypuszczalnie oczekiwanie cesarza, który dopiero pod koniec dnia wydał rozkaz do bitwy. Oczekiwał on sztormu, który przetrwają jego okręty, ale łódzie ruskie zostaną zniszczone.

⁴³ Dla pełnego obrazu bitwy należy równolegle czytać relację Skylitzesa, s. 430.35-433.37 i Michała Attaleiatesa, 16.18-17.17.

MICHAŁ ATTALEIATES

Michał urodził się w połowie lat 20. XI wieku (wyjątkowo Tsolakis proponuje schyłek następnej dekady). Jego rodzina pochodziła z Attalei w Pamfilii (stąd przydomek), ale on sam urodził się już w Konstantynopolu (jakkolwiek w kwestii tej nie ma zgody: kluczowe jest rozumienie fragmentu: *Διάταξις*: „ἐπὶ ξένης γενόμενος”, Pérez Martín, s. XXVII). Studiował prawo; za Konstantyna X był sędzią w Hipodromie (κριτής ἐπὶ τοῦ ἵπποδρόμου καὶ τοῦ βήλου). Później brał udział w wyprawach wojennych Romana IV jako sędzia wojskowy (κριτής τοῦ στρατοπέδου). Za swoje zasługi szybko awansował, otrzymał m.in. rangę patrikiosa (1069), antypatosa (przed 1075), magistra (przed kwietniem 1079) i proedrosa (1079). Niezależnie od służby państwowej Michał dorobił się znacznego majątku na przedsięwzięciach finansowych (m.in. dzierżawa).

Znamienne, że część swego bogactwa Attaleiates przeznaczył na cele charytatywne. W 1077 roku sfinansował budowę monasteru wraz z domem opieki społecznej (πτουχοτροφείον) w ważnym ośrodku portowym Raidestos w Tracji. Zachowała się *Διάταξις* autorstwa Michała: *typikon* ściśle regulujący fundację i zasady funkcjonowania ośrodka (edycja i obszerny komentarz: Gaugier). W ramach swej działalności w sądownictwie napisał *Πόνημα*, krótkie „*πρόχειρον*”, czyli podręcznik wstępny ustawodawstwa justyniańskiego wraz kontynuacją tegoż w *Bazylikach*, był to wydawniczy sukces (Pereñdís). Tekst dostępny jest w *Jus graecoromanum* (VII, s. 415-497). Pozostaje kwestią sporną jego autorstwo podręcznika do psalterza (**Vaticanus 342**). Zmarł w latach 80., chociaż i tutaj opinie są rozbieżne (blisko roku 1080: Pérez Martín, s. XXIX, po roku 1085: Kazhdan i Tsolakis, według Hansa-Georga Becka żył jeszcze w roku 1087/88).

Dla nas ważne jest jego dzieło historyczne *Historia*, które obejmuje lata 1034-1079/80. W dodatku do *typikonu* znajduje się notka, datowana na październik 1084 roku, o darowiźnie ksiąg, wśród których miała się znajdować *Historia*. Wydaje się to stanowić pewny *terminus quo ante* (Pérez Martín, s. LVI LVII). *Historia* to wielka pochwała postaci cesarza Nikefora Botaneiatesa (1078-1081): w tym kontekście warto zwrócić uwagę na mowę dedykacyjną (λόγος προσφωνητικός; na ten temat zob. Carlotta Amante, *L'encomio di Niceforo Botaneiate nell'istoria di Attaliate: modelli, fonti, suggestioni letterarie*. „*Serta historica antiqua*” 2 [1989], s. 265-286) oraz na

bardzo stronniczy zarys sylwetki tegoż cesarza, jakościowo odbiegający od pozostałych źródeł. *Historia* ma charakter w dużej mierze osobisty. Stanowi zapis refleksji o stanie państwa ze strony przedstawiciela elity imperialnej, pozbawionych wszakże spraw osobistych i aluzji do różnego rodzaju skandali, jakie znajdują się u Psellosa.

Historia zachowała się w dwóch rękopisach: **Paris. Coislin. 136 (P, XIII w.)** i **Escorial. T. III 9 (E, por. Agostino Pertusi; Thurn: XIV w., Pérez Martín: XI/XII w.)**. Obydwa zawierają także kronikę Skylitza, o wiele popularniejszą. Właściwie swoje przetrwanie Michał zawdzięcza właśnie temu, że jego utwór zapisano w niektórych kodeksach po dziele Jana.

Ostatnio ukazało się nowe wydanie krytyczne Inmaculady Pérez Martín: *Miguel Atalíates Historia*. Madrid 2002, które zdezaktualizowało Bekkera (*Michaelis Attalíotae historia*. Bonn 1853). To wydanie hiszpańskie jest podstawą obecnej edycji. Jest to o tyle istotne, iż Bekker świadomy istnienia E nie skolacjonował go wszakże, i za podstawę służył mu tylko odpis P, dokonany przez Władimira Bruneta de Presle.

Wydania i tłumaczenia:

Bekker Immanuel, *Michaelis Attalíotae historia*. Bonn 1853.

Grégoire Henri, *Michel Attaliatés, Histoire. Traduction française*. „Byzantion” 28 (1958), s. 325-362.

Pérez Martín Inmaculada, *Miguel Atalíates Historia*. Madrid 2002.

Радойчић Борислав, *Михаило Аталиат*, [w:] ВИИИИ, t. III, s. 227-233.

Тъпкова-Займова Василка, *Михаил Аталиат. Хронография*, [w:] ГИБИ, t. VI, s. 159-194.

Literatura podstawowa:

Beck H.-G., *Kirche...*, s. 590.

Gautier Paul, *La Diataxis de Michel Attaliat*. „REB” 39 (1981), s. 5-143.

Hunger Herbert, *Literatur...*, Band 1, s. 382-389.

Jorga Nicolae, *Michel d'Attalie*. „Byzantion” 2 (1925), s. 273-275.

Kazhdan A. P., *Michael Attaleiates*. ODB, s. 229.

Каждан А. П., *Критические заметки по поводу изданий византийских памятников*. „BB” 18 (1961), s. 282-287.

Moravcsik, *Byzantinoturcica*, t. I, s. 427-429.

Perentidis S., *Recherches sur le texte de la Synopsis minor* (Fontes Minores 6). Frankfurt am Main 1984.

Pertusi Agostino, *Per la critica del testo della „Storia” di Michele Attaliat*. „JÖBG” 7 (1958), s. 59-73.

Tsolakis E.Th., *Aus dem Leben des Michael Attaleiates. Seine Heimatstadt, sein Geburts- und Todesjahr*. „BZ” 58 (1965), s. 3-10.

s. 7.16-8.10. Ἄλλὰ περὶ μὲν τούτων ἄλις· Μῦσοι δέ, οἷς ἰδικὴ προσηγορία τῶν Βουλγάρων καθέστηκεν ὄνομα, τῆνικαῦτα τοὺς τῆς δουλώσεως ἀποπτύσαντες χαλινούς, εἰς ἀποστασίαν προκεχωρήκασαν, καὶ τὸν βασιλέα περὶ τὰ ἐν Θεσσαλονίκῃ διατριβόντα ὄρια, καὶ μόνους τοὺς ἐν τῇ αὐτῇ σωματοφύλακας ἔχοντα ὡς διὰ φιλίας παροδεύοντα γῆς, ἰταμῶς συνεδίωξαν. Ἐξαρτύσας δ' οὗτος ἅμα τῷ εἰς τὴν βασιλεύουσαν εἰσεῖναι τὰ περὶ τὸν πόλεμον εὐθαρσῶς καὶ τῆς ἐνοχλοῦσης ἀσθενείας ἐπιλαθόμενος, καὶ γὰρ ἦν τοῖς ἐπιληπτικοῖς, ὡς δέ τινες μελαγχολικοῖς κάτοχος, θάττον ἐξ ἀπάσων τῶν ἐπαρχιῶν συνεστήσατο στρατιὰν καὶ μετὰ τῶν δυνάμεων τῇ Σαρδικῇ, τῇ νῦν λεγομένη Τριαδίτζῃ, καὶ δι' αὐτῆς τῷ Ἰλλυρικῷ προσβαλὼν, κατακράτος τοὺς ἀποστατήσαντας ἐτροπώσατο καὶ τὴν χώραν αὐτῶν πολλὴν καὶ μεγάλην καὶ στενόπορον οὖσαν καὶ χρόνοις πολλοῖς ἀνταγωνιζομένην τοῖς πρὸ τοῦ βασιλεῦσι διὰ τὸ δυσεξίτητον τῶν ἐν αὐτῇ αὐλώνων ἰσχυρῶς παρεστήσατο καὶ ἀθιγῆς ἐκείθεν ἀνέξευξε, τὰ ἐν ταύτῃ καταστησάμενος πράγματα. Καὶ τὸν ἐπιφανῆ λαμπρῶς κατηγοῦντα θρίαμβον καὶ ἀγῶνα ἵππικόν τε καὶ πεζικὸν ἐορτάσας οὕτω δι' ὀλίγου τὸν ἐνταῦθα βίον κατέστρεψε, πολλὰ τῆς ἀρετῆς καταλιπὼν εἰκονίσματα, ζήσας ἐν τῇ βασιλείᾳ χρόνους ἑπτὰ καὶ μῆνας ἑπτὰ.

s. 16.18-17.17. Ἀπαλλαγείς οὖν ὁ βασιλεὺς τῆς τοσαύτης φροντίδος, εἰς ἑτέραν αὐθις ἀνάγκην ἐνέπεσεν, πόλεμος γὰρ ἀλλόφυλος ναυτικὸς ἄχρι τῆς Προποντίδος τὴν βασιλίδα κατέλαβε, πλοίων ῥωσικῶν τῶν τετρακοσίων οὐκ ἀποδεόντων, ἐπιρραξάντων αὐτῇ, καταφράκτων ὅπλοις τε καὶ πολεμικῇ ἐμπειρίᾳ καὶ πλήθει τῶν ἐν αὐτοῖς εἰσπλεόντων. Καὶ κατεῖχε φόβος τὴν Βύζαντος οὐκ ἐλάχιστος διὰ τὸ ἀπαράσκευον ἐκ τῆς ἀπροόπτου τοῦ ἔθνους ἐπιδημίας. Ὅμως τὰ παρατυχόντα μακρὰ πλοῖα καὶ λοιπὰς ἑτέρας ναῦς πολεμικὰς ὁ

¹ Klasyczna forma zakończenia dygresji i przejścia do kolejnego wątku, por. Diod., *Bibliotheca*, IV 6.5; XX 2.3; Strabo, VII 3.10; Dion. Halic., *Ant. Rom.* II 27.5; II 59.5; X 17.6; Temistios, *In Aristotelis physica* (ed. Schenkl), p. 110. 22.

² Por. przyp. 24 do Michała Psellosa. Zestawienie archaizmu „Myzowie” w lit. bizantyńskiej, por. M o r a v e s i k, *Byzantinoturcica*, t. II, s. 207-209.

³ Michał IV. Wydarzenia te (bunt Piotra Deliana), oraz chorobę cesarza szczegółowo przedstawia Psellos, por. 4, 39-50.

⁴ Na ten dowód bezpieczeństwa wewnętrznego na linii Tessalonika-Konstantynopol, zwraca uwagę w komentarzu do swojego wydania Р а д о ж и њ, przyp. 2, s. 228.

⁵ Termin „ἐπαρχία” ścisłym sensie oznacza kościelną, ale stał się pospolitym określeniem każdej jednostki terytorialnej administracji państwowej, w tym i temu. Tak też jest w tym przypadku.

⁶ Epizod tożsamy z opisanym przez Kekaumenosa, par. 80.

⁷ Por. przyp. 20 do Michała Psellosa.

Ale o tym już dosyć¹. Myzowie, którzy we własnej mowie nazywali się Bułgarami, w owym czasie zrzucili wędzidła niewoli, a posunąwszy się do zdrady² zuchwale nękali cesarza³, przebywającego na terenach wokół Tessaloniki i mającego przy sobie jedynie osobistych strażników pałacowych, ponieważ poruszał się po przyjacielskim kraju⁴. Ten zaś, wraz z wkroczeniem do stolicy, natychmiast przygotował wszystko do wojny i kiedy ciężko zachorował (był bowiem epileptykiem, a wedle niektórych dotknięty melancholią), szybko zebrał wojsko ze wszystkich eparchii⁵ i ze swoimi siłami uderzył na Sardikę, zwaną obecnie Triaditzą⁶, a po niej na Illyrikum, przemocą zmusił buntowników do ucieczki. Ich potężny, wielki i trudno dostępny kraj, który dzięki trudnym do przejścia wąwózom przez wiele lat przeciwstawił się panującym przed nim cesarzom, siłą zmusił do uległości. Powrócił stamtąd bezpiecznie po uporządkowaniu tamtejszych spraw. Odbył wspaniały triumf⁷, a urządziwszy zawody hipiczne i piesze, wkrótce potem zmarł, pozostawiając liczne przykłady dzielności. Panował siedem lat i siedem miesięcy⁸.

Cesarz przeto, uwolniony od tej troski, wpadł znów w inną konieczność. Albowiem wojna morska z obcym ludem, zbliżyła się do Cesarskiego Miasta, aż nad Propontydę. Mianowicie podpłynęło do niej nie mniej niż 400 ruskich łodzi⁹, wzmocnionych bronią, doświadczeniem bojowym i tłumem zaokrętowanych w nich ludzi. Niemały strach ogarnął miasto Byzasa z powodu nieprzygotowania na tak nieoczekiwane przybycie tego ludu. Mimo to, cesarz wystawił wielkie statki, które się trafiły przypadkiem¹⁰, oraz pozostałe inne okręty wojenne¹¹, a także obsa-

⁸ Zm. 10.12; pochowany w monasterze Anargyrów.

⁹ Attal. (183) opisując bitwę pod Atyrą (1078) używa sformułowania „ῥωσικὰ δὲ πλοῖα”, a ich pasażerów naprzemiennie „Ῥῶς” i „Βάρσαγγοι”, co jest dowodem na ambiwalencję pierwszego terminu, przez Bizantyńczyków (a w tym przypadku Michała) stosowanego zarówno na określenie Słowian z Kijowa, jak i Wikingów (Atyra), podobnie w przypadku epizodu walk o Hierapolis Bambyke (ob. Manbidż) w 1068 r. (84.6): „ῥωσικοὶς ὄπλοισ””. Por. B l ö n d a l, *op. cit.*, s. 116-117; D u d e k, *Pęknięte zwierciadło...*, s. 69.

¹⁰ Przez Attaleiatesa przebijają wyraźna złośliwość; o stanie floty wojennej, por. przyp. 37 do Michała Psellosa. Fragment ten dotyczy ataku Rusów w 1043, zob. relacja Psellosa, ks. 6. 90-95 i kom.

¹¹ Inaczej tłumaczy P é r e z M a r t i n: „...las naves de guerra que pudo, luengas o de otro tipo”, dla której w cesarz dysponował tylko czterema okrętami wojennymi, zaś pozostałe jednostki były statkami cywilnymi. Rozumienie takie, które tłumaczka powtarza w przypisie, wydaje się być błędne, ze względu na zwrot: „Λοιπὰς ἐτέρας ναῦς πολεμικάς.” Por. też słusznie B e k k e r: „reliqua alia navigia bellica”, s. 20.

βασιλεὺς συστησάμενος καὶ πεζικὴ δυνάμει τοὺς παρακειμένους αἰγιαλοὺς συμπεριλαβὼν καὶ προσθήκην ἐκάστοτε τῆς πεζικῆς καὶ ναυτικῆς ἰσχύος λαμβανούσης διὰ γραμμάτων φοιτώντων εἰς τὰς κατὰ χώραν ἡγεμονίας, ἐν ἡμέρᾳ πρώτη τῆς ἑβδομάδος, ἦν Κυριακὴν ὁ χριστιανικώτατος οἶδε λαὸς ἐκ τῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἀναστάσεως, ἐκτάξας ἄμφω τὰς δυνάμεις, ἀνῆλθε γὰρ καὶ αὐτὸς μετὰ τῆς βασιλικῆς νεώς, καὶ τὸ ἐνυάλιον ἀλαλάξαι προστάξας, ἐπῆλθε τοῖς ἐναντίοις, τὰς πρῶρας λελαμπρυσμένας ἔχων τῶν οἰκείων νεῶν τῷ μηδικῷ πυρὶ καὶ συρραγεῖς τούτοις φυγεῖν κατηνάγκασε, πολλὰς μὲν τῶν νεῶν κατακαύσας πυρὶ, ἄλλας αὐτάνδρους καταβαλὼν τῷ βυθῷ, τινὰς δ' αὐτοῖς πλωτήρσι κεκρατηκώς.

Ἡρίστευσε δὲ τῶν λοιπῶν ἀπάντων στρατιωτῶν μεῖζον ὁ μάγιστρος ἐκεῖνος Βασίλειος ὁ Θεοδοροκάνος, ἀνὴρ ἐπίδοξος τὰ πολεμικὰ καὶ τὰς πράξεις ἐπιφανῆς κατὰ γε τὴν ἡπειρον. Τότε δὲ θυμῷ ζέσας, εἰς μίαν τῶν ῥωμαϊκῶν νεῶν ἀναβὰς καὶ προσραγεῖς ῥωσικῆ, ἔνοπλος εἰς αὐτὴν ἐπεπήδησε, καὶ μόνος πρὸς ἅπαντας τοὺς πλωτήρας συστησάμενος πόλεμον, καταπληξάμενος τῇ δυνάμει ὅσους μαχαίρας ἔργον οὐκ ἐναπέδειξε, τῇ θαλάσῃ βαλεῖν ἑαυτοὺς ἐβίασατο.

s. 23.9-26. (...) βουλγαρικὴ δὲ τις δύναμις ἀπὸ τῆς ἐσπέρας μεταπεμφθεῖσα κατὰ νότου τοῖς περὶ τὸν ἀποστάτην ἐγίνετο, ὅθεν καὶ μοῖραν οὗτος οὐκ ἐλαχίστην ἀποτεμόμενος, ἐπιτρέπει τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς τῷ συγγενεῖ αὐτοῦ στρατηγῷ τῷ Βατάτζη, ἀνδρὶ γενναίῳ καὶ συνετῷ καὶ πρὸς πᾶσαν πολεμικὴν ἐμπειρίαν ἀκαθαιρέτῳ. Καὶ συμβαλὼν οὗτος τοῖς ἐπερχομένοις Βουλγάροις περὶ τὴν τῶν Κυψέλων περὶχωρον, ἀγῶνι μεγάλῳ τούτων κρατεῖ καὶ πολλοὺς ἀνελὼν, ἐπανῆλθε τῷ προτερήματι σεμνυνόμενος. εὔρε δὲ τὸν ἀποστείλαντα τοῦτον πάσης ἐψιλωμένον ἰσχύος, οἱ γὰρ στρατιῶται καταλιπόντες αὐτὸν, ἄλλος ἄλλαχού διεσπάρησαν. Ἰδόντες δὲ καὶ οἱ περὶ τὸν Βατάτζην τὸ γεγονός, ἀθρόον καὶ αὐτοὶ φυγαδεῖα ἐχρήσαντο. Συνιέντες οὖν οὗτοι ὅπη τύχης εἰσὶ καὶ πᾶσαν ἀπογνόντες σωτηρίας ὁδόν, τῷ ἐν Βουλγαροφύγῳ σηκῷ καταφεύγουσιν, ἐπικαταλαβόντος δὲ τοῦ βασιλικοῦ στρατοπέδου, τῆς ἱερᾶς τραπέζης περιεχόμενοι ἀποσπῶνται βιαίως, καὶ δεσμῶται γενόμενοι τῷ βασιλεῖ παραπέμπονται περὶ τὴν ἡμέραν τῆς τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτηρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ γενεθλιακῆς ἑορτῆς. Καὶ μηδὲ λόγου τυχόντες, χερσὶ δημίῳν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποβάλλουσιν, ἑτέρους δὲ τῆς ἀποστασίας συμμύστας ὁ βασιλεὺς εἰς σῶμα κολάσαι οὐκ ὤκονόμησε, φυγῇ δὲ αὐτοὺς καὶ δημεύσει προσεξημίωσε.

dził piechotą pobliskie wybrzeża; otrzymał też zewsząd posiłki w sile pieszej jak i marynarce, gdy rozesłano listy po ziemi Cesarstwa¹². W pierwszym dniu tygodnia, który najbardziej chrześcijański lud zna jako „dzień Pański” ze względu na zmartwychwstanie naszego Pana, przygotowawszy oba rodzaje wojsk, przybył też i on¹³ sam na okręcie cesarskim, a gdy padł rozkaz, by wydać okrzyk wojenny, ruszył na przeciwników. Dzioby własnych okrętów jaśniały medyjским ogniem; zderzywszy się z tamtymi, zmusił je ucieczki, wiele spośród okrętów spaliwszy ogniem, inne wraz z załogą posłał na dno, niektóre opanował z marynarzami. Spośród wszystkich pozostałych żołnierzy szczególnie wyróżnił się magistros Bazyli Teodorokanos, mąż sławny w walce, znany z czynów na lądzie. Tak wówczas zawrzał gniewem, że wszedłszy na jeden z rzymskich okrętów i podpłynąwszy do ruskiego, wskoczył nań uzbrojony, a podjąwszy samotnie walkę z wszystkimi marynarzami, poraził ich siłą. Tych, co nie dosięgnął mieczem, zmusił, by rzucili się w morze.

(...) jakiś oddział bułgarski wysłany ze Wschodu pojawił się na tyłach jednostek zdrajcy¹⁴, stąd też ten wydzieliwszy wcale nienajmniejszą *mojrę*, przekazał dowództwo nad nią swemu krewnemu strategowi Batatzesowi¹⁵, mężowi dzielnemu, obrotnemu, a pod względem doświadczenia bojowego, niezwykczonemu. On spotkawszy się z przybyłymi Bułgarami w pobliżu regionu Kypselon¹⁶, w wielkim starciu zwyciężył i zabiwszy wielu, przybył opromieniony zwycięstwem. Tego, który go wysłał, znalazł pozbawionego całej siły; opuścili go bowiem stratioci, rozproszywszy się każdy w inną stronę. Ludzie Batatza, widząc co się wydarzyło, gromadnie rzucili się do ucieczki.

Rozumiejąc, jakie mieli szczęście, szukając zarazem wszelkiej drogi ratunku, schronili się w świątyni w Bulgarofygon¹⁷. Gdy zaskoczyło ich wojsko cesarskie, stłoczyli się przy świętym ołtarzu; oderwani siłą i związani, zostali wysłani ce-

¹² Por. przyp. 29 do Michała Psellosa.

¹³ Konstantyn IX.

¹⁴ Zob. przyp. 26 do Michała Psellosa; tam więcej o Tornikiosie.

¹⁵ Jan Batazes.

¹⁶ Na dawnej via Egnatia, na lewym brzegu Maricy, dzis. İpsala.

¹⁷ Ob. Babaeski, ok. 63 km na pld.-wsch. od Edirne.

s. 93.4-94.3. Ἀνὴρ γὰρ Λατίνος ἐξ Ἰταλίας τῷ βασιλεῖ προσελθὼν, Κρισπῖνος ὀνόματι, πρὸς τὴν ἐῶαν προαπεστάλη παραχειμάσων ἐκεῖσε μετὰ τῶν συνδιαπλευσάντων αὐτῷ καὶ συναφικομένων ὁμογενῶν. Δόξας δὲ μὴ κατ' ἔφεισιν τιμηθῆναι παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ δωρεὰς ἀποχρώσας λαβεῖν, ἀποστασίαν ἐσκόπησε καὶ αὐτὴν συναντῶντας φορολόγους τε καὶ λοιποὺς σκυλεύειν καὶ διαρπάζειν ἤρξατο καὶ πάντα δρᾶν ὅσα δεσπότου ἀποπτύουσι χαλινούς, φόνον δὲ Ῥωμαίων οὐδένα εἰργάσατο. Διὸ καὶ κατὰ βασιλικὴν ἐντολήν, ἐμμεθήκει γὰρ πάντα ὁ βασιλεὺς, πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν πρὸς μάχην τούτῳ συνήντησαν, πάντες δὲ τῆς τούτου ῥομφαίας ἠττήθησαν. Τελευταῖον δὲ στρατῶν μεγάλῳ τῶν ἐσπερίων πέντε ταγμάτων ἐπιστρατεύσας κατ' αὐτοῦ ἐκ τῶν Ἀρμενιακῶν θεμάτων ἐν ᾧ παρεχειμαζόν ὁ τὴν ἡγεμονίαν τούτων ἐπιτραπεῖς Σαμουήλ βεστάρχης, ὁ Ἀλουσιάνος λεγόμενος. Καὶ περὶ ὄρθρον ἐπιτεθεὶς τούτῳ ἠρεμοῦντι καὶ ἀναπαυομένῳ κατὰ τὸ εἰωθὸς τῆς Ἀναστασίμου ἡμέρας καὶ μεγάλης Κυριακῆς ἐφισταμένης, ἔπραξε μὲν γενναῖον οὐδέν, ἔπαθε δὲ μᾶλλον πᾶν κακῶς, ἐμπεσόντες γὰρ οἱ στρατιῶται τοῖς τῶν σκηνῶν καλωδίοις, καὶ συμπλακέντες αὐτοῖς, γινῶσιν τοῖς Φράγγοις τῆς ἐπιβουλῆς πεποιήκασιν, οἱ δὲ σταθρῶς ἑαυτοὺς ἀνακαλεσάμενοι, καὶ πρὸς ἄμυναν τραπέντες εὐθύς, οὐ μοχθηρῶς τοὺς Ῥωμαίους τῆς παρεμβολῆς ἀπέωσαντο. Ταχὺ δὲ τῶν ἵππων ἐπιβάντες, ὡς εἶχεν ἕκαστος σπουδῆς καὶ παρασκευῆς, καὶ κατόπιν ἐλάσαντες πολλοὺς μὲν ἀνείλον, ἄλλους δὲ ζωγρήσαντες ἔλαβον.

Τότε δὴ προκαθίσας ὁ τῶν Λατίνων ἐξάρχων οὐκ ἄκαιρον οὐδ' ἀνεύλογον δημηγορίαν συνήγαγε, κατέγνω γὰρ τῶν Ῥωμαίων ἀσέβειαν, ὅτι ἐν τοιαύτῃ φοβερᾷ καὶ θαυμασίᾳ ἡμέρᾳ ἣτις ἑορτῶν ἐστὶν ἑορτή, τὰς χεῖρας κατὰ χριστιανικῶν αἱμάτων ἐξώπλισαν, μὴ ἐφειμένον ὄν ἐν ταύτῃ τοῖς ὀρθοδόξοις μηδὲ κατὰ ἀλλοφύλων ἐπεξιέναι καὶ τὴν χάριν ὑβρίζειν τῆς ἀναστάσεως. Ὅμως πρῶτος τούτοις προσενεχθεὶς καὶ συμπαθείας ἀξιῶσας ἀπέλυσε, τοὺς δὲ τραυματίας ἐν ταῖς κώμαις ἀπέθετο, τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἐπιτρέψας ἀπαραλόγιστον.

¹⁸ Robert Crépin z Grimaldich, takže: Kont. Skyl. 134; 153.5-6 (ed. Ts o l a k e s). Jego bunt miał miejsce wiosną roku 1069. Później na rozkaz Andronika Doukasa Kryspin dowodzić będzie jego armia w walce z Romanem IV, por. Nik. Bryenn. I 24-25.

sarzowi w dzień święta Narodzenia naszego wielkiego Boga i Zbawiciela Jezusa Chrystusa. Zanim wypowiedzieli słowo, z rąk katów utracili oczy; pewnych jednak ludzi, zamieszanych w bunt, cesarz nie skierował do kary cielesnej, a ukarał ich wygnaniem i konfiskatą mienia.

Pewien człowiek, łacinnik imieniem Kryspin¹⁸, przybywszy z Italii do cesarza, posłany na wschód, przezimował tam z towarzyszącymi mu rodakami, którzy z nim wyruszyli. Uważając zaś, że nie został uhonorowany przez cesarza wedle zasług i nie otrzymał odpowiednich darów, zaplanował bunt i natychmiast zaczął łupić oraz rabować napotkanych poborców podatkowych i innych. Czynił to wszystko, by zrzucili wędzidła pana¹⁹, ale nie dopuścił do zabójstwa nikogo z Rzymian. Natomiast, gdy z cesarskiego rozkazu, cesarz bowiem o wszystkim się dowiedział, liczni stratioci spotkali się w nim w walce, wszyscy ulegli jego romfai²⁰. Ostatecznie, bestarches Samuel zwany Alousianem²¹ z wielkim wojskiem złożonym z pięciu tagmata Zachodu, nad którymi powierzono mu dowództwo, wyruszył zbrojnie przeciwko niemu z temu Armeniakon, gdzie przezimował. Uderzywszy na niego o święcie, gdy ten odpoczywał w spokoju zgodnie ze zwyczajem dnia Zmartwychwstania i Wielkiej Niedzieli, nic wielkiego nie działał, a raczej sam znacznie ucierpiał. Stratioci bowiem, wpadli na sznury namiotów i zaplątawszy się w nich, ujawnili Frankom zasadzkę. Ci zaś, zachowując spokój, nawoływali się wzajemnie i od razu ruszyli do kontrataku, bez trudu wyrzucając Rzymian z obozu. Szybko dosiedli koni, każdy z wedle swego przygotowania i wyposażenia; uderzając od tyłu licznych zabili, pozostałych zaś wzięli do niewoli.

Wówczas to, uroczyste usiadłwszy, egzarcha Latynów²² zwołał zebranie, które nie było ani niewłaściwe, ani bezzasadne. Potępił bowiem bezbożność Rzymian, iż w tak budzącym respekt i cudownym dniu, który jest świętem świąt, podnie-

¹⁹ Metafora obecna już w 7. 17-18. Zwrotu tego w znaczeniu dosłownym używa Anna w opisie walki Aleksego: IV 6.8.

²⁰ „Ρομφαία”: termin trudny i budzący kontrowersje. Broń obecna już w kulturze klasycznej. Poświadczona w języku *Septuaginty* oraz *NT* (Lk 2.35=Vulgata: „gladius”; Ap. 6.8=Vulgata: „gladius”). Nie ma przy tym zgody, czy możliwe jest przenoszenie ustaleń odnośnie do jej ówczesnego charakteru (duży, szeroki miecz?) w realia bizantyńskie.

²¹ Syn Alousiana, syna Jana Władysława. Miał brata Bazylego i siostrę, która poślubiła Romana Diogenesa, późniejszego cesarza, zob. Kont. Skyl. 134.8-9 (ed. T s o l a k e s).

²² Kryspin. Archaizm „latinos” (stąd „łacinnik”) desygnował osoby pochodzące z Zachodu, tzn. mówiące językiem romańskim i należące do Kościoła rzymskiego, zob. Johannes K o d e r, *Latinoi. The Image of the Other According to the Greek Sources*, [w:] C. A. M a l t e z o u, P. S c h r e i n e r (a cura di), *Bisanzio, Venezia e il mondo franco-greco (XIII-XV secolo)*. Venezia 2002.

s. 150.12-151.21. Ἐν τούτοις οὖν τῶν βασιλικῶν φροντισμάτων ὑπόντων, μᾶλλον δὲ τῶν τοῦ Νικηφόρου δεινῶν βουλευμάτων συναγομένων, ἤρξατο μὲν ὑπορρεῖν ὁ σίτος καὶ καταλήγειν τὰ τῆς εὐθηνίας εἰς ἔνδειαν· ἠΰξανε δὲ ὁ τῶν πολλῶν γογγυσμός, καὶ μᾶλλον τῶν ἀκριβῶς ἐπισταμένων τὸ ἄτοπον καὶ ὅσοι τῶν γινομένων κακῶν ἐγγυτέρω καθίστατο.

Ἐθρουλλεῖτο δὲ καὶ τὸ περὶ τὸν Ἴστρον κατοικοῦν μιξοβάρβαρον, παράκεινται γὰρ τῇ ὄχθῃ τούτου πολλαὶ καὶ μεγάλαι πόλεις ἐκ πάσης γλώσσης συνηγμένον ἔχουσαι πλῆθος καὶ ὀπλιτικὸν οὐ μικρὸν ἀποτρέφουσαι, πρὸς αἷς οἱ περαιοθέντες Σκύθαι τὸ πρότερον τὸν σκυθικὸν ἐπιφέρουσι βίον, παρ' ὧν καταληϊζόμεναι, καὶ τὰς ἐκ τῶν βασιλικῶν ταμείων ἀποστελλομένας ἐτησ ἰως φιλοτιμίας σπουδῇ τοῦ Νικηφόρου περιεκόπτοντο καὶ κατὰ τοῦτό τινες τῶν τοιούτων πόλεων εἰς ἀποστασίαν ἀπέβλεψαν καὶ εἰς τὸ ἔθνος τῶν Πατζινάκων παρήγγελλον.

Σκεψάμενοι δ' οἱ περὶ τὸν βασιλέα σατράπην στείλει τῶν οἰκειοτάτων αὐτῷ, ἔγνωσαν κατεπάνω τῆς Δρίστρας χειροτονῆσαι Νέστορά τινα τῷ τῶν βεσταρχῶν μὲν ἀξιώματι τετιμημένον, ἀπὸ Ἰλλυρικῶν δὲ τὸ γένος ἔλκοντα καὶ δούλον πατρῶον γεγονόςτα τοῦ βασιλεύοντος. ὃν καὶ τῇ τοσαύτῃ τιμήσας ὁ τηνικαῦτα κρατῶν ἀρχῇ, ἐξαπέστειλε μετὰ τινων Δριστορηνῶν ὑπισχνουμένων τῷ βασιλεῖ τὴν εἰς τοῦτον τοῦ κάστρου μετάθεσιν. Ἀπελθῶν δὲ καὶ τινα χρόνον διηνηκῶς, εὗρισκε μὲν τοὺς ἐγχωρίους μικρὸν τι ἢ οὐδὲν τὴν τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων κυριότητα ἐπιστρεφομένους, εἰς δὲ τὸν ἐξάρχοντα τούτων, Τατούς* αὐτῷ ἢ προσηγορία, τὴν ἐξουσίαν τῆς ἄκρας ὀλοσχερῶς ἀναφέροντας. Εἶτε δὲ φόβῳ τούτων ὁ Νέστωρ κατασεισθεὶς εἶτε τῷ ὁμοτίμῳ τοῦ γένους τῆς ἐκείνων ἐρασθεὶς προαιρέσεως εἶτ' ἐκ τῆς καταλαβούσης αὐτὸν φήμης δηχθεὶς τὴν ψυχὴν, ἥτις ἦν ὡς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καὶ τὴν οὐσίαν τῷ δημοσίῳ ἐγγράφουσι προφάσει τοῦ μὴ

* Bekker: „Τατούς” za mss PE; Moravcsik, *Byzantinoturcica* II, s. 302. J.-C. Cheynet opublikował pieczęć namiestnika z pogranicza syryjskiego, datowaną przezeń na drugą poł. XII w.: „Τατούλλης προτονοβελλ(ισσιμος) ὁ ἀρχ(ων) τῶν ἀρχόντων”.

²³ Kryzys żywnościowy w Raideostos: Attal. (ed. P é r e z M a r t í n) 148.17-150.17. Rok 1072.

²⁴ W oryg. termin techniczny na oznaczenie ludności etnicznie mieszananej, której – ze względu na język, sposób życia – nie można uznać za „rzymską” z kulturowego punktu widzenia. Por. V. T a p k o - v a - Z a i m o v a, *L' administration byzantine au Bas Danube (fin du Xe-XIe s.)*. „Byzantinoslavica” 54 (1993), s. 95-101.

śli zbrojne ręce na krew chrześcijańską. A przecież w nim nie jest dozwolone ani przeciw prawowiernym, ani obcym występować i hańbić łaskę Zmartwychwstania. Wszakże uwolnił ich potraktowawszy łaskawie i okazując współczucie. Rannych zaś poumieszczał we wsiach, traktując ich z niekłamana troską.

Bądź z powodu tych wydarzeń²³, które były przedmiotem cesarskich trosk, czy bardziej w wyniku groźnych zamiarów Nikefora, zaczęło znikać zboże i kończyło się zaopatrzenie, prowadząc do niedoboru. Rosło więc narzekanie wielu ludzi, szczególnie tych, którzy wnikliwie rozumieli wyjątkowość sytuacji oraz którzy znajdowali się bliżej zgubnych wydarzeń.

Szemrać zaczął także lud półbarbarzyński²⁴, mieszkający nad Istrem. Nad jego brzegiem leżą bowiem liczne i wielkie miasta, mające ludność o każdym języku, utrzymujące nie mało zbrojnych. Scytowie, którzy się do nich wcześniej przeprawiali, przynieśli im scytyjski sposób życia. Przez nich miasta te były pustoszone²⁵, a subsydia wysyłane corocznie ze skarbców cesarskich, staraniem Nikefora zostały odcięte. Z tego też powodu niektóre z tych miast zerkały ku buntowi i wysłały poselstwo do ludu Pieczyngów.

Ludzie z otoczenia cesarza rozważając wysłanie namiestnika²⁶ spośród jego najbliższych, postanowili wybrać na katepano Dristry²⁷ pewnego Nestora zaszczyconego godnością bestarchy, wywodzącego swój ród z Illyrikum, a będącego sługą ojca panującego cesarza. Ówczesny władca wyróżniwszy go tak znaczną władzą, wysłał go z kilkoma mieszkańcami Dristry, którzy obiecali cesarzowi następnie przekazanie miasta. Wyruszywszy zaś, po upływie pewnego czasu zauważył, że miejscowa ludność mało lub w ogóle nie zwracała uwagi na panowanie cesarza Rzymian, władzę zaś w twierdzy²⁸ całkowicie przeniosła na swojego eksarchonta o imieniu Tatous. Nestor, czy to przejęty strachem przed nimi, czy to ujęty ich postanowieniem, opartym na równości tego ludu²⁹, czy też wreszcie zmartwiony

²³ Por. Nikef. Bryenn. III 1.21-5.

²⁴ W oryg. archaizm „σατραπῆς”, „satrapa”. Tutaj jako określenie przedstawiciela administracji, por. w identycznej funkcji: *Alex.* IX 4.4. i przyp.

²⁷ Ob. Silistra, ant. Dorostolon (pieczęcie: *Jordanov, Corpus of Byzantine Seals...*, I, s. 62-64). Według Zonarasa, III 713, 9-10 Nestor został duksem, a nie katepano, Paristrionu.

²⁸ Pérez Martín tłumaczy „frontera”, ale raczej bezpodstawnie. Tatous objął władzę nad cytadelą Dristry. Pérez Martín sugeruje także, iż imię tegoż powinno w nominatiwie brzmieć „Tatoul” (przyp. 101 na s. 309), ale zob. Moravcsik, *Byzantinoturcica* II, s. 302.

²⁹ Zupełnie inaczej rozumie ten fragment Pérez Martín: „... por el estatus similar de aquel pueblo con el suyo (...)”, sugerując, iż przymiotnik „ὁμότιμος” desygnuje etniczne pokrewieństwo Nestora (Illyrikum) z miejscową ludnością. Ale zob. bardzo rozsądny komentarz J. Duda na temat „Illyrikum”, *Pęknięte zwierciadło...*, s. 108.

καταναλώσαι τὸ δοθὲν αὐτῷ χρυσίον ἐκ τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν εἰς δέον, καὶ γὰρ δυσμενῶς ἔχων πρὸς αὐτὸν ὁ Νικηφόρος ἔπραττε τοῦτο κακῶς, τῷ φθόνῳ καὶ τῇ κακοηθείᾳ μὴ προτιμᾶν τὸ συμφέρον εἰδῶς καὶ τιμωρῶν ἐπισφαλῶς τὸν ἀκρίτον* ἐν οὕτῳ συγχύσει τῶν πραγμάτων ὑπαρχόντα**, καὶ πρὸ τοῦ δοῦναι λόγον τῆς διοικήσεως, τῆς αὐτῆς ἐκείνοις βουλήs καὶ γνώμης ἐπὶ συνθήκαιs καὶ ὄρκοιs κοινωνός ἐξηρημάτισε· καὶ πρὸς τὰς ὁμολογίας ταύτας καὶ τὸ τῶν Πατζινακῶν ἔθνος συναρμολογούμενος πολεμεῖν τοῖς Ῥωμαίοιs μετ' αὐτῶν ἀσπόνδῳ τῇ μάχῃ συνέθετο. Συγκινήσεως οὖν γενομένηs τοιαύτης, τὰ περὶ τὸν πόλεμον καὶ τὴν τῆς Ῥωμαϊκῆs χώραs ἐπιδρομὴν αὐτοῖs ἐξηρτύετο.

s. 152.22-154.6. Ἐφθῆ οὖν ὁ Νέστωρ τὴν μελετωμένην ἐκπληρώσας βουλήν καὶ μετὰ τῶν Πατζινακῶν εἰς τὴν Μακεδονικὴν ἐμβαλὼν καὶ ταύτην κακῶς ἄγαν καὶ ἀπηνῶς διαθείς, οὐδὲ γὰρ εἰς πόλεμον ἀντεπεξελεθῆναι αὐτῷ οἱ ἐν Ἄδριανουπόλει συλλεγόντες στρατιῶται ἐτόλμησαν, οὕτως Θρακῆs τε περιήλθε*** καὶ μετὰ πλήθους ἀξιολόγου τῆs Βύζαντος ἐγγὺς ἐστρατοπεδεύσατο****, τὸ δ' ἄλλο πλήθος ἐπαφήκε τὰς λοιπὰς πόλεις καὶ χώραs ἀποκείρειν τε καὶ δηρῶν. Θέρους δ' ὥρας ἐνισταμένηs καὶ τῶν καρπῶν ἡρτημένων, οὐ μικρὰ τις τῶν ἀναγκαίων σπάνιs κατέχευε τὴν βασιλεύουσαν καὶ τὰς λοιπὰς ἐσπερίας πόλεις, ὡs καὶ αὐτοῖs τοῖs κτήνεσι τὰς τροφὰs ἐπιλείπειν καὶ πανταχόθεν ἐπιστυγνάζειν τοῖs ὄλοιs τὸ ἄπορον. Οὕτε γὰρ ἀξιόλογος στρατιὰ τῇ βασιλίδι παρῆν τοὺs πολεμίους δυναμένη ἀπόσασθαι οὐτ' ἄλλη τις μηχανὴ εὐέλπιδας τοὺs πολίτας ἐποίει πρὸς τὴν τοῦ ἔθνους ἀπαλλαγὴν, ἀλλ' οὐδ' ὁ βασιλεὺs λόγω καὶ φρονήσει καὶ πολυπειριῶν διαφέρων ἦν ὥστε διὰ τῆs οἰκείας ὀξύτητοσ λύσιν εὐρεῖν τινὰ τοῦ δεινοῦ. Μία δὲ πᾶσιν ἐδόκει τῶν τοσοῦτων κακῶν ἀπαλλαγὴ, ἡ τοῦ ἀπὸ λογοθετῶν Νικηφόρου πρὸς τοὺs πολεμίους

* Corr. Bekker, Pérez Martín; mss: „ἀκρίτην”.

** Mss; Bekker: „ὑπαρχόντων”.

*** E, Pérez Martín; om. P dlatego brak u Bekkera.

**** PE; odrzucono tu koniekturę Bekkera: „ἐστρατοπεδεύσαντο”.

³⁰ Tzn. jednostki temu Trakesion.

³¹ Dosł. „Miasto Byzasa”.

³² Roku 1075.

³³ Michał pisze z różniejszej perspektywy, określając Nikefora jako „τοῦ ἀπὸ λογοθετῶν”, tymczasem por. Kont. Skyl. 166. 20 (ed. T s o l a k e s): „τὸν λογοθέτην Νικηφόρον”; też niżej. W sensie formalnym „ex logotheta” to również urząd honorowy (co określa właśnie „ex”=„ἀπὸ”), tzn. gdy osoba

w duchu z powodu dochodzących go wieści, jakoby dom jego i majątek zostały zapisane skarbowi państwowemu pod pretekstem tego, że nie rozdysponował stosownie pieniędzy przyznanych mu ze skarbcza cesarskiego. – Nikefor bowiem, będąc wrogo do niego nastawionym, podle to przeprowadził, w zazdrości i złośliwości nie umiejąc wyżej cenić tego, co pożyteczne, mścił się zatrwajająco na akritesie, który znalazł się w takim pomieszaniu spraw i nie zdążył złożyć sprawozdania z zarządu. – W związku z ich decyzją i planem jako współnik prowadził rokowania w sprawie układów i przysiąg, a do tych porozumień nakłonił także lud Pieczyngów, aby przystąpił do wojny z Rzymianami i podjął z nimi nieubłaganą walkę. Gdy doszło więc do wielkiego poruszenia, przygotowano wszystko do wojny i do wyprawy na ziemię rzymską.

Nestor przystąpił więc do wypełnienia zamierzonego planu i z Pieczyngami wtargnąwszy do Macedonii, potraktował ją bardzo źle i zbyt okrutnie. Zaś zgromadzeni w Adrianopolu stratioci nie odważyli się wyjść do walki przeciw niemu. Tak też ominął Traków³⁰ i z godnym uwagi wojskiem rozbił obóz niedaleko Bizancjum³¹; inne zaś wojsko wypuścił, by pustoszyło i plądrowało pozostałe miasta i obszary wiejskie. Ponieważ nastąpiło już lato³², a plony nie zostały zebrane, stolicę oraz miasta Zachodu dotknął niemały niedostatek środków pierwszej potrzeby tak, że nawet stadom brakowało paszy, a wszechobecny brak doskwierał wszystkim. W stolicy nie było odpowiedniego wojska, które byłoby zdolne odeprzeć nieprzyjaciół, ani też żaden inny sposób nie przynosił obywatelom nadziei na uwolnienie od tego ludu. Zresztą także cesarz nie wyróżniał się mową, roztropnością, czy doświadczeniem, aby własną bystrością znaleźć jakieś rozwiązanie nieszczęścia. Wszyscy widzieli jedno wyjście z tego zła: wydanie nieprzyjaciołom byłego logotetę Nikefora³³. Jego właśnie usilnie starali się schwytać i ukarać, jako winnego wszystkich nieszczęść i by natychmiast usunął się ze stolicy; pragnęli przywrócić Rzymianom pierwotną swobodę i wzajemny podział ich dóbr.

Lecz cesarz był gotów raczej wszystko przyjąć i znieść, aniżeli natychmiastowe działania, których oczekiwano. Większość bowiem domagała się i żądała, aby – jeśli nie zostałby wydany nieprzyjaciołom – pozbawić go dotychczasowej władzy logotety, uczynić człowiekiem bez znaczenia i odesłać do domu jako całkiem bezużytecznego, odrzuconego przez wszystkich, aby wrogowie, uznając to za wystarczającą zemstę, zwinęli obóz. Skoro zaś cesarz ani zdawał się zgadzać na to, ani nie

kupowała bądź otrzymywała prawo do urzędu bądź rangi, nie pełniąc go realnie (tzw. „honorarii”, np. Bury, *The Imperial...*, s. 20). Tutaj jednak ta sytuacja nie zachodzi.

ἔκδοσις, τοῦτον γὰρ ἰσχυρῶς ἐπεζήτησαν* λαβεῖν καὶ κολάσαι ὡς τῶν ὄλων δυσχερῶν αἴτιον, καὶ αὐτίκα τῆς βασιλευούσης ἀπαναστῆναι καὶ δοῦναι τὴν προτέραν ἄδειαν τοῖς Ῥωμαίοις καὶ κατακληρῶσαι τὰ ἑαυτῶν.

Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς πάντα προσέσθαι καὶ παθεῖν ἔτοιμος ἦν, ἢ τὸ ζητούμενον ἐκ μέσου ποιήσασθαι. Καὶ τοῦτο γὰρ ἐζητεῖτο καὶ ἐζυγομαχεῖτο τοῖς πλείοσιν, ὥστε κἂν μὴ ἔκδοτος τοῖς ἐναντιοῖς δοθῆ, παραλυθῆναι τέως αὐτὸν τῆς τοῦ λογοθέτου ἀρχῆς, καὶ ἰδιωτεῦσαι καὶ οἴκαδε καταστῆναι ὡς ἀπρακτον πάντη καὶ πᾶσιν ἀπόβλητον, ἵνα καὶ τοῦτο ἀρκοῦν ἠγησάμενοι πρὸς τιμωρίαν αὐτοῦ οἱ πολέμιοι τῆς στρατοπεδείας ἀπόσχωνται. Ἐπεὶ δὲ οὐδ' εἰς τοῦτο κατανεύων ὁ βασιλεὺς ἐτύγχανεν οὐδ' ἑνὸς ἀνδρὸς ἀπραξίας σωτηρίαν τοῦ γένους παντὸς τῶν Ῥωμαίων ἀνταλλάξασθαι πρόθυμος ἦν, βοηθεῖ τούτοις ἄνωθεν ἡ θεία ἀντίληψις ταῖς ἀκλινέσι πρεσβείαις τῆς Παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου. Οἱ γὰρ ἀποσταλέντες πρέσβεις παρὰ τῶν Πατζινακῶν ἀναπεμφθέντες πάλιν εἰς αὐτούς, ὑπωπετεύθησαν ἐκ τινος ἀπροόπτου αἰτίας ὡς λάθρα διαχειρίσασθαι μέλλοντες τὸν πρωτοσύμβουλον αὐτῶν καὶ συστράτηγον Νέστορα. Καὶ φοβηθεὶς ἐκεῖνος τὸν ἀπὸ μηχανῆς κίνδυνον, ταχέως ἐκείθεν ἀναστήσας τὴν στρατιάν, ὀπισθόρμητος ἤλαυνε καὶ διελθὼν τὴν Μακεδονικὴν, καὶ τοῖς ἄλλοις Πατζινακοῖς συμμίξας, οἱ τὴν χώραν πᾶσαν κατέτρεχον καὶ κατεληίζοντο, οὕτως εἰς τὰ περὶ τὸν Ἰστρον χωρία καὶ τὰς ἐπαύλεις ἀνέδραμε, πολλὴν ἐπαγόμενος λείαν ἀνθρώπων τε καὶ κτηνῶν καὶ τῆς ἄλλης ἀποσκευῆς. Ἐκεῖνου δὲ ταχέως ἀναχωρήσαντος ἀνακωχὴν τὰ πράγματα ἔλαβον καὶ τῶν γεωργημάτων καὶ τῶν ἄλλων χορτασμάτων ἀδεῶς ἐποίουν οἱ πρὸς ταῦτα τεταγμένοι τὴν εἴσοδον. Καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν οἱ πλείστοι θαυμασιῶς ἐώρταζον, τῷ Θεῷ καὶ τῇ τούτου πανυπερτίμῳ μητρὶ τὰ χαριστήρια νέμοντες.

s. 167.11-170.11. Τέλος δὲ τοῦ πολέμου, μετὰ τὸ καταπολεμηθῆναι καὶ ἠττηθῆναι τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος ὑπὸ τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς, ἦν γὰρ τῆνικαῦτα τῷ περιβλέπτῳ τῶν βεστῶν ἀξιώματι τετιμημένος, ἐλαμπρύνετο δὲ καὶ τῇ τοῦ δουκὸς περιφανεστάτῃ ἀρχῇ, τὸν εὐγενῆ καὶ ἀληθέσι στρατιώταις ἐράσιμον θνήσκει μαχόμενος θάνατον. Τρεψάμενος γὰρ τοὺς Βουλγάρους καὶ διώκων ἐν τῇ κλεισοῦρα τῇ λεγομένῃ τοῦ Κλειδίου, οὐκ ἀνίει σφάττων καὶ κατατιτρώσκων αὐτούς ἕως εἰς ἀκρωρείας ἀνελθῶν, ἔνθα καὶ ἑτέρους ἐώρα Βουλγάρους καταφυγόντας, ἐσφάλη τῆς ἵππασίας τοῦ ἵππου κατολισθήσαντος ἐν πλαξὶ λιθίναις καὶ σὺν αὐτῷ κατακρημνισθέντος, ὥστε καταπλαγέντας τοὺς ἐναντίους τὴν ἀνυπέροβλητον ὁρμὴν τοῦ ἀνδρὸς μηκέτι τοῖς Ῥωμαίοις τολμῆσαι εἰς χεῖρας

* E; P: „ἐπεζήτηει”.

był skłonny do tego, by za rezygnację jednego człowieka uzyskać ocalenie całego ludu Rzymian, pomogła im z góry Boska opieka w niewzruszonych przesłaniach naszej Pani, Matki Bożej Niepokalanej. Wysłani przez Pieczyngów posłowie odesłani do nich, stali się podejrzani, że z jakiegoś nieoczekiwanego powodu zamierzają skrycie zabić Nestora, pierwszego swego doradcę i współdowodzącego. Ten, obawiając się podstępnej niebezpieczeństwa, szybko zawrócił stamtąd wojsko i zarządził odwrót. Przeszedłszy przez Macedonię i połączywszy się z innymi Pieczyngami, którzy napadali i pustoszyli cały kraj, dotarł do wsi i obozowisk nad Istrem, ciągnąc ze sobą wielką zdobycz ludzi, bydła i innego dobytku. Ponieważ wycofywał się szybko, ludzie do tego wyznaczeni wykorzystali przerwę w działaniach i bez przeszkód zajmowali się pracami rolniczymi i innymi zbiorami. Wielu uroczyście świętowało uwolnienie, składając podziękowanie Bogu i Jego Matce najczcigodniejszej.

Pod koniec wojny, po pokonaniu i podporządkowaniu ludu Bułgarów jego³⁴ prawicą (był on bowiem wówczas wyróżniony znakomitą godnością bestesa oraz jaśniał wyróżniającą władzą duksa), zmarł śmiercią szlachetną w walce, upragnioną przez prawdziwych żołnierzy. Zmusiwszy bowiem Bułgarów do ucieczki, ścigał ich aż do wąwozu zwanego Kleidion; nie przestawał zabijać ich i ranić, aż dotarł na szczyt i tam zobaczył kilku zbiegłych Bułgarów. Spadł z konia, gdyż ten poślizgnął się na gładkich kamieniach, i razem z nim zsunął się w przepaść. Dlatego też wrogowie, złamani niepowstrzymanym atakiem tego męża, nie odważyli się stanąć do walki z Rzymianami. Natomiast ich archont o imieniu Samuel zbiegł w panice i zmarł na wyspie jeziora Prespy, a wszyscy pozostali oddali się

³⁴ Nikefor Botaneiates.

ἐλθεῖν, ἀλλὰ τὸν μὲν ἄρχοντα τούτων, Σαμουήλ κατονομαζόμενον, σύντρομον φυγεῖν καὶ ἀποθανεῖν ἐν τῷ λιμνίᾳ νήσῳ τῆς Πρέσπας, τοὺς δὲ λοιποὺς ἅπαντας ὑποσπόνδους ἑαυτοὺς ἐγχειρίσαι τῷ βασιλεῖ καὶ γενέσθαι δούλους δι' ἀρετὴν ἐνὸς ἀνδρὸς καὶ γενναιότητος μέγεθος.

Ἐπεὶ καὶ ὁ τούτου υἱὸς Μιχαήλ καὶ πατὴρ τοῦ βασιλέως μέγα τι καὶ υπεράνθρωπον ἐνεδείξατο καρτερίας καὶ ἀνδραγαθίας κατὰ τῶν ἀντιπάλων προτέρημα. Πλήθους γὰρ ἀμυθήτου Βουλγάρων ἐπιστρατεύσαντος τῇ Θεσσαλονικέων μητροπόλει, οὐ κατεπλάγη πρὸς τὰς τοσαύτας δυνάμεις αὐτῶν καὶ τῶν τειχῶν ἐντὸς ἑαυτὸν περιέστειλεν ἀλλ', οἷά φασιν εἰπεῖν αὐτὸν τὸν Ἀλέξανδρον, ὡς εἷς μάγειρος πολλῶν προβάτων ἀγέλας οὐ δέδοικε, ταῦτα διανοησάμενος καὶ εἰπὼν, ἐξῆλθε μετ' ὀλίγων τῶν παρατυχόντων αὐτῷ συστρατεύεσθαι. Ἔχων γὰρ τὴν τοιαύτην ἡγεμονίαν πατρῶαν, καὶ τῷ ζήλω μονονουχί ἐκπυρακτωθεὶς καὶ ἅμα μένους καὶ φρονήματος εὐγενοῦς καὶ ἀκαταμαχήτου πνέων καὶ τοσοῦτον νικῶν τῷ τῆς ἰσχύος διάρματι ὅσον οἱ ἀντικείμενοι τῷ πλήθει καὶ ταῖς πανοπλίαις ἐδόκουν ἀβρύνεσθαι, πρὸς μάχην ἐκ τοῦ εὐθέως αὐτοῖς ἀντιπαρετάξατο καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ῥύμης καὶ τοῦ ἀκρατοῦς ῥυτῆρος εἰς μέσους τοὺς πολεμίους γενόμενος, ἅπαν τὸ πεδίον ἐκεῖνο σωμάτων νεκρῶν κατεσφαγμένων ἐπλήρωσε, μηδενὸς δυνηθέντος ἀθάνατον πληγὴν ἐκ τῆς τούτου χειρὸς ἀπενέγκασθαι. Ἐπήρχοντο μὲν γὰρ αὐτῷ κατὰ φάλαγγας οἱ πολέμιοι, πανταχόθεν τῷ σώματι τούτου τὰς ἀκμὰς τῶν ξιφῶν ἐπερεΐδοντες, οὐδαμῶς δὲ τῆς ἵππικῆς ἔδρας αὐτὸν ἀποκρούσασθαι ἴσχυον, ἀλλὰ φασγάνῳ τὰ δόρατα τούτων ἀποτέμνων καὶ τὰς σαρίσσας, οὕτω τοὺς πολεμήτορας ὑπὸ γῆν κατηκόντιζεν, οὐ μὲν κεφαλὴν ἐν μιᾷ πληγῇ σὺν τῇ χειρὶ διατέμνων, ἄλλον δὲ δεικνύων ἡμίτομον, τὸν δὲ καὶ καρατομῶν, καὶ μυρίοις εἶδεσι πληγῶν καταστρέφων καὶ καταπλήττων αὐτοὺς. Οἱ δὲ Βούλγαροι, πλῆθος ὄντες ἀνεξερεύνητον καὶ ἀριθμῷ καθυποβληθῆναι μηδὲν δυνάμενον, περισχόντες αὐτὸν εἰς μέσον, ὥσπερ ὑδάτων πολλῶν ἀχανὲς πέλαγος, οὕτως αὐτὸν ἀποπνίξαι καὶ εἰς ἀδιεξόδευτον βυθὸν καταποντίσαι διηγωνίζοντο, οἷα πέρ τισι κύμασι, τοῖς τύμμασι τῶν δοράτων καὶ τῶν ἄλλων πολεμικῶν ὀργάνων συνεχῶς αὐτὸν ἐπιπλήττοντες· ἀλλ' ἐκεῖνος βρυγμῷ λέοντος κατ' αὐτῶν ἐξορμῶν καὶ τοὺς ἐπεισπεσόντας ἐξαισίοις ἀναχαιτίζων πληγαῖς, ὁδὸν ἑαυτῷ ἐποίει καὶ πρόσβασιν ἐκατέρωθεν. Καὶ μετὰ τὸ γνῶναι πάντας τὸ τούτου ἀκρατὲς καὶ πρὸς τὰς ἀνδραγαθίας εὐσταθὲς καὶ ἀνίκητον, οὐκέτι πρὸς ἀντικαταστάσεις ἀγχεμάχων ἀπὸ χειρῶν εἰς χεῖρας πρὸς μάχην αὐτῷ συνίσταντο, ἀλλὰ χορείαν μονονουχί συστησάμενοι σὺν θαύματι μεγάλῳ δι' ἐκηβόλων ὀργάνων τὸν πόλεμον συνεροήγνησαν, ἕως αὐτὸς τοῖς ὑποχωροῦσιν ἐπιφερόμενος, ἦτταν αὐτῶν μεγίστην καὶ τροπὴν ἀπειργάσατο καὶ τοσοῦτον ὅτι

cesarzowi jako poddani i stali się sługami dzięki dzielności i szlachetnej wielkości jednego męża.

Również jego syn Michał, ojciec cesarza, pokazał wielką i nieludzką wręcz pod względem siły i męstwa wyższość nad przeciwnikami. Kiedy bowiem niepoliczony tłum Bułgarów atakował metropolis Tessaloniczan, nie przestraszył się tak wielkich ich sił i nie schował się wewnątrz murów, lecz – jak powiedział podobno sam Aleksander, że „jeden rzeźnik nie boi się stad wielu owiec”³⁵, wszystko to przemyślawszy i powiedziawszy, wraz z nielicznymi towarzyszącymi mu ludźmi wyszedł do walki. Dzierżąc tę władzę ojcowską i płonąc jedynie ambicją, a zarazem oddychając odwagą oraz myślą szlachetną i niewzycięzoną; chełpiąc się zwycięstwem dzięki przewadze siły tak, jak przeciwnicy liczbą i uzbrojeniem. Stawił się natychmiast do walki z nimi i z wielkim rozpędem oraz popuszczając wodze wpadł w środek wrogów. Cała równina wypełniła się trupami ciał poległych, tak że nikt nie był w stanie uniknąć śmiertelnego ciosu z jego ręki. Podbiegli doń wrogowie w szyku, ze wszystkich stron ostrza mieczy kierując w jego ciało, w żaden sposób jednak nie potrafili wysadzić go z końskiego siodła. A on, ucinając mieczem ich włócznie i sarissy, tak powalił na ziemię walczących, że jednemu uciął głowę wraz z ręką jednym uderzeniem, innego ukazał przeciętego na pół, trzeciego zdekapitował; ciosami tysiąca rodzajów odrzucił ich i złamał. Bułgarzy, tłum niepoliczony, wcale niedający się zredukować pod względem liczby, otoczyli go w środku niby morze niezmiętych wód. Tak starali się go zdławić i utopić w bezdennej głębi niczym falami; ciosami włóczni i innej broni bezustannie weń uderzali. Lecz on, rycząc jak lew, ruszył na nich i odrzucając potężnymi ciosami wpadających, otworzył sobie drogę i dostęp z obu stron. Kiedy zdano sobie sprawę z jego gwałtowności, stałości męstwa i niewzyciężoności, już nie stawiali do bezpośredniej walki z nim ręką w rękę, lecz jedynie utworzyli krąg, pełni wielkiego podziwu, kontynuowali walkę bronią miotającą, aż on sam, wskoczywszy wśród odstępujących, sprawił im wielką klęskę, skutkującą ucieczką, tak znaczną, że po zwycięstwie spoglądając na tłum poległych i uciekających; na to, jak jego czyn przewyższył ludzką siłę, doznał zawrotów głowy. Wykazał tym samym jak krucha jest natura, poddana ludzkim dolegliwościom i cierpieniom. Samorzutnie zsunąwszy się z konia upadł na ziemię, wilgotny i skapany w niepowstrzymanej rzece krwi wrogów, nie mniej też własną męczeńską oblaną posoką. Podziwiali go bardzo i zachwycali się, tak społeczność nieprzyjaciela, jak i rzymska, a we wszystkich społecznościach ludzkich budził zdumienie.

³⁵ *Rhetores Graeci*, (ed. Walz) III: 606. Notabene bardzo popularne także w kulturze anglosaskiej: „One butcher does not fear many sheep”, zwłaszcza w XIX-wiecznej homilietyce protestanckiej.

μετὰ τὴν νίκην ἀπιδῶν πρὸς τὸ πλῆθος τῶν πεσόντων καὶ τῶν φευγόντων, καὶ οἷον αὐτῶ ἔργον ὑπὲρ ἀνθρωπίνην ἰσχὺν ἐξείργαστο, σκοτοδινίας πλησθεὶς καὶ φύσεως ἄευστης εἶναι τοῖς ἀνθρωπίνοις δεινοῖς καὶ πάθεσι κατακλινομένης ὑποδεικνύς, αὐτομάτως ἐκ τοῦ ἵππου πρὸς γῆν καταρρεύσας, συννένευκε διάβροχος μὲν καὶ λελουμένος ὦν τῶ τῶν πολεμίων ἀπλέτῳ καὶ ποταμῷ αἵματι, οὐχ ἦττον δὲ καὶ τῶ οἰκείῳ καὶ μαρτυρικῷ περιρροόμενος λύθρῳ. Ἐθαύμασαν αὐτὸν ὑπερφυῶς καὶ ὑπερηγάσθησαν τὸ τε πολέμιον καὶ πᾶν τὸ Ῥωμαϊκὸν καὶ δῆμοι πάντες ἀνθρώπων πρὸς τοῦτο ἐξεθαμβήθησαν.

Τὸ δὲ γένος τῶν Θετταλῶν ἐώρτασε μὲν ὑπὲρ ἅπαντος τὴν τῆς πόλεως λύτρωσιν, ἔθυσε δὲ Θεῶ καὶ τῶ μεγαλομάρτυρι Δημητρίῳ τὰ σώστρα, ἔθυσε δὲ καὶ αὐτῶ τῶ τούτου θεράποντι Μιχαήλ τῶ Βοτανειάτῃ τὴν ἐξ ἰσοθέων ἀγώνων ἐπινίκιον εὐφημίαν καὶ εὐκλειαν. Ἐζήτηι δὲ τὸν ἀθλητὴν ἢ σωθεῖσα πόλις δι' αὐτοῦ καὶ διὰ σπουδῆς ἐποιεῖτο τὴν τούτου εὐρεσιν καὶ ζητοῦσα σὺν ἐπιμελείᾳ καὶ διαδρόμῳ πολλῶ εὗρεν αὐτὸν κείμενον ἐν ὀπλισμένῳ καὶ ἀνδρείῳ φρονήματι καὶ τὸ ξίφος τοῖς δακτύλοις περιεχόμενον καὶ μηδαμῶς ἀφιέμενον, ἕως μετὰ πολλῆς θεραπείας καὶ τεχνικῆς ἐπιστήμης ἀφήκε μὲν τὸ ξίφος ἢ χεῖρ, τῶν ὀνύχων τῇ παλάμῃ προσηλωθέντων αὐτοῦ τῶ ἔμμανεῖ τῆς κατὰ τῶν πολεμίων ἐπέξεως, αὐτὸς δὲ δορυφορούμενος καὶ μεγίσταις εὐφημίαις καὶ κρότοις καὶ δορυφόρων ἀλαλαγμοῖς καὶ ἐγκωμίων πλοκαῖς καταστεφόμενος ὡς ἀριστεὺς ἀπαράμιλλος, εἰς τὴν πόλιν ἐθριάμβευσε, τοῦ κάρου ἤδη ἀνενεγκῶν, καὶ πᾶσαν τὴν Ῥωμαίων χαρᾶς καὶ θυμηδίας πεπληρώκεν.

Ὁ δὲ τὰ σκηπτρα τῆς ἀρχῆς ἐγκεχειρισμένος κύρ Βασίλειος ἀναφέρων μὲν πρὸς τὸ τοῦ γένους αὐτοῦ ἐπίσημον καὶ περιδοξόν, ἀναφέρων δὲ καὶ πρὸς τὰς πατρῶας ἀνδραγαθίας καὶ τὴν τοῦ παρόντος κατορθώματος ἐκπληττόμενος ἀσύγκριτον ἔπαρσιν, υἷόν αὐτὸν ἀπεκάλει καὶ μέλος ἴδιον καὶ τὸ ὄνομα τούτου διὰ γλώττης εἶχε καὶ ὄρων ἐπόθει τοῦτον καὶ ποθῶν ἐτίμα καὶ πιστότατον ἅμα καὶ οἰκειότατον καὶ στρατιώτην ἀκαταγώνιστον εἶχε καὶ ἐλογίζετο, καὶ διαλλακτῆρα τῶν μεγίστων καμάτων καὶ πολέμων ἐτίθετο ἀσφαλῆ, ὡς τῇ παρουσίᾳ τούτου φευγόντων τῶν ἐναντίων καὶ νῶτα διδόντων εὐθύς. Ὅθεν καὶ σὺν αὐτῶ μὲν καὶ τῶ πατρὶ τὴν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἤρατο νίκην καὶ τῆς Βουλγαρίας, δυσκαταμαχίτου καὶ πολλῆς καὶ δυσαλώτου γινωσκομένης παντάπασιν καὶ μηδενὶ τῶν βασιλέων ὑποταγείσης ἐπὶ πολὺ καὶ παρὰ τοῦτο μὴ ἀνείσης τῇ Βύζαντος τὸ ἀνέσιμον καὶ τὴν χορηγίαν τῶν ἀναγκαίων, λαμπρῶς καὶ σὺν πολλῇ τῇ ἀκμαιότητι ἐκυρίευσε. Καὶ κατέστη τῇ Ῥωμαίων βασιλείᾳ πρὸς ἐσπέραν ἐν εὐπραγίᾳ καὶ γαλήνῃ τὰ πράγματα καὶ ἀντὶ τῆς πρὶν ἐνδείας δαψιλῆ τὴν ἀφθονίαν καὶ τὴν εὐκληρίαν εὐθύμως ἀπέληφεν.

Lud Tessalów świętował ponad wszystko wyzwolenie miasta, złożył ofiary dziękczynne Bogu i wielkiemu męczennikowi Demetriosowi. Także podziękował jego słudze Michałowi Botaneiatesowi w formie aklamacji i chwały ze zwycięstwa z równego bogom starcia. Ocalałe dzięki niemu miasto szukało atlety i czyniło starania by go znaleźć, a szukając starannie i z wielkim rozmachem, znalazła go leżącego w zbroi, w bojowym nastroju, ściskającego w palcach miecz i z pewnością nie w spoczynku. Dopiero po dłuższym leczeniu i zastosowaniu wiedzy medycznej, dłoń wypuściła miecz, gdyż paznokcie wbiły się w rękę, takim gniewem pałał wobec wrogów. On zaś w otoczeniu eskorty, wśród wielkich pochwał, oklasków, hałasu eskortujących i uwieńczony splotami enkomioń, niczym niezrównany bohater wkroczył triumfalnie do miasta, już doszedłszy do siebie. Nappełnił całą ziemię Rzymian radością i zadowoleniem.

Dzierżący berła władzy pan Bazyli, ze względu tak na godność i sławę jego rodu, jak i ze względu na ojcowskie męstwo, a także poruszony wydarzeniem bez precedensu, jakim był niedawny czyn, nazwał go własnym czynem i częścią własnego ciała. Imię jego miał na języku, pragnął go widzieć, pragnął wynagradzać, a także miał i uważał za najwierniejszego, najbliższego i niezwykniętego żołnierza. Uczynił go niezłomnym pośrednikiem w najcięższych sprawach i konfliktach, albowiem w jego obecności wrogowie uciekali, natychmiast dawali tyły. Stąd też i z nim, i z ojcem cieszyć się mógł zwycięstwem przeciw Bułgarom, a także w sposób spektakularny i energiczny sprawować rządy w Bułgarii, uważanej powszechnie za niezwykniętą i nie do ujarznienia; od dawna niepodbitą przez żadnego z cesarzy i dlatego niedającą wytchnienia Miastu Byzasa oraz zaopatrzenia w artykuły pierwszej potrzeby. Zatem sytuacja na Zachodzie Cesarstwa Rzymskiego była dobra i spokojna, a wcześniejszy brak obrócił się łaskawie w niekończącą się obfitość i dobrobyt.

s. 216.5-14. Τοῦ χρόνου δὲ προϊόντος, ἐπεὶ καὶ κατὰ τοῦ λεγομένου Λέκα τοῦ τοῦ Πατζινάκου ἐνσείοντος, Ῥωμαῖος γὰρ ὢν ἐξ ἐπιγαμβρείας αὐτοῖς ἠὺτομόλησε, καὶ κατὰ τοῦ τὴν ἐν μεσημβρία διακυκῶντος Δοβρομηροῦ γῆν, στρατιὰν ἐπαφεῖναι ὁ βασιλεὺς ἔμελλε, δεισαντες οὗτοι τὸ τοῦ βασιλέως εὐσθενὲς καὶ ἀπρόσμαχον καὶ τὴν ἐκ θεοῦ δεδομένην ἰσχὺν αὐτῶ καὶ τοῖς τῶν ἄλλων σωφρονισθέντες κακοῖς, καὶ πρὸ τῆς [...] τῶ δουλικῶ ζυγῶ τοὺς αὐχένους ὑπέκλιναν καὶ προσῆλθον ἰκέται τὴν σωτηρίαν ἑαυτῶν ἐξαιτούμενοι. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς οὐ μόνον αὐτοῖς τὸ αἰτηθὲν ἐχαρίσατο, ἀλλὰ καὶ ἀξιώμασι περιλάμπροις καὶ δωρεαῖς οὗτι μεμπταῖς φιλοτιμησάμενος εὐχαρίστους καθάπαξ πεποίηκε, καὶ πίστιν αὐτοῖς καὶ δούλωσιν ἀθόλωτον ἐγκατέσπειρεν.

Z upływem czasu, gdy cesarz zamierzał wysłać wojsko przeciw tak zwanemu Leka³⁶, który wkraśl się do Pieczyngów, a będąc Rzymianinem zbiegł do nich z powodu związków małżeńskich, oraz przeciw Dobromirowi, który wywoływał zamęt na terenach leżących na południu (w okolicach Mesembrii)³⁷, ci w obawie przed dzielnością, niezwykczonym duchem cesarza oraz siłą, daną przez Boga, a także pouczeni nieszczęściami innych, [w obawie] przed [...]³⁸, zgięli szyje pod niewolniczym jarzmem. Przybyli jako błagalnicy, prosząc o swe ocalenie. Cesarz zaś nie tylko obdarował ich tym, o co prosili, lecz uszanowawszy olśniewającymi godnościami i nienagannymi darami, sprawił zarazem, że byli wdzięczni i rozsiał wśród nich wiarę oraz szczere poddanie.

³⁶ Więcej o tym przywódcy sekty paulicjańskiej, zob. Kont. Skyl., s. 184.13-21, por. też T. Wasilewski, *Leka*. „SSS” 3, s. 41. Wydarzenia miały miejsce w 1078 r. O najeździe Pieczyngów ogólnie zob. Bryennios, IV 30. Fragment zamieszczamy ze względu na postać Dobromira, por. Swoboda, *Dobromir-boljar*. „SSS” 1, s. 352.

³⁷ Wasilewski, *ibidem*, Swoboda, *ibidem*, odczytują: „w Mesembrii”; wymagałoby to koniektury: „μεσημβριῶν”: „Μεσημβριῶν”. Wydaje się to uzasadnione z perspektywy tekstu Kont. Skyl., s. 184.16 (brak komentarza w app.cr.). Koniekturę przyjęła też Pérez Martín, niemniej ze względu na fakt, iż nie odnotowuje tej zmiany w aparacie, zachowujemy lekcję bońską zgodnie z zasadą *editoris non est corrigere auctorem, sed servare vel lapsus epitomatoris*.

³⁸ Lacuna unius vocis; Bekker proponuje *πειράς* (?): „próbą”, słusznie zresztą: por. Kont. Skyl., s. 184.17. Pérez Martín natomiast: „ἀνταρσία”.

KEKAUMENOS

Kekaumenos jest przedstawicielem arystokracji prowincjonalnej. Reprezentuje jej ideały, które widzi w rzetelnej służbie państwu, przy czym jest to głównie, choć nie tylko, służba wojskowa. Jak na swoje środowisko, Kekaumenos jest dobrze wykształconym, ceniącym życie kulturalne literatem. Trzeba jednak podkreślić, iż znacznie ustępuje pozostałym autorom, przedstawionym w tym tomie, mistrzom formy i językowej poprawności: Psellosowi i Annie. W aspekcie stylu narracji i bogactwa języka tekst jest ubogi. Jak słusznie stwierdził Beck (s. 7): „Er war zeit seines Lebens ein Mann des tätigen Lebens und nicht der Feder. Die strengen Regeln des schönen Schreibens sind ihm unbekannt...”. Dowody na prawdziwość tych słów znajdziemy na wielu stronach dzieła, kilka najjaskrawszych przypadków zostało zasygnalizowanych w przypisach. Sam autor jest tego świadomy i nie należy poniższych słów traktować jako kokieteryjną *humiliatio*: „ἐγὼ γὰρ ἄμοιρός εἰμι λόγου· οὐ γὰρ παιδείας ἑλληνικῆς ἐν σχολῇ γέγονα” (228. 25-26).

Dzieło Kekaumena należy do literatury mądrościowej. Poszczególne paragrafy zawierają niezbyt rozbudowane kompozycyjnie porady odnośnie rozmaitych problemów z wielu dziedzin życia, przy czym zagadnienia wojskowe stanowią mniejszość. W tym kontekście interesujące badaczy Słowiańszczyzny informacje podawane są przez Kekaumena jako *exempla*. Stanowią one ilustrację, dowód słuszności jego wskazówek.

Dwie wskazówki wewnątrz tekstu, pozwalają na stosunkowo precyzyjne ustalenie datacji powstania utworu. Wzmiankowany patriarcha Jan Ksifilinos, określony został jako „μακαρίτης”, dosł. „błogosławiony”, ale przymiotnik ten stosowano do zmarłych, można więc przetłumaczyć go jako „świętej pamięci”. Ponieważ zaś patriarcha zmarł w 1075 roku, jego śmierć wyznacza nam *terminus post quem* (np. Spadaro, Lemerle, Литаврин). Drugą wskazówką, wszakże o mniejszym autorytecie, jest fakt, iż ostatnim obecnym w dziele cesarzem jest Michał VII, przy czym brak jakiegokolwiek sugestii odnośnie jego śmierci czy utraty władzy. Okoliczność ta, wskazywałaby na rok 1078 jako *terminus ante*, wszakże argument *ex silentio* nie jest niepodważalny (choć Litаврин 2003, s. 121-122, podkreśla, że całość spojrzenia na państwo i cesarza, wyklucza sytuację po upadku Michała VII), Można przecież przyjąć, iż Kekaumenos skończył pisać kilka lat później – z różnych przyczyn (osobistych, politycznych?), nie wspominając o Botaneiatesie.

Pozostają niejasnymi kwestie związane z osobą autora i jego powiązaniem rodzinnymi. Jest to trudne do tego stopnia, że ostatnio badacze i wydawcy (np. Spadaro) rezygnują z dociekań, mówiąc *non liquet*. Do jednej z nich należy problem utożsamienia Kekaumenosa z Katakalonem. Trzeba tu przede wszystkim stwierdzić, iż nie jest możliwe wyprowadzenie powyższej identyfikacji z tekstu *Strategikonu*, tym bardziej, że ówczesni zdają się nic o tym dziele nie wiedzieć. Nie można jednak zarazem wykluczyć tego *a priori*, zwłaszcza jeśli przypomniemy sobie, iż wśród wysokich oficerów w stanie spoczynku istniała moda na pisanie (*vide* Nikefor Ouranos). Pochodną tegoż jest też próba rekonstrukcji powiązań rodzinnych Kekaumenosa. Od czasów Литаврина (1972, s. 49-61; 2003, s. 54-68) który zresztą powołuje się w dużej mierze na Lemerle'a) nie napisano właściwie nic nowego, powtarzając jego perspektywę, bądź rezygnując z zajęcia własnego stanowiska. Jak wynika z tekstu, Kekaumenos miał przynajmniej jedną córkę i trzech synów, bohaterami wydarzeń są także jego krewni: Nikoulitzas Delfinas i Demetrios Polemarchos. W kwestii Demetriosza raczej nie ma wątpliwości, był on dziadkiem naszego autora od strony matki. Drugim dziadkiem nazywa on innego Kekaumenosa, ojca własnego ojca, co jest rzeczą oczywistą. Wszakże określenia tego („πάππος”) używa także po raz trzeci, w relacji do Nikoulitzasa. Pozostaje zatem problem rodzaju pokrewieństwa autora z rodziną Nikoulitzasa Delfinasa, i tego jakie miejsce zajmuje w nim ów „dziadek Nikoulitzas” (m.in. Banescu: dziadek z „drugiego małżeństwa” Kekaumenosa–ojca? Lemerle: określenie w szerszym znaczeniu „przodka”?, co – trzeba przyznać – jest popularne w grece). W zależności od tego ustalenia, Delfinas byłby bowiem kuzynem (różnego stopnia!) bądź nawet przyrodnim bratem autora (tutaj pojawia się problem, albowiem syn Kekaumenosa–autora miał poślubić córkę Delfinasa!), przy czym musimy pamiętać, iż terminy pokrewieństwa podane przezeń są na tyle ogólne, że nie obligują nas do definiowania go w linii prostej. Przeto, do czasu aż nie natrafimy na nowe źródła, pozostanie nam spekulacja i świadomość problemu badawczego związanego z biografią autora *Strategikonu*.

Tekst w obecnej postaci składa się z 226 akapitów. W tym samym rękopisie znajduje się utwór pt. *Pouczenie dla cesarza* („λόγος βασιλικός; λόγος νουθητικός”) obejmujący 25 paragrafów. Opinie uczonych w kwestii jego autorstwa i relacji ze *Strategikonem* są podzielone. Hans-Georg Beck (s. 6, 18) uważa *Pouczenie* za autentyczne ale odrębne dzieło Kekaumenosa. Maria Spadaro wręcz przeciwnie, nawet nie zamieszcza tekstu w swoim wydaniu, gdyż sądzi, iż jest to dzieło jednego z potomków autora *Strategikonu* (s. 12-13). Badaczka wszakże nie podaje żadnej nowej argumentacji. Moravcsik (*Byzantinoturcica* I, s. 225) nie wypo-

wiada własnej opinii, lecz sam fakt, iż sporny tekst traktuje oddzielnie („Anonymi nuthesia”), świadczy o intuicji uczonego. Należy przy tym zaznaczyć, iż dysponował on jedynie starym wydaniem petersburskim. Oczekiwana edycja pani B u c k l e r nigdy nie została ukończona. Natomiast w drugim wydaniu swojej edycji Л и т а в р и н uznał ten fragment za integralny tekst *Strategikonu*.

Z naszej perspektywy istotny jest paragraf *Pouczenia*, który opowiada o bizantyńskim epizodzie Haralda Hardraade, m.in. jego udziale w stłumieniu powstania Piotra Deliana; obecność skandynawskiego awanturnika, przedstawionego w bardzo pozytywnym świetle jest dla filologa szwedzkiego R o s e n q v i s t a tak niespotykana i rażąca, że określa to słowem „Kuriösität” (*Literatur...*, s. 110).

Strategikon przetrwał zaledwie w jednym rękopisie: **Mosquensis Gr. 436** (ff. 140-213; 217-229). Ostateczny numer kodeksu pochodzi od archimandryty Władimira, *Систематическое описание рукописей Московской Синодальной (Патриаршей) библиотеки. Часть первая: Рукописи греческие*. Moskwa 1894, s. 662; 663. Wcześniej był on znany pod numerami: 140, 285, 298. Należy o tym pamiętać przy sięganiu np. do starszych prac W a s i l e w s k i e g o. Kodeks znalazł się w Rosji w 1654 roku, zakupiony w klasztorze Iviron na Atos przez Arsenija Suchanowa.

Tekst podajemy za najnowszym wydaniem:

Кекавмен, Советы и рассказы. Поучение византийского полководца XI века, подготовка текста, введение, перевод с греческого и комментарий Генадия Григорьевича Л и т а в р и н а, Санкт-Петербург ²2003 (wyd. 1: Moskwa 1972).

Wydania i tłumaczenia:

B e c k Hans-Georg, *Vademecum des byzantinischen Aristokraten* (Byzantinische Geschichtschreiber 5). Graz ²1956.

Cecaumeno. Raccomandazioni e consigli di un galantuomo. Testo critico, traduzione e note a cura di Maria Dora S p a d a r o. Alessandria 1998.

Ц а н к о в а - П е т к о в а Геновева, *Кекавмен*, [w:] *Гръцки извори за българската история*, t. VII, s. 11-38.

Ф е р л у г а Ладран, *Кекавмен*, [w:] *Византијски извори за историју народа Југославије*, t. III, обрад. Ј. Ферлуга, Р. Катичић, Б. Крекић, Б. Радојчић. Београд 1966, s. 189-217.

Кекавмен, Советы и рассказы. Поучение византийского полководца XI века, подготовка текста, введение, перевод с греческого и комментарий Генадия Григорьевича Л и т а в р и н а, Санкт-Петербург ²2003 (wyd. 1: Moskwa 1972).

W a s s i l i e w s k y B., J e r n s t e d t V., *Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris de officiis regis libellus*. St. Petersburg 1896, repr. Amsterdam 1965.

Literatura podstawowa:

- Дуйчев Иван, *Няколко бележки към Кекавмен*, [w:] Idem, *Проучвания върху средновековната българска история и култура*. София 1981, s. 193-202.
- Литаврин Геннадий Григорьевич, *Восстание болгар и влахов в Фессалии в 1066 г.* „ВВ” 11 (1956), s. 123-134.
- Цанкова-Петкова Геновева, *Югозападните български земи през в. според „Стратегикона” на Кекавмен*. „Известия на Института за Българска История” 6 (1956), s. 589-630.
- Rosenqvist Jan Olof, *Die byzantinische Literatur. Vom 6. Jahrhundert bis zum Fall Konstantinopels*. Berlin–New York 2007.
- Savvides Alexios, *The Byzantine family of Kekakumenos (Cecaumenus). Late 10th – early 12th Century*. „Diptycha” 4 (1986-1987), s. 12-27.

2.23-26. (s. 136) Καί εἰς πάντα ἀντιλαβοῦ τοῦ ἐνδεοῦς· ὁ γὰρ πλοῦσιος θεός ἐστὶν τοῦ πτωχοῦ διὰ τὸ εὐεργετεῖν αὐτόν. Ὅθεν καὶ οἱ Βούλγαροι τὸν πλοῦσιον βογάτον λέγουσιν, ὅπερ δηλοῖ θεοειδῆ.

19. 20-22. (s. 166-168) Εἰ δὲ καὶ χώραν ζητεῖ δοθῆναι αὐτῷ ὁ ἐξέναντίας ἀπὸ τῆς χώρας σου, μὴ κατανεύσης, εἰ μὴ στοιχήσει ὑποχείριος καὶ ὑπόφορός σοι εἶναι, καὶ τοῦτο κατὰ ἀνάγκην μεγάλην ποίησον. Ἐξ αὐτῆς γὰρ τῆς αἰτίας πολλὰ σκάνδαλα καὶ ταραχαὶ τοῖς Ῥωμαίοις συνέβησαν... καὶ Ἰσμηλίται Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης ἐπὶ Ἡρακλείου. Καὶ τί τὰ προσφάτως συμβάντα καταλιπὼν ἐπὶ τὰ ἀρχαῖα ἀνέδραμον; Οἱ γὰρ Πατζινάκοι οὕτως εἰσηλθόντες εἰς Ῥωμανίαν, καὶ οἶδα ὡς πάντες γινώσκουσι πόσα ἔλεεινὰ καὶ θρήνων ἄξια ἐξ αὐτῶν συνέβησαν. Πόθεν δὲ ταῦτα συμβαίνειν εἴωθεν; Οἶδα γὰρ ὅτι περισσοτέρως ἐξ ἀπειρίας τῶν ἀκριτῶν. Ἀπειρίαν γὰρ ἔχόντων τῆς στρατηγικῆς γνώσεως καὶ σοφίας καὶ μὴ συλλογιζομένων τί ἐκ τούτου καὶ τί ἐξ ἐκείνου συμβαίνειν εἴωθεν, ἀλλὰ ἀπειρώς τὰ πράγματα διυθύνοντων καὶ τοῖς βασιλεῦσι τὰ πρὸς χάριν ἐπιστελλόντων καὶ λεγόντων, οὐ μόνον τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ ἄλλα χεῖρονα συμβαίουσι. Ὅθεν ἐνταῦθα μεμπτέοι εἰσι καὶ κολάσεως ἄξιοι· εἰ δὲ καὶ τὰς ἐξ ἀνθρώπων τιμωρίας φύγῃσι, τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοκρίσιαν οὐκ ἐκφεύξονται. Ἐὰν δὲ ἐστὶν ὁ ἐχθρὸς ἔνδον ὀχυρώματος, καὶ οὐκ ἐξέρχεται καὶ οὐ γινώσκεις

¹ „Bułgarzy” dla Kekaumena to mieszkańcy dawnego państwa zachodniobułgarskiego, a zatem temu Bułgaria (lista urzędników z nim powiązanych: Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals...*, I, s. 48-49); dla autorów bizantyńskich XI w. jest to termin administracyjny, a nie etniczny. Słow.-bułg. „bogaty”, zob. Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica II: Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*.³ Leiden 1983, s. 92; Franz Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien 1886, s. 16, tam bogaty materiał porównawczy. Ta ciekawostka etymologiczna jest dowodem dobrej znajomości tego obszaru i jego mieszkańców przez autora, związanej być może z odbyciem tam służby wojskowej. Paradoksalnie, jeśli odwrócimy kierunek rozumowania Kekaumena, otrzymamy poprawną etymologię indoeuropejską: od rdzenia *bhag, stąd obecne w jęz. słow. słowo „bóg”, zob. Pokorny, *IEW*, s. 107.

² Zdanie niepełne, na początku lacuna. Jest to najprawdopodobniej końcowy fragment z przykładami obcych najazdów na Cesarstwo. W tym przypadku chodzi o wojny z Arabami za panowania cesarza Herakliusza (w l. 610-641), kiedy doszło do utraty przez Rzym Egiptu (upadek Aleksandrii wszakże dopiero w 646 r.).

³ Romania: państwo rzymskie (Cesarstwo). Samo słowo, derivatum fem. -ia z lac., pojawia się już u Malalasa, 215. 11. Por par. 381 niezastąpionej pracy Stamatiosa Psaltesa, *Grammatik der Byzantinischen Chroniken*. Goettingen 1913; a także Antonio Carile, *Impero romano e Romania*, [w:] *La nozione di „romano” tra cittadinanza e universalità*. Naples 1984, s. 247-261.

⁴ Kekaumenos wspomina tu najazd Pieczyngów zimą 1046/47 r. Kilka miesięcy wcześniej jeden z wodzów pieczyńskich, Kegen, otrzymał od cesarza Konstantyna Monomacha pozwolenie na osadnictwo w temie Paristrion. Jednak między grupami Pieczyngów po obu brzegach Dunaju doszło do

We wszystkim pomagaj będącemu w potrzebie: bogaty bowiem jest dla biednego Bogiem poprzez wyświadczanie mu dobrodziejstwa. Dlatego też i Bułgarzy bogatego nazywają *bogaton*, co oznacza „do Boga podobny”¹.

Jeżeli nieprzyjaciel domaga się przydzielenia ziemi z części twojego terytorium, nie gódź się, jeśli nie zobowiąże się być twoim poddanym i płatnikiem trybutu; a i to uczyn tylko w przypadku wielkiej konieczności. Z tej bowiem przyczyny wynikło dla Rzymian wiele pułapek i niepokojów... tak i Izmaelici z Egiptu i Palestyny za Herakliusza². Czemuż jednak pomijając niedawne wydarzenia, uciekam do dawnych? Przecież Pieczyngowie w ten właśnie sposób wtargnęli do Romanii³ i wiem, tak jak wiedzą wszyscy, ile przez nich miało miejsce wydarzeń godnych żalu i płaczu⁴. A z jakiego powodu zwykło się to zdarzać? Sądzę, że w głównej mierze z braku doświadczenia akritów⁵. Nie posiadają oni bowiem doświadczenia w wiedzy i mądrości wojskowej; nie rozumieją, jakie są zwykle przyczyny tego, bądź owego. Przeciwnie, działają bez doświadczenia, a w korespondencji kierowanej do cesarzy przesyłają rzeczy dlań miłe; a to nie wszystko, zdarzają się rzeczy gorsze. Stąd godni są potępienia i ukarania: a jeśli unikną kary od ludzi, to nie uciekną przed sprawiedliwym sądem Boga. Jeżeli wróg jest wewnątrz umocnienia⁶

konfliktu i nowe grupy przeszły rzekę po lodzie właśnie na przełomie roku, co skutkowało grabieżą tych obszarów i krótkotrwałą wojną. O wiele szerzej na ten temat piszą Skylitzes, 455.32-459.85; 461.27-42; 465.29-471.7; 471.14-473.63 i Attaleiates, 24.1-33.15. Historia ludów tureckich (w tym Pieczyngów) na pograniczach Cesarstwa ma jednak własną specyfikę, zasługującą na odrębną monografię źródłoznawczą w języku polskim. Za literaturę wprowadzającą posłużyć mogą: Petre D i a c o n u, *Les Petchénèges au Bas-Danube*. București 1970; I d e m, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*. București 1978; K. Dą b r o w s k i, T. N a g r o d z k a-M a j c h r z y k, E. T r y j a r s k i, *Hunowie Europejscy, Protobułgarzy, Chazarowie, Pieczyngowie*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; В. С т о я н о в, *Куманология. Историографски ескизи*, t. 1-2. София 2009; И. О. К н я з ь с к и й, *Византия и кочевники южнорусских степей*. Санкт-Петербург 2003.

⁵ „Ἀκρίτης” (akrites), żołnierz pogranicza (od „ἄκρᾱ”, granica, skraj), kontynuujący tradycje późnoant. „miles limitaneus”. W okresie średniobizantyńskim specjalna kategoria stratiotów, żołnierzy służących w najbardziej neuralgicznych punktach obrony granicznej, bardzo często na niemal bezludnych „kresach” imperium. Specyficzne, ekstremalne warunki służby sprawiły, iż wykształciła się wśród nich swoista subkultura, a w społeczeństwie bizantyńskim bardzo popularne były pieśni sławiące bohaterów pogranicza. Najsławniejszym wśród nich był cykl epicki o Dijenisie Akritasie, por. *Dijenis Akritas. Opowieść z kresów bizantyńskich*, przeł. i oprac. Małgorzata B o r o w s k a. Warszawa 1998, tam dalsza literatura. Rażąca ostra opinia Kekaumena o niekompetencji akritów, tak odmienna od ówczesnej *communis opinio* i bardzo emocjonalna, zdaje się być odzwierciedleniem jakichś osobistych doświadczeń. Stąd hipoteza Л и т а в р и н а, iż mowa tu o strategu Michale, który kierował akcją przyjęcia grupy Kegena, przyp. 172, s. 366.

⁶ Należy ten termin rozumieć jako synonim słowa „δέμα”, czyli np. „zasieka”, prowizoryczna palisada itp. Por. Л и т а в р и н, przyp. 175, s. 367.

τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἀπ' ἐμοῦ μάθε ὅτι ὀλιγοστός ἐστι καὶ οὐκ ἔχει δύναμιν. Πλὴν μὴ παρὰ τοῦτο αὐτοῦ καταφρονήσης, ἀλλ' ἐὰν ἔχῃς δύναμιν, μὴ ἐάσεις αὐτὸν καθέζεσθαι, ἀλλὰ ἀπόστειλον χονσαρίους εὐρεῖν ὁδὸν τοῦ εἰσελθεῖν λαὸν κατ' αὐτοῦ. Καὶ μὴ εἴπῃς μήτε μὴν πιστευέσῃς τοῖς λέγουσί σοι μὴ εἶναι ὁδόν. Πῶς γὰρ δύναται φυλάσσειν διάστημα πολὺ; Ἐχει γὰρ πάντως τὸ ὀχύρωμα αὐτοῦ τέλος. Καὶ ἐπειδὴν εὐρεῖς ὁδόν, σὺ μὲν μὴ σκυλῆς, ἀλλὰ μείνον ἐκεῖσε ἐξέναντίας αὐτοῦ, ἀπόστειλον δὲ λαὸν τοῦ εἰσελθεῖν ὅθεν εὐρεῖς τὴν ὁδόν. Ἐχέτωσαν δὲ ἄνδρα ἱκανὸν τὸν ἄγοντα αὐτούς. Ποιησάτωσαν δὲ πυρσὸν εἰσελθόντες, εἴπερ ἐν νυκτὶ εἰσῆλθον, εἰ δὲ ἐν ἡμέρᾳ, καπνόν. Καὶ πρόσεχε ἵνα ὀπτόταν ζαλισθέντας καὶ ταρασσομένους αὐτούς ἴδῃς, ἐπέλθῃς καὶ σὺ κατ' αὐτῶν. Τούτῳ γὰρ τῷ τρόπῳ ὁ πορφυρογέννητος κύρ Βασίλειος ὁ βασιλεὺς ἐχειρώσατο ἰδ' χιλιάδας Βουλγάρους εἰς τὸ δέμα τῶν Ζαγοριῶν, ἐξάρχοντος αὐτῶν τοῦ στρατηγικωτάτου Σαμουήλ.

27. (s. 176-178) Ἐὰν δὲ ἐπέλθῃς πολεμῆσαι ἔθνος ἢ κάστρον, πρῶτον κατουνεύσας καὶ ἀπλικεύσας κατάστησον τὸν λαὸν σου εἰς τὴν κατοῦναν, ἕκαστον εἰς τὴν τάξιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ μὴ πλησίον πολλὰ ἀπλικεύσης, ἵνα μὴ κατασκοπεύῃ παρ' αὐτῶν. Καταστήσας δὲ τὸν στρατόν σου καὶ ἀναπαυθεῖς, τότε, εἰ θέλεις, χάρησον πρὸς πόλεμον κατὰ τοῦ ἔθνους τυχόν ἢ τοῦ κάστρου. Ἄκουσον γὰρ τί ἔπαθον οἱ ταύτην τὴν τάξιν μὴ φυλάξαντες. Θεσσαλονίκη πόλις ἐστὶν ἐπὶ... πο-

⁷ Synonim „τραπεζῖται” (por. *De castrametatione*, 18, ed. George T. Dennis, *Three Byzantine Military Treatises* (CFHB 25). Washington 1985, 292. 16-17), przy czym należy zwrócić uwagę na synonimiczne określenie bankierów (np. A. Kotłowska, *Księga eparcha*. Poznań 2010); to jednak tylko zbieg okoliczności! Termin ten oznacza szpiegów i zwiadowców służących w wojsku. Etymologia niejasna: być może od gockiego „hansa” (złodziejstwo, kradzież) za pośrednictwem słowiańskim (Литаврин, przym. 94, s. 353), por. Henri Grégoire, *Origine et étymologie de la Hanse*. Bruxelles 1954, s. 13-28. Warto może zwrócić uwagę na notkę Suda: „Χονσά: παρὰ Βουλγάρους οἱ κλέπτει”, która potwierdzałaby słowiańskie pośrednictwo słowa.

⁸ Bitwa pod Kleidion z 29 lipca 1014 r., szczegółowo opisana przez Skylitzesa, s. 348-349.

⁹ Termin „τὸ δέμα” (cod. „δαίμα”) wywołał początkowo pewne zamieszanie; pierwsi wydawcy zaproponowali koniekturę „θέμα”, co nie odpowiada faktografii. Za nimi, dość nieoczekiwanie, tłumaczy Spadaro: „nella provincia di...”. Beck neutralnie: „in der Gegend von...”, omijając problem. Tymczasem Литаврин (przym. 242 i 246, nawiązując do Paula Lemerle’a, *Prolegomènes à une édition critique et commentée des ‘Conseils et Récits’ de Kékauménos*. Brüssel 1960, s. 101) wyjaśnia, iż istnieje proste rozwiązanie: „τὸ δέμα”, którego pole semantyczne w pełni odpowiada kontekstowi. Pogląd ten zaakceptował Trapp w swoim słowniku, przy powyższym hasle przytaczając to miejsce Kekaumena.

¹⁰ W szerszym sensie Zagoria to Bułgaria na północ od gór Hemos (zwłaszcza od XIII-XIV w.), natomiast w okresie wcześniejszym, oznaczała obszar Górnej Tracji, na południe od tego pasma; węższym: pld. i wsch. Macedonia, centrum państwa Samuela – w tym znaczeniu występuje tutaj jak i u Skylitzesa, s. 350, nt. geografii historycznej tego obszaru zob. P.S. Koldarov, *More about the Name*

i nie wychodzi, a ty nie znasz jego siły, wierz mi, że jest nieliczny i brak mu sił. Nic więcej o nim nie będziesz w stanie powiedzieć, ale gdybyś miał siłę, nie pozwól mu się umocnić, ale poślij *chonsarioi*⁷, by znaleźli drogę, skąd armia uderzyłaby na niego. I nie mów, ani też nie ufaj tym, którzy mówią tobie, że drogi nie ma. Jak bowiem można pełnić straż na znacznym obszarze? Przecież każde umocnienie ma swój kres. A gdy znajdziesz przejście, to nie trudź się sam, lecz pozostań tam, naprzeciw wroga. Wyślij natomiast wojsko, aby weszło tam, gdzie znalazłeś drogę. Niech mają odpowiedniego człowieka, który ich poprowadzi. Jeśliby wchodzili nocą: niech dadzą znak ogniem, jeśli zaś w dzień: dymem. I uważaj, abyś sam ich zaatakował, gdy zobaczysz, że są oszołomieni i w rozsypce. W ten właśnie sposób porfirogeneta, pan i cesarz Bazyli schwytał⁸ 14 tysięcy Bułgarów w zasiece⁹ Zagorii¹⁰, chociaż dowodził nimi znakomity wódz Samuel.

Jeśli zaś wyruszasz, by podbić lud¹¹ lub twierdzę, najpierw rozbij obóz, a rozmieszczając rozłóż swoich żołnierzy w obozie namiotowym¹², każdego wedle struktury oddziału. Ale nie rozmieszczaj zbyt blisko, aby nie być obserwowanym przez tamtych. Przygotowawszy wojsko i po odpoczynku, jeśli chcesz, wówczas idź do walki przeciw ludowi bądź twierdzy. Posłuchaj bowiem, co wycierpieli ci, którzy nie przestrzegali tej zasady taktycznej. Tessalonika jest miastem [...] gęsto zaludnionym [...] [Alousianos przybył]¹³ z licznym tłumem Bułgarów, aby ją zdobyć. Nie rozbił też na początku swego namiotu w stosownym miejscu, rozmieszczając swoje wojsko, lecz gdy przybył z taborem¹⁴, zbliżył się do murów i rozpoczął

„Zagoré”. „Bulgarian Historical Review” 1.4 (1973), s. 92-107; К. Гагова, *Тракия през българското Средновековие. Историческа география*. ²София 2002, s. 211-214.

¹¹ O rozumieniu tego terminu, zob. szerzej przyp. 5 do Michała Psellosa.

¹² Kekaumenos używa tu bardzo intrygującego terminu „κατοῦνα”. Występuje ono w wielu językach bałkańskich i w szerokim znaczeniu tak właśnie się je tłumaczy: „obóz”, „pole namiotowe”, ale też np. „wieś”. Niemniej etymologia nie jest jasna, a w średniowiecznych dokumentach wyraźnie używa się go na określenie obozu pasterzy, nomadów, w przeciwieństwie do stałych wsi słowiańskich. Stąd tak nazywa się wówczas obóz Blachów, czy później Cyganów. Литаврин, przyp. 111, s. 356, podaje etymologię włoską, ale nie jest ona jedyną. Zob. podstawowy, erudycyjny artykuł Norberta Jockla, *Katun. Zur Geschichte eines Balkanwortes*. „Indogermanische Forschungen” 33 (1914), s. 420-433.

¹³ W tym miejscu dwie lakuny: treść domyślna. Alousianos, syn Jana Władysława, z rozkazu Piotra Deliana, zaatakował Tessalonikę z 40 tys. wojowników w 1040 r. bądź – według Литаврина (przyp. 246, s. 383-384, i *България и Византия*, s. 386-390), w roku następnym. Klęska ta, była początkiem końca powstania bułgarskiego. Zob. przyp. 13 i 18 do Michała Psellosa. Relacja Skylitzesa: s. 412-413.

¹⁴ *Tactica Leonis* 4. 29 (PG 107, 705A): „Καὶ τοῦλδὸν ἐστὶν ἡ ἀποσκευὴ καὶ χρεια πᾶσα τῶν στρατιωτῶν, τοῦτέστι παιδῆς τε, καὶ ὑποζύγια, καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα, καὶ εἶτο ἕτερον πρᾶγμα πρὸς ὑπηρεσίαν τοῦ φροσάτου ἐπιούρεται”.

λυάνθρωπος... μετὰ πλήθους πολλοῦ Βουλγάρων εἰς τὸ πολεμῆσαι αὐτήν, οὐκ ἔπηξε πρῶτον τὴν σκηνὴν αὐτοῦ ἐν τόπῳ ἐπιτηδείῳ κατουνεύσας τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἤρχετο μετὰ τοῦ τούλδου προσπελάσας τοῖς τείχεσιν ἤρξατο πολεμεῖν. Ὁ δὲ λαὸς αὐτοῦ ἦν ἀπὸ τοῦ κόπου καὶ τῆς ταλαιπωρίας κεκμηκός· ὁ γὰρ ἀπὸ τῆς ὁδοιορίας κάματος ἐκλύειν οἶδε καὶ ὀκνηροὺς ποιεῖν καὶ τοὺς ῥώμη καὶ ἀλκῆ σώματος ὑπερέχοντας. Μὴ κατουνεύσαντος δὲ, ὡς εἰρηται, ἐξαλίζοντο ἐνθεν κάκειθεν, ὁ μὲν ὕδωρ πιεῖν θέλων, ὁ δὲ τὸν ἵππον αὐτοῦ ἀναπαῦσαι, ὁ δὲ ἑαυτὸν κεκμηκότα ἀνακτήσασθαι. Θεασάμενοι οὖν αὐτοὺς οἱ ἔνδον τοῦ κάστρου οὕτως ἀτάκτως πλανωμένους, ἐκπηδήσαντες αἴφνης ἐπέθεντο αὐτοῖς καὶ αὐτίκα ἔτρεψαν τοὺς Βουλγάρους τροπὴν μεγάλην. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν ἐσφάγησαν, ἄλλοι δὲ ἀπέθανον ὑπὸ τῆς δίψης καὶ τοῦ καύματος, οἱ δὲ λοιποὶ ὡς πρόβατα ἐλαυνόμενοι ἐν μάνδρᾳ ἐζωγρήθησαν. Ὁ δὲ Ἀλουσιανὸς ὁ θαυμαστός ἐκεῖνος στρατιώτης μόνος ἀπέδρασεν, ἀποβαλόμενος καὶ τὸν θώρακα αὐτοῦ. Πρόσεχε οὖν τούτοις. Ἐξελόντων τῶν Πατζινάκων κατὰ συγχώρησιν Θεοῦ καὶ ἐπιβάντων τοῖς ὁρίοις τῶν Ῥωμαίων ἀπεστάλη Κωνσταντῖνος ὁ ῥαίκτηρ παρὰ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως τῶν Ῥωμαίων τοῦ Μονομάχου μετὰ στρατοῦ καὶ δυνάμεως πολλῆς, πολεμῆσαι τοὺς Πατζινάκους. Ὅς ἀπελθὼν καὶ θαρρήσας εἰς τὸν ἄπειρον ἐκεῖνον στρατὸν οὐκ ἑκατοῦνευσεν οὐδὲ ἔπηξεν τὸν παπυλιῶνα αὐτοῦ καὶ διανέπαυσεν τὸν στρατὸν κεκμηκότα, ἀλλ' ὥρμησεν εὐθύς κατ' αὐτῶν εἰς πόλεμον. οἱ δὲ Πατζινάκοι ἐκπηδήσαντες ἐξ ἀναπαύσεως γαυριῶντες παρετάξαντο κατ' αὐτῶν· εἴωθεν γὰρ ἡ τρυφὴ καὶ ἀνάπαυσις θαρσαλεωτέρου

¹⁵ O suszy i bardzo wysokiej temperaturze w roku AM 6549 wspomina też Skylitzes, s. 411. 46-50.

¹⁶ Sens ironiczny?

¹⁷ Wysokiej rangi urzędnik administracji pałacu, pojawia się w poł. IX w., zanika po XI w. Bardziej precyzyjne określenie kompetencji napotyka trudności, gdyż funkcja ta również często pełniona jest przez wysokich oficerów jak i eunuchów czy duchownych, por. K a z h d a n, *Rhaiktor*. ODB, s. 1787-88; G u i l l a n d, *Le Recteur*, [w:] *Recherches...*, II, s. 212-219. Panuje spór, czy – w sensie formalnym – była to ranga, czy stanowisko, por. Л и т а в р и н, przyp. 255, s. 386.

¹⁸ Por. lat. *papilio*, -onis. R. G r o s s e, *Das römisch-byzantinische Marschlager vom 4.-10. Jahrhundert*. „BZ” 22 (1913), s. 90-121

¹⁹ Właśc. „μυρίας” to 10 tys. Wszakże często stosowano ją na określenie bardzo dużej ilości, w aspekcie emocjonalnym i tak też jest w tym wypadku.

²⁰ W roku 1049 miały miejsce dwie bitwy, obie przegrane, z Pieczyngami: pod Diampolis (dzis. Jambol) i Diakene. Pierwszą z nich dowodził Konstantyn Areianites, drugą Nikefor Rektor. W nauce nie ma zgody, w kwestii identyfikacji bitwy z opisem Kekaumena. В а с и л ь в е с к и й w 1881 r. opowiedział się za Diampolis, sugerując, iż imię dowódcy: Konstantyn, wskazuje na Areianitesa. Poparła go Georgina B u c k l e r, *Authorship of the Strategicon of Cecaumenus*. „BZ” 36 (1936), s. 7-26 oraz *Can Cecaumenus be the Author of the Strategikon?*. „Byzantium” 13 (1938), s. 139-141. Odmiennej hipotezę przedstawił wybitny uczony rumuński Nicolae B â n e s c u, który opowiedział się za Diakene: *A propos de Kékauménos*. „Byzantium” 13 (1938), s. 129-138; *Dampolis ou Diakéné? Une épisode de la guerre*

szturm. Wojsko zaś jego było znużone zmęczeniem i wysiłkiem. Wyczerpanie marszem może osłabić i zniechęcić nawet ludzi wyróżniających się siłą i potęgą ciała. Pozbawieni zatem zakwaterowania, jak powiedziano, rozeszli się to tu, to tam. Ten chciał się napić wody, tamten zaś dać odpocząć koniowi, jeszcze inny: pokrzepić się w utrudzeniu. Gdy więc ci wewnątrz twierdzy spostrzegli, że oni tak błądzą bezładnie, wypadli z zaskoczenia, zaatakowali ich i zmusili Bułgarów do wielkiej ucieczki. Jedni z nich zostali zabici, inni zmarli z pragnienia i upału¹⁵, a pozostali, jak owce spędzone do owczarni, wzięci zostali żywcem. Alousianos zaś, ów godny podziwu żołnierz¹⁶, zbiegł jako jedyny, porzucając swój pancerz. Zwróć więc na to uwagę. Kiedy z woli Boga nadeszli Pieczyngowie i wtargnęli w granice Rzymian, przez najpobożniejszego cesarza Rzymian Monomacha wysłany został raiktor¹⁷ Konstantyn wraz z wojskiem o dużej sile, aby walczył z Pieczyngami. Ten wyruszywszy, położył ufność w swoim niezliczonym wojsku i ani nie rozłożył obozu, ani nie postawił swojego namiotu¹⁸ i nie dał odpocząć znużonemu wojsku, ale natychmiast rzucił się w bitwę przeciw nim. Pieczyngowie zaś wybiegłwszy, pokrzepieni odpoczynkiem, ruszyli na nich: pożywienie bowiem i odpoczynek mają zwyczaj czynić mężniejszymi także tych bardziej nikczemnych. Natomiast Rzymianie i ich konie, wyczerpani już to trudem marszu, już to upałem i pragnieniem, nie byli w stanie wytrzymać nawet słabego natarcia tamtych, lecz od razu rzucili się do ucieczki i nastąpiła wielka rzeź. Padli tam najsilniejsi i najdzielniejsi z Rzymian. Poległo wiele tysięcy¹⁹ i prawie cała ziemia Rzymian wypełniła się płaczem²⁰.

byzantino – petchéneque. „Bulletin de la Section historique de l'Académie Roumaine” 26 (1945), s. 186-191 oraz *Deux études byzantines*. „REB” 6 (1948), s. 191-198. Podniósł on dwie przesłanki: a) w bitwie pod Diakene dowodził Nikefor Rektor, co lepiej tłumaczyłoby pomyłkę autora, b) pod Diakene walczył Katakalon Kekaumenos, został ranny i dostał się do niewoli, zatem charakter relacji o bitwie jest dowodem, iż słynny wódz nie jest autorem *Strategikonu*. Nie sposób jednak oprzeć się wrażeniu, iż – odnośnie do drugiej przesłanki – B a n e s c u popadł w *petitio principii*. Niemniej jego hipotezę przychylnie zrecenzował D ö l g e r, „BZ” 39 (1939). Za Diampolis opowiedział się również P a u l O r g e l s, *Kekaumenos et la guerre petchéneque*. „Byzantion” 13 (1938), s. 402-408, choć z innej przyczyny. Zwrócił on uwagę na relację Attaleiata (ogólnie: 24-33), który połączył obie bitwy w jedną, lecz jej opisowi odpowiada relacja Kekaumenosa. Za nim L e m e r l e, *Prolégomènes...*, s. 71 i częściowo Л и т а в р и н, przyp. 256, s. 386-391, utożsamiając raiktora Konstantyna z Areianitesem. B e c k, *Vademecum...*, s. 15, sugeruje, iż dla autora obie bitwy już się „wymieszały” w pamięci i większa precyzja nie ma sensu. K a r a y a n n o p o u l o s opowiedział się za Diakene, zwracając uwagę na znaczenie upału w relacji Kekaumenosa, bitwa ta została stoczona latem, podczas gdy pod Diampolis – na początku roku, *Zur Frage der Autorschaft am Strategikon des Kekaumenos*. „BZ” 54 (1961), s. 257-265. Ostatnio Jarosław D u d e k opublikował przeglądowy artykuł, *Ludy tureckie w Cesarstwie Bizantyńskim w latach 1025-1097*. „Balkanica Posnaniensia” 14 (2007), s. 83-124, wszakże w relacji odnośnie do obu bitew, za źródła podaje Skylytzes (s. 460) i Attaleiata (32.6 -33.13), zob. s. 89.

ποιεῖν καὶ τοὺς ἄγαν ἀτυχεῖς. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι καὶ οἱ ἵπποι αὐτῶν, ἀγανακτήσαντες πῆ μὲν ἀπὸ τοῦ κόπου τῆς ὁδοιπορίας πῆ δὲ ἀπὸ τοῦ καύματος καὶ τῆς δίψης οὐδὲ μικρὰν προσβολὴν αὐτῶν ἠδυνήθησαν ὑποστῆναι, ἀλλ' εὐθὺς εἰς φυγὴν ἐτρέπησαν, καὶ γέγονε φόνος μέγας. Ἐκεῖσε γὰρ ἔπεσαν οἱ ῥωμαλεώτατοι καὶ ἀλκιμώτατοι τῶν Ῥωμαίων· ἀπώλοντο γὰρ μυριάδες πολλαὶ, καὶ σχεδὸν πᾶσα ἡ τῶν Ῥωμαίων χώρα ἐπλήσθη θρῆνων.

28.20-6 (s. 180-182). Ὁ μοναχὸς Βασίλειος καὶ προνοητὴς Βουλγάρων ἀπεστάλη παρὰ τοῦ αἰοιδίμου βασιλέως τοῦ Μονομάχου πολεμῆσαι τοὺς Πατζινάκας. Ἀπελθὼν οὖν καὶ πλησιάσας αὐτοῖς, ἔχων καὶ τὸν ἀκόλουθον Μιχαὴλ σύνεργον αὐτῶν στρατὸς δὲ ἦν ἀμφοτέρων πολὺς· ἀπελθόντες, ὡς εἰρηται, καὶ πλησιάσαντες αὐτοῖς, ἐξ ἀπειρίας οὐκ ἠθέλησαν πολεμῆσαι αὐτοὺς αὐτίκα, ἀλλ' ἐπαρεβίβαζον ἡμέραν ἐξ ἡμέρας. Ἐπιλιπούσης δὲ τῆς τροφῆς τῶν στρατῶν καὶ τοῖς ζώοις· οἱ ἐναντίοι γαυριῶντες ἀπὸ τῆς σπατάλης ἤρχοντο πλησίον τοῦ φοσάτου ἀλαλάζοντες καὶ πάλιν ὑποχωροῦσαν· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τὸ μὲν ἀπὸ τῆς σπάνεως τῶν ἀναγκαίων ταλαιπωρήσαντες, τὸ δὲ καὶ δευλιάσαντες ἐκ τοῦ ὁρᾶν αὐτοὺς καθεκάστην καὶ ἐνωτίζεσθαι τοὺς τούτων ἀλαλαγμούς, ἐτρέπησαν μόνοι χωρὶς πολέμου. Νυκτὸς γὰρ ἐπιβάντες τοῖς ἵπποις ἔφυγον. Ἀλλ' οὐ διέφυγον τὰς χεῖρας τῶν ὑπεναντίων, καὶ γέγονεν ἐκούσιος καὶ ἐξ ἀπειρίας κατάλυσις τοῦ στρατοῦ. Τοῖς γὰρ κόπῳ καὶ καμάτῳ ταλαιπωροῦσι καὶ ἐνδεία εἰ καὶ πολέμου προσδοκία ἐπίκειται, ἄχθος καὶ θόρουβον ταῖς ψυχαῖς ἐμποιεῖ καὶ ἀμαχητὶ τὴν τροπὴν ἐργάζεται. Φεῦγε, στρατηγέ, τὰς ἡδονάς, ἵνα μὴ περιπέσεις ὡς ὄρνεον εἰς παγίδα.

29.7-17 (s. 184). Πλὴν ὁπότεν εἰσέλθης καὶ κουρσεύσης τὴν χώραν αὐτοῦ, εἰ μὲν εἰσι, κλησοῦραι ὅθεν εἰσῆλθες, μὴ ὑποστρέψης τὴν αὐτὴν ὁδόν. Ἐκεῖνοι γὰρ

²¹ U Attaleiatesa, 29. 3-4: „τῶν Βουλγάρων σατραπὴν (...)”. Wydarzenia spod Preslawia w roku 1053, por. Skyl., s. 458-459.

²² Brak konsensusu w kwestii zarówno charakteru (urzędu czy funkcji?) jak i zakresu kompetencji. Kazhdan w swoim artykule w ODB (s. 1753) właściwie powtarza streszczenie dyskusji zamieszczonej u Литаврина, 1 wyd., s. 402-403, przyp. 360; 2 wyd. przyp. 266, s. 392-393. Niedawno temat podjęła Bojana Krstanović, *The Byzantine Province in Change*. Belgrade-Athens 2008, s. 118 i 193, która uważa, iż był to zarządca dóbr jednostki administracyjnej, który za dochody z nich wypełnia funkcje sądowo-wojskowe. Nieco wcześniej J.-C. Cheynet udowodnił, iż pronoetes nie należy do „specyfiki” Bułgarii, por. *Épiskeptikai et autres gestionnaires des biens publics*. „SBS” 7 (2002), s. 87-117, co niekiedy sugerowano w dawniejszej literaturze. Podobnie Alexandra-Kyriaki Wassiliou, Werner Seibt, *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*. 2. Teil: Zentral- und Provinzialverwaltung. Wien 2004, zwł s. 95 („Im 11. Jh. sind sie sowohl im Bereich der Provinzial- als auch Domänenverwaltung anzutreffen”) i 219-220, oraz nr 69, 70, 112, 220 (Konstantyn *pronoetes* Bułgarii).

Bazyli²¹, mnich i pronoetes²² Bułgarów został wysłany przez czcigodnego cesarza Monomacha do walki z Pieczyngami. Wyruszył więc i zbliżywszy się do nich, mając przy sobie jako współpracownika akoloutosa²³ Michała – wojsko zaś obu było znaczne. Wyruszyli zatem, jak zostało powiedziane, i zbliżyli się do nich, ale z braku doświadczenia nie chcieli od razu podjąć z nimi walki, lecz zwlekali z dnia na dzień. Wojsku i zwierzętom brakowało pożywienia; nieprzyjaciele zaś, pokrzepieni obfitością, podchodzili blisko obozu²⁴, wznosząc okrzyki i wracali. Rzymianie natomiast, czy to udrczeni brakiem środków do życia, czy to zastraszeni ich codziennym widokiem i słuchaniem okrzyków, sami wycofali się bez walki. Nocą zaś dosięwszy koni uciekli. Lecz nie umknęli przed rękoma nieprzyjaciół i doszło do niewymuszonego rozpadu armii w wyniku niedoświadczenia. W znużonych trudem, upałem i brakiem podstawowych środków, skoro doszło jeszcze oczekiwanie bitwy, wzbudziło w duszach niepokój i strach, oraz spowodowało ucieczkę bez walki. Unikaj, strategu, przyjemności, abyś nie wpadł w sieć jak ptak²⁵.

Ponadto, gdy wkroczysz i będziesz przemierzał jego²⁶ kraj, jeśli tam, gdzie wkroczyłeś są kleisury, to nie wracaj tą samą drogą. Tamci bowiem, znając niedogodność kleisur uprzednio je opanują, a gdy będziesz wracał, rozbiją cię na kawał-

²³ Tytuł oficerski dowódcy wareskiego gwardii pałacowej, należącego do *officium* drungariosa *tes bigles*, por. Guillard, *Le drongaire et le Grand Drongaire de la Veille*, [w:] *Recherches...*, I, s. 563-587. W XI w. uniezależnił się od *officium*, pełniąc służbę bezpośrednio przy cesarzu, por. Ps.-Kodinos, 184, 20-24: „ὁ ἀκόλουθος εὐρίσκειται μὲν ἔνοχος τῶν Βαράγγων, ἀκολουθεῖ δὲ τῷ βασιλεῖ ἐμπροσθεν αὐτῶν· διὰ τοι τοῦτο καὶ ἀκόλουθος λέγεται”. Por. też Литвин, s. 393, przyp. 268.

²⁴ Por. lat. *fossatum*.

²⁵ To przysłowie nie jest związane z treścią paragrafu. Czytelnik ostatnich trzech paragrafów dostrzeże z pewnością powtarzające się frazy, słowa. Widać wyraźnie, iż autorowi nie zależało na estetyce *varietas*, nie korzysta z bogactwa greckiego słownika, choć w wielu miejscach mógł użyć synonimów bez straty precyzji narracji.

²⁶ Tzn. nieprzyjaciela.

γινώσκοντες τὴν δυσκολίαν τῶν κλησουρῶν προκαταλάβωσιν αὐτὰς καὶ ὑποστρέφοντός σου κλασματίσουσί σε. Ὅποιον ἐποίησεν ὁ Τριβούνιος ὁ Σέρβος τῷ κατεπάνω Δυρραχίου Μιχαῆλ τῷ τοῦ λογοθέτου υἱῷ εἰς Διοκλείαν καὶ ἀπώλεσε τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐπέκεινα τῶν τεσσαράκοντα χιλιάδων ὄντα. Εἰσελθὼν γὰρ ὁ δηλωθεὶς κατεπάνω εἰς Διοκλείαν ἐκούρσευσεν, ὑποστρέψας δὲ εὔρε κατεχομένας τὰς κλησοῦρας ὅθεν εἰσηλθε καὶ ἔάλω. Καὶ εἰ τάχα εἶχεν ἄλλην ὁδὸν εἰς τὸ ἐξελεῖν ἀσχύλτως, ἀλλὰ ἀπὸ κακοβουλίας, μᾶλλον δὲ ἀπειρίας ἔάλω.

30.26-25 (s. 186-188). Εἶπω δέ σοι καὶ ἕτερον σόφισμα ἐθνικοῦ. Ὁ Κατακαλὼν ὁ Κλαζομενίτης στρατηγὸς ἦν Ραουσίου. Ἦθελε δὲ στήσαι τρόπαιον ὁ στρατηγὸς διὰ φιλίας πλαστής. Ἦν δὲ εἰς τὰ κάστρα Δαλματίας εἰς τὴν Ζένταν καὶ εἰς τὴν Στάμνον τοπάρχης Βοϊσθλάβος ὁ Διοκλητιανός. Ἦβούλετο δὲ κρατῆσαι αὐτόν. Καὶ τί ποιεῖ; Συμφιλιάζεται αὐτῷ ἀποστέλλων πρὸς αὐτὸν δῶρα πυκνότερον, ἀπατῆσαι αὐτὸν ἐν τούτοις βουλόμενος.

Ὁ δὲ εἰ καὶ ἐθνικὸς ἦν, ἀλλὰ τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ἀπὸ πείρας σοφίαν εἶχε, καὶ τὰ μὲν δῶρα ἐλάμβανεν, ὑπεκρίνατο δὲ καὶ δούλος εἶναι τοῦ βασιλέως ὡς δῆθεν διὰ τῆς καλοκαγαθίας καὶ τῶν χαρισμάτων τοῦ στρατηγοῦ. Ἐχοντος δὲ καὶ τοῦ τοπάρχου παῖδα ἀρτιγενῆ, ἐμήνυεν ὁ στρατηγὸς δέξασθαι τοῦτον ἀπὸ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος. Τοῦ δὲ μετὰ χαρᾶς εἰπόντος: „Καὶ εἰ κελεύεις καὶ ἔλθης εἰς τὴν οἰκίαν μου”, ὁ στρατηγὸς οὐκ ἠθέλησεν. Ἐτύπωσαν οὖν ἀμφότεροι ἵνα ἐν μέσῳ τοῦ θέματος τοῦ στρατηγοῦ καὶ τῆς χώρας τοῦ τοπάρχου ποιήσουσι τὴν συντεκνίαν. Εἶχε δὲ δρόμωνα παρασκευασμένους εἰς τὴν θάλασσαν ὁ στρατηγὸς (παρὰ θάλασσαν γὰρ ἦν ὁ τόπος), ἵνα ὁπότεν νεύσῃ, κρατήσαντες ῥίψωσιν αὐτὸν εἰς τὸν δρόμωνα. Τὴν αὐτὴν δὲ βουλὴν εἶχε καὶ τοπάρχης, καὶ εἶχεν ἄνδρας γενναίους παρασκευασμένους ἐν τῷ κρυπτῷ, ἵνα ὁπότεν ποιήσῃ σημεῖον ὅπερ αὐτοῖς διετάξατο, ἐκπηδήσαντες κρατήσωσι τὸν στρατηγὸν καὶ τοὺς

²⁷ Stefan Wojślaw, zob. o nim przyp. do Skylitzesa, s. 408; ten epizod relacjonuje również Skylitzes, s. 424. Kekaumenos poświęca mu również par. 30, gdzie występuje jako Boisthlabos Diokletianos, czyli Wojślaw z Dioklei: wydaje się, iż dla naszego autora są to dwie różne postaci! Niemniej użyte tu słowa na określenie Stefana: „Tribounios” od Trebinje i „Serbos”, świadczą o zetknięciu się Kekaumena z językiem słowiańskim, podobnie zresztą widoczne jest to w par. 31.

²⁸ O Michale zob. przyp. do Skyl., s. 424. Tutaj przypomnijmy tylko, że kronikarz podaje liczebność armii Michała na 60 tys.

²⁹ Ponieważ według Skylitzesa Michałowi udało się uciec, aby uniknąć sprzeczności *Л и т а в р и н* sugeruje w tym miejscu dla „ἀλίσκομαι” tłumaczenie „настигнуть”, zob. s. 399, przyp. 285.

³⁰ Jest to pierwsze poświadczenie w źródłach bizantyńskich tego terminu. *Л и т а в р и н*, przyp. 304, s. 413, zwraca uwagę, iż forma „Ζέντα” jest przykładem lokalnego, słowiańskiego określenia na Dioklee.

ki. Jak to uczynił Tribounios Serbos²⁷ z Michałem katepano Dyrrachion, synem logetety w Dioklei i zniszczył jego armię liczącą powyżej 40 tysięcy²⁸. Kiedy bowiem wspomniany katepano wkroczył do Dioklei, w drodze powrotnej zastał kleisury, którymi wszedł, zajęte i został schwytyany. Być może miał inną drogę bezpiecznego odwrotu, lecz w wyniku złej rady, a zwłaszcza niedoświadczenia, dostał się do niewoli²⁹.

Opowiem tobie teraz o innym fortelu obcego. Katakalon Kladzomenites był strategiem Ragusy. Pragnął zaś strateg postawić pomnik zwycięstwa, posługując się fałszywą przyjaźnią. W twierdzach Dalmacji, w Zecie³⁰ i Stamnon³¹ toparchą³² był Boisthlabos Diokletianos. [Strateg] chciał go schwytać³³. I cóż czyni? Zaprzyjaźnia się z nim, posyłając mu obfite dary, pragnąc go w ten sposób zmylić.

Ten chociaż był obcym³⁴, posiadał naturalną mądrość płynącą z doświadczenia i dary przyjął, wszakże udając tylko, że jest sługą cesarza dzięki szlachetności i dobrodziejstwu stratega. Ponieważ toparcha miał nowonarodzonego synka, strateg zaferował, że potrzyma go do chrztu świętego. Gdy zaś tamten z radością powiedział: „jeśli zdecydujesz i przybędziesz do mego domu”. Strateg jednak nie zechciał. Obydwaj więc ustalili, że uroczystość współojcostwa odbędzie się na granicy temu stratega i kraju toparchy. Strateg miał przygotowane dromony na morzu (miejsce znajdowało się bowiem blisko morza), aby, kiedy tylko da rozkaz, pojmawszy zabrać go na dromon. Toparcha miał ten sam pomysł i trzymał dzielnych

³¹ Dzis. Ston. Jeden z najważniejszych ośrodków Zachlunia, być może stolica Stefana Wojsława.

³² Termin „τοπάρχης” u autorów bizantyńskich oznacza władcę formalnie zależnego od Cesarstwa, por. Ljubomir Maksimović, *Byzantinische Herrscherideologie und Regierungsmethoden im Falle Serbien*, [w:] ΠΟΛΥΠΛΕΥΡΟΣ ΝΟΥΣ..., s. 174-192, zwł. s. 177: „Diese Würde bezieht, aus byzantinischer Sicht, die Existenz einer formalen Verbindung zur Verwaltungsstruktur des Kaiserreichs mit ein”. Ostatnio Nikołow w artykule, *The Bulgarian Aristocracy in the War against the Byzantine Empire (971-1019)*, [w:] *Byzantina et Slavica Cracoviensia. Byzantium and East Central Europe*, ed. G. Prinzling, M. Salamon with the assistance of P. Stephenson. Cracow 2001, s. 141-158, podkreślił, iż funkcja ta, zarządcy części terytorium, w realiach bułgarskich odpowiadała urzędowi iczirgu boila: zwłaszcza s. 144: „(...) descriptive translation of the Bulgarian title *ičirgu boyla*”, powołując się zresztą na opinię Vasilę Gjuzelęva.

³³ Epizod nieobecny w innych źródłach. Nie wydaje się możliwe precyzyjne określenie czasu tych wydarzeń, w starszej literaturze podaje się przedział czasowy: 1042-1050/52: np. Литаврин, *прзур.* 307, s. 413-414. Jednak ostatnio z nową hipotezą wystąpił Bonarek, *Bizancjum...*, s. 97-103, wiążąc te wydarzenia z zagarnięciem statku ze złotem przez Wojsława (zob. Skyl., s. 408), przez co proponuje chronologię wcześniejszą: niedługo po 1032 r.

³⁴ Tzn. pochodził ze społeczności barbarzyńskiej, spoza Cesarstwa.

σὺν αὐτῶ· Ὁ καὶ γέγονεν. Εἶτα ἠνώθησαν καὶ ἀσπασάμενοι ἐκαθέσθησαν Ἄμα οὖν τῷ καθεσθῆναι αὐτοὺς σημεῖου γενομένου ἐκύκλωσαν τὸν στρατηγὸν καὶ δῆσαντες αὐτοῦ χεῖρας καὶ πόδας ἄγουσιν αὐτὸν δέσμιον μετὰ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ τῶν σὺν αὐτῶ πάντων καὶ τοὺς δρόμωνας εἰς τὴν Στάμμον. Καὶ οἱ βρόχοις καὶ δυκτύοις ἠβούλετο ζωγρῆσαι ἐζωγρήθη, εἰς ὄνειδισμόν Ῥωμαίων. Καὶ πρόσεχε ἵνα μὴ ἂ σοφίζῃ γένωνται τρόπαια ἑτέρων· ἢ γὰρ ἑτέρων πονηρία ἑτέρων γίνεται δόξα καὶ κέρδος. Δεῖ οὖν σε λογισμένα πράττειν. Ἐγὼ γὰρ οὐκ ἀρχαῖά σοι παρήγαγον, ἀλλὰ ὅσα πρὸ μικροῦ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν συνέβησαν. Οἱ πλείονες γὰρ στρατηγοὶ ἀπὸ τῶν νομιζομένων φίλων ἔπαθον·

31. (s. 188-192). Δημητριάς πόλις ἐστὶ τῆς Ἑλλάδος παρὰ θάλασσαν, ἀπὸ τε τῆς θαλάσσης καὶ τῶν κύκλωθεν βαλτῶν ἐξησφαλισμένη. Ἦς ἐγκρατῆς γέγονεν ὁ Δελιάνος· τοπάρχης δὲ ἦν οὗτος Βουλγάρων. Ἐγκρατῆς δὲ αὐτῆς γεγωνῶς οὗτος ἀπέστειλεν ἐν αὐτῇ στρατηγὸν ἀρχαῖον καὶ ἔμπειρον εἰς τὰ πολέμια (ὁ γὰρ στρατηγὸς τῆ τῶν Βουλγάρων διαλέκτῳ τζελνίκος λέγεται) Λυτοβόην τὸν Διαβολήτην, δούς αὐτῶ καὶ λαὸν εἰς φυλακὴν τοῦ κάστρου. Ὅς ἀπελθὼν ἀνοικοδόμησε τὰ τεῖχη ἡμελημένα ὄντα καὶ ἐποίησε μαγγανικά καὶ μηχανὰς ὅσας ἐνδέχεται ποιῆσαι στρατηγόν. Ὀχυρώσας δὲ τὸ κάστρον ἀπεμερίμησεν, μὴ φοβούμενος ἔξωθεν προσβολὴν μήτε ἔνδοθεν ὑφορώμενος ἐπιβουλὴν διὰ τὸ τοὺς ἐντοπίους εἶναι ἀπλουστάτους καὶ παντελῶς ἀπείρους καὶ διὰ τὸ καὶ ὄρκω αὐτοὺς ἐξασφαλίσασθαι. Εἶωθεν γὰρ ἡ ἀμεριμνία προσφέρειν λύπας καὶ κινδύνους ἐξαπίνης. Ἐπὶ τούτοις οὖν ἀμεριμνήσας ὁ στρατηγὸς καὶ μὴ ἔχων ὑπόνοιαν εἰς τοὺς ἔνδον, προσεῖχε τῇ τρυφῇ καὶ τῇ ἀνέσει. Οἱ δὲ ἐντόπιοι εἰ καὶ ἄπειροι ἦσαν, ἀλλ' ἡ φύσις διδάσκαλός ἐστι πάσης μηχανῆς καὶ πανουργίας· ἀποστέλλουσι λάθρα πρὸς τὸν δούκα Θεσσαλονίκης ὅπως ἀποστέλλῃ τινὰ τοῦ παραλαβεῖν τὸ κάστρον καὶ τιμῆσαι αὐτοῦς. Ὁ δὲ δούξ ἀποστέλλει τινὰ πανθεώτην Ζεπέε καλούμενον μετὰ πλοίων καὶ λαοῦ. Καταχθέντων οὖν τῶν πλοίων πλησίον τοῦ λιμένος ἐν ἀποκρῦφῳ τόπῳ, μνηύεται τοῦτο τοῖς ἐντοπίοις λάθρα· καὶ διὴ ἀπελθόντες αὐτίκα ἐκράτησαν τὸν στρατηγὸν καὶ δεσμῆσαντες αὐτόν τε

³⁵ Termin Hellada w realiach bizantyńskich ma dwa znaczenia: a) termin geograficzny na określenie Grecji środkowej i północnej w opozycji do Peloponezu; b) termin określający jednostkę administracyjną – tem Hellady. Wydaje się, że w tym przypadku Kekaumenos ma na myśli to drugie znaczenie. Na przełomie X i XI wieku, tem Hellady określane już częściej jako *strategis* ze stolicą w Larissie, wchodził w skład szerszego duku Tessaloniki, stąd zrozumiały jest apel mieszkańców miasta o pomoc właśnie do tamtejszego duksa.

ludzi przygotowanych w ukryciu, aby, kiedy tylko da uzgodniony z nimi znak, wypadłszy pojмали stratega i tych, którzy z nim byli. Tak też się stało. Spotkawszy się więc i pozdrowiwszy usiedli. Kiedy tylko usiedli dano znak. Otoczono stratega i, związawszy mu ręce i nogi, zabrano spętanego do Stamnon razem z jego synem, z wszystkimi ludźmi i dromonami. Tak sidłami i sieciami zapragnął schwytać, a sam schwytyany został na hańbę Rzymian. Tak więc uważaj, aby to, co wymyślisz, nie stało się symbolami triumfu innych. Niepowodzenie jednych oznacza bowiem sławę i korzyść drugim. Trzeba zatem, aby twoje działania były przemyślane. Ja natomiast, przytoczyłem Tobie wydarzenia nie dawne, lecz takie, które miały miejsce w czasie nieodległym naszym dniom. Większość strategów ucierpiała bowiem od rzekomych przyjaciół.

Demetrias to miasto Hellady³⁵ położone nad morzem, ubezpieczone morzem i otaczającymi je błotami. Opanował je Delian. Był on toparchą Bułgarów. Kiedy został jej władcą, wysłał do niej starego stratega, doświadczonego zarazem w sprawach wojennych (strateg bowiem w języku Bułgarów nazywa się tzelnikos³⁶), Lito-boesa Diabolitesa³⁷, dał też mu wojsko do ochrony twierdzy. Po przybyciu umocnił mury, które były zaniedbane, zbudował urządzenia miotające i maszyny wojenne, co należy do działalności stratega. Umocniwszy twierdzę był spokojny, gdyż nie obawiał się ani ataku z zewnątrz, ani nie podejrzewał spisku wewnątrz, ponieważ miejscowi ludzie są bardzo prości i całkiem niedoświadczeni, a też dlatego, że zobowiązał ich przysięgą. Beztroska ma zwyczaj niespodziewanie przynosić problemy i zagrożenia. W tych okolicznościach strateg był całkiem spokojny i nie żywił podejrzania wobec ludności wewnątrz [miasta], oddawszy się przyjemności i beczynności. A miejscowi, chociaż byli niedoświadczeni – lecz wszakże natura jest nauczycielką wszelkiego podstępu i przebiegłości – potajemnie ślą do duksa Tessaloniki, aby wysłał kogoś do przejęcia miasta i nagrodzenia ich. Duks wysłał

³⁶ Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch...*, podaje ten termin w ramach hasła „čelo” (stąd m.in. „čelnik”), sugerując znaczenie rzeczownika pospolitego: „przywódca”, i oczywiście w pol. „naczelnik”, podobnie: Franciszek Sławski red., *Słownik prasłowiański*, t. 2. Warszawa 1976, s. 132. Zawsze należy jednak pamiętać, iż znaczenie słowa może się różnić w zależności od społeczno-politycznego kontekstu, np. na terenie Pologu od końca XIII wieku, terminu tego używa się na oznaczenie zarządcy kilku wsi, odpowiedzialnego przed władzą serbską: zob. Бобан Петровски, *Локална власт во средновековната жупа Полог: претставници и нивни ингеренции*. „Годишен Зборник на Филозофскиот Факултет. Скопје” 62 (2009), s. 275-289.

³⁷ O problemie rekonstrukcji słowiańskiej formy imienia Li(u)towoja z Dewolu (Diabolis), por. Литавин, *прирп.* 319-320, s. 417-418.

καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ φύλακας παρέδωκαν τοῖς Ῥωμαίοις. Σέρβεια πόλις ἐστὶν ὄχυρὰ ἐν Βουλγαρία. Ἐφύλαττε δὲ αὐτὴν στρατηγὸς Ῥωμαῖος ὀνόματι Μαγειρίνος καὶ ταξιάρχαι δύο μετὰ τῶν χιλιάδων αὐτῶν. ὁ δὲ πρὸς μητρὸς πάππου μου Δημήτριος ὁ Πολεμάρχιος οὕτω καλούμενος ἦν ὑπερέχουσα κεφαλὴ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο εἰς τὴν ἄκραν ὃν μετὰ τὸ εἰρηνεῦσαι τὴν Βουλγαρίαν ἀνεβίβασεν ὁ μακαρίτης κύρις Βασίλειος ὁ πορφυρογέννητος εἰς τὸ τῶν πατρικίων ἀξίωμα, πεποικῶς αὐτὸν καὶ μυστικόν. Πολλὰ οὖν οὗτος κοπιάσας καὶ ἀγρυπνήσας ἐνιαυτὸν ὅλον εἰς τὸ ἐλεῖν αὐτὴν ἀπολέμητον οὖσαν κρατῆσαι οὐκ ἴσχυσεν. Ὅθεν καὶ εἰς κενὸν αὐτῷ γέγονεν ὁ τοσοῦτος κόπος. Κρημνοὶ τε γὰρ καὶ φάραξι φοβερωτάταις τὴν ἀσφάλειαν ἐκέκτητο. Ἦν δὲ λοετρόν κάτωθεν τοῦ κάστρου εἰς τὸν κρημνόν, ἔνθα καὶ ἀπήρχετο ὁ στρατηγὸς καὶ οἱ ταξιάρχαι ὅτε ἠβούλοντο καὶ ἐλούοντο. Μηχανᾶται οὖν μηχανὴν τοιαύτην ἐλθὼν νυκτὸς κατέστη ἄντικρυς τοῦ κάστρου μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ (ὁ δὲ τόπος ἐστὶν ὑλώδης ἔχων θάμνους) καὶ προσέταξε τοῖς σὺν αὐτῷ πᾶσι βασιτάζειν θάμνους μεγάλους, κρατεῖν δὲ αὐτὰς ἔμροσθεν αὐτῶν καὶ σκιάζειν καὶ ἀποκρύβειν τοὺς ἵππους καὶ τοὺς ἀναβάτας αὐτῶν, ὥστε φαίνεσθαι οὐκ ἀνθρώπους, ἀλλὰ τοπικὴν τινα ὕλην. Εἶχε δὲ χονσαρίους δύο πλησίον τοῦ κάστρου εἰς τὴν ἀκρόρειαν, οἱ ἅμα τῷ κατελθεῖν τὸν στρατηγὸν καὶ τοὺς ταξιάρχας καὶ ἄρξασθαι τοῦ λούεσθαι ἐποίησαν τὸ σημεῖον ὃ προσετάγησαν. Οἱ δὲ καταπτερυνίσαντες ἐκύκλωσαν τὸ λοετρόν, κρατήσαντες τοὺς ἐν αὐτῷ. Ὁ γὰρ μὴ προσέχων, ἀλλὰ ἀφυλάκτως πορευόμενος πολλακίς καὶ συμφοραῖς περιπίπτει. Κραθηθέντων οὖν αὐτῶν

³⁸ Brak precyzji w definicji terminu, w starszej literaturze dominuje pogląd, iż jest to stopień oficerski rodzaju wojsk, przy czym nie ma jasności, jakiego właściwie rodzaju, por. Л и т а в р и н, przyp. 327, s. 419-422. Należy tu zwrócić uwagę, iż w anonimowym taktikonie *De castrametatione*, panteotai pojawiają się być może jako gwardia namiotu epi tes trapedzes, a np. manglabitai protobestiariosa, zob. George T. Dennis, *Three Byzantine Military Treatises* (CFHB 25). Washington 1985, 250.119. Prawdopodobnie ich nazwa pochodzi od jednej z sal Wielkiego Pałacu w Konstantynopolu: Panteon w północnym skrzydle Chrysotriklinonu (tak np. A h r w e i l e r, Л и т а в р и н), zob. *De cerim.* 581, 2 oraz J.B. Bury, *The Great Palace*. „BZ” 21 (1912), s. 210-225, zwł. s. 221, w artykule tym autor omawia też wcześniejszą rekonstrukcję Jeana Ebersolta, *Le grand Palais de Constantinople et le livre des ceremonies*. Paris 1910.

³⁹ Imię niegreckie, Л и т а в р и н, przyp. 328, s. 420, przytacza bułgarskie imię „Τζεπα”, powołując się na: З л а т а р с к и, *История*...t. 2, s. 59 (wyd. 1).

⁴⁰ Dzis. Serbia w Grecji północnej na zachód od Olimpu; na pocz. XI w. siedziba biskupstwa podlegała metropolii w Tessalonice, por. *Testimonia*, z. 4, s. 121, przyp. 36; Георги Н и к о л о в, *Централизъм и регионализъм в ранносредновековна България (края VII – на началото XI в.)*. София 2005, s. 177-178. Nt. dyskusji, w kwestii rozumienia w tym miejscu terminu „Bułgaria”: w sensie administracyjnym, etnicznym, bądź nawet geograficznym, zob. Л и т а в р и н, przyp. 332, s. 421-422.

⁴¹ Postać skądinąd nieznana. W X w. pojawia się nowa formacja bojowa, *taxiarchia*: przemieszana ciężko- i lekkobrojna piechota z łucznikami, łącznie tysiąc ludzi.

pewnego panteotesa³⁸ zwanego Zepe³⁹ z flotą i wojskiem. Gdy statki przyplęły do ukrytego miejsca blisko portu, potajemnie zawiadomiono o tym miejscowych. Wyruszywszy natychmiast, schwytali oni stratega i spętawszy jego i towarzyszących mu strażników, przekazali Rzymianom. Serbia to umocnione miasto w Bułgarii⁴⁰. Strzegł go strateg rzymski imieniem Mageirinos i dwóch taksjarchów z tysiącami swoich⁴¹. Mój dziad ze strony matki, Demetrios zwany Polemarchiose⁴², był ważną osobą w tym regionie przygranicznym. Błogosławiony pan Bazyli porfirogeneta po uspokojeniu Bułgarii wyniósł go do rangi patrikiosa, a także uczynił mystikosem⁴³. On przeto, bardzo się trudził bez snu przez cały rok, aby zająć miasto nie do zdobycia, a podbić go nie zdołał. Tak wielki trud poszedł mu na marne: miastu zapewniały bezpieczeństwo urwiska i budzące strach wąwozy. W dole twierdzy, u stóp urwiska znajdowała się łaźnia, chodzili tam strateg i taksjarchowie, gdy czuli taką potrzebę, i brali kąpiel. [Demetrios] obmyślił więc taki podstęp⁴⁴. Przyszedłszy nocą stanął naprzeciw twierdzy ze swoim wojskiem (miejsce to jest zalesione, pełne krzewów), i rozkazał wszystkim swoim ludziom przynieść wielkie krzewy, trzymać je przed sobą, aby zacienić i ukryć konie z jeźdźcami, tak że nie widać było ludzi, lecz jakiś miejscowy las. Miał on dwóch chonsarioi na wzniesieniu w pobliżu twierdzy, którzy dali znak natychmiast, gdy tylko przybyli strateg i taksjarchowie oraz zaczęli kąpiel. Tamci, popędzając konie⁴⁵, otoczyli łaźnię chwytając tych, co w niej byli. Kto bowiem nie uważa, lecz porusza się bez ochrony, często popada

⁴² Informacja fascynująca dla badacza historii społecznej. Przodek autora (czyżby jego przezwisko było dosłownym greckim tłumaczeniem słowa „wojewoda”, jak sugerowała Цанкова-Петкова?) walczył po stronie Samuela, lecz później uzyskuje przebaczenie cesarza. Co więcej, nasz autor wcale się tego epizodu nie wstydził, wręcz przeciwnie, wydaje się być dumny ze zdolności swego dziada, por. też Kaldellis, *Hellenism...*, s. 89-90. Zarazem jest to dowód szybkiej asymilacji arystokracji armeńskiego pochodzenia, w ramach polityki cesarskiej przerzuconej w inny rejon graniczny, w tej kwestii zob. М.А. Морозов, *Монастыри средневековой Византии. Хозяйство, социальный и правовой статусы*. Санкт Петербург 2005, s. 29-30.

⁴³ Mystikos to wysoki urząd administracji centralnej, stworzony przez Bazylego I istniał aż do końca Cesarstwa. Mystikos pełnił m.in. wymagające zaufania funkcje sekretarza cesarskiego, a także sędziego i opiekuna prywatnych apartamentów cesarskich, por. zwłaszcza Paul Magdalino, *The Not-so-secret Functions of the Mystikos*. „REB” 42 (1984), s. 229-240.

⁴⁴ W tekście greckim piękne polyptoton, nie do oddania w jęz. polskim. Oczywiście celowy zabieg autora, wzmacniający emocje.

⁴⁵ Miejsce trudne dla tłumaczy: Векк: „schwärmten”; autorzy wyboru źródeł jugosłowiańskich (Ферлуга) i bułgarskich (Цанкова-Петкова) odpowiednio: „стрчаше” i „се втурнали”, intuicyjnie podkreślając aspekt ruchu: żołnierze Demetriososa poruszali się przeciw w dół zbocza. Литаврин, przyp. 342, s. 424: „пришпорив”, uzasadnia swoje tłumaczenie tym, że *verbum* „καταπτερόνιζω” bliskie jest *substantivum* „πέτρινη”: „pięta”, co sugeruje znaczenie czasownika. Wybór ten powtarza Spadaro: „spronati i cavalli”, bez zaznaczenia wszakże istnienia problemu.

ἀναμωτὶ τὸ κάστρον παρέλαβεν. Πρόσεχε οὖν τούτοις· καὶ ἔὰν φυλάττης κάστρον, ἔχε ἀκρίβειαν πολλὴν καὶ εἰς τοὺς ἔξω καὶ εἰς τοὺς ἔσω, καὶ μὴδὲ ἀνθρώπων σου πιστεῦης καὶ ἀπολέσεις καὶ ἑαυτὸν καὶ τὸν λαόν.

33.13-31 (s. 196-198). Ἐὰν ἔλθῃ ὁ ἐχθρὸς μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως, μὴ ἐξέλθῃς ἔξω τοῦ κάστρου πολεμῆσαι αὐτῷ, ἀλλὰ φυλάττε καὶ πολέμησον αὐτῷ ἀπὸ τῶν προμαχώνων ἕως δύο καὶ τριῶν ἡμερῶν. Στοχασάμενος δὲ αὐτοῦ τὴν δύναμιν, τὴν ἐνέργειαν καὶ τὸν πόλεμον καὶ τὰς μηχανάς, τότε, εἰ δύνασαι, ἐξαίφνης ἀκρωτηρίασαι αὐτόν. Ἐξελεθέτωσαν οἱ μὴ φυλάσσοντες τὰ τεῖχη, οἱ δὲ ἐπὶ τῶν τειχέων τὸ σύνολον μὴ κατιέτωσαν· ἀρκεῖ γάρ σοι καὶ τὸ φυλάττειν τὸ κάστρον. Εἶπω δὲ σοὶ τι τοιοῦτον συμβάν. Ὁ Βοϊάνος κάστρον ἐστὶ Βουλγαρικὸν ὀχυρόν. Εἰσελθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς κύρις Μιχαὴλ εἰς πόλεμον εἰς Βουλγαρίαν καὶ ἐπιβάς τῇ Τριαδίτζῃ κατέλαβεν καὶ τὸν Βοϊάνον.

Ἦσαν ἐκεῖ ἄνδρες ὀνομαστοὶ καὶ πολεμισταὶ Βούλγαροι, ὁ δὲ ἐξάρχων αὐτῶν ἐκεῖσε ἦν ὁ Βότκος οὕτω καλούμενος. Θαρορήσαντες δὲ εἰς τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν ἐξέρχονται ἔξω τοῦ κάστρου πολεμῆσαι, ὥσπερ αἰσχυνομένοι ἔνδον εἶναι τοῦ κάστρου. Συναφθέντος δὲ τοῦ πολέμου καὶ τῆς μάχης κραταιᾶς γενομένης, τρέπονται οἱ ὀνομαστοὶ ἐκεῖνοι Βούλγαροι. Θελόντων οὖν αὐτῶν εἰσελθεῖν τὴν πύλην τοῦ κάστρου συνήλθον αὐτοῖς καὶ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἐλόντες τὴν πόλιν ἐποίησαν φόνον μέγαν. Πρόσεχε οὖν τούτοις. Εἶπω δὲ σοὶ καὶ ἕτερον τοιοῦτον συμβάν. Ἔστι κάστρον ὀνομαζόμενον Μόρεια μέσον Φιλιππουπόλεως καὶ Τριαδίτζης, κατεῖχετο δὲ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ὀπλισθεὶς δὲ πρὸς μάχην ὁ πορφυρογέννητος βασιλεὺς κύρ Βασίλειος καὶ καταλαβὼν τὴν Μόρειαν ἐπιστήσας μαγγανικὰ ἐσφενδοβόλει βιαίως, εἶτα ποιεῖ χωματισμόν. Ὡς οὖν ὑψωσεν ὁ χωματισμός, μηχανῶνται οἱ ἔνδον τοῦ κάστρου μηχανήματα μνήμης ἄξιον. Νεωτέρους γὰρ γενναίους δῶροις δεξιωσάμενοι ἀπέστειλαν· οἱ δὲ ὑπεισελθόντες ἔνδον τοῦ χωματι-

⁴⁶ Bojana leżała wówczas w pobliżu Sofii, obecnie w granicach metropolii. W czasach Bazylego II (1015) stała się twierdzą bizantyńską, po zdobyciu przez Nikefora Ksifiasa, zob. Skyl., s. 354. 84-87. U Skylitzesa występuje nazwa „Βοιώ”. Л и т а в р и н в pierwszym wydaniu (s. 443), podał (błędnie?), iż Skyl. stosuje formę „Βοϊών”, której nie tylko nie potwierdza edycja T h u r n a, lecz także jej app. cr., uwzględniający wydanie bońskie. W drugim wydaniu, przyp. 362, s. 430, nie ma już dierezy: „Βοϊών”. Nie ma konsensusu w kwestii pochodzenia nazwy ośrodka. Kekaumenos informuje nas, iż podczas powstania 1040 r. była ona znowu w rękach Bułgarów, por. Н и к о л о в, *Централизъм...*, s. 169.

⁴⁷ Epizod z wyprawy karnej Michała IV podczas powstania Piotra Deliana, por. też Attaleiates 7.16-8.10. Triaditza, ant. Sardika, dzis. Sofia.

⁴⁸ *Terminus technicus* administracji Cesarstwa używany tutaj w znaczeniu pospolitym; była to typowa praktyka historiografii bizantyńskiej.

w nieszczęście. Po ich pojmaniu zajął zatem twierdzą bez rozlewu krwi. Zwróć więc na to uwagę: jeśli bronisz twierdzy, miej dokładne rozeznanie o tych, co przebywają poza, jak i o tych wewnątrz; nie ufaj też swojemu człowiekowi, inaczej zgubisz siebie i swoich żołnierzy.

Jeśli nadejdzie wróg z całą swoją siłą zbrojną, nie wychodź na zewnątrz twierdzy, by z nim walczyć, lecz strzeż się i zwalczaj go z fortyfikacji przez okres do dwóch, trzech dni. Dopiero oceniwszy jego siłę, bitność, wiedzę wojskową i maszyny bojowe, wówczas, jeśli to możliwe, zaatakuj go z zaskoczenia. Wyjść mogą tylko ci, którzy nie pilnują murów; mury nie mogą zostać w całości opuszczone, gdyż rzeczą dla ciebie najważniejszą jest strzeżenie twierdzy. Opowiem tobie także o takim oto wydarzeniu. Bojana⁴⁶ to potężna twierdza bułgarska. Kiedy cesarz pan Michał wyprawił się na wojnę do Bułgarii, zaatakował Triaditę⁴⁷ i dotarł też do Bojany. Znajdowali się zaś tam sławni i wojowniczy mężowie bułgarscy. Ich tamtejszy dowódca⁴⁸ nosił imię Botkos⁴⁹. Ufni we własne męstwo wyszli z twierdzy, by walczyć, jakby wstydzili się pozostawać wewnątrz niej. Gdy wywiązała się bitwa i doszło do ciężkiego starcia, owi sławni Bułgarzy rzucili się do ucieczki. Tak, że gdy chcieli oni dostać się do środka przez bramę twierdzy, wraz z nimi wtargnęli też Rzymianie, a wziąwszy miasto dokonali wielkiej rzezi. Zwróć więc na to uwagę. Opowiem tobie inne takie wydarzenie. Pomiedzy Filippopolis⁵⁰ a Triaditą znajduje się twierdza zwana Moria⁵¹, zajęta zaś była przez Bułgarów. Porfirogeneta, cesarz pan Bazyl, uzbroił się, a gdy dotarł pod Morię postawiwszy maszyny miotające, rozpoczął silny ostrzał, następnie zbudował wał. Kiedy zaś wał urosł, ludzie wewnątrz twierdzy wymyślili godny pamięci podstęp. Wybrawszy bowiem znakomitych młodzieńców, posłali ich z darami. Oni zaś, przeszedłwszy do we-

⁴⁹ W app. cг. Литаврин, podaje: „ркр. Бѣткосъ” tymczasem Spadaго: „cod.: Βότκος”! Zamieszanie to wszakże wydaje się być wynikiem *lapsi typographici* wydania włoskiego, albowiem w dawniejszej edycji petersburskiej jest lekcja „Βότκος”; podobnie rejestruje Moravcsik, *Byzantinoturcica* II, s. 97. Istnieje korektura Dujeва: „Βόίκος” („BZ” 54 [1961]), którą w pierwszym wydaniu zaakceptował Литаврин. Zarówno sam Botkos, jak i związany z nim epizod, skądinąd nieznan. W nowej edycji Литаврин powrócił wszakże do wersji mss., zob. przyp. 367, s. 431.

⁵⁰ Dzis. Płowdiw.

⁵¹ Nie ma zgody, zarówno w kwestii identyfikacji miejsca położenia jak i daty wyprawy Bazylego, por. Литаврин, przyp. 368, s. 431; ostatnio też TIB VI, s. 368. Osobny artykuł poświęcony Morii (identyfikując ją z ob. Sersem-Kale) opublikowała Цанкова-Петкова, opowiadając się za najwcześniejszą datą: 986, *За похода на Василия II срещу крепостта Мория*. „Известия на Института за българска история” 3-4 (1951), s. 279-286, tu s. 284-285. Inne propozycje to l. 1004; 1015-1016, por. Николов, *Централизъм...*, s. 195-197.

σμοῦ διὰ τῶν ἔσωθεν ξύλων καὶ εἰς τὸ πρόσω χωρήσαντες, ἔχοντες δᾶδας καὶ ῥητίνην καὶ πυρεκβόλους ἄπτουσιν ἔνδον καὶ ἐξέρχονται. Καὶ ἡ μὲν φλόξ ἔξω οὐχ ὠράτο, διὰ τὸ εἶναι εἰς βάθος ἔνδον τῶν χωμάτων καὶ τῶν ξύλων, περιλαβούσα δὲ διὰ πάσης τῆς νυκτός τὰ ἐν τῷ χωματισμῷ πάντα πρὸς ὄρθρον ἐξαίφνης πρὸς ὕψος ἐρριπίσθη καὶ ἀπόλετο ὁ χωματισμός. Ὁ δὲ βασιλεὺς λυπηθεὶς ἀνεχώρησε, καὶ ἔμειναν οἱ τοῦ κάστρου ἀχείρωτοι καὶ ἀήττητοι... ἦν τις πόλις ἐν Ἑλλάδι πολυάνθρωπος. Ἀγωνισάμενος οὖν πολλὰ Συμεῶν ὁ ἄρχων, Βουλγάρων ὁ τότε τύραννος, εἰς τὸ ταύτην χειρώσασθαι, εἰς κενὸν αὐτῷ γέγονεν ὁ κόπος. Σοφίζεται οὖν ποιῆσαι ἀγάπην μετὰ τῶν πολιτῶν κάστρου, ὡς δῆθεν ἀποστέλλων παρ' αὐτοῦ μήνυμα φέροντας. Ἦσαν δὲ οἱ ἀποστελλόμενοι δεινοὶ εἰς τὸ στοχάσασθαι, ἀλκιμώτατοι τε καὶ ῥωμαλεώτατοι. Οἵτινες στοχαζόμενοι εἶδον τὰς πύλας τῆς πόλεως μετεώρους ἐχούσας τὰς στρόφιγγας καὶ τὰς πύλας ἀφεστηκυίας τῆς γῆς. Κατανοήσαντες δὲ τοῦτο, ἐλάλησαν εἰς τὰ ὄτα τοῦ τυράννου. Ὁ δὲ ἐπιλεξάμενος ἄνδρας πέντε γενναίους ἀπέστειλεν εἰσελθεῖν εἰς τὸ κάστρον προφάσει δουλείας. Ἦν δὲ παραγγείλας αὐτοῖς βασιτάζειν πελέκεις εἰς τὰς ζώνας αὐτῶν ὀπισθεν, ὀπηνίκα δὲ τῇ πύλῃ προσβάλλουσι τοὺς μὲν τὴν πύλην φυλάττοντας διαχειρώσασθαι, τὰς δὲ στρόφιγγας τῶν πυλῶν ἀποκόψαι. Ὁ δὲ καὶ ἐποίησαν. Ἀποκοπέντων γὰρ τῶν στρόφιγγων κατηνέχθησαν εἰς γῆν αἱ πύλαι. Εὐθύς οὖν ποιήσαντες σημεῖον ὃ ἐνετείλατο αὐτοῖς, καταλαβεῖν πεποιήκασιν τάχιστα καὶ οὐς εἶχεν εἰς τοῦτο παρασκευασμένους ὁ τύραννος. Θορυβηθέντων δὲ τῶν πολιτῶν διὰ τὸ γεγονός ἐισεπήδησαν ἔνδον τῶν πυλῶν οἱ τοῦ τυράννου καὶ ἐκράτησαν τὴν πόλιν ἀναμιασί.

⁵² Tłum. dosłowne, podobnie B e c k: „Feuerwerfer”. Jest to istotne, gdyż część badaczy sugeruje, że mowa tu o „miotaczach ognia”, co – w konsekwencji – prowadzi do wniosku, iż Bułgarzy z Morii dysponowali syfonami „ognia greckiego”. Tak np. Л и т а в р и н, przyp. 372, s. 432-433, który tłum.: „огнеметами”; przymyślnie zdaje się patrzeć na taką opinię, choć bez zdecydowania, Georgi N i k o l o v, *Bułgarzy i ogień grecki (VII-XI w.)*. „Byzantina Lodziensia” 11 (2007), s. 449-455, tu s. 453. Wszakże, gdyby tak rozumiał również Kekaumenos, musiałby w jakiś sposób skomentować ten szokujący dla bizantyńskiej armii i „opinii publicznej” fakt! Tymczasem relacja powyższa jest pozbawiona odpowiednich emocji. Dlatego wydaje się, iż bliższa prawdy jest interpretacja S p a d a r o: „pietre focaie”; najprawdopodobniej był to łatwopalny materiał, swoiste „koktajle Mołotowa”.

⁵³ W tekście łacuna. Dawniejsze propozycje koniektury poprzez wskazanie nazwy miasta (Καστορία, Kastoria), nie znalazły uznania: Л и т а в р и н, przyp. 374, s. 433; L e m e r l e, *Prolegomenes...*, s. 57.

⁵⁴ „Archon” tu określenie w znaczeniu pospolitym, por. zwłaszcza Jadran F e r l u g a, *Archon. Ein Beitrag zur Untersuchung der südslavischen Herrschtitel im 9. und 10. Jahrhundert im Lichte der byzantinischen Quellen*, [w:] N. K a m p, J. W o l l a s c h (Hrsg.), *Tradition als historische Kraft. Interdisziplinäre Forschungen zur Geschichte des frühen Mittelalters*. Berlin-NY 1982, s. 254-266, czy Ф. К. Ф и л и π π ο υ, *Το πρώτο βουλγαρικό κράτος και η Βυζαντινή Οικουμενική αυτοκρατορία (681–852)*. Θεσσαλονίκη 2001, s. 63-67, 91-98; ostatnio też (poprawnie, acz bez głębszej analizy na gruncie języka greckiego) P i o t r B o r o Ń, *Kniazowie, królowie, carowie... Tytuły i nazwy władców*

wnątrz wału, za wewnętrzne belki, ruszyli do przodu, trzymając pochodnie, żywice i pociski ogniowe⁵². Rozniecają wewnątrz ogień i wybiegają. Płomień nie był widziany na zewnątrz, gdyż miało to miejsce w głębi nasypu i belek; wszystko płonęło przez całą noc wewnątrz wału, aż o świcie [płomień] nagle wystrzelił w górę, a wał się zawałił. Cesarz, zasmucony, odstąpił, a ludzie twierdzy pozostali wolni i niepokonani... Jest ludne miasto w Helladzie⁵³. Dlatego też archon Symeon, wówczas tyran Bułgarów⁵⁴, bardzo starał się je zająć, trud jego poszedł wszakże na marne. Zamyślił zatem doprowadzić do pojednania z mieszkańcami twierdzy. Stąd posłańcy, niosący przesłanie od niego. Wystąpi zaś byli ludźmi biegłymi w obserwacji, odważnymi i silnymi. Oni to, obserwując, zorientowali się, iż wrota miasta mają zwisające zasusy i powstała przestrzeń między wrotami a ziemią. Zrozumiawszy to, donieśli do uszu tyrana. Ten, wybrawszy pięciu znakomitych mężów, wysłał ich, aby weszli do twierdzy pod pozorem pracy. Rozkazał im, by schowali siekiery z tyłu za swoje pasy, kiedy zaś już podejść pod bramę, mają zabić strzegących ją, a zasusy wrót odrąbać. Tak też zrobili. Gdy zasusy wrót zostały odrąbane, wrota runęły na ziemię. Natychmiast przeto dali umówiony znak tym, co mieli szybko przybiec, a których tyran w tym celu miał przygotowanych. Mieszkańcy pozostawali w szoku pod wpływem tego, co się zdarzyło, gdy ludzie tyrana wpadli we wrota i zawładnęli miastem bez rozlewu krwi.

slowiańskich we wczesnym średniowieczu. Katowice 2010, s. 20-33. „Tyrannos” w lit. wczesnochrześcijańskiej (Euzebiusz) i bizantyńskiej oznacza cesarza, który przekracza swoje kompetencje, co delegitymizuje jego władzę. Także odnośnie osób, które w sposób bezprawny próbują przejąć władzę (uzurpatorzy, wszelkiego autoramentu *homines seditiosi*), w tym aspekcie analizę terminu przeprowadziła w swej dysertacji doktorskiej Kalliope Bourdara, *Καθοσίωσις και Τυραννις κατά τους Μέσους Βυζαντινούς Χρόνους. Μακεδόνικη Δυναστεία, 867-1056*. Αθήνα 1981. Kekaumenos celowo stosuje ten termin jako inwektywę, skoro np. Symeon określał siebie jako βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων και τῶν Ῥωμαίων. Zachował się list Romana Lekapena z 925 r. do Symeona, w którym cesarz protestuje przeciw tej uzurpacji tytułu (*Ῥωμανοῦ βασιλέως τοῦ Λακαπηνοῦ Ἐπιστολαί*, ed. Ioannis Sakkelion [1815-1891], „Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος” 1 [1883], s. 658-684; właśc. w imieniu cesarza sporządził go Teodor Dafnopates. W edycji Darrouzès – Westerink [*Théodore Daphnopates. Correspondance*] jest to list 5). Stąd Bizantyńczycy byli szczególnie uprzedzeni do Symeona, i zawsze dbali o to, by dezawuować podstawy prawne jego władzy, por. Mirosław Leszka, *Wizerunek władców pierwszego państwa bułgarskiego w bizantyńskich źródłach pisanych (VIII – pierwsza połowa XII wieku)*. Łódź 2003, s. 89-123; Kiril Marinow, *In the Shackles of the Evil One: The Portrayal of Tsar Symeon I the Great (893-927) in the Oration ‘On the Treaty with the Bulgarians’*, „Studia Ceranea” 1 (2011), s. 157-190. Nie można zgodzić się z propozycją Lemel’a, iż pod tym pojęciem kryje się termin „toparcha”, *op. cit.*, s. 81; zwłaszcza por. wyżej: Maksimović, *Byzantinische Herrscherideologie...* W tym kontekście należy zwrócić uwagę na określenie Dobronasa w par. 90 jako „archonta i toparchy”, co jednoznacznie wyklucza ich synonimiczność. W kwestii chronologii wydarzenia: Литаврин, sugeruje rok 918, kiedy armia Symeona najechawszy tereny Cesarstwa, dotarła aż do Koryntu, przyp. 375, s. 433-434.

73. (s. 266-268). Ἔως γὰρ ἦν ὁ μακαρίτης μου πάππος ὁ Κεκαυμένος ἐν Λαρίσῃ, τὴν ἀρχὴν ἔχων τῆς Ἑλλάδος, ἐδοκίμασε πολλάκις ὁ τύραννος Βούλγαρος Σαμουήλ τὸ μὲν ἀπὸ πολέμου τὸ δὲ καὶ μετὰ δολιότητος κατασχεῖν τὴν Λάρισαν καὶ οὐ ἤδυνήθη, ἀλλὰ ἀπεκρούσθη καὶ ἐνεπαίχθη ὑπ' αὐτοῦ. καὶ τὸ μὲν πολεμήσας ἐδίωξεν αὐτὸν τὸ δὲ καὶ δώροις αὐτὸν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἐκμειλιζάμενος, καὶ ταῦτα ποιῶν τὴν τε γῆν ἐν ἀδείᾳ σπειρῶν ἐθέριζε καὶ τὸν ἴδιον λαὸν περιέσφζεν αὐταρκεῖα. Ὅποταν δὲ εἶδεν αὐτὸν δυναστεύσαντα παντελῶς, εὐφήμισεν αὐτὸν, καὶ οὕτως πάλιν αὐτὸν πραγματευσάμενος ἔσπειρε καὶ ἐθέρισεν. Ἐγραψεν δὲ καὶ πρὸς τὸν πορφυρογέννητον κῦρ Βασίλειον, ὅτι Ἐγὼ, δεσποτά μου ἄγιε, ἀναγκασθεὶς παρὰ τοῦ ἀποστάτου προσέταξα τοῖς Λαρισαίοις καὶ εὐφήμισαν αὐτὸν, καὶ ἔσπειραν καὶ ἐθέρισαν σὺν Θεῷ. Καὶ διὰ τῆς ἀντιλήψεως τῆς βασιλείας σου συνέβαλα τοὺς καρπούς ἀρκοῦντας τοῖς Λαρισαίοις ἐπὶ χρόνοις τέσσαρσι, καὶ ἰδοὺ, πάλιν εἰσὶ τῆς βασιλείας σου δούλοι'. Μαθὼν δὲ τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἀπεδέξατο τὸ σόφισμα τοῦ πάππου μου. Καὶ μετὰ τρεῖς ἐνιαυτούς προεβάλετο ἕτερον στρατηγὸν εἰς Ἑλλάδα. Μὴ ἐνδημούντος δὲ τοῦ πάππου μου ἐν Λαρίσῃ, ἀλλ' ἐν τῇ Πόλει ὄντος, μήτε μὴν τοῦ στρατηγοῦ ἔχοντος ἐνέργειαν τοιαύτην εἰς τὸ σοφίσασθαι τι στρατηγικόν, ἐλθὼν ὁ Σαμουήλ οὐκ εἶασεν αὐτοὺς θερίσαι, ἀλλ' ἐν μὲν τῇ σπορᾷ ἐδίδου αὐτοῖς ἀδειαν σπείρειν, ἐν δὲ τῷ θέρει οὐ παρεχώρει αὐτοῖς τοῦ ἐξελεθῆναι τὸ σύνολον. Τοῦτο δὲ ἐπὶ τρισὶ χρόνοις ἐποίει, ὥστε καὶ ἐπιλιπούσης αὐτοῖς τῆς τροφῆς, κυνῶν καὶ ὄνων καὶ ἄλλων τινῶν μαρῶν ἀπεγεύσαντο κρεῶν, ἐπιλιπόντων δὲ καὶ αὐτῶν, δέρματα τὰ ἐν ταῖς κοπρίαις κείμενα συλλέγοντες ἔψεναν αὐτὰ καὶ ἔτρωγαν, παραμυθῆσασθαι βουλόμενοι τὸν λιμόν. Ἀλλὰ καὶ γυνὴ τεθηηκότος τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἔφαγεν τὸν μηρὸν αὐτοῦ. Καὶ ἀπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ ἀφορητοῦ λιμοῦ παρέλαβεν αὐτοὺς ἀναμιωτὶ ὁ Σαμουήλ, καταδουλωσάμενος πάντας τοὺς Λαρισαίους ἐκτὸς τῆς γενεᾶς τοῦ Νικουλιτζᾶ. Αὐτοὺς γὰρ μόνον μετοίκισεν ἀβλαβεῖς καὶ ἐλευθέρους μετὰ καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς, εἰπὼν τοῦτο, ὅτι Ἐὐχαριστῶ πάντῳ τῷ πορφυρογεννήτῳ κῦρ Βασίλειῳ, ὅτι ἐδέξατο τὸν συμπεθερόν σας τὸν Κεκαυμένον ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπήλλαξέ με τῶν τούτου σοφισμάτων'.

⁵⁵ Laris(s)a była wówczas siedzibą stratega temu Hellada, por. Николов, *Централизм...*, s. 198. Interesująca wydaje się nazwa miasta: zdaniem Pauzanasza (II 24.1) jest ona pelazgijska, co potwierdzają niektórzy językoznawcy: złożenie z rzeczownika greckiego „Λάρος”, „mewa”, oraz tzw. pelazgijskiego (to nie znaczy *a priori* nieindoeuropejskiego; na ten temat trwa dyskusja) infiksu -ισσ-, por. Ignacy R. D a n k a, *Pelazgowie. Autochtoni Hellady*. Łódź 2007, s. 27-28.

⁵⁶ Kekaumenos.

⁵⁷ Obecne tu słowo „λαός” nie jest jednoznaczne. Można je tłumaczyć zarówno jako „ludność”, „społeczność”, jak i jako „wojsko”. Jeśli jednak zwrócimy uwagę, iż jednostki pod dowództwem stratega temu, czyli stratioci, faktycznie mieszkali z rodzinami w okolicy, to rozbieżność znaczenia terminu znik-

Albowiem tak długo jak błogosławiony dziad mój Kekaumenos był w Larisie, dzierżąc władzę nad Helladą⁵⁵, bułgarski tyran Samuel, wielokrotnie próbował zająć Larisę, czy to drogą wojny, czy podstępem, lecz nie zdołał. Przeciwnie: został przez niego odparty i wyśmiany. To ścigał go w walce⁵⁶, to darami zjednywał jego i otoczenie wokół, a czyniąc to, bezpieczne obsiewając ziemię, zbierał plony i poprzez samowystarczalność ocalił swój lud⁵⁷. Gdy wszakże spostrzegł, że ten jest bardzo potężny, sławił go⁵⁸. Postąpiwszy wobec niego ponownie w ten sam sposób, siał i zbierał. Napisał wszakże do porfirogenety pana Bazylego, iż „ja, panie⁵⁹ mój święty, zmuszony przez zdrającę rozkazałem mieszkańcom Larisy, by go sławili, dzięki temu z Bogiem siali i zbierali plony. Poprzez ochronę twojego cesarskiego majestatu zebrałem owoce, które wystarczą mieszkańcom Larisy na cztery lata; i spojrz, znów są sługami twojego cesarskiego majestatu”⁶⁰. Dowiedziawszy się o tym, cesarz pochwalił pomysł mego dziada. Po trzech latach powołał innego stratega dla Hellady. Ponieważ zaś dziad mój nie przebywał w Larisie, lecz był w Mieście, a strateg nie posiadał też takiej zdolności w dowodzeniu, przybył Samuel. Nie zezwolił, by zebrali plony, lecz dał im możliwość siewu w tej porze; w lecie zaś w ogóle nie pozwolił im wychodzić. Tak czynił przez trzy lata, tak, że z powodu braku pożywienia jedli mięso psów, osłów i innych zwierząt nieczystych, a gdy i tych zabrakło, zbierając skóry leżące w śmieciach gotowali je i jedli, chcąc złagodzić głód. Żona, gdy zmarł jej mąż, zjadła jego udo. Tak pod naciskiem głodu nie do zniesienia Samuel ujął ich bez rozlewu krwi, wzięwszy do niewoli wszystkich mieszkańców Larisy poza rodem Nikoulitzasa⁶¹. Tylko ich przesiedlił nietkniętych i wolnych wraz z ich majątkiem, mówiąc, że: „Bardzo jestem wdzięczny panu porfirogenecie Bazylemu, że odwołał z Hellady waszego szwagra Kekaumena i uwolnił mnie od jego podstępów”.

nie, a sprzeczność staje się pozorną. Wszakże dla akribii przytaczamy rozwiązania innych: Литаврин: „войско”, Цанкова - Петкова (tl. bułg.): „народ”, Век: „Leute”, Spadar: „gente”.

⁵⁸ Tzn. uznał władzę Samuela nad Larisą. Por. „εὐφημία”: akklamacja cesarska.

⁵⁹ Termin „δεσπότης” (łac. dominus) od Konstantyna I zaczyna zastępować wcześniejszy „κύριος”. Od XI wieku także pojawia się, nieformalnie, jako tytuł w hierarchii urzędniczej, a od Manuela I także w określeniach relacji wewnątrz rodziny cesarskiej. Zob. zwł. F. Dölgel, *Die Entwicklung der byzantinischen Kaisertitulatur und die Datierung von Kaiserdarstellungen in der byzantinischen Kleinkunst*, w: *Byzantinische Diplomatik*. Ettal 1956, s. 130-151, tu s. 131 i 137, oraz *Das byzantinische Mitkaisertum in den Urkunden*. „BZ” 36 (1936), s. 123-145, tu s. 138 i przyp. 30, gdzie odniesienia do ważnych, specjalistycznych rozpraw Steina. Ze starszych prac także: Louis Bréhier, *L'origine des titres impériaux à Byzance*. „BZ” 15 (1906), s. 161-178. W klasycznej pracy Gerharda Röscha, *ONOMA ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ*. Wien 1978, na s. 39-40, w podpunkcie „dominus noster” streszczono właściwie ustalenia wcześniejsze.

⁶⁰ Najprawdopodobniej nasz autor miał dostęp do kopii listu w prywatnym archiwum rodu.

⁶¹ O zajęciu miasta też Skyl., s. 330.

74. (s. 268-284). Καί εἰ μὲν νοεῖς, τέκνον μου, ὅτι οὐ δύνασαι πολεμῆσαι ἔτι τοῖς τεμουλευσάσι τῷ βασιλεῖ οὐδέ ἐστι σοι ἄδεια σπεῖραι ἢ θερίσαι, σύνελθε καὶ φημισάτωσαν τὸν ἀποστάτην οἱ ὑπὸ σέ. Καταπραγμάτευσαι αὐτὸν πῆ μὲν διὰ δώρων πῆ δὲ διὰ πανουργίας, καὶ γράψον πρὸς τὸν βασιλέα περὶ πάντων, καὶ τὴν σωτηρίαν σου πορίζου. Καὶ ὁπότεν σοι γράψῃ ὁ βασιλεύς, ὃ ἐάν σοι γράψῃ ποιήσον καὶ οὐ μὴ ἀπολέσης τὸ κάστρον τοῦ βασιλέως καὶ τὸν λαόν. Εἶπω δέ σοι τί ἔπαθεν ὁ Νικουλιτζᾶς ὁ Λαρισιαῖος ἐπὶ τοῦ μακαρίτου βασιλέως τοῦ Δούκα. Καὶ γὰρ ὁ βασιλεύς προσεπάθει αὐτῷ καὶ ἐπίστευε τοῖς λόγοις αὐτοῦ. Μιᾶ δὲ τῶν ἡμερῶν εἶπεν πρὸς αὐτόν. ‘Δέσποτα ἀγαθέ, μούλτον ὀφείλει γενέσθαι εἰς Ἑλλάδα, καὶ εἰ κελεύεις διηγήσομαί σοι πῶς ὀφείλει γενέσθαι.’ Ὁ δὲ σιωπᾶν αὐτὸν ἐπέτρεψεν. Αὐτὸς δὲ προσεδόκησεν, ὅτι διὰ τοὺς παρεστῶτας τότε σιωπᾶν αὐτῷ προσέταξεν, καὶ κατέλιπε τοῦτο προσάπαξ. Ἐπὶ ἡμέρας οὖν πολλὰς πρὸς τὸν πρωτοσύγκελλον κύρι Γεώργιον τὸν Κορίνθιον ἀπερχόμενος ὑπεμίμησκεν αὐτὸν ἵνα εἶπῃ τῷ βασιλεῖ καὶ συντύχῃ αὐτῷ κατιδίαν περὶ τῆς μελλούσης γενέσθαι ἀνταρσίας· ὁ δὲ παρεβίβαζεν αὐτὸν ἡμέραν ἐξ ἡμέρας. Ἐπὶ τριάκοντα οὖν ἡμέρας κατατριβόμενος ἔνεκε ταύτης τῆς ὑποθέσεως ἐν τῇ πόλει καὶ μὴ τυχῶν ἀποκρίσεως, ἀγανακτήσας ὑπεχώρησεν. Μᾶλλον δὲ ἐγένετο καὶ ἀστήρ κομήτης τότε, ὃν ἔλεγον οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ δοκὸν εἶναι· κακοποιὸν δὲ αὐτὸν ἔφασκον. Ὁ δὲ τοιοῦτος ἦν μέγας, παρεμφερῆς δοκῶ, ἀναποδίζων καθεσπέραν ὡς ἡ σελήνη. Ἦν δὲ καὶ φημιζόμενον τότε, ὅτι Ρουμπέρδος ὁ Φράγγος εὐτρεπιζεται ἐλθεῖν καθ’ ἡμῶν. Καὶ τὸ μὲν λυπηθεῖς, ὅτι οὐκ ἠθέλησεν αὐτῷ ὀμιλεῖν ὁ βασιλεύς, τὸ δὲ φοβηθεῖς καὶ διὰ τὰ ἐπιφημιζόμενα καὶ διὰ τὴν τοῦ τοιοῦτου ἀστέρος ἐπιφάνειαν, ὑπεχώρησεν. Ἀπελθὼν οὖν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ εἰς Λάρισαν καὶ μαθὼν ἀκριβέστερον περὶ τῆς ἐπιβουλῆς, ἔγραψεν πρὸς τὸν βασιλέα τὴν τοιαύτην πᾶσαν ἐπιβουλήν. Ὁ δὲ (πῶς, εἰπεῖν οὐκ οἶδα) ἀπόκρισιν οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ. Οἱ δὲ τὴν τοιαύτην ἐπιβουλήν μελετῶντες οὐκ ἐτόλμησαν ἐκφάναι πρὸς αὐτὸν τὸ οἰονοῦν. Αὐτὸς δὲ μὴ δεξάμενος ἀπόκρισιν ἀπὸ τοῦ μακαρίτου βασιλέως ἐλυπήθη. Βουλόμενος δὲ καὶ κρατῆσαι τοὺς

⁶² Paragraf ten, to najprawdopodobniej pismo Nikoulitzasa do dzieci, powstałe podczas pobytu w Amasei.

⁶³ Termin „μακαρίτης” stosuje się odnośnie do osoby zmarłej.

⁶⁴ Konstantyn X Doukas, cesarz w l. 1059-1067.

⁶⁵ Latynizm: „tumultus”, por. też Theoph., s. 400. Termin wielokrotnie obecny u Kekaumenosa. O wydarzeniu zob. Ferguson, *Aufstände...*, s. 155-156.

⁶⁶ Bardzo wysoki urząd w hierarchii kościelnej, oznaczający najbliższego człowieka przy patriarche. Mianował go cesarz, co mogło skutkować wywieraniem wpływu na patriarchę Konstantynopola. Spośród synkellosów i protosynkellosa często wybierano następcę patriarchy. Zob. Beck, *Kirche...*, s. 68-69; Venance Grumel, *Titulature des métropolités syncelles*. „REB” 3 (1945), s. 92-114.

Zatem⁶², jeśli sądzisz, moje dziecko, że nie można w danej chwili zwalczyć buntowników przeciw cesarzowi, ani nie masz możliwości siewu czy zbiorów, przyłącz się i niech podlegli tobie ludzie uznają zdracę. Działaj przeciw niemu, bądź to darami, bądź podstępem; pisz o wszystkim cesarzowi, a zyskasz ocalenie. Ilekroć zaś pisałyby do ciebie cesarz, wypełniaj cokolwiek napisze, a nie utracisz twierdzy cesarza i armii. Powiem tobie, co wycierpiał Nikoulitzas z Larisy za błogosławionego⁶³ cesarza Doukasa⁶⁴. Cesarz bowiem był mu zyczliwy i ufał jego słowom. Pewnego dnia [Nikoulitzas] rzekł do niego: „Dobry panie, wydaje się, że dojdzie do buntu⁶⁵ w Helladzie. Jeśli rozkażesz, opowiem tobie, co może się stać”. Ten wszakże kazał mu milczeć. [Nikoulitzas] sądził, iż nakazano mu milczeć ze względu na stojących tam ludzi i ten jeden raz zostawił to. Po kilku dniach udawszy się do protosynkellosa⁶⁶ Jerzego⁶⁷ z Koryntu, prosił go, by mógł porozmawiać i spotkać się z cesarzem prywatnie, w sprawie mającej wybuchnąć rebelii⁶⁸. On⁶⁹ natomiast odkładał go z dnia na dzień, aż spędziwszy z tego powodu w Mieście trzydzieści dni i nie otrzymawszy pozytywnej odpowiedzi, oburzony wyjechał. Wówczas też, co więcej, pojawiła się gwiazda-kometa⁷⁰, którą biegli w tych sprawach określili jako meteor⁷¹, mówiąc, iż przynosi nieszczęście. Była ona wielka, podobna do meteoru, wschodząc każdego wieczoru niczym księżyc. Mówiono wówczas, że Robert Frank przygotowuje się do wyprawy przeciw nam⁷². [Nikoulitzas] to zamartwiając się, iż cesarz nie chciał się z nim spotkać, to przestraszony zarówno tym, co opowiadano, jak i pojawieniem się tej gwiazdy, wyjechał. Wróciwszy do swojego domu w Larisie i dowiedziawszy się dokładniej o spisku, napisał o tym wszystkim do cesarza. On zaś – nie wiem, dlaczego – nie dał mu odpowiedzi. Ludzie zaś planujący ten spisek nie odważyli się wyjawić mu zamysłu. Ten natomiast martwił się, nie otrzymawszy odpowiedzi od błogosławionego⁷³ cesarza. Chcąc zaś pokonać przywódców nikczemnego zamiaru, wymyślił rzecz następującą⁷⁴.

⁶² Tożsamy z praiozem Armeniakon Jerzym, do którego pisał cesarz Roman Diogenes, patrz niżej.

⁶⁸ W kwestii terminu, zob. przyp. 25 do Michała Psellosa.

⁶⁹ Tzn. cesarz.

⁷⁰ Rok 1066; informują o niej także Attaleiates (z błędną datacją na rok 1065), 69.1-7 oraz Kont. Skyl., s. 117.6-12 (maj). Jest to „kometa Halleya” datowana na 2 kwietnia tegoż roku, por. Venance G r u m e l, *La Chronologie*. Paris 1958, s. 473.

⁷¹ Dosł. „belka”, w astronomii greckiej określenie na jeden z typów meteorów.

⁷² Robert Guiscard. Niektórzy uczeni próbują widzieć w tym, coś więcej niż konstrukcję *vaticinium*, wiążąc realne plany Roberta z niepokojami w Tessalii, Л и т а в р и н, przyp. 645, s. 490, dystansuje się od nich.

⁷³ Tzn. zmarłego w momencie pisania Kekaumena.

⁷⁴ Teraz zaczyna się wewnętrzny monolog Nikoulitzasa w trzeciej osobie. Podkreślić należy niezręczność stylistyczną Kekaumena w tym miejscu.

ἐξάροχοντας τῆς πονηρᾶς βουλῆς ἐλογίσατο οὕτως, ὅτι εἰ μὲν κρατήσῃ αὐτοὺς καὶ οὐ τυφλώσῃ οὐδὲ ἀποκεφαλίσῃ τούτους αὐτίκα, ἐξανάγκης ἐπαναστήναι αὐτῶ ἔχουσιν οἱ ἑταῖροι αὐτῶν (ἦσαν γὰρ ποιήσαντες συνωμοσίαν μετὰ τῶν Βλάχων καὶ τῶν Τρικαλίτων) καὶ ἴσως καὶ περιγένηνται αὐτοῦ καὶ ἐκτριψῶσιν αὐτόν· εἰ δὲ καὶ ἀντιστήναι αὐτοῖς θελήσῃ καὶ γένηται πόλεμος μέσον αὐτῶν καὶ σφαγῶσιν τινες ἢ καὶ κρατήσας τινὰς καὶ τυφλώσῃ αὐτούς, πάντως ἐρεῖ αὐτῶ ὁ βασιλεὺς· ‘Ἐμὴ ἐστὶν ἡ χώρα καὶ οὐχὶ σὴ· καὶ περὶ τούτων ὑπέμνησάς με καὶ ἄπαξ καὶ δὶς, καὶ εἰ ἤθελον, ἤκουσα ἄν σου. Σὺ δὲ πρόσταξιν ἐμὴν μὴ ἔχων πῶς ἐτόλμησας ἢ τυφλώσαι ἢ σφάξαι ἀνθρώπους; Ἀλλὰ φθονήσας τὴν εὐπραγίαν αὐτῶν τοῦτο ἐποίησας’. Ἦν γὰρ ὁ μακαριτῆς βασιλεὺς συμπαθῆς εἰς ταῦτα. Ταῦτα οὖν λογισάμενος καὶ ὡς εἰ τοῦτο ποιήσῃ, οὐκ εἰς καλὸν αὐτῶ γενήσεται ὡς παρὰ πρόσταξιν τοῦ βασιλέως ποίησαντι (πάντως γὰρ τὴν τε οἰκίαν αὐτοῦ ἐμπρήσουσιν οἱ ἀποστάται, τοὺς δὲ δύο αὐτοῦ παῖδας καὶ τοὺς δύο ἀδελφοὺς αὐτοῦ, τὸν τε Θεόδωρον καὶ τὸν Δημήτριον, ἀποσφάξουσιν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ, αὐτὸν δὲ εἰς τὴν πόλιν εἰσάξαντες κακοπαθεῖν καταλείψουσιν καὶ λιμῶ διαφθαρήναι), διέμενον εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ὡς μηδὲν γινώσκων, καίπερ κατασκόπους εἶχεν πολλοὺς, δὶ ὧν καὶ ἐμάνθανεν τὴν βουλήν αὐτῶν, ἦτις καὶ ἦν ἡδε. Βουλὴν γὰρ ἐβουλεύοντο τοιαύτην περὶ αὐτοῦ, ὅτι· ‘Εἰ μὲν θελήσωμεν χωρὶς αὐτοῦ ποιῆσαι τι, οὐ μὴ δυνηθῶμεν πέρας δοῦναι τῇ βουλῇ ἡμῶν· εἰ δὲ πάλιν θελήσωμεν αὐτὸν σφάξαι, καὶ οὕτως οὐδὲν ἀνύσαι δυνηθῶμεν καὶ κακοδιοικηθῆναι ἔχομεν παρ’ αὐτοῦ· ἀνθρώπους γὰρ ἔχει καὶ λαὸν ἴδιον, καὶ τὸ κάστρον καὶ ἡ χώρα αὐτῶ πείθεται εἰς ὃ ἂν εἴπῃ. Ἀλλὰ ἄς ἀποκαλύψωμεν αὐτῶ τὰ δόξαντα ἡμῖν’. Ὁ δὴ καὶ ἐποίησαν. Ἀποστείλαντες γὰρ πρὸς αὐτὸν τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν, τὸν τε Ἰωάννην ἀποπροτωσπαθάριον τὸν Γρημιανήτην καὶ Γρηγόριον τὸν Βαμβακᾶν ἀπεκάλυψαν αὐτῶ πάντα. Αὐτὸς δὲ προσεποιήσατο πάντα ἀγνοεῖν καὶ εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι· ‘Πάντως εἰ τι ποιήσετε ὑμεῖς, τοῦτο κ’ ἀγῶ’. Τὸ ὅλον δὲ ἐσπούδαζεν ἵνα ἀφ’ οὗ συνέλθωσι πάντες, εἰ δυνηθεῖν, διαστρέψαι αὐτούς. Ἐκεῖνοι δὲ εἶχον τὸ συναγῶγιον αὐτῶν εἰς τὴν αὐριον εἰς τὴν οἰκίαν Βεριβόου τοῦ Βλάχου. Ἐπεὶ δὲ ἐμήνυσαν οὗτοι πρὸς τοὺς Βλάχους, ὅτι· ‘Καὶ ὁ

⁷⁵ Trikala: ant. Trikka w Tessalii.

⁷⁶ „Πρόσταξις”: dokument cesarski w obiegu administracji wewnętrzonej. W tym fragmencie uwiadczenia się napięcie pomiędzy praktyką kompetencyjną administracji centralnej, a lokalnymi rodami, często pełniącymi urzędy strategów czy duksów (tak jak rodzina Kekaumena).

⁷⁷ Larisa.

⁷⁸ Kekaumenos użył tu peryfrastycznej składni optatiwu z partykulą „ἄς”, co jest właściwe językowi mówionemu i literaturze ludowej, por. O. J u r e w i c z, *Gramatyka historyczna języka greckiego*. Warszawa 1992, par. 317; Francisco R. A d r a d o s, *Historia de la lengua griega. De los orígenes a nuestros días*. Madrid 1999, par 351. Por. też ludowy romans *Imperios i Margarona*, w. 307: „Αυθέντη μου

Jeśli pokonałby ich nie oślepiając, ani pozbawiając natychmiast głowy, ich towarzysze z pewnością powstaną przeciw niemu (a byli oni w zмовie z Blachami i Trikalitami⁷⁵), prawdopodobnie zwyciężą go i zmiążdżą. Jeśli zaś zechce przeciwstawić się im, i dojdzie do wojny wśród nich, niektórzy zginą, a innych pokona i oślepi. Po wszystkim zaś cesarz mu powie: „To moja ziemia, nie twoja. Wspominałeś mi o tym raz i drugi; gdybym zechciał, posłuchałbym ciebie. Ty zaś, nie mając mego rozkazu⁷⁶, jak ośmieliłeś się oślepić czy zabijać ludzi? Uczyniłeś tak, nienawidząc ich pomyślności”. Błogosławiony cesarz myślał w tych sprawach podobnie. Rozważywszy zatem te kwestie, że nie będzie dla niego dobre, jeśli będzie działał wbrew rozkazowi cesarza (zdraycy z pewnością spaliliby jego dom, zabili dwóch jego synów i braci Teodora i Demetriosą, a także dwie córki; jego zaś zabrawszy do Miasta, porzuciliby, aby cierpiał i zginął z głodu). Pozostał więc w swoim domu jakby nic nie wiedział, jakkolwiek miał wielu szpiegów, przez których znał plan tamtych. Był on zaś następujący. Podjęli oni w jego sprawie następujące postanowienie: „Gdybyśmy chcieli zdziałać coś bez niego, nie zdołalibyśmy doprowadzić do końca naszego zamiaru. Jeśli zaś znów, chcielibyśmy go zabić, to w ten sposób też nic nie osiągniemy, a ucierpiemy z jego powodu: ma on bowiem ludzi i własne wojsko, twierdza⁷⁷ zaś i ziemia, są mu posłuszne, cokolwiek by powiedział. Zatem odkryjmy przed nim nasze myśli!”⁷⁸ Tak też uczynili. Wysławszy bowiem do niego swoich przywódców: Jana Gremianitesa eksprotospatariosa i Grzegorza Bambakasa⁷⁹, wszystko mu wyjawili. On zaś zachowywał się tak, jakby nic nie wiedział i rzekł do nich: „Wszystko, co wy uczynicie, tak i ja”. W ogóle zaś starał się, w miarę możliwości, odwieść ich od celu, dla którego się wszyscy zesłi. Tamci zaś mieli nazajutrz spotkanie w domu Blacha Beriboosa⁸⁰. Kiedy zaś informowali Blachów,

πανένδοξε και ρήγα και τοπάρχα εἶτι ορίσεις εἰς ἐμὲν αὐς γίνεῖ θελημα σου” („... niech się stanie wola twoja”).

⁷⁹ Литаврин, s. 497-498, przyp. 658, sugeruje, że Gremianites był poprzednikiem Nikoulitza, jako stratega w Larisie. W kwestii Bambakasa trwa dyskusja o jego pochodzeniu etnicznym na podstawie nazwiska. Byłoby greckie, jeśliby przyjąć źródło „βάρβαξ” („bawelna”), jak chce Р.М. Бартикян, *Некоторые замечания о „Советах и рассказах” („Стратегиконе”) Кекамена*. „Вестник общественных наук АН Арм. ССР” 1974, s. 71-88; tu s. 84. Artykuł ten jest recenzją pierwszej edycji Литаврина.

⁸⁰ Mieszany etnicznie charakter buntu w Tessalii budził zainteresowanie badaczy, choć obecnie odzruca się rozpatrywanie jego genezy w tych kategoriach, por. np. M. G y ó n i, *L'oeuvre de Kékaumenos source de l'histoire roumaine*. „Revue d'histoire comparée” 23 (1945), s. 96-180; Phaidon M a l i n g o u d i s, *Die Nachrichten des Niketas Choniates über die Entstehung des Zweiten Bulgarischen Staates*. „Byzantina” 10 (1979), s. 51-147, tu s. 62-63. Beriboos, czyli Beriwoj, to pierwszy znany z imienia Włach, paradoksalnie o słowiańskim imieniu, por. István V á s á r y, *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans (1185-1365)*. Cambridge 2005, s. 21.

πρωτοσπαθάριος Νικουλιτζᾶς ὁ Δελφινᾶς συνήλθε τῇ βουλῇ ἡμῶν (πρωτοσπαθάριος γὰρ ἦν τὸ τότε), ἐχάρησαν μέγਾਲως καὶ ἠβουλήθησαν ἐλθεῖν πάντες πρὸς αὐτόν. Αὐτὸς δὲ μὴ μελλήσας προέλαβεν αὐτοὺς καὶ ἀπῆλθεν ἔνθα ἦσαν συνηγμένοι. Οἷτινες καὶ ἰδόντες αὐτὸν ἄφνω καταπηδήσαντες ὑπήντησαν αὐτῷ πάντες δουλοπρεπῶς, ἀποβάντος δὲ αὐτοῦ τοῦ ἵππου ἐδέξαντο καὶ εἰσήγαγον αὐτὸν μέσον αὐτῶν, λέγοντες αὐτῷ: Ἐμεῖς σε ὡς πατέρα καὶ αὐθέντην ἔχομεν καὶ χωρὶς σου οὐδὲν ἠθελήσαμεν ποιῆσαι τι· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ δίκαιον. Καὶ ἐπεὶ ἤλθες, εἰπέ ἡμῖν περὶ τῆς βουλῆς ταύτης, τί ἔχομεν ποιῆσαι. Ἐκείνου δὲ εἰρηκότος πρὸς αὐτοὺς, ὡς: Ὅνκ ἀγαθὸν τοῦτό ἐστιν· προσκρούομεν γὰρ πρῶτον μετὰ τοῦ Θεοῦ, ποιοῦντες αὐτὸν ἐχθρόν, ἔπειτα μετὰ τοῦ βασιλέως, ὃς δὴ καὶ παρακινήσαι ἔχει ἔθνη πολλὰ καθ' ἡμῶν καὶ ἐξαλειψαὶ ἡμᾶς. Ἀλλὰ καὶ Ἰούνιος μὴν ἤδη ἐστὶ, καὶ πῶς ἔχομεν θερίσαι γενομένης ταραχῆς. Εἰπόντος δὲ καὶ πρὸς τοὺς Βλάχους: Ποῦ εἰσὶ τὰ κτήνη ὑμῶν καὶ αἱ γυναῖκες νῦν; Αὐτοὶ εἶπον: Εἰς τὰ ὄρη Βουλγαρίας. Οὕτως γὰρ ἔχουσι τύπον, ἵνα τὰ τῶν Βλάχων κτήνη καὶ αἱ φαμίλια αὐτῶν εἰσὶν ἀπὸ Ἀπριλλίου μηνὸς ἕως Σεπτεμβρίου μηνὸς ἐν ὑψηλοῖς ὄρεσι καὶ ψυχροτάτοις τόποις. Καὶ ἄρά γε, εἶπεν, οὐ μὴ διαρπάσωσι ταῦτα οἱ ἐκείσε ὄντες, ὅσοι δηλονότι εἰς μέρος εἰσὶ τοῦ βασιλείως. Καὶ οἱ μὲν Βλάχοι ἀκούσαντες τούτων ἐπεισθήσαν τοῖς λόγοις αὐτοῦ καὶ εἶπον, ὅτι: Ἐμεῖς ἀπὸ τῆς βουλῆς ταύτης οὐκ ἐξερχόμεθα καὶ ἀποδεχόμεθα τοῦτο. Ὅμως κατέλιπαν πάντα καὶ ἀνεκλίθησαν τοῦ ἀριστήσαι. Ἐγερθέντων δὲ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ἀρίστου καὶ ἀναπαυθέντων, ἐν μεσημβρίᾳ ἤλθον πάλιν πρὸς αὐτὸν πάντες ὁμοῦ, οἷ τε Βλάχοι καὶ οἱ Βούλγαροι, ἀνατραπέντες παρὰ τῶν Λαρισαίων. Οἱ γὰρ Λαρισαῖοι οἱ συγκαστρίται αὐτοῦ εἶπαν πρὸς αὐτοὺς, ὅτι: Αὕτη ἡ βουλή ἀπὸ τοῦ νῦν οὐ κρύπτεται, μᾶλλον δὲ, ὅτι καὶ δύο υἱοὶ αὐτοῦ εἰσὶν ἐν τῇ πόλει, ὃ τε Γρηγορᾶς καὶ ὁ Παγκράτις, καὶ πάντως ἐμποδίζει ἡμᾶς ἵνα μαθῶν τοῦτο ὁ βασιλεὺς κρατήσῃ ἡμᾶς. Τούτοις οὖν πεισθέντες τοῖς λόγοις λέγουσιν αὐτῷ, ὅτι: Πάντα ὅσα ἂν λέγῃς καλὰ εἰσὶ λίαν, πλὴν οὐ συμφέρει ἡμῖν καταλιπεῖν τοῦτο. Αὐτοὶ συνδραμόντες πάντες καὶ κρατήσαντες αὐτὸν εἶπον: Ὅτι ἔχομεν

⁸¹ Użyty tutaj rzeczownik „ἔθνη” jest symptomatyczny. Cesarstwo nie ma wystarczająco dużo własnych sił i do pacyfikacji wykorzystuje plemiona spoza imperium.

⁸² Termin „ταραχή” odnosi się zawsze do rozmaitych zakłóceń porządku wewnętrznego (buntu, strajków, burd kibiców w hipodromie), ale nie do regularnych działań zbrojnych.

⁸³ Latynizm: „familiae”.

⁸⁴ O stylu życia Blachów i związanej z tym onomastyce, zob. przyp. do Skyl., s. 328.

⁸⁵ Pierwsi wydawcy (W.-J., por. Л и т а в р и н , przyp. 670, s. 501) dostrzegając sprzeczność w postępowaniu Blachów, uznali, iż po „αὐτοῦ”, miała miejsce lacuna, zgubiona w procesie transmisji, i zaproponowali jej uzupełnienie: „οἱ δὲ ἄλλοι οὐκ ἐπεισθήσαν τοῖς λόγοις αὐτοῦ”, tzn. „inni zaś nie byli posłuszni jego słowom”. Ta inna grupa miała przeważać i dlatego, odpowiedź była negatywna. Za

że „protospatarios Nikoulitzas Delfinas także przystąpił do naszej sprawy” (był on bowiem wówczas protospatariosesem), ucieszyli się wielce i zapragnęli się do niego udać. On zaś, nie zwlekając, ubiegł ich i przybył tam, gdzie byli zebrani. Ci, widząc go znienacka, zerwawszy się zbliżyli do niego wszyscy pokornie. Gdy zsiadł z konia, powitali i poprowadzili go pomiędzy nich, mówiąc do niego: „uwazamy ciebie za ojca i władcę i bez ciebie nie chcieliśmy nic robić, gdyż nie byłoby to słuszne; po tym jak przybyłeś, powiedz nam o tym planie, co mamy uczynić?” Odpowiedział im: „Nie jest to rzeczą dobrą: najpierw popadamy w konflikt z Bogiem, czyniąc go wrogiem, a następnie z cesarzem, który może wystać przeciw nam wiele ludów⁸¹ i nas zniszczyć. Jest już przecież czerwiec, jak mamy zebrać plony podczas niepokojów?”⁸² Do Blachów zaś powiedział: „Gdzie są obecnie wasze stada i kobiety?” Oni rzekli: „W górach Bułgarii”. Taką bowiem mają zasadę, że stada Blachów i ich rodziny⁸³ od kwietnia do września przebywają w wysokich górach i bardzo chłodnych miejscach⁸⁴. „A czyż, rzekł, nie splądrują tego tamtejsi ludzie, którzy, oczywiście, są po stronie cesarza?” Słuchających tego Blachów, przekonały jego słowa i powiedzieli⁸⁵: „my nie odступujemy od takiej rady i przyjmujemy ją”. W końcu pozostawili wszystko i zasiedli do obiadu. Gdy wstali od obiadu i wypoczęli, w południe wszyscy wspólnie znów do niego przyszli, Blachowie i Bułgarzy, podburzeni przez mieszkańców Larisy⁸⁶. Ludzie z Larisy, jego [tzn. Nikoulitzasa] współmieszkańcy, powiedzieli do nich, że „sam plan obecnie nie jest mu tajny, a co więcej, że dwóch jego synów jest w Mieście, Grzegorz i Pankratis. Z pewnością powstrzymuje nas, aby cesarz, dowiedziawszy się o tym, mógł nas schwytać”. Przekonani przeto tymi słowami mówią do niego: „Wszystko, co byś powiedział, jest aż nadto piękne, nie wypada nam jednak porzucić tego [co zamierzamy]”. Zbiegłwszy się wszyscy, schwytali go i powiedzieli: „Od dziś mamy ciebie za głowę i władcę, wybraliśmy ciebie w tej rewolcie⁸⁷, abyś nam rozkazywał, co

tym rozumowaniem zdaje się podążać B e c k, tłumacząc: „(Die Anführer) aber sagten”. Zamieszczony w par. poniżej dalszy dialog pokazuje jednak determinację spiskowców, mimo że byli świadomi racji Nikoulitzasa. Stąd koniektura wydaje się zbędna.

⁸⁶ Intrygujące zdanie, pokazujące etniczne (słowiańskie, greckie, „wołoskie”) i polityczne zróżnicowanie miasta i jego okolic. Bezpośrednie utożsamienie podziałów etnicznych z sympatiami politycznymi byłoby wszakże niewybaczalnym uproszczeniem. To, co można z tego zdania wywnioskować, to sympatia pewnej części mieszkańców regionu do potencjalnych buntowników, ale z czego ona wynikała? Na podłoże ekonomiczne zdaje się wskazywać poniższy list Nikoulitzasa do cesarza Konstantyna.

⁸⁷ Л и т а в р и н: „восстание”, B e c k: „Aufstand”. To pozytywne znaczenie nie jest adekwatne dla terminu „ἀποστασία”. Trudno jednak, by sami spiskowcy użyli słowa, które ich deprecjonuje. Jest to ewidentny dowód na „sztuczność” mowy, pisanej z perspektywy Kekaumena. Stąd w tłumaczeniu w miarę obójtą „rewolta”.

ἀπὸ τῆς σήμερον κεφαλὴν καὶ αὐθέντην καὶ σὲ προκρίνομεν ἐν τῇ παρουσίᾳ ἀποστασία ὅπως προστάσης ἡμῖν τί ὀφείλομεν ποιῆσαι. Ἄυτὸς δὲ ἀπεκρούσατο αὐτοὺς καὶ ἅπαξ καὶ πολλάκις, ὡς τὴν εἰρήνην ἀσπαζόμενος. Εἶτα ἐλθόντες τινὲς τῶν φίλων αὐτοῦ ἐξομνύμενοι αὐτῷ εἰς τὸν Θεὸν λέγουσιν, ὡς· ‘εἰ μὴ συνέλθης τῇ βουλῇ αὐτῶν, ἀποθνήσκεις ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτῶν.’ Ὅθεν καὶ μὴ βουλόμενος γέγονα αὐτοῖς κεφαλὴ, καὶ βουλόμενος θηρεύσαι ἐθηράθην. Ὅμως ἀναθέντες εἰς ἐκεῖνον πάντες τὴν κακὴν αὐτῶν βουλήν ἐποίησαν αὐτὸν ξένον τῶν τοῦ Θεοῦ ἐντολῶν. Διὰ δὲ τὸ μὴ ἀπολεσθῆναι καὶ διαφθαρῆναι τὴν γῆν αὐτῶν πᾶσαν καὶ τὸν λαὸν σφαγῆναι καὶ καταδουλωθῆναι διανέστην ὡς πρὸς τὸ πρᾶγμα καὶ ἐπεθηκεν αὐτὸν τῇ φροντίδι πάντων. Ἐξῆλθεν δὲ ἀπὸ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐπὶ τὰ Φάρσαλα καὶ τὸν Πλήρην. Ποταμὸς δὲ ἐστὶν οὗτος ὁ Πλήρης ἔχων πεδιάδα μεγάλην ἔνθεν κάκειθεν, ὅς δὴ καὶ διέρχεται μέσον τῶν Βλάχων διαιωῶν αὐτοὺς ἔνθεν καὶ ἐνθεν. Καὶ τεντώσας ἐκεῖσε περιεσώρευσε τοὺς τε Βλάχους καὶ Βουλγάρους τοὺς ἐκεῖσε πλησιάζοντας, καὶ ἠθροίσθη πρὸς αὐτὸν λαὸς πολὺς. Ἀπέστειλεν δὲ καὶ εἰς τὸ Κίτρος παραταγὴν μίαν, προστάξας καταλῦσαι τὸ τοιοῦτον κάστρον· ὃ καὶ ἐγένετο. Ἐγραψε δὲ πρὸς τὸν βασιλέα, ὅτι· ‘Πάντως εἶπόν σοι ἀπὸ στόματος ὅτι μούλτον ὀφείλει γενέσθαι, καὶ πάλιν ἔγραψά σοι ἐλθῶν εἰς τὴν οἰκίαν μου περὶ τούτου, καὶ τανῦν δηλῶ τῇ γαληνότητί σου· κἂν νῦν πιστευσον, ὅτι ἐμούλτευσαν καὶ ἐποίησαν ἐμέ κεφαλὴν αὐτῶν. Εὐχαρίστησον οὖν τῷ Θεῷ, ὅτι ἐγὼ ὑπέχω τὸν λαὸν καὶ ἔχω καταλῦσαι τὸ τοιοῦτον μούλτον, εἴπερ ἀκούσεις μου καὶ ἐκκόψεις ἅς σὺ ἐπ’ αὐτοῖς ἐποίησας αὐξήσεις καὶ φανερώσεις’. Ἦν γὰρ πολλῶν νομισμάτων αὐξήσεις ποιήσας. Ὁ δὲ ἐπεμψεν αὐτῷ ὄρκους φρικωδεστάτους, ὅτι· ‘Ὅσα ἐποίησα ἀφ’ ἧς ἡμέρας ἐβασίλευσα καὶ ἕως τῆς σήμερον, πάντα συμπαθῶ, καὶ οὐ μὴ ἐξορισθῆ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ μέρους σου ἢ περιορισθῆ, οὐ ζητηθῆ δημοσιακὴν βλάβην ἢ ιδιωτικὴν, ἀλλὰ πάντα συμπαθῶ μετὰ φόβου Θεοῦ.’ Πρὸ τοῦ δέξασθαι δὲ αὐτὸν τὸν

⁸⁸ W narrację akapitu Kekaumenos wplata zdania zaczerpnięte ze źródeł domowego archiwum, przy czym niekoniecznie mógł to być jeden tekst (korespondencja, wspomnienia) samego Nikoulitzasa.

⁸⁹ Wyrażenie nowotestamentowe, por. np. *Lc* 1. 6; *Ep. Ioannis* I, 5. 3.

⁹⁰ Prawy dopływ Penejosu.

⁹¹ Miejscowość u zbiegu Zatok Tessalonickiej i Termajskiej, niedaleko ant. Pydny.

⁹² O terminologii buntu, rozruchów itp. patrz wyżej. Na gruncie polskim ostatnio pisał na ten temat Paweł Filipczak, *Bunty i niepokoje w miastach wczesnego Bizancjum (IV w. n.e.)*. Łódź 2009, s. 16n.

⁹³ Określenie częste w tytulaturze od V w. Współcześnie używa go m.in. Michał Attaleiates. W dedykacji (w. 7) poprzedzającej *Historię*, a skierowanej do cesarza Nikefora, określa tegoż mianem „γαλενός”, a w innym miejscu (204.19) używa superlatiwu: „ὁ γαληνότατος βασιλεύς”, por. też (dla X w.) np. przedmowę do *Księgi Eparcha*, wyd. Anna Kotłowska. Poznań 2010, i przyp. 6. Spórśród tłumaczy Kekaumenosa z właściwą adekwatnością jedynie S p a d a r o: „Tua Serenità”.

powinniśmy czynić”. On zaś ich odrzucał ich nie raz, a po wielokroć, jako że pragnął pokoju. Przyszli zaś do niego pewni ludzie spośród jego przyjaciół, a zaklinając go w imię Boga mówią, że⁸⁸ „jeśli nie przystąpisz do ich spisku, umrzesz z ich rąk”. Tak, że on nawet nie chcąc zostać ich przywódcą, tak jak lubi polować, zostanie upolowany. Podobnie, wszyscy nałożywszy na niego zły zamysł, uczynili go obcym Bożym przykazaniom⁸⁹. Ze względu na to, by cała ich ziemia nie została zniszczona i splądrowana, a lud wybity bądź wzięty do niewoli, przystąpił do działania; i powierzyli mu troskę o wszystkich. Wyruszył zatem ze swego domu do Farsalos i Pleres. Ten Pleres⁹⁰ jest rzeką z rozległą równiną po obu brzegach; płynie przez środek [ziemi] Blachów, rozdzielając ich na dwie części. Rozłożywszy tam obóz, zgromadził żyjących tam Blachów i Bułgarów oraz sformował w liczne wojsko. Jeden oddział wysłał na Kitros⁹¹, rozkazawszy zniszczyć tę twierdzę. Tak też się stało. Napisał do cesarza: „W każdym razie ustnie poinformowałem ciebie, że może dojść do buntu⁹²; ponownie zatem, po przybyciu do domu, napisałem o tym do ciebie, czyniąc to wiadomym Twojej Łagodności⁹³. Uwierzyłbyś teraz: że zbuntowali się i uczynili mnie swoim przywódcą. Dziękuj Bogu, że mam wojsko i mogę zdławić ten bunt, jeśli mnie posłuchasz i obetniesz te podwyżki i kontrole⁹⁴, które na nich nałożyłeś”. On to bowiem doprowadził do podwyżek o wartości wielu nomismata. Ten zaś posłał mu najświętsze przysięgi, iż „anuluję⁹⁵ wszystko to, co uczyniłem od dni, gdy zacząłem panować, aż do dziś. Niech żaden człowiek nie zostanie wygnany z twojego obszaru, ani niech się po nim nie błąka. Niech nie poniesie szkody ze strony skarbcza publicznego bądź prywatnego⁹⁶. Wszystko anuluję z bojaźni Bożej”. [Nikoulitzas] zanim otrzymał od niego taką przysięgę, pospieszył na twierdzę Serbia⁹⁷. Twierdza ta położona jest w górze, wśród wysokich skał, oto-

⁹⁴ Tzn. częstsze „prześwietlanie” stanu majątku, skutkujące bardziej precyzyjnym, i pewnie wyższym, naliczeniem podatku, w ujednocionej formie pieniężnej (*nomismata*). Koniec zdania: „... na nich nałożyłeś” świadczy, iż zmiany te dotyczyły tylko tego obszaru, jako dalsza kontynuacja polityki integracyjnej.

⁹⁵ W tym kontekście jako *terminus technicus* (też „σμπάθεια”) na określenie ulgi finansowej, cofnięcia bądź anulowania należności; też amnestii itd. Zob. Franz Dölg er, *Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung*. Leipzig 1927, s. 132; 147. Konstantyn cofnął zatem wszelkie dodatkowe obciążenia fiskalne, wprowadzone od grudnia 1059 do czerwca 1066 r.

⁹⁶ *Demosion* to główna instytucja wpływów finansowych państwa; „ἰδικόν” natomiast stanowiło wydzieloną jednostkę finansową z środkami przeznaczonymi na osobiste potrzeby cesarza i utrzymanie pałacu.

⁹⁷ Opis Serbii mieliśmy już w akapicie 31. Литаврин powtarza z akceptacją tezę L e m e r l e’a, *Prolégomènes...*, s. 46, iż powtórzenie to jest wynikiem mechanicznego przepisania przez autora relacji Nikoulitzasa. Nie jest to twierdzenie konieczne. Uważniejsza lektura wskazuje, iż elementy opisu mają znaczenie w rozwoju akcji oraz nie są tożsame.

τοιούτον ὄρκον ὥρμησεν κατὰ τοῦ κάστρου Σερβίων. Τὸ δὲ τοιούτον κάστρον ἔστιν ἐν πέτραις ὑψηλαῖς πάνυ κείμενον καὶ φάραγξιν ἀγρίαῖς καὶ βαθυτάταις περικυκλούμενον. Ἀπῆλθεν οὖν ἐκεῖσε, οὐκ ἤθελον δὲ οἱ ἐκεῖσε ὄντες μετ’ αὐτοῦ οὐδὲ αὐτὸς ὁ μούλτος πολεμεῖν αὐτούς, ἀλλὰ ἀπελθὼν ἐκεῖσε παρέταξεν. Στρατοπεδεύσας οὖν ἐνώπιον αὐτῶν ἐν τῇ πεδιάδι κάτωθεν τοῦ κάστρου, ἐμήνυσεν αὐτοῖς κατελθεῖν πρὸς αὐτόν. Οἱ καὶ κατῆλθον πάντες ὁμοῦ καὶ ἀποβάντες τῶν ἵππων αὐτῶν ἔστησαν ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν μέσῳ τοῦ στρατοπέδου δεδεμέναις χερσὶ, λέγοντες ὅτι: ‘Ἡμεῖς δούλοι σου ἔσμεν, καὶ εἰ κελεύης πολυχρονίζομέν σε νῦν’. Αὐτὸς δὲ εἶπεν πρὸς αὐτούς, ὅτι: ‘Ὡίδα, ἐὰν ἀπολύσω ὑμᾶς καὶ ἀπέλθῃτε, ἀφ’ οὗ εἰσέλθῃτε εἰς τὸ κάστρον οὐ μὴ φυλάξῃτε ἅ συνθέσθῃ μοι, καὶ ἤρμοζεν ἵνα κατέχω ὑμᾶς ἐνταῦθα· ἐπεὶ δὲ νόμος ἔστι στρατηγικός ἀρχαῖος ἵνα ὁ οἰκειογνώμως ἀπερχόμενος εἴτε πρὸς βασιλέα εἴτε πρὸς τύραννον ἢ στρατηγὸν μὴ κατέχηται παρ’ αὐτοῦ μὴ βουλόμενος, ἀλλὰ ἀπέρχῃται πάλιν πρὸς τὰ οἰκεία ἐλευθερίως, τούτου ἕνεκα κἀγὼ ἀπολύω ὑμᾶς, καὶ ἀπέλθετε μετὰ χαρᾶς εἰς τὰς οἰκίας ὑμῶν, καὶ εἴπερ μοι ψεύσεσθε, οὐ μὴ φείσομαι ὑμῶν.’ Οἱ δὲ μυρία αὐτῷ ἐπαγγελάμενοι ὑπεχώρησαν. Ἐκείνου δὲ αὐτοὺς προτρέψαντος, ἀνελθόντες εἰς τὸ κάστρον ἤρξαντο ὑβρίζειν οἷα ἔθος ἔστι τοῖς ἀπαιδεύτοις. Λυπηθεὶς δὲ ἐκεῖνος εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν ἤρξατο τοῦ καστροπολεμεῖν αὐτούς διὰ τὰς ὑβρεις αὐτῶν· οὐδὲ γὰρ ἤθελεν πολεμῆσαι αὐτούς, διότι οὐδὲ ἐκουσίως ὑπεισηλθον τὸ μούλτον, ἵνα ἀγωνίζηται εἰς τὸ φημίζεσθαι αὐτόν, ἀλλὰ διὰ τὸν λαόν, ἵνα μὴ σκανδαλισθέντων ὡς κακοῦργον κατεργάσσονται αὐτόν. Διὰ δὲ τὰς ὑβρεις καὶ τὴν ὑπερηφανίαν αὐτῶν εἰσηλθὼν εἰς τούτους καὶ πολεμήσας αὐτούς ἐν ἡμέραις δυσὶ τῇ τρίτῃ παρέλαβεν αὐτούς. Μετὰ δὲ ταῦτα κατέλαβεν καὶ ὁ τοῦ μακαρίτου βασιλέως ὄρκος καὶ εἰκῶν. Ἔχων ὄρκους, ἐπαγγελίας ἀξιωμάτων καὶ ἄλλα πολλά. Πλὴν οἱ δουλεύοντες τοῖς βασιλεῦσιν κατὰ τὰ θελήματα αὐτῶν λέγουσιν, οὐκ εἰσὶν ἐν ὀρθότητι, ἀλλὰ ψεῦδος καὶ ἀδικία ἐπὶ στόματος αὐτῶν καὶ δολιότης ἐνεδρεύει ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν. Ἦθελον γὰρ μὴ γενέσθαι εἰρήνην τότε, ἀλλὰ σφαγαῖς καὶ αἵμασι τῶν

⁹⁸ Miejsce niejasne. Kto się kryje pod terminem „ὁ μούλτος”? Sam Nikoulitzas, który przecież nim nie był, przynajmniej z perspektywy autora? Dlatego Beck proponuje rozumienie jako *pars pro toto*, stąd tłumaczenie „die Aufständischen”, za nim Sparda o: „stessi ribelli”. Wszakże Цанкова-Петкова tłumaczy wiernie: „бунтовник”, podobnie Литаврин, który sugeruje zepsucie tekstu, bądź możliwość, że Kekaumenos wiedział coś więcej o prawdziwych intencjach Nikoulitzasa, przyp. 693, s. 508. W recenzji wydawniczej niniejszego tomu Kiril Marinow zaproponował jeszcze jedno rozwiązanie: zamierzoną ironię autora.

⁹⁹ Jako władcę: *verbum* „πολυχρονίζω” jest terminem z formalnych aklamacji cesarskich, „życzeniem długiego życia i panowania”, np. *De cerim.*, 547 (Bonn): „(...) ὁ δὲ λαὸς διὰ νεύματος τοῦ πραιποσίτου λέγει, „πολυχρόνιον ποιήσει ὁ θεὸς τὴν βασιλείαν ὑμῶν”.

czona dzikimi i bardzo głębokimi urwiskami. Przybył tam, zaś ani tamtejsi ludzie nie chcieli z nim walczyć, ani sam buntownik⁹⁸ z nimi. Odstąpiwszy, rozmieścił wojsko. Rozbiwszy przeto obóz naprzeciw nich na równinie poniżej twierdzy, powiadomił ich, by zeszli do niego. Oni zeszli wszyscy razem, a zsiadłwszy z koni, stanęli naprzeciw niego na środku obozu ze związanymi rękoma, mówiąc: „Jesteśmy twoimi sługami i jeśli rozkażesz, pozdrowimy ciebie”⁹⁹. On im powiedział: „Wiem, iż jeśli was uwolnię i odejdziecie, od momentu, gdy wejdziecie do twierdzy, nie będziecie wierni temu, co uzgodniliście ze mną. Dlatego było rzeczą słuszną, że was tu zatrzymałem. Wszakże stare prawo wojenne stanowi, iż kto z własnej chęci przybywa czy to do cesarza, czy do tyrana, bądź stratega, nie może zostać zatrzymany wbrew swej woli, lecz może swobodnie powrócić do siebie. Stąd też i ja was uwalniam, odejdźcie z radością do waszych domów. Ale jeśli mnie oszukujecie, nie oszczędzę was”. Oni zaś odeszli, złożywszy mu tysiące obietnic. Wkroczywszy do twierdzy na mocy jego pozwolenia, zaczęli zachowywać się arogancko, jak to jest w zwyczaju ludzi nieokrzesanych. On zaś, załując ich postępowania, przystąpił do oblężenia ze względu na ich wykroczenia. Nie chciał wszakże z nimi walczyć – skoro nie dobrowolnie przyłączył¹⁰⁰ się do buntu – by zmuszać ich do uznania go, lecz ze względu na armię: oby się nie obrazili, gdyż potraktowaliby ją jak złoczyńcę. Ze względu na ich występki i pychę, uderzywszy¹⁰¹ na nich, oblegał ich przez dwa dni, a trzeciego zwyciężył. Tymczasem dotarła przysięga i wizerunek¹⁰² błogosławionego cesarza. Miał obietnice zatwierdzenia rang i wiele innych kwestii. Wszakże służący cesarscy mówili wedle własnej chęci. Nie postępowali właściwie, lecz fałsz i niesprawiedliwość były na ich ustach, a podstęp czyhał na wargach. Nie chcieli bowiem wówczas pokoju, lecz by ziemia splamiła się trupami i krwią chrześcijan. Mój krewny¹⁰³ skoro wpadł nieoczekiwanie w takie nieszczęście, modlił się do Boga, by został z niego wyciągnięty

¹⁰⁰ *Verbum* „ὀπεισθηθῶν” gram. jest zarówno 1 sg. jak i 3 pl., stąd można je zrozumieć także jako „przyłączyli się”. Wariant pierwszy uważamy za bardziej odpowiadający kontekstowi dalszej części zdania o niechęci Nikoulitzasa do zostania przywódcą powstania i „wyższej konieczności”, podobnie Литаврин i Spadaro, przeciwnie Beck.

¹⁰¹ Литаврин, s. 278 app. cr. oraz Lemerle, *Prolégomènes...*, s. 105, proponują koniekturę: „εἰσελαθῶν”, tzn. part. aor. N. sg. zamiast 1 sg. ind. aor. (mss. i Spadaro).

¹⁰² Brak jasności w kwestii, czy była to ikona Chrystusa, na którą później przysięgał Nikoulitzas, czy też portret cesarza, mający charakter formalnoprawny (jako symbol legitymizujący dokument: „ὄρκος”). Opcje te się nie wykluczają: na dołączonym do dokumentu wizerunku cesarz mógł przecież być przedstawiony z Chrystusem.

¹⁰³ Na temat rodziny Kekaumenosa i pokrewieństwa z bohaterami jego narracji, zob. Wstęp. Ze względu na w dużej mierze hipotetyczny charakter genealogii autora, pozostawiamy tu znaczenie neutralne.

χριστιανῶν μολύνεσθαι τὴν γῆν. Ὁ συμπέθερος μου δὲ εἰ καὶ εἰς τοιαύτην συμφορὰν ἐνέπεσεν ἀπροσδοκῆτως, ἠύχετο τῷ Θεῷ ὑσθῆναι ταύτης καὶ εἰρηνεῦσαι τὰ πράγματα. Ὁ δὲ ἀγαθὸς Θεὸς ἠλέησεν αὐτόν, καὶ τῇ αὐτοῦ χάριτι ἠδυνήθη εἰρηνεῦσαι πάντα ὅσα ἤθελεν. Ἐλαβεν οὖν τοὺς ὄρκους καὶ τὴν ἀγίαν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν καὶ τῆς Θεοτόκου καὶ ἄλλων ἀγίων πολλῶν τῶν ἐν τῇ εἰκόνι ὄντων, ἠυχάριστησεν τῷ Θεῷ τῷ τὴν εἰρήνην βραβεύοντι, προσκαλεσάμενος δὲ τὸν λαόν ἐξήνεγκεν καὶ ἐνώπιον πάντων τὰς εἰκόνας καὶ ὑπέδειξεν αὐτοῖς, ὑπανέγνω δὲ αὐτοῖς καὶ τὸν ὄρκον καὶ προέτρεψε αὐτοὺς εἰρηνεῦειν καὶ ἕκαστον εἰς τὰ ἴδια ἀπελθεῖν. Οἱ δὲ οὐκ ἤθελον, ἀλλ' ἔλεγον· 'Πόλεμον ἐκίνησας, εἰρήνην μὴ ζῆτε'. Ἐκείνου δὲ ἐνισταμένου τὰ πρὸς εἰρήνην ἐκεῖνοι οὐ κατένευον, φωνάς ἀφιέντες μεγάλας οἶα λαὸς ἄτακτος φιλεῖ ποιεῖν. Προσέταξεν οὖν ἀποκλεισθῆναι ἀπὸ μὲν τῶν Βλάχων τὸν πρόκριτον αὐτῶν ἄρχοντα Σθλαβωτᾶν τὸν Καρμαλάκιον, ἀπὸ δὲ τῶν Λαρισαίων Θεόδωρον Σκριβονα τὸν Πεταστόν. Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἰδόντες τοὺς τοιούτους ἀπαγομένους ἐπὶ θάνατον ἐφριζαν καὶ προσπεσόντες αὐτὸν πάντες ἐζήτουν τὸ συμπαθῆσαι αὐτὸν αὐτοῦς, λέγοντες· 'Ποιοῦμεν ὃ ἂν προστάξεις ἡμῖν'. Ἐπικαμφθεὶς οὖν ἐκεῖνος ταῖς αὐτῶν παρακλήσεσιν συνεπάθησεν αὐτοὺς καὶ ἀναλαβόμενος τοὺς προκρίτους τῶν Βλάχων καὶ τῶν Λαρισαίων ἀπῆλθεν πρὸς τὸν κατεπάνω Βουλγαρίας Ανδρόνικον τὸν Φιλοκάλην, ὃς τὸν ὄρκον αὐτῷ ἔπεμψε τοῦ βασιλέως. Ἦῤῥεν δὲ αὐτὸν εἰς τὸν Πετερίσκον, συσσελλόμενον καὶ φοβούμενον αὐτὸν πολλά· οὐ γὰρ προσεδόκει ἀληθεύειν αὐτὸν τὴν εἰρήνην. Κάκειθεν δὲ εἰσηλθεν πρὸς τὸν μακαρίτην βασιλέα ἐν τῇ πόλει, ὃς ἐδέξατο αὐτὸν καλῶς, καὶ ἐπὶ τέσσαρσι μῆσὶ περιεπάτει ἐν τῇ πόλει ἀδεῶς· μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ εἰσελθόντων προκρίτων Βλάχων καὶ Λαρισαίων. Μετὰ δὲ τοῦτο ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν μακαρίτην πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως κῦρ Ἰωάννην τὸν Ξιφιλῖνον, ὡς εἴπερ βεβηλώσει ὁ πατριάρχης τὸν ὄρκον καὶ ἀθετήσῃ τὰ συμφωνηθέντα δι' αὐτοῦ, τότε ἵνα τον ἐργάσωνται καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ. Ὡς δὲ ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης μᾶλλον ἐπεκύρωσε τὸν ὄρκον συμπαθήσας αὐτὸν μετὰ καὶ τῶν σὺν ἐκείνῳ πάντων καὶ ἀπολύσας αὐτὸν τοῦ ἐγκλήματος, ὠργίσθη δὲ φανερῶς ὁ βασιλεὺς καὶ ἐξώρισεν αὐτὸν εἰς τὸ Ἀρμενιακὸν εἰς τὸ κάστρον Ἀμασειάς, καθείρξας αὐτὸν ἐν φυλακῇ τῇ λεγομένῃ Μαρμαρωτῇ. Ἐν ἧ καὶ καθήμενος ἔγραψεν πρὸς τὸν πάππαν μου τὸν Κεκαυμένον ἅπερ ἔπαθεν ἐν τῷ παντὶ βίῳ. Τελευτήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως ἐβασίλευσεν ἀντ' αὐτοῦ Ῥωμανὸς ὁ Διογένης,

¹⁰⁴ Imię zawiera rdzeń σθλαβ-. Ostatnio Johannes K o d e r wysunął hipotezę, iż pierwotne słowiańskie σλαβ-, było trudne dla oddania przez fonetykę grecką, stąd wprowadzenie na gruncie greckim fonemu θ i κ (σκλαβ-), zob. *Anmerkungen zum Slawen-Namen in byzantinischen Quellen*. „TM” 14 (2002),

i uspokoił sytuację. Dobry Bóg zlitował się nad nim i dzięki Jego łasce mógł wszystko uspokoić, tak jak chciał. Wziął więc obietnice, świętą ikonę Chrystusa Boga naszego, Matki Bożej i wielu innych świętych, będących na ikonie: złożył dziękczynienie Bogu, który przynosi pokój, a wezwawszy wojsko, wyniósł naprzeciw wszystkim ikony i pokazał im. Odczytał im obietnicę i nakłaniał ich do pokoju i rezeńścia się do swoich domów. Oni jednak nie chcieli, lecz rzekli: „Wzbudziłeś wojnę, nie szukaj pokoju”. Mimo, że on obstawał przy pokoju, nie posłuchali go; podnieśli wielki zgielek, jaki ma zwyczaj czynić wojsko w bezładzie. Poleciał on więc zatrzymać spośród Błachów ich głównego archonta Sthlabotasa¹⁰⁴ Karmalakesa, a z mieszkańców Larisy Teodora Skribona Petasta. Wszyscy pozostali, widząc ich, prowadzonych na śmierć, zatrzęśli się ze strachu i padłwszy mu do stóp wszyscy prosili, by się nad nimi zlitował, mówiąc: „Uczynimy, co nam rozkażesz”. Nakłoniony ich prośbami zlitował się nad nimi i zabrawszy przywódców Błachów i ludzi z Larisy, odszedł do katepano Bułgarii Andronika Filokalesa¹⁰⁵, który przesłał mu obietnicę cesarza. Znalazł go w Peteriskos¹⁰⁶, w niepewności i wielkim strachu, gdyż nie przypuszczał on, że [Nikoulitzas] prawdziwie chce pokoju. Stamtąd zaś udał się do błogosławionego cesarza w Mieście, który przyjął go pięknie, po czym cztery miesiące spędził spokojnie w Mieście, razem z przybyłymi z nim, przywódcami Błachów i ludzi z Larisy. Później [cesarz] posłał go do błogosławionego patriarchy Konstantynopola, pana Jana Ksifilinos¹⁰⁷, tak by ten uznał przysięgę za bezbożną i anulował wszystkie z niej wynikające postanowienia, a wówczas zajmą się też nim i jego ludźmi. Ponieważ najświętszy patriarcha jeszcze bardziej umocnił przysięgę, zgadzając się z nim i ze wszystkimi, co z nim byli i uwolnił od zarzutu. Cesarz wyraźnie się rozzłościł i zesłał go [Nikoulitzasa] do Armeniakon, do twierdzy Amasea, zamykając w więzieniu zwanym Marmarote. Osadzony w nim, napisał do ojca mego, Kekaumena¹⁰⁸, co wycierpiał w całym życiu¹⁰⁹. Po

s. 333-346. Jest to gruntowna analiza językoznawcza. Niemniej podobne skromne uwagi – niezależnie? – poczynił m.in. Литаврин, przyp. 713, s. 512.

¹⁰⁵ N. Bănescu sugeruje, iż zastąpił on Nikefora Botaneiateasa w 1065 r., co by znaczyło, że pełnił funkcję dopiero od roku: *Ein neuer κατεπάνω Βουλγαρίας*. „BZ” 25 (1925), s. 331-332 i *Les ducs byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*. Bucarest 1946, s. 144.

¹⁰⁶ Dzis. Petarsko nad małym jeziorem Peterisk, na południowy zachód od jeziora Ostrowo.

¹⁰⁷ *Terminus post quem* dla napisania dzieła Kekaumena, zob. wstęp.

¹⁰⁸ Jedno z prawdopodobnych źródeł dla Kekaumena, zob. wstęp.

¹⁰⁹ Ponieważ wydarzenia w Serbii miały miejsce latem 1066, a Nikoulitzas jeszcze cztery miesiące przebywał w stolicy, do lochu trafił na przełomie 1066/67. Spędził w nim ponad rok, gdyż Roman Diogenes był koronowany 1 stycznia 1068 r., a przecie listy uwalniające nie nadeszły natychmiast, zob. następny paragraf.

ἀνὴρ μνημονεύων φιλίας. Ἄμα τῷ ἀναγορευθῆναι αὐτὸν τῇ ἡμέρᾳ ἔγραψεν πρὸς τὸν πρωτοσύγκελλον Γεώργιον καὶ πραιπόρω Ἀρμενιακοῦ τὸν Κορίνθιον ὅπως μὴ κωλύσῃ αὐτὸν τοῦ εἰσελθεῖν ἐν τῇ πόλει. Ἦν γὰρ ὁ μακαρίτης Διογένης φίλος αὐτοῦ ἐξ ἀρχῆς, ὁπότεν ἦν κατεπάνος. Ἐγραψε δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν: ‘Χαίρου καὶ εὐφραίνου, ὅτι ὁ Θεὸς ἀνεβίβασέ με εἰς τὴν βασιλείον ἀρχήν, καὶ ἔλθε τάχιον ὅπως εὐεργετηθῆς παρὰ τῆς βασιλείας μου’. Ὁ καὶ ἐποίησεν, καὶ εἰσηλθεν ἐν τάχει πρὸς τὴν βασιλεύουσαν, προσκυνήσας καὶ ἀπευχαριστήσας αὐτῷ περὶ ὧν ἐμνήσθη αὐτοῦ· Πλὴν οὐδὲν ἕτερον ἀγαθὸν αὐτὸν πεποίηκεν εἰ μὴ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Γρηγόριον ἐτίμησε πρωτοσπαθάριον σπαθαροκανδιάτην ὄντα καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Παγκρατίου ἠΐξησε τὴν ὄγαν. Διὰ τὸν τῶν ἀνθρώπων φθόνον δὲ προσέταξεν ἐκεῖνον ἀπελθεῖν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ καὶ πράττειν εἴ τι καὶ βούλεται· εἶχεν γὰρ εἰς αὐτὸν ὑπολήψεις ἀγαθὰς. Διετέλεσεν οὖν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ χρόνους τέσσαρας ἀναπαυόμενος καὶ εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ καὶ αὐτῷ· καίπερ πολλῶν ὄντων τῶν διαβαλλόντων αὐτόν, ἀλλ’ οὐδενὶ ἐπίστευε. Ληφθεὶς οὖν ὁ μακαρίτης παρὰ τῶν Περσῶν αἰχμάλωτος, εἰσηλθε πάλιν εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Ἦν γὰρ τότε ὁ μεγαλοδοξότατος σεβαστοφόρος κύρ Νικηφόρος κριτῆς Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, ἀνὴρ ἄριστος εἰς πάντα καὶ φρονιμώτατος πάνυ ἀκριβῶς τε ἐξησκημένος τὴν τε στρατηγικὴν καὶ πολιτικὴν ἐμπειρίαν, εἰ καὶ εὐνοῦχος ἦν, μεγαλόψυχος, πάνυ ὀξύτατος, νοῶν καὶ λέγων προχειρότατα. Καὶ εἶδεν καὶ συνέτυχεν αὐτῷ καὶ ἠθέλησεν ἐπαινεῖν αὐτόν, διαδεχθεὶς γὰρ διήλθεν διὰ τῆς Λαρίσης, καὶ συνεβούλευσεν αὐτῷ εἰσελθεῖν ἐν τῇ πόλει διὰ τὸ

¹¹⁰ Roman (1068-1071) poślubił wdowę po Konstantynie, Eudokię Makrembolitissę. Funkcję duksa/katepano (a nie stratega, jak chce Л и т а в р и н, przyp. 731, s. 517-518) Paristrionu pełnił w latach 60., zob. Attal. 73.18-74. 5 (opis zwycięskiego odparcia najazdu Saumatów [wg. Jonathana S h e r a r d a, *Byzantine and the Steppe-Nomads*, [w:] Günter P r i n z i n g, Maciej S a l a m o n (Hrsg.), *Byzanz und Ostmitteleuropa 950-1453* (MVB 2). Wiesbaden 1998, s. 55-83, tu s. 66-67; Węgrów). Michał Attaleiates określa jego funkcję bardzo nieprecyzyjnie: „Εμπιστευθείς οὖν ἐπὶ τέλει τοῦ βασιλέως τοῦ Δούκα τὴν τῆς Σαρδικῆς ἀρχήν.” („W końcu panowania Doukasa powierzono mu władzę Sardiki”); „(...) τῶν περὶ τῶν Ἰστρον ἄρχων πόλεων (...).” („archon miast wokół Istru”). Natomiast jasno Kont. Scyl. 121. 14-16 (ed. T s o l a k e s; następnie przedstawiona została udana pacyfikacja Pieczyngów w okolicach Sardiki): „Ἦν μὲν προβεβλημένος δοῦξ Σαρδικῆς ὁ Διογένης, πατρίκιος δὲ τυγχάνων ἐζήτησε τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον τὸν Δούκαν τιμηθῆναι βεστάρχης”. O tym, że tą specjalną strefą nadgraniczną kierował urzędnik tej funkcji i to już pod koniec pierwszej połowy XI w., świadczą pieczęcie: Ivan J o r d a n o v, *The Katepanate of Paradounavon according to the Sphragistic Data*. „SBS” 8 (2003), s. 203-211; Alexandru M a d g e a r u, *The Periphery against the Centre: The Case of Paradunavon*. „ZRVI” 40 (2003), s. 49-56; Nestor jako katepano; I d e m, *Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X-XII*. Târgoviște 2007; też syntetycznie K r s m a n o v i ć, *The Byzantine Province...*, s. 194-198.

¹¹¹ Tzw. „ρόγα”: świadczenie finansowe, wypłacane osobom, posiadającym rangę, bądź stanowisko w administracji cywilnej i wojskowej, por. Paul L e m e r l e, „Roga” et rente d’État au Xe-XIe

śmierci cesarza władzę cesarską przejął po nim Roman Diogenes¹¹⁰, mąż szanujący przyjaźń. Zaraz w dniu swojej koronacji napisał do protosynkellosa i praitora Armeniakon, Jerzego z Koryntu, aby nie przeszkadzał mu [Nikoulitzasowi] powrócić do Miasta. Błogosławiony Diogenes był bowiem od dawna jego przyjacielem, jeszcze z czasów gdy był katepano. Napisał zaś do niego: „Ciesz się i raduj, że Bóg powołał mnie na tron cesarski, a przybądź szybko, byś mógł zostać obdarowany przez moją władzę cesarską”. Tak on uczynił i pospiesznie przybył do Cesarskiego Miasta, złożyłwszy proskynezę i dziękując mu [Romanowi], że o nim pamiętał. Ten jednak nie uczynił innego dobrodziejstwa, jak to, że uszanował jego syna Grzegorza, protospatariosa, rangą spatarokandidatos, a bratu tegoż, Pankratisowi, podwyższył pensję¹¹¹. Ze względu na zawzięcie ludzi nakazał mu wracać do domu i czynić, co zechce: miał bowiem o nim dobre mniemanie. Powrócił [Nikoulitzas] zatem do swego domu, odpoczywając przez cztery lata, dziękując Bogu i cesarzowi. Albowiem, chociaż wielu spiskowało przeciw niemu, to tamten nikomu nie uwierzył. Po tym, gdy błogosławiony [cesarz] został uwięziony przez Persów¹¹², przybył do Cesarskiego Miasta. Kritesem Peloponezu i Hellady był wówczas najświetniejszy pan, sebastoforos¹¹³ Nikefor¹¹⁴, mąż we wszystkim najlepszy, bardzo roztropny, z najwyższą starannością wykorzystujący doświadczenie wojskowe i polityczne. A mimo, że był eunuchem, to nieprzeciętnie ostrego sądu, wielce roztropny w myśli i słowie. Ten zobaczył i spotkał się z nim: chciał mu doradzić, a podróżował wówczas przez Larisę. Poradził mu, aby przybył do Miasta, gdyż autokratozem¹¹⁵ został

siècles. „REB” 25 (1967), s. 77-100, także jako nr XVI w zbiorze L e m e r l e’a, *Le Monde de Byzance*. Londres 1978.

¹¹² Tzn. Turków Alp Arslana po klęsce pod Mantzikertem 26 sierpnia 1071 r. Niedawno ukazała się monografia Jacka B o n a r k a, *Bizancjum w dobie bitwy pod Mantzikert*. Kraków 2011, w której uczoney kreśli szeroką panoramę dziejów politycznych XI w.

¹¹³ Brak jasności nie tylko w kwestii funkcji, lecz także charakteru: urząd czy ranga (do tej drugiej ewentualności zdaje się przychylić Л и т а в р и н, przyp. 745, s. 520)? Być może sebastoforos miał obowiązki odnośnie do opieki nad cesarskim sztandarem; znany od X do XII w., zob. K a z h d a n, ODB, s. 1862; R. G u i l l a n d, *Le Sebastophore*. „REB” 21 (1963), s. 199-205.

¹¹⁴ Noszący też zdrobniałe imię Nikeforitzes, logoteta dromou, por. Л и т а в р и н, przyp. 746, s. 520-521. Negatywnie odmalowany u Attaleiatesa (133.17-134.14, 134. 24-135.15; 149.16-18, ten ostatni frg. por. J. E. K a r a y a n n o p u l o s, *Zur Finanzpolitik des Parapinakes*. „Античная древность и средние века” 10 [1973], s. 109-111); wzmianka o nim u tegoż autora (148. 1) jest ważnym elementem dyskusji nad genezą instytucji pronoi, por. G. O s t r o g o r s k y, *Die Pronoia unter den Komnenen*. „ZRVI” 12 (1970), s. 41-54, zwł. s. 43.

¹¹⁵ Prawdopodobnie aluzja do niezależnienia Michała od Eudokii Makrembolitissy: ten mały „zamał stanu” miał miejsce 24 (O s t r o g o r s k i; Timothy V e n n i n g, *A Chronology of the Byzantine Empire*. NY 2006) bądź 26 (Л и т а в р и н, przyp. 753, s. 523) października tegoż roku i skutkował zesłaniem cesarzowej do monasteru Piperoudion nad Bosforem.

ἐκ νεότητος αὐτοκρατορεῦσαι τὸν πρῶτατον καὶ ἡμερώτατον κύρ Μιχαήλ. Σκεψάμενος οὖν καὶ αὐτὸς ὡς ἀγαθὴ ἐστὶν ἡ συμβουλή, εἰσῆλθεν προσκυνῆσαι τῷ βασιλεῖ, καὶ ἀπεδέξατο αὐτὸν ὁ βασιλεὺς. Ἦρῃσεν δὲ ἡμέρας πολλὰς καὶ ἐκακοπάθησεν διὰ τὸ ἔχειν αὐτὸν ἀναγκαίας δουλείας. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐβάλετο αὐτὸν ἀρχηγέτην τε καὶ ἀναγραφέα τῶν τε κονταράτων καὶ τῶν πλωϊμων. Ἰδὼν γὰρ ὁ Θεὸς ὅτι ἀπὸ κακουργίας ἐκείνου οὐ γέγονε τὸ μούλτον, ἐνέβαλεν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως κύρ Μιχαήλ τοῦ ἔλεειν καὶ προσπαθεῖν αὐτόν. Οὐδέποτε γὰρ τις ἐτόλμησεν ἀνταρσίαν ποιῆσαι κατὰ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς Ῥωμανίας πειρώμενος διαφθεῖραι τὴν εἰρήνην, καὶ οὐκ αὐτὸς διεφθάρη. Διὰ ταῦτα οὖν παραγγέλλω ὑμῖν, τέκνα μου ἡγαπημένα, οὐς μοι δέδωκεν ὁ Θεός, εἰς τὸ μέρος τοῦ βασιλέως, καὶ εἰς τὴν δούλωσιν αὐτοῦ εἶναι. Ὁ γὰρ ἐν Κωνσταντινουπόλει καθεζόμενος βασιλεὺς πάντοτε νικᾷ.

81. 10-7 (298-300). Εἰπὼν δὲ καὶ ἕτερον τῇ βασιλείᾳ σου καταπαύσω τὸν περὶ τούτου λόγον. Ἀράλτης βασιλέως μὲν Βαραγγίας ἦν υἱός, ἔχων δὲ ἀδελφὸν τὸν Ἰούλαβον, ὃς καὶ μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κατέσχε τὴν πατρικὴν βασιλείαν, προβαλόμενος Ἀράλτην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ δευτερον μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλείαν. Ὅς δὲ καὶ νέος ὢν ἠθέλησεν εἰσελθεῖν καὶ προσκυνῆσαι τῷ μακαριωτάτῳ βασιλεῖ κύρ Μιχαήλ τῷ Παφλαγόνι καὶ ἐν θεᾷ γενέσθαι τῆς Ῥωμαϊκῆς καταστάσεως· ἤγαγε δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ λαόν, ἄνδρας γενναίους πεντακοσίους· καὶ εἰσῆλθε, καὶ ἐδέξατο αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ὡς ἐνεδέχετο, καὶ ἀπέστει-

¹¹⁶ Michał VII Doukas. Jest rzeczą interesującą, iż Nikoulitzas otrzymał funkcje od Doukasa, wroga poprzedniego cesarza, który przecież był długoletnim przyjacielem Nikoulitzasa. Roman wyciągnął go z lochów Amasei ale przecież nie nadał żadnego urzędu. Nikoulitzas wrócił do Larisy jako osoba prywatna.

¹¹⁷ Termin bardzo ogólny, bez sprecyzowania stopnia, funkcji i rangi. Nie można sprecyzować jaką jednostką floty dowodził Nikoulitzas. „Anagrafeus” to urzędnik odpowiedzialny za kontrolę stanu majątku, w tym zwłaszcza posiadłości ziemskich, ale nie tylko, por. K a z h d a n, ODB, s. 84.

¹¹⁸ Zob. przyp. 25 do Michała Psellosa.

¹¹⁹ Harald (żył w l. 1015-1066) był synem Sigurda, który był królem regionu Ringerike, ale nie królem całej Norwegii. Stąd Olaf był jego przyrodnim bratem.

¹²⁰ Olaf, król Norwegii w l. 1016-1028. Relacja tu przytoczona jest bardzo skrótowa, pomija problemy Harald w kraju oraz jego pobyt u Jarosława Mądrego w Kijowie w l. 1031-1034. To od księcia ruskiego Harald przybył do Konstantynopola. Najnowszy przegląd literatury wraz z analizą źródeł skandynawskich i ruskich na temat Wikinga, zob. Teresa Wołińska, *Wareg w Bizancjum. Sycylijska przygoda Haraldraade*. „Balkanica Posnaniensia” 15 (2009), s. 65-85.

¹²¹ Tak też: DAI, 13. 115.

¹²² Pod dowództwem Jerzego Maniakesa w l. 1037-1040 (należy zwrócić uwagę, iż relacja Skylitzesa przynosi tu problemy chronologiczne, gdyż kronikarz korzystał z różnych źródeł, zob. więcej: Jonathan Shepard, *Byzantium's Last Sicilian Expedition: Scylitzes' Testimony*. „Rivista di Studi Bi-

młody, najłagodniejszy i jak najbardziej dobroduszny pan Michał¹¹⁶. Sądząc, że rada jest dobra, [Nikoulitzas] udał się złożyć cesarzowi proskynezę i został przez cesarza przyjęty. Spędził jednak beczynnie wiele dni i cierpiał z tego powodu, gdyż miał dużo obowiązków. Potem cesarz uczynił go dowódcą¹¹⁷ i anagrafeusem włóczników i statków. Bóg zaś widząc, że bunt nie był wynikiem złego działania tegoż, nakłonił serce najpobożniejszego cesarza pana Michała do litości i współczucia nad nim. Nigdy bowiem ten, kto ośmielił się wszcząć rebelię¹¹⁸ przeciw cesarzowi i Romanii, usiłując zniszczyć pokój, sam nie został zgubiony. Dlatego też zaklinam was, dzieci moje ukochane, które dał mi Bóg, abyście pozostawali po stronie cesarza i w jego służbie. Albowiem zasiadający w Konstantynopolu cesarz zawsze zwycięża.

Opowiem Twojemu Majestatowi Cesarskiemu o innym wydarzeniu, kończąc ten temat. Haraltes był synem króla Barangii¹¹⁹. Miał brata Hiulabosa¹²⁰, który po śmierci ojca przejął władzę ojcowską, a swego brata Haraltesa uznał za drugiego po nim do władzy. Ten zaś, będąc jeszcze młodym człowiekiem, chciał przybyć i złożyć proskynezę błogosławionemu cesarzowi, panu Michałowi Paflagonowi i na własne oczy zobaczyć porządek rzymski¹²¹. Poprowadził też ze sobą oddział, pięciuset znakomitych mężów. Przybył, a cesarz przyjął go tak, jak należało. Wysłał go też z jego oddziałem na Sycylię¹²², tam bowiem przebywało rzymskie wojsko, walczące o wyspę. Odszedłszy, dokonał wielkich czynów. Po zajęciu wyspy wrócił ze swym oddziałem do cesarza, a ten mianował go manglabitą¹²³. Wkrótce Delian

zantini e Neollenici” 14-16 [1977-1979], s. 145-159). Fragment ten pomija walki Haraldal na Bliskim Wschodzie i, być może z Pieczyngami, por. Wołńska, *Wareg w Bizancjum...*, s. 68-70. Podobnie jednym zdaniem podsumowuje walki na wyspie, które natomiast szczegółowo opiewa Snorri.

¹²³ Manglabici stanowili specjalny korpus gwardii cearskiej (VIII-XI w.), którego zadaniem było pacyfikowanie tłumów. Nazwa pochodzi od będącej na ich wyposażeniu maczugi/palki, „τὸ μαγγλάβιον”. Wzmianka, iż Harald został zaliczony w ich skład jest istotna w dyskusji nad dokładniejszym zdefiniowaniem stanowiska i rangi dowódcy. Wskazuje bowiem na honorowy, tzn. zaszczytny a nie praktyczny, charakter dowództwa jednostki: Harald nie był przecież szeregowym żołnierzem, został w ten sposób wyróżniony za swoją służbę. Jako wolny przywódca swojej kompanii (*druzina*) nie mógł być przecież zwykłym oficerem średniego szczebla. Pełnił więc tę funkcję honorowo, a praktyczną stronę zajmował się oficer niższego szczebla. Por. w kontekście niewielkiej ilości źródeł w tej sprawie: Ivan Jordano, *The Lead Seals of epi tou manglaviou from Bulgaria*. „Античная древность и средние века” 39 (2009), s. 171-182. Ciekawa, choć raczej mało prawdopodobna, jest hipoteza X. Михэску, *Прямое византийское влияние в румынском языке*. „RESEE” 1 (1963), 345-376, tu s. 349, proponuje znaczenie potoczne, zachowane w jęz. rumuńskim: „kapitan statku”, „dowódca”. Sceptycznie do tej sugestii odniósł się także Michaił Biko, *Byzantine sources for the history of Balticum and Scandinavia*, [w:] *Byzantino-Nordica 2004*, ed. by Ivo Vot, Janika Päli. Tartu 2005, s. 12-28, tu: s. 21.

λεν αὐτὸν μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ εἰς Σικελίαν· ἐκεῖ γὰρ ἦν ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατός, πολεμῶν τὴν νῆσον. Καὶ ἀπελθὼν ἐνεδείξατο ἔργα μεγάλα. Ὑποταγείσης δὲ τῆς Σικελίας ὑπέστρεψε μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸ βασιλέα, καὶ ἐτίμησεν αὐτὸν μαγγλαβίτην. Μετὰ δὲ ταῦτα ἔλαχε τὸ τεμουλτεῦσαι τὸν Δελιάνον εἰς Βουλγαρίαν. Καὶ ἐσυνεταξίδευσεν καὶ ὁ Ἀράλτης μετὰ τοῦ βασιλέως, ἔχων τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐνεδείξατο ἔργα εἰς τοὺς πολεμίους ἄξια τῆς εὐγενείας καὶ τῆς γενναιότητος αὐτοῦ. Ὑποτάξας δὲ τὴν Βουλγαρίαν ὁ βασιλεὺς ὑπέστρεψεν. Ἦμην δὲ κἀγὼ τότε ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τοῦ βασιλέως κατὰ τὸ δυνατόν. Ἐλθόντων δὲ ἡμῶν ἐν Μοσνουπόλει, ἀμειβόμενος αὐτῷ ὁ βασιλεὺς ὑπὲρ ὧν ἀγωνίσαστο ἐτίμησεν αὐτὸν σπαθαροκανδιδάτην. Μετὰ δὲ τὴν τελευταίαν τοῦ κύρ Μιχαήλ καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ τοῦ ἀποβασιλέως ἠθέλησεν ἐπὶ τοῦ Μονομάχου αἰτησάμενος ὑποχωρῆσαι εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ, καὶ οὐ συνεχωρήθη, ἀλλὰ γέγονεν αὐτῷ στενὴ ἢ ἔξοδος. Ὅμως λαθὼν ὑπεχώρησεν καὶ ἐβασίλευσεν εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ ἀντὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰουλάβου. Καὶ οὐκ ἐγόγγυσεν ὑπὲρ ὧν ἐτιμήθη μαγγλαβίτης ἢ σπαθαροκανδιδάτης, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ βασιλεύων ἐφύλαξε πίστιν καὶ ἀγάπην πρὸς Ῥωμαίους.

90.19-13 (s. 316-318). Καὶ τὸν μὲν βασιλέα τίμα καὶ ἀγάπα καὶ τοὺς συνηγοροῦντάς σοι πάντας. Καὶ εἰ φρόνιμος εἶ, μὴ θελήσης ψεύδεσθαι τῷ βασιλεῖ καὶ λόγοις πιθανοῖς νομιζέας ὑποκλέπτειν αὐτὸν καὶ δῶρα ἐξ αὐτοῦ πορίζεσθαι· οὐ γὰρ ἀγαθὸν σοι ἀποβήσεται. Εἶπω γὰρ σοι περὶ ἑνὸς τοπάρχου τί ἔπαθε, τοὺς πολλοὺς παρεάσας. Ἰαδῶρα καὶ Σάλων πόλεις εἰσὶ τῆς Δαλματίας. Ἦν δὲ ἐν αὐτῇ ἄρχων καὶ τοπάρχης Δοβρωνᾶς τις φρόνιμος καὶ ἰκανώτατος. Ἠθέλησε δὲ ποτε ἔλθειν καὶ προσκυνῆσαι τὸν μακαρίτην βασιλέα κύρ Ῥωμανὸν τὸν Ἄργυρον, ὃ δὲ ἐφιλοτιμήσατο αὐτὸν δῶροις καὶ τιμαῖς καὶ ἀπέλυσε εἰς τὰ ἴδια μετὰ πλούτου πολλοῦ. Ἠδυνθεὶς οὖν ταῖς εὐεργεσίαις ἐποίησε τοῦτο καὶ αὐθις. Καὶ πάλιν φιλοτιμηθεὶς, οὐχ ὡς τὸ πρότερον ἀλλὰ σπανίως, ὑπεχώρησε. Τελευταῖσαντος δὲ τοῦ τοιοῦτου βασιλέως, ἐβασίλευσεν ὁ μακαρίτης βασιλεὺς κύρ Μιχαήλ

¹²⁴ O źródłach skandynawskich, por. С т о я н о в, *Въстанието...*

¹²⁵ 10 grudnia 1041 r.

¹²⁶ Mowa o Michale V, synu Marii, siostry Michała IV, obalonym 21 kwietnia 1042 r. Tekst grecki może być przyczyną zamieszania, gdyż termin „ἀνεψιός” to przede wszystkim „kuzyn”, „brat ciocięczy/stryjeczny”. W epoce bizantyńskiej wszakże rozszerza swój zakres znaczenia.

¹²⁷ Prawdopodobnie cesarz obawiał się bardzo dobrych kontaktów Haralda na Rusi w związku ze zbliżającym się najazdem (wydarzenia 1043 r., por. Psellos, 6.90-95; Wo li Ń s k a, *Wareg w Bizancjum...*, s. 84). Inną hipotezę prezentuje ostatnio Giampiero N o v e l l o, *Giorgio Maniace. „Porphyra” 4: 9* (2007), s. 83-99, mianowicie iż to zatrzymanie było wynikiem intrygi Maniakesa ze względu na zaszłości sycylijskie, s. 94-95, też B l ö n d a l, *The Varangians...*, s. 54-102.

zbuntował się¹²⁴ w Bułgarii. Haraltes dołączył ze swoim oddziałem do cesarza i dokonał na wrogach czynów godnych jego szlacheznego urodzenia i męstwa. Cesarz powrócił, spacyfikowawszy Bułgarię. Ja też wówczas walczyłem przy cesarzu tak, jak potrafiłem. Gdy przybyliśmy do Mosynopolis, cesarz odwdzieczył mu się za to, co uczynił, mianując go spatarokandidatosem. Po śmierci pana Michała¹²⁵ i jego siostrzeńca¹²⁶, byłego cesarza, za Monomacha, zapragnął [Haraltes] powrócić do swojej ziemi. Nie uzyskał jednak pozwolenia, lecz wyjście było dla niego zamknięte¹²⁷. Wszakże odszedł potajemnie i panował na swojej ziemi po bracie swoim Hiulabosie. Nie szemrał też, że był manglabitą czy spatarokandidatosem; co więcej: panując¹²⁸, zachowywał ufność i miłość do Rzymian.

Szanuj cesarza i kochaj, a także wszystkich twoich zastępców. Jeśli jesteś rozsądny, to nie zechcesz kłamać cesarzowi ani nie będziesz zamyślał, by ujmującymi słowami oszukiwać go i wyłudzać od niego dary. Nie wyjdzie to tobie na dobre. Opowiem tobie o pewnym toparsze, co wycierpiał, pominąwszy wielu innych. Jadora i Salon¹²⁹ są miastami Dalmacji. Jej archontem i toparchą był pewien Dobronas¹³⁰, człowiek rozsądny, a zarazem o wielkich zdolnościach. Chciał on przybyć kiedyś i złożyć proskynęzę błogosławionemu cesarzowi panowi Romanowi Argyrosowi. Ten zaś uszanował go darami i szaczytami oraz odesłał do domu

¹²⁸ Harald był władcą w l. 1047-1066.

¹²⁹ Odpowiednio: Zadar (inaczej „Διάδωρα”) oraz Salona. Starsza literatura, por. Литаврин, s. 594-595. Z nowszej z zakresu geografii historycznej: Ђорђе Јанковић, *Српско поморје од 7. до 10. столећа*. Београд 2007, s. 11-17, zwł. s. 12; Тибор Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу 600-1025*. Београд 2007, np. s. 186. O założeniu Zadaru („Yadria”) przez uciekinierów z Salony pisze Tomasz Archidiacon, cap 9 [w:] *Thomae Archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificum*, Latin text by Olga Perić. Edited, translated and annotated by Damir Karbić, Mirjana Mijević Sokol and James R. Sweneу (Central European Medieval Texts 4). Budapest–NY 2006, s. 48-49.

¹³⁰ Живковић, *Јужни Словени...*, s. 288 i przyp. 1474 na s. 445. Autor sugeruje, iż Dobronas, dotychczas lokalny przywódca uznający zwierzchność Cesarstwa, stracił zaufanie Konstantynopola najprawdopodobniej (!) z powodu zbliżenia z Wenecją. O ewentualnej identyfikacji Dobronasa ze źródłami łacińskimi, zob. Литаврин, przyp. 991, s. 595-597.

ὁ Παφλαγών, καὶ πάλιν ἦλθεν ἐν τῇ πόλει, συνήθης δὲ γενόμενος κατεφρονήθη. Ὑποχωρῆσαι δὲ αἰτησάμενος οὐκ ἠξιώθη τούτου καὶ λυπηθεὶς ἤρξατο γογγύζειν. Μαθόντες οὖν γογγύζειν αὐτὸν οἱ τὰ τοῦ παλατίου διοικοῦντες ἀνήνεγκαν τῷ βασιλεῖ, καὶ ἐσκέψαντο βουλήν τοιαύτην ὡς· 'Αὐτὸν μὲν ἤδη ἐν χερσὶν ἔχοντες τὴν χώραν αὐτοῦ δεσπόσωμεν, μηδενὸς ἀνθισταμένου.' Ὅ και γέγονε. Καὶ καθείρξαντες ἐν τῇ φυλακῇ τοῦ πραιτωρίου τὸν τοιοῦτον τὴν χώραν αὐτοῦ ἀπόνως κατέσχον. Τὴν δὲ γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὸν υἱὸν μετοκίσαντες ἤγαγον καὶ αὐτοὺς εἰς τὸ πραιτώριον. Καὶ διετέλησαν ἅπαντα τὸν τῆς ζωῆς αὐτῶν χρόνον ἐν φυλακῇ καὶ ἀπέθανον ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ βασιλέως τοῦ Μονομάχου ὃ τε Δοβρωνᾶς καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἐν τῷ πραιτωρίῳ, Ὅ δὲ υἱὸς αὐτοῦ καταφρονηθεὶς καὶ ἀντ' οὐδενὸς λογισθεὶς μόλις ἠδυνήθη ἀποδραῖσαι. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ περὶ αὐτῶν.

z wielkim bogactwem. Uradowany zatem dobrodziejstwami, uczynił tak ponownie. Znów uszanowany, nie tak jak poprzednio, lecz skromniej, powrócił. Po śmierci tego cesarza¹³¹ panował błogosławiony cesarz pan Michał Paflagon. [Dobronas] ponownie przybył do Miasta. Zjawiwszy się jak zazwyczaj, został zlekceważony. Prosząc o pozwolenie odejścia, nie otrzymał go, więc zrozpaczony zaczął szemrać. Urzędnicy pałacu¹³², gdy dowiedzieli się, iż on szemrze, donieśli cesarzowi i podjęli taki zamiar: „Mając już go w rękach, zagarnijmy jego ziemię, przecież nikt nam się nie przeciwstawi”. Tak też się stało. Zamknąwszy go w więzieniu pretorium¹³³, bez trudu zajęli jego ziemię. Wysiedliwszy zaś jego żonę i syna, też zabrali ich do pretorium. Dobronas i jego żona spędzili resztę swego życia w więzieniu i umarli tam za cesarza Monomacha. Jego syn natomiast, lekceważony i uważany za bezwartościowego, z trudem zdołał uciec. Tyle o nich.

¹³¹ Roman III Argyros umarł 11 kwietnia 1034 r.

¹³² Wyrażenie „οἱ τὰ τοῦ παλατίου διοικοῦντες” dość ogólne, niepozwalające na bliższe zdefiniowanie urzędu czy rangi. Orfanotrofos (Л и т а в р и н, par. 83 s. 302) jest określony m.in. jako „ὅς καὶ τὰ τοῦ παλατίου ἐδιοίκει”. Użycie identycznego czasownika kwestią przypadku?

¹³³ Latynizm: dosł. „πραττωριον”: urząd najwyższego sędziego stolicy, pretora („πρατίωρ”).

JAN SKYLITZES

Jan Skylitzes to kronikarz bizantyński, którego życie i działalność przypadły na wiek XI i najprawdopodobniej początek XII wieku. Z dzieła Kedrenosa wiadomo, że pochodził z temu Trakesion w Azji Mniejszej. Data urodzenia nie jest znana, ale przyjmuje się za prawdopodobny czas po 1040 (S e i b t) lub po 1045 roku (T h u r n). Pozostałe dane biograficzne dotyczące kariery zawodowej Skylitzesa znane są z tytułów rękopisów jego dzieła. Wynika z nich, że był komendantem gwardii pałacowej (κουροπαλάτης) i jednym z najwyższych sędziów cesarstwa (δρουγγάριος τῆς βίγλας). Ta ostatnia funkcja świadczy o wykształceniu prawniczym kronikarza, potwierdzonym następnie w traktacie prawnym (Ἐπίμνησις), przygotowanym dla cesarza Aleksego I Komnena, w roku 1092. Jest to zarazem jedyne datowane wydarzenie z życia Skylitzesa. Datę śmierci ustala się na początek XII wieku. Jan Skylitzes jest autorem *Zarysu historii*, obejmującego lata 811-1057, czyli od początku panowania Michała I Rangabe do ogłoszenia cesarzem Izaaka Komnena. Powstanie *Zarysu* datuje się na lata siedemdziesiąte XI wieku, gdy jego autor był w randze protobestarchy (S e i b t), lub przed przełomem XI i XII wieku (T h u r n).

Skylitzes należy do kontynuatorów kroniki Teofanesa Wyznawcy i pozostaje w nurcie chronografii bizantyńskiej, przyjmując w swym dziele, podobnie jak jego poprzednicy, podział na okresy panowania poszczególnych cesarzy. Ten sposób przedstawiania dziejów charakteryzował bowiem *Księgi cesarskie* Genesisiosa, *Kontynuację Teofanesa* oraz dzieło Leona Diakona. Głównym źródłem Skylitzesa pozostaje *Kontynuacja*, która posłużyła mu jako podstawa narracji sięgającej śmierci Romana I Lekapena (948 r.), czyli dla blisko połowy tekstu *Zarysu historii*. Ścisłą zależność Skylitzesa od *Kontynuacji* badacze potwierdzają dla relacji od schyłku panowania Leona V, od roku 813 (W a s i l e w s k i, B o n a r e k). Owa zależność nie znalazła jednak potwierdzenia we wstępie Skylitzesa, w której wymienia on i krótko charakteryzuje swoich poprzedników.

Na temat wykorzystania kroniki Michała Psellosa wspomnianego przez autora z uznaniem wraz z nieznanym Sikeliotesem zaraz po Jerzym tzw. Hamartoliosie i Teofanesie Wyznawcy, niewiele można powiedzieć. Wśród autorów ocenionych przez Skylitzesa krytycznie znaleźli się Teodor Dafnopates, Niketas Paflagon, Genesisios, Manuel, Leon Asianos (Diakon) i tylko pierwszego z nich można łączyć z *Kontynuacją Teofanesa*. Jednak przypisywane mu autorstwo księgi VI (przez

niektórych bizantynistów nawet ks. I-IV *Kontynuacji*), w nowszych badaniach uznaje się za wątpliwe lub bezpodstawne (Markopoulos, Schreiner). Wymienionego po Genesiosie Manuela identyfikuje się być może z autorem dzieła poświęconego dowódcy bizantyńskiemu Janowi Kourkouasowi. Z dzieł autorów wskazanych w następnej kolejności Skylitzes mógł czerpać informacje do pozostałej części *Zarysu* (od 948 r.), szczególnie z zaginionej monografii Teodora z Sebestei na temat Bazylego II. Nieznane są nam postaci: Teodora z Sidy, Demetriosa z Kyzikos, czy Jana Lidyjskiego. Przypuszcza się, że drugiej części księgi VI *Kontynuacji Teofanesa*, przedstawiającej wydarzenia z lat 948-961, kronikarz nie brał pod uwagę lub jej nie znał (Moravcsik, Každán). Moravcsik i Hungér przyjmują natomiast, że mógł on korzystać z anonimowego *Dziennika wojennego*, powstałego po roku 985. Było to jedno z dwóch anonimowych źródeł uznanych przez Každána za podstawę relacji Skylitzesa, w tym wypadku dla okresu 945-976. Drugie natomiast pochodzące sprzed roku 969, zwane umownie *Historią Fokasów* i sięgające roku 963 (?), zdaniem Každána można uznać za wspólne także dla Leona Diakona oraz dla drugiej redakcji kroniki Symeona Logotety. Korzystanie ze wspólnego źródła poświadczają zbieżności z dziełem Leona Diakona, uwypuklone przez Thurna w wydaniu krytycznym. Dzieła obu historiografów wzajemnie się uzupełniają w relacjach z lat 959-989, ale po roku 989 wobec braku innych źródeł, dzieło Skylitzesa jest niezastąpione (Karayannopoulos-Weiss). Kwestią otwartą pozostaje autorstwo obszerniejszej wersji tekstu przedstawiającego wydarzenia od roku 1057 do 1079, zwanego *Kontynuacją Skylitzesa*. Moravcsik uważał je za anonimowe; późniejsi badacze przychylają się do stanowiska E.Th. Tsolakesa przypisującego je Skylitzesowi (Thurn, Hungér, Seibt, Karayannopoulos-Weiss, Flusin). Nie ma natomiast, zdaniem Thurna, dowodu w rękopisach, który potwierdzałby pogląd Marii Elisabethy Colonnay o przygotowaniu przez samego Skylitzesa drugiej redakcji *Zarysu historii*, po dołączeniu do niego *Kontynuacji* ok. roku 1101 (*Gli storici bizantini del IV al XV secolo. I: Storici profani*. Napoli 1956, s. 116-118).

Tradycja rękopiśmienna *Synopsis* jest skomplikowana; do tego stopnia, że ostatni wydawca zrezygnował z wyznaczenia wiodącej grupy dla *constitutio textus* zastrzegając, że przedstawiona *stemma codicum* ma charakter jedynie poglądowy. Dla edycji znaczenie ma 10 rękopisów (w tym zaginiony obecnie O, *Achridensis* 79), pochodzących z okresu od XII do XIV wieku. Niektóre z nich posiadają także tekst *Kontynuacji* (AVBU, a także istotny tylko dla *Kontynuacji*: Marcianus gr. VII). Do nich dołączyć można rękopisy zawierające tekst Jerzego Kedrenosa, który m.in. obejmuje także prawie niezmienny tekst Skylitzesa. Cechą dystynk-

tywną tradycji jest obecność w niej bardzo obszernych interpolacji. Dzięki analizie porównawczej można wyodrębnić zbiór interpolacji wspólnych dla ACEOBV₂. Są one najprawdopodobniej autorstwa Michała, bpa z Diabolis (Dewolu), co uwiadcza się choćby poprzez uszczegółowienie i wzbogacenie informacji odnośnie do geografii i historii Bułgarii (podstawową rozprawą pozostaje tu praca Bożidara Prokicia, *Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes*. München 1906, uwspółcześniona przez Jadrana Ferluga w 1967 r.). Są oczywiście obecne też dopiski właściwe tylko jednemu bądź kilku manuskryptom, ale wówczas ich proveniencja pozostaje nieustalona. Dla historyków sztuki bezcenny jest rękopis M, *Matritensis* II, zawierający piękne miniatury pełniące rolę nie tyle ilustracji, ile uzupełniającego komentarza do tekstu.

W Europie nowożytnej pierwszy przedstawił tekst Skylitzesa Giovanni Battista Gabio, wydając w Wenecji w 1570 roku tłumaczenie łacińskie (bez tekstu gr.) na podstawie rękop. *Vat. gr.* 161 (V). *Editio pr.* miała miejsce w Bazylei w 1566 roku w ramach dzieła Kedrenosa. Autorem jej był wybitny humanista niemiecki z Tybingi i Heidelbergu Wilhelm Xylander (1532-1576). Jest to istotne nie tylko dla miłośników książek, lecz dla każdego badacza Skylitzesa: późniejsze edycje w *Corpus Parisinum* (1647) i *Venetum* (1729) są właściwie reprintem druku z Bazylei. Nawet Bekker w swoim wydaniu bońskim (1838/39, tu ważną nowością była *collatio C*) przedrukowuje *praefatio* filologa z Heidelbergu.

Niezależne wydanie krytyczne Skylitzesa oparte na wszystkich dostępnych rękopisach ukazało się dopiero w ramach CFHB: *Ioannis Skylitzae Synopsis historiarum*, rec. Ioannes Thurn, Berolini 1973. Trzy lata temu ukazało się tłumaczenie angielskie Johna Wortleya (Oxford 2010) z przypisami Jean-Claude'a Chetyne'ta i w opracowaniu Bernarda Flusina.

Wydania i tłumaczenia:

Ферлуга Јадран, Јован Скилица, [w:] *Византијски извори за историју народа Југославије*, t. III, обрад. Ј. Ферлуга, Р. Катичић, Б. Крекић, Б. Радојчић. Београд 1966, s. 51-72.

Ioannis Skylitzae Synopsis historiarum, rec. Ioannes Thurn. Berolini 1973.

Тъпкова-Заимова Василка, *Георги Кедрин-Йоан Скилица*, [w:] *Гръцки извори за българската история*, t. VI, ред. М. Войнов, И. Дуйчев, В. Тъпкова-Заимова. София 1965, s. 198-199 (wstęp do dzieła), s. 225-326.

Wortley John, *John Skylitzes: A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*. Oxford 2010.

Literatura podstawowa:

Вонарек Jacek, *Romajowie i obcy w kronice Jana Skylitzesa*. Toruń 2003.

Brzóstkowska Alina, *Jan Skylitzes*. SSS, t. 8, s. 241-243.

Ferluga Jadran, *John Scylitzes and Michael of Devol*, „ZRVI” 10 (1967), s. 163-170.

Каждан Александр П., *Из истории византийской хронографии X в. 2: Источники Льва Диакона и Скилицы для истории третьей четверти X столетия*. „ВВ” 20 (1961), s. 106-128.

Maltese Enrico V., *Skylitzes, Johannes*. „LexMa” 7, kol. 1998-1999.

Moravcsik Gyula, *Byzantinoturcica* I, s. 335-340.

Seibt Werner, *Ioannes Skylitzes. Zur Person des Chronisten*. „JÖB” 25 (1976), s. 81-85.

Whittow Mark, *The Making of Orthodox Byzantium, 600-1025*. London 2005, tu s. 386-390.

s. 5.61-63. Νικηφόρου τοῦ βασιλέως ἐν Βουλγαρίᾳ ἀναιρεθέντος, Σταυρακίου τε τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καιρίαν πληγέντος κὰν τῇ βασιλίδι ἀνασωθέντος καὶ μετὰ δύο μῆνας πρὸς τῇ βασιλείᾳ ἀποθεμένου καὶ τὴν ζωὴν (...).

s. 5.75-7.22. Οὕτω δὲ τοῦ Μιχαήλ καὶ παρὰ τὸν οἰκεῖον σκοπὸν τὰς ἡνίας ἀναδεξαμένου τῆς βασιλείας, Κρούμου τε τοῦ Βουλγάρων ἄρχοντος ταῖς ἐμπροσθεν εὐτυχίας ἐπαρθέντος καὶ τῶν Βουλγάρων φρονηματισθέντων ταῖς νίκαις τὰ τῆς δύσεως ἐπυρπολοῦντο καὶ ἐληΐζοντο. ἔδοξεν οὖν τῷ βασιλεῖ Μιχαήλ ἐκστρατεῦσαι κατ' αὐτῶν καὶ καθ' ὅσον οἶόν τε ἐπισχεῖν καὶ ἀναχαίτῃσι τὰς Βουλγαρικὰς προνομὰς. ταχὺ τε οὖν διατάγματα ἐπέμποντο πανταχοῦ καὶ ταχὺ τὰ στρατεύματα συνηθροίζοντο. καὶ ὁ Κρούμος δὲ τὴν τοῦ βασιλέως πυθόμενος κίνησιν τὸν ἑαυτοῦ λαὸν ἐκ τῆς προνομῆς ἀνακαλεσάμενος καὶ ὑφ' ἓν συναθροίσας στρατόπεδον τε καρτερὸν μάλα ἐπήξατο καὶ ἐπιόντα προσέμενε τὸν βασιλέα. ὡς δὲ καὶ οὗτος ἀφίκετο καὶ παρεστρατοπέδευσε τῷ Κρούμῳ ἀγχοῦ που τῆς Ἀδριανουπόλεως ἀυλιζομένῳ, ἀκροβολισμοὶ μὲν ἐγίνοντο συνεχεῖς καὶ ὅσον ἐν ἐκρηβόλαις μάχαι καὶ ἐν πάσαις αὐταῖς ἐπικρατέστερα τὰ Ῥωμαίων ἐφαίνοντο, ὡς καὶ φυσηθέντας διὰ τοῦτο τὰς στρατιῶτας ὁρμᾶν καὶ σφαδάζειν πρὸς ἀγχέμαχον καὶ καθολικὴν συμπλοκὴν. ἐπέχοντος δὲ τοῦ βασιλέως καὶ διατριβόντος, εἴτε διὰ δειλίαν, ὥσπερ ἐλέγετο, εἴτε καὶ καιρὸν ζητοῦντος τὸν ἐπιτήδειον, εἰς ἀναισχυντίαν τὸ πλῆθος ἐτράπη καὶ κατεβῶν εἰς πρόσωπον τοῦ βασιλέως, καὶ εἰ μὴ ἐξάξει, ἠπειλοῦν αὐτοῖ τε διαρρηῆσαι τὸν χάρακα καὶ συρράξαι τοῖς ἐναντίοις. τούτοις κατακλασθεῖς τοῖς λόγοις ὁ βασιλεὺς ἀνοίγνυσι τε τὰς πύλας τοῦ στρατοπέδου καὶ πρὸς παράταξιν ἴσταται. τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ Κρούμος εἰργάσατο καὶ τὸν ἑαυτοῦ συντάξας λαὸν ἀντίρροπος ἔστη τῷ βασιλεῖ. πολλὰ δ' οὕτως τε κάκεινος τὸν ἑαυτοῦ ἕκαστος παρακαλέσαντες στρατὸν καὶ λόγους ἐπαγωγούς καὶ παραινέσεις εἰπόντες παρακαλέσαι δυναμένας πρὸς ἀλκὴν, τέλος τὸ πολεμικὸν ταῖς σάλπιγξι σημηνάμενοι ἀλλήλοις προσέρραξαν· εὐρώστως δὲ τῶν Ῥωμαίων ὑποστάντων τοὺς πολεμίους ἡρωϊκῶς τε καὶ ἀνδρικῶς ἀγωνιζομένων ἔδαπανᾶτο τὰ τῶν Βουλγάρων καὶ κὰν εἰς παντελή

¹ Kłęska 26 lipca 811 r. Staurakios zmarł dopiero 11 stycznia 812 r., 2 października 811 r. abdykował i „umarł dla świata” (błąd w aparacie krytycznym Thurna tym bardziej zaskakujący, że już Ferdinand Hirsch w klasycznej rozprawie *Byzantinische Studien*. Leipzig 1876, omówił wyczerpująco to nieporozumienie chronologiczne: s. 190, przyp. 1), tzn. został mnichem imieniem Symeon. Władzę przejął mąż córki Nikefora Prokopii, Michał Rangabe.

² Miejscowość Wersinikia (SoustaI, *Thrakien...*, s. 205), decydująca bitwa miała miejsce 22 czerwca 813 r.

³ Tradycja historiografii nie jest tu jednoznaczna. Genesisios (3.23-4.27 Lesmüller-Werner – Thurn) pisze, że Leon nie wziął udziału w bitwie, co okazało się złym wyjściem, ale nie określa tego

Kiedy cesarz Nikefor zginął w Bułgarii, a jego syn Staurakios, otrzymawszy śmiertelną ranę, schronił się w stolicy i po dwóch miesiącach oddał władzę cesarską i życie (...)¹.

Gdy w taki oto sposób Michał, wbrew własnym zamiarom ujął wodze Cesarstwa, Krum, archont Bułgarów, uniesiony dotychczasowymi sukcesami, oraz Bułgarzy chępiący się zwycięstwami, podpalił i spustoszyli ziemie Zachodu. Cesarz Michał postanowił zatem wyruszyć przeciw nim, aby w najlepszy możliwie sposób powstrzymać i zniszczyć bułgarskie transporty zaopatrzenia. Szybko więc rozeszła się we wszystkie strony rozkazy i szybko zgromadzone zostały oddziały wojskowe. Krum dowiedziawszy się o ruchu cesarza, wezwał własnych ludzi z zaopatrzenia i zebrawszy razem, zbudował bardzo umocniony obóz i oczekiwał nadejścia cesarza. Gdy zaś ten przybył i rozłożył się obozem w pobliżu Kruma, stacjonującego gdzieś pod Adrianopolem², nastąpiła nieustająca wymiana pocisków i także starcia na odległość, a we wszystkich nich uwidaczniała się przewaga Rzymian. Ośmieliło to żołnierzy, by rzucili się i zabijali w walce wręcz i w powszechnym zwarciu. Ponieważ cesarz zwlekał i opóźniał, czy to ze strachu – jak mówiono – czy oczekując na dogodny moment, tłum posunął się do bezwstydu i krzyczał w obliczu cesarza, że jeśli ich nie wypuści – zagrozi – to sami przełamią palisadę i uderzą na wrogów. Złamany tymi słowami cesarz otworzył bramy obozu i ustawił szyk bojowy. To samo uczynił Krum: rozstawiwszy swoje wojsko, stanął naprzeciw cesarza. Każdy z nich długo przemawiał do wojska, wypowiadając słowa odwagi i zachęty, zdolnych do wzbudzenia dzielności. Na koniec, trąbami dali sygnał bojowy, ruszyli na siebie nawzajem. Rzymianie dzielnie przeciwstawili się wrogom; bohatercko i mężnie walczyli tak, że siły Bułgarów osłabły i zwróciłyby się całkiem ku ucieczce (już zresztą sam Krum zmęczył się, jeżdżąc wszędzie, wspierając jednostki w trudnej sytuacji), gdyby nie to, że Leon strateg Anatolikon, pragnąc władzy cesarskiej, razem z tagmata pod swoim dowództwem, które zdemoralizował, opuścił szyk uciekając bez powodu³. Pozostałe wojsko spostrzegłwszy to, przeraziło się i straciło ducha

wprost jako celowej zdrady (*Testimonia*, z. 3, s. 381). Podobną jak Skylitzes wersję o celowej ucieczce motywowanej chęcią zdobycia władzy przedstawił wcześniej Teofanes, jednak podał on także wersję, jakoby to oddziały Michała pierwsze się załamały (*Testimonia*, z. 5, s. 10-13). Skylitzes powtarza tylko opinię niechętną Leonowi, nie zauważając przez to sprzeczności w swojej relacji: gdyby cesarz Michał też tak uważał, nie zostawiłby go w Tracji. Por. David Turner, *The Origins and Accession of Leo V (813-820)*. „JÖB” 40 (1990), s. 171-203, zwł. s. 193: „The accusation of Leo’s desertion probably began with a remark by the patriarch Nicephorus, whom the Scriptor uses, and was first prominently dissiminated in hagiographical literature”.

ἀπειδεν ὑπαγωγὴν (ἤδη γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Κροῦμος ἀπέκαμεν ἀπανταχοῦ ἐξιππαζόμενος καὶ τὰ πονοῦντα τῶν στρατευμάτων ἀναλαμβάνων), εἰ μὴ Λέων ὁ τῶν Ανατολικῶν στρατηγὸς τῆς βασιλείας ἐρῶν καὶ τὰ ὑπ' αὐτὸν διαφθείρας τάγματα σὺν αὐτοῖς τὴν τάξιν ἀπολιπὼν ᾤχετο φεύγων αἰτίας χωρὶς. τοῦτο δὲ καὶ ὁ λοιπὸς στρατὸς κατιδὼν ἐξεπλάγη καὶ τὸν τόνον τῆς ἀνδρείας ἐχαύνωσε. καὶ οἱ Βούλγαροι ὅσον οὐδέπω φεύγειν ἐπίδοξοι ὄντες ἀναθαρρήσαντες ἐπῆλθον μετ' ἀλαλαγμοῦ τοῖς Ῥωμαίοις καὶ παλίντροπον τὴν νίκην εἰργάσαντο. τῷ συμβάντι γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι καταβληθέντες τὰς ψυχὰς τὴν τῶν Βουλγάρων οὐκ ἐδέξαντο προσβολήν, ἀλλ' εὐθὺς πρὸς φυγὴν ἐτράπησαν. ἀπώλοντο μὲν οὖν καὶ τῶν στρατιωτῶν πολλοί, πίπτουσι δὲ καὶ τῶν στρατηγῶν οὐκ ὀλίγοι. ὁ δὲ βασιλεὺς μόλις μετὰ τινος μέρους ἀθραύστου εἰς Ἀδριανούπολιν ἀνασφάζεται ἐκεῖθ' ἐν τὴν βασιλίδα καταλαμβάνει τὸν εἰρημένον Λέοντα μετὰ τῶν ἀμφ' αὐτὸν ἐν Θράκῃ καταλιπὼν, ὥστε προσμένειν καὶ τὰς λεηλασίας τῶν Βουλγάρων καὶ τὰς ἐκδρομὰς ἀνακόπτειν.

s. 12.4-23. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν συνετίθετο οὕτως. συνέβη δὲ καὶ δι' ἄλλας μὲν αἰτίας Ῥωμαίοις τε καὶ Βουλγάρους ἀναρριπισθῆναι τὸν προρηθέντα πόλεμον, οὐχ ἡκιστα δὲ καὶ διὰ τὴν ῥηθήσεσθαι μέλλουσαν. Βούλγαροί τινες ἐξ ἡθῶν ἀναστάντες τῶν πατρῶν τὴν Ῥωμαίων καταλαμβάνουσι παγγενεὶ καὶ παρὰ τοῦ βασιλέως προσδεχθέντες Μιχαὴλ ἐν διαφόροις κατοικίζονται χώραις. καὶ τινες δὲ Ῥωμαῖοι τῶν ἐν τοῖς προηγησαμένοις αἰχμαλωτισθέντων πολέμοις τὰ δεσμὰ διαρρήξαντες εἰς τὰς ἑαυτῶν ἐπανῆκον πατρίδας. τούτους ἅπαντας ὁ τῶν Βουλγάρων ἀρχηγὸς Κροῦμος ἐκδοθῆναι οἱ ἀπήτει. τισὶ μὲν οὖν τῶν Ῥωμαίων ἐπαινετὴ ἐδόκει ἢ ἐκδοσις, ἦτις καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ τινες ἀξιόλογοι συγκρατετίθεντο μοναχοί (ᾤοντο γὰρ διὰ τῆς τῶν προσφύγων ἐκδόσεως τῆς βαρβαρικῆς ἀπαλλαγῆσεσθαι λεηλασίας) τινὲς δ' ἀπηρέσκοντο πρὸς τὴν γνώμην, ὧν κορυφαῖος ἐτύγχανε Νικηφόρος ὁ πατριάρχης καὶ ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος ἐπ' ἀρετῇ καὶ συνέσει πρωτεύων τῷ τότε, καὶ ἄλλοι δὲ οὐκ ὀλίγοι, ἐφείναι λέγοντες τὰ καθ' ἑαυτοὺς τῷ θεῷ, καὶ μὴ διὰ προσφύγων ἐκδόσεως τὴν τοῦ θεοῦ παραλιπόντας παναλκῆ βοήθειαν τὴν τοῦ βαρβάρου ἐξευμενίζεσθαι ἀλαζονείαν. μηδαμῶς δὲ τῆς τοιαύτης ἐπιτάσεως συμβάσης τοῦ Κρούμου ὁ προλεχθεὶς ἀνεριπίσθη πόλεμος, καὶ ἡ τροπὴ καὶ ὁ πολὺς φθόρος τῶν Ῥωμαίων ἐπικολούθησεν, ἄλλο τι τοῦ θεοῦ, ὡς ἔοικε, προοικονομοῦντος.

męstwa. Bułgarzy zaś, którzy nie myśleli dotąd o ucieczce, nabrali odwagi i ruszyli z okrzykiem na Rzymian, odzyskawszy zwycięstwo. Po tym, co się wydarzyło, Rzymianie załamali się psychicznie i nie przeciwstawili się natarciu Bułgarów, lecz natychmiast rzucili się do ucieczki. Wielu żołnierzy zginęło, a i poległo niemało ze strategów. Cesarz zaś z trudem schronił się w Adrianopolu z jakimś nietkniętym oddziałem. Stamtąd udał się do stolicy, pozostawiając wspomnianego już Leona z jego ludźmi w Tracji, aby stacjonując tam, powstrzymywali grabieżę i zajazdy Bułgarów.

Tak to się te rzeczy układały. Doszło zaś do tego, że wspomniana już wojna pomiędzy Rzymianami a Bułgarami rozgorzała na nowo z innych przyczyn, z których nie najmniejszą należy tu przytoczyć. Pewni Bułgarzy, opuściwszy siedziby ojców, całymi rodzinami udali się na ziemię Rzymian i przyjęci przez cesarza Michała, osiedlili się w różnych miejscach. Także niektórzy z Rzymian spośród jeńców z poprzednich wojen, zrzucawszy więzy⁴ wrócili do własnej ojczyzny. Krum, archegos Bułgarów, zarządził wydania ich wszystkich. Niektórym z Rzymian wydanie wydawało się do zaakceptowania, czemu sprzyjali cesarz i pewni znamienici mnisi⁵ (sądziли bowiem, że dzięki wydaniu uciekinierów unikną barbarzyńskiej grabieży). Inni wszakże skłaniali się ku odmiennemu zdaniu, a przywódcą ich byli patriarcha Nikefor i magistros Teoktyst (wówczas pierwszy pod względem tak dzielności jak rozumu) oraz inni wcale nie nieliczni. Mówili, że należy powierzyć ich sprawę Bogu i by – poprzez wydanie uciekinierów – nie zlekceważyć wszechmocnej pomocy Boga, dla zaspokojenia barbarzyńskiej pychy. Ponieważ w żaden sposób nie rozwiązano tej napiętej sytuacji, rozgorzała wspomniana wojna z Krumem: przyniosła ona klęskę i zagładę wielu Rzymian. Jak się wydaje, coś innego podobało się Bożej Opatrzności.

⁴ Por. Ps. 2, 3 (Septuaginta): „Διασπρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν...” . Rok 812.

s. 13.32-14.54. Οί Βούλγαροι δὲ πλέον τῆ πρό μικροῦ τῶν Ῥωμαίων ἦττη ἐκφυσηθέντες τὴν Θράκην κατέτρεχον καὶ τὰ ἐν ποσὶν ἐδήουν καὶ ἐληΐζοντο. ἔδοξεν οὖν τῷ βασιλεῖ πρεσβεΐαν στείλαι καὶ λόγον κινήσαι περὶ εἰρήνης. τοῦ δὲ Βουλγάρου φρουραζαμένου καὶ τὴν εἰρήνην παρωσαμένου ἐδέησε μάχης ἐξ ἀνάγκης τῷ βασιλεῖ. καὶ οὖν καὶ συναλισθέντων τῶν στρατευμάτων, μάχη συνέστη καρτερὰ καὶ πάλιν ἠττήθη τὰ Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα. τῶν δὲ Βουλγάρων τῆ διώξει ἐπικειμένων ὁ βασιλεὺς ἐν τινὶ ὑπερδεξίῳ τόπῳ ἐστῶς μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν ἐταιρείας κατεσκόπει τὰ δρώμενα. καὶ κατανοήσας, ὡς ἀσύντακτοι καὶ πᾶσαν τάξιν ἀπολιπόντες οἱ Βούλγαροι ἐπιδιώκουσι τοὺς φεύγοντας, παρακαλέσας τοὺς ἀμφ’ αὐτὸν καὶ ἄνδρας ἀγαθοὺς γενέσθαι καθικετεύσας, καὶ μὴ τὴν Ῥωμαίων εὐκλειαν περιῦδεῖν χωροῦσαν εἰς τὸ μηδέν, ἐπιτίθεται ῥαγδαῖος αὐτοῖς. καὶ τῷ παραδόξῳ τῆς ἐπιθέσεως τρεψάμενος τοὺς παρατυχόντας, καὶ τὸ λοιπὸν τῶν Βουλγάρων στρατεύμα τῷ αἰφνιδίῳ κατέπληξε καὶ ταραχῆς καὶ πτοίας ἐνέπλησε, καὶ ἀλκῆς οὐδεὶς ἐμέμνητο. τούτων ἔπεσον μὲν ἐν τῇ προσβολῇ πολλοὶ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων ἀρχηγός, εἰ καὶ ταχέως ὑπὸ τῶν οἰκειῶν ἵππῳ κέλητι ἀναχθεὶς δρασμῶ τὴν σωτηρίαν ἐπραγματεύσατο, ἐάλωσαν δὲ καὶ τῶν πεσόντων πολλῶ πλείους. τοῦτο τὸ ἔργον τὰ μὲν τῶν Βουλγάρων ἐταπεινώσε φρονήματα, τὰ δὲ τῶν Ῥωμαίων κεκυφῶτα καὶ πρὸς γῆν νεύοντα ἀναθαρρήσαι πεποίηκεν. ὁ δὲ βασιλεὺς μετὰ λαμπρῶν τροπαίων καὶ λείας ὅτι πολλῆς τὴν βασιλίδα καταλαβῶν τῶν ἐν χερσὶν εἶχετο πραγμάτων.

s. 29.20-23. Θωμᾶς ἦν τῆς ἀποστάσεως ἑξαρχος, περὶ οὗ διττοὶ φέρονται λόγοι, ὧν ὁ μὲν εἰς ὁρμᾶσθαι τοῦτόν φησιν ἐξ ἀσήμων γονέων καὶ πενιχρῶν καὶ τὸ γένος βαρβάρων...

s. 30.69-70. ὁ Θωμᾶς δὲ, εἰ καὶ θάτερον τῶν ποδῶν εἶχε πετηρωμένον καὶ τὸ γένος βάρβαρος ἦν...

⁵ W komentarzu do tłumaczenia angielskiego (s. 14, przyp. 47), J.-C. Cheynet sugeruje, iż Skylitzes mógł mieć na myśli Teodora ze Stoudios (wszakże zdaniem Teofanasa środowisko tego monasteru było temu zdecydowanie przeciwne). Za opcją pokojową był też Nikefor, którego Skylitzes błędnie sytuuje po stronie przeciwnej. Tak np. Genesisios (9. 84-93 Lesmüller-Werner – Thurn), referując te wydarzenia jako zwolennika twardej polityki, wspomina tylko Teoktysta.

⁶ Opisujące wydarzenia to już czas panowania Omurtaga (816 r., chociaż proponuje się też rok 815). Zwycięska dla Cesarstwa bitwa miała miejsce w kwietniu tegoż roku, w konsekwencji zawarto 30-letni układ pokojowy, zob. Warren Treadgold, *The Bulgars' treaty with the Byzantines in 816*. „Rivista di Studi Bizantini e Slavi” 4 (1984), s. 213-220. Skylitzes nie informuje o bardzo ciekawych wydarzeniach

Bułgarzy, bardziej jeszcze chęłpiący się niedawną klęską Rzymian, wpadli do Tracji, pustosząc i plądrując gdziekolwiek stała ich stopa⁶. Cesarz postanowił wysłać poselstwo i rozpocząć rozmowy pokojowe. Jednak kiedy Bułgar bezczelnie odrzucił pokój, cesarz został zmuszony do walki. Zatem spotkały się armie, doszło się ciężkiej bitwy i oddziały rzymskie ponownie zostały pokonane. Gdy Bułgarzy zajęli się pościgiem cesarz, stojąc na jakimś wzniesieniu otoczony jednostkami heterii⁷, spoglądał na to, co się działo. A zrozumiawszy, że Bułgarzy ścigają uciekających, będąc w rozproszeniu i porzuciwszy szyk, dodał odwagi swoim ludziom, zaklinając ich, by okazali się dzielnymi mężczyznami i nie obrócili w niwecz dobrej sławy Rzymian; wydał im się szalonym. Zaskakującym natarciem zawrócił napotkanych żołnierzy, a pozostałe wojsko Bułgarów przeraził niespodziewanym manewrem oraz wzbudził popłoch i strach, tak że nikt nie pamiętał o stawianiu oporu. Wielu z nich poległo w starciu, w tym sam naczelny dowódca⁸, mimo że prędko został posadzony przez swoich ludzi na wierzchowcu, będąc gotowym znaleźć ocalenie w ucieczce. O wielu więcej zaś zostało schwytyanych, aniżeli zginęło. Sytuacja ta zachwiała psychiką Bułgarów, natomiast sprawiła, że Rzymianie odzyskali ducha który, złamany, sięgnął już ziemi. Cesarz ze świetnymi symbolami zwycięstwa i łupami, powróciwszy do Cesarskiego Miasta, ujął rządy w swoje ręce.

Przywódcą, który wywołał bunt, był Tomasz, o którym opowiadają dwie historie: pierwsza z nich zaczyna się od tego, jakoby pochodził z nic nieznaczących i ubogich rodziców, barbarzyńskiego rodu...

Tomasz zaś, mimo że miał chromą nogę i był barbarzyńskiego rodu...⁹

lat 813-814: nieudany zamach Leona na Kruma w lipcu 813, odwetowa wyprawa chana i śmierć tegoż z 13 kwietnia 814 r., zob. T r e a d g o l d, *The Byzantine Revival*. Cambridge 1988, s. 201-207.

⁷ Elitarne jednostki wojskowe, odpowiedzialne za bezpieczeństwo cesarza i pałacu; złożone głównie z ludów obcych (np. Waregów).

⁸ Tzn. chan. Oczywiście Omurtag w rzeczywistości nie zginął; błąd Skylitzesa jest prawdopodobnie wynikiem kontaminacji z wydarzeniami zamachu na Kruma, ale por. też komentarz W. S w o b o d y w *Testimonia*, z. 3, s. 408-409, przyp. 6.

⁹ Dwa powyższe fragmenty są jedynymi u Skylitzesa aluzjami odnośnie do słowiańskiego pochodzenia i to wyrażonymi nie wprost (Tomasz pochodził od Słowian przesiedlonych do Pontu). W swojej relacji o Tomaszu kronikarz nigdy o Słowianach nie wspomina.

s. 37.71-38.5. Ἐν τούτοις ὄντων αὐτῶν Μορτάγων ὁ τῶν Βουλγάρων βασιλεὺς (καὶ γὰρ ἔφθασεν ἡ φήμη πληρῶσαι τὴν οἰκουμένην, ὡς ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων συγκλεισθεὶς τειχήρης ἐστὶ καὶ πολιορκεῖται) λάθρα τινὰ πεπομφῶς εἰς αὐτὸν ἔξαποστεῖλαι βοήθειαν αὐτομάτῳ ἐπηγγέλλετο γνώμη καὶ συμμαχίαν. ὁ δὲ Μιχαήλ, εἴτε τῇ ἀληθείᾳ τὸ τῶν ὁμοφύλων οἰκτεῖρων πλῆθος, εἴτε καὶ χρημάτων φειδόμενος (ἐτύγχανε γὰρ τῶν πώποτε βασιλέων σμικρολογώτατος), τὴν μὲν γνώμην τοῦ Βουλγάρου ἡξίου ἀποδοχῆς, τὴν δὲ βοήθειαν παρητεῖτο. ἀλλ' ὁ γε Μορτάγων χαίρων μὲν καὶ ἄλλως πολέμοις καὶ τὰς ἐκ τούτων λείας καρποῦσθαι φιλῶν, καὶ τὰς πρὸς τὸν βασιλέα δὲ τριακοντούτεις σπονδὰς παρὰ τοῦ προβεβασιλευκότος Λέοντος γεγενημένας ἐπιβεβαιῶσαι καὶ ἰσχυροτέρας ποιῆσαι ζητῶν, τὴν κατὰ τοῦ τυράννου στρατιὰν ἠυτρέπιζε, καὶ δὴ τῶν Ῥωμαίων ὄρων ἔντοσθεν γεγονῶς κατὰ τὸν Κηδούκτου χῶρον οὕτω καλούμενον τὴν παρεμβολὴν ἐπήξατο. ἠκούετο δέ, καὶ λαθεῖν ταῦτα τὸν ἀποστάτην οὐκ ἦν. καὶ ἐδοθήθη μὲν, ὡς εἰκός, καὶ τὰς φρένας κατεκτυπήθη, ἐν ἑαυτῷ δ' ὅμως πάλιν γενόμενος τὴν ἑαυτοῦ στρατιὰν ἐξώπιλιζεν. ἐπεὶ δὲ εἰς δύο μεριζόμενος ἐδόκει παντελῶς ἀσθενῆς τε εἶναι καὶ εὐχείρωτος (ἢ τε γὰρ βασιλεὺς τῶν πόλεων οὐκ εὐαριθμήτου, ἀλλὰ πλείστου καὶ ἀξιολόγου στρατοῦ ἐδέετο πολιορκουμένη), ἤδη καὶ τοῦ βασιλέως συνειλοχότος δυνάμεις οὐκ ἀγεννεῖς καὶ κατὰ πρόσωπον ἴστασθαι δυναμένοι, καὶ ἡ τῶν Βουλγάρων δὲ δύναμις οὐ μικρᾶς τιнос, πολλῆς δὲ καὶ οὐ τῆς τυχούσης ἐδέετο ἀντιπαρατάξεως, ὡς ἂν μὴ εἰς δύο τινὰ διαιρούμενος εὐχείρωτος γένηται, ἀπαίρει μὲν τῆς πολέως, πρὸς τὸν Βούλγαρον δὲ ἀξιόμαχον κρίνας ἑαυτὸν κατὰ τὸν εἰρημένον ἀντιπαρατάσσεται τόπον. καὶ δῆτα συμβολῆς γενομένης ἠττάται κατὰ κράτος ὁ τυράννος καὶ φόνος γίνεται πολὺς τῶν περὶ αὐτόν, οἱ δὲ περισωθέντες φυγὴ τὴν σωτηρίαν πορίζονται καὶ ἐν τινι χώρῳ δυσβάτῳ συναχθέντες τὸ μέλλον ἐσκόπουν. ὁ δὲ τῶν Βουλγάρων ἀρχηγὸς τὰ τε σώματα, ὧν ἐγένετο κύριος, καὶ λείαν πολλὴν προσλαβόμενος πρὸς τὴν οἰκειάν ὑπέστρεψε χώραν, τῇ νίκῃ ἐπαιρούμενος τε καὶ γαυριῶν.

¹⁰ Omurtag był oczywiście chanem, użycie przez Skylitzesa terminu *basileus* jest całkowicie nieuprawnione i szczególnie rażące w bliskim sąsiedztwie cesarza Rzymian. Jedyne wytłumaczenie to nieświadomy anachronizm: Skylitzes rzutuje w przeszłość tytuł otrzymany przez Symeona zwłaszcza, że w swoim dziele kronikarz zasadniczo dba o ścisłość terminologiczną. Istnieje też hipoteza (nieupraw-

Tymczasem, wśród tych wydarzeń Mortagon, cesarz¹⁰ Bułgarów (prędko rozeszła się już wieść po całym świecie, że cesarz Rzymian został zamknięty wewnątrz murów i jest obleżony), potajemnie wysłał do niego kogoś z informacją, iż dobrowolnie proponuje pomoc i sojusz. Michał wszakże, czy to faktycznie litując się nad tłumem rodaków, czy to żałując środków (był bowiem najbardziej skąpym ze wszystkich cesarzy), pomysł Bułgara przyjął godnie, ale odmówił przyjęcia pomocy. Mortagon wszakże rozmiłowany w wojnach, radował się, czerpiąc z nich łupy. Dążąc do tego, by z cesarzem potwierdzić i uczynić silniejszym traktat trzydziestoletni, zawarty przez panującego poprzednio Leona¹¹, wystawił armię przeciw tyranowi¹² i znalazłwszy się na terytorium Rzymian, rozbił obóz na ziemi zwanej Kedouktos. Było o tym słyhać i wydarzenia te nie mogły ująć uwagi zdrajcy. Wstrząśnięty i poruszony do głębi, znów pozbierawszy się w sobie, przygotował własną armię. Uważał, iż jeśli podzieli swe siły na dwie, stanie się całkiem bezsilny i łatwy do pokonania (a przecież oblegana królowa miast wymagała nie skromnego lecz jak najliczniejszego i znakomitego wojska). Cesarz zaś już zebrał znaczne siły, zdolny do stawienia się twarzą w twarz, a i by przeciwstawić się armii Bułgarów konieczna była armia liczna i nie z przypadku, skromna jakaś. Tak, że – by przez podzielenie sił nie stać się łatwą zdobyczą – [Tomasz] odszedł spod miasta; uważał się za godnego, by przeciwstawić się Bułgarowi we wspomnianym już miejscu. Gdy doszło do bitwy tyran został całkiem pokonany, a wśród jego ludzi, wielu wyróżniono¹³, ocaleni zaś, którzy znaleźli ratunek w ucieczce, rozproszyli się w niedostępnych miejscach oczekując na to, co będzie dalej. Władca Bułgarów zabrawszy ludzi, których stał się panem, i wielki łup, powrócił do swojej ziemi ojczystej, szczycąc się i pyszniąc zwycięstwem.

niona: dlaczego cesarski urzędnik miałby pisać z perspektywy ‘barbarzyńskiej’, uwłaczającej majestatu Rzymu?) Φιλίππου, *To πρώτο βουλγαρικό κράτος...*, s. 99-133, iż Skylitzes adekwatnie przedstawił w ten sposób autentyczne aspiracje i propagandę chana. Cesarz Michał jest oblegany w Konstantynopolu przez Tomasza Słowianina od grudnia 821 r., propozycja Omurtaga wyszła na wiosnę roku następnego. Zdaniem Johna Norwicha, powodem odmowy (tak należy rozumieć słowa Skylitzesa) była obawa przed powiększeniem liczby ofiar wewnętrznego w końcu konfliktu, *Byzantium. The Apogee*. London 1993, s. 34-35. Należy przy tym pamiętać, iż tradycja kronikarska nie jest tu jednorodna. Skylitzes postępuje za Genesiossem, wszakże już Georg. Mon. jednoznacznie stwierdza, że to sam Michał prosił o pomoc (s. 698 Bonn).

¹¹ Treadgold, *The Bulgar's Treaty...*

¹² Takim pejoratywnym terminem określa Skylitzes Tomasza, jednoznacznie ustosunkowując się przez to do jego żądań, w następnym zdaniu określa go zresztą równie twardo: *apostates*. Kedouktos leżało niedaleko Heraklei w Tracji; słowo jest zwulgaryzowanym greczyzmem lat. „aqueductus”.

¹³ Słowa „φόνος γίνεται πολλός...” brzmią w grece bardzo brutalnie. Zwykle kronikarze używają słów synonimicznych, lecz mniej nacechowanych emocjonalnie. Listopad 822 r.

s. 47.76-48.77. ἀπεστάτησε δ' ἐπ' αὐτοῦ καὶ πᾶσα ἡ Δαλματία.

s. 90.42-92.3. Βόγορις δὲ ὁ Βουλγάρων ἀρχηγὸς γυναῖκα ἄρχειν Ῥωμαίων ἀκηκῶς μετὰ παιδὸς ἀπαλοῦ εἰς θράσος ἤρετο. ὅθεν καὶ τινὰς ἀγγέλους ἀπέστειλε πρὸς τὴν βασιλῖδα, ἀπειλῶν λύειν τὰς συνθήκας καὶ εἰσβολὴν ποιῆσθαι κατὰ Ῥωμαίων. ἡ δὲ βασιλῖς μὴδὲν ἀγεννὲς μὴδὲ γυναικείον ἐννοήσασα· 'καὶ ἐμὲ εὐρήσεις', μὴνύει, 'ἀντιστρατεύουσαν, θεοῦ δὲ νεύσει καὶ κατισχύουσαν. εἰ δ', ὅπερ οὐκ ἐνι, ὑπερέξεις αὐτός, καὶ οὕτως ἡ νίκη ἐμῆ. γυναῖκα γὰρ ἔση, ἀλλ' οὐκ ἄνδρα νενικηκώς.' οἷς ὁ βάρβαρος διαταραχθεὶς ἡσυχίαν ἡσπάσατο καὶ τὰς προηγησαμένας ἀνενοῦ σπονδὰς. διεπροσβέυσαντο δ' ἀλλήλοις πάλιν ἢ τε βασιλῖς καὶ ὁ ἄρχων, ἡ μὲν περὶ τινος Θεοδώρου τὸ ἐπίκλην Κουφαρᾶ, ἀξιολόγου τινὸς ἀνδρὸς καὶ χρησίμου τῷ πολιτεύματι, αἰχμαλώτου ὄντος ἐν Βουλγαρίᾳ, ὁ δὲ περὶ τῆς οἰκειᾶς ἀδελφῆς κατὰ τινα προνομὴν ληφθείσης κὰν τοῖς βασιλείοις διατριβούσης. αὕτη γὰρ πρὸ πολλοῦ ἀχθεῖσα αἰχμάλωτος τὰ Χριστιανῶν τε μνηθεῖσα καὶ γραμμάτων μετασχούσα κατὰ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας καιρὸν, ἄρτι δὲ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπολυθεῖσα, οὐ διέλιπε πρὸς τὸν ἀδελφὸν τὰ Χριστιανῶν ἐκθειάζουσα καὶ τῇ αὐτοῦ καρδίᾳ πίστεως καταβάλλουσα σπέρματα, προμνηθέντος ἤδη παρὰ τοῦ Κουφαρᾶ τὰ θεῖα μυστηρία. τοῦ ἀλλαγίου δὲ γενομένου καὶ τῆς γυναικὸς ἀποδοθείσης τῷ ἀδελφῷ, ἀντιδοθέντος δὲ τῇ δεσποίνῃ τοῦ Κουφαρᾶ, εἰ καὶ προενήχητο ὁ ἄρχων καὶ προετελέσθη τὰ θεῖα, ἀλλ' ἔτι τὴν αὐτοῦ ἐφύλαττεν ἀπιστίαν, τῆς οἰκειᾶς θρησκείας ἐξερτημένους. λιμοῦ δὲ σφοδροῦ τὴν χώραν τῶν Βουλγάρων κατεσχηκὸς καὶ πάσης βοηθείας ἀργούσης τὸν τῶν Χριστιανῶν ὁ ἄρχων εἰς βόθηϊαν ἐπεκαλεῖτο θεὸν τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου καὶ τῆς αὐτοῦ ἀδελφῆς αὐτῷ μυσταγωγηθέντα. τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ τὸ ἔθνος ποιεῖν παρεσκεύασεν ἅπαν. καὶ τυχόντες ἀπαλλαγῆς, οὕτω δὴ πρὸς θεοσέβειαν μετατίθενται καὶ τῆς τοῦ λουτροῦ καταξιοῦνται παλιγγενεσίας, Μιχαὴλ κατονομασθεὶς κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων παρὰ τοῦ πρὸς αὐτὸν ἀποσταλέντος ἀρχιερέως καὶ

¹⁴ Tzn. Michała II. To lakoniczne stwierdzenie jest jednym z ostatnich zdań biografii tego cesarza. Zwięzłe podsumowuje utratę przez Cesarstwo kontroli nad wschodnim wybrzeżem Adriatyku w wyniku nasilenia działalności floty arabskiej. M.in. to w 827 r. rozpoczął się podbój Sycylii przez emirat Aghlabidów, ułatwiony buntem Eufemiosa (por. Teresa Wołoska, *Sycylia w polityce Cesarstwa Bizantyjskiego w VI-IX wieku*. Łódź 2005, s. 143-150). Na ten temat ciągle aktualna pozostaje wielka rozprawa Michela Amari, *Storia dei musulmani in Sicilia*, vol. 1. Firenze 1854, zresztą wznowiona w ostatnich latach. Przed Skylitzesem pisał to samo Theoph. Cont., s. 84 (Bonn): „ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ Δαλματία τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀπέστη τότε βασιλείας καὶ γεγόνασιν ἅπαντες ἰδιόρρυθμοί τε καὶ αὐτοκέφαλοι μέχρι τῆς τοῦ Βασιλείου τοῦ αἰοδίου βασιλείας”. Podobnie sam Porfirigeneta (DAI 29.60-61): „... καὶ μάλιστα δὲ ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ ἐξ Ἀμορίου, τοῦ Τραυλοῦ, οἱ τὰ

Odpadła od niego¹⁴ cała Dalmacja.

Władca Bułgarów Bogoris¹⁵, usłyszawszy, że kobieta rządzi Rzymianami wraz z delikatnym chłopcem, nabrał odwagi. Stąd też wysłał kilku posłów do cesarzowej grożąc, że zerwie układy i przygotowuje atak przeciw Rzymianom. Cesarzowa jednak, nie rozumowała nieroztropnie czy po kobiecemu: „Znajdziesz mnie” – oświadcza – „gotową stawić opór, a z wolą Boga, zwycięską. A jeśli, co się nie może zdarzyć, sam zyskasz przewagę, to i tak zwycięstwo będzie moje. Zwycięzysz bowiem kobietę, nie męża”. Poruszony tym barbarzyńca, uspokoił się i odnowił wcześniej zawarte układy. Ponownie cesarzowa i władca wysłali wzajemne poselstwa; ona w kwestii pewnego Teodora¹⁶, o przezwisku Koufaras, znamienitego męża, pożytecznego dla państwa, a który był jeńcem w Bułgarii; on w sprawie własnej siostry, pojmanej w jakiejś grabieży i odtąd żyjącej w pałacu. Ta bowiem, przebywająca w niewoli od dawna, w okresie zniewolenia wtajemniczyła się w wiarę chrześcijańską i nauczyła się czytać. Zwolniona z niewoli, nie przestawała okazywać bratu swojej chrześcijańskiej wiary i zaszczebiała w jego sercu nasiona wiary; wcześniej już był on wprowadzany w boskie misteria przez Koufarasa. Kiedy doszło do wymiany i kobieta została zwrócona bratu, a Koufaras pani cesarzowej, władca, chociaż zwrócił się i wtajemniczył w sprawy święte, to własnej jeszcze strzegł bezbożności, przywiązany do religii ojczystej. Tymczasem poważny głód dotknął ziemię Bułgarów, a gdy wszelka pomoc zawiodła, władca wezwał na pomoc Boga chrześcijan, który został mu przedstawiony przez Teodorę i własną siostrę. Zarządził też, by podobnie uczynił cały lud. Gdy zagrożenie minęło, zwrócił się ku pobożności i uznał się za godnego chrztu, zmieniając imię na Michał po cesarzu Rzymian, gdyż otrzymał boski chrzest z rąk wysłanego przezeń arcybiskupa. Wydarzyło się zaś jeszcze coś innego, co doprowadziło i utwierdziło władcę ku pobożności. Był nienasycony w polowaniach i chcąc się nimi cieszyć, nie tylko wyruszał na łowy, ale w czasie wolnym, cieszył się obrazami. Budując zaś nowy dom nakazał, by pewien mnich Metodios, Rzymianin z pochodzenia, a malarz z zawodu, wypełnił

τῆς Δελαματίας κάστρα οἰκοῦντες γεγόνασιν αὐτοκέφαλοι...” Należy tu wszakże nadmienić, iż według Hirsch a, *Byzantinische Studien...*, s. 198-199, cała powyższa i spójna ze sobą tradycja chronograficzna mylnie przypisała te wydarzenia do biografii Michała II, gdyż należą one do czasów Michała III. Teza ta się jednak nie przyjęła: np. w komentarzu do wyżej cytowanego fragmentu *Контупиация Яков Любарский* nie podważa tradycji: *Продолжатель Феофана. Жизнеописания византийских царей*. Санкт-Петербург 2009 (wyd. 2 popr.), s. 58-59.

¹⁵ Chan Borys. Anegdota o rezolutnej odpowiedzi Teodory była w tradycji szeroko znana. Por. np. znacznie bardziej emocjonalną relację Genesisiosa (Lesmüller-Weerner – Thurn), 61. 89nn.

¹⁶ PmbZ 7723; przezwisko skądinąd nieznane.

τοῦ θεοῦ μεταδεδωκότος λουτροῦ. συνέβη δὲ καὶ ἕτερόν τι τὸ ὀδηγήσαν καὶ βεβαιώσαν τὸν ἄρχοντα πρὸς εὐσέβειαν. ἀπλήστως ἔχων οὗτος πρὸς τὰ κυνηγέσια καὶ βουλόμενος τούτοις ἐντροφᾶν μὴ μόνον ὅτε πρὸς θήραν ἔξειο, ἀλλὰ καὶ ὅτε σχολάζοι, διὰ ζωγραφίας ἐντροφᾶν τοῖς τοιούτοις, οἶκον δημιουργήσας νέον Μεθόδιόν τινα μοναχόν, Ῥωμαῖον τὸ γένος, ζωγράφον τὴν τέχνην, ἐκέλευσεν ἱστορίας πληρῶσαι τὸ οἶκημα. ὥσπερ δ' ὑπὸ τινος ἐπιπνοίας ὀδηγούμενος θείας οὐκ ἐπέσκηψε ὀρητῶς, ὅποια δεῖ καὶ τίνα τῶν ζώων ἐξιστορεῖν, ἀλλ' ἐκέλευσε γράφειν, ἅττα καὶ βούλοιο, φοβερὰ μέντοι εἶναι τὰ γραφόμενα καὶ πρὸς ἔκπληξιν καὶ δέος τῶν θεωμένων. ὁ δὲ μηδὲν ἕτερον εἰδὼς φρικωδέστερον τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ταύτην ἐκεῖ καθυπέγραψε. πέρασ δὲ λαβούσης τῆς γραφῆς ἰδὼν ὁ ἄρχων ἔνθεν μὲν τῶν δικαίων τὸν χορὸν στεφανούμενον, ἐκεῖθεν δὲ τὸν τῶν ἀμαρτωλῶν κολαζόμενον, καὶ παρὰ τοῦ ζωγράφου συνεῖς τὸν νοῦν τῆς ζωγραφίας, εὐθύς τε τὴν οἰκείαν ἐξόμνυται θρησκείαν καὶ κατηχηθεῖς, ὡς εἶπομεν, παρὰ τοῦ θεοῦ ἐπισκόπου τὰ θεῖα μυστήρια ἄωρι τῶν νυκτῶν τοῦ θεοῦ μεταλαμβάνει βαπτίσματος. τοῦτο δ' ἐγνωκότες οἱ τοῦ ἔθνους ἄρχοντες, καὶ τὸ κοινὸν τὴν τῆς θρησκείας μεταβολὴν, κατεξανίστανται τοῦ ἄρχοντος καὶ ἀνελεῖν ἐσπούδαζον. τούτους δ' ἐκεῖνος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ὀλίγων ὄντων τρεψάμενος, τοῦ σταυρικοῦ τύπου προηγουμένου, τῷ παραδόξῳ καταπλαγέντας χριστιανίσαι πεποιήκε. μεταβληθέντος δὲ παντός τοῦ ἔθνους πρὸς θεοσέβειαν γράφει πρὸς τὴν δέσποιναν ἔξαιτῶν δοθῆναί οἱ γῆν, στενοχωρουμένων τῶν ὑφ' αὐτόν, ὑπισχνούμενος ἐνοποιῆσαι τὰ ἔθνη καὶ εἰρήνην ἐργάσασθαι αἰδίον τε καὶ ἀμετάβλητον. ἡ δὲ βασιλις ἰλαρῶς λίαν τὴν ἰκεσίαν προσήκατο καὶ δέδωκεν ἔρημον οὖσαν τήνικαυτα τὴν ἀπὸ τῆς καλουμένης Σιδηρᾶς, ὄριον τότε τυγχανούσης Ῥωμαίων τε καὶ Βουλγάρων, ἄχρι τῆς Δεβελτοῦ, ἣν οἱ Βούλγαροι Ζαγορὰν κατωνόμασαν. τοῦτον οὖν τὸν τρόπον ἡ πᾶσα Βουλγαρία μετερρυσθίσθη πρὸς θεοσέβειαν καὶ ἡ δύσις εἰρήνην καθαρωτάτης ἀπῆλαυσε.

¹⁷ Skylitzes nawiązuje tutaj do zwycięstwa Konstantyna nad Maksencjuszem na Pons Mulvius pod Rzymem (312 r.), które tenże miał osiągnąć dzięki umieszczeniu znaku labarum na tarczach, por. Laktancjusz, *De mortibus persecutorum* 44; twórca propagandy cesarskiej ze strony chrześcijan, Euzebiusz z Cezarei w biografii cesarza nie wspomina nic o tarczach, lecz utrzymuje, że Konstantynowi pokazał się krzyż na niebie, *Vita Constantini* 1, 27n. Zatem już u współczesnych nie było zgody co do tego, co się wydarzyło.

¹⁸ Literatura na temat chrztu Bułgarii jest niezwykle bogata. Nadal jednak nie ma konsensusu w kwestii chronologii: 864-866 (?) i miejsca: Pliska-Konstantynopol (za Pliską ostatnio: П. Георгиев, С. Витлянов, *Архипицкопийата – манастир в Плиска*. София 2001). Ważnym głosem w dyskusji była rozprawa Tadeusza Wasilewskiego, *Bizancjum i Słowianie w IX wieku*. Warszawa

mu domostwo obrazami. Ponieważ prowadzony był boskim natchnieniem, nie powiedział wyraźnie, w jaki sposób i które ze zwierząt powinno się przedstawić, lecz nakazał malować, co by tamten zechciał. Tak wszakże, by obrazy były wstrząsające i wzbudzały lęk oraz trwogę wśród widzów. Ten zaś [Metodios], nie znając nic przerażającego nad drugie przyjście Chrystusa, je tam namalował. Gdy praca zmierzła do końca, władca, widząc z jednej strony uwiecznony chór sprawiedliwych, z drugiej zaś grzeszników poddawany karom, poznawszy od malarza ideę obrazu, natychmiast wypiera się swojej religii i otrzymawszy – jak mówiliśmy – boskie misteria od biskupa Boga, w środku nocy uczestniczy w boskim chrzcie. Przywódca ludu, jak i cała społeczność dowiedziawszy się o tym, o zmianie religii, wystąpili przeciw władcy, próbując go zabić. On jednak, z nieliczną garstą swoich poblił ich dzięki poprzedzającemu znakowi krzyża¹⁷; wstrząśniętych nieoczekiwanym zwrotem sytuacji uczynił chrześcijanami. Nawróciwszy na pobożność cały lud, pisze do Pani prosząc, by otrzymali ziemię ci spośród jego ludzi, którym jej brakuje, obiecując, że zjednoczy społeczności oraz zaprowadzi wieczny i nieodwracalny pokój. Cesarzowa przyjęła prośbę bardzo życzliwie i dała ziemię wówczas niezamieszkałą, rozciągającą się od tzw. Sidery – będącej granicą Rzymian i Bułgarów – aż do Debeltu, który Bułgarzy zwą Zagorą. W taki oto sposób cała Bułgaria nawróciła się ku pobożności, a Zachód cieszył się najczystszyim pokojem¹⁸.

1972. Przy lekturze tej relacji Skylitzesa nie wolno zapomnieć, iż jest ona bardzo jednowymiarowa: pominięty został wątek Moraw, relacji z Frankami Wschodnimi i Rzymem. Reakcja pogańska i zmiana orientacji polityki zagranicznej pod przywództwem syna Borysa, Włodzimierza, trwała cztery lata: 889-893 (o pierwszym buncie zob. Daniel Z i e m a n n, *The rebellion of the nobles against the baptism of Khan Boris (865-866)*, [w:] *Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium*, Bd. 2, *Byzantium, Pliska, and the Balkans*, ed. J. H e n n i n g. Berlin–NY 2007, s. 613-624). Nowsza literatura: Г ю з е л е в, *Покръстване и християнизация на българите: извороведско изследване с приложение*. София 2006; I d e m, *Панството и българите през Средновековието, IX–XV в.* Пловдив 2009; L o u n g h i s, *Bulgaria instead of Moravia: Evidence of major political changes*, [w:] *Byzantium, New Peoples, New Powers...*, s. 63-70.

s. 107. 44-49. Τὰ δὲ ἐντὸς Εὐξείνου καὶ πᾶσαν τὴν αὐτοῦ παραλίαν ὁ τῶν Ῥῶς ἐπόρθει καὶ κατέτρεχε στόλος (ἔθνος δὲ οἱ Ῥῶς Σκυθικόν, περὶ τὸν ἀρκτῶν Ταῦρον κατρωκῆμένον, ἀνήμερόν τε καὶ ἄγριον), καὶ αὐτὴ δὲ τῇ βασιλίδι δεινὸν ἐπέσειε κίνδυνον. οἱ μετ' οὐ πολὺ θείας πειραθέντες ὀργῆς οἴκαδε ὑπενοστήσαν, πρῆσβεία τε αὐτῶν τὴν βασιλίδα καταλαμβάνει τοῦ θεοῦ μεταλαχεῖν βαπτίσματος λιτανεύουσα, ὃ καὶ γέγονε·

s. 116.5-118.45. ἐπεὶ δὲ Κροῦμος ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων, ταῖς κατὰ Ῥωμαίων νίκαις πεφουσημένος, μέγα στρατόπεδον ἀγείρας ἐπολιόρκει τὴν Ἀδριανούπολιν, μηδενὸς χεῖρα ἀντᾶραι τούτῳ τολμῶντος ἀνυποστάτῳ τυγχάνοντι διὰ τὰς προηγησαμένας εὐτυχίας, χρόνον τῇ πόλει περικαθίσας ἐφ' ἱκανὸν ὠμολόγει ταύτην διὰ τὴν τῶν ἀναγκαίων ἔνδειαν παραστήσασθαι καὶ πάντας τοὺς ἐν αὐτῇ, οἷς ἠριθμεῖτο καὶ ὁ τῆς πόλεως ἀρχιερεὺς Μανουήλ, εἰς Βουλγαρίαν μετέστησε. συνέβη μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοὺς τοῦ Βασιλείου γεννήτορας, ὑπομάζιον αὐτὸν ἔτι φέροντας, εἰς τὴν τῶν Βουλγάρων ἀπαχθῆναι γῆν. ἔνθα αὐτὸς τε ὁ κλεινὸς ἀρχιερεὺς καὶ οἱ τοῦ Βασιλείου γεννήτορες καὶ τὸ σὺν τῷ ἀρχιερεὶ πλῆθος ἀνόθευτον τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν διατηρήσαντες πολλοὺς τῶν Βουλγάρων πρὸς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν μετήγαγον, μήπω τοῦ ἔθνους μετηγμένου πρὸς θεοσέβειαν, καὶ πολλαχοῦ τῆς Βουλγαρικῆς γῆς Χριστιανικῆς δισασκαλίας κατεβέβληντο σπέρματα. ἀλλὰ Κροῦμος μὲν ἔφθη καταλύσασθαι τὴν ζωὴν, Μουρτάγων δὲ ὁ τούτου διάδοχος πολλῶ τὸν ἀπελθόντα νικῶν εἰς θηριώδιαν, αὐτὸ τὸ γινόμενον οὐκ ἀγνοήσας, καὶ ὅτι τὸ τῶν Βουλγάρων ἠρέμα

¹⁹ Najzd Rusów na Konstantynopol: 18 czerwca 860 r. (absolutnie podstawowym artykułem, skrupulatnie analizującym chronologię tego wydarzenia w świetle źródeł współczesnych, zwłaszcza Focjusza, pozostaje praca C. de Boora, *Der Angriff der Rhos auf Byzanz*. „BZ” 4 [1895], s. 445-466; na ostatnim kongresie bizantynologicznym Olena Syrtsova zakwestionowała wszakże autentyczność tego wydarzenia, sugerując na podstawie badań paleograficznych, iż etnonim *Rhos* jest autorstwa późniejszego kopisty, a w roku tym miał faktycznie miejsce atak Narentan, który później – anachronicznie – przypisano Rusom: *Photius' Encyclic, hoi Arentanoi and hoi Rhos: Who really attacked Constantinople in 860 and accepted Christianity after that?*, abstrakt [w:] „Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies”, vol. III. Sofia 2011, s. 58). Ale Rzymianie zetknęli z nimi wcześniej: *Annales Bertiniani*, podają pod rokiem 839, iż cesarscy ambasadorowie na dworze Ludwika Pobożnego w Ingelheim mieli ze sobą jakichś Rusów, których Ludwik zidentyfikował jako Szwedów: *gens Sueonum*, por. też Jonathan Shepard, *The Rhos guests of Louis the Pious: whence and wherefore?* „Early Medieval Europe” 4 (1995), s. 41-60; Whittow, *The Making...*, s. 250-252, zwraca uwagę na tytuł ich władcy: „chacanus”, który sugerowałby Rusów znad Wołgi, poddanych Chazarów. Władysław Duczko zasugerował niedawno, iż Cesarstwo specjalnie wysłało Rusów z poselstwem, by porozumieli się z swoimi krewniakami z Danii w sprawie służby wojskowej dla Konstantynopola, zob. *Ruś Wikingów*. Warszawa 2007, s. 21-54. Hipoteza powyższa opiera się jednak jedynie na przyjęciu koniektury

Flota Rusów najechała i spustoszyła region Morza Czarnego i całe jego wybrzeże; Rusowie to lud scytyjski, zamieszkujący północny Taurus, dziki i nieokrzesany. Stali się poważnym zagrożeniem dla samej stolicy. Jednak wkrótce, doświadczeni Bożym gniewem wrócili do domu, a ich poselstwo przybyło do stolicy, prosząc o możliwość otrzymania Boskiego chrztu. Tak też się stało¹⁹.

Tymczasem Krum, archon Bułgarów, przepełniony pychą przez zwycięstwa nad Rzymianami, zebrawszy wielkie wojsko, obległ Adrianopol²⁰. Nikt nie ośmielił się podnieść na niego ręki, gdyż wydawał się niezwykłym ze względu na wcześniejsze sukcesy. Dość długo oblegając miasto, zmusił je – poprzez brak środków do życia – do poddania się, a wszystkich znajdujących się w nim, do których zaliczał się też biskup miasta Manuel, przesiedlił do Bułgarii. To wówczas miał miejsce fakt, że wraz z innymi także rodzice Bazylego, mając go jeszcze przy piersi, zostali zabrani do ziemi Bułgarów. Tam też słynny biskup i rodzice Bazylego, a z biskupem nieskalany tłum, zachowawszy wiarę w Chrystusa, wielu spośród Bułgarów nawrócili na prawdziwą wiarę (lud bowiem nie był jeszcze nawrócony ku poboż-

fragmentu *Annales*: utożsamieniu obecnego w nich Teodosiosa, metropolity Chalcedonu z patrikiem Teodosiosiem Baboutzikosem (Genesios 3.16, Lesmüller-Werner – Thurn); trzy pieczęcie tegoż znaleziono w Skandynawii: a) Hedeby, b) Ribe, c) Tissø. Du c z k o wypowiada się też w kwestii identyfikacji Rusów z roku 860: uważa ich za mieszkańców okolic Ładogi, *Ruś Wikingów...*, s. 73-75. Propozycja ta jest jednak nie do utrzymania. Uczony ze źródeł bizantyńskich cytuje tylko Focjusza, nie zwracając uwagi na fakt, iż mają one charakter wybitnie publicystyczny. Nie odnosi się do innych tekstów, nie zna Skylitzesa, który nadmieniając o Taurusie, zupełnie zmienia geografię. W kwestii tożsamości etnicznej właściwie panuje obecnie konsensus (za wyjątkiem części uczonych rosyjskich, ostatnio np. Назаренко, *Древняя Русь...*, s. 11nn.), iż pod tym terminem rozumieć należy drużyny wareskie, określane mianem „*rōþ(r)smæn”, „*rōþ(r)skarlar”. Ten postępowanie w badaniach zawdzięcza się lingwistom, a zwłaszcza Vilhelmowi Thomse nowi, który w latach 1876-1877, opublikował prace odnośnie do genety fiń. określenia Szwedów: „Ruotsi” < „*rōtsi”. Późniejsze badania jedynie uściślają i utwierdzają charakter zapożyczeń w jęz. słowiańskim i greckim, nie negując wszakże samej idei genety pojęcia. Tak np. Sven Ekbo zaproponował *verbum* „*rōðR” („wiosłowanie”), jako semantyczne źródło dla „Ruotsi”, *The etymology of Finnish Ruotsi „Sweden”*. „Figura” 19 (1981), s. 143-145; podobnie Knut-Olof Falk, który wyczerpująco przedstawił wędrówkę zapożyczeń: „*rōðR” – „*rōtsi” – „Rusi” – „Pōwz” – „ar-Rūs”, *Einige Bemerkungen zum Namen Rusi*. „Figura” 19 (1981), s. 147-159. Z nielicznych wybitnych uczonych odrzucających to ustalenie wymienić należy emigracyjnego badacza ukraińskiego Omeljana Pritsaka (*The Origin of Rus*. Harvard 1981). Oczywiście pierwotnie normańska tożsamość w żaden sposób nie wyklucza, by w wyprawach łupieskich nad Morze Czarne z biegiem czasu brali udział także Słowianie. Zob. także Blöndal, *The Varangians...*, s. 1-7; Franciszek Grucza, *Ruotsi*. SSS 4 (1970), s. 575-576; Idem, *Ruś*. SSS 4 (1970), s. 587-589; *Wczesna Słowiańszczyzna...*, s. 526; Whittow, *The Making...*, s. 244nn.

²⁰ Skylitzes powraca do postaci Kruma i wydarzeń z roku 813, gdyż referuje *Vita Basili*.

γένος πρὸς Χριστιανισμόν μεταφέρεται, θυμοῦ τε πλήρης καθίσταται, καὶ τὸν τε θεῖον ἀρχιερέα Μανουήλ καὶ τοὺς ἐξοχωτάτους τῶν περὶ αὐτὸν μετὰ θυμοῦ παραστησαμένους πρῶτον μὲν ἠπίως μεταστῆσαι ἐπειράτο καὶ ὁμαλῶς τῆς ὀρθοδόξου καὶ ἀμωμήτου τῶν Χριστιανῶν πίστεως, ἐπεὶ δὲ κρείττους αὐτοὺς κατενόησε καὶ ὑποσχέσεων καὶ ἀπειλῶν, μετὰ πολλὰς αἰκίας τῷ διὰ μαρτυρίου παραδίδωσι θανάτῳ. καὶ Μανουήλ μὲν ὁ κλεινὸς ἀρχιερεὺς οὕτω τῷ διὰ μαρτυρίου τέλει συνάμα τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἐμφανέσι τὴν ἑαυτοῦ ἐπισφραγίζει ζωὴν, καὶ πολλοὺς τῶν καθ' αἶμα προσηκόντων συνέβη μαρτυρικῆς εὐκλείας ἀξιωθῆναι. ἐπεὶ δὲ ἔδει ποτὲ καθόδου τυχεῖν τοὺς ὑπολελειμμένους αἰχμαλώτους, ἄνωθεν τοῦ θεοῦ τὴν ἔξοδον αὐτοῖς πραγματευομένου, ὁ τῶν Βουλγάρων ἀρχηγὸς πολλάκις θραυσθεὶς, καὶ μὴ δυνάμενος ἐπὶ πλεόν πρὸς τὰς Ῥωμαϊκὰς δυνάμεις ἀντικαθίστασθαι, εἰρήνην ἀντὶ τῆς μάχης ἀσπάζεται καὶ ἀπολύει τῆς αἰχμαλωσίας τὸν λαόν. ἄρτι δὲ συναλιζόντων τῶν αἰχμαλώτων, καὶ μελλόντων ἤδη πρὸς τὰ πάτρια ἤθη παλινοστεῖν, ὁ ἄρχων θεωρὸς ἐγένετο τῶν αἰχμαλώτων, καὶ τὸν παῖδα κατιδὼν Βασίλειον ἤδη τὴν παιδικὴν παραλλάσσοντα ἡλικίαν καὶ τῆς ἐφήβου ἀπτόμενον πρὸς ἑαυτὸν μετεκαλεῖτο, ἐλευθέριον ἰδὼν ἐνορῶντα καὶ χαρίεν ὑπογελῶντα καὶ περισκαίροντα, καὶ ἐγγὺς παραστάντα ταῖς χερσὶν <ἠθέλησε> κατασχεῖν καὶ ἀσπάσασθαι καὶ μῆλον ὑπερφυῆς τὸ μέγεθος αὐτῷ παρασχεῖν. ὅπερ οὗτος ἀκάκως πάνυ καὶ θαρραλέως τοῖς τοῦ ἄρχοντος ἐπερειδόμενος γόνασι διδόμενον ὑπεδέξατο, ἐν τῷ ἀπλάστῳ ἤθει καὶ ἀπεριέργῳ τὴν ἑαυτοῦ εὐγένειαν ἐνδείκνυμενος, ὡς ἐκπλαγῆναι μὲν τὸν ἄρχοντα, ἀγανακτεῖν δὲ λεληθότως τοὺς ὑπ' αὐτόν, εἰ τοιοῦτος ὢν ὁ νέος συγχωροῖτο οἴκοι παλινοστεῖν.

s. 123.10-124.31. τοῦ δὲ πότου προοίοντος καὶ ἀκμαζούσης τῆς εὐωχίας, ἐπεὶ ἔτυχον οἱ Βούλγαροι ἔχοντές τινα μεθ' ἑαυτῶν ἄνδρα ἀθλητικὸν καὶ ἐπὶ ἰσχυῖ σεμννόμενον σώματος, ἐδόκουν ἐπ' αὐτῷ μέγα φρονεῖν καὶ ἡλαζονεύοντο, καὶ

²¹ Ale z cych krewnych? Cheynet proponuje przyjąć lekcję B: „τῷ βασιλεῖ” post „προσηκόντων”, co by znaczyło, że mowa o krewnych Bazylego, ale nie jest to rozwiązanie niezbędne. Zwłaszcza, że samej postaci Manuela poświęca kronikarz dużo miejsca, a brak zaimka naturalnie wskazuje na niego, jako na podmiot gramatyczny całej wypowiedzi. *Synaxarion* Konstantynopola (*Ianuaris*, p. 414-416, ed. Delehaue, 1902) zawiera opis męczeństwa Manuela ale też innych biskupów, za prześladowcę wszakże podając chana Dicewga (Δίτצעυγος), który miałby przechwycić na krótko władzę tuż po śmierci Kruma. Chronologia tych wydarzeń pozostaje niepewna.

²² Obecny tu termin „ἔφηβος” ma znaczenie formalno-prawne: dotyczy chłopców od 12/14 do 25 roku życia. Tzn. zdolnych już do małżeństwa, ale jeszcze niepełnoletnich w sensie wszystkich zdolności prawnych (przyjęcie rangi, pewne czynności finansowe, obowiązki względem rodziców), zob. więcej G. Prinzin, *Status prawny dzieci w Bizancjum*, tłum. Anna Kotłowska. Poznań 2008.

ności); w wielu miejscach ziemi bułgarskiej zasiali nasiona nauki chrześcijańskiej. Krum jednak pospieszył się skończyć życie, a jego następca Mourtagon znacznie przewyższył w zezwierzęceniu tego, który odszedł. Wiedząc dokładnie co się stało, i że lud Bułgarów jest nawracany dyskretnie na chrześcijaństwo, zapalał gniewem. Wzburzony, wezwał świętego biskupa Manuela i najznakomitszych jego towarzyszy. Najpierw próbował przekonywać do porzucenia ortodoksyjnej i nieskazitelnej wiary chrześcijan łagodnie i z szacunkiem. Gdy jednak zrozumiał, że są silniejsi tak nad obietnice jak i groźby, po ciężkich mękach, oddał ich śmierci męczennika. Słynny zaś biskup Manuel tak oto wespół z towarzyszami męczeńskim końcem przypieczętował swoje życie. Także wielu krewnych²¹ wyróżniło się męczeńską sławą. Nadszedł zaś czas powrotu dla pozostałych jeńców (eksodus ten został im zesłany z niebios przez Boga), *archegos* Bułgarów po wielokroć został złamany, i nie mogąc dłużej przeciwstawić się siłom rzymskim, zapragnął pokoju zamiast walki i uwolnił lud z niewoli. Kiedy zebrali się jeńcy i zamierzali już powrócić do ojczystrych ziem, władca przyszedł popatrzeć na jeńców, a ujrawszy chłopca Bazylego, wymieniającego już wiek dziecięcy na młodość²², wezwał go do siebie. Widząc postawę wolnego człowieka, wdzięczny uśmiech i zachowanie, stojącego w pobliżu zapragnął wziąć na ręce i przytulić. Dał mu jabłko wyjątkowej wielkości²³. Tamten przyjął je jako dar zupełnie niewinnie, zdecydowanie schodząc z kolan archonta, pokazując szlachetne urodzenie tym nienagannym i prostym zachowaniem. Władca się wzruszył, ale jego poddani w sekrecie się burzyli, że taki młodzieniec uzyska zgodę na powrót do domu.

Wino płynęło, a uczta trwała w najlepsze gdy Bułgarzy²⁴, którzy mieli między sobą zawodnika słynnego z siły fizycznej, myśleli o nim intensywnie i przechwalali się twierdząc, że nikt nie jest w stanie zmierzyć się z nim na ręce. Teofilos ze środka

²³ Skylitzes w tej uroczej scenie pokazuje swoje klasyczne wykształcenie i wrażliwość. Jabłko w tradycji klasycznej jest symbolem erotycznej propozycji (popularnym zresztą także w literaturze bizantyńskiej, np. Niketas Eugenianos, *Drosilla i Charikles*, ks. 4, ks. 9.11-14 [ed. Fabrizio C o n c a]); Jan Geometres, *Progymnasmata*, nr 21), ale czyżby znał te obyczaje także barbarzyński chan Omurtag? Raczej nie. Mirosław L e s z k a, *Wizerunek...*, s. 67, zwraca uwagę, iż jabłko symbolizuje przyszlą władzę cesarską. Niemniej, należy pamiętać, iż późniejsi czytelnicy Skylitzesa czytali też romanse i znali tradycję retoryczną. Przeto dar jabłka miał dla nich nie tylko polityczną, lecz także kulturową wymowę.

²⁴ Fragment relacji z uczty zorganizowanej przez Antigonosa, syna cesarza Bardasa, a wówczas domestikosa scholon, przytaczamy ze względu na obecność na niej gości bułgarskich. Tekst pozwala nam stwierdzić, iż czuli się oni na niej swobodnie, uczestnicząc na równych prawach. Dynamiczność i naturalizm opisu zadowoli współczesnego miłośnika sportu.

μηδένα εἶναι τὸν εἰς χεῖρας αὐτῶ συμπεσεῖν δυνάμενον ἐμεγαλαύχουν. λέγει γοῦν περὶ μέσας τραπέζας ὁ Θεόφιλος πρὸς τὸν καίσαρα, ὡς 'εἰ ἀρέσκει τῇ σῆ ἐξουσία, ἔστι τις τῶν ὑπηρετούντων μοι δυνάμενος συμπλακῆναι τῷ περιβοήτῳ τούτῳ Βουλγάρῳ. μέγα γὰρ ὄνειδος Ῥωμαίοις, εἰ οὗτος ἀκαταγώνιστος οὗτος ἐν Βουλγαρία παραγένηται.' ἀποδεξαμένου δὲ τὸν λόγον τοῦ καίσαρος καὶ προστάξαντος εἰς μέσον ἄγεσθαι τὸν νεανίαν ὁ πατρικίος Κωνσταντῖνος ὁ Θῶμα τοῦ λογοθέτου πατῆρ, σφόδρα φιλίως πρὸς τὸν Βασίλειον διακειμένος, ἄτε καὶ αὐτὸς ἐξ Ἀρμενίων τὴν τοῦ γένους ἔλκων σειρᾶν, κάθυρον ἰδὼν τὸν τόπον, ἐν ᾧπερ ἔμελλον οἱ παλαισταὶ συμπλακῆναι, καὶ δείσας τὸν ἐκ τῆς ὑγρότητος ὄλισθον, κόνιν καὶ πρίσμα ἀπὸ ξύλων ἐπιρραίνει τῷ ἐδάφει. οὗ γενομένου συμπλακεῖς τῷ Βουλγάρῳ ὁ Βασίλειος, καὶ ὥσπερ τι παιδίον νεογνὸν πιέσας καὶ περισφίγγας αὐτόν, ὥσπερ τινὰ δεσμὸν χόρτου ἢ πόκον ἐρίου κούφως οὕτω καὶ ῥαδίως μετεωρίσας ἐπάνω τῆς τραπέζης ἀπέρριψε. τοῦτο γενόμενον χαρᾶς μὲν τοὺς Ῥωμαίους, αἰσχύνης δὲ τοὺς Βουλγάρους ἐνέπλησεν. ἀπ' ἐκείνης δὲ τῆς ἡμέρας ἐπὶ πλέον ἢ τοῦ Βασιλείου ἠπλοῦτο φήμη ἀνὰ τὴν βασιλεύουσαν, καὶ τοῖς ἀπάντων διεφέρετο στόμασι περιβλεπτος ἡδὴ καθεστηκώς.

s. 145.67-147.21. Καὶ τὰ μὲν πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον οὕτως εἶχε, τὰ δὲ πρὸς ἐσπέραν ἄπεισι λέξων ὁ λόγος. καὶ τούτων γάρ, ὁμοίως τοῖς λοιποῖς, ἐπὶ πλέον ἀμεληθέντων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ, καὶ πάσης σχεδὸν Ἰταλίας, ὄση τῆ βασιλείᾳ Ῥωμαίων ἀνήκει, καὶ τῶν πλείστων τῆς Σικελίας ὑπὸ τῆς τῶν Καρχηδονίων δυνάμεως καταπολεμηθείσης καὶ ὑποφόρου τοῖς βαρβάροις γεγενημένης, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἐν Παννονίᾳ καὶ Δαλματία καὶ τῶν ἐπέκεινα τούτων διακειμένων Σκυθῶν, Χωροβάτων φημί καὶ Σέρβων καὶ Ζαχλούβων Τερβουνιωτῶν τε καὶ Καναλιτῶν καὶ Διοκλητιανῶν καὶ Ῥεντανῶν, τῆς ἀνέκαθεν Ῥωμαίων ἐπικρατείας ἀφηνιασάντων καὶ αὐτονόμων καθεστηκῶτων, συνεπέθευτο μετὰ τοῦ καιροῦ καὶ οἱ ἀπὸ Καρχηδόνας Ἀγαρηνοὶ. καὶ ἄρχοντας ἐπιστήσαντες τὸν τε Σολδάνον καὶ Σάβαν καὶ τὸν Καλφούς, ἐμπειρία πολεμικῆ διαφέρειν μεμαρτυρημένους τῶν ὁμοφύλων, ἐξ καὶ τριάκοντα πλοίων πολεμικῶν κατὰ Δαλματίας στόλον ἀπέστειλαν, ὑφ' οὗ διάφοροι πόλεις ἐάλωσαν Δαλματῶν, οἷον ἦ τε Βούτομα, ἢ Ρῶσα καὶ τὰ κάτω Δεκάτορα. προχωρούντων δὲ κατὰ νοῦν τῶν πραγμάτων τοῖς Ἀγαρηνοῖς, ἦλθον καὶ ὑπὸ τὴν τοῦ ὅλου

²⁵ Logoteta w roku 907 i 913; zachował się list, który skierował doń Teodor Dafnopates (*ep.* 21, Darrouzes – Westerinck) oraz jeden epigram jego autorstwa: *AP XVI 379*. Konstantyn (logoteta w 866/867 r.) był także dziadkiem historyka Genesisiosa (to ustalenie De Boora [Zu *Genesisios*, „BZ” 10 (1901), s. 62-65], będące modyfikacją hipotezy Hirsch’a, zostało uznane przez większość uczonych). Tradycję kronikarską tego zdania, przez Skylytzes’a przytoczonego tylko częściowo, omawia

stołu odezwał się do cesarza: „Jeśli podoba się Twojej Wielmożności, jest pewien z moich sług, kto potrafi spleść się w zapasach z tym sławnym Bułgarem. Wielki to byłby wstyd dla Rzymian, gdyby ten wrócił do Bułgarii niepokonany”. Cesarz się zgodził i rozkazał, by młodzieniec wyszedł na środek. Patrikos Konstantyn, ojciec Tomasza logotety²⁵, związany silnie z Bazylim, gdyż i on wywodził się z armeńskiego rodu, spostrzegł, że wilgotne jest miejsce, w którym mieliby zewrzeć się zapaśnicy. Obawiając się poślizgnięcia z powodu wilgoci, posypał na ziemię piasek i trociny z drzew. Gdy to się stało, Bazyli zwarł się z Bułgarem i przycisnął go, opasując niczym niemowlę. Podniósł go lekko, z łatwością jakby był wiązką siana czy belą wełny, i rzucił ponad stołem. Rzymian nappełniło to radością, Bułgarów wstydem. Od tego dnia na długo stolicę wypełniała sława Bazylego; pozostawał sławny na ustach wszystkich.

Tak to się miały sprawy wschodnie, teraz przyjdzie przejść do omawiania zachodnich. Te także, jak zresztą i pozostałe, za panowania Michała były przez długi czas lekceważone. Prawie cała Italia, która należała do Cesarstwa Rzymskiego, oraz większa część Sycylii, została podbita przez siły Kartagińczyków²⁶ i stała się płatnikiem podatku barbarzyńcom. Także i ludy w Panonii, Dalmacji, pobliskie plemiona Scytów, Chorwaci, Serbowie, Zachlumianie, Terbounioci, Kanalici, Diokletianie i Rentanie, zbuntowali się przeciw dawnej władzy Rzymian i uzyskali niezależność²⁷. Sprzyjające okoliczności przekonały Agarenów z Kartaginy. Ustanowiono dowódców: Soldana, Sabasa i Kalfousa, których współplemieńcy uważali za wyróżniających się wojennym doświadczeniem. Wysłano flotę 36 okrętów przeciw Dalmacji, przez którą zostało zdobytych wiele miast Dalmatów, jak Boutoma, Rosa

szczegółowo Hirsch w *Byzantinische Studien...*, s. 118 i przyp. 3; natomiast biografii Konstantyna Armeńczyka na s. 118-120.

²⁶ Archaiczne określenie emiratu Kairouanu (Tunis).

²⁷ Podobne listy plemion Bałkanów Zachodnich, również w kontekście niezależnienia od Cesarstwa za Michała II znajdziemy w DAI 29.55-58 i 66-68. Na uwagę zasługują warianty onomastyczne „Ζαχλοῦβοι”: „Ζαχλοῦμοι” czy „Ῥεντανοί” : „Ἀρεντανοί”, a także poświadczanie nazwy Chorwatów (*Chrobatoi*, por. *Croats*) przed etapem jej sławizacji poprzez metatezę spółgłoskową. Zob. także Élisabeth M a l a m u t, *Les adresses aux princes des pays slaves du sud dans le Livre des cérémonies* 2.48: interprétation. „TM” 13 (2000), s. 595-615.

ἔθρους μητρόπολιν, ἣ Ραούσιον λέγεται, καὶ ταύτην ἐπὶ χρόνον ἐπολιόρκουν πολὺν, ἐκθύμως τῶν ἔνδον ἀγωνιζομένων. ἐπεὶ δὲ χρόνῳ ταλαιπωρούμενοι οἱ Ραούσιοι εἰς τὰς ἐσχάτας συνηλαύνοντο ἀπορίας, πέμπουσι πρέσβεις ὡς βασιλέα ὑπὸ τῆς ἀνάγκης στενοχωρούμενοι, ἐπαμῦναι παρακαλοῦντες τοῖς κινδυνεύουσιν ὑποχειρίοις γενέσθαι τῶν ἀρνητῶν τοῦ Χριστοῦ. μήπω δὲ τῶν πρέσβειων ἀφικομένων Μιχαὴλ μὲν ὁ βασιλεὺς θνήσκει, καταλαμβάνουσι δὲ τὸν Βασίλειον οἱ πρεσβευταί. ὧν ἐπιμελῶς ἀκροασάμενος καὶ ὅλος τοῦ πάθους γενόμενος, στόλον ἐξαртуσάμενος νεῶν ἑκατόν, καὶ ἄνδρα τούτοις ἐπιστήσας ἐμπειρία καὶ συνέσει τῶν πολλῶν διαφέροντα τὸν πατρίκιον Νικήταν καὶ δρουγγάριον τῶν πλωϊμῶν τὸν τὴν ἐπωνυμίαν Ὠροῦφαν, κατὰ τῶν πολεμίων ἐκπέμπει. οἱ δὲ τῇ πολιορκίᾳ τοῦ Ραουσίου προσμένοντες Ἀγαρηνοὶ διὰ τινῶν αὐτομόλων μαθόντες τὴν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ραουσιῶν πρεσβείαν, ἀπεγνωκότες δὲ καὶ τὴν σύντομον ἄλωσιν, τοῦτο δὲ καὶ τὴν ἐκ βασιλέως φοβηθέντες ἀφίξεσθαι μέλλουσαν βοήθειαν, λύουσι τὴν πολιορκίαν, κατὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν, ἣ νῦν Λαγγοβαρδία ὠνόμασται, διαπεράσαντες τὸ κάστρον τῆς Βάρεως ἐξεπόρθησαν καὶ αὐτόθι κατασκηνώσαντες, καὶ τοῖς ἐγγίζουσι καθ' ἑκάστην ἐπιτιθέμενοι καὶ αἰεὶ τι προσλαμβάνοντες πᾶσαν τὴν Λαγγοβαρδίαν ἄχρι καὶ αὐτῆς σχεδὸν τῆς ποτε μεγαλοδόξου Ῥώμης ἐκράτησαν. τὸ δὲ γινόμενον ἐν Δαλματία παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικουρίας, καὶ τὰ προμνημονευθέντα γένη τῶν Σκυθῶν θεασάμενα, οἱ τε Χρῳβάτοι καὶ Σέρβοι καὶ οἱ λοιποὶ, πρέσβεις πρὸς βασιλέα στέλλουσιν ἀξιούντες ζεύγλη τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας ὑπέισελθεῖν. ὧν ὡς εὐλόγου τῆς δεήσεως ἐπακούσας ὁ βασιλεὺς φιλανθρώπως αὐτοὺς προσεδέξατο, καὶ πάντες τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐπανήλθον ἀρχῇ, δεξάμενοι ἄρχοντας τῶν οἰκείων καὶ ὁμοφύλων, τῶν δὲ περικαθημένων Ἀγαρηνῶν τὸ Ραούσιον ἔτι περὶ τὴν Ἰταλίαν διατρεχόντων καὶ συνεχῶς κατατριβόντων αὐτήν, φροντίζων ὁ βασιλεὺς, ὅπως τούτους ἀποσκευάσῃται, ἐπεὶ ἐγίνωσκε μὴ ἀξιομαχόν εἶναι τὸν μετὰ τοῦ Ὠροῦφα στόλον, πρὸς Δολοῖχον, τὸν ῥήγα Φραγγίας καὶ τὸν πάπαν Ῥώμης διαπρεσβεύεται, συνεπικουρήσαι ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσιν ἐξαιτῶν καὶ μετὰ τούτων κατὰ τῶν ἀθέων συμπαρατάξασθαι, καὶ τὰς ὀλίγῳ πρόσθεν μνημονευθείσας χώρας τῶν Σκλαβηνῶν κελεύσας συνεπιλαβέσθαι, τοῦ ἔργου καὶ τοὺς τοῦ Ραουσίου οἰκίτορας. ὧν ὁμοῦ πάντων γεγενημένων καὶ μεγάλης

²⁸ Odpowiednio: Budva, Risan (?), Kotor (it. Cattaro) w Czarnogórze. Jest to w dalszym ciągu referowana *Vita Basili*, por. Theoph. Cont. V 53. Ivan Stevović, zainspirowany tak relacją *VB* jak i *De cerim.*, próbuje określić zasięg wpływów bizantyńskich w tych ośrodkach na podstawie zabytków kultury materialnej (zwłaszcza architektury sakralnej), zob. *Byzantium, Byzantine Italy and Cities on the Eastern Coast of the Adriatic: The Case of Kotor and Dubrovnik*. „ZRV” 39 (2001-2002), s. 165-182. Na załączonych mapkach Boki Kotorskiej pozostawia niepewność w kwestii identyfikacji Rosy.

i Kato Dekatora²⁸. Gdy wydarzenia rozwijały się po myśli Agarenów, przybyli pod metropolię całego ludu, zwaną Ragusą, i oblegali ją przez dłuższy czas przy energicznej walce obrońców²⁹. Po roku, wyczerpani Ragusanie znalazłwszy się w skrajnym położeniu, wysłali wysłali posłów, aby cesarz – prosili z konieczności oblężeni – przyszedł z pomocą będącym w niebezpieczeństwie zostania poddanymi tych, którzy przeczą Chrystusowi. Ponieważ zaś cesarz umarł zanim posłowie przybyli, to zastali oni Bazylego. Wysłuchawszy ich z troską, pełen emocji, wystawił flotę stu statków. Postawił nad nimi i wysłał przeciw wrogom człowieka wyróżniającego się doświadczeniem i talentem, patrikiosa Niketasa, drungariosa floty o przydomku Ooryfas. Agareni, zajęci oblężeniem Ragusy, dowiedziawszy się o poselstwie Ragusan do cesarza od pewnych dezertersów, stracili nadzieję na szybkie zajęcie [miasta]. Obawiając się zaś przybycia obiecanej przez cesarza pomocy, rozwiązali oblężenie. Popłynąwszy do Italii, która obecnie zwie się Longobardią³⁰, spustoszyli twierdzę Bari. Założyli tam obóz, a ciągle najeżdżając okolice, rozciągające się na odległość dnia drogi, podbili całą Longobardię, prawie aż do sławnego niegdyś Rzymu. Gdy wspomniane już ludy Scytów, Chorwaci, Serbowie i pozostali zobaczyli, co się wydarzyło w Dalmacji dzięki interwencji rzymskiej, wysłali posłów do cesarza domagając się, by wciągnąć ich pod jarzmo rzymskiej władzy. Cesarz wysłuchawszy rozsądnego żądania, przyjął ich uprzejmie i wszyscy znaleźli się pod panowaniem rzymskim, przyjąwszy rodzimych archontów ze swoich plemion³¹. Natomiast w kwestii oblegających Ragusę Agarenów, którzy wówczas pływali wzdłuż Italii i nieustannie ją pustoszyli, cesarz zamyślał jak się ich pozbyć. Skoro uznał, że flota Ooryfasa nie jest wystarczająca, posłał do Doloichosa³², króla Frangii i do papieża Rzymu, domagając się wsparcia dla własnych sił, by wraz z nimi stanąć do walki przeciw niewiernym. Rozkazał też, by wspomniane nieco wcześniej ziemie Sklawenów, a także mieszkańcy Ragusy, przyłączyli się do tego przedsięwzięcia. Gdy

²⁹ W tej epoce arabskich rajdów pirackich Dubrownik został zaatakowany dwukrotnie: 840/841 i w opisywanym tu 866/867 r., także: *De them.* II 11.22-24. Pisząc niżej o splądrowaniu Bari (841), Skylitzes, zresztą za *Vita*, miesza oba wydarzenia.

³⁰ O węższym i szerszym rozumieniu terminu „Longobardia” w źródłach, por. Vera von Falkenhause n, *La dominazione bizantina nell'Italia meridionale del IX all'XI secolo.* Bari 1978, s. 31-36. Twierdzenie Agostino Pertusiego w jego komentarzu w edycji *De cerim.* II 11 (s. 181): „Abbiamo mantenuto nel testo le due grafie Λογγιβαρδία e Λαγυβαρδία perchè sia in Procop., sia nei sigilli, sia nei documenti ufficiali della cancelleria (Taktika, diplomi), sia nei testi bizantini in genere, le forme sono coesistenti”, pozostaje autorytatywne także w kontekście źródeł przytoczonych w niniejszym tomie.

³¹ Powstanie temu Dalmacja, które miało miejsce prawdopodobnie w 878 r., zob. Jadran Ferluga, *Vizantiska uprava u Dalmaciji.* Beograd 1957, s. 68-71.

³² Ludwik II i papież Hadrian II. Imię Ludwika to prosty błąd skryby: powinno być: „Λοδοϊχοῦ”.

ἀθροισθείσης δυνάμεως, ἐπεὶ καὶ ὁ Ῥωμαίων ναύαρχος ἐμπειρία στρατηγικὴ ἐκεκόσμητο, θάπτον ἢ Βάρις ἀλίσκεται. τὸν δὲ Σουλδάνον καὶ τὸν ὑπ' αὐτὸν λαὸν τῶν Ἀγαρηνῶν ὁ ἄρχων Φραγγίας ἀναλαβόμενος αἰχμαλώτους ἐπ' οἶκον ἀπήγαγε. καὶ ἡ μὲν κατὰ τὴν ἐσπέραν πρώτη στρατεία τῷ Βασιλείῳ τοιοῦτον πέρασ ἐδέξατο.

s. 156.68-74. τοῦ γὰρ Λέοντος κατὰ τι διενεχθέντος πρὸς τὸν Προκόπιον καὶ πρὸ τοῦ διαλλαγῆναι συμβολῆς γενομένης πρὸς τοὺς ἐχθρούς, συνέβη τὸν μὲν Ἀποστύπην μετὰ τῶν Θρακῶν καὶ Μακεδόνων κατὰ τὸ δεξιὸν μέρος ἀγωνιζόμενον κρατεῖν τῶν ἐχθρῶν καὶ πολὺν φόνον ἐργάζεσθαι τῶν Σαρακηνῶν, κατὰ θάτερον δὲ τὸν Πρόκοπιον ἀντιπαττόμενον, μετὰ τῶν Σκλαβηνῶν καὶ δυτικῶν ὑπὸ τῶν ἐναντίων πιέζεσθαι.

s. 165.11-166.43. καὶ τὸ τῶν Βουλγάρων δὲ γένος ἀρτιπαγὲς ὄν πρὸς θεσέβειαν μοναχῶν ἀποστολῆ εὐλαβῶν καὶ ἱερέων ἀρετῇ κεκοσμημένων ἐβεβαίωσε πρὸς τὴν πίστιν. καὶ τοῖς Ῥῶς δὲ συμβάσεις θέμενος ἐν μετοχῇ γενέσθαι τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος αἴτιος γέγονε, πεμφθέντος αὐτοῖς καὶ ἀρχιερέως. Ἀλλ' ἄξιον διηγήσασθαι καὶ τὸ γεγονός θαῦμα παρὰ τοῦ πεμφθέντος ἀρχιερέως. ἔτι γὰρ τῇ δευσιδαιμονίᾳ κατεχόμενος αὐτὸς τε ὁ ἄρχων καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτοῦ καὶ τὸ ἅπαν ἔθνος, καὶ σκοποῦμενοι περὶ τε τῆς πρώην αὐτῶν θρησκείας καὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν πίστεως, εἰσκαλοῦσι τὸν ἄρτι πρὸς αὐτοὺς φοιτήσαντα ἀρχιερέα. ὄν ὁ ἄρχων ἐπηρώτα, τίνα τὰ παρ' αὐτοῦ καταγελλόμενα καὶ αὐτοῖς διδάσκεσθαι μέλλοντα. τοῦ δὲ τὴν ἱερὰν τοῦ θεοῦ εὐαγγελίου προτείναντος βίβλον, καὶ τινα θαύματα ἐξηγουμένου τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἐπιδημίᾳ τερατουρ-

³³ Ta chronologia nie jest ścisła, co więcej Skylitzes (lecz nie Theoph. Cont.!) niedbale określa Ludwika mianem *archon*, choć wcześniej słusznie mianował go *rexem*. Bari zostało zajęte przez lądową armię Franków w lutym 871 r. Dopiero kiedy 12 sierpnia 875 r. zmarł Ludwik, Frankowie właściwie wycofali się z południowej Italii, ich miejsce zajęli częściowo Bizantyńczycy (np. wkroczenie do Bari dopiero w 876 r.). Jednak zarazem to na nich spadła cała odpowiedzialność za wojnę z Arabami. Zob. więcej: Giosuè M u s c a, *L'emirato di Bari*. 2 ed. Bari 1967.

³⁴ *Meros* to potocznie skrzydło w szyku bojowym ale formalnie jednostka taktyczna. Samodzielnie działająca armia bizantyńska (*stratos*) składała się przeciętnie z trzech *merosów*: por. Agostino P e r t u s i, *Ordinamenti militari, guerre in occidente e teorie di guerra dei Bizantini (secc. VI-X)*, „Settimane di studio del Centro Italiano di studi sull'alto medioevo” 15 (1967), s. 631-700, tu zwł. s. 671-672.

³⁵ Tzn. pozostałymi *temata*, oprócz tych Apostypesa.

³⁶ Fragment relacji o wyprawie do Italii podajemy ze względu na kontyngent słowiański, wchodzący w skład armii Prokopiosa. Byli to zapewne Słowianie rejonu Dalmacji, straszliwie dotknięci najzdamami arabskimi (np. oblężona Ragusa prosi o pomoc Bazylego: patrz wyżej). Kiedy 2 maja 878 r. padły Syrakuzy, cesarz Bazyli postanowił wysłać kolejną ekspedycję: obok floty Nasara (Ewald K i s -

wszyscy się razem spotkali i zebrała się wielka armia, a nauarcha Rzymian wyróżniał się doświadczeniem dowódczym, Bari zostało wzięte błyskawicznie. Archon Frangii wzięwszy do niewoli Souldana i podległe mu wojsko Agarenów, powrócił do domu. Taki był koniec pierwszej kampanii wojennej Bazylego na Zachodzie³³.

Leon poróżnił się o coś z Prokopiosem i zanim się pojednali, doszło do bitwy z wrogami. Sytuacja wyglądała tak, że Apostypes z Trakami i Macedończykami walcząc na prawym *merosie*³⁴ pokonał wrogów i doszło do strasznej rzezi Saracenów. Natomiast występujący na drugim Prokopios, ze Słowianami oraz jednostkami Zachodu³⁵, został przyciśnięty przez wrogów³⁶.

Umocnił w wierze lud Bułgarów, dopiero niedawno skłoniony do pobożności misją godnych szacunku mnichów i cnotą kapłanów. Zatwierdziwszy umowy z Rusami, stał się odpowiedzialny za ich uczestnictwo w zbawczym chrzcie, więc posłał im biskupa³⁷. Warto zaś opowiedzieć o cudzie, jaki się wydarzył, sprawionym przez tegoż posłanego biskupa. Archon bowiem trwał jeszcze w zabobonie, tak jak i jego moiżni oraz cały lud. Pragnąc porównać ich dotychczasowe wierzenia z wiarą chrześcijan, wezwali biskupa, który właśnie do nich dotarł. *Archon* zapytał go, o czym mówią jego nauki i czego zamierza ich nauczać. Ten pokazał świętą księgę boskiej ewangelii i zaczął opowiadać o cudach, które sprawił Bóg w ludzkim

Li n g e r, *Milazzo-Stelai [880 D. CR]: una battaglia navale cambia luogo*. „Archivio storico messinese” 69 [1995], s. 4-11), wystawiono siły lądowe pod dowództwem protobestiariosa Prokopiosa i stratega Leona Apostypesa. W 880 r. doszło nieopodal Tarentu do bitwy, której fragment opisu przytaczamy. Zdaniem tradycji historiograficznej Leon nie zareagował odpowiednio na kłopoty Prokopiosa z zazdrości, w wyniku czego ten zginął. Aby się zrehabilitować, Leon uderzył na Tarent i zajął go (co notują pod tym rokiem też źródła zachodnie, Lupus Protosp. oraz *Annales* z Bari: „exierunt Agareni de Tarento”), co jednak nie uchroniło go przed późniejszą karą zesłania. Relacje o tym wydarzeniu znajdują się także w: Genesios, 82. 47-48 (bez wzmianki o Słowianach); Teoph. Cont., V 65-67 (=VB, wymienia Słowian u Prokopiosa). Zob. zwł. Jules G a y, *L’Italia meridionale e l’impero bizantino*, s. 87-90 (opis bibl. niżej) oraz von F a l k e n h a u s e n, *La dominazione...*, gdzie znaleźć można prosopografię Prokopiosa: s. 76 oraz przyp. 178 na s. 129. W języku polskim o tych wydarzeniach nadmienia W o l i Ń s k a, *Sycylia...*, s. 110-111; 211-215.

³⁷ C h e y n e t w komentarzu (s. 159, przyp. 189) swobodnie sugeruje, iż mowa tutaj nie o Kijowie, lecz o pierwszym ośrodku Rusów na północy, w rejonie Ładogi oraz Ilmenia. Mimo braku świadectw literackich epizodu takiego *a priori* wykluczyć nie można. O tak wczesnych kontaktach świadczy archeologia: w Nowogrodzie znaleziono pieczęć domestikosa Leona, datowaną na I poł. IX w., a także dwie monety: follis cesarza Teofila i miliaresion Bazylego. Zob. Victoria B u l g a k o v a, *Byzantinische Bleisiegel in Osteuropa. Die Funde auf dem Territorium Altrußlands*. Wiesbaden 2004, s. 53-55, 187-190.

γηθέντων, 'εἰ μή τι τῶν ὁμοίων τὸ πλῆθος', ἔφη, 'τῶν Ὡς καὶ ἡμεῖς θεασόμεθα, καὶ μάλιστα, ὅποιον λέγεις ἐν τῇ καμίνῳ τῶν τριῶν παιδῶν γενέσθαι, οὐκ ἂν σοι ὅλως πιστεύσωμεν.' ὁ δὲ τῷ ἄψευδεῖ πιστεύσας λόγῳ τοῦ εἰπόντος ὅτι: 'ὁ ἄν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματι μου, λήψεσθε,' καὶ 'ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, καὶ αὐτὸς ποιήσει, καὶ μέζονα τούτων ποιήσει', ἔφη πρὸς αὐτούς: 'εἰ καὶ μὴ ἔξεστιν ἐκπειράζειν κύριον τὸν θεόν, ὅμως, εἰ ἐκ θυχῆς διεγνώκατε προσελθεῖν τῷ θεῷ, αἰτήσασθε, ὅπερ βούλεσθε, καὶ ποιήσει τούτο πάντως διὰ τὴν πίστιν ὑμῶν ὁ θεός, κὰν ἡμεῖς ἐσμεν ἐλάχιστοι καὶ ἀνάξιοι'. οἱ δὲ εὐθέως ἠτήσαντο τὴν τοῦ θεοῦ εὐαγγελίου πυκτίδα ἐν τῇ παρ' αὐτῶν ἀναφθείσῃ ῥιφήναι πυρκαϊᾷ, καὶ εἰ ἀβλαβῆς αὕτη τηρηθεῖ, προσελθεῖν καὶ αὐτούς τῷ παρ' αὐτοῦ κηρυσσομένῳ θεῷ. ἔδοξε ταῦτα, καὶ τοῦ ἱερέως πρὸς θεὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς χεῖρας ἐπάραντος καὶ: 'δόξασόν σου τὸ ἅγιον ὄνομα, Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ θεὸς ἡμῶν' εἰπόντος, ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ ἔθνους τουτουῖ ἐρρήφη εἰς τὴν κάμινον ἢ τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου βιβλος. ἐφ' ὥρας δὲ ἰκανὰς τῆς καμίνου ἐκκαιομένης, εἶτα καὶ τέλεον μαρανθείσης, εὐρέθη τὸ ἱερὸν πυκτίον διαμείναν ἀπαθὲς καὶ ἀλώβητον, μη-δεμίαν ὑπὸ τοῦ πυρὸς δεξάμενον λύμην. ὅπερ ἰδόντες οἱ βάβραροι, καὶ τῷ μεγέθει καταπλαγέντες τοῦ θαύματος, ἀνενδοιάστως πρὸς τὸ βάπτισμα ἠτομόλουν.

s. 175.75-177.35. Καὶ τὰ μὲν κατὰ πόλιν ἐφέρετο οὕτως, Συμεῶν δ' ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων τὰς πρὸς Ῥωμαίους σπονδὰς διαλύσασθαι σπεύδων πρόφασιν εὗρε τοιαύτην. δούλος ἦν εὐνοῦχος τῷ βασιλεσπάτορι Μουσικὸς καλούμενος. οὗτος συμφιλιωθείς ἀνδράσιν ἐμπορικοῖς καὶ φιλοκερδέσι, βουλόμενος κερδαίνειν αὐτούς, τῇ πρὸς τὸν Ζαουτζᾶν χρησάμενος παρρησία τὰς ἐκ Βουλγαρίας εἰσαγομένας πραγματείας εἰς τὴν πόλιν εὐθέως μετέστησεν ἐν Θεσσαλονίκῃ, καὶ τοὺς εἰρημένους ἐμπόρους τελῶνας ἐκεῖσε κατέστησεν, οἵτινες κακῶς διετίθεισαν τοὺς τὰς πραγματείας μετιόντας Βουλγάρους, βαρέα εἰσπραττόμενοι τελωνήματα. τῶν δὲ Βουλγάρων ἀναγγελιάντων ταῦτα τῷ Συμεῶν, καὶ τούτου δῆλα τῷ βασιλεῖ καταστήσαντος, ἐπεὶ τῇ πρὸς τὸν Ζαουτζᾶν προσπαθεία

³⁸ Odpowiednio: Mt 21.22 i J 14.12.

³⁹ Mt 4.7.

⁴⁰ Por. Mt 7, 7; Mk 11, 24; Łk 17, 11-19; J 14.13; 15, 7; 16, 23-24.

⁴¹ J 12, 28; 17, 1-5.

⁴² Funkcja utworzona przez Leona VI celowo dla Styliana Zaoutzesa, oznaczała osobę najbliższą cesarzowi i była pierwszą w hierarchii urzędniczej, zob. Patricia K a r l i n -H a y t e r, *The Title or Office of Basileopator*. „Byzantion” 38 (1968), s. 278-280.

⁴³ Jakkolwiek Skylitzes podaje tu za Theph. Cont., to pomija imiona owych aferzystów: „ἐξ Ἑλλάδος οὔσι, Σταυρακίῳ τε καὶ Κοσμά...” , Bonn, 357.16-17.

wcieleniu. Tamten odrzekł: „Jeżeli my i lud Rusi nie ujrzymy czegoś podobnego, a zwłaszcza tego, co mówisz o trzech chłopcach w piecu, w ogóle ci nie uwierzymy”. On [biskup] zawierzywszy prawdziwemu słowu Tego, co powiedział: „O co poprosicie w imię moje, otrzymacie” oraz „Kto wierzy we mnie, dzieł, które ja czynię, sam dokona, a nawet większe od tych”³⁸, rzekł do nich: „Tak, jak nie wolno wystawiać na próbę Pana Boga³⁹, podobnie, jeśli z serca zdecydujecie się przyjść do Boga, proście, o co chcecie, a Bóg uczyni to przede wszystkim przez wzgląd na waszą wiarę, choć byśmy byli najmniejsi i najędźniejsi”⁴⁰. Oni bezzwłocznie zażądali, aby kodeks boskiej ewangelii rzucić do roznieconego przez nich ognia, i jeśli uchowa się nietknięty, to oni przyjdą do głoszonego przezeń Boga. Tak ustalono. Gdy kapłan wznosił ku Bogu oczy i wyciągnął ręce mówiąc „Chwal Twoje święte imię, Jezu Chryste, Boże nasz”⁴¹, na oczach tegoż ludu księga świętej ewangelii została wrzucona do ognia. Ogień płonął zaś przez kilka godzin, aż w końcu zgasł. Okazało się, że święty kodeks pozostał nieuszkodzony i nieskalany, żadnej od ognia nie doznając szkody. Widząc to barbarzyńcy, uderzeni wielkością cudu, bez wahania samorzutnie zgodzili się na chrzest.

Tak to rzeczy miały się w Mieście; Symeon zaś, archon Bułgarów, spiesząc się do zerwania umów z Rzymianami, znalazł następujący pretekst. Sługa, eunuch basileopatora⁴² miał na imię Mousikos. Był on zaprzyjaźniony z chciwymi kupcami⁴³, a chcąc im zapewnić zysk, namówił Zaoutzesa, by towary z Bułgarii przychodzące do Miasta, natychmiast przeniósł do Tessaloniki⁴⁴. Wspomnianych zaś

⁴⁴ Paul Magdalinow zaproponował rozwiązanie ratujące honor cesarza w tej sprawie sugerując, iż poparł on to przeniesienie handlu, by podziękować miastu św. Demetriosa, którego obdarzał szczególną czcią: *St Demetrios and Leo VI. „Byzantinoslavica”* 51 (1990), s. 198-201. Działania wojenne rozpoczęły się w 894 r., być może rok wcześniej (tak np. Г. Цанкова - Петкова, *Първата война между България и Византия при цар Симеон възстановяването на българската търговия с Цариград*. „Известия на Института за българска история” 20 [1968], s. 167-200; wersja niemieckojęz.: „Byzantinische Forschungen” 3 [1968], s. 80-113). Antybułgarskie działania Węgrów w latach 894-895, podejmowane z bizantyńskiego poduszczenia, stanowią kolejny etap tej wojny, która ostatecznie zakończyła się (działania zbrojne) w 896 r. Ostatnio Mirosław J. Leszka poparł hipotezę, wedle której „epizod kupiecki” był tylko pretekstem: *The Monk versus the Philosopher: From the History of the Bulgarian-Byzantine War 894-896*. „Studia Ceranea” 1 (2011), s. 55-70. W wydany w 912 r. zbiorze regulacji funkcjonowania korporacji stolicy i prerogatyw eparcha, Bułgarzy są już wspomniani. Występują jako legalni kupcy handlujący płótnem i miodem, zob. Котловска, *Eparchikon...*, s. 53 (9.6). Być może wrócili najpóźniej w 899 r., zob. И. Божилев, *Цар Симеон Велики (893-927): от „варварската” държава до християнското царство*, [w:] И. Божилев, В. Гюзелев, *История на средновековна България VII-XIV век*. София 1999, p. 229-270.

νικώμενος πάντα ὡς λῆρον ἠγήσατο καὶ οὐδεμιᾶς ἠξίωσεν ἐπιστροφῆς, μανεῖς ὁ Συμεών, καὶ ἄλλως, ὡς εἰρηται, πρόφασιν εὐπρόσωπον ζητῶν, αἶρει κατὰ Ῥωμαίων τὰ ὄπλα. ὅπερ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς καὶ αὐτὸς ἀνθοπλίζεται, καὶ Προκόπιον τὸν Κρηνίτην τὴν τοῦ στρατηλάτου μετιόντα λειτουργίαν λαῶ πολλῶ καὶ ἄρχουσι καθοπλίσας, δούς τε αὐτῶ καὶ Κουρτίκιον τὸν Ἀρμένιον, ἐκπέμπει κατὰ τοῦ Συμεών. συρραγέντων δ' ἐν Μακεδονίᾳ τῶν στρατευμάτων ἠτῶνται Ῥωμαῖοι, καὶ κατασφάττεται αὐτὸς τε ὁ Κρηνίτης καὶ ὁ Κουρτίκιος Ἀρμένιος καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν κατασχεθέντων ἀπὸ τῆς ἐταιρείας τοῦ βασιλέως, τοῦ Συμεών ἀποτεμόντος τὰς ρίνας καὶ εἰς τὴν πόλιν ἐκπεπομφότος πρὸς αἰσχύνην Ῥωμαίων. τῷ τοιοῦτῳ δὲ πάθει καὶ τῷ προπηλακισμῷ τοῦ Συμεών περιαλγῆς ὁ βασιλεὺς γενόμενος Νικήταν πατρίκιον τὸν τὴν ἐπωθυμίαν Σκληρὸν διὰ τοῦ Ἰστρου πρὸς τοὺς Τούρκους τοὺς καὶ Οὐγγυροὺς καλουμένους ἀπέστειλεν, ἐφ' ᾧ περαιώσασθαι τὸν ποταμὸν καὶ τὴν Βουλγαρίαν τὸν ἐνόητα τρόπον λυμήνασθαι. ὁ δὲ τοῖς Τούρκοις συμμίσας καὶ πείσας κατὰ Βουλγάρων ὄπλα κινεῖν ὀμήρους τε λαβὼν εἰς βασιλέα ὑπέστρεψεν. ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς διὰ τε γῆς καὶ θαλάττης ἐγνώκει Βουλγάρους πολεμεῖν. διὰ μὲν οὖν θαλάσσης Εὐστάθιον ἐκπέμπει τὸν πατρίκιον καὶ δρουγγάριον, διὰ δὲ γῆς τὸν πατρίκιον Νικηφόρον τὸν Φωκᾶν, προβαλλόμενος αὐτὸν μετὰ τὸν Ἀνδρέου θάνατον δομέστικον τῶν σχολῶν. ὧν μέχρι Βουλγαρίας ἀφικομένων ὁ βασιλεὺς ἔτι τὴν εἰρήνην στέργων τὸν κοιαιστῶρα Κωνσταντινάκιον ἐκπέμπει πρὸς Συμεών. ὃν οὗτος κατασχῶν τίθησιν ἐν φρουρᾷ, δολίως πρὸς αὐτὸν ἀφικέσθαι νομίσας. ἀσχολουμένου δὲ ἐπὶ τὸ στράτευμα τὸ περὶ τὸν Φωκᾶν τοῦ Συμεών οἱ Τούρκοι περαιωθέντες τὸν ποταμὸν πᾶσαν τὴν Βουλγαρίαν ἐληΐσαντο. ὅπερ ὡς ἠγγέλθη τῷ Συμεών, τὸν Φωκᾶν ἀφείας κατὰ τῶν Τούρκων ἐτράπετο. γλιχόμενοι δὲ καὶ αὐτοὶ συμπλακῆναι τοῖς Βουλγάρους περαιωθέντες τὸν Ἰστρον τούτοις προσβάλλουσι καὶ νικῶσι κατὰ κράτος, μόλις τοῦ Συμεών ἐν Δοροστόλῳ περισωθέντος, ὃ καὶ Δρίστρα καλεῖται. νικήσαντες οὖν οἱ Τούρκοι ἠτήσαντο τὸν βασιλέα τοὺς κατασχεθέντας ὑπ' αὐτῶν αἰχμαλώτους ὠνήσασθαι. πρὸς ὃ καὶ κατανεύσας τοὺς πολίτας ἐξαπέστειλεν εἰς τὴν τούτων ἐξώνησιν. θραυσθεὶς οὖν ὁ Συμεών διὰ τοῦ δρουγγαρίου Εὐσταθίου τὸν βασιλέα ἰκέτετε περὶ τῆς εἰρήνης. πρὸς ἣν ὑπέιξεν ὁ βασιλεὺς καὶ τὸν Χοιροσφάκην Λέοντα ἐπὶ τῷ ποιήσασθαι ἐξαπέστειλε τὰς σπονδὰς, καὶ ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν ὁ Φωκᾶς καὶ ὁ δρουγγάριος ὑποστρέψαι μετὰ τοῦ λαοῦ ἐκελεύσθησαν. ὁ δὲ Συμεών ἀπελθόντα πρὸς αὐτὸν τὸν Χοιροσφάκην Λέοντα ἐν εἰρκτῇ κατέσχε, μὴδὲ λόγου αὐτὸν ἀξιώσας. ἐκστρατεύσας δὲ βαρεῖ στρατῷ κατὰ τῶν Τουρκῶν, μὴ δυνηθέντος τοῦ

⁴⁵ Seibt, *Die Skleroi...*, nr 6.

kupców ustanowił tam urzędnikami podatkowymi. Ci zaś źle traktowali przywożących towary Bułgarów, nakładając ciężkie opłaty. Bułgarzy opowiedzieli o tym wszystkim Symeonowi, a ten przedstawił to jasno cesarzowi. Ten jednak, zwyciężony powiązaniem z Zaoutzesem, wszystko obrócił w głupstwo, co nie jest godne żadnej reakcji. Symeon się wściekł, szukając zresztą – jak powiedziano – dobrze wyglądającego pretekstu, podniósł broń przeciw Rzymianom. Cesarz, usłyszawszy o tym, sam zaczął się zbroić. Wystawił Prokopiosa Krenitesa, pełniącego służbę stratelatesa, z licznym wojskiem i oficerami, dając mu też Armeńczyka Kourtikiosa, i wysłał przeciw Symeonowi. Armie spotkały się w Macedonii i Rzymianie zostali pokonani. Zabity został sam Krenites i Armeńczyk Kourtikios oraz wielu innych, pochodzących z heterii cesarza. Symeon uciął im nosy i odesłał do Miasta, na hańbę Rzymian. Takim to nieszczęściem i zniewagą ze strony Symeona dotknięty do głębi, cesarz wysłał za Ister patrikiosa Niketasa, o nazwisku Skleros⁴⁵, do Turków zwanych Oungrami, aby przekroczyli rzekę i spustoszyli Bułgarię w sposób najlepszy z możliwych. Ten spotkał się z Turkami i namówiwszy ich do podniesienia broni przeciw Bułgarom, wziął zakładników i wrócił do cesarza. Sam cesarz zaś zdecydował, by wypowiedzieć Bułgarom wojnę na lądzie i morzu. Posłał więc przez morze patrikiosa i droungariosa Eustatiosa, zaś lądem Nikefora Fokasa, ustanowiwszy go po śmierci Andrzeja domestikosem scholon. Gdy przybyli do Bułgarii cesarz, pragnąc jeszcze pokoju, wysłał kwestora Konstantinakiosa do Symeona. Ten przyjąwszy go, wtrącił do lochu sądząc, że przybył doń podstępnie. W czasie, kiedy Symeon zajęty był wojskiem Fokasa, Turcy, przekraczając rzekę, spustoszyli całą Bułgarię. Symeon, gdy mu to oznajmiono, porzucił Fokasa i zwrócił się przeciw Turkom. Oni także pragnąc się zmierzyć z Bułgarami, przeprawili się przez Ister, uderzyli na nich i zwyciężyli zdecydowanie tak, że Symeon z trudem schronił się w Dorostolonie, zwanym też Dristrą. Zwycięscy Turcy zwrócili się do cesarza, aby kupić posiadanych przez nich jeńców. Zgodziwszy się na to, wyznaczył mieszkańców miasta na zakup tamtych. Symeon, złamany przez droungariosa Eustatiosa, poprosił cesarza o pokój. Cesarz doń dążył i wysłał Leona Choirosfaktesa, by zawarł porozumienie; domestikos scholon Fokas i droungarios otrzymali rozkaz odwrotu armii. Natomiast Symeon przybyłego doń Leona Choirosfaktesa zamknął w więzieniu⁴⁶, nie zaszczyciwszy go słowem. Z silną armią wyruszył przeciw Tur-

⁴⁶ Wedle innych źródeł znajdowało się ono w miejscowości Moundraga (Μουνδράγα: DAI 40, 11; in. Moudraga, Moudagra), zob. Theoph. Cont., 855. 4 (=Georg. Mon. „ἐν τῇ Μουνδράγῳα” Bonn); Leon Gramm., 268. 23 (Bonn). Genoveva Cankova-Petkova opublikowała artykuł, w którym identyfikuje tę miejscowość ze starożytną stacją naddunajską Transmarisca, *Moundraga*. „Ural-Altische Jahrbücher” 47 (1975), s. 35-40.

βασιλέως διὰ τὸ αἰφνιδίον τε καὶ ἀπροσδόκητον βοήθειαν αὐτοῖς παρασχεῖν, αὐτούς τε ἐτρέψατο καὶ τὴν χώραν πᾶσαν κατέδραμε. γαυριῶν δ' ἐπὶ τῇ νίκῃ καὶ φρουαττόμενος ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλέα, μὴ πρότερον ποιῆσαι εἰρήνην, πρὶν ἂν ἀπολήψωσθαι τοὺς αἰχμαλώτους Βουλγάρους. ἐπένευσε πρὸς τοῦτο ὁ βασιλεὺς. ἦλθεν οὖν μετὰ τοῦ Χοιροσφάκτου Θεόδωρός τις οἰκείος ὦν τῷ Συμεῶν, καὶ παρειλήφει πάντας.

s. 178.46-56. Ὁ δὲ βασιλεὺς, μὴ θελήσαντος τοῦ Συμεῶν τὰς σπονδὰς ἐκπληρῶσαι, ἔγνω δεῖν αὐτὸν καταπολεμῆσαι καὶ τελείῳ ἀφανισμῷ παραδοῦναι. διορισάμενος τοίνυν πάντα περαιωθῆναι τὰ τῆς ἀνατολῆς θέματά τε καὶ τάγματα, παρασκευάσας δὲ καὶ τὰ δυτικά καὶ ἄλλον οὐκ ὀλίγον λαόν, ἐκπέμπει κατὰ τοῦ Συμεῶν, ἔξαρχον αὐτοῖς ἐπιστήσας καὶ ἡγεμόνα τὸν δομεστικὸν τῶν σχολῶν Κατακαλῶν, συνεπόμενον ἔχοντα καὶ τὸν πατρίκιον Θεοδόσιον καὶ πρωτοβεστιάριον. ἐρχομένῳ τοίνυν τῷ Συμεῶν συναντῶσι κατὰ τὸ Βουλγαροφύγον, καὶ πολέμου κροτηθέντος τρέπονται Ῥωμαῖοι, καὶ πολὺς ἐγένετο φθόρος, ἀπώλετο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ πρωτοβεστιάριος, αἰσχρῶς τοῦ δομεστίκου μετ' ὀλίγων τινῶν ἐν τῷ Βουλγαροφύγῳ περιωθέντος.

s. 195.95-8. Τοῦ Βουλγάρων δὲ ἄρχοντος Συμεῶν πρέσβεις πεπομφότος τοὺς πευσομένους, εἰ τὴν εἰρήνην ἀσπάζοιτο καὶ τιμὴν φυλάττοι πρὸς αὐτόν, ὅποιαν ὁ προβεβασιλευκῶς ἀδελφὸς αὐτοῦ, τοὺς μὲν πρέσβεις ἀτίμως ἐξέπεμψεν, ὑπερόγκους καὶ ἀλαζόνας λόγους καὶ φρουαγματώδεις ἐκπέμψας καὶ ἀπειλαῖς χρησάμενος κατὰ Συμεῶν, ἐν τούτοις καταπλήττειν τοῦτον οἰόμενος. ὑποστρεψάντων δὲ τῶν πρέσβεων πρὸς τὸν Συμεῶν, μὴ ἐνεγκῶν οὗτος μετρίως τὰς ἐκ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὕβρεις καὶ τὰ φουάγματα καὶ τὰς ἀπειλάς ἔλυσε τὴν εἰρήνην καὶ κατὰ Ῥωμαίων ἔκρινεν ὄπλα κινεῖν.

s. 200.12-29. Ἀλλὰ τούτων κατὰ τὴν πόλιν πραττομένων Συμεῶν ὁ Βουλγαρίας ἄρχων μετὰ βαρείας δυνάμεως εἰσβολὴν κατὰ Ῥωμαίων ἐποιήσατο, καὶ τὴν βασιλίδα φθάσας χάρακα περιέβαλεν ἀπὸ τε Βλαχερνῶν καὶ μέχρι τῆς λεγομένης Πόρτης χρυσῆς καὶ μετέωρος ἦν ταῖς ἐλπίσι ῥαδίως ταύτην ελεῖν. καταμαθὼν δὲ τὴν ὀχυρότητα τῶν τειχῶν καὶ τὸ πλῆθος τῶν τοιχοφυλακούντων καὶ τὴν τῶν πετροβόλων καὶ τοξοβόλων ὀργάνων δαψιλείαν, ἀφήμενος τῶν ἐλπίδων ἐν τῷ ἑβδόμῳ ὑπέστρεψε, εἰρηνικὰς σπονδὰς ἐξαιτούμενος. τῶν δ' ἐπιτρόπων ἀσμενέστατα δεξαμένων τὸν λόγον ἀποστέλλει ὁ Συμεῶν τὸν ἑαυτοῦ μάγιστρον Θεόδωρον ὁμιλῆσαι περὶ εἰρήνης. οὐ παραγενομένου καὶ λόγων κινήθέντων πολλῶν ὁ πατριάρχης ἅμα τοῖς λοιποῖς ἐπιτρόποις ἀναλαβόντες τὸν

kom, a że cesarz nie mógł udzielić im pomocy ze względu na nagłość i zaskoczenie, rozbił ich i przeszedł przez całą ziemię. Pysznąc się zwycięstwem bezczelny, napisał do cesarza, że nie wcześniej zawrze pokój, aż uwolnieni zostaną bułgarscy jeńcy. Cesarz się na to zgodził. Razem z Choirosfaktesem przybył więc pewien Teodor, jeden z bliskich ludzi Symeona i wszystkich zabrał.

Ponieważ Symeon nie chciał wypełnić porozumienia, cesarz uznał, że trzeba wypowiedzieć mu wojnę i doprowadzić do ostatecznego zniszczenia. Rozkazał zatem, by przepawiły się wszystkie temata Wschodu i tagmata, a przygotowawszy również jednostki Zachodu i inne liczne oddziały, wysłał przeciw Symeonowi. Na ich czele, jako dowódcę ustanowił Katakalona⁴⁷, domestikosa scholon, mającego za towarzysza patrikiosa i protobestiariosa Teodosiosa. Z maszerującym Symeonem spotkano się pod Bułgarofygon i w ciężkiej walce Rzymianie zostali zmuszeni do ucieczki⁴⁸. Straty były wielkie: zginął też sam protobestarios, podczas gdy domestikos niegodnie wraz z kilkoma innymi schronił się w Bułgarofygon.

Symeon, archon Bułgarów, wysłał posłów, by się dowiedzieli, czy starać się będzie o pokój i strzec opłaty dlań, tak jak jego poprzednio panujący brat. On jednak odesłał posłów bez uszanowania. Odprawiwszy napszonymi, chełpliwymi i bezczelnymi słowami, posunął się do gróźb wobec Symeona, sądząc, że go nimi przestraszy. Kiedy posłowie wrócili do Symeona, nie potraktował on łagodnie tych szaleństw Aleksandra, tych bezczelności i gróźb, ale rozwiązał pokój i postanowił podnieść broń przeciw Rzymianom.

Kiedy te rzeczy działy się w Mieście, Symeon archon Bułgarii z wielką siłą dokonał najazdu przeciw Rzymianom. Podszedłszy pod stolicę, wznosił obwarowanie od Blachern, aż po tzw. Złotą Bramę, przepelniony nadziejami, iż łatwo ją weźmie. Poznawszy wszakże obwarowania murów, liczbę ich obrońców i obfitość machin miotających kamienie i strzały, pozbawiony nadziei wycofał się do Hebdomonu, poprosiwszy o układ pokojowy. Regenci przyjęli przesłanie z największą

⁴⁷ Ch e y n e t w komentarzu (s. 172, przyp. 42) sugeruje, iż chodzi o Leona Katakoilasa, krewnego Focjusza, ale nie wyjaśnia dlaczego. Ponadto, w tłum. ang. po imieniu Katakalona dodano: [Abidelas], sugerując tym samym interpolację, co nie ma podstawy źródłowej (również w kontekście Theoph. Cont., 360).

βασιλέα ἐν τοῖς παλατίοις ἦλθον τῶν Βλαχερνῶν, καὶ ὀμήρους δόντες ἀξιολόγους εἰσήγαγον τὸν Συμεῶν ἐν τῷ παλατίῳ, καὶ συνεισιτάθη τῷ βασιλεῖ, τοῦ Συμεῶν ὑποκλίναντος τῷ πατριάρχῃ τὴν κεφαλὴν καὶ εὐχὴν δεξαμένου παρ' αὐτοῦ, ἐπιθέντος, ὡς φασι, τῇ τοῦ βαρβάρου κεφαλῇ ἀντὶ στεφάνου τὸ ἴδιον ἐπιρριπτάριον. μετὰ δὲ τὴν ἐστίασιν, ἀσυμβάτων γενομένων περὶ τῆς εἰρήνης, δῶροις ὃ τε Συμεῶν καὶ οἱ τούτου παῖδες φιλοφρονηθέντες εἰς τὴν ἰδίαν ἀπηλλάγησαν χώραν. καὶ ταῦτα μὲν ἐπράττετο τῆδε.

s. 201.49-202.66. Ἄγουντος δὲ καὶ φέροντος τοῦ Συμεῶν τὰ Θρακῶα μέρη, καὶ τῆς αὐγούστης, φροντιζούσης μετὰ τῶν ἐν τέλει, ὅπως αὐτοῦ παύσωσι τὰς ἐπιδρομάς, Ἰωάννης ὁ Βογαῶς ὑπέσχετο πατρίκιος τιμηθεὶς ἀγαγεῖν κατ' αὐτοῦ Πατζινάκας, καὶ τυχῶν τῆς αἰτήσεως, δῶρα λαβῶν ἄπεισιν εἰς Πατζινακίαν. καὶ σπεισάμενος καὶ ὀμήρους εἰληφῶς ἐπάνεισιν ἐν τῇ πόλει, συνθεμένων τῶν Πατζινάκων τὸν Ἰστρον περαιώσασθαι καὶ Βουλγάροις πολεμεῖν. ἠὺτομόλησε δὲ τότε καὶ Ἀσώτιος ἀνὴρ ὀνομαστός, υἱὸς ὧν τοῦ ἀρχοντος τῶν ἀρχόντων. ἐλέγετο δὲ οὗτος ῥάβδον σιδηρᾶν ἀμφοτέραις χερσὶ τῶν ἄκρων λαμβάνων περικλᾶν τῇ τῶν χειρῶν βίᾳ καὶ κάμπτειν, τῆς ἀντιτύπου τοῦ σιδηροῦ βίας ὑπεικούσης τῇ τῶν χειρῶν ἰσχύϊ. ὃν φιλοφρόνης ἡ δέσποινα δεξαμένη οἶκαδε πάλιν ὑποσπῆσαι πεποίηκε.

Πολιορκούντος δὲ τοῦ Συμεῶν τὴν Ἀδριανούπολιν ἐφ' ἡμέρας ἱκανὰς καὶ μηδὲν ἀνύοντος, Παγκρατούκας τις γένος ὧν Ἀρμένιος καὶ εἰς τῶν φυλάττειν τεταγμένων τὴν πόλιν χρυσίῳ δελεασθεὶς προὔδωκεν αὐτὴν τῷ Συμεῶν. μετ'

⁴⁸ Wiosna 896 r. Relacja Skylitzesa o permanentnym konflikcie z Symeonem jest bardzo chaotyczna. Kronikarz przechodzi do innych spraw nie pisząc nic o konsekwencjach tej klęski. Również w kolejnych latach, gdy będzie przedstawiał rajd piracki Leona z Trypolisu (s. 182.48-183.69) napisze bardzo ogólnie (s. 182.48), że miało to miejsce, kiedy „Τῶν δὲ Βουλγάρων ταῖς ἐφόδοις Ῥωμαίους ἐπιτριβόντων”: „Bułgarzy dręczyli Rzymian najazdami”. Dopiero, gdy w biografii Aleksandra opowie o wojnie z Symeonem, napomknie ogólnie o zawartym pokoju i trybucie, płaconym przez Leona. Czytając epizod biografii cesarza Aleksandra (913 r.), można odnieść wrażenie, iż Skylitzes pisze z perspektywy bułgarskiej, wręcz usprawiedliwia wojnę Symeona! Jest mu to potrzebne do dopełnienia złego obrazu tegoż cesarza. Zresztą kontynuuje on tu kronikarską tradycję, wyjątkowo zgodną: Georg. Mon. Cont., s. 798 (Bonn), Leon Gramm., s. 287 (Bonn), Teodosios, s. 201 (*Theodosii Meliteni qui fertur Chronographia*, ed. Th. Tafel. Monachii 1859).

⁴⁹ Symeon zjawił się pod Konstantynopolem w sierpniu 913 r.

⁵⁰ M o r a v c i k, *Byzantinoturcica...*, s. 92, sugeruje ostrożnie jego pieczyńskie pochodzenie. Rozwija ostatnio tę koncepcję C.A. Κοζλόβ, dla którego Bogas jest przykładem polityki integracyjnej

radością, więc Symeon wysłał swego magistra Teodora, by pomówił o pokoju. Gdy się pojawił, odbyły się długotrwałe rozmowy. Następnie patriarcha wraz z pozostałymi regentami, zabrawszy cesarza, weszli do Blachern. Kiedy dano znakomitych zakładników, wprowadzono Symeona do pałacu, gdzie spożywał posiłek z cesarzem. Symeon skłonił głowę przed patriarchą, a gdy ten wygłosił nad nim modlitwę, nałożył też – jak mówią – na głowę barbarzyńcy własny epirription zamiast korony. Po posiłku, mimo iż nie doszło do uzgodnień w kwestii pokoju, Symeon i jego dzieci uszanowani powrócili do własnej ziemi. Tak to się właśnie zdarzyło w tej sprawie⁴⁹.

Kiedy Symeon działał w rejonie Tracji, zaś augusta wraz z najważniejszymi ludźmi naradzała się, jak powstrzymać jego zajazdy, Jan Bogas zaproponował, że jeśli otrzyma rangę patrikiosa, poprowadzi przeciw niemu Pieczyngów⁵⁰. Prośba została spełniona, więc wzięwszy dary odszedł do Patzinakii. Zawarł układ, wzięł zakładników i powrócił do Miasta, a Pieczyngowie zgodzili się przekroczyć Ister i walczyć z Bułgarami⁵¹. Odnaczył się wówczas Asotios, mąż sławny, syn archonta archontów⁵². Mówiono, że chwyciwszy obiema rękoma pręt żelazny, siłą rąk był w stanie zakrzywić i zgiąć: moc twardego żelaza ustąpiła przed siłą rąk. Przyjawszy go życzliwie, Pani uczyniła tak, by powrócił do domu⁵³.

Gdy Symeon przez wiele dni oblegał Adrianopol i nic nie osiągnął, Pankratoukas, Armeńczyk z pochodzenia⁵⁴, jeden z pośród ludzi wyznaczonych do obrony

Cesarstwa wobec koczowników. Uczony rosyjski pomija wszakże milczeniem znak zapytania Моравсика, zob. *Были ли печенежские союзники византийцев „христолюбивым воинством”?*, [w:] *Кондаковские чтения III*. Белгород 2010, s. 238-244, zwł. s. 240-241.

⁴⁹ Zupełnie inaczej: o niepowodzeniu misji i oszustwie Bogasa pisał Georg. Mon. Cont., s. 808 (Bonn).

⁵⁰ Aszot II, syn najważniejszego wówczas z książąt armeńskich, Smbata I z rodu Bagratuni. Podany tu tytuł grecki jest odpowiednikiem armeńskiego „ishkhan ishkanati”, nadawanemu księciu („naxarar”: przywódca rodowy; „ishkhan”: w danym momencie „naxarar” cieszący się wysokim pozowaniem u pozostałych) o najwyższym autorytecie. Cesarze Bazyli i Leon nadawali już te tytuły poprzednikom Aszota: odpowiednio Aszotowi I (859) i Smbatowi I (891). Zob. Lynn J o n e s, *Between Islam and Byzantium. Aght’amar and the Visual Construction of Medieval Armenian Rulership*. Aldershot 2007, s. 21 i 27nn; Alfred R a m b a u d, *L’empire grec au dixième siècle*. Paris 1870, s. 502-506; Aszot był w Konstantynopolu w końcu 914 r. według D ö l g e r a, *Regesten...*, nr 577, ale np. J o n e s sugeruje rok 915.

⁵¹ Tzn. Zoe wysłała armię, by przywrócić władzę Aszota i obronić Armenię od zemsty Yūsufa b. Abu’l-Sād̄j al-Afshīn, namiestnika Armenii i Azerbejdżanu z ramienia kalifatu.

⁵² DAI c. 50. 118-126 pisze dużo o jego rodzinie w służbie cesarza Leona. Ojciec Manuel z Teke został protospatariosem, miał czterech synów. Pankratoukas był dowódcą Hikanatoi, później został strażnikiem temu Boukellarion.

ὀλίγον δὲ ἀπεστάλη παρὰ τῆς αὐγούστης Βασίλειος πατρίκιος ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου καὶ Νικήτας ὁ Ἑλλαδικός, καὶ χρυσίω καὶ χρήμασι πλείστοις πάλιν αὐτὴν ἀνεκτήσαντο.

s. 202.71-205.57. Μὴ φέρουσα δὲ Ζωὴ ἡ βασιλὶς τὰς τοῦ Συμεῶν συνεχεῖς ἐπιδρομὰς καὶ βουλομένη ταύτας ἀνακόψαι, δέον ἐγνώκει μετὰ τῆς συγκλήτου εἶναι σπεύσασθαι τοῖς Σαρακηνοῖς, καὶ πάντα τὸν ἐν τῇ ἕω στρατὸν διαπερᾶσαι πρὸς τὴν ἐσπέραν, καὶ ἐνωθέντων τῶν τε ἐῶν καὶ τῶν δυτικῶν στρατευμάτων πόλεμον συστήσασθαι κατὰ τῶν Βουλγάρων, καὶ τελέως ἀφανίσαι αὐτούς. ἔδοξε τοῦτο, καὶ πεμφθεὶς εἰς Συρίαν Ἰωάννης πατρίκιος ὁ Ῥαθηνός καὶ Μιχαὴλ ὁ Τοξαράς ἐσπέισαντο τοῖς Σαρακηνοῖς. καὶ δὴ τῆς ἀπ' αὐτῶν ἀπαλλαγείσα φροντίδος ἡ βασιλὶς τὴν συνήθη διανομὴν τῆς ῥόγας κελεύσασα γενέσθαι τῶν στρατευμάτων, Λέοντι τε μαγίστρῳ τῷ Φωκᾷ ταῦτα παραδοῦσα, δομestικῶ τῶν σχολῶν τυγχάνοντι, ἀπάραι κατὰ Βουλγάρων ἐπέτρεψεν. ἀθροισθέντων δὲ πάντων τῶν θεμάτων καὶ τῶν ταγμάτων κατὰ τὴν Διάβασιν (πεδῖον δὲ ἡ Διάβασις μέγα καὶ πρὸς ὑποδοχὴν στρατοῦ ἐπιτήδειον) ἀποσταλεῖς ὁ πρωτοπαπᾶς τοῦ παλατίου μετὰ τῶν τιμῶν ξύλων παρεσκεύασε προσκυνήσαντας πάντας ἐπομόσασθαι συναποθνήσκειν ἀλλήλοις. καὶ τοῦ ὄρκου τελεσθέντος πανστρατὶ κατὰ Βουλγάρων ἐξώρμησαν. ἤρχον δὲ τοῦ μὲν τάγματος τῶν ἐξκουβίτων Ἰωάννης ὁ Γράψων, ἀνὴρ πολεμικός καὶ πολλάκις ἐν μάχαις ἀνδραγαθήσας, τοῦ δὲ ἱκανάτου Ὀλβιανός ὁ Μαρούλης, ἀνὴρ δεδοκιμασμένος, καὶ Ῥωμανός καὶ Λέων οἱ τοῦ Ἀργυροῦ παῖδες καὶ Βάρδας ὁ Φωκᾶς ἐτέρων ταγμάτων ἐξήρχον. συνῆν δὲ τούτοις καὶ Μελίας ὁ μάγιστρος μετὰ τῶν Ἀρμενίων καὶ πλείστοι ἀλλοὶ στρατηγοὶ τῶν θεμάτων. παρείπετο δὲ καὶ Κωνσταντῖνος πατρίκιος ὁ Λίψ, ὡς τάχα σύμβουλος Λέοντι τῷ δομestικῶ τῶν σχολῶν. κατὰ δὲ τὴν ἕκτην τοῦ Αὐγούστου μηνός, τῆς πέμπτης ἰνδικτιῶνος, πολέμου συρραγέντος Ῥωμαίοις τε καὶ Βουλγάροις πρὸς τῷ Ἀχελῷω φρουρίῳ τρέπονται κατὰ κράτος οἱ Βούλγαροι, καὶ φόνος αὐτῶν ἐγένετο πολὺς. ἰδρῶτι δὲ τοῦ δομestικοῦ περιορᾶνθέντος πολλῶ καὶ λειποθυμήσαντος καὶ τοῦ ἵππου ἀποβάντος ἐπὶ τινὶ πηγῇ καὶ τὸν ἰδρῶτα ἀποπλύνοντος καὶ ἑαυτὸν ἀποψύχοντος, τὸν δεσμὸν ἀπορρήξας ὁ ἵππος τυχαίως ἔθει διὰ τοῦ στρατοπέδου κενὸς ἐπιβάτου. ὄν οἱ στρατιῶται θεώμενοι γινώριμον ὄντα, καὶ τὸν δομestικὸν πεσεῖν ὑποτοπάσαντες εἰς πτοίαν ἐνέπεσον καὶ κατεβλήθησαν τὰς ψυχὰς καὶ τῆς διώξεως ἔστησαν, ἔνιοι δὲ καὶ παλίντροποι γεγόνασιν. ἐξ ὑπερδεξίων δὲ ταῦτα θεώμενος ὁ Συμεῶν (οὐ γὰρ ἔτυχεν ἀσύντακτον τὴν φυγὴν ποιησάμενος) ἐπαφῆκε τοὺς Βουλγάρους κατὰ Ῥωμαίων. οἱ δὲ καὶ πρότερον, ὡς εἶπομεν, τὰς γνώμας θλασθέντες καὶ τεθηπότες, ὡς καὶ αἰφνίδιον ἐπιόντας ἐθεάσαντο τοὺς Βουλγάρους, τρέπονται πανστρατὶ,

miasta, przekupiony złotem oddał je Symeonowi. Jednak niedługo potem, wysłani przez augustę patrikios Bazyli epi tou kanikleiou i Niketas Helladikos, odzyskali je z powrotem dzięki złotu i licznym darom.

Cesarzowa Zoe nie mogła znieść ciągłych najazdów Symeona i pragnęła je powstrzymać⁵⁵. Razem z senatem uznała, że należy zawrzeć pokój z Saracenami i całe wojsko na Wschodzie przerzucić na Zachód; połączonymi armiami wschodnimi i zachodnimi wszcząć wojnę przeciw Bułgarom i ostatecznie ich zniszczyć. Tak postanowiono. Wysłani do Syrii patrikios Jan Radenos i Michał Toksaras zawarli pokój z Saracenami⁵⁶. Uwolniona zatem od myśli o nich cesarzowa nakazała zwyczajowy przydział żołdu dla armii; przekazała wszystko magistrowi Leonowi Fokasowi, wówczas domestikosowi scholon, nakazała by złamał Bułgarów. Po zebraniu się wszystkich temów i tagmata pod Diabasis (a równina Diabasis jest rozległa i właściwa dla stacjonowania armii), protopapas pałacu posłany z godnym czci Drzewem⁵⁷ sprawił, że wszyscy po wykonaniu proskynezy poprzysięgli umrzeć za siebie nawzajem. Gdy złożono przysięgę, całym wojskiem wyruszyli przeciw Bułgarom. Tagma ekskoubiton dowodził Jan Grapson, mąż lubiący wojnę, po wielokroć wyróżniwszy się męstwem w bitwach; zaś Hikanaton Olbianos Maroules, człowiek doświadczony; synowie Argyrosa, Roman i Leon oraz Bardas Fokas⁵⁸ dowodzili pozostałymi tagmata. Towarzyszył im także magistros Melias⁵⁹ z Armeńczykami i liczni inni stratedzy temów. Był także patrikios Konstantyn Lips, zapewne jako doradca Leona domestikosa scholon. Szóstego sierpnia, piątej indykcji, Rzymianie i Bułgarzy spotkali się w bitwie pod twierdzą Acheloos; Bułgarzy zostali robici i doszło do ich wielkiej rzezi. Spocony i bez tchu, domestikos zsiadł z konia przy pewnym źródle, aby zmyć pot i samemu się odświeżyć. Koń, wolny od więzów, przypadkowo ruszył przez obóz, pozbawiony jeźdźca. Żołnierze ujrza-

⁵⁵ Bardzo ciekawą informację o atmosferze tamtych dni przynosi *Żywot św. Michala Maleinosa*. Otóż w akapicie 20. dowiadujemy się, iż „za czasów Konstantyna i Zoe armia rzymska walczyła z Bułgarami”. Ponieważ wojna była niszcząca, do „świętego udało się poselstwo pewnych pobożnych mężów”, aby doradził jak zakończyć konflikt, zob. Louis Petit, *Vie de saint Michel Maleinos*. „Revue de l’Orient Chretien” 7 (1902), s. 543-594, 563.

⁵⁶ Źródła arabskie poświadczają ich wizytę w Bagdadzie w 917 r. Jest to zarazem pierwsza wzmianka o rodzie Radenosów.

⁵⁷ Tzn. z relikwiami Krzyża Św.

⁵⁸ Synowie Eustatiosa Argyrosa. Na temat rodu: J.F. Van n i e r, *Familles byzantines: les Argyroi (IXe-XIIe siècles)*. Paris 1975; Bardas Fokas był bratem Leona Fokasa i ojcem cesarza Nikefora.

⁵⁹ Właśc. Mleh, z rodu Varażnuni, zob. więcej: G. D e d e y a n, *Mleh le Grand, stratège de Lykandos*. „Revue des études arméniennes” 15 (1981), s. 73-102.

καὶ γέγονε φυγὴ φρικωδεστάτη, τῶν μὲν ὑπ' ἀλλήλων συμπατουμένων, τῶν δὲ ὑπὸ τῶν ἐναντιῶν ἀναιρουμένων. Λέων δ' ὁ δομέστικος ἐν Μεσημβρία διεσώθη φυγῶν. ἔπεσε δὲ λαὸς οὐ τῶν κοινῶν στρατιωτῶν, ἀλλὰ καὶ στρατηγοὶ καὶ ταγματάρχαι ἀριθμοῦ κρείττους. ἐσφάγη δὲ καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Λίψ καὶ ὁ τῶν ἐξκουβίτων ἑξαρχος Ἰωάννης μάγιστρος ὁ Γράψων.

Ἦν δὲ ἀποσταλεῖς ὁ πατρίκιος Ῥωμανὸς ὁ Λακαπηνός, δρουγγάριος τῆν-καῦτα τῶν πλωϊμῶν ὢν, μετὰ παντὸς τοῦ στόλου παραπλεῖν τοῖς αἰγιαλοῖς προσταχθεὶς καὶ εἰς βοήθειαν τυγχάνειν τῷ Λέοντι, διαπεράσαι δὲ καὶ τοὺς παρὰ τοῦ Βογᾶ ἀχθέντας Πατζινάκας εἰς συμμαχίαν Ῥωμαίων. διενέξεως δὲ γενομένης μέσον τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ τοῦ Βογᾶ ἰδόντες αὐτοὺς οἱ Πατζινάκαι στασιάζοντας πρὸς ἀλλήλους, ὑπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, καὶ γέγονεν ἡ ἐξ αὐτῶν βοήθεια ἀπρακτος καὶ ἀνόνητος. ἄλλοι δὲ οὐχ οὕτω φασὶ γενέσθαι τὴν τροπὴν Ῥωμαίων, τρόπον δὲ ἕτερον. τρεψαμένου γὰρ τοῦ Φωκᾶ τὸν Συμεῶν καὶ διώκοντος φήμη τις ἐξαίφνης ἔφθασε πρὸς αὐτὸν ἀπαγγέλλουσα, ὡς ὁ δρουγγάριος τῶν πλωϊμῶν ἄπεισι μετὰ τοῦ στόλου παντὸς παραληψόμενος τὴν βασιλείαν. ὁ δὲ τῇ ἀκοῇ καταβροντηθεὶς (ἐσφετερίζετο γὰρ εἰς ἑαυτὸν τὸ τῆς βασιλείας κράτος) καταλιπὼν τὸ διώκειν ὑπέστρεψεν εἰς τὴν παρεμβολήν, ὡς τάχα τὸ ὄν μαθησόμενος. διαδοθέντος δὲ λόγου πρὸς τὸν στρατὸν, ὡς ὁ δομέστικος πέφευγεν, ἀλκῆς ἐπιλησθέντες οἱ λοιποὶ ἐποιοῦν ὁμοίως. οὐς ἰδὼν ὁ Συμεῶν φεύγοντας (ἴστατο γὰρ, ὡς εἴρηται, ἐν εὐκαιρῷ τόπῳ τὸ τέλος ἀφορῶν τοῦ ἀγῶνος) ἐξεχύθη πανστρατὶ καὶ παλίντροπον τὴν φυγὴν ἐποίησατο. οὗτος μὲν δὴ καὶ ὁ δεῦτερος λόγος. εἴτε δὲ οὕτως, εἴτε ἐκείνως ἡ ἀλήθεια ἔχει, ὅμως ἐτράπησαν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ τὰ λεχθέντα ἄνωθεν διεπράχθη. μετὰ τὴν τροπὴν δὲ τῶν σωθέντων ἐκ τοῦ πολέμου παραγενομένων τὰ κατὰ τὸν Ῥωμανὸν καὶ τὸν Βογᾶν ἐκινήθη. καὶ εἰς τοσοῦτον κινδύνου περιέστη τῷ δρουγγαριῷ τὰ πράγματα, ὡς ψήφον κατ' αὐτοῦ ἐξενεχθῆναι παρὰ τῶν δικαστῶν καταδικάζουσιν αὐτὸν ἐκκοπήναι τὰς ὄψεις, ὡς ἀμελεῖα ἢ μᾶλλον κακουργία μὴ διαπεράσαντα Πατζινάκας, πάλιν δὲ μηδὲ τοὺς ἀπὸ τῆς τροπῆς δεχόμενον ὑποστρεψαντας. τοῦτο δὲ ἂν ἐπεπόνθει, εἰ μὴ Στέφανος μάγιστρος ὁ τῶν ἐπιτρόπων εἰς καὶ Κωνσταντῖνος πατρίκιος ὁ Γογγύλης, πολλὰ δυνάμενοι παρὰ τῇ δεσποίνῃ, αὐτὸν ἐξερρύσαντο. Συμεῶν δὲ ἐπαρθεὶς τῇ νίκῃ καὶ γαυριῶν ἄρας ἅπαν αὐτοῦ τὸ στράτευμα κατὰ τῆς βασιλίδος ἠπείγετο. ἐξήλθεν οὖν πάλιν ὁ δομέστικος Λέων ὁ Φωκᾶς καὶ ὁ ἐταιρειάρχης Ἰωάννης καὶ Νικόλαος ὁ Κωνσταντίνου τοῦ Δουκὸς υἱὸς μετὰ τῶν στρατιωτῶν τῶν παρευρεθέντων εἰς συνάντησιν αὐτοῦ. καὶ κατὰ τὸν τόπον τὸν λεγόμενον Κατασύρτας ἀπομοίρα τινὶ Βουλγάρων εἰς προνομήν πεμφθείση συνηνηκότες προσρήγνυνται τούτοις καὶ τρέπονται εὐπετῶς. ἀκραιφνοὺς δὲ πάλιν ἐτέρας ἐπεισπεσοῦσης ὑφίσταναι καὶ ταύτην ῥαδίως τε καὶ ἀνδρικώτε-

szy go pomyśleli, że *domestikos* padł. Wpadli w popłoch, utracili ducha i rzucili się do ucieczki, a niektórzy nawet zawrócili. Obserwując to wszystko ze wznieśnienia *Symeon* (nie dopuścił bowiem do bezładnego odwrotu) pchnął Bułgarów przeciw Rzymianom. Ci zaś, wcześniej – jak powiedziałem – załamani psychicznie i zwiedzeni, patrzyli tylko, jak niespodziewanie nadchodzą Bułgarzy. Cała armia zawróciła i miała miejsce budząca grozę ucieczka: jedni zostali stratowani przez towarzyszy, inni zostali zabici przez wrogów. *Domestikos* Leon uciekł, schroniwszy się w *Mesembrii*. Polegli nie tylko prości żołnierze, lecz także stratedzy i dowódcy tagmata w dużej liczbie. Zabity został *Konstantyn Lips* i eksarcha *ekskubiton magistros* *Jan Grapson*.

Posłany został zatem *patrikios* *Romanos Lakapenos*, wówczas *droungarios* floty, z rozkazami aby z całą flotą opływać wybrzeża i przyjść z pomocą Leonowi, a także by przeprowadzić *Pieczyngów Bogasa*, przyprowadzonych w sojuszu z Rzymianami. Nastąpił jednak spór pomiędzy Romanem i Bogasem. *Pieczyngowie*, widząc ich kłócących się wzajemnie, wrócili do siebie, a pomoc ich okazała się nie realna i bez wartości. Inni mówią, że ucieczka Rzymian nie tak wyglądała, lecz doszło doń w odmienny sposób. Otóż kiedy *Fokas* zmusił *Symeona* do ucieczki i ścigał, dotarła do niego nieoczekiwana wiadomość, jakoby *droungarios* floty odplłynął z całą eskadrą, aby przejąć władzę cesarską. Porażony tą wieścią (sam bowiem chciał przywłaszczyć sobie władzę cesarską), zaprzestawszy pościgu wrócił do obozu, prawdopodobnie by dowiedzieć się dokładnie, co się stało. Kiedy do wojska dotarło, że *domestikos* uciekł, zapomniawszy o oporze pozostali zrobili podobnie. *Symeon*, widząc ich uciekających (stał bowiem, jak zostało powiedziane, w dogodnym miejscu dla obserwacji końca bitwy), wyruszył całym wojskiem i odwrócił kierunek ucieczki. Taka jest zatem druga relacja. Czy prawda wygląda tak, czy inaczej, Rzymianie uciekli, a skończyło się jak wyżej. Po tym jak ocalali z bitwy wrócili po ucieczce, zaczęto badać to, co dotyczyło Romana i Bogasa. Sprawy wyglądały tak niebezpiecznie dla *droungariosa*, że został wydany przez sędziów wyrok przeciw niemu. Skazywał go on na wyłupienie oczu, ponieważ w wyniku zaniechania, czy co gorsza, złej woli, nie przeprowadził *Pieczyngów*, a następnie nie powstrzymał ludzi, wracających z ucieczki. Wycierpiałby to wszystko, gdyby nie *magistros* *Stefan*, jeden z regentów, i *patrikios* *Konstantyn Gongyles*, którzy będąc bardzo wpływowi u Pani, wyratowali go. *Symeon* zaś, uwzniesiony zwycięstwem i pełen pychy, zebrał całe swoje wojsko i poprowadził przeciw stolicy. Ponownie wyszli zatem, by mu się przeciwstawić: *Leon Fokas* i *hetaireiarches* *Jan* i *Nikolaos*, syn *Konstantyna Doukasa*, wraz z tymi żołnierzami, których znaleźli. W miejscu zwanym *Katasyrtai* natknęli się na jednostkę Bułgarów, wysłaną po zaopatrzenie;

ρον, καὶ γίνεται μάχη καρτερά καὶ ἐπὶ πολὺν διαρκέσασα χρόνον, καὶ τρέπονται μὲν οἱ Βουλγαροὶ, ἐσφάγη δὲ Νικόλαος ὁ τοῦ Δουκὸς υἱός. ἡρωϊκῶς ἀγωνισάμενος, καὶ αἷτιος τῆς νίκης Ῥωμαίοις γενόμενος. καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν πόλεμον συνηέχθη γενέσθαι οὕτως.

s. 214.74-85. Ἀδραλέστου δὲ τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν ἀποθανόντος προεβλήθη Πόθος ὁ Ἀργυρός. καὶ τῶν Βουλγάρων ἄχρι τῶν Κατασυρτῶν ἐξελασάντων, ἔξεισι καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ταγματῶν, καὶ κατασκηνοὶ κατὰ τὴν λεγομένην Θερμόπολιν. ἐκεῖθεν δὲ Μιχαὴλ ταγματάρχην τὸν τοῦ πατρικίου Μωρολέοντος υἱόν, ἐπὶ κατασκοπὴν τῶν Βουλγάρων ἐπέμπει. ὁ δὲ ἀπροόπτως ταῖς βαρβαρικαῖς ἐμπεσῶν ἐνέδραις, ἐπείπερ ἄφυκτα ἦν, τρέπεται πρὸς ἀλκήν, καὶ πολλοὺς τῶν Βουλγάρων ἀνελάν καὶ τρεψάμενος, καιρίαν δὲ τυπεὶς καὶ αὐτός, ἐπανῆκεν εἰς τὴν βασιλίδα καὶ μετὰ μικρὸν ἐτελεύτησε.

s. 215.2-25. Ὁ δὲ Συμεὼν πάλιν δύναμιν βαρεῖαν ἐπέμπει κατὰ Ῥωμαίων, ἔξαρχον ἔχουσαν Χαγάνον, ἓνα τῶν παρ' αὐτῷ μέγα δυναμένων, καὶ Μινικὸν τῶν ἵπποκόμων τὸν πρῶτον, οἷς ἐπέσκηψε κατ' αὐτῆς ὡς τάχιστα τῆς πόλεως ἐκστρατεύειν. ὦν τὴν ἔφοδον ἀναμαθῶν ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς καὶ λογισάμενος, μὴ πως ἐπελθόντες τὰ κάλλιστα τῶν πλησιαζόντων τῇ πόλει παλατιῶν καὶ οἰκημάτων πυρπολήσωσι, τὸν ῥαίκτωρα Ἰωάννην ἅμα Λέοντι καὶ Πόθῳ τοῖς Ἀργυροῖς ἐπέμπει μετὰ πλήθους ἱκανοῦ ἔκ τε τῆς βασιλικῆς ἐταιρείας καὶ τῶν ταγματικῶν, οἷς συνῆν καὶ ὁ πατρικίος Ἀλέξιος καὶ δρουγγάριος τῶν πλωῖμων ὁ Μωσηλὲ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν πλωῖμων. κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἑβδομάδα τῶν νηστειῶν διατάξαντες τὸν λαὸν ἐν τοῖς πεδινοῖς τῶν Πηγῶν τόποις προσέμενον. ἐκεῖθεν δὲ τῶν Βουλγάρων ἀναφανέντων καὶ βοῆ χρησαμένων ἀσῆμῳ καὶ σφοδρῶς ἐπελασάντων κατ' αὐτῶν, φεύγει μὲν ὁ ῥαίκτωρ Ἰωάννης, σφάττεται δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀγωνιζόμενος, Φωτεινὸς πατρικίος ὁ τοῦ Πλατύποδος υἱὸς καὶ ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι. μόλις οὖν ὁ ῥαίκτωρ διασωθεὶς εἰσηλθεν εἰς τὸν δρόμωνα. τοῦτο καὶ Ἀλέξιος ὁ δρουγγάριος ποιῆσαι βουληθεὶς, καὶ μὴ δυνηθεὶς ἀνελθεῖν, ἐν τῇ τοῦ δρόμωνος ὑποβάθρῳ πεσὼν ἐν τῇ θαλάσῃ σὺν τῷ αὐτοῦ πρωτομανδάτωρι ἀπεπνίγη. Λέων δὲ καὶ Πόθος οἱ Ἀργυροὶ ἐν τῷ Καστελλίῳ διαφυγόντες ἐσώθησαν. τοῦ δὲ λοιποῦ πλήθους οἱ μὲν τὰς τῶν πο-

⁶⁰ Faktycznie bitwa została przegrana, spowodowała upadek rządu Zoe i dojście do władzy Lekapena, mimo oskarżeń o to, że był jedną z osób odpowiedzialnych za klęskę. W całej tej relacji Skylitzesa pobrzmiewa echo wcześniejszego sporu politycznego, iż kronikarz przytoczył różne interpretacje klęski nad rzeką Acheloos (wyrażenie „twierdza Acheloos” to błąd Skylitzesa), dy-

starli się z nimi i z łatwością zmusili do ucieczki. Po raz kolejny spotkali się z innym, świeżym oddziałem i go także łatwo i mężnie pokonali. Wreszcie doszło do ciężkiej, długotrwałej bitwy. Bułgarzy zostali odepchnięci, jednak zabity został Nikolaos, syn Doukasa: walczył bohaterską i dzięki niemu zwycięstwo przypadło Rzymianom⁶⁰. Taki przebieg miała ta wojna.

Po śmierci *Adralestosa domestikosa* scholon, powołany został Potos Argyros⁶¹. Gdy Bułgarzy podeszli aż pod *Katasyrtai*, także on wyszedł z tagmata rozbiwszy obóz pod tzw. *Termopolis*. Stamtąd wysłał na rozpoznanie Bułgarów dowódcę tagma Michała⁶², syna patrikiosa Moroleona. Ten jednak nierozważnie wpadł w barbarzyńską zasadzkę, a że nie było wyjścia, podjął walkę. Wielu Bułgarów zabił jak i zmusił do ucieczki, sam jednak otrzymał śmiertelną ranę. Zabranym do stolicy, wkrótce zmarł.

Symeon zaś, ponownie wysłał silne wojsko przeciw Rzymianom, za dowódcę mając Chagana⁶³, jednego spośród jego potężnych poddanych, i Minikosa⁶⁴, dowódcę jazdy. Rozkazał im jak najszybciej zdobyć Miasto. Cesarz Roman dowiedziawszy się o ataku, zrozumiał, że nie wolno dopuścić, by nadchodząc spalili najpiękniejsze pałace i budowle, leżące pod Miastem. Posłał raiktora Jana wraz z Leonem i Pothosem Argyrosami wraz z odpowiednią liczbą żołnierzy z cesarskiej heterii i tagmata; dołączył do nich także Aleksios Mosele⁶⁵ *droungarios* floty wraz ze swoimi okrętami. W piątym tygodniu postu rozlokowano jednostki, by oczekiwały na równinie Pegai. Gdy pojawili się Bułgarzy i z nieartykułowanym krzykiem nagle na nich uderzyli, raiktor Jan uciekł, a walczący zaś patrikios Foteinos, syn Platypousa, zginął, tak jak wielu innych. Raiktor ocalał z trudem, dostawszy się na dromon. *Droungarios* Aleksios chciał uczynić to samo, lecz nie mogąc wejść, upadł na trapie dromonu i utonął w morzu wraz ze swoim protomandatem. Ocaleli Leon

stansując się od własnej oceny. Jedyne, co uczynił, to uwypuklił męstwo Nikolaosa, ze względu na współczesną mu potęgę rodu Doukasów.

⁶¹ Brat Leona Argyrosa, którego syn Roman poślubił Agatę, córkę Romana Lekapena.

⁶² Theoph. Cont., s. 400.5-6 Bonn, precyzuje jego stopień: *topoteretes*, „...τοποτηρητὴν ὄντα”. Był to rok 921.

⁶³ Tytuł wzięty za imię własne. O jego genezie zob. István V à s à r y, *Geschichte des frühen Innerasiens*. 2 ed. Herne 2006, s. 48n. Wydarzenie roku 921.

⁶⁴ Podobny jw. błąd Skylitzesa: minik do główny koniuszy chana, zob. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, t. II, s. 189.

⁶⁵ Mąż jednej z córek Romana Lekapena i być może jego bezpośredni następca w dowództwie floty.

Λεμίων χείρας φεύγοντες απεπνίγησαν, οί δὲ σιδήρου γεγόνασι παρανάλωμα, οί δὲ χερσὶ βαρβαρικαῖς συνελήφθησαν. οί δὲ Βούλγαροι κατὰ πολλὴν τοῦ κωλύσοντος ἐρημίαν τὰ τε τῶν Πηγῶν ἐνέπρησαν παλάτια καὶ ἅπαν τὸ Στενὸν ἐπυρπόλησαν.

s. 216.36-217.65. Τῶν δὲ Βουλγάρων πάλιν εἰσβολὴν ποιησαμένων κατὰ τῆς Ῥωμαίων χώρας, καὶ τοῖς παλατίοις τῆς βασιλίδος ἐγγισάντων Θεοδώρας, ὡς οὐδὲν ἦν τὸ προσιστάμενον, πυρὶ ταῦτα παρέδωσαν. ὁ δὲ βασιλεὺς Ῥωμανὸς ἄριστον ποιησάμενος πολυτελὲς τοὺς τῶν ταγμάτων ἄρχοντας συνεκάλεσε. συνῆν δὲ τούτοις καὶ ὁ τὴν ἐπωνυμίαν Σακτίκιος, τοῦ τάγματος ἄρχων τῶν ἐξκουβίτων. ἐπίδοσιν δὲ λαμβανούσης τῆς εὐχίας λόγος ἐκινήθη περὶ τῶν Βουλγάρων. καὶ τοῦ βασιλέως ἐπαγωγὰ πολλὰ εἰρηκότος πρὸς ὀρμὴν ἐπανιστῶντα ἐνθουσιώδη καὶ παρακαλοῦντα εὐψύχως ἐξελθεῖν κατὰ τῶν ἐναντίων καὶ τῆς σφῶν ὑπεραγωνίσασθαι πατρίδος, πάντες συνέθεντο ἐτοιμῶς ἐξελθεῖν καὶ τῶν Χριστιανῶν ὑπεραγωνίσασθαι. ἔωθεν οὖν καθοπλισθεῖς ὁ Σακτίκιος, ὄπισθεν τῶν Βουλγάρων γενόμενος καὶ εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν εἰσελθὼν, τῶν πλειόνων ἐπὶ διαρπαγῆν σκύλων σκεδασθέντων κατὰ τὴν χώραν, πάντας τοὺς ἐν τῇ παρεμβολῇ εὐρεθέντας κατέσφαξε. μαθὼν οὖν τὸ πλῆθος τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τῶν διαδράντων τὸ γεγονός ὑποστρέφουσιν ἐν τῷ στρατοπέδῳ. καὶ συμπλοκῆς γενομένης ἀκμηῆτες οἱ Βούλγαροι πρὸς κεκμηκότας μαχόμενοι καὶ ἀκραιφνεῖς πρὸς ἥδη τῷ προηγησαμένῳ πολέμῳ κεκακωμένους ἄνδρας τρέπουσι τὸν Σακτίκιον σὺν ὀλίγοις τὴν προσβολὴν τῶν ἐναντίων δεξάμενον. γενναίως οὖν ἀγωνισάμενος καὶ πολλοὺς ἀνελῶν τῶν πολεμίων, ἐπειδὴ κατισχύετο, μεθίησι τοῦ ἵππου τὸν χαλινὸν καὶ νῶτα δούς ἔφευγεν. ἐν τινὶ δὲ ποταμῷ γενόμενος καὶ τοῦτον διαπερῶν, καὶ τῇ ἰλύϊ τοῦ ἵππου ἐμπαγέντος, καταλαμβάνεται παρὰ τῶν Βουλγάρων καὶ δέχεται πληγὴν καιρίαν κατὰ τῆς ἔδρας καὶ τοῦ μηροῦ. καὶ τοῦ ἵππου δὲ ἀνασπασθέντος ἐκ τῆς ἰλῦος σπουδῆ καὶ συνεργίᾳ τῶν θεραπόντων αὐτοῦ, νῦν μὲν φεύγων, νῦν δ' ὑποστρέφων μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν καὶ τοὺς ἐπιόντας ἀνακόπτων τῶν Βουλγάρων, διασφύζεται μέχρι τῶν Βλαχερνῶν καὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς ἀγίας σοροῦ τεθείς τῇ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐτελεύτησε, μέγα πένθος οὐ τῷ βασιλεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ στρατῷ καὶ παντὶ τῷ πλῆθει Ῥωμαίων ἀπολιπῶν.

i Potos Argyroi, uciekłwszy do Kastellion⁶⁶. Z reszty wojska jedni uniknąwszy rąk wrogów utonęli, inni stali się ofiarą żelaza, pozostali dostali się w barbarzyńskie ręce. Bułgarzy, skoro długo nikt im nie przeszkadzał, zburzyli pałace Pegai i spalili całe Stenon⁶⁷.

Bułgarzy ponownie dokonali najazdu na terytorium Rzymian, dochodząc aż do pałaców cesarzowej Teodory⁶⁸, a że nie było nikogo, kto by się przeciwstawił, wszystko puścili z dymem. Cesarz Roman tymczasem, wydawszy kosztownie ucztę wezwał dowódców tagmata. Był wśród nich człowiek o przydomku Saktikios, dowódca tagma ekskoubiton. Uczta trwała w najlepsze, gdy rozmowa zesłała na Bułgarów. Cesarz wygłosił wiele słów zachęcających do ataku, pełnych emocji i twardych żądań, aby wyruszyli na wrogów i odbili swoją ziemię. Wszyscy ochoczo postanowili wyruszyć i walczyć za chrześcijan⁶⁹. Z samego rana Saktikios uzbroiwszy się, znalazł się na tyłach Bułgarów i wszedł do ich obozu, a jako, że większość rozproszyła się w terenie w poszukiwaniu łupów, zabił wszystkich, których znalazł w obozie. Wojsko bułgarskie dowiedziawszy się od uciekinierów, co się stało, powróciło do obozu⁷⁰. Wywiązała się walka, a wypoczęci Bułgarzy walczyli ze znużonymi; oni, mając świeże siły wobec mężów obciążonych wcześniejszym starciem, odrzucili Saktikiosa, który z nielicznymi ludźmi próbował przeciwstawić się przeciwnikom. Walczył dzielnie i zabił wielu wrogów, ale gdy został przełamany, popuścił uźdę i odwróciwszy się, uciekł. Znalazłwszy się nad jakąś rzeką zaczął ją przekraczać, gdy koń zapadł się w mulę. Schwytany przez Bułgarów, otrzymał śmiertelną ranę w tylną część ciała i w udo. Koń zaś został wyciągnięty z mułu staraniem i wspólną pracą jego sług, którzy choć poprzednio uciekli, to teraz zawrócili i odparli otaczających Bułgarów. Bezpiecznie przewieziony do Blachern, położony w świątyni Św. Sorosu, zmarł następnej nocy. Pozostawił w wielkim bólu nie tylko cesarza, lecz także armię i cały lud Rzymian.

⁶⁶ Twierdza Galaty. Protomandator przekazywał rozkazy od dowódcy do niższych szczebli dowodzenia.

⁶⁷ Tzn. wybrzeże Bosforu.

⁶⁸ Pałac przy kościele św. Teodory, J a n i n, *Constantinople*, s. 467.

⁶⁹ Stwierdzenie zaskakujące, jakby Bułgaria nie była chrześcijańska od ponad półwiecza: to propaganda mająca zołudzić wroga. Występujące w następnym zdaniu terminy: „τὸ στρατόπεδον” i „ἡ παρεμβολή” są synonimiczne.

⁷⁰ Zdanie to sprzeczne jest z poprzednią informacją, iż Saktikios zabił wszystkich, co okazało się tylko retoryczną amplifikacją.

s. 218.82-2. Συμεών δὲ ὁ τῶν Βουλγάρων καθηγεμῶν τὴν Ἀδριανούπολιν καταλαβὼν καὶ ταύτην χάραξι καὶ τάφροις περιστοιχίσας ἐπιμελῶς ἐπολιόρκει. ἐστρατήγει δὲ τῆς πόλεως ὁ πατριίκιος Λέων, ὃν διὰ τὴν ὀξύρροπον πρὸς τοὺς πολέμους ὀρμὴν καὶ Μωρολέοντα ἐκάλουν. οὗτος εὐψύχως τὴν πολιορκίαν ἐδέξατο, καὶ γενναιότατα ποτὲ μὲν ἀπὸ τοῦ τείχους τοὺς προσιόντας τῶν Βουλγάρων ἠμύνετο, ποτὲ δὲ τὰς πύλας ἀναπεταννὺς ἐπετίθετο σὺν ῥύμη ἀνυποστάτῳ καὶ ῥαδίως ἐτρέπετο. ἐπεὶ δὲ ὁ σίτος τοὺς ἐν τῇ πόλει ἐπιλελοίπει καὶ λιμὸς ἐπίεζε τοὺς ἔνδοθεν κραταιός, μηδαμόθεν ἐλπίδα ἔχοντες ἐπισιτισμοῦ, τῇ ἐνδείᾳ πιεσθέντες προοδεώκασι τὴν πόλιν καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὸν στρατηγὸν τοῖς Βουλγαροῖς. ὃν χειρωσάμενος ὁ Συμεών, καὶ ὧν εἰς τοὺς Βουλγάρους ἐνεδείξατο μεμνημένος κακῶν, μυρίαὶς αἰκίαις τιμωρησάμενος τελευταῖον ἀπέκτεινε θανάτῳ πικρῷ. Βουλγάρους οὖν ἐπιστήσας φύλακας τῇ πόλει ὑπεχώρησεν· οἵτινες Ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον ἀκηκοότες ἤκειν κατ' αὐτῶν καταλιπόντες τὴν πόλιν ἔφυγον, καὶ πάλιν ἡ Ἀδριανούπολις ὑπὸ Ῥωμαίους ἐγένετο.

s. 218.9-221.70. Σεπτεμβρίῳ δὲ μηνί, ἰνδικτιῶνος δευτέρας, ὁ ἄρχων Βουλγαρίας Συμεών πανστρατὶ κατὰ Κωνσταντινουπόλεως ἐκστρατεύει καὶ ληΐζεται μὲν Μακεδονίαν, ἐμπιπρᾷ δὲ τὰ ἐπὶ Θράκης χωρία, καὶ πάντα καταστρέφει τὰ ἐν ποσίν. ἔγγιστα δὲ Βλαχερνῶν στρατόπεδον πῆξας ἐπεζήτησεν ἀποσταλῆναι αὐτῷ τὸν πατριάρχην Νικόλαον καὶ τινὰς τῶν ἐν τέλει, ὥστε περὶ εἰρήνης διαλεχθῆναι. λαβόντες οὖν ὀμήρους παρ' ἀλλήλων, ὡς οὐδεμία τις ἐπακολουθήσει ἐπιβουλῇ, καὶ τοῦ πατριάρχου τοῖς ὄρκους ἀναθαρρήσαντος, γέγονε λόγος, ὁποίους δεῖ τῶν συγκλητικῶν τούτῳ συνεξελεθῆναι. προεκρίθη γοῦν ὁ πατριίκιος Μιχαὴλ ὁ Στυπείωτης καὶ Ἰωάννης ὁ μυστικὸς καὶ παραδυναστεύων. ἤδη γὰρ Ἰωάννης ὁ ῥαϊκτῶρ διαβληθεὶς πρὸς τὸν βασιλέα, κατελθὼν τοῦ παλατίου, ἐν τῇ αὐτοῦ μονῇ τὴν κοσμικὴν ἀπεκείρατο τρίχα. ἀφικομένους οὖν αὐτοὺς πρὸς τὸν Συμεών καὶ μέλλοντας κινεῖν λόγους περὶ εἰρήνης, τούτους μὲν ἀπεπέμψατο, αὐτὸν δὲ τὸν βασιλέα Ῥωμανὸν ἐπεζήτηε θεάσασθαι. πεπληροφόρητο γὰρ ἄνδρα συνετὸν αὐτὸν εἶναι καὶ ἀληθῆ. ἀσπασίως δὲ ὁ Ῥωμανὸς ἐδέξατο τοῦτο. ἀποστείλας οὖν ἐν τῷ τοῦ Κοσμιδίου αἰγιαλῷ κατεσκεύασεν ἐν τῇ θαλάσῃ ὀχυρωτάτην ἀπόβασιν, ὥστε τὴν βασιλικὴν τριήρη διεκπλέουσαν ἐν αὐτῇ προσορμιζέσθαι, περιφράξας αὐτὴν πάντοθεν διατειχιμίσμασι, μέσον δὲ θριγκίον γενέσθαι προσέταξεν, ἔνθα ἀλλήλοις ἔμελλον ὀμιλεῖν. ὁ δὲ Συμεών ἀποστείλας ἐνέπρησε τὸν τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου ναὸν τὸν ἐν τῇ Πηγῇ, ὃν ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς ἐδομήσατο, ἐπυρπόλησε καὶ τὰ κύκλω σύμπαντα, καὶ δῆλος ἦν ἐκ τούτου μὴ εἰρήνην ἀξιών. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐν τῷ ναῷ γενόμενος τῶν Βλαχερνῶν ἅμα τῷ πατριάρχῃ, καὶ ἐν τῇ ἀγίᾳ σορῷ εἰσελθὼν καὶ ἱκετηρίας

Symeon, przywódca Bułgarów, skierował się do Adrianopola, a otoczywszy go palisadami i rowami, rozpoczął intensywne oblężenie. Strategiem miasta był patrikios Leon, którego ze względu na pochopną skłonność do wojowania zwano Moroleonem⁷¹. On to oblężenie przyjął mężnie. Podchodzących Bułgarów raz dzielnie wyparł z murów; kiedy indziej, otworzywszy bramy, wyskoczył z nieodpartą siłą i odrzucił ich z łatwością. Wszakże skończyło się ziarno i straszny głód dotknął ludzi znajdujących się wewnątrz. Nie mając żadnej nadziei na zaopatrzenie skądinąd, przymuszeni jego brakiem poddali Bułgarom miasto, siebie i stratega. Symeon, dostawszy go w swoje ręce, przypomniał sobie, ile nieszczęść tamten wyrządził Bułgarom. Poddał go niezliczonym torturom, a w końcu skazał na bolesną śmierć. Wycofał się, ustanowiwszy bułgarską załogę w mieście. Kiedy jednak usłyszała ona o zbliżającej się przeciw niej armii rzymskiej, opuściła miasto i uciekła. Tak Adrianopol powrócił pod władzę Rzymian.

W miesiącu wrześniu, drugiej indykcji⁷², władca Bułgarii Symeon z całą armią wyruszył na Konstantynopol i spustoszył Macedonię. Podpalił ziemie Tracji i spustoszył wszystko, co napotkał na drodze. Rozbiwszy obóz nieopodal Blachern zażądał, aby przybyli do niego patriarcha Nikolaos i pewni najwyżsi urzędnicy, aby pertraktować o pokoju. Miała miejsce wzajemna wymiana zakładników, aby nie doszło do żadnego podstępu. Kiedy patriarcha nabrał otuchy dzięki przysięgom, zaczęła się dyskusja, kto spośród senatorów powinien mu towarzyszyć. Wybrany został patrikios Michał Stypeiotes i Jan, mystikos i paradynasteuon. Jako że raiktor Jan, oskarżony przed cesarzem, odszedłszy z pałacu, obciął świecki włos we własnym klasztorze. Gdy zatem oni przybyli do Symeona i zamierzali podjąć rozmowy o pokoju, to ich odesłał, pragnąc ujrzeć samego cesarza Romana. Był bowiem przekonany, iż jest to mężczyzna rozumny i prawy. Roman przyjął to z zadowoleniem. Posłał więc na wybrzeże Kosmidionu i wybudował wzmocnioną przystań, aby mogła przybić przepływająca cesarska triera. Umocniwszy je zewsząd fortyfikacjami, rozkazał, by przez środek poprowadzić platformę, na której będzie można się spotkać z obu stron. Symeon jednak, posławszy podpalił świątynię Przenajświętszej Bogurodzicy w Pege, którą wznosił cesarz Justynian; spalił także wszystko wokół tak, że stało się jasne, iż nie dąży do pokoju. Cesarz zaś przybył wraz z patriarchą do świątyni Blachern. Wstąpił do Świętego Sorosu

⁷¹ Tzn. „Głupim, szalonym Leonem”. O jego synie Michale była już mowa wyżej: Skyl., s. 214.74-85.

⁷² 924 r.

ῶδας ἀποδοῦς τῷ θεῷ, τὸ ὠμοφόριον τῆς θεοτόκου λαβῶν ἐξήει τοῦ ναοῦ, ὅπλοις ἀσφαλῆσι φραξάμενος. τὸν σὺν αὐτῷ οὖν στόλον κοσμήσας ἀριπρεπῶς τὸν ὠρισμένον κατείληφε τόπον. ἐννάτη τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς ἦν, ὅτε ταῦτα ἐγένετο. παρεγένετο δὲ καὶ ὁ Συμεὼν πλήθος ἐπαγόμενος εἰς πολλὰς διηρημένον τὰς παρατάξεις καὶ τὰς ἰδέας. οἱ μὲν γὰρ ἦσαν χρυσάσπιδες καὶ χρυσὰ δόρατα ἔχοντες, οἱ δὲ ἀργυράσπιδες, οἱ δὲ χαλκάσπιδες, οἱ δὲ ἄλλη χροιά, ὡς πη ἐκάστω ἐδόκει, ἐκεκόσμητο. οἵτινες μέσον αὐτῶν εἰληφότες τὸν Συμεὼν ὡς βασιλέα εὐφήμουν Ῥωμαϊκῇ τῇ φωνῇ. πάντες δὲ οἱ ἐν τέλει καὶ ὁ ἀστικός δήμος ἐκ τῶν τειχῶν ἐθεῶντο τὰ δρώμενα. πρῶτος οὖν ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς τὴν εἰρημένην ἀποβάθραν καταλαβὼν τὸν Συμεὼν ἐξεδέχετο. ὄμηρα δὲ δόντες ἀλλήλοις, καὶ τὴν ἀποβάθραν οἱ Βούλγαροι διερευνήσαντες ἀκριβῶς, μὴ πού τις δόλος ἢ ἐνέδρα κρύπτηται, τότε κατελθεῖν τὸν Συμεὼν τοῦ ἵππου προετρέψαντο καὶ εἰσελθεῖν πρὸς τὸν βασιλέα. ἠσπάσαντο γοῦν ἀλλήλους, καὶ περὶ εἰρήνης ἤρξαντο διαλέγεσθαι. φασι δ' οὖν εἰπεῖν τὸν Ῥωμανὸν πρὸς τὸν Συμεὼν· 'ἀκικήκά σε Χριστιανὸν ἄνθρωπον καὶ θεοσεβῆ, βλέπω δὲ τὰ ἔργα μηδαμῶς τοῖς λόγοις συμβαίνοντα. εἰ μὲν γὰρ ἀληθῆς Χριστιανὸς ὑπάρχεις, στήσόν ποτε τὰς ἀδίκους σφαγὰς καὶ τὰς χύσεις τῶν ἀνοσίων αἱμάτων, καὶ σπείσαι μεθ' ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν, Χριστιανὸς καὶ αὐτὸς ὢν καὶ ὀνομαζόμενος, καὶ μὴ θέλε μολύνεσθαι Χριστιανῶν δεξιὰς αἵμασιν ὀμοπίστων Χριστιανῶν. ἄνθρωπος εἶ καὶ αὐτός, θάνατον προσδοκῶν καὶ ἀνάστασιν καὶ κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν τῶν βεβιωμένων. σήμερον ὑπάρχεις, καὶ αὐριον εἰς κόνιν διαλυθήσῃ. εἰ πλοῦτου ἐρῶν ταῦτα ποιεῖς, ἐγὼ σε τούτου ἐμπλήσω εἰς κόρον. μόνον ἄσπασαι τὴν εἰρήνην καὶ ἀγάπησον τὴν ὁμόνοιαν, ἵνα καὶ αὐτὸς βίον ζήσης εἰρηλικὸν καὶ ἀναίμακτον, καὶ οἱ Χριστιανοὶ παύσωνταί ποτε κατ' ἀλλήλων ὅπλα κινουῦντες.' καὶ ταῦτα μὲν εἶπεν ὁ βασιλεὺς, αἰδεσθεῖς δὲ ὁ Συμεὼν τὴν τούτου ταπεινώσιν ὑπέσχετο τὴν εἰρήνην ποιήσασθαι. καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους διεχωρίσθησαν, τοῦ βασιλέως δώροις μεγαλοπρεπέσι δεξιωσαμένου τοῦ Συμεὼν. συμβέβηκε δὲ τι τεράστιον τότε, ὡς ἄξιον εἶναι καὶ διηγῆσασθαι. δύο φασὶν ἀετοὺς τῶν βασιλέων ὀμιλούντων ἄνωθεν αὐτῶν ὑπερπτήναι, κλάγξαι τε καὶ ἀλλήλοις συμμίξαι καὶ παραυτικά διαζευχθῆναι, καὶ τὸν μὲν ἐπὶ τὴν πόλιν ἐλθεῖν, τὸν δὲ ἐπὶ τὴν Θράκην ἀποπτήναι. τοῦτο δὲ οἱ περὶ τὰς ὀρνιθοσκοπίας ἐπτοημένοι οὐκ αἴσιον ἔκριναν οἰωνόν. ἀσυμβάτους γὰρ διαλυθήσεσθαι ἐπὶ τῇ εἰρήνῃ ἀμφοτέρους ἔφησαν. ὁ δὲ

⁷³ Vassil G i u z e l e v nawiażuje do tej autoprezentacji bułgarskiego władcy przy omawianiu naśladowania przezeń ceremoniału cesarskiego: „Le tsar Syméon le Grand non seulement s’efforçait d’imiter les empereurs byzantins, mais il s’appliquait aussi à s’incarmer dans leur rôle...”, *Le dialogue byzantino-bulgare*, [w:] „Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies”, Sofia 2011, vol. 1, s. 3-15, tu s. 11-12.

i wśród błagalnych hymnów, ofiarowanych Bogu, chwyciwszy homoforion Bogurodzicy wyszedł ze świątyni, osłaniany jednostkami ochrony. Prześwietnie ozdobiwszy oddział z homoforionem, pozostawił go w wyznaczonym miejscu. To wszystko wydarzyło się 9 listopada. Pojawił się także Symeon, prowadząc wojsko, podzielone na rozmaite formacje taktyczne i rodzaje broni. Byli ludzie ze złotymi tak tarczami, jak i włóczykami, ludzie ze srebrnymi tarczami i ze spiżowymi. Inni przyodziani byli w szaty koloru, który każdy wybrał wedle swego upodobania. Symeon znajdował się w ich środku, a oni w języku Rzymian ogłosili go cesarzem⁷³. Wszyscy dostojnicy i lud miejski oglądali z murów to, co się działo. Cesarz Roman jako pierwszy wszedł na wspomnianą platformę i oczekiwał na Symeona. Wymienili zakładnika i Bułgarzy dokładnie zbadali platformę, czy aby nie ukryto jakiegoś podstępny czy zasadzki. Dopiero wówczas przyjęli Symeona, który zsiadł z konia i podszedł do cesarza. Przywitali się i zaczęli rozmawiać o pokoju. Mówią, że Roman rzekł do Symeona: „Słyszałem, że jesteś chrześcijaninem i człowiekiem pobożnym, a widzę czyny w niczym nieprzystające do słów. Jeśli bowiem pozostajesz prawdziwym chrześcijaninem, powstrzymaj wreszcie te niesprawiedliwe zabójstwa, ten bezbożny przelew krwi. Pogódź się z nami chrześcijanami, jako ten, kto i jest, i nazywa się chrześcijaninem. Nie dopuść, aby ręce chrześcijan splamiły się krwią chrześcijańskich współwyznawców. Sam jesteś człowiekiem: oczekujesz śmierci, zmartwychwstania, sądu i nagrody za dokonane czyny. Dziś żyjesz, jutro obrócisz się w proch. Jeśli czynisz to z miłości do bogactwa, obdarzę cię nim do przesyty. Zawrzyj jedynie pokój i pokochaj zgodę, abyś i ty mógł wieść życie spokojne i bezkrwawe. Zaś chrześcijanie wreszcie zaprzestaną podnosić na siebie broń”. To powiedział cesarz; zawstydził się Symeon swego upokorzenia i poprzysiągł zawrzeć pokój. Uścisnęli się i rozdzielili, a cesarz ukazał Symeona ze świetnymi darami. Wydarzyło się wówczas coś niezwykłego, co warto opowiedzieć. Mówią, że dwa orły przyfrunęły nad rozmawiających cesarzy, wydawały głos łącząc się i natychmiast rozdzielając; jeden pofrunął do Miasta, drugi do Tracji. Ludzie znający sztukę wróżenia z lotu ptaków sądzili, że nie jest to pomyślna wróżba⁷⁴. Mówili, że obaj nie porozumieli się ostatecznie w kwestii traktatu pokojowego. Po powrocie

⁷⁴ Boris Todorov, *The value of empire: tenth-century Bulgaria between Magyars, Pechenegs and Byzantium*. „Journal of Medieval History” 36 (2010), s. 312-326, tak komentuje wróżbę (s. 316): „The omen of the two shrieking eagles parting ways before the eyes of the spectators illustrated the overturning of the principles of equality as the spectators witnessed it”. Dla autora aranżacja spotkania na platformie i podjęte decyzje były częścią „theatre of state”, dzięki któremu Symeon starał się wzmocnić swą pozycję wobec nowych ludów na północy: Madziarów i Pieczyngów.

Συμεών ὑποστρέψας τοῖς οἰκείοις ἄρχουσι τὴν τοῦ βασιλέως ἐξηγεῖτο μετριότητα καὶ τὸ πρὸς τὰ χρήματα προετικόν τε καὶ ἐλευθέριον.

s. 222.1-224.60. Μαῖω δὲ μηνί, ἰνδικτιῶνος πεντεκαϊδεκάτης, εἰσβολὴν Συμεῶν ὁ τῆς Βουλγαρίας ἄρχων ἐποιήσατο κατὰ Χρωβάτων, καὶ συμβαλὼν μετ' αὐτῶν καὶ ἡττηθεὶς ἐν ταῖς τῶν ὁρῶν δυσχωρίαις ἅπαν τὸ ἑαυτοῦ ἀπώλεσε στρατεύμα.

Ἰωάννης δὲ τις ἀστρονόμος προσελθὼν τῷ βασιλεῖ ἔφησεν, ὡς, εἰ πέμψας ἀποκόψει τὴν κεφαλὴν τῆς ἰσταμένης ἄνωθεν τῆς ἐν τῷ Ξηρολόφῳ ἀψίδος καὶ πρὸς δύοσιν βλεπούσης στήλης, ἀποθανεῖται ὁ Συμεών παραυτίκα. αὐτῷ γὰρ ἐστοιχειῶσθαι τὴν τοιαύτην στήλην. ὁ δὲ τοῖς ἐκείνου πιθήσας λόγοις ἀπέτεμε τὴν κεφαλὴν τῆς στήλης καὶ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, καθὼς ἀκριβωσάμενος ἔγνω ὁ βασιλεὺς, ὁ Συμεὼν ἐν Βουλγαρίᾳ τέθηκε νόσῳ κατακαρδίῳ ἀλούς.

Οὗ τελευτήσαντος τὴν τῶν Βουλγάρων ἀρχὴν Πέτρος κατέσχευεν ὁ ἐκ τῆς δευτέρας αὐτοῦ γυναικὸς τῆς ἀδελφῆς Γεωργίου τοῦ Σουρσουβούλη, ὃν καὶ ἐπίτροπον τοῖς ἑαυτοῦ παισὶν ὁ Συμεὼν ἐγκατέστησε. Μιχαὴλ γὰρ τὸν ἐκ τῆς προτέρας ἀποτεχθέντα παῖδα αὐτῷ ἔτι ζῶν ὁ Συμεὼν ἀπέκειρε μοναχόν. τὰ γοῦν πέριξ ἔθνη, Τοῦρκοι, Σέρβοι, Χρωβάτοι, καὶ οἱ λοιποὶ, τὴν τοῦ Συμεῶν ἀναμαθόντες τελευτὴν ἐκστρατεύειν κατὰ Βουλγάρων ἐβουλεύοντο. κατέσχευεν δὲ καὶ λιμὸς μέγας σὺν ἀκρίδι τὸ Βουλγάρων ἔθνος, ἰσχυρῶς ἐκπιέζων καὶ καταδαπανῶν τὰ πλήθη καὶ τοὺς καρπούς. ἐδεδόκεισαν μὲν οὖν οἱ Βούλγαροι καὶ τὴν τῶν ἄλλων ἔφοδον ἔθνῶν, ἐδεδίεσαν δὲ πλέον τὴν τῶν Ῥωμαίων ἐπέλευσιν. βουλευσάμενος οὖν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ὁ Πέτρος ἔγνω δεῖν ἐπιστρατεῦσαι Ῥωμαίους ἐπὶ καταπλήξει. καταλαμβάνουσι τοίνυν τὴν Μακεδονίαν. εἶτα μαθόντες, ὡς ἔξεισι κατ' αὐτῶν ὁ βασιλεὺς, πέμπουσι λάθρᾳ τινὰ μοναχὸν Πέτρος τε ὁ ἄρχων Βουλγαρίας καὶ ὁ τῶν παιδῶν τοῦ Συμεῶν ἐπιτροπεύων Γεώργιος, γράμματα ἐπαγόμενον. ἔφραζε δὲ τὰ γράμματα, ὡς βούλονται Ῥωμαῖοι σπείσασθαι, εἰ αἰροῦνται δέ, καὶ γαμικὸν συστήσασθαι συνάλλαγμα μετ' αὐτῶν. ὃν ἀφικόμενον ὁ βασιλεὺς ἀσμενέστατα προσδεξάμενος εὐθέως ἀπέστειλε μετὰ δρόμωνος μοναχόν τινα Θεοδόσιον καὶ Κωνσταντῖνον βασιλικὸν κληρικὸν τὸν Ῥόδιον, συλλαλῆσαι τοῖς Βουλγάροις τὰ εἰς εἰρήνην ἐν Μεσημβρίᾳ. οἵτινες παραγενόμενοι καὶ τὰ εἰκότα διαλεχθέντες ὑπέστρεψαν διὰ Ξηρᾶς ἅμα Στεφάνῳ τινὶ περιωνύμῳ ἐν Βουλγαρίᾳ. κατόπιν δὲ τούτων παρεγένετο καὶ ὁ ἐπίτροπος Γεώργιος ὁ Σουρσουβούλης καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν ἐπιφανῶν. καὶ εἰς ὄψιν ἐλθόντες τῷ βασιλεῖ, θεασάμενοι δὲ καὶ τὴν θυγατέρα Χριστοφόρου τοῦ βασιλέως Μαρίαν καὶ ἐπ' αὐτῇ μεγάλως ἀρεσθέντες (ἦν γὰρ ὑπερφέρουσα τῷ κάλλει), ἔγραψαν τῷ Πέτρῳ διὰ τάχους παραγενέσθαι,

Symeon opowiadał swoim o umiarkowaniu cesarza, jak i o hojności i swobodnym podejściu do pieniędzy.

W maju, indykcji piętnastej, Symeon archon Bułgarów, dokonał najazdu przeciw Chorwatom. Starwszy się z nimi, został pokonany w przełęczach górskich i stracił całą swoją armię.

Pewien astronom Jan przybywszy do cesarza rzekł, że jeżeli poleci ściąć spoglądającą na zachód głowę posągu stojącego za apsydą Kserolofos, to Symeon natychmiast umrze⁷⁵. Ten, uwierzywszy słowom tamtego, odciął głowę posągu i o tej samej godzinie, jak to dokładnie zbadał cesarz, Symeon umarł w Bułgarii na atak serca.

Po jego śmierci władzę nad Bułgarami przejął Piotr, syn z drugiej żony, siostry Jerzego Soursouboulesa, którego Symeon ustanowił opiekunem swoich dzieci. Jeszcze za życia, Symeon ostrzygł na mnicha swojego syna z pierwszej żony, Michała. Tymczasem okoliczne ludy: Turcy, Serbowie, Chorwaci i pozostali, dowiedziawszy się o śmierci Symeona, postanowili wyruszyć przeciw Bułgarom. Co więcej, lud Bułgarów dotknięty został wielkim głodem z plagą szarańczy, co ciężko doświadczyło i wyniszczyło tak ludzi, jak i zbiory. Zatem Bułgarzy obawiali się najazdu obcych ludów, ale szczególnie lęk odczuwali wobec nadejścia Rzymian. Wraz ze swoimi ludźmi Piotr postanowił zatem, że trzeba zaatakować Rzymian odstrasżającym uderzeniem. Wkroczyli do Macedonii⁷⁶. Zorientowawszy się, że cesarz wyruszył przeciw nim, Piotr władca Bułgarii i Jerzy, opiekun dzieci Symeona, posłali potajemnie pewnego mnicha z listami⁷⁷. Napisano w tych listach, że pragną oni zawrzeć pokój z Rzymianami, jeśli i oni tego chcą, a także wejść z nimi w związek małżeński. Cesarz przyjął przybyłego jak najserdeczniej i od razu wysłał dromonem pewnego mnicha Teodosiosa i Konstantyna z Rodos, kleryka pałacowego, aby podjęli z Bułgarami rozmowy o pokoju w Mesembrii. Oni zjawiwszy się,

⁷⁵ W dzielnicy Kserolochos leżało Forum Arkadiusza (Zob. też np. *Parastaseis syntomoi chronikai*, akapit 20, przekładu z komentarzem części dzieła dokonali ostatnio Paweł F i l i p c z a k, Maciej K o - k o s z k o, Andrzej K o m p a, *Krótkie zapiski historyczne*. „Acta Univ. Lodziensis. Folia Historica” 87 [2011], s. 269-308; tu s. 287-288); zabieg magiczny miał dotyczyć jego kolumny. Symeon zmarł 27 maja 927 r. Na temat przeprowadni także: Веселина В а ч к о в а, *Симеон Велики – пѣтят към короната на Запада*. София 2005, s. 79-80.

⁷⁶ Tzn. temu Macedonii.

⁷⁷ Miał on na imię Kalokyris (a nie Kalokyros, jak błędnie podaje W o r t l e y, s. 215, przyp. 59) i był armeńskiego pochodzenia, o czym dokładniej piszą: Theoph. Cont. 412.17-19; Symeon Mag. 136.47 (ed. H.-G. В e c k, A. K a m b y l i s, R. K e y d e l l, CFHB 44. Berolini et Novi Eboraci 2006, s. 327): „...ἀποστέλλουσι Πέτρος τε καὶ Γεώργιος κρυφίως τινὰ μοναχὸν Καλοκύριον ὀνομαζόμενον, τῷ γένει Ἀρμενιάκων, χρυσοβούλλιον ἐπιφερόμενον”.

σύμφωνα ποιησάμενοι πρότερον περὶ τῆς εἰρήνης. ἀπεστάλη δὲ καὶ Νικήτας μάγιστρος, ὁ τοῦ βασιλέως συμπένθερος Ῥωμανοῦ, ὑπαντῆσαι καὶ ἀγαγεῖν τὸν Πέτρον μέχρι τῆς βασιλίδος. οὐ καταλαβόντος ἐν Βλαχέρναις ὁ βασιλεὺς μετὰ τριήρους ἐλθὼν τοῦτον ἠσπάσατο καὶ φιλοτίμως ἐδεξιώσατο. ἀλλήλοις οὖν τὰ εἰκότα προσομιλήσαντες τὰ τε τῆς εἰρήνης σύμβολα καὶ τὰ τοῦ γάμου ἐπεραιώσαντο, τοῦ πρωτοβεστιαρίου Θεοφάνους ἐν πᾶσι μεσολαβοῦντος. καὶ τῆ ὀγδόῃ τοῦ Ὀκτωβρίου μηνὸς ἐξελθὼν ὁ πατριάρχης Στέφανος ἅμα τῷ πρωτοβεστιαρίῳ Θεοφάνει καὶ πάσῃ τῇ συγκλήτῳ εὐλόγησε Πέτρον τε καὶ Μαρίαν ἐν τῷ ναῷ τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου τῆς Πηγῆς, παρὰ νυμφευόντων τοῦ πρωτοβεστιαρίου καὶ τοῦ Σουρσουβούλη. φαιδρῶν δὲ καὶ πολυτελῶν γενομένων τῶν γάμων εἰσηλθεν ὁ πρωτοβεστιαριος ἅμα τῇ θυγατρὶ τοῦ βασιλέως ἐν τῇ πόλει. τρίτην δὲ μετὰ τὸν γάμον ἐστίασιν ἐν τῇ τῶν Πηγῶν ἀποβάθρᾳ ποιήσας ὁ βασιλεὺς, παρ' αὐτῇ τῇ ἀποβάθρᾳ τοῦ βασιλικοῦ δρόμωνος ἵσταμένου, συνειστιάθη τῷ Πέτρῳ. παρήσαν δὲ τῇ εὐωχίᾳ καὶ Κωνσταντῖνος ὁ βασιλεὺς καὶ Χριστοφόρος. ἐγένετο δὲ στάσις οὐ μικρὰ παρὰ τῶν Βουλγάρων, ἐνισταμένων πρότερον εὐφημηθῆναι τὸν Χριστοφόρον, εἶτα καὶ τὸν Κωνσταντῖνον. ὦν τῇ ἐνστάσει παραχωρῶν ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς ἐκέλευσεν οὕτω γενέσθαι. πάντων δὲ τῶν ἐν τοῖς τοιοῦτοις εἰωθότων πράττεσθαι συντελεσθέντων ἀπῆρεν ἡ Μαρία σὺν τῷ οἰκίῳ συζύγῳ καὶ τῆς πρὸς Βουλγαρίαν ἡψατο, προπεμφθεῖσα παρὰ τῶν γονέων αὐτῆς καὶ τοῦ πρωτοβεστιαρίου μέχρι τοῦ Ἐβδόμου. καὶ τὰ μὲν ἐν τῇ πόλει τοῦτον ἐτελεῖτο τὸν τρόπον.

s. 225.1-226.19. Πέτρῳ δὲ τῷ Βουλγαρίας ἄρχοντι ἐπέθετο Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ μεθ' ἑτέρων τῶν μέγα δυναμένων ἐν Βουλγαρίᾳ. καὶ φωραθεὶς αὐτὸς μὲν τύπτεται καὶ καθείργνυται, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ταῖς ἐσχάταις ὑπεβλήθησαν τιμωρίαις. δηλα δὲ ἔθετο καὶ τῷ βασιλεῖ Ῥωμανῷ Πέτρος τὰ γεγενημένα. ἄπερ μαθὼν οὗτος τὸν μοναχὸν Ἰωάννην τὸν ποτε ραϊκτωρᾶ πέπομφε, προφάσει μὲν ἀλλαγίου, τῇ δ' ἀληθείᾳ Ἰωάννην ποικιλοτρόπως εὐρεῖν καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀγαγεῖν. ὃ δὴ καὶ γέγονε. καὶ δυνηθεὶς ὁ ραϊκτωρ ἀποκλέψαι τὸν Ἰωάννην, ἐν πλοίῳ ἀπὸ Μεσημβρίας εἰσελθὼν, ἅμα αὐτῷ τὴν βασιλίδᾶ κατέλαβε. καὶ μετ' οὐ πολὺ τὸ μοναχικὸν ἀπορρίψας σχῆμα καὶ γυναῖκα αἰτήσας ἔλαβε, προσέλαβε δὲ καὶ οἶκον καὶ κτήματα πάμπολλα. καὶ Μιχαὴλ δέ, ὁ τοῦ Πέτρου ἕτερος ἀδελφός, τὴν Βουλγαρικὴν ἰμειρόμενος κατασχεῖν ἐξουσίαν, φρούριον κα-

przeprowadzili rozmowy, a następnie wrócili łądem razem z pewnym Stefanem, który był bardzo sławny w Bułgarii. Po nich przybyli też później opiekun Jerzy Soursouboules i pewne inne znaczące osoby. Pojawiwszy się przed obliczem cesarza, spostrzegli córkę cesarza Christofora, Marię. Oczarowani nią wielce (a była szczególnej piękności), napisali do Piotra, by jak najszybciej się zjawił, wcześniej zawarłwszy porozumienia w sprawie pokoju. Posłany też został magistros Niketas, teść cesarza Romana, aby spotkać się i sprowadzić Piotra do stolicy. Kiedy ten pojawił się w Blachernach, cesarz przy płynąwszy trierami, objął go i serdecznie powitał. Porozmawiawszy ze sobą o rzeczach niecierpiących zwłoki, porozumieli się w sprawie układu pokojowego i małżeństwa; we wszystkim pośredniczył protobestiarios Teofanes. Ósmego października patriarcha Stefan wyszedłszy razem z protobestiariosem Teofanese i całym senatem, w świątyni Przenajświętszej Bogurodzicy w Pege błogosławił Piotra i Marię⁷⁸, za świadków służyli protobestiarios i Soursouboules. Gdy prześwietne i pełne zbytku uroczystości weselne zakończyły się, protobestiarios wrócił wraz z córką cesarza do Miasta. Trzeciego dnia po weselu, cesarz urządził ucztę na platformie w rejonie Pege, a na samej platformie przycumowanego dromonu, osobiście ucztował z Piotrem. W zabawie wzięli też udział cesarz Konstantyn i Christoforos. Wynikła przy tym niemała kłótnia u Bułgarów, którzy twierdzili, że najpierw powinna być wzniesiona aklamacja Christofora, a następnie Konstantyna. Cesarz ustąpił w tym sporze, rozkazawszy że tak ma być. Gdy wypełniło się wszystko, co jest zwyczajem w takich okolicznościach, Maria odeszła ze swym mężem i zwróciła się ku Bułgarii; odprowadzona została przez swych rodziców i protobestiariosa aż do Hebdomon. W taki oto sposób wypełniły się sprawy w Mieście.

Władcy Bułgarów Piotrowi przeciwstawił się jego brat Jan wraz z innymi najpotężniejszymi ludźmi w Bułgarii. Gdy został odkryty, wychłostano go i uwięziono, a wszyscy pozostali ponieśli ostateczną karę. Piotr przekazał też cesarzowi Romanowi, co się wydarzyło. Ten, dowiedziawszy się o tym, posłał mnicha Jana, byłego raiktora, formalnie w sprawie wymiany jeńców, a tak naprawdę by znalazł Jana i przywiózł go do Konstantynopola, bez przebiegania w środkach. Tak też się stało. Raiktor zdołał wykraść Jana, wsadził na statek w Mesembrii i wraz z nim przybył

⁷⁸ Małżeństwo zawarto 8 października 927 r. Zauważmy, iż uroczystości odbywają się w świątyni uprzednio podpalonej przez Symeona. Na temat tego małżeństwa zob. Jonathan Shepard, *A marriage too far? Maria Lekapena and Peter of Bulgaria*, [w:] *The Empress Theophano. Byzantium and the West at the Turn of the First Millenium*. Cambridge 1995, s. 121-149.

ταλαβῶν ἐρυμνὸν ἀνέσειε τὰ Βουλγάρων, καὶ πολλοὶ προσερρῦσαν αὐτῶ. μετὰ μικρὸν δὲ τούτου ἀποθανόντος δεδιότες οἱ προσφυέντες τὴν τοῦ Πέτρου ἀγανάκτησιν ἐπῆλθον ταῖς Ῥωμαϊκαῖς χώραις διὰ Μακεδονίας καὶ Στρυμόνος καὶ Ἑλλάδος, καταλαβόντες τὴν Νικόπολιν, πάντα τὰ ἐν ποσὶ ληϊσάμενοι καὶ τέλος ἐν αὐτῇ σαββατίσαντες. οἷτινες ὕστερον διαφόρως καταπολεμηθέντες ὑποχείριοι Ῥωμαίων ἐγένοντο.

s. 229.90-230.24. Δεκάτη δὲ καὶ τετάρτη ἰνδικτιῶνι, Ἰουνίῳ μηνί, ἐπέλευσις κατὰ τῆς πόλεως ἐγένετο Ῥωσικοῦ στόλου πλοίων χιλιάδων δέκα. ἐξῆλθεν οὖν κατ' αὐτῶν ὁ πατρικίος καὶ πρωτοβεστιάριος Θεοφάνης μετὰ τοῦ στόλου, κὰν τῶ Ἰερῶ προσωρμίσατο, ἐκείνων ἐν τῶ Φάρῳ καὶ τῶ ἐπέκεινα αἰγιαλῶ ναυλοχούντων. καιροσκοπήσας οὖν ἀθρόον τούτοις ἐπέθετο, καὶ τὴν τε σύνταξιν αὐτῶν διέλυσε καὶ πολλὰ τῶν πλοίων τῶ σκευαστῶ πυρὶ ἀπετέφρωσε, τὰ δὲ τελέως ἐτρέψατο. οἱ περιλειφθέντες οὖν τῶν Ῥῶς περαιοῦνται εἰς τὴν ἀνατολὴν καὶ κατὰ τὰ λεγόμενα Σγόρα προσίσχουσι. Βάρδας δὲ πατρικίος, ὁ τοῦ Φωκᾶ υἱός, τοὺς αἰγιαλοὺς παρατρέχων μεθ' ἰππέων καὶ ἐκκρίτων ἀνδρῶν, συντάγματι τούτων ἱκανῶ πρὸς συλλογὴν τροφῆς ἐκπεμφθέντι συναντήσας ἐτρέψατο καὶ κατέσφαξεν. ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν ὁ Κουρκούας, ὃς οὐκ ἐπιφανεῖς μετὰ τῶν ταγμάτων καὶ ἀποσπάδας τούτους εὐρίσκων τῆδε κἀκεῖσε πλανωμένους, κακῶς διετιθεῖ. ἃ δὲ οὗτοι ἔδρασαν κακὰ πρὸ τοῦ καταπολεμηθῆναι, πᾶσαν ὑπερεκπίπτει τραγωδίαν. τοὺς μὲν γὰρ τῶν ἀλίσκομένων ἀνεσταύρουν, τοὺς δὲ τῆ γῆ προσεπαττάλευον, τοὺς δὲ ὥσπερ σκοποὺς ἰστώντες βέλεσι κατετόξευον. ὅσοι δὲ τῶν ἀλόντων ἰερωσύνης ἤξιωντο, τούτων ἦλοις ὀξέσι διεπερόνουν τὰς κεφαλὰς. οὐκ ὀλίγους δὲ καὶ θεῖους ναοὺς ἐπυρπόλησαν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν πρότερον. ἐπεὶ δέ, ὡς ἄνωθεν ἐρρέθη, καταναυμαχηθέντες καὶ διὰ γῆς οὐχ ἦκιστα κακωθέντες συσταλέντες ἠρέμουν ἐν τοῖς σφετέροις πλοίοις, καὶ ἤδη αὐτοῖς ἐπιλελοιπτεῖ τὰ ἐπιτηδεῖα, ἐβουλεύοντο μὲν εἰς τὰ ἴδια ὑπονοστήσαι, ἐδεδίεσαν δὲ τὸν στόλον παραγειτονοῦντα καὶ τὸν ἀπόπλουν φυλάττοντα. καιρὸν δ' ὅμως τηρήσαντες καὶ σύνθημα δόντες καὶ τὰ πρυμνήσια λύσαντες ἀπέπλεον. οὐκ ἔλαθον δὲ τὸν πατρικίον καὶ πρωτοβεστιάριον Θεοφάνην, ἀλλὰ γνοὺς οὗτος τὴν αὐτῶν ἀναχώρησιν ὑπαντιάζει τούτοις εὐθύς, καὶ γίνεται ναυμαχία δευτέρα, καὶ τρέπονται πάλιν οἱ Ῥῶς. καὶ τὰ μὲν τῶν σκαφῶν βυθῶ πα-

⁷⁹ Tzn. Wielką Sobotę. Nazwy temów wskazują, że wędrówka tych migrantów biegła łukiem z północnego wschodu na południowy zachód: Nikopolis w Epirze. Bunt Jana miał miejsce w 928 r., Michała w 930 r.

do stolicy. W niedługim czasie zrzuciwszy mnisi habit, dostał żonę, o którą prosił, a także otrzymał dom i liczne dobra. Drugi brat Piotra, Michał, pragnąc przejąć bułgarską władzę, zająwszy warowną twierdzę, rozgłosił to Bułgarom. Wielu doń przystąpiło, wszakże gdy wkrótce zmarł, bojąc się gniewu Piotra, weszli na ziemie rzymskie przez Macedonię, Strymon i Helladę, a dotarłszy do Nikopolis, spustoszyli wszystko na swojej drodze, a w nim na koniec obchodzili szabat⁷⁹. Stali się oni później poddanymi Rzymian w wyniku rozmaitych starć.

Czternastej indykcji, w miesiącu czerwcu, nastąpił atak na Miasto floty Rusów w liczbie 10 tys. statków⁸⁰. Wystąpił przeciw nim z flotą patrikios i protobestiarios Teofanes; zatrzymał się w Hieron⁸¹, podczas gdy oni zakotwiczyli w rejonie Latarni⁸² i na przyległym wybrzeżu. Wyczekawszy na odpowiedni moment zaatakował ich z całą swą siłą, rozbił im szyk i wiele spośród statków spalił sztucznym ogniem, a pozostałe się wycofały. Ocalali Rusowie popłynęli na południe i skierowali się ku tzw. Sgorze. Patrikios Bardas, syn Fokasa, patrolując wybrzeże za pomocą jazdy i doborowych ludzi, natknął się na ich znaczny oddział, wysłany po żywność, rozbił ich i pozabijał. A gdy szybko przybył z jednostkami tagmata domestikos scholon Kourkouas, znalazłszy ich rozproszonych, błąkających się tu i tam, paskudnie potraktował. To, co złego uczynili, zanim zostali pokonani, przewyższa każdą tragedię. Niektórych spośród jeńców krzyżowali, innych przybijali gwoździami do ziemi, czy traktowali jak cele, miotając strzałami z łuku. Tym, spośród schwytych, którzy szczylic się godnością kapłańską, przebijali głowy ostrymi gwoździami. Spalili też немало świętych przybytków. Ale to wszystko zdarzyło się wcześniej. Po tym jak zostali pokonani na morzu – o czym była mowa powyżej – a także nie gorzej wycierpieli na lądzie, schronili się po cichu na swoich statkach. Skończyło im się jednak zaopatrzenie i postanowili wrócić do siebie. Obawiali się jednak stacjonującej w pobliżu floty, strzeżonej wyjścia w morze⁸³. Jednak w końcu doczekali się sposobności, dawszy sygnał odcumowali i odpłynęli. Jednak nie uszło to uwadze patrikiosa i protobestiariosa Teofanesa, lecz dostrzegłwszy ich odwrót,

⁸⁰ Wyprawa Igora i Olega z 941 r. Por. szczegółowszą relację Georg. Mon. Cont., 916 (Bonn). Liutprand podaje, iż była tylko jedna bitwa, po której Igor wrócił do domu: *Antapodosis*, V 15.

⁸¹ Twierdza chroniąca stolicę (dzis. Anadolu Kavağı) u wyjścia z Bosforu na Morze Czarne.

⁸² Faros na azjatyckim brzegu Bosforu przy ujściu Propontydy do Bosforu, por. P o p p e, *La dernière...*, s. 259-260; bardziej znana jest Faros po stronie europejskiej (dzis. Rumeli Fanar; por. też *Kontynuację Teofanesa*, 423-4244, 746): w kościele na niej schronił się po abdykacji Michał Rangabe. O odnowie świątyni za Michała III zob. *10 homilię* Focjusza.

⁸³ Teofanes blokował wyjście z Bosforu na Morze Czarne.

ρεδόθησαν, τὰ δὲ σίδηρος καὶ πῦρ ἔμερίσαντο, τὰ δὲ αὐτάνδρα ὑπὸ ταῖς τῶν Ῥωμαίων χερσὶν ἐγένοντο, ὀλίγα δὲ τὴν τοῦ πολέμου διαφυγόντα ἀνάγκην πρὸς τὰ οἰκεῖα ἐχώρησαν.

s. 240.77-81. Καὶ ἡ τοῦ ποτε κατὰ Ῥωμαίων ἐκπλεύσαντος ἄρχοντος τῶν Ῥῶς γαμετῆ, Ἔλγα τοῦνομα, τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἀποθανόντος παρεγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει. καὶ βαπτισθεῖσα καὶ προαίρεσιν εἰλικρινοῦς ἐπιδευκνυμένη πίστεως, ἀξίως τιμηθεῖσα τῆς προαιρέσεως ἐπ' οἴκου ἀνέδραμε.

s. 255.73-256.81. Πέτρος δὲ ὁ τῶν Βουλγάρων βασιλεὺς τῆς γυναικὸς αὐτοῦ θανούσης τὴν εἰρήνην τάχα ἀνανεούμενος, σπονδὰς πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἔθετο, ὀμήρους δούς καὶ τοὺς οἰκεῖους δύο υἱοὺς Βορίσην καὶ Ῥωμανόν. Καὶ μετὰ μικρὸν ἀπεβίω. Οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ ἐπέμφθησαν μετὰ ταῦτα, ἐφ' ᾧ τῆς πατρῴας ἀντισχέσθαι βασιλείας, καὶ τοὺς κομητοπώλους ἀπείρξωσι τῆς πρόσω φορᾶς. Δαβὶδ γάρ καὶ Μωσῆς καὶ Ἀαρὼν καὶ Σαμουήλ, ἐνὸς ὄντες παῖδες τῶν μέγα δυναθέντων ἐν Βουλγαρίᾳ κομητῶν, πρὸς ἀποστασίαν ἀπείδον καὶ τὰ Βουλγάρων ἀνέσειον. Καὶ ταῦτα μὲν συνηέχθη ᾧδε.

⁸⁴ Z innych źródeł (m.in. *Vita Basili Iunioris*) wiemy, że to nieprawda. Perypetie Olega, który nie chciał wracać do Kijowa w atmosferze klęski, omawia ostatnio Constantin Zuckerman, *On the Date of the Khazars' Conversion to Judaism and the Chronology of the Kings of the Rus Oleg and Igor. A Study of the Anonymous Khazar Letter from the Genizah in Cairo*. „REB” 53 (1995), s. 237-270.

⁸⁵ Przypuszcza się, że to sformułowanie oznacza otrzymanie tytułu *zoste* (*De cerim.* II 15, p. 597. 4-5), por. Jeffrey Michael Featherstone, *Ol'ga Visit to Constantinople*. „Harvard Ukrainian Studies” 14 (1990), s. 293-312, zwł. s. 309-310 oraz I d e m, *Olga's Visit to Constantinople in De Cerimoniis*. „REB” 61 (2003), s. 241-251, zwł. s. 246-247 i przyp. 32. Ten szczególnie prestiż dla ruskiej władczyni podkreśla m.in. Andrzej Poppe, *Once Again Concerning the Baptism of Olga, Archontissa of Rus'*. „DOP” 46 (1992), s. 271-277, tu s. 272-273. „Patrycjuszka pasa”, czyli właśnie „ζωστή πατρικία” to najwyższa ranga przynależna kobietom. Utworzył ją cesarz Teofilos dla matki swojej żony Teodory, Teoktiste (P.G. S a y r e, *The Mistress of the Robes: Who Was She?*, „Byzantine Studies” 13 [1986], s. 229-239; J.-Cl. C h e y n e t, *La patricienne à la ceinture*, [w:] *Mélanges Paulette L'Hermite-Leclercq*. Paris 2000, s. 179-187). Później zaczęły otrzymywać ją żony największych dostojników, a pod koniec X w. również kobiety z zewnątrz (np., jak zobaczymy później [Skyl., s. 342], Mirosława, córka Samuela).

⁸⁶ Nadal brak konsensusu w kwestii przybycia Olgi do Konstantynopola i jej chrztu. Trwa dyskusja tak w kontekście chronologii (946 bądź 957) jak i liczby wizyt (jedna czy dwie) i miejsca chrztu (Konstantynopol, Kijów). Jonathan S h e p a r d w autorytatywnym wydawnictwie *Cambridge History of Russia* nie podejmuje się rozstrzygnięć, z pewnością wypowiadając się jedynie o chrzcie w Konstantynopolu, zob. *The Origins of Rus' (c. 900-1015)*. CHR, vol. 1. Cambridge 2006, s. 47-72, zwł. s. 58. F e a t h e r s t o n e w przytoczonych wyżej artykułach opowiada się za datą późniejszą na bazie analizy przebiegu ceremoniału dworskiego. Franz T i n n e f e l d w znakomitym artykule przedstawia stan ba-

niezwłocznie do nich podpłynął. Miała miejsce druga bitwa morska, a Rusowie ponownie zostali pokonani. Okręty bądź poszły na dno, bądź zniszczyły je żelazo i ogień, albo dostały się z załogą w ręce Rzymian. Tylko niektóre, uciekając wojennemu przeznaczeniu, wróciły do domu⁸⁴.

Żona archonta Rusów, który niegdyś wypływał przeciw Rzymianom, imieniem Elga, po śmierci męża zjawiała się w Konstantynopolu. Została ochrzczona i wybór wiary wyraźnie okazywała; godnie uszanowana wedle dokonanego wyboru⁸⁵, wróciła do domu⁸⁶.

Piotr, cesarz Bułgarów, po śmierci żony⁸⁷ chcąc natychmiast odnowić pokój, zawarł porozumienie z cesarzami i przekazał swoich dwóch synów Borysa i Romana jako zakładników. Wkrótce potem zmarł. Wówczas synowie jego zostali odesłani do Bułgarii, aby przejąć ojcowską władzę⁸⁸ i powstrzymać kometopulów w dalszych poczynaniach. Dawid bowiem, Mojżesz, Aaron i Samuel, synowie jednego z komesów wiele znaczących w Bułgarii przystąpili do buntu i wywołali zamieszanie w państwie Bułgarów. Takie to rzeczy miały miejsce.

dań ostatniego dwudziestolecia: *Zum Stand der Olga-Diskussion*, [w:] Hoffmann (Hrsg.), *Zwischen Polis, Provinz und Peripherie...*, s. 531-567. Назаренко, *Древняя Русь...*, s. 219-310, w obszernym wywodzie opowiada się za chrztem w Konstantynopolu w 957 r. Ostatnio A.A. Горский zwrócił uwagę na wyrażenie w Kontynuacji Teofanesa i Pseudo-Symeona (Bonn, p. 423 i 707) o Rusach „z rodu Franków”. Jego zdaniem jest to reminiscencja podróży Olgi, która głosząc swoje pokrewieństwo z Frankami (choć sam autor przyznaje, że trudno o większą precyzję), chciała zwiększyć autorytet w oczach Konstantynopola, zwłaszcza przed oczekiwaniem małżeństwem swego syna: *Русь 'от рода Франков'*. „Древняя Русь. Вопросы медиевистики”. 32 (2008), s. 55-59. Należy przy tym podkreślić, iż dominuje w nauce przekonanie, iż fraza ta jest wynikiem bizantyńskiej, literackiej archaizacji, choć już różnie się tą archaizacją tłumaczy, np. А. Карпозило, *Рос-Дромиты и проблема похода Олега против Константинополя*. „ВВ” 49 (1988), s. 112-118; М.В. Бибииков, *Русь в византийской дипломатии: договоры Руси с Греками X в.* „Древняя Русь. Вопросы медиевистики” 19 (2005), s. 5-15, zwł. s. 10-11.

⁸⁷ Maria Irena Lekapena zmarła w 963 r. (np. Swojoda, *Piotr*. SSS, t. 4, s. 108); błędnie w swoim komentarzu do edycji Thurin: 968/969; chodzi o odnowienie pokoju z 927 r. Piotr zmarł 20 stycznia 969 r.

⁸⁸ Tak *basileia*, podobne znaczenie poniżej, odnośnie Nikefora (s. 276.23): „w czwartym roku jego panowania”: „τετάρτω (...) βασιλείας ἔτει”. Borys i Roman wrócili do Bułgarii w 970 r., z bogatej literatury zob. np. Jadran Feluga, *Le soulèvement des Comitopoules*. „ZRVI” 9 (1966), s. 75-84. O suponowanym armeńskim pochodzeniu rodu komesa Nikolaosa pisał Werner Seibt, *Untersuchungen zur Vor-und Frühgeschichte der 'bulgarischen' Komitopoulen*. „Handes Amsorya” 89 (1975), s. 65-100.

s. 264.71-91. Ὁ δὲ τῶν Βουλγάρων ἀρχηγὸς Συμεὼν πολλὰ κατὰ Ῥωμαίων στήσας τρόπαια καὶ φρονηματισθεὶς ἐπὶ τούτοις καὶ τὴν Ῥωμαίων ὠνειροπόλει βασιλείαν. Τοίνυν πρὸς Φατλοῦν τὸν δυνάστην τῶν Ἄφρων ἐκπέμφας προετρέπετο στόλον κατὰ τῆς βασιλίδος ἀναγαγεῖν, ὑπισχνεῖτο δὲ καὶ αὐτὸς διὰ Θράκης ἔλθειν βαρὺν στρατὸν ἐπαγόμενος, καὶ γενομένων ὑφ' ἐν τῶν στρατευμάτων διὰ τε γῆς καὶ θαλάσσης ἐκπολιορκῆσαι τὴν βασιλεύουσαν, καὶ τὸν ταύτης πλοῦτον ἐπ' ἴσης διανεῖμασθαι, καὶ αὐτὸν μὲν ἐπ' οἴκου ὑπονοστήσαι, τοῦτον δὲ τῇ Κωνσταντινουπόλει καταλιπεῖν. Ἐλαθον οὖν οἱ Βούλγαροι πρὸς τὴν Ἀφρικὴν ἀποπλεύσαντες, καὶ δόξαντος τοῦ Συμεὼν ὠφέλιμα παραινεῖν εὐλόγησάν τινες Σαρακηνοὺς ἔλλογίμους, ὥστε ἐμπεδῶσαι τὰ δεδογμένα. Ἐν τῷ ὑποστρέφειν δὲ περιπίπτουσι τοῖς Καλαβροῖς καὶ πρὸς τὸ Βυζάντιον ἀναπέμπονται μετὰ τῶν Σαρακηνῶν. Οὗς ἰδὼν ὁ βασιλεὺς (Ῥωμανὸς δὲ ἦν ὁ γέρων) καὶ τὴν κοινοπραγίαν μαθὼν ἀκριβῶς, καὶ ὡς, εἰ τοῦτο γένηται, κατανοήσας οὐ μικραῖς φροντίσιν ὑποπεσεῖται, δεῖν ᾤκηθη μεγαλοφροσύνη καὶ εὐεργεσία τοὺς Σαρακηνοὺς ἀναχαίτῃσι τῆς παρούσης ὁρμῆς. Τοὺς μὲν οὖν Βουλγάρους ἔθετο ἐν φυλακῇ, δώροις δὲ τοὺς Σαρακηνοὺς ἀδρόις φιλοτιμησάμενος, ἔτι δὲ καὶ ξένια τῷ αὐτῶν ἐκπέμφας δεσπότη πολῦτιμια, ἀπαθείς κακῶν ἐξαπέστειλε, φράζειν εἰπὼν τῷ κυρίῳ αὐτῶν, ὡς οὕτως ἀμειβεῖν οἶδασιν οἱ βασιλεῖς Ῥωμαίων τοὺς ἑαυτῶν πολεμίους.

s. 276.23-277.37. Τετάρτῳ δὲ τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἔτει, μηνὶ Ἰουνίῳ, τῆς δεκάτης ἰνδικτικῶνος, τὰς ἐν τῇ Θράκῃ πόλεις ἐξῆλει ἐπισκεψόμενος, καὶ γενόμενος ἄχρη

⁸⁹ Al-Mahdi, kalif Fatymidów z Ifrikiji (=Afryki), tzn. Kairouanu. W 909 r. po bitwie pod al-Urbus Abu Abd' Allah obalil ostatniego emira z dynastii Aghlabidów, Ziyadata Allaha III. Przez najbliższe dziesięciolecie Fatymidzi zajęci będą podbojem Egiptu (969 r.), stąd grzeczne wycofanie się z sojuszu z Symeonem. Ten próbował tego sojuszu, gdyż potrzebował floty do blokady Konstantynopola. Nt. sił morskich Bułgarii zob. Рашо Рашев, *Първото българско царство и морето*, [w:] *Средновековна България и Черноморието (Сборник доклади от научната конференция Варна – 1980)*, с.с. А. Кузев, ред. Т. Йорданов. Варна 1982, s. 47-56.

⁹⁰ Ta błyskotliwa akcja przechwycenia dyplomatów arabskich była jednym z niewielu ówczesnych sukcesów armii i floty duku Kalabrii (przekształcenia instytucjonalne tego regionu w poł. X w. omawia Vera von Falkenhaußen, *La dominazione...*, zwł. s. 28-31; bogatą literaturę do dyskusji odnośnie do ewolucji ustrojowych temu Sycylii zob. Wołoska, *Sycylia...*, s. 52-72). Nie znamy dokładnej daty tego wydarzenia, wydawca Skylitzesa określa ją na „circiter 923”, ale znawcy bizantyńskiej Italii proponują przesunięcie o rok, dwa później. Zob. Ghislaine Noyé, *La Calabre entre Byzantins, Sarrasins et Normands*, [w:] *Cavalieri alla conquista del Sud. Studi sull'Italia normanna in memoria di Léon-Robert Ménager*, a cura di E. Cuzzo, J.-M. Martin. Roma-Bari 1998, s. 90-116. Ekkehard Eickhoff w swoim użytecznym przeglądowym artykule podaje rok 924: *Byzantinische Fachflotillen in Unteritalien im 10. Jahrhundert*. „BZ” 45 (1952), s. 340-344. Dziełem wciąż podstawowym dla tej problematyki

Przywódcą Bułgarów Symeon, ustawiwszy wiele pomników zwycięstwa nad Rzymianami, pysznił się tym i śnił o Cesarstwie Rzymskim. Przeto posłał do Fatouna, władcy Afrów⁸⁹, by ten przygotował flotę do wyprawy na Cesarskie Miasto. Obiecał zaś, że sam przejdzie przez Trację prowadząc potężną armię. Wówczas to, zjednoczone siły z lądu i morza przystąpią do oblężenia stolicy, a bogactwo jej zostanie podzielone po równo. On [Symeon] powróci do domu, ten zaś pozostanie w Konstantynopolu. Bułgarzy zatem, potajemnie wypłynęli do Afryki oraz – gdy pomysł Symeona spotkał się z aprobatą – zabrali pewnych znamienitych Saracenów, aby umocnić postanowienia. W drodze powrotnej wpadli na Kalabryczyków⁹⁰ i zostali przesłani do Bizancjum wraz z Saracenami. Cesarz (a był to Roman starszy⁹¹) ujrzawszy ich i dokładnie poznawszy wspólne przedsięwzięcie, jak i zrozumiawszy, jak wielkie kłopoty miałyby miejsce, gdyby doszło ono do skutku, uznał, że wielkodusznością i dobrodziejstwem należy odwieść Saracenów od powstającego sprzysiężenia. Bułgarów zatem wtrącił do więzienia, uszanowawszy natomiast Saracenów obfitymi darami. Posłał też cenne dary ich władcy, a nietkniętych odesłał, by oświadczyli swemu panu, że cesarze Rzymian wiedzą jak wynagradzać swoich wrogów.

W czwartym roku swego panowania, w czerwcu dziesiątej indykcji, [Nikefor]⁹² wyruszył celem dokonania przeglądu⁹³ miast w Tracji i kiedy dotarł do tak zwanego

pozostaje Jules G a y, *L'Italie méridionale et l'empire byzantin depuis l'avènement de Basil Ier jusqu'à la prise de Bari per les Normands (867-1071)*. Paris 1904. Korzystano z wydania włoskiego (Lecce 2011): *L'Italia meridionale e l'impero bizantino*, s. 156-157. Autor przyjmuje dla tegoż wydarzenia rok 925, jako, że w zawartym wkrótce porozumieniu, powołano się na układ z Orii (925 r.); Gioacchino S t r a n o, *A proposito dell' alleanza bulgaro-araba contro Bisanzio ad tempo di Romano I Lecapeno*. „Miscelanea di Studi Storici” 15 (2008), s. 143-161. Dimitr A n g e l o v w artykule dotyczącym dyplomacji bizantyńskiej w I poł. X w. wspomina jedynie, że sojusz z Egipcjanami nie doszedł do skutku, ale nie podaje dlaczego, wywołując wrażenie pasywności Rzymian. Dodatkowo, podaje tradycyjną wczesną chronologię, zob. *Методы византийской дипломатии в отношениях с Болгарией по данным писем Константинопольского патриарха Николая Мистика*, w: *Вопросы истории славян*, t. 1. Воронеж, 1963, s. 60-68, tu s. 62.

⁸⁹ Roman I Lekapenos.

⁹² Nikefor II Fokas, cesarz rzymski (963-969).

⁹³ Rok 967; participium „ἐπισκεψόμενος” świadczy o tym, że ekspedycja ta miała charakter zwiadowczy, jak też mogła być pokazem siły militarnej, zob. Kiril M a r i n o w, *Hémos comme barrière militaire. L'analyse des écrits historiques de Léon le Diacre et de Jean Skylitzès au sujet de la campagne de guerre des empereurs byzantins Nicéphore II Phocas en 967 et de Jean I Tzimisces en 971*. „Bulgaria Mediaevalis” 2 (2011), s. 443-466, tu s. 444-455.

τῆς λεγομένης μεγάλης τάφρου ἔγραψε Πέτρῳ τῷ Βουλγαρίας ἄρχοντι, μὴ εἶαν τοὺς Τούρκους διαπερᾶν τὸν Ἰστρον καὶ τὰ Ῥωμαίων λυμαίνεσθαι. Τοῦτου δὲ μὴ προσέχοντος, ἀλλὰ παντοίαις ἀφορμαῖς παρακρούοντος, τὸν τοῦ ἐκ Χερσῶνος πρωτεύοντος υἱὸν ὁ Νικηφόρος τὸν Καλοκυρὸν πατρικιότητι τιμήσας πρὸς τὸν ἄρχοντα Ῥωσίας ἐπέμπει Σφενδοσθλάβον, δωρεῶν ὑποσχέσεσι καὶ φιλοτιμιῶν οὐκ ὀλίγων ἀναπέιθων ἐκστρατεῦσαι κατὰ Βουλγάρων. Πεισθέντες οὖν οἱ Ῥῶς καὶ ἐπελθόντες τῇ Βουλγαρίᾳ κατὰ τὸν Αὐγουστον μῆνα, τῆς ἐνδεκάτης ἰνδικτιῶνος, πέμπτῳ τῆς βασιλείας ἔτει αὐτοῦ Νικηφόρου, πολλὰς πόλεις καὶ χώρας ἠδάφισαν τῶν Βουλγάρων, καὶ λείαν ὅτι πλείστην περιβαλλόμενοι ὑπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια. Καὶ τῷ ἕκτῳ δὲ πάλιν τῆς βασιλείας αὐτοῦ χρόνῳ ἐπετράτευσαν κατὰ Βουλγαρίας καὶ τὰ ὅμοια τῶν προτέρων, ἧ καὶ χεῖρονα διεπράξαντο.

s. 286.52-53. (...) καὶ ἡ τῶν Ῥῶς κίνησις οὐ καλῶς πρότερον ἐπὶ Βουλγάρους μελετηθεῖσα μέγιστον ἐπέσειε τοῖς πράγμασι κίνδυνον (...).

s. 287.91-289.51. Τῷ ἔθνει δὲ τῶν Ῥῶς, ὃν εἶπομεν τρόπον τὴν Βουλγαρίαν χειρωσαμένῳ, δορυαλώτους δὲ κατασχόντι καὶ τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Πέτρου Βορίσην καὶ Ῥωμανόν, οὐκετι ἦν βουλητὸν ἡ ἐπ' οἴκου ὑποστροφῇ, ἀλλὰ τὴν τοῦ τόπου θαυμάσαντες εὐφυῖαν, μακρὰ χαίρειν εἰπόντες ταῖς πρὸς Νικηφόρον τὸν βασιλέα γενομέναις συνθήκαις, συμφέρον ἐνόμισαν ἑαυτοῖς μείναι κατὰ χώραν καὶ τῆς γῆς κυριεύειν. ἐνήγγε δὲ πρὸς τοῦτο πλέον αὐτοὺς καὶ ὁ Καλοκυρὸς, λέγων, εἰ παρ' αὐτῶν ἀναγορευθῆ βασιλεὺς Ῥωμαίων αὐτός, τῆς τε Βουλγαρίας ἐκστήσεται καὶ σπονδὰς ποιήσει διηνεκεί, καὶ τὰς συμφωνηθείσας δοθῆναι

⁹⁴ Wielki Rów to okop graniczny Erkesija wykonany przez Bułgarów w 816 r., ciągnący się na linii Debeltos – dolina Hebros (Maricy); miał długość 130 km od doliny Maricy do Konstancy nad Morzem Czarnym (W h i t t o w, *The Making...*, s. 278; B u r y, *The Bulgarian Treaty of A.D. 814 and the Great Fence of Thrace*. „English Historical Review” 25 [1910], s. 276-287). Ostatnio też Димчо Момчил о в, *Пътна и селищна система между Източна Стара планина и „Еркесията” IV-XIV в. (Върбици, Ришки и Айтоски проход)*. Варна 1999; I d e m, *Окопът „Еркесия” и средновековните пътища в Карнобатско*. „Векове” 19.4 (1990), s. 63-70; I d e m, *Култура и политика на Първото българско царство в Североизточна Тракия (по археологически данни)*. Варна 2007; Д. О в ч а р о в, *Наблюдения и археологически разкопки на пограничния вал „Еркесията” в Южна България*. „Годишник на Софийския Университет’ Философско-исторически факултет” 63: 3 (1970), s. 443-462; Р а ш о Р а ш е в, *Землената укрепителна система на Първото българско царство*, [w:] *Плиска-Преслав*, т. II, ред. Д. А н г е л о в. София 1981, s. 99-103; I d e m, *Раннобългарски землени укрепителни съоръжения*, [w:] *Български средновековни градове и крепости*, т. 1, *Градове и крепости по Дунав и Черно море*, със. А. Кузев, В. Гюзелев. Варна 1981, s. 16-44; I d e m, *Старобългарски укрепления на Долния Дунав (VII-XI в.)*. Варна 1982; Paolo Squatriti, *Digging ditches in early medieval Europe*. „Past & Present” 176 (2002), s. 11-65.

Wielkiego Rowu⁹⁴ napisał do Piotra archonta Bułgarii, aby nie pozwolił Turkom⁹⁵ przeprować się przez Ister⁹⁶ i przynieść zguby Rzymianom. Ponieważ zaś on się do tego nie zastosował, lecz wymawiał na wszelkie sposoby, Nikefor, uhonorowany tytułem patrikiosa Kalokyrosa⁹⁷, syna proteuona Chersonu⁹⁸, wysłał go do archonta Rusi Światosława⁹⁹, aby obietnicami darów i niemałych zaszczytów przekonał go do wyprawy przeciwko Bułgarom. Nakłonieni więc Rusowie przybyli do Bułgarii w sierpniu jedenastej indykcji, w piątym roku panowania samego Nikefora, wiele miast i wsi Bułgarów zrównali z ziemią, a zebrawszy wielki łup, wrócili do swoich siedzib¹⁰⁰. W szóstym zaś roku jego panowania ponownie wyruszyli zbrojnie przeciwko Bułgarii i czynili podobne rzeczy jak poprzednio, a nawet gorsze¹⁰¹.

(...) wcześniej już, poruszenie Rusów, niezbyt szczęśliwie skierowane ku Bułgarom, spowodowało niebezpieczną sytuację (...)¹⁰².

Skoro lud Rusów podbił Bułgarię w sposób, o którym mówiliśmy, a do niewoli wziął także dwóch synów Piotra, Borysa i Romana, to nie rozważano już powrotu do domu. Podziwiając natomiast urodzaj kraju mówili, że dalecy są od tego, by cieszyć się z układów zawartych przez cesarza Nikefora. Za pomyślne dla siebie uznali pozostać w kraju i panować nad tą ziemią. Nakłonił ich do tego szczególnie Kalo-kyros mówiąc, że jeśli zostanie przez nich ogłoszony cesarzem Rzymian, to ustąpi z Bułgarii i zawrze stały pokój. Będzie im płacił uzgodnione daniny w wielokrotnej

⁹⁵ Piotr, syn Symeona, panował od 927 r. Turcy to archaizm dla określenia Węgrów.

⁹⁶ Tzn. Dunaj, Skylitzes stosuje tutaj archaizm, Bizantyńczycy używali zwykle nazwy „Δανούβιος”. Por. DAI 40. 42: „Ὁ Ἴστρος ὁ καὶ Δανούβιος λεγόμενος ποταμός”.

⁹⁷ Działalność Kalokyrosa szczegółowo przedstawia też Leon Diakon, V 1-3, zob. *Testimonia*, z. 5, s. 106-111 i 128-129 z przyp.; należy przy tym zauważyć, iż u Leona imię ma formę „Καλοκύρης”.

⁹⁸ Proteon: przywódca samorządu miejskiego, złożonego z lokalnej elity, por. S w o b o d a, *Chersones*. SSS, t. 8, s. 281.

⁹⁹ *Testimonia*, z. 5, s. 108, przyp. 6. Także: Jacek B o n a r e k, *Przyczyny i cele bułgarskich wypraw Światosława a polityka Bizancjum w latach sześćdziesiątych X wieku*. „Studia Historyczne” 39.3 (1996), s. 287-302; П. О. К а р ы к о в с к и й, *О хронологии русско-византийской войны при Святославе*. „ВВ” 5 (1952), s. 127-138.

¹⁰⁰ Jedenasta indykcja oraz piąty rok panowania Nikefora to 968 r., jednak T h u r n, s. 277 i Z a k y t h i n o s, s. 223, podają 967 r.

¹⁰¹ Druga wyprawa Światosława do Bułgarii: 969 r.

¹⁰² Skylitzes przedstawia zły stan państwa w momencie przejścia władzy przez Jana Tzymiskesa; powyższa aluzja do Światosława, została wpleciona pomiędzy kryzys na granicy syryjskiej, a pięcioletni okres głodu.

δόσεις αὐτοῖς παρέξει πολλαπλασίως, καὶ συμμάχους ἕξει καὶ φίλους αὐτοῦς διὰ βίου. οἷσσισι ῥήμασι χαννωθέντες οἱ Ῥῶς τῆς τε Βουλγαρίας ὡς δορυκτῆτου ἀντεποιοῦντο κτήματος, καὶ διαπρερσβευσάμενον τὸν βασιλέα καὶ ὑποσχόμενον ἐπιτελέσειν ἅπαντα τὰ τῷ Νικηφόρῳ ἐπηγγελμένα οὐ προσεδέξαντο, ἀποκρίσεις δόντες βαρβαρικῆς πεπληρωμένας ἀλαζονείας, ὡς ἀναγκασθῆναι τοῦτον διὰ μάχης κρίναι τὰ πράγματα. γράμμασιν οὖν ἐν ὀλίγῳ τὰς ἐφῶς δυνάμεις πρὸς τὴν ἐσπέραν διαβιάσας ἄρχοντά τε αὐταῖς ἐπιστήσας, ὃν ὠνόμασε στρατηλάτην Βάρδα μάλιστα τὸν Σκληρόν, οὐ τὴν ἀδελφὴν Μαρίαν νόμιμον ἠγάγετο γαμετὴν ἰδιωτεύων ὁ βασιλεὺς, ἔμελλεν ἕαρος ἐφισταμένου καὶ αὐτὸς ἐξορηθῆσαι. οἱ Ῥῶς δὲ καὶ ὁ τούτων ἀρχηγὸς Σφενδοσθλάβος, τὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατεύματος ὡς ἐπύθοντο περαιώσιν, κοινοπραγῆσαντες δεδουλωμένοι ἤδη τοῖς Βουλγάροις, προσειληφότες δὲ καὶ συμμάχους τοὺς τε Πατζινάκας καὶ τοὺς πρὸς δύσιν ἐν Παννονίᾳ κατακνημένους Τούρκους, καὶ διὰ πάντων στρατὸν πολεμιστὴν ἠθροικότες ἐς ὀκτακισχιλίους ἐπὶ τριάκοντα μυριάσι κορυφουμένους καὶ τὸν Αἴμον διαβάντες, πᾶσαν ἐμπρόπου τὴν Θράκην καὶ ἐληΐζοντο, πηξάμενοι παρεμβολὴν ἀγχοῦ πού τῶν τειχῶν Ἀρκαδιουπόλεως, κάκεισε τὴν συμλοκὴν ἐκδεχόμενοι τοῦ πολέμου. ὁ δὲ μάλιστα Βάρδας ὁ Σκληρὸς ὡς ἦσθετο κατὰ πολὺ τῷ πλήθει λειπόμενος (περιῖστατο γὰρ αὐτῷ πᾶσα ἡ στρατιὰ εἰς δώδεκα χιλιάδας) στρατηγικαῖς ἔγνω ἀπάταις τοὺς ἐναντίους περιελθεῖν καὶ τέχνη καὶ μηχανῇ τὰ τοσαῦτα κατεργάσασθαι πλήθη. ὁ δὲ καὶ γέγονε. συγκλείσας γὰρ ἑαυτὸν σὺν τῇ στρατιᾷ εἰσὼ τειχῶν, πολλὰ προκαλουμένων τῶν πολεμίων ἐξελθεῖν καὶ περὶ τῶν ὄλων διαγωνίσασθαι οὐχ ὑπήκουσεν, ἀλλ' ἐκαρτέρει ὡς τάχα δειλιάσας, βλέπων τοὺς ἀντιπάλους τὰ παρατυχόντα φέροντάς τε καὶ ἄγοντας. τοῦτο δὲ τὸ βούλευμα μεγάλην καταφρόνησιν ἐνεποίησε τοῖς βαρβάροις. οἰθηθέντες γάρ, ὡς ταῖς ἀληθείαις δειλίᾳ συνεχόμενος ὁ Σκληρὸς συγκεκλεικῶς ἔχει τείχους ἔνδον τὰς Ῥωμαϊκὰς φάλαγγας, ἐπεξελθεῖν

¹⁰³ Polityka Światosława wobec cesarstwa zmieniła się po zabójstwie Nikefora Fokasa, Tzymiskes był dlań – podobnie jak dla części elit rzymskich – uzurpatorem. Władca Kijowa mógł zatem, występując w imieniu zamordowanego, nie czuć się zobowiązany wcześniejszymi ustaleniami, kiedy w Konstantynopolu panuje mordera: sugestie Kalokyrosa są odbiciem tej sytuacji, choć oczywiście nie miał on żadnej realnej szansy, zob. więcej: Andrzej P o p p e, *Syjaslav the Glorious and the Byzantine Empire*, „Byzantina et Slavica Cracoviensia” 5 (2007), s. 133-138.

¹⁰⁴ Bardas Skleros, syn domestikosa scholon za Lekapena, Panteriosa Sklerosa (Theoph. Cont. VI 43), por. S e i b t, *Die Skleroi...*, s. 29-58. Ciekawostką historiograficzną pozostaje hipoteza próbująca identyfikować Panteriosa jako pierwowzór Dijenisa Akritasa, zob. C. S a t h a s, É. L e g r a n d, *Les exploits de Basile Digénis Akritas, épopée byzantine du Xème siècle...*, Paris 1875, s. CI-CXXX.

¹⁰⁵ Maria Skleraina, siostra Bardasa i Konstantyna, poślubiła Jana Tzymiskesa jeszcze na przełomie lat 50-tych i 60-tych, stąd określenie „prywatnie”. Zmarła jeszcze przed uzyskaniem przez niego władzy cesarskiej (tzn. przed 969 r.). Pochlebnie pisze o niej Leon Diakon, 117, 3. Por. S e i b t, *Die Skleroi...*, s. 29.

wysokości oraz uzna ich za sprzymierzeńców i przyjaciół na całe życie. Rusowie, których te słowa napęliły pychę, traktowali Bułgarię jak zdobycz wojenną, a gdy cesarz wysłał poselstwo, obiecując wypełnienie wszystkich zobowiązań Nikefora, to go nie przyjęli, dając odpowiedzi przepelnione barbarzyńską zuchwałością¹⁰³; zmusiło go to do rozstrzygnięcia sprawy zbrojnie. W krótkim czasie pisemnie wysłał jednostki Wschodu na Zachód, ustanawiając im dowódcę imieniem Bardas Skleros, magister i stratelates¹⁰⁴, którego siostrę Marię jako prawną małżonkę poślubił prywatnie cesarz¹⁰⁵. Sam zaś zamierzał wyruszyć na wiośnię. Rusowie zaś i ich przywódca Światosław, gdy dowiedzieli się o przeprawie rzymskiego wojska, działając wspólnie z podbitymi już Bułgarami, wzięli jako sprzymierzeńców także Pieczyngów i Turków osiadłych na zachodzie w Panonii. Razem zgromadzili gotową do walki armię liczącą do 308 tysięcy¹⁰⁶. Przekraczając Hemos spalili i spłądowali całą Trację, a następnie rozbili obóz niedaleko murów Arkadioupolis¹⁰⁷, gdzie oczekiwali rozpoczęcia wojny¹⁰⁸. Magister Bardas Skleros, gdy uświadomił sobie, jak bardzo ustępuje liczebnością (cała jego armia liczyła do 12 tys.), postanowił podejść nieprzyjaciół taktycznym podstępem; wyszkoleniem i zmyślnością przewyżczyć liczbę. Tak się też stało. Zamknąwszy się z armią wewnątrz murów, nie zamierzał wyjść i walczyć o wszystko, mimo nawoływań wrogów. Pozostawał w miejscu – mimo obaw – patrząc na to, co robią przeciwnicy. Zachowanie to wzbudziło wielką pogardę u barbarzyńców. Sądziли oni bowiem, że w rzeczywistości Skleros zamknął rzymskie jednostki za murami ze strachu i nie ma odwagi wyjść. Swobodnie rozchodzili się i obozowali niedbale, zaniedbując należne stráže. Spędzali noc na picciu, grając na aulosach¹⁰⁹ i czynelach¹¹⁰, tańcząc po barbarzyńsku,

¹⁰⁶ Turcy to oczywiście Węgrzy, którzy po klęsce na Lechowym Polu (955) pozostali w Panonii. Sprzymierzeńcy Rusów, Pieczyngowie, mogli wówczas znajdować się na lewym brzegu Dunaju, por. T r y j a r s k i, *Pieczyngowie*, s. 518; liczby zdecydowanie zawyżone, por. S e i b t, s. 31, przyp. 54; М. Л е в ч е н к о (*Очерки по истории русско-византийских отношений*. Москва 1956, s. 259-260) uważa, że armia ruska zarówno pod Arkadioupolis, jak też później pod Dorostolon, musiała być niewiele mniejsza niż bizantyńska lub bułgarska.

¹⁰⁷ Ob. tur. Lüleburgaz, założone przez cesarza Arkadiusza (bądź jego ojca Teodozjusza I na cześć syna) na miejscu staroż. greckiej polis Bergoule. Ważna twierdza w Tracji strzegąca drogi do stolicy, zob. też K a z h d a n, ODB, s. 173.

¹⁰⁸ Lato 970 r.

¹⁰⁹ Αὐλός: instrument stroikowy, piszczałka ale nie flet; na temat klasyfikacji aulosów, zob. Martin W e s t, *Muzyka starożytnej Grecji*. Kraków 2003, s. 97-122.

¹¹⁰ Tak „κύμβαλον”, zob. W e s t, *op. cit.*, s. 140-141. Podobne instrumenty zapożyczone z Bizancjum znali także Rusowie, por. K. J a ż d z e w s k i, A. P a w ł a k, *Instrumenty muzyczne*. SSS t. 2, s. 280-283; także Egon W e l l e s z, *Historia muzyki i hymnografii bizantyjskiej*. Kraków 2006, gdzie na s. 110-113, pokazano genezę bizantyjskiej niechęci do muzyki instrumentalnej w ogóle.

μη τολμῶν, ἀδεῶς τε ἐσκεδάννυντο καὶ ἀμελῶς ἐστρατοπέδευον καὶ τῆς προπούσης ἡμέλουν φυλακῆς, πότοις καὶ μέθαις καὶ αὐλοῖς καὶ κυμβάλοις καὶ ὀρχήσεσι βαρβαρικαῖς διανυκτερεύοντες καὶ μηδενὸς τῶν δεόντων ἐπιμελούμενοι. καιροῦ τοίνυν ἐπιτηδεῖον λαβόμενος ὁ Βάρδας καὶ ὅπως ἐπίθηται τοῖς ἐχθροῖς εὖ μάλα διασκοπήσας, καὶ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν ὀρίσας καὶ λόχους καὶ ἐνέδρας νυκτὸς ἐπὶ τινῶν εὐκαιροτάτων χωρίων στηθάμενος Ἰωάννην πατρίκιον τὸν Ἀλακασσέα μετὰ τινος ὀλίγης δυνάμεως ἐκπέμπει, προτρέχειν κελεύσας καὶ διασκοπεῖν τοὺς ἐχθροὺς καὶ θαμὰ πρὸς αὐτὸν μηνύειν καὶ ὅπη πάρεισιν ἀναδιδάσκειν, ἐπισκήψας δὲ καὶ συμμίξει τούτοις ἐγγίσασι καὶ ἅμα τῇ συμπλοκῇ δοῦναι τὰ νῶτα καὶ δόκησιν φευγόντων παρεσχηκέναι, μὴ ἀκρατῶς μέντοι γε φεύγειν, ὅλῳ ῥυτῆρι ἐνδόντας τοῖς ἵπποις τοὺς χαλινούς, ἀλλ' ἡρέμα καὶ μετὰ τάξεως, ὅπη δὲ παρείκοι, καὶ ὑποστρέφοντας συρρήγνυσθαι τοῖς ἐχθροῖς, καὶ οὕτω ποιεῖν, μέχρις ἂν εἰς τοὺς λόχους τούτους καὶ τὰς ἐνέδρας ἐναποκλείσωσι, τότε δὲ ἀκόσμως φεύγειν καὶ προτροπάδην. τριχῆ δὲ τῶν βαρβάρων διαιεθέντων Βούλγαροι μὲν καὶ Ῥῶς τὴν πρώτην ἀνεπλήρουν μερίδα, Τοῦρκοι δὲ καθ' ἑαυτοὺς ἦσαν μόνοι καὶ Πατζινάκαι ὡσαύτως· ἐρχόμενος οὖν ὁ Ἰωάννης συμπλέκεται τοῖς Πατζινάκαις κατὰ τύχην συνητηκῶς,...

s. 294.1-303.47. Δευτέρῳ δὲ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ μέλλῶν ἐκστρατεύειν κατὰ τῶν Ῥῶς τὰ τε στρατεύματα φιλοτιμίαις ἀνελάμβανε, καὶ στρατηγούς ἐφίστα ἐπὶ συνέσει καὶ ἐμπειρίᾳ στρατηγημάτων βεβοημένους, καὶ τῶν ἄλλων ἐπεμελεῖτο παρασκευῶν, ἵνα μηδενὸς σπανίζοι τὸ στρατεύμα. ἐπεμελήθη δὲ καὶ τοῦ στόλου διὰ Λέοντος τοῦ μετὰ ταῦτα πρωτοβεστιαρίου, δρουγγαρίου τότε τῶν πλωϊμῶν τυγχάνοντος, τὰ μὲν παλαιὰ ἐπισκευάσας, κατασκευάσας δὲ καὶ ἀλλὰ καινὰ καὶ στόλον ἀξιόλογον καταστηθάμενος. ἐπεὶ δὲ πάντα καλῶς εἶχεν αὐτῷ ἕαρος ἐπιστάντος, τῷ θεῷ τὰ ἐξιτήρια θύσας καὶ συνταξάμενος τοῖς πολίταις ἔξεισι τῆς βασιλίδος. γενομένῳ δ' αὐτῷ κατὰ τὴν Παιδεστόν δύο συναντῶσι πρεσβευταὶ τῶν Σκυθῶν, τῷ δοκεῖν μὲν πρεσβείαν ἀποπληροῦντες, ἔργῳ δὲ τὰ Ῥωμαίων ἐλθόντες κατασκοπήσαι πράγματα. οὓς ὀνειδίζοντας καὶ ἄδικα πάσχειν ἐπιβωμένους προσέταξεν ὁ βασιλεὺς περιελθεῖν ἅπαν τὸ στρατόπεδον καὶ θεωροὺς γενέσθαι τῶν τάξεων (οὐδὲ γὰρ ἠγνόησε τῆς ἀφίξεως τὴν αἰτίαν), περιελθόντας δὲ καὶ πάντα κατασκοπήσαντας ἀπαλλάττεσθαι παρεκελεύετο καὶ τῷ σφῶν ἠγουμένῳ λέγειν, ὡς μετὰ τοιαύτης εὐκοσμίας καὶ πειθηνίου λαοῦ ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς ἔρχεται ὡχυρωμένος πολεμήσων αὐτῷ. καὶ τοὺς μὲν πρεσβευτὰς ὑποχωρήσαι πεποίηκεν οὕτως, αὐτὸς δὲ κατόπιν εὐζώνους λαβὼν, πεζοὺς μὲν ἀμφὶ τὰς πέντε χιλιάδας, ἵππεις δὲ ἔς τετρακισχιλίους, τὸ δὲ λοιπὸν ἅπαν πληθὸς σχολαίως ἔπεσθαι κελεύσας μετὰ Βασιλείου τοῦ παρακοι-

nie zachowując żadnej należytej ostrożności. Bardas korzystając z nadarzającej się okazji, po zbadaniu jak najlepiej uderzyć na wrogów, wyznaczył dzień i godzinę. Przygotował też nocą zasadzki i pułapki w pewnych nadających się miejscach¹¹¹. Następnie wysłał patrikiosa Jana Alakasseusa z niewielkim oddziałem, aby szedł w awangardzie i tropił wrogów, informując go, o wszystkim, cokolwiek by się działo. Polecił mu też, aby się zbliżył do tamtych, a po rozpoczęciu walk upozorował ucieczkę, ale nie gwałtowną – na całość popuszczając lejce koniom – lecz spokojną z zachowaniem szyku. Ma tak postępować dopóty, aż oni znajdą się wewnątrz pułapek i zasadzek. Wówczas uciekną bezładnie, na ślepo. Barbarzyńcy składali się z trzech jednostek taktycznych¹¹²: pierwszą tworzyli Bułgarzy i Rusowie, drugą sami Turcy, podobnie Pieczyngowie. Jan zmierzył się z Pieczyngami, przypadkiem się nań natknąwszy¹¹³.

W drugim roku swego panowania¹¹⁴, zamierzając wyprawić się przeciwko Rusom, pozyskał darami wojsko oraz wyznaczył strategów, głośnych z wykszolenia i doświadczenia. Nadzorował też inne przygotowania, aby wojsku nie zabrakło niczego. Zajął się także flotą dzięki staraniom Leona, wówczas *droungariosa* floty, a później *protobestiariosa*; stare okręty wyremontował, wybudował też nowe, wystawiwszy silną flotę. Uznawszy, że wszystko jest w porządku, na początku wiosny złożywszy Bogu pożegnalne ofiary, w otoczeniu mieszkańców wyruszył ze stolicy. Gdy zjawił się pod *Raidesstos*¹¹⁵, stawili się przed nim dwaj posłowie Scytów pod

¹¹¹ W tekście, „λόχους καὶ ἐνέδρας”, wszakże daremne jest tu poszukiwanie różnic semantycznych; pleonazm ten stanowi częsty zabieg retoryczny. Identyczne sformułowanie np. u Józefa Flawiusza, *AJ* 6, 135, 2. Jako synonimiczne definiuje oba terminy Eustatios, *Comm. ad Homeri Odysseam*, ad δ 531.

¹¹² Tutaj Skylitzes używa bizantyńskiego terminu wojskowego *meros* w szerszym znaczeniu.

¹¹³ Następuje opis bitwy, podczas której Alakasseus wypełnia z powodzeniem założenia taktyczne, nadchodzi też sam Skleros z głównymi siłami, co kończy się całkowitą klęską Pieczyngów: s. 289.51-290.66. Należy podkreślić, iż kronikarz nie informuje nas o losie pozostałych zgrupowań barbarzyńskich. Ważny dlań jest Skleros i wraz z nim wędruje do Azji. Nawet powyższa wzmianka o najeździe znalazła się w tym miejscu tekstu, gdyż mogła pokazać talent dowódcy Bardasa.

¹¹⁴ Jan Tzymiskes.

¹¹⁵ Ob. tur. Tekirdağ; port nad Morzem Marmara w Tracji na Via Egnatia, ważny ośrodek zaopatrzeniowy dla stolicy, w którym znajdowały się m.in. cesarskie magazyny zbożowe. Por. biografię Michała Attaleiatesa.

μωμένου, τὸν Αἴμον διαβάς ἀπρόοπτος ἐς τὴν πολεμίαν ἐσβάλλει καὶ ἐγγὺς τῆς πόλεως τῆς μεγάλης Περσθλάβας, ἣτις εἶχε τὰ τῶν Βουλγάρων βασιλεία, τὴν στρατοπεδεῖαν ἐπήξατο. τοῦτο αἰφνιδίως γενόμενον τοὺς μὲν Σκύθας εἰς ἔκστασιν καὶ ἀμχανίαν ἐνέβαλε, Καλοκύρης δὲ ὁ τῶν παρόντων κακῶν πρωτουργός τε καὶ αἴτιος μὴδὲ τὴν τῆς σάλπιγγος ἠχὴν ἐνωτίσασθαι καρτερήσας (ἔτυχε γὰρ καὶ οὗτος ἔκεισε ἐνδιατριβίων), ἐπεὶπερ ἦσθετο τὸν βασιλέα παραγενέσθαι αὐτὸν αὐτουργὸν ἐσόμενον τοῦ πολέμου, λάθρα τοῦ ἄστεος ὑπεκδύς πρὸς τὴν παρεμβολὴν ἀποδιδράσκει τῶν Ῥώς. ὄν ἰδόντες οὗτοι καὶ τὴν τοῦ βασιλέως πυθόμενοι ἄφιξιν ἐς ταραχὴν οὐ μετρίαν ἐνέπιπτον. ἀναλαβόντες δ' ὁμως ἑαυτούς, τοῦ Σφενδοσθλάβου πολλὰ παραινεντικά ῥήματα καὶ τῷ καιρῷ δημηγορήσαντος πρόσφορα, ἀφικνοῦνται καὶ παραστρατοπεδεύουσι τοῖς Ῥωμαίοις. τέως δὲ τὸ συνὸν τῷ βασιλεῖ στρατεύμα εἰς τὸ πρὸ τῆς πόλεως πεδῖον παραγενόμενοι αἰφνιδίως μὴδὲν προσδοκοῦσι τοῖς πολεμίοις ἐμπίπτουσι, καταλαμβάνουσι δὲ ἔξω τειχῶν τὴν ἐνόπλιον παιδείαν γυμναζομένους ἄνδρας εἰς ὀκτακισχιλίους καὶ πεντακοσίους ἀριθμουμένους, οἵτινες ἐπὶ χρόνον τινὰ ἀντισχόντες, εἴτα καταπονηθέντες ἔφευγον. καὶ οἱ μὲν ἀκλεῶς ἀνηρέθησαν, οἱ δὲ εἰς τὴν πόλιν διασώζονται. ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐπράττετο, οἱ ἔνδον ὄντες τῆς πόλεως Σκύθαι, τὴν ἀπρόοπτον ἐπέλευσιν αἰσθόμενοι τῶν Ῥωμαίων καὶ τὴν πρὸς τοὺς σφετέρους συμπλοκὴν, ἕκαστος, ὡς ὁ καιρὸς ἐδίδου, τὸ προστυχὸν λαμβάνοντες ὄπλον ἐξήσσαν εἰς βοήθειαν. οὐς συναντῶντες οἱ Ῥωμαῖοι ἀσύντακτον καὶ διεσπασμένην τὴν πορείαν ποιοῦντας ἔκτεινον. διὸ μὴδ' ἀντισχεῖν κἂν ἐπὶ μικρὸν χρόνον δυνηθέντες κλίνουσιν εἰς φυγὴν. προδραμόντων δὲ τῶν ἰπέων τῆς Ῥωμαίων φάλαγγος καὶ τὴν ἐς τὴν πόλιν φέρουσαν ἐπιτειχισάντων, ἀνὰ τὸ πεδῖον ἐσκεδασμένοι φεύγοντες καὶ καταλαμβανόμενοι ἀνηροῦντο, ὡς ἅπαντα τὰ ὀμαλὰ πληρωθῆναι νεκρῶν, ζωγρίας δὲ ἄλῶναι ἀριθμοῦ κρείττους. Σφάγγελος δὲ ὁ πάσης τῆς ἐν Πρερσθλάβᾳ στρατιᾶς ἐξηγούμενος (ἐτάττετο δὲ δευτέρος μετὰ τὸν Σφενδοσθλάβον ἐν Σκύθαις) καὶ περὶ αὐτῆς, ὡς εἰκός, δεῖσας τῆς πόλεως, τὰς πύλας ἀποκλείσας καὶ μοχλοῖς ἐξασφαλισάμενος ἄνεισιν εἰς τὸ τεῖχος καὶ παντοίοις βέλεσι καὶ λίθοις τοὺς ἐπιόντας Ῥωμαίους ἡμύνετο. νύξ μὲν οὖν ἐπιγενομένη διέλυσε τὴν πολιορκίαν, ἔωθεν δὲ ὁ πρόεδρος Βασίλειος ἀνεφάνη μετὰ τοῦ κατόπιν παντὸς πλήθους. καὶ ὁ βασιλεὺς τῆ τούτου ἐλεύσει περιχαρῆς γενόμενος ἄνεισιν ἐπὶ τινος γεωλόφου, ὡς εἶη τοῖς Σκύθαις καταφανῆς, τὰ δὲ πλήθη ἐς ταῦτο συνελθόντα ἐκύκλουν τὴν πόλιν. ὡς δὲ πολλὰ τοῦ βασιλέως παρακαλοῦντος ἐνδοῦναι τῆς ἐνοστάσεως καὶ μὴ ἄρδην ἀπολωλέναι οὐκ ἐπέιθοντο κατιέναι τοῦ τεύχους, θυμοῦ δικαίου πλησθέντες οἱ Ῥωμαῖοι εἰχοντο τῆς πολιορκίας, τόξοις τε τοὺς ἄνωθεν εἰργοντες καὶ κλίμακας τοῖς τεύχεσι προσερείδοντες. καὶ τις στρατιώτης γεννάδας, Ξίφος τῆ δεξιᾷ κατέχων καὶ τῆ

pozorem spełnienia poselstwa, a w rzeczywistości zamierzając szpiegować poczynania Rzymian. Ponieważ krzyczeli, iż cierpią niesprawiedliwości, cesarz nakazał im obejść cały obóz i obejrzeć oddziały (nie miał bowiem złudzeń co do przyczyny przybycia). Gdy obeszli już i przejrzeni wszystko nakazał, by swobodnie odeszli i przekazali swemu przywódcy, że cesarz Rzymian będzie z nim walczył wzmocniony świetnie wyszkoloną i karną armią. Tak odprawił posłów, następnie zaś sam wziął dobrze wyposażone jednostki (około 5 tysięcy piechoty, 4 tysiące jazdy), pozostałemu wojsku polecił podążać powoli z Bazylim parakoimomenem¹¹⁶. Przekroczył niespodziewanie Hemos, wkroczył do kraju nieprzyjaciela i rozbił obóz pod Wielkim Presławiem, w którym znajdowały się siedziby cara Bułgarów. To niespodziewane wydarzenie wprawiło Scytów w zdumienie i bezradność, Kalokyres zaś, sprawca winny obecnych nieszczęść, nie był w stanie nawet wysłuchać dźwięku trąby, chociaż tam się znajdował. Gdy się zorientował, że cesarz przybył, aby osobiście prowadzić wojnę, potajemnie opuściwszy miasto, zbiegł do obozu Rusów. Widząc go i dowiedziawszy się o przybyciu cesarza, wpadli oni w niemałe wzburzenie. Wszakże dodając sobie nawzajem otuchy, dzięki wielu stosownym słowom zachęty ogłoszonym przez Światosława, ochłonęli i wyruszywszy, rozbili obóz przy Rzymianach. Tymczasem wojsko cesarza pojawiwszy się z nienacka na równinie pod miastem, uderzyło na zupełnie zaskoczonych nieprzyjaciół: bowiem za murami spotkali około 8 i pół tysiąca mężczyzn prowadzących ćwiczenia wojskowe; wytrwali oni czas jakiś, jednak później zostali przelamani i uciekli. Jedni haniebnie zostali zabici, inni schronili się w mieście. Gdy to miało miejsce, Scytowie znajdujący się w mieście, obserwując nagły atak Rzymian oraz walkę ze swoimi: każdy, jak to możliwe, chwytając napotkaną broń, wybiegli na pomoc. Rzymianie spotkali ich, biegnących bezładnie oraz w rozproszeniu, i wybili: ponieważ nie zdołali oni przeciwstawić się nawet przez krótki czas, rzucili się do ucieczki. Skoro oddział rzymskiej jazdy wysunął się do przodu, zamykając dostęp do miasta, to uciekinierzy rozproszyli się po równinie, lecz dopadnięto ich i wybito, tak że wszystkie pola pokryły się zwłokami, a jeszcze więcej ludzi pojmano. Sfangelos zaś¹¹⁷, dowódca wojska w Presławiu (wyznaczony został wśród Scytów na drugiego po Światosławie), jak można sądzić w obawie o miasto, zamknął bramy,

¹¹⁶ Wiosna 971 r. Źródła są zgodne co do tego, że Bazyl był synem niewolnicy. Jednak jedno z nich, późna kronika bliżej nieznanego Joela precyzuje, iż niewolnica była Bułgarką (Bonn, s. 58. 1-2): „...ἔτι δὲ καὶ Βασιλείον τὸν ἐκ δούλης Βουλγάρως ἀποτεχθὲν τῷ Ρωμανῷ τῷ γέροντι...”.

¹¹⁷ Sfangelos, tzn. Sweneld to ważna postać pochodzenia wareskiego w elicie państwa kijowskiego, por. Andrzej P o p p e, *Ze studiów nad najstarszym dziejopisarstwem ruskim I: Sweneld – ojciec Mściszycy, czy Sweneld – ojciec zemsty*. „Studia Źródłoznawcze” 16 (1971), s. 85-102.

λαιᾶ ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τὴν ἀσπίδα προβεβλημένος, πρῶτος διὰ μιᾶς τῶν κλιμάκων ἀναρριχώμενος, καὶ τῇ μὲν ἀσπίδι τὰς βολὰς ἀποκρουόμενος, τῷ δὲ ξίφει τοὺς ἐπιόντας καὶ κωλύοντας ἀμυνόμενος, ἄνεισι διὰ τῶν ἐπάλλξεων, καὶ τοὺς ἐκέϊσε πάντας διασκεδάσας ἄδειαν ἀνόδου τοῖς κατόπιν παρέσχετο. ὄν μιμησάμενος ἄλλος καὶ αὐτὸς ἄλλος καὶ πολλοὶ ἕτεροι. καὶ συνασπισμοῦ γενομένου οἱ Σκύθαι κατισχυόμενοι ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν τειχῶν κατεκρήμνιζον. πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι Ῥωμαῖοι κατὰ ζῆλον τῶν προτέρων καὶ ἐν διαφόροις τόποις διὰ κλιμάκων ἀνέβαινον εἰς τὸ τεῖχος. καὶ τῶν Σκυθῶν θορυβουμένων ἔλαθόν τινες ἀμογητὶ πρὸς τὰς πύλας ἐλθεῖν, καὶ ταύτας ἀναπετάσαντες εἰσήγον τὸ στράτευμα. καὶ τοῦτον τὸν τρόπον τῆς πόλεως ἀλούσης, οἱ μὲν Σκύθαι ἀνὰ τοὺς στενωποὺς φεύγοντες καὶ καταλαμβανόμενοι ἀνηροῦντο, γυναῖκες δὲ καὶ παιδιά ἠχμαλωτίζοντο. ἕάλω δὲ καὶ Βορίσης ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων ἅμα γυναικὴ καὶ τέκνοις, ἔτι τὰ παράσημα φέρων τῆς βασιλείας καὶ εἰς βασιλέα ἀπήχθη. τούτῳ δὲ ὁ βασιλεὺς φιλανθρώπως ἐχρήσατο, αὐτὸν τε βασιλέα Βουλγάρων ἀποκαλῶν, καὶ πάντας τοὺς ἀλισκομένους Βουλγάρους ἀνέτους ἀφίεις καὶ ἐλευθέρους, ὅπῃ καὶ βούλοιντο, ἀπιέναι, οὐκ ἐπὶ δουλείᾳ φάσκων Βουλγάρων, ἀλλ' ἐπ' ἐλευθερίᾳ μᾶλλον ἀφίξεσθαι, Ῥῶς δὲ μόνους γινώσκειν ἐχθροὺς καὶ τούτοις χρῆσθαι ὡς πολεμίοις.

Οἱ δὲ τῶν Σκυθῶν γενναιότεροι ὀχύρωμά τι κατελιφότες ἐντὸς τῶν τῆς πόλεως βασιλείων, ὀκτακισχίλιοι τὸν ἀριθμὸν, ἐπὶ τινα χρόνον ἐλάνθανον καὶ πολλοὺς τῶν καθ' ἱστορίαν ἐκέϊσε γενομένων, ἢ σκύλων ἀρπαγὴν ἀσυμφανῶς κρατοῦντες ἀπέκτεινον. οὐ γνωσθέντος τῷ βασιλεῖ στρατὸς ἐπ' αὐτοὺς ἐπέσπευτο ἀξιόμαχος. ὀκνηρῶς δὲ εἶχον οἱ πεμπόμενοι καὶ τῆς πολιορκίας ἐδειλίων ἀποπειρᾶσθαι, οὐκ ἐπειδὴ τοὺς Ῥῶς ἐφοβοῦντο, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ τόπος ὀχυρὸς ἦν καὶ ἀνάλωτος. καὶ τοῦτο δὲ ὁ βασιλεὺς εὐχερῶς διελύσατο, τὰ ὄπλα λαβῶν καὶ πεζὸς ἔμπροσθεν τῶν ἄλλων προπορευόμενος· τοῦτο γὰρ ἰδόντες οἱ στρατιῶται ἄθροοὶ τὰ ὄπλα λαβόντες ἔθεον, ἕκαστος τὸν βασιλέα προλαβεῖν ἐπιγόμενοι, καὶ μετὰ βοῆς καὶ ἀλαλαγμοῦ τῷ φρουρίῳ προσβάλλουσιν. ἐκθύμως δὲ τῶν Ῥῶς ὑπομενόντων τὴν πολιορκίαν, πῦρ εἰς πολλὰ μέρη ὑφάψαντες, οὕτω τοὺς ἀνθισταμένους κατηγωνίσαντο. μὴ στέγοντες γὰρ τὴν τοῦ πυρὸς δύναμιν καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν χεῖρα, ἕκαστος ἑαυτὸν κρημνίζοντες ἀπεδίδρασκον. καὶ πολλοὶ μὲν ἀνήλωντο τῷ πυρὶ, πολλοὶ δὲ κρημνιζόμενοι ἀπώλοντο, τοὺς δὲ λοιποὺς μάχαιρα καὶ αἰχμαλωσία διεδέξαντο. καὶ ἡ μὲν πόλις τοῦτον ἕάλω τὸν τρόπον, ἐν δυσὶν ὄλαις ἡμέραις μὴ ἀντισχοῦσα. ταύτην δὲ ἀλούσαν ἀνακτησάμενος ὁ βασι-

¹¹⁸ Bazyli parakoimomenos, mianowany proedrosem („πρόεδρος”). To nowy tytuł – wysoka godność senatorska – wprowadzony przez Nikefora Fokasa.

wzmocnił je zasuwami, i wszedłszy na mury wszelkimi pociskami i kamieniami raził podchodzących Rzymian. Zapadająca noc przerwała oblężenie. Rano pojawił się na tyłach z całą armią proedros Bazyl¹¹⁸. Cesarz ucieszył się tym przybyciem, wszedł na jakieś wzgórze, tak że był widoczny dla Scytów, a połączone teraz jednostki otoczyły miasto. Mimo, że cesarz długo przekonywał, by przerwali opór i wszyscy nie zginęli, to oni nie chcieli zejść z murów. Rzymianie, natchnieni poczuciem słuszności, przystąpili do oblężenia; z łuków razili ludzi na górze i przystawiali drabiny do murów. Pewien mężny żołnierz, dzierżąc w prawej ręce miecz, a lewą wznosząc nad głowę tarczę, pierwszy wspiał się po jednej z drabin. Tarczą odbijając pociski, mieczem odpierając podchodzących i stojących na przeszkodzie, przeszedł przez blanki, i wszystkich tam obecnych rozniósł, oczyszczając przez to drogę dla ludzi z tyłu¹¹⁹. W jego ślady poszedł kolejny, jeszcze następny i wielu innych. Walki w zwarciu Scytowie nie wytrzymali i sami się spychali nawzajem z murów. Sami zresztą liczni Rzymianie rywalizowali o pierwszeństwo, w różnych miejscach wdrapując się po drabinach na mur. Scytowie byli w takiej rozsypance, że niektórzy Rzymianie bez trudu ich wyminęli i dotarli do bram; otworzywszy je, wpuścili armię. Po zdobyciu w ten sposób miasta, Scytowie uciekający w uliczki, zostali przejęci i zabici; kobiety zaś i dzieci wzięto do niewoli¹²⁰. Został także pojmany z żoną i dziećmi car Bułgarów Borys. Gdy doprowadzono go do cesarza, miał jeszcze na sobie insygnia władzy carskiej. Cesarz zaś potraktował go życzliwie, nazywając cesarzem Bułgarów, a wszystkich pojmanyh Bułgarów odesłał swobodnych i wolnych, aby poszli dokąd zechcą mówiąc, że przybył nie w celu zniewolenia Bułgarów, lecz ich wyzwolenia. Natomiast za jedynych nieprzyjaciół uznaje Rusów i traktuje ich jak wrogów.

Mężniejsi spośród Scytów, w liczbie ośmiu tysięcy, wzniesli umocnienie wewnątrz pałacu w mieście, trzymali się jakiś czas i wielu, którzy pojawili się tam na przeszpiegi, czy dla zdobycia łupów, pokonawszy z zaskoczenia¹²¹ zabili. Gdy cesarz się o tym dowiedział, wysłał przeciw nim silny oddział. Poślani niechętnie, tchórząc nie podeszli do szturm; nie dlatego, że bali się Rusów, ale że miejsce było umocnione i nie do zdobycia. Cesarz to wszakże łatwo rozwiązał, wdziawszy zbroję i pieszo osobiście wyruszywszy przed innymi. Widząc to, pobiegli wszyscy żołnierze chwytając za broń, każdy starał się prześcignąć cesarza, z wielkim krzykiem i wrzaskiem uderzyli na twierdzę. Rusowie dzielnie odpierali szturm, lecz gdy

¹¹⁹ Leon Diakon podaje jego imię: to Teodosios Mesonyktes z Anatolikon, zob. s. 135-136 (Bonn).

¹²⁰ 13 kwietnia 971 r.

¹²¹ Słowo tak rzadkie, iż znalazło się w leksykonie *Suda*, a 4277.

λεὺς καὶ φρουρὰν ἀξιόλογον ἐπιστήσας, καὶ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐπιτήδεια δαψιλῶς παρασκευασάμενος, καὶ τὴν τῆς ἀγίας ἀναστάσεως τελέσας ἡμέραν, καὶ ἐξ ἑαυτοῦ Ἰωαννοῦπολιν μετονομάσας τὴν πόλιν, τῇ ἐπαύριον τῆς ἐπὶ τὸ Δορόστολον, ὃ καὶ Δρίστρα καλεῖται, εἶχετο πορείας.

Ὁ δὲ Σφενδοσθλάβος τὴν τῆς Περσθλάβας πυθόμενος ἄλωσιν ἐς ταραχὴν ἐνέπεσεν, ὡς εἰκός, οὐ μὴν γε καὶ τοῦ φρονήματος καθυφῆκεν, ἀλλὰ παραθαρύνας τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ νῦν μᾶλλον ἀγαθοὺς ἄνδρας ἀναφανῆναι παρακαλέσας, τᾶλλά τε, ὡς ἐνῆν, καταστησάμενος, καὶ πάντας, οὓς εἶχεν ἐν ὑποψία τῶν Βουλγάρων, ἀμφὶ τοὺς τριακοσίους ὄντας τὸν ἀριθμὸν, ἀνελὼν, ἔξισει κατὰ Ῥωμαίων. ὁ δὲ βασιλεὺς τὰς ἐν τῇ παρόδῳ πόλεις ἐλὼν καὶ στρατηγούς αὐταῖς ἐπιστήσας πολλά τε φρουρία καὶ πολίσματα ἐκπορθήσας καὶ τοῖς στρατιώταις εἰς ἀρπαγὴν δεδωκώς, εἶχετο τῆς ὁδοῦ. τῶν δὲ σκοπῶν ἦκειν φρασάντων Σκύθας τινάς, λαὸν ἐπίλεκτον ἐκπέμπει. Θεόδωρόν τε τὸν ἐκ Μισθείας αὐτῶν τῷ πλήθει ἀρχηγὸν ἐπιστήσας προηγείσθαι ἐπέσκηψε τοῦ στρατοῦ κατασκοπεῖν τε τὸ πλῆθος τῶν ἐναντίων καὶ αὐτῶ διδόναι γνῶσιν, εἰ προχωροῖη δέ, καὶ διάπειραν τῆς αὐτῶν ἰσχύος ἀκροβολισάμενον εἰληφέναι. αὐτὸς δὲ κατόπιν εἶπετο ξυνταγμένος μετὰ πάσης τῆς στρατιᾶς. οἱ σὺν τῷ Θεοδώρῳ γοῦν ἐπέειπερ εἰς χεῖρας ἤλθον τοῖς πολεμίοις, ἐμπίπτουσι τούτοις ῥαγδαῖοι. οἱ δὲ Ῥῶς ἐνέδραν εὐλαβηθέντες πρόσω μὲν οὐκέτι ἐχώρουν, πολλῶν δὲ πληγέντων καὶ τινῶν δὲ πεσόντων ἐκκλίναντες ἐς τὰ πλησίον σκεδάννυνται ὄρη καὶ τὰς ἐκεῖσε νάπας βαθείας καὶ ἀμφιλαφεῖς τυγχανούσας, καὶ διὰ τῆς ὄρεινῆς ἐπὶ τὴν Δρίστραν ἐπανασφίζονται. ἦσαν δὲ τὸ πλῆθος οὗτοι ἑπτακισχίλιοι, οἱ δὲ τούτοις συμπλακέντες καὶ τρεψάμενοι Ῥωμαῖοι τὸν ἀριθμὸν τριακοῖοι. ἐνωθέντες δ' οἱ Σκύθαι τῷ Σφενδοσθλάβῳ, καὶ τοῦτον ἐκείθεν ἀναστήσαντες μετὰ παντὸς τοῦ στρατοῦ, πρὸ δώδεκα τοῦ Δοροστόλου μιλίων αὐλίζονται, ἐς τριακοσίας καὶ τριάκοντα χιλιάδας ἀριθμούμενοι καὶ τὸν βασιλέα ἐπιόντα ἐκθύμως καὶ ῥωμαλέως ἐκδεχόμενοι. οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ταῖς ἐξ ὑπογούου νίκαις γαυρούμενοι καὶ τὴν τὰ πάντα κρῖναι μέλλουσαν μάχην προσεκδεχόμενοι, εἰδότες δ', ὅτι καὶ θεὸν συλλήπτορα ἔξουσιν, οὐ τοῖς ἀδίκων χειρῶν ἄρχουσι φιλοῦντα, ἀλλὰ τοῖς ἀδικουμένοις διὰ παντὸς ἐπαρηγγεῖν, οὐ μόνον οἱ εὐψυχότεροι, ἤδη δὲ καὶ οἱ καταπληγες καὶ μαλακοὶ τὰς ψυχὰς πρόθυμοι καὶ θαρραλέοι ἐγίνοντο καὶ πρὸς τὴν συμπλοκὴν λίαν ἐσφάδαζον. εἰς ὅψιν δὲ τῶν στρατευμάτων ἀλλήλοις γενομένων καὶ λόγοις παρακλητικοῖς τοῦ τε βασιλέως καὶ τοῦ Σφενδοσθλάβου τοὺς οἰκείους ἐπιρρωσάντων καὶ τὰ τῷ καιρῷ πρόσφορα παρακελευσαμένων, ὡς αἱ σάλπιγγες τὸ ἐνυάλιον ἤχησαν, συρρήγγυνται ἀλλήλοις τὰ πλήθη τὴν αὐτὴν ἔχοντα προθυμίαν. καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην προσβολὴν οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ ῥύμης ἐπενεχθέντες σφοδρᾶς καὶ πολλοὺς καταβαλόντες τὰς βαρβαρικὰς

podłożono z wielu stron ogień, to zostali złamani przez przeciwników. Nie mogąc sprostać sile ognia i rzymskiej ręki, każdy z osobna skakając, uciekał. Wielu zginęło w ogniu, wielu zabiło się spadając, a pozostałych spotkał miecz i niewola. W taki to sposób miasto zostało wzięte, nie utrzymawszy się nawet przez całe dwa dni. Już zdobyte cesarz odbudowawszy, ustanowił silną załogę, dostatecznie wyposażywszy w niezbędne do życia środki. Obchodząc dzień świętego Zmartwychwstania, zmienił po sobie nazwę miasta na Ioannoupolis, a następnego dnia udał się do Dorostolonu, zwanego też Dristrą¹²².

Światosław, dowiedziawszy się o zdobyciu Presławia, wpadł we wzburzenie – co zrozumiałe – nie zmienił jednak zamysłu, lecz zachęciwszy ludzi ze swego otoczenia zarządał, aby okazali się teraz jeszcze lepszymi mężczyznami. Inne rzeczy przygotował jak należało, a zabiwszy wszystkich Bułgarów, wobec których miał podejrzenia, w liczbie około trzystu¹²³, wyruszył przeciwko Rzymianom. Cesarz zaś, zajmując na trasie przemarszu miasta, mianował w nich strategów, spłądrował wiele twierdz i miejscowości, a oddawszy żołnierzom na łup, wyruszył w drogę. Gdy zwiadowcy przekazali, że przybyli jacyś Scytowie, wysłał doborowy oddział. Ustanowiwszy dowódcą nad większością sił Teodora z Misthei¹²⁴, powierzył mu dowodzenie armią, jak też śledzenie sił przeciwników oraz, aby go poinformował, gdyby wysunął się do przodu i poddał ich siłę próbie ostrzału. Sam zaś postępował z tyłu z całym wojskiem w szyku bojowym. Żołnierze Teodora, kiedy wpadli w ręce¹²⁵ nieprzyjaciół, uderzyli na nich rozszalali. Rusowie wskaże, mając się na baczności przed zasadzką, nie wychodzili do przodu, a ponieważ było wielu rannych i poległych, wycofując się, rozproszyli się w pobliskich górach i tamtejszych głębokich, gęsto zarośniętych dolinach; po przejściu terenów górzystych ponownie schronili się w Dristrze. Wojsko ich liczyło około siedmiu tysięcy, a Rzymian, którzy z nimi walczyli i zwyciężyli, trzystu. Scytowie, którzy połączyli się ze Światosławem i tam postawili całe wojsko wraz z nim w stan gotowości, rozbili obóz 12 mil¹²⁶ od Dorostolonu; w liczbie 330 tysięcy, odważnie i mężnie oczekiwali na-

¹²² Pod Dorostolonem wojska rzymskie były już 23 kwietnia 971 r. Na temat walk zob. ostatnio Stamatina McGrath, *The Battles of Dorostolon (971): Rhetoric and Reality*, [w:] T.S. Miller, J. Nesbitt (eds), *Peace and War in Byzantium*. Washington 1995, s. 152-164.

¹²³ Represje Światosława wobec elity bułgarskiej, które miały mieć charakter prewencyjny, tylko ułatwiły później podporządkowanie Bułgarii Cesarstwu, por. Leon Diakon, VIII 9, przyp. 41.

¹²⁴ Teodor z Misthei, por. Seibt, *op. cit.*, s. 33. Mistheia, dzis. Beyhehir, TIB 4, s. 205-206; por. Ramasa, *The Historical Geography...*, s. 332-333.

¹²⁵ Wyrażenie idiomatyczne: „walczyć z kimś”, „napotkać kogoś, ale we wrogim zamiarze” itp.

¹²⁶ Milion: miara długości, przeważnie wynosiła 1574,16 m, zob. E. Schilbach, *Byzantinische Metrologie*. München 1970, s. 32-36.

τάξεις κατέσεισαν· οὐ μὴν γε καὶ ὑπαγωγή τῶν ἐναντίων ἐγένετο, οὔτε τῶν Ῥωμαίων λαμπρὸς διωγμός, ἀλλ' ἐπιρρώσαντες πάλιν ἑαυτοὺς οἱ Σκύθαι αὐθις ἐπῆλθον μετ' ἀλαλαγμοῦ τοῖς Ῥωμαίοις. καὶ μέχρι μὲν τινος ἰσοπαλῆς ἦν ὁ ἀγών, ἤδη δὲ περὶ δειλὴν ὄψιαν τῆς ἡμέρας οὐσης οἱ Ῥωμαῖοι παρακαλέσαντες ἀλλήλους καὶ τρόπον τινὰ στομώσαντες ταῖς παραινέσεσιν ἐπέβρισαν τῷ εὐωνύμῳ κέρατι τῶν Σκυθῶν καὶ πολλοὺς τῷ ἀνυποστάτῳ κατέβαλον τῆς ὁρμῆς. συνισταμένων δὲ τῶν Ῥῶς ἐπὶ τὸ πεπονηκός, τῶν περὶ αὐτὸν ὁ βασιλεὺς εἰς ἐπικουρίαν ἐκπέμπει τινάς, κατόπιν δὲ καὶ αὐτὸς εἶπετο ἀνακεκαλυμμένοις τοῖς παρασήμοις τῆς βασιλείας, τὸ δόρυ διηγκωνισμένος τὸν τε ἵππον κεντρίζων θαμὰ καὶ τῇ βοῇ διεγείρων τοὺς στρατιώτας. ἀγῶνος δὲ καρτεροῦ συστάτος καὶ πολλὰς μετακλίσεις δεξαμένης τῆς μάχης (δυσκαίδεκα γάρ φασι τροπὰς δέξασθαι τὸν ἀγῶνα) μόλις οἱ Ῥῶς ἀπειρηκότες πρὸς τοὺς κινδύνους ἀκόσμῳ φυγῇ πρὸς τὸ πεδῖον ἐσκίδναντο. οἷς οἱ Ῥωμαῖοι ἐπόμενοι τοὺς καταλαμβανομένους ἀνήλισκον. ἔπεσον οὖν πολλοί, καὶ πλείους ἐάλωσαν, ὅσοι δὲ διαδρᾶναι τὸν κίνδυνον ἴσχυσαν, εἰς τὸ Δορόστολον διασώζονται.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τὰ ἐπινίκια θύσας τῷ καλλινίκῳ μάρτυρι Γεωργίῳ (ἦν γὰρ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς αὐτοῦ μνήμης συρράξας τοῖς πολεμίοις) τῇ ἐπιούσῃ καὶ αὐτὸς τῆς πρὸς τὸ Δορόστολον ἤψατο, ἐκείσε τε γενόμενος στρατοπεδεῖαν ἐπήξατο ὄχυράν. οὐ μὲντοι γε καὶ πολιορκίας ἤψατο, δεδιώς, μὴ πως ἀφυλάκτου τοῦ ποταμοῦ τυγχάνοντος* ἀποδρᾶσαι μετὰ τῶν νηῶν δυνηθεῖεν οἱ Ῥῶς, αὐλισάμενος δὲ προσέμενε τὸν Ῥωμαϊκὸν στόλον. ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὁ Σφενδοσθλάβος οὖς κατεῖχε** ζωγρίας Βουλγάρους, ἀμφὶ τὰς εἴκοσι χιλιάδας ἀριθμουμένους, σιδηροπέδαις καὶ ἄλλοις δεσμοῖς ἠσφαλίσατο, ἐπάναστασιν φοβηθεὶς καὶ πρὸς ὑποδοχὴν ἠῦτρεπίζετο τῆς πολιορκίας. ἤδη δὲ καὶ τοῦ στόλου καταλαβόντος ἐπεχειρεῖ τῇ τειχομαχίᾳ ὁ βασιλεὺς, καὶ πολλάκις ἐπεκδραμόντας τοὺς Σκύθας ἐτρέψατο. μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν σκεδασθεῖσι τοῖς Ῥωμαίοις εἰς ἄριστον περὶ δειλὴν ὄψιαν οἱ βάρβαροι, εἰς δύο διαιρεθέντες μέρη, ἵππεις καὶ πεζοὶ ἐκ πυλίδων δύο τῆς πόλεως, τῆς τε κατὰ ἀνατολὰς, ἦν φρουρεῖν ἐτέτακτο Πέτρος ὁ στρατοπεδάρχης μετὰ Θρακῶν καὶ Μακεδόνων, καὶ τῆς πρὸς δύσιν, ὅπου Βάρδας ὁ Σκληρὸς μετὰ τῶν ἐφῶν δυνάμεων τὴν φυλακὴν ἐπετέτραπτο, ἐξῆλθον παραταξάμενοι, τότε πρῶτον φανέντες ἔφιπποι. τὰς γὰρ προηγησαμένας μάχας πεζοὶ διηγωνίσαντο. οὖς εὐρῶστως οἱ Ῥωμαῖοι δεξάμενοι ἐκθύμως ἐμάχοντο. καὶ μέχρι πολλοῦ ἰσοτάλαντος ἦν ὁ ἀγών. τέλος δὲ τῇ σφετέρῃ ἀρετῇ Ῥωμαῖοι τρέπουσι τοὺς βαρβάρους καὶ πρὸς τείχος συγκλείουσι,

* Koniektura w miejscu oczywistego błędu drukarskiego.

** Jw.

dejsca cesarza. Rzymianie zaś, podniesieni na duchu niedawnymi zwycięstwami, myśleli już o bitwie, która – ich zdaniem – powinna o wszystkim rozstrzygnąć. Wiedzieli przy tym, że mają Boga za sprzymierzeńca, który nie jest życzliwy władcóm o nieczystych rękach, lecz zawsze przychodzi z pomocą skrzywdzonym. Tak, że nie tylko nabrali większej odwagi, lecz również słabi na duchu stali się dzielni i mężni, bardzo garnęli się do starcia. Kiedy wojska stanęły naprzeciwko siebie na odległość wzroku, a cesarz i Światosław wsparli swoich słowami zachęty i wydali stosowne do chwili polecenia, gdy trąby¹²⁷ dały sygnał bojowy, wojska uderzyły na siebie z równym zapałem. W pierwszym uderzeniu Rzymianie natarli z wielką siłą, wielu powalili i rozbili szyki barbarzyńskie. Nie doszło jednak ani do odwrotu przeciwników, ani do zdecydowanego pościgu Rzymian. Natomiast Scytowie, ponownie zagrzewając się wzajemnie krzykiem, ruszyli na Rzymian. Do pewnego momentu walka była wyrównana, ale gdy zbliżał się wieczór Rzymianie, dodawszy sobie wzajemnie odwagi i umocnwszy się w jakiś sposób zachętami, uderzyli na lewe skrzydło Scytów i wielu powalili z niepohamowaną siłą. Gdy w krytycznym miejscu zjawili się Rusowie, cesarz wysłał kilku ze swego otoczenia jako wsparcie, sam zaś podążał na tyłach, odsłaniając symbole władzy cesarskiej, z włócznią w ręce, pobudzając konia i okrzykiem zagrzewając żołnierzy. Rozgorzała straszna walka i bitwa miała wiele zwrotów akcji (mówią, że było dwanaście przesileni w walce), a Rusowie z trudem znosząc niebezpieczeństwa, w bezładnej ucieczce rozproszyli się na równinie. Ścigając ich, Rzymianie zabijali schwytych. Wielu zatem poległo, a jeszcze liczniejszych wzięto do niewoli. Ci, którzy zdołali uniknąć niebezpieczeństwa, schronili się w Dorostolon.

Cesarz złożywszy dary dziękczynne zwycięskiemu męczennikowi Jerzemu (albowiem to w dniu jego święta starł się z wrogami)¹²⁸, a nazajutrz sam udał się pod Dorostolon, gdzie założył umocniony obóz. Nie przystąpił jednak do oblężenia w obawie, by w sytuacji, gdy rzeka byłaby niestrzeżona, Rusowie nie zdołali uciec statkami, dlatego w obozie oczekiwał na rzymską flotę. Tymczasem Światosław skuł Bułgarów, których wzięto do niewoli (a było ich około 20 tysięcy), okowami na nogi i innymi więzami w obawie przed buntem¹²⁹ i przygotowywał się na nadej-

¹²⁷ Por. West, *op. cit.*, s. 134-136.

¹²⁸ Oczywiście mowa tu o św. Jerzym, jednym z najważniejszych świętych w tradycji wschodniej (Megalomartyr), którego święto przypada na 23 kwietnia. Widzimy tu propagandową grę: cesarz odniósł zwycięstwo w dzień św. Jerzego, patrona żołnierzy! Na temat wątków literackich zob. wciąż podstawowe: Karl Krumbacher, *Der heilige Georg in der griechischen Überlieferung*. München 1911.

¹²⁹ Zapewne to także forma represji wobec Bułgarów; może są to ci sami jeńcy, o których pisze Leon Diakon (VIII 9).

πολλῶν κἀν τῷ ἀγῶνι τῷδε πεσόντων, καὶ μᾶλλον ἵππέων, μηδενὸς δὲ τῶν Ῥωμαίων τραυματισθέντος, ἀλλ' ἡ μόνων ἵππων πεσόντων τριῶν. οὕτω δὲ θραυσθέντες οἱ βάρβαροι καὶ εἰσὼ τεῖχους συνελαθέντες νυκτὸς ἐπιγενομένης διενυκτέρευον ἄργυρνοι καὶ τοὺς ἐν τῇ μάχῃ πεσόντας ἀπωλοφύροντο ἀγρίους καὶ φρικώδεσιν ὄδουρμοις, ὡς δοκεῖν τοὺς ἀκούοντας θηρίων εἶναι βρυχηθμούς καὶ ὠρυγὰς, ἀλλ' οὐ θρήνους ἀνθρώπων καὶ οἰωγὰς. ἡμέρας δὲ ἄρτι διαγελώσης πάντας τοὺς ἐν τισὶ φρουρίοις ἐς φυλακὴν ἐσκεδασμένους ἀνεκαλοῦντο ἐς τὸ Δορόστολον, καὶ ταχέως ἤκον μετακληθέντες. καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ ἀνειληφῶς ὄλην τὴν δύναμιν ἤλθεν εἰς τὸ πρὸ τῆς πόλεως πεδίον καὶ πρὸς πόλεμον ἠρέθιζε τοὺς βαρβάρους. ἐπεὶ δὲ μὴ ἐξήεσαν, εἰς τὴν στρατοπεδείαν ὑποστρέψας ἡσυχίαν ἤγε καὶ προσῆλθον αὐτῷ πρέσβεις ἐκ Κωνσταντείας καὶ τῶν ἄλλων φρουρίων τῶν πέραν ἰδρυμένων τοῦ Ἰστροῦ, ἀμνηστίαν κακῶν αἰτούμενοι καὶ ἑαυτοὺς ἐγχειρίζοντες σὺν τοῖς ὀχυρώμασιν. οὗς προσηνῶς δεξάμενος ἀπέστειλε τοὺς παραληψομένους τὰ φρούρια καὶ στρατιὰν ἀποχωρῶσαν εἰς τὴν αὐτῶν φυλακίην. ἤδη δὲ ἐσπέρας καταλαβούσης τὰς πάσας πύλας τῆς πόλεως ἀναπετάσαντες οἱ Ῥῶς, πολλῶ τῶν προτέρων πλείονες ὄντες, ἐπιτίπτουσι τοῖς Ῥωμαίοις ἀνεπίστως διὰ τὴν νύκτα διάγουσι· καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην συμβολὴν ἔδοξαν προτερῆσαι, μετὰ μικρὸν δὲ ὑπερέσχον Ῥωμαῖοι. ὡς γὰρ συνέβη πεσεῖν τὸν Σφάγγελον ἠρωϊκῶς ἀγωνιζόμενον, συνεχύθησαν τῇ τοῦ πεσόντος στερήσει καὶ τὰς ὀρμὰς ἐχαυνώθησαν. ὅμως ἀνένδοτοι παρ' ὄλην τὴν νύκτα διέμειναν καὶ τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν μέχρι σταθηρᾶς μεσημβρίας. τότε δὲ τοῦ βασιλέως δύναμιν πεπομφότος ἐφ' ᾧ τοῖς βαρβάροις ἀποκλείσει τὴν εἰς τὴν πόλιν εἴσοδον, γνόντες οἱ Ῥῶς αὐτίκα ἐκλιναν εἰς φυγὴν, καὶ τὰς πρὸς τὴν πόλιν εἰσόδους ἐπιτετειχισμένας εὐρόντες ἔφευγον διὰ τοῦ πεδίου καὶ καταλαμβανόμενοι ἀνηροῦντο. ὁ δὲ Σφενδοσθλάβος νυκτὸς ἐπιγενομένης διώρυγι βαθεῖα τὸ τῆς πόλεως ἐστεφάνωσε τεῖχος, ἵνα μὴ εὐχερῶς ἔχοιεν οἱ Ῥωμαῖοι μεθ' ὀρμῆς τῷ τῆς πόλεως τείχει πελάζειν. καὶ οὕτω τὴν πόλιν ἀσφαλισάμενος ἔγνω δεῖν εὐψυχότατα τὴν πολιορκίαν προσδέχεσθαι. ἐπεὶ δὲ τὸ πλεόν τῆς στρατιᾶς διέκειντο κακῶς ἀπὸ τῶν τραυμάτων, συνεπελάμβανε δὲ καὶ λιμός

¹³⁰ Piotr Patrikios. Urodzony w niewoli eunuch przy Nikeforze Fokasie; jako człowiek bliski przyszłemu cesarzowi wszedł do jego oikos, otrzymując prawo do używania nazwiska Fokasów. Po zostaniu cesarzem Nikefor mianował Piotra domestikosem scholon, tzn. dowódcą gwardii pałacowej, elitarnej jednostki stacjonującej w stolicy. Jako wysokiej rangi oficer Piotr brał udział w kampaniach wschodnich Fokasa. Po zamachu stanu przetrwał czystkę i służył wiernie Tzymiskesowi, czego dowodem jest właśnie kampania przeciw Światosławowi, już w stopniu stratopedarchy. W rozgorzałej po śmierci cesarza wojnie domowej zginął z rąk Sklerosów w 977 r. Por. Skyl., s. 272; Leon Diakon, s. 81-82, 106-107. Być może – choć to tylko sugestia (brak imienia) – zachowała się jego pieczęć, zob. J o r d a n o v, *Corpus of Byzantine Seals...*, I, s. 77.

ście oblężenia. Po przybyciu floty cesarz ruszył do walki na murach i wielokroć odpierał wybiegających Scytów. Jednak pewnego dnia, gdy Rzymianie rozeszli się pod wieczór na posiłek, barbarzyńcy, podzieleni na dwie części, konni i piesi, w szyku bojowym wypadli z dwu bram miasta: wschodniej, do której strzeżenia wyznaczony był Piotr stratopedarches¹³⁰ z Trakami i Macedończykami¹³¹, oraz zachodniej, gdzie straż pełnił Bardas Skleros z wojskami Wschodu. Wyszli w szyku, gdyż wówczas po raz pierwszy pojawili się konni, w poprzednich bowiem walkach walczyli pieszo. Rzymianie bili się pełni zapału, mężnie stawiając im opór. Przez długi czas walka była wyrównana. W końcu, dzięki własnej dzielności, Rzymianie odparli barbarzyńców i osaczyli przy murze; w bitwie tej wielu poległo, szczególnie konnicy, zaś nikt z Rzymian nie został ranny, jedynie trzy konie padły. Tak osłabieni i spędzeni za mury barbarzyńcy, gdy nastąpiła noc, spędzili ją bezsennie i oplakiwali poległych w bitwie w dzikich i przejmujących zawodzeniach, tak że słuchającym wydawało się, iż jest to ryk i wycie dzikich zwierząt, a nie lament żałobny i płacz ludzi¹³². O świcie zwołano do Dorostolonu wszystkich rozlokowanych jako garnizon w twierdzach; wezwani szybko przybyli. Cesarz zaś zebrawszy całe wojsko, wyszedł na równinę przed miastem i wezwał barbarzyńców do walki. Ponieważ zaś oni nie wyszli, wrócił spokojnie do obozu; a przybyli do niego posłowie z Konstantii¹³³ i innych twierdz, znajdujących się po drugiej stronie Dunaju, prosząc o amnestię win i poddając się wraz z umocnieniami¹³⁴. Przyjął ich życzliwie i wysłał ludzi

¹³¹ Tzn. temami Zachodu: Tracji i Macedonii. W późniejszym okresie (XI w.) obie armie temowe podlegały dowództwu jednego stratega.

¹³² Skylitzes chce podkreślić nie tylko to, że obyczaje Rusów są odmienne, lecz poprzez odwołanie do porównań zwierzęcych, zaznacza barbarzyństwo tych ostatnich. Użyte tu retoryczne antytezy, np. „ὠδυρή-θηρῆνος”, uniemożliwiają odniesienia do realiów. Bizantyńczycy przejęli stereotypowe spojrzenie na barbarzyńców jeszcze z czasów Pryncypatu. Dla Rzymian jedną z najbardziej uderzających cech typowego barbarzyńcy była *feritas*: „βίος θηροίδης”, czyli właśnie „zwierzęcy” sposób bycia. Literatura dotycząca rzymskiego obrazu „barbarzyńcy” jest ogromna, wszakże koncentruje się ona na czasach antycznych, kończąc właściwie omawianie źródeł na epoce Justyniana, por. Y.A. D a u g e, *Le barbare: Recherches sur la conception romaine de la barbarie et de la civilisation*. Brussels 1981. *Feritas* w ustawodawstwie teodozjańskim odnośnie do *barbari* omawia szczegółowo Michał S t a c h u r a, *Wrogowie porządku rzymskiego*. Kraków 2010, s. 94, 134-135.

¹³³ Było kilka miast o tej nazwie na Bałkanach (w tym najsłynniejsze Tomi, dzis. Konstanca). Powszechną utożsamia się z twierdzą wzmiankowaną już u Priskosa z Panion (*FHG* 4. 72.16), leżącą nieopodal Belgradu, gdzie Morawa wpada do Dunaju. Chociaż nie jest to powszechnie przyjęte, niektórzy wskazują właśnie na Tomi, zob. więcej: Emilian P o p e s c u, *Constantiana – un problème de géographie historique de la Scythie Mineure*. „BZ” 66 (1973), s. 359-382.

¹³⁴ „Ὀχύρωμα” oznacza jakikolwiek rodzaj fortyfikacji, w opozycji do „φρούριον”, które już ściśle definiuje odrębny budynek obronny: twierdzą.

ἤδη τῶν ἀναγκαίων δαπανηθέντων αὐτοῖς, καὶ μὴδ' ἔξωθεν τὰ πρὸς χρεῖαν συνεχωροῦντο αὐτοῖς εἰσκομιζέσθαι παρὰ τῶν Ῥωμαίων, νύκτα βαθεῖαν καὶ ἀσέληνον ἐπιτηρήσας ὁ Σφενδοσθλάβος, καθ' ἣν ὑετός τε ῥαγδαῖος ἐξ οὐρανοῦ κατηνέχθη καὶ χάλαζα φοβερὰ ἐπερράγη καὶ βρονταὶ καὶ ἀστραπαὶ φρικαδέστατοι, μονοξύλοις ἐμβὰς μετὰ δισχιλίων ἀνδρῶν ἔξισιν εἰς ἐπισιτισμόν. συλλεξάμενοι δὲ ὅθεν εὐπόρησεν ἕκαστος σῖτον καὶ κέγχρον καὶ εἶδη ἄλλα συνεκτικὰ τῆς ζωῆς, ἀνήγοντο διὰ τοῦ ποταμοῦ τοῖς μονοξύλοις εἰς τὸ Δοροστόλον. ἐν δὲ τῷ ἀναπλεῖν θεασάμενοι κατὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ θεράποντας οὐκ ὀλίγους τῶν στρατιωτῶν τοὺς μὲν ἵππους ποτίζοντας, τοὺς δὲ χοροτολογοῦντας, ἄλλους δὲ καὶ ξυλεύοντας, ἀποβάντες τῶν πλοίων διὰ τῆς ὕλης ἀψοφητὶ βαδίζοντες ἀδοκῆτως ἐκ τὰφανοῦς ἐμπίπτουσιν αὐτοῖς, καὶ πολλοὺς μὲν τούτων ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐπὶ τὰς πλησίον λόχμας σκεδασθῆναι ἠνάγκασαν. αὐθις δ' εἰς τὰς σκάφας ἐμβάντες καὶ οὐρίῳ φερόμενοι πνεύματι πρὸς τὸ Δοροστόλον φέρονται. τοῦτο δὲ γνωσθὲν εἰς μεγάλην ἀνίαν ἐμβάλλει τὸν βασιλέα, καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ στόλου ἐν αἰτία μεγάλη ἔσχεν, ὅτι μὴ ἐπήσθοντο τοῦ ἐκ Δοροστόλου τῶν βαρβάρων ἀπόπλου. ἐπιπέιλησε δὲ καὶ θάνατον αὐτοῖς, εἰ ἔτι ἅπαξ τοιοῦτόν τι λάθη γενέσθαι. καὶ οἱ μὲν τὰς παρ' ἐκάτερα ὄχθας τοῦ ποταμοῦ ἐτήρουν ἐπιμελῶς, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐφ' ὅλας πέντε καὶ ἐξήκοντα ἡμέρας τῇ πολιορκίᾳ χρησάμενος, καὶ καθ' ἐκάστην πολεμῶν καὶ μὴ ἀνιείς, δέον ἐνόμισε διὰ προσεδρείας καὶ λιμοῦ ἀποπειραῖσθαι τῆς πόλεως. διὸ καὶ πάντοθεν τάφροις τὰς ὁδοὺς ἀποκλείσας καὶ φυλακὰς ἐπιστήσας αὐταῖς, ὡς μὴ τις ἐξίοι τὰ ἐπιτήδεια κομίσων, ἐκάθητο ἡρεμῶν. καὶ τὰ μὲν ἐν Δοροστόλῳ ἐφέρετο τῆδε.

¹³⁵ Informacja o śmierci Swenelda w 971 r. może nie być wiarygodna, gdyż wymieniany jest on do roku 977, jako doradca władców ruskich, por. komentarz do Leona Diakona, przyp. 34.

mających przejąć twierdze oraz wojsko niezbędne do ich ochrony. Gdy już nastał wieczór Rusowie, o wiele liczniejsi niż poprzednio, otworzywszy wszystkie bramy miasta, zaatakowali Rzymian, którzy w nocy się tego nie spodziewali. I chociaż sądzili, że mają przewagę po pierwszym starciu, to jednak wkrótce przeważyli Rzymianie. A gdy padł walczący bohatersko Sfangelos¹³⁵, upadli na duchu po stracie zabitego i zaprzestali ataków. Niemniej trwali nieustępliwie całą noc i dzień następny aż do pełnego południa. Wówczas cesarz wysłał armię, aby zamknąć barbarzyńcom drogę do miasta, a Rusowie dowiedziawszy się o tym, natychmiast rzucili się do ucieczki. Gdy zaś zastali wejścia do miasta zablokowane, uciekając przez pole zostali schwytani i zabici. Światosław z nadejściem nocy otoczył mur miejski głębokim rowem, aby Rzymianie nie mogli łatwo podejść do muru podczas szturmów. Umocniwszy w ten sposób miasto wiedział, że trzeba jak najodważniej wyczekać oblężenia. Tymczasem jednak większość wojska znalazła w złym położeniu z powodu ran, dotknął ich też głód, gdyż wyczerpały się już środki do życia, ponieważ Rzymianie nie pozwalali, by zaopatrywali się w nie z zewnątrz. Dlatego Światosław, wyczekawszy na głęboką i bezksiężycową noc, podczas której z nieba padał gwałtowny deszcz, trzaskała straszna burza gradowa, przejmujące grozą pioruny i błyskawice, wszedłszy do monoksyli z dwoma tysiącami ludzi, wyruszył po żywność. Gdy zebrali, gdzie kto zdołał, żyto, jęczmień i inne niezbędne do życia rzeczy, wrócili rzeką monoksydami do Dorostolonu. Podczas żeglugi spostrzegli na brzegu rzeki niemało żołnierzy: jedni poili konie, drudzy zbierali paszę, jeszcze inni drewno. Wysiadłszy więc z łodzi, bezszelestnie przeszli przez las i niezauważeni napadli na nich niespodziewanie, wielu zabili, a pozostałych zmusili do rozproszenia w pobliskich gęstwinach. Ponownie wsiedli do łodzi i niesieni pomyślnym wiatrem udali się do Dorostolonu. Wieść ta wprawiła cesarza w wielkie zmartwienie i obarczył on dowódców floty wielką winą za to, że nie zauważyli wypłynięcia barbarzyńców z Dorostolonu. Zagroził im śmiercią, jeśli jeszcze raz coś takiego zdarzy się potajemnie. Toteż zaczęli pilnie strzec obu brzegów rzeki, a cesarz kontynuując oblężenie przez całe sześćdziesiąt pięć dni¹³⁶ (walcząc każdego dnia bez wyjątku) postanowił, że trzeba miasto poddać próbie osaczenia i głodu. Dlatego też drogi zewsząd zagrodziwszy rowami i postawiwszy na nich strażę, aby nikt nie wyszedł w poszukiwaniu zaopatrzenia, czekał spokojnie. Tak się miały sprawy w Dorostolonie.

¹³⁶ Trudno powiedzieć, o który etap oblężenia tu chodzi; trwały ono 3 miesiące: od 23 kwietnia do 21 lipca 971 r.

s. 304.74-310.73. Οί δὲ Σκύθαι ἔνδοθεν τῷ Λιμῶ πιεζόμενοι, ἐκτὸς ὑπὸ τῶν τεichoμαχικῶν ὀργάνων κακούμενοι, καὶ κατ' ἐξάιρετον ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, ὃν ὁ μάγιστρος Ἰωάννης ὁ Ῥωμανοῦ τοῦ Κουρκούα υἱὸς φυλάττειν ἐτέτακτο (τὸ γὰρ ἐκεῖσε πετρώβολον ὄργανον οὐ μικρῶς τοὺς ἐντὸς ἐπημαίνεται), ἀποκρίναντές τινες τῶν ἀλκιμωτέρων ὀπλίτας ψιλοῖς ἐπιμεμιγμένους ἐπὶ τὸ τοιοῦτον ἐκπέμπουσιν ὄργανον, εἴ πως δυνηθεῖεν αὐτὸ κατεργάσασθαι. τοῦτο γνοὺς ὁ Κουρκούας, ὃ τι κράτιστον ἦν περὶ αὐτὸν ἀναλαβόμενος, ἐβοήθει διὰ ταχέων. ἐς μέσους δὲ τοὺς Σκύθας γενόμενος ἀκοντίῳ βληθέντος αὐτοῦ τοῦ ἵππου καὶ σὺν αὐτῷ πεπτωκὸς ἀναιρεῖται κρουοργήθεις. οἱ Ῥωμαῖοι δὲ ἐπιδραμόντες καὶ τοῖς Ῥῶς συμπλακέντες τὸ τε ὄργανον ἀβλαβὲς διετήρησαν καὶ τοὺς Σκύθας ὡσάμενοι συνέκλεισαν εἰς τὴν πόλιν. Ἰουλίου δὲ καταλαβόντος μηνὸς καὶ εἰκοστὴν ἡμέραν ἄγοντος, ἐξῆλθον οἱ Ῥῶς παμπληθεῖς καὶ τοῖς Ῥωμαίοις συμπλακέντες ἐμάχοντο, παραθαρρύνοντα ἔχοντες καὶ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἀλείφοντα ἄνδρα τινὰ παρὰ Σκύθαις ἐπισημότατον, Ἴκμορα τοῦνομα, μετὰ Σφάγγελον τὸν ἀναιρεθέντα τιμώμενον, οὕτε κατὰ συγγένειαν τὴν ἐξ αἵματος ἐν τοῖς μάλιστα ἀγόμενον παρ' αὐτοῖς, οὕτε κατὰ συμπάθειαν, ἀλλ' ἐκ μόνης ἀρετῆς παρὰ πᾶσι σεβόμενον. τοῦτον ἰδὼν Ἀνεμᾶς ὁ τῶν Κρητῶν τοῦ βασιλέως υἱὸς Κουρουπᾶ, εἰς ὧν τῶν βασιλικῶν σωματοφυλάκων, αὐτὸν τε εὐψύχως ἀγωνιζόμενον καὶ τοὺς λοιποὺς εἰς τοῦτο παρορμῶντα καὶ διεγείροντα καὶ τὰς τῶν Ῥωμαίων τάξεις διαταράσσοντα, μήτε πρὸς τὸ μέγεθος καταπλαγείς τοῦ ἀνδρός, μήτε τὴν ἀλκὴν δειλιάσας, ἀλλὰ περικαρδίῳ θέρμῃ ληφθεὶς καὶ τὸν ἵππον τῆδε κάκεισε παρακινήσας, μεθ' ὀρμῆς ἀκατασχέτου τὸ παρηωρημένον τῷ μηρῷ αὐτοῦ ζίφος σπασάμενος ἵεται κατὰ τοῦ Σκύθου, καὶ παίει τοῦτον τῷ φαογάνῳ κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου περὶ τὴν κλεῖδα, καὶ ἀποτέμνει τὸν αὐχένα, ὡς συμβῆναι τὴν κεφαλὴν σὺν τῇ δεξιᾷ χειρὶ ἐκκοπεῖσαν πεσεῖν εἰς τὸ ἔδαφος. καὶ ὁ μὲν Σκύθης ἐκεῖτο πεσὼν, ὁ δ' Ἀνεμᾶς ἀσινῆς ἐπανῆκε πρὸς τὸ στρατόπεδον. ἤρθη ἐπὶ τῷ ἔργῳ φωνὴ παμμιγῆς, τῶν μὲν Ῥωμαίων ἀλαλαξάντων ἐπὶ τῇ νίκῃ, τῶν δὲ Σκυθῶν ἀσήμως ὀλολυξάντων καὶ τῆς ἑαυτῶν ὑπενδόντων ἐνοστάσεως. ἐπιβρισάντων δὲ τῶν Ῥωμαίων ἐς φυγὴν ἐγκεκλίκασι καὶ ἀκλεῶς εἰς τὴν πόλιν ἐσφύζοντο. ἔπεσον δὲ πολλοὶ κατὰ τήνδε τὴν ἡμέραν, ὑπ' ἀλλήλων τε συμπατούμενοι διὰ τὴν στενοχωρίαν καὶ ὑπὸ Ῥωμαίων σφαττόμενοι τῷ καταλαμβάνεσθαι. μικροῦ δ' ἂν ἑάλω καὶ ὁ Σφενδοσθλάβος αὐτός, εἰ μὴ νύξ ἐπιγενομένη

¹³⁷ Domestikos scholon, wnuk wielkiego wodza Romana I, domestikosa scholon Jana Kourkouasa, zdobywcy Edessy (944 r.), por. ODB, s. 1156-1157.

¹³⁸ Widzimy w tym zdaniu przykład sąsiedowania ze sobą synonimicznych etnikonów: erudycyjny archaizm i określenie współczesne; taka sytuacja zdarza się wielokrotnie.

Znajdujący się wewnątrz Scytowie, byli morzeni głodem i ranieni z zewnątrz przez maszyny oblężnicze, szczególnie w tym miejscu, gdzie straż trzymał magistros Jan, syn Romana Kourkouasa¹³⁷ (tam bowiem była machina miotająca kamienie, która znacznie raziła ludzi wewnątrz). Postanowili zatem wysłać na nią pewnych dzielniejszych wojowników, przemieszanych ciężko- i lekkobrojnymi, aby jeśli zdołają, ją unieszkodliwili. Gdy Kourkouas to zauważył, wziąwszy ze sobą to, co miał najlepszego, pospieszył z pomocą. Znalazł się w środku Scytów, a gdy jego koń został zraniony włócznią, padł razem z nim i zginął rozsiekany. Rzymianie wówczas nadbiegli i starszy się z Rusami zachowali machinę nieuszkodzoną, a odepchnawszy, zamknęli Scytów w mieście¹³⁸. Dwudziestego lipca Rusowie wyruszyli tłumnie i starszy się z Rzymianami, rozpoczęli walkę. Mieli oni pewnego męża imieniem Ikmor, najślawniejszego wśród Scytów, który dodawał im odwagi i podburzał do walki. Po zabitym Sfangelosie to on był najbardziej szanowany; honorowany przez wszystkich nie przez wzgląd na pokrewieństwo krwi, co miało u nich szczególną wagę, ani na życzliwość, lecz ze względu na samo męstwo¹³⁹. Dostrzegł go Anemas, syn cesarza kretańskiego Kouroupepa¹⁴⁰, jeden z gwardzistów¹⁴¹ cesarskich, jak odważnie walczy, nakłania i wspiera do tego innych, rozbija szeregi Rzymian. Nie będąc przerażony ani wielkością męża, ani złęczony jego dzielnością, lecz przejęty wewnętrznym zapałem, pobudził konia raz w jedną, raz w drugą stronę, i z niepowstrzymanym zapałem chwyciwszy miecz zawieszony u boku, ruszył przeciwko Scycie. Uderzył go mieczem¹⁴² w lewe ramię w okolicy obojczyka, odcinając szyję tak, że głowa odcięta z prawą ręką spadła na ziemię. Scyta padł tam martwy, Anemas zaś nietknięty wrócił do obozu. Czyn ten wzbudził wielki krzyk.

¹³⁹ Obecne tu w oryg. arete, kluczowe w etyce greckiej pojęcie, nie ma prostego odpowiednika w języku polskim, najlepiej zdefiniować ją jako „dyspozję do zachowania godnego mężczyzny”, która konkretyzuje się już w określonych okolicznościach, stąd w tłum. „męstwo”. Zupełnie inaczej, w negatywnym świetle, przedstawia śmierć Kourkouasa, Leon Diakon, 148, przypisując ją jego nierozwadze i pijaństwu, por. *Testimonia...*, z. 5, s. 140-141.

¹⁴⁰ Anemas pochodził z rodu rządzących Kretą, stąd mylące określenie kronikarza: „cesarz kretański”. Por. F. Chalandon, *Les Commènes*, I-II. Paris 1900-1912, t. 1, s. 240. O rodzine Anemadów także Каждан, *Социальный состав господствующего класса Византии XI-XII вв.* Москва 1974, s. 186 i 206. „Κουρούπης” w źródłach greckich to najprawdopodobniej ‘Abd al-‘Azīz, pod jego adresem inwektywy kieruje m.in. Teodosios Diakonos w poemacie *Zdobycie Krety*, w. 354, 383, 676, 680; o odbiciu wyspy przez Nikefora zob. też Skyl., s. 249-250.

¹⁴¹ W oryg. somatofylaks jest tu rzeczownikiem pospolitym, używanym na określenie straży przybocznej już w grece klasycznej.

¹⁴² Zwróćmy uwagę, że Skylitzes używa dwóch słów na określenie „miecza”, czyni to jednak z powodów retorycznych (aby nie powtarzać tego samego terminu w jednym zdaniu), z nonszalacją osoby, która nie dba o precyzję szczegółu, zresztą zarówno ksifos jak i fanganon w okresie bizantyńskim mają już tylko znaczenie pospolite, nie są to *termini technici*.

τοῦτον ἐρρύσατο. οἱ δὲ τὸν κίνδυνον διαδράντες, ἐντὸς τοῦ περιβόλου γενόμενοι, κωκυτὸν ἐπὶ τῷ τοῦ Ἴκμορος θανάτῳ μέγαν ἐκόψαντο. τοὺς δὲ πεσόντας τῶν βαρβάρων σκυλεύοντες οἱ Ῥωμαῖοι εὗρον καὶ γυναῖκας ἐν τοῖς ἀναιρεθεῖσι κειμένας ἀνδρικῶς ἑσταλμένας καὶ μετὰ τῶν ἀνδρῶν πρὸς Ῥωμαίους ἀγωνισαμένας.

Ἐπεὶ δὲ τοῖς βαρβάροις κακῶς ἐφέρετο τὰ τοῦ πολέμου καὶ ζυμμαχίας ἢ ἐλπίς οὐδαμοῦ (οἱ τε γὰρ ὁμόφυλοι ἦσαν μακρὰν, καὶ τὰ ὄμορα βάρβαρα τῶν ἐθνῶν δείσαντα τοὺς Ῥωμαίους ἀπέιπαντο τὴν βοήθειαν, ἐπιλελοίπει δ' αὐτοὺς καὶ τὰ ἐπιτήδεια, καὶ οὐδαμόθεν ἦν εἰσκομίσασθαι δυνατόν, τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στόλου τὰς ὄχθας ἀκριβῶς τηροῦντος τοῦ ποταμοῦ. ἐπέρρει δὲ καὶ τοῖς Ῥωμαίοις ἐκάστης ἡμέρας ὡς ἕκ τινος ἀφθόνου πηγῆς πάντα τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἵππικαὶ καὶ πεζικαὶ δυνάμεις διὰ παντός προσετίθεντο· καὶ οὐδὲ τοῖς † κελητίοις ἐαυτῶν ἐμβάντας ἀποδοῦναι ἦν δυνατόν, τῶν διεξόδων, ὡς εἶπομεν, ἀκριβῶς φυλαττομένων) βουλὴν συστησάμενοι οἱ μὲν νυκτὸς συνεβούλευον κλέψαι τὴν ἀναχώρησιν, ἄλλοι δὲ δεξιὰς καὶ πίστει παρὰ Ῥωμαίων αἰτήσασθαι, οἷα μὴ ἄλλως δυνατῆς οὔσης τῆς ὑποχωρήσεως, καὶ οὕτω πρὸς τὰ οἰκεία ἀπάραι. καὶ ἄλλων ὡς πη ἐκάστῳ ὁ καιρὸς ἐδίδου συμβουλευσάντων, πάντων δὲ καθάπαξ καταθέσθαι τὸν πόλεμον ἐπιθυμούντων, ὁ Σφενδοσθλάβος παρήνει μᾶλλον ἔτι ἅπαξ πολεμήσαι Ῥωμαίοις, καὶ ἢ καλῶς ἀγωνισαμένους ἐπικρατεῖς τῶν ἐναντίων γενέσθαι, ἢ ἠττηθέντας αἰσχίστης ζωῆς καὶ ἐπονειδίστου εὐκλεᾶ καὶ μακάριον προτιμήσασθαι θάνατον. ἀβίωτον γὰρ ἔσται αὐτοῖς δρασμῶ τὴν σωτηρίαν πορισάμενοις, εἴπερ μέλλοιεν εὐκαταφρόνητοι ἔσσεσθαι τοῖς γειτονοῦσιν ἔθνεσιν, ἃ τὸ πρόσθεν αὐτοὺς σφοδρῶς ἐδεδίεσαν. ἤρρεσεν ἡ τοῦ Σφενδοσθλάβου βουλὴ, καὶ κατέθεντο πάντες τὸν ὑπὲρ ψυχῆς ἔσχατον ἀναδέχεσθαι κίνδυνον ταῖς ὄλαις δυνάμεσι. τῆ γοῦν ἐπιούσῃ ἐξεληθόντες τοῦ ἄστεος πανδημεῖ καὶ τὰς πύλας ἀποκλείσαντες, ὡς μὴ τινι δυνατόν εἶη τραπέντι διασώζεσθαι πρὸς τὴν πόλιν, συμβάλλουσι τοῖς Ῥωμαίοις. ἀγῶνος δὲ καρτεροῦ συστάντος καὶ τῶν βαρβάρων εὐψύχως ἀγωνιζομένων, τῷ ἡλίῳ καυσούμενοι οἱ Ῥωμαῖοι καὶ δίψῃ πονούμενοι ὡς πανοπλίται (ἦν γὰρ καὶ σταθηρὰ μεσημβρία) ἤρξαντο ἐνδιδόναι. ὅπερ αἰσθόμενος ὁ βασιλεὺς διὰ ταχέων μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐβοήθει, καὶ αὐτὸς μὲν τὴν ἀκμὴν ὑπεδέξατο τοῦ πολέμου, τῷ δὲ πεπονηκότι στρατεύματι ὑπὸ ἡλίου καὶ δίψης ἀσκοὺς οἴνου καὶ ὕδατος πλήρεις προσέταξε κομίζειν. οἷς

¹⁴³ Jedna z kilku informacji źródłowych o kobietach uzbrojonych po męsku, por. *Testimonia*, z. 3, s. 179. Jest to stary motyw literatury greckiej i konsekwentnie bizantyńskiej (w tym kultury ludowej, por. postać Maksymo z *Dijenisa Akritasa, czy Balladę o Wiotkiej*), uwypuklający kulturową obcość barbarzyńców, coś co czyniło ich radykalnie innymi wobec oikoumene cesarstwa. Tak zatem dla Skylitzesa nie ma absolutnie znaczenia to, czy rzeczywiście taki fakt miał miejsce, chociaż oczywiście nie jest to

Rzymianie wiwatowali z okazji zwycięstwa, Scytowie przesadnie oplakiwali, a ich opór słabł. Gdy Rzymianie natarli, zwrócili się do ucieczki i w niesławie schronili się w mieście. W tym dniu wielu poległo, stratowanych przez innych na wąskim przejściu i zabitych przez Rzymian, gdy zostali tam uwięzieni. Mało brakowało, a schwytny zostałby sam Światosław, gdyby nie ocalała go zapadająca noc. Ci, którzy uniknęli niebezpieczeństwa, gdy znaleźli się za murami, rozpoczęli głośny lament nad śmiercią Ikmora. Gdy Rzymianie zdierali łupy z poległych barbarzyńców, wśród zabitych znaleźli także leżące kobiety ubrane po męsku, które walczyły wraz z mężczyznami przeciwko Rzymanom¹⁴³.

Barbarzyńcom źle się wiodło podczas wojny i nie było żadnej nadziei na przymerze. Współplemieńcy byli bowiem daleko, a sąsiednie ludy barbarzyńskie w obawie przed Rzymianami odmówiły pomocy. Brakowało im też środków do życia i znikąd nie mogli ich przywieźć, gdyż flota Rzymian dokładnie strzegła brzegów rzeki. Na Rzymian zaś, jakby z niewyczerpanego źródła, spływały każdego dnia wszelkie dobra i stale pozyskiwano tak wojska konne, jak i piesze; [barbarzyńcy] nie mogli też wsiąść i odpłynąć na swoich szybkich stateczkach¹⁴⁴, ponieważ, jak mówiliśmy, przejścia były dokładnie strzeżone. Zwołali więc naradę: jedni radzili, aby odejść nocą potajemnie, drudzy zaś, skoro nie ma innej możliwości odwrotu, aby zwrócić się do Rzymian o poręczenia i gwarancje bezpieczeństwa, i w ten sposób wrócić do swoich siedzib. Inni wreszcie radzili, jak każdy uznał za właściwe. Mimo, że wszyscy pragnęli raz na zawsze wojnę zakończyć, to Światosław raczej namawiał, żeby jeszcze raz stoczyć wojnę z Rzymianami. Albo dzięki nieustępliwej walce zapanują nad przeciwnikami, albo pokonani zamiast haniebnego i pełnego wzgardy żywota wybiorą sławną i błogosławioną śmierć. Życie stałoby się dla nich nie do zniesienia, jeśli ratunek znajdą w ucieczce, gdyż byłiby się przedmiotem pogardy u sąsiednich ludów, które wcześniej bardzo się ich obawiały. Przyjęto plan Światosława; wszyscy byli gotowi, by ze wszystkimi siłami oczekiwać ostatecznej walki o życie. Następnego dnia wyszli więc tłumnie z miasta, zamknęli bramy, aby nikt zawracając nie mógł znaleźć schronienia w mieście, i uderzyli na Rzymian. Rozgorzała ciężka bitwa, barbarzyńcy walczyli dzielnie, a spaleni słońcem

wykluczone, zwłaszcza w skrajnej sytuacji (tak np. za całkowicie prawdziwe uznają go D u j e v, *La chronique byzantine de l'an 811*. „TM” 1 [1965], tu s. 237; Н и к о л о в, *Централизм...*, s. 114-115). Cechą literatury bizantyńskiej jest przedstawianie wydarzeń w formie odwołującej się do literackiej tradycji, co jednak nie zaprzecza ich realności, zob. więcej: G y. M o r a v c s i k, *Klassizismus in der byzantinischen Geschichtsschreibung*, [w:] *Polychronion*. Festschrift f. Dölger z. 75. Geburtstag. Heidelberg 1966, s. 366-377.

¹⁴⁴ *Cruz philologorum*: κελητίους F a b r o t, B e k k e r, T h u r n; mss. A: μονοῦλοῖς, B: πλοίοις.

χρησάμενοι καὶ τὴν δίψαν καὶ τὸν τοῦ ἡλίου καύσωνα ἀποκρουσάμενοι καὶ ἑαυτοὺς ἀναλαβόντες μετὰ σφοδρότητος καὶ ῥύμης τοῖς Σκύθαις ἐπέρραξαν. ἐκείνων δὲ γενναίως ὑποδεξαμένων ἦν ἡ μάχη ἰσοπαλῆς, μέχρις ἂν ὁ βασιλεὺς τὴν στενοχωρίαν φρασάμενος τοῦ τόπου, καὶ ἐκ τούτου κατανοήσας τοῖς Σκύθαις ἐπιγίνεσθαι τὴν καρτερίαν τῷ τοῦς Ῥωμαίους ἐστενοχωρηῆσθαι καὶ μὴ οἴους εἶναι ἔργα πρέποντα τῆς ἑαυτῶν ἀλκῆς ἐπιδεικνυσθαι, ἐπέσκηψε τοῖς στρατηγοῖς εἰκειν εἰς τοῦπίσω πρὸς τὸ πεδῖον, καὶ τῆς πόλεως πόρρω ἀφίστασθαι δόκησιν φευγόντων παρέχοντας, μὴ μέντοι γε προτροπάδην, ἀλλ' ἡρέμα καὶ κατ' ὀλίγον εἰκοντας, κάπειδαν ἄποθεν αὐτοὺς διώκοντας τῆς πόλεως ἐκκαλέσωνται, αἰφνίδιον παρενεγκόντας τοὺς χαλινοὺς ἐπιστρέφειν τοὺς ἵππους καὶ τούτοις συμπλέκεσθαι. καὶ οἱ μὲν ἐποίουν τὸ κελευσθέν, οἱ δὲ Ῥῶς τὴν εἰς τοῦπίσω ὑποχώρησιν τῶν Ῥωμαίων φυγὴν οἰηθέντες, ἀλλήλους παρακαλεσάμενοι εἶποντο σὺν ἀλαλαγμῷ. ὡς δὲ κατὰ τὸν ὠρισμένον ἐγένοντο τόπον οἱ Ῥωμαῖοι, ἐπιστραφέντες προσρηγγυνται τούτοις γενναίως. ἐνταῦθα μάχης ἰσχυρᾶς γενομένης συνέβη στρατηγὸν Θεόδωρον τὸν ἐκ Μισθίας τοῦ ἵππου αὐτοῦ λογχευθέντος πεσεῖν κατὰ γῆς. περὶ τοῦτον ἄμιλλα ἐγένετο καρτερά, τῶν μὲν Ῥῶς ἀνελέσθαι, τῶν δὲ Ῥωμαίων, ὅπως μὴ ἀφαιρεθεῖη φιλοτιμουμένων. οὗτος γὰρ ὁ Θεόδωρος τοῦ ἵππου πεσὼν ἕνα τινὰ τῶν Σκυθῶν τῆς ζώνης δραξάμενος καὶ τῆδε κάκεισε τῷ χειρὸς σθένει κινῶν ὡς τι μικρὸν ἀσπιδίσκιον κοῦφον, τὰς κατ' αὐτοῦ πεμπομένας αἰχμὰς ἀπεκρούετο, καὶ κατὰ μικρὸν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ὑπανεχώρει ὀπισθοκινήτῳ τῇ πορείᾳ. τέλος ἐπιβρίσαντες οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς τε Σκύθας ἀπώσαντο καὶ τὸν ἄνδρα τοῦ κινδύνου ἐρρύσαντο. καὶ τὰ στρατεύματα διελύθησαν τελείως, μηδαμῶς ἔτι κρίσιν τοῦ πολέμου λαβόντος.

Ὁ βασιλεὺς δὲ εὐψυχότερον νῦν μᾶλλον ἢ πρότερον ὄρων ἀγωνιζομένους τοὺς Σκύθας, καὶ τὴν τοῦ χρόνου τριβὴν βαρούμενος, οἰκτείρων δὲ καὶ τοὺς Ῥωμαίους τάλαιπωρούμενους καὶ τῷ πολέμῳ κακῶς πάσχοντας, μονομαχίᾳ ᾗθη κρῖναι τὰ πράγματα. καὶ δὴ διαπρεσβεύεται πρὸς τὸν Σφενδοσθλάβον, προκαλούμενος αὐτὸν εἰς μονομαχίαν, δέον εἶναι λέγων ἑνὸς ἀνδρὸς θανάτῳ κριθῆναι τὸ ἔργον ἢ κατασφάττεσθαι καὶ κατὰ μικρὸν δαπανᾶσθαι τὰ ἔθνη, καὶ τὸν νικήσαντα κύριον εἶναι τῶν ὄλων. οὗτος δὲ τὴν μὲν πρόκλησιν οὐκ ἐδέξατο, λόγους δ' ἐπαφήκεν ὑπεροπτικούς, ὡς τὰ κατ' αὐτὸν ἄμεινον αὐτὸς τοῦ ἐχθροῦ σκοπήσει. αὐτὸς δέ, εἰ μὴ ζῆν ἄγει σχολήν, εἰσι μυρία ἄλλαι θανάτου ὁδοί. τούτων ὅποιαν αἰρείται, ἐλέσθω. ταῦτα δὲ φρουράμενος τῆς πολεμικῆς εἶχετο παρασκευῆς προθυμότερον. ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν ἐκ προκλήσεως ἀπογνοὺς ἀγῶνα, πᾶσι τρόποις ἐμηχανάτο τὴν εἰς τὴν πόλιν ἀποκλείσαι εἰσοδὸν τοῖς βαρβάροις, καὶ πρὸς τὸ ἔργον ἐκπέμπει Βάρδαν μάγιστρον τὸν Σκληρὸν μετὰ τῶν ταγμάτων, ὧν ἐστρατήγει. τὸν δὲ πατρίκιον Ῥωμανὸν τὸν υἱὸν Κωνσταντίνου βασιλέως,

i cierpiący z pragnienia ciężkozbrojni Rzymianie, było bowiem samo południe, zaczęli się cofać. Powiadomiony o tym, cesarz jak najszybciej wraz z otoczeniem ruszył z pomocą i wziął na siebie krytyczny moment bitwy, a wojsku zmęczonemu słońcem i pragnieniem kazał dostarczyć bukłaki wypełnione winem i wodą. Skorzystawszy z nich, przewyciężyli pragnienie i żar słoneczny, a odzyskawszy siły, energicznie i z mocą uderzyli na Scytów. Ponieważ tamci dzielnie stawiali opór, walka była wyrównana do chwili, gdy cesarz spostrzegłszy ciasnotę tego miejsca, zrozumiał, że opór Scytów wynika ze stłoczenia Rzymian. Aby nie mogli oni dokonać czynów godnych ich męstwem, polecił strategom odstąpić do tyłu na równinę i stanąć daleko od miasta, aby się wydawało, że uciekają, nie na łeb na szyję¹⁴⁵ zaiste, lecz spokojnie i stopniowo; a gdy wyprowadzą ścigających daleko od miasta, nagle mają chwycić cugle, zawrócić konie i zetrzeć się z nimi. Oni więc wypełnili polecenie, a Rusowie sądząc, że cofnięcie się Rzymian oznacza ucieczkę, zwołali się wzajemnie i ruszyli z krzykiem. Kiedy Rzymianie znaleźli się w wyznaczonym miejscu, zawrócili i silnie na nich uderzyli. Doszło tam do ciężkiego starcia, w trakcie którego strateg Teodor z Misthei spadł na ziemię, gdy jego koń został przesyty włócznią. Rozgorzała nad nim ostra walka, Rusowie próbowali go zabić, Rzymianie starali się, by nie zginął. Teodor, spadając z konia, chwycił jednego ze Scytów za pas i silną ręką potrząsając nim to w tę, to w drugą stronę, niczym małą, lekką tarczą, odpędzał wymierzane przeciw niemu ostrza i powoli idąc tyłem, cofał się do Rzymian. Ostatecznie, nacierający Rzymianie pokonali Scytów, a męża wyrwali niebezpieczeństwu. Wojska rozłączyły się w końcu, chociaż bitwa w żadnym razie nie została rozstrzygnięta.

Cesarz zobaczył, że Scytowie walczą teraz odważniej niż przedtem oraz, jak dużo czasu go to kosztowało. Litując się nad nieszczęsnymi Rzymianami, którzy bardzo ucierpieli w wojnie, postanowił rozstrzygnąć sprawę w pojedynku. Stąd posłał do Światosława; wyzywając go na pojedynek argumentował, że lepiej by było, gdyby śmierć jednego człowieka rozstrzygnęła sprawę, niż gdyby wybite zostały, a wkrótce doszczętnie zniszczone, całe społeczności. Zwycięzca zaś stałby się panem wszystkiego. Ten [Światosław] nie przyjął wyzwania, wystosował natomiast pogardliwe słowa, że to, co odnosi się do niego, on sam oceni lepiej od wroga. Jeśli zaś sam [cesarz] nie chce żyć w spokoju, to są dziesiątki tysięcy innych dróg śmierci. Niech podąży tą, którą wybierze. Wzburzony tym zresztą, z większym zapałem rozpoczął przygotowania do wojny. Cesarz zaś, zrezygnowawszy z proponowanej

¹⁴⁵ Tego określenia używa Homer, przedstawiając walkę Trojan przy okrętach Achajów (II 304), wykształcony czytelnik Skylytzesza natychmiast rozumiał aluzję; zabieg celowy.

τοῦ υἱοῦ τοῦ πρεσβυτέρου Ῥωμανοῦ, καὶ Πέτρον τὸν στρατοπεδάρχην, μεθ' ὧν ἐξῆρχον δυνάμειν, προσράξει τοῖς πολεμίοις ἐπέτρεψεν. οἱ δὲ προσβαλόντες τοῖς Σκύθαις ἐμάχοντο καρτερώς. ἐκθύμως δὲ κάκειων ὑποδεξαμένων, πολλὰς τροπὰς καὶ μετακλίσεις συνέβη τὸν πόλεμον δέξασθαι, καὶ ἐφ' ἵκανὸν χρόνον ἰσοτάλαντος ἦν ἡ μάχη. ἐνταῦθα πάλιν ὁ τοῦ τῆς Κρήτης ἀμηνῶ υἱὸς Ἀνεμῆς, τῆδε κάκεισε τὸν ἵππον μετακινήσας καὶ σφοδρότερον μυωπίσας, κατ' αὐτοῦ τοῦ Σφενδοσθλάβου φέρεται μετὰ λήμματος νεανικοῦ, καὶ τὴν φάλαγγα διασχίσας τῶν δυσμενῶν παίει τοῦτον τῶ ξίφει κατὰ μέσσην τὴν κεφαλὴν, καὶ καταβάλλει μὲν τοῦ ἵππου, οὐ μὴν γε καὶ ἀναιρεῖ ἐπαρκεσάντων τῶν ὄπλων, ἃ ἐνεδέδυτο. αὐτὸς μέντοι κυκλωθεὶς καὶ ὑπὸ πολλῶν βαλλόμενος ἀναιρεῖται, ἠρωϊκῶς καταστρέψας τὸν βίον καὶ θαῦμα μέγα καὶ τοῖς ἀντιπάλοις γενόμενος.

Λέγεται δὲ καὶ θειοτέρας τότε τυχεῖν τοὺς Ῥωμαίους ἐπικουρίας. θύελλα γάρ τις ἐκ νότου κατὰ πρόσωπον ἀρθεῖσα ἴστατο τῶν Σκυθῶν, μὴ συγχωροῦσα χρῆσθαι κατὰ τὴν μάχην ταῖς προαιρέσεσι. καί τις ἀνὴρ ὦπτο παντὶ τῶ στρατοπέδῳ Ῥωμαίων ἐφ' ἵππου λευκοῦ προαγωνιζόμενος καὶ τὰς τῶν πολεμίων κλονῶν καὶ διαταράσσων φάλαγγας, μηδενὶ πρότερον ἢ μετὰ ταῦτα γενόμενος γνῶριμος, ὃν ἔφασκον εἶναι ἓνα τῶν καλλινίκων μαρτύρων Θεοδώρων. τούτοις δὲ προμάχοις αἰεὶ καὶ προβόλοις κατὰ τῶν πολεμίων ἐχρήτο ὁ βασιλεὺς. καὶ γὰρ δὴ καὶ συνέτυχε τόνδε τὸν ἀγῶνα κατ' αὐτὴν συνενεχθῆναι τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν εἰώθαμεν εορτάζειν τὴν μνήμην τοῦ στρατηλάτου. καὶ γυνὴ δὲ τις ἐν Βυζαντίῳ σεμνὴ ὑπερτάτης δυνάμειος εἶναι τὸ φάσμα ἐπιστοῦτο, μιᾶ πρότερον τῆς συμπλοκῆς ἡμέρᾳ ὄναρ θεασαμένη, καὶ δόξασα τῇ θεοτόκῳ παρίστασθαι καὶ λεγούσης ἀκοῦσαι πρὸς τινα στρατιώτην· 'κύρι Θεόδωρε, ὁ ἐμὸς καὶ σὸς Ἰωάννης περιστάσει συνέχεται, καὶ σπεῦσον εἰς τὴν αὐτοῦ βοήθειαν,' καὶ ἡλίου ἀνίσχοντος τοῖς γείτοσιν ἐξηγησαμένη. καὶ τὰ μὲν ὀραθέντα ταῦτα, τρέπονται δὲ πάλιν οἱ Σκύθαι, καὶ ἀποκεκλεισμένους τὰς τῆς πόλεως εὐρόντες πύλας ὑπὸ τοῦ Σκληροῦ ἀνὰ τὸ πεδῖον ἐσκεδάννυντο, καὶ ἀνηρέθησαν ὑπ' ἀλλήλων τε συμπατούμενοι καὶ ὑπὸ Ῥωμαίων συγκοπτόμενοι ἀριθμοῦ κρείττους, τραυματίαι δὲ ἐγένοντο σχεδόν τι πάντες. τὸν μάρτυρα δ' ὁ βασιλεὺς τιμῶν καὶ τῆς ἐπικουρίας ἀποτιννὺς αὐτῶ τὰς ἀμοιβάς, τὸν ναὸν, ἐν ᾧ τὸ θεῖον αὐτοῦ ἀπόκειται σῶμα ἐκ

¹⁴⁶ Tagmata to jednostki wojskowe stacjonujące głównie w stolicy, niezależne od armii temowych, złożone tylko z żołnierzy zawodowych. W tym okresie istniały cztery elitarne tagmata: scholon, ekskubiton, arithmon, hikanaton.

¹⁴⁷ Wraz z bratem Stefanem dokonał zamachu stanu przeciw swemu ojcu, Romanowi I (16.12.944 r.). Nie doszło jednak do uznania ich władzy, a już 27 stycznia 945 r. Konstantyn VII aresztował obu spiskowców.

¹⁴⁸ Roman I Lekapenos.

walki, wszelkimi sposobami starał się zamknąć barbarzyńcom wejście do miasta i do tego zadania wysłał magistra Bardasa Sklerosa z tagmata¹⁴⁶, którymi dowodził. Patrikiosowi Romanowi, synowi cesarza Konstantyna¹⁴⁷, który był synem Romana starszego¹⁴⁸ oraz Piotrowi stratopedarsze rozkazał, aby z siłami, z którymi wyruszyli, skierowali się ku wrogom. Ci zaś, uderzywszy na Scytów, walczyli dzielnie. Ponieważ tamci także mężnie stawiali opór, w bitwie nastąpiło wiele zwrotów i odwrotów, a przez pewien czas walka była wyrównana. Wówczas Anemas, syn emira Krety¹⁴⁹, pobudziwszy konia i gwałtownie spiąwszy ostrogami, z młodzieńczym zapalem ruszył na samego Światosława. Rozdzieliwszy szyk wrogów, ciał go mieczem przez środek głowy i zrzucił go z konia, ale nie zabił, gdyż ochroniła go zbroja¹⁵⁰, którą miał na sobie. On sam [Anemas] natomiast, otoczony i przez wielu ugodzony, zginął. Heroicznie zakończywszy życie, wzbudził wielki podziw nawet wśród wrogów.

Mówi się też, iż wówczas Rzymianie otrzymali Boską pomoc. Jakaś burza idąca z południa uderzyła wprost w oblicza Scytów, nie pozwalając na działania w bitwie zgodnie z zamierzeniami. Ponadto całej armii Rzymian ukazał się mąż na białym koniu, pędzący do walki, rozrzucając wrogów i łamiąc ich szyki. Nieznany wcześniej nikomu, o którym mówiono, że to jeden ze zwycięskich męczenników Teodorów. Albowiem cesarz zawsze korzystał z nich jako sprzymierzeńców i obrońców wobec wrogów¹⁵¹. Tak wypadło, że dzień stoczenia bitwy, był zarazem dniem, w którym mamy zwyczaj czcić pamięć Stratelatesa¹⁵². Pewna dostojna kobieta w Bizancjum twierdziła, że jest to zjawisko siły nadprzyrodzonej: dzień przed starciem miała sen, iż stanęła przed Matką Boską i słyszała mówiącą do jakiegoś żołnierza: „Panie Teodorze, mój i twój Jan znalazł się w krytycznej sytuacji, spiesz mu z pomocą”. O wschodzie słońca opowiedziała o tym sąsiadom. Tyle o tych widzeniach, a tymczasem Scytowie ponownie zostali odparci, a znalazłszy bramy miasta zamknięte przez Sklerosa, rozproszyli się na równinie. Ginęli tratując się nawzajem, bądź – większej liczbie – rażeni przez Rzymian, a prawie wszyscy odnieśli rany. Cesarz, aby uszanować i podziękować za opiekę, zrównał z ziemią kościół,

¹⁴⁹ Tutaj Skylitzes poprawnie określa tytuł władców wyspy.

¹⁵⁰ „Τὰ ὄπλα”: zbroja lub pancerz; b. ogólne określenie, które nie pozwala na precyzję. Byż może chodzi tu o koltczugę, w które wyposażeni byli Rusowie, por. Leon Diakon IX 2, przyp. 45.

¹⁵¹ Tzn. ich ikony były obecne na polu walki.

¹⁵² Męczennika Teodora Stratelatesa wspomina Kościół wschodni 8 czerwca. M.in. obronił on miasto w 753 r. przed najazdem arabskim; o zachowanym żywocie, por. Constantin Zuckerman, *The Reign of Constantine V in the Miracles of St. Theodore the Recruit (BHG 1764)*. „REB” 46 (1988), s. 191-210; też: Ch. Walter, *Theodore, archetype of the warrior saint*. „REB” 57 (1999), s. 163-210.

βάθρων καταβαλὼν μέγαν τε καὶ κάλλιστον ὠκοδόμησε, μεγαλοπρεπεῖς αὐτῶ κτήσεις προσαφορίσας. ὄν καὶ ἀντὶ Εὐχανείας Θεοδωρόπολιν κατωνόμασεν.

Ὁ δὲ Σφενδοσθλάβος πᾶσαν μετελθὼν μηχανὴν καὶ διὰ πασῶν ἐλαττούμενος, ὡς ἔγνω μηδεμίαν αὐτῶ ὑπολελειφθαι ἐλπίδα, πρὸς συνθήκας ἀπέβλεψε. πέμπει οὖν πρὸς βασιλέα πρεσβευτὰς πίστει ἐξαιτούμενος, ἐφ' ᾧ συμμάχους καὶ φίλους Ῥωμαίων καταλεγείς ἀσινῆς συγχωρηθεῖ ἐπ' οἴκου ἀναχωρησαὶ μετὰ τῶν ἀμφ' αὐτόν, ἀδεῶς τε τὸν βουλόμενον Σκύθην ἐμπορίας χάριν φοιτᾶν. δεξάμενος δὲ τὴν πρεσβείαν ὁ βασιλεὺς καὶ τὸ ἀδόμενον λόγιον ἐπειπῶν, ὡς ἔθος Ῥωμαίοις τοὺς πολεμίους πλέον εὐεργεσίαις ἢ ὄπλοις νικᾶν πάντα τὰ αἰτούμενα ἐβεβαίωσε. γενομένων δὲ τῶν σπονδῶν ὁ Σφενδοσθλάβος καὶ εἰς ὀμιλίαν ἐλθεῖν ἐδεήθη τῷ βασιλεῖ. ἐπινεύσαντος δὲ καὶ πρὸς τοῦτο ἀφίκετο. καὶ συμμίζαντες ἀλλήλοις καὶ διαλεχθέντες περὶ ὧν ἂν ἐβούλοντο, ἀπηλλάγησαν. ὁ δὲ βασιλεὺς, αἰτήσαντος καὶ τοῦτο τοῦ Σφενδοσθλάβου, καὶ πρὸς Πατζινακάς διαπρεσβεύεται, εἰ βούλονται, φίλους αὐτοὺς καὶ συμμάχους ἀξιῶν ἔχειν, καὶ μὴ διαπερᾶν τὸν Ἰστρον καὶ τὰ Βουλγάρων ληΐζεσθαι, παραχωρησαὶ δὲ καὶ τοῖς Ῥῶς ἀκωλύτως διελθεῖν τὴν αὐτῶν γῆν καὶ οἴκαδε ἀπελθεῖν. ἀπεπλήρου δὲ τὴν πρεσβείαν Θεόφιλος ὁ τῶν Εὐχαΐτων ἀρχιερεὺς. οἱ δὲ τὴν πρεσβείαν δεξάμενοι, τὴν διάβασιν μόνην ἀπαγορεύσαντες τῶν Ῥῶς, πρὸς τᾶλλα σπονδὰς ἔθεντο. τῶν δὲ Ῥῶς ἀποπλευσάντων, τῶν παρὰ ταῖς ὄχθαις φρουρίων τοῦ ποταμοῦ καὶ πόλεων πρόνοιαν θέμενος ὁ βασιλεὺς ἐς ἤθη τὰ Ῥωμαίων ἀνέζευξεν. ὄν ὁ τῆς πόλεως ἀρχιερεὺς μετὰ τῆς συνόδου καὶ πάντες οἱ ἐν τέλει μετὰ παιάνων καὶ ἐπινικίων εὐφημιῶν ὑπεδέξαντο στεφανηφοροῦντες, τέθριππον ὄχημα λευκοπῶλων ἔχοντες ἡτοιμασμένον πάνυ διαπρεπῶς καὶ τούτου ἐπιβάντα ἀξιούντες θριαμβεῦσαι τὸν βασιλέα. ὁ δὲ μὴδὲν σοβαρὸν ἐθέλων, ἀλλὰ μέτριον ἑαυτὸν ἐπιδεικνύμενος, τοὺς μὲν προσηνεχθέντας ἀνειλήφει στεφάνους καὶ

¹⁵³ Por. też Zonaras, XVII 3, 17-18. Wydarzenie to przedstawia też miniatura w kodeksie madryckim: zob. Vassiliki Tsamakda, *The illustrated chronicle of Ioannes Skylitzes in Madrid*. Leiden 2002, Abb. 430; Nikos Oikonomides, *Le dédoublement de saint Théodore et les villes d'Euchaïta et d'Euchania*. „AB” 104 (1986), s. 327-335. O szczególnym szacunku Tzymiskesa dla świętego, pisze też Leon Diakon IX 9; 12. Miasto (tożsame z Euchaitą, dzis. Avkhat) w temie Armeniakon, na zachód od Amasei, centrum pielgrzymkowe. Do znanych postaci z tego miasta należy Jan Mauropous, jego metropolita, pisarz i teolog, przyjaciel Michała Psellosa, zob. Johannes Dräseke, *Johannes Mauropus*. „BZ” 2 (1893), s. 461-493. Mauropous napisał zresztą mowę o ikonie św. Teodora i podkreślał regionalne znaczenie miasta jako celu pielgrzymek: edycja w „Abhandlungen Goettingen, phil.-hist. Klasse” 28 (1881).

¹⁵⁴ Skylitzes zwięźle opisał to spotkanie, więcej szczegółów u Leona Diakona (IX 11); scenę tę ilustruje miniatura 172 Rb w kodeksie madryckim (Matr. II, w. XIII, por. Атанас Божков, *Миниатюри от Мадарския ръкопис на Йоан Скилица*. София 1972, s. 111, 222).

¹⁵⁵ W oryg. „ἀρχιερεὺς”, czyli „arcybiskup”; zaskakująco ogólnie, w wypadku Euchaity: biskup, gdyż miasto podlegało pierwotnie metropolii Amasei (por. Ramsay, *The Historical Geography...*,

w którym spoczywało jego święte ciało, i wznosił wielki i bardzo piękny, przyznając mu świetne posiadłości. Zmienił nazwę miejsca z Euchanei na Teodoroupolis¹⁵³.

Światosław zaś, wykorzystawszy każdą możliwość i przez wszystkie pokonany, gdy uznał, że nie pozostała mu już żadna nadzieja, zwrócił się ku układom. Wysłał więc do cesarza posłów, prosząc o gwarancje, dzięki którym zaliczony do sprzymierzeńców i przyjaciół Rzymian, uzyska pozwolenie, by bezpiecznie wrócić do domu ze swymi ludźmi, a każdy Scyta, jeśli zechce, będzie mógł swobodnie przybywać w celach handlowych. Cesarz przyjął poselstwo i wygłosiwszy słynną już sentencję, że zwyczajem Rzymian jest zwyciężać wrogów raczej dobrodziejstwami niż orężem, zatwierdził wszystkie prośby. Po zawarciu porozumienia Światosław pragnął udać się do cesarza na rozmowę. Gdy ten się na to zgodził, przybył. Spotkali się i porozmawiali, o czym chcieli, po czym rozeszli się¹⁵⁴. Cesarz zaś, spełniając prośbę Światosława, wysłał poselstwo do Pieczyngów, że jeśli zechcą, zostaną uznani za przyjaciół i sprzymierzeńców, przy czym nie będą przekraczali Istru, ani płądrowali ziemi Bułgarów, Rusom natomiast pozwolą swobodnie przejść przez swój kraj i wrócić do domu. Poselstwo wypełnił Teofilos, biskup¹⁵⁵ Euchaity¹⁵⁶. Oni zaś przyjąwszy poselstwo, zabronili jedynie przejścia Rusom, a w pozostałych sprawach zawarli porozumienie. Kiedy zaś Rusowie odpływali, cesarz zapewnił odpowiednią ochronę twierdom i miastom po obu stronach rzeki i wrócił na terytorium Rzymian. Arcykapłan Miasta ze zgromadzeniem¹⁵⁷ i wszyscy dostojnicy¹⁵⁸ oczekiwali go, śpiewając

s. 318 nn.), a następnie Konstantynopola, czyli patriarcha ekumeniczny. Zob. Hans-Georg Beck, *Kirche und theologische Literatur im Byzantinischen Reich*. München 1977, s. 63-65; 67-69, tam dalsza i obszerna literatura.

¹⁵⁶ Istnieje kontrowersja wobec tej postaci. Otóż Leon Diakon (V 3; p. 79 Bonn) podaje tu nazwisko Filoteosa (intrygujące, że wydawcy angielskiego przekładu Leona z roku 2005, Alice-Mary Talbot i Denis Sullivan, jakkolwiek zauważają różnice, to nie próbują się do niej ustosunkować: s. 131 edycji). Zaś PVL analogicznie Teofila. Stąd zrozumiałe próby pogodzenia rozbieżności poprzez utożsamienie obu postaci, lecz która z nich jest tą właściwą? Niedawno Mikhail Raev opublikował artykuł w którym – przedstawiając historię badań – opowiedział się za wersją Filoteosa. Za główne przesłanki uważa: a) pieczęcie, które poświadczają go, jako postać historyczną, a których brak w wypadku Teofila (Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals...*, I, 86-87, prezentując pieczęć Filoteosa opowiada się za utożsamieniem obu postaci); b) łatwość błędu skryby polegającym na metatezie imienia. Pozostaje problem wersji PVL, którego rozwiązanie leży w bezdyskusyjnym ustaleniu źródła z tekstem greckim traktatu, zob. *The Russian-Byzantine Treaty of 971. Theophilos and Sveneld*. „REB” 64-65 (2006-2007), s. 329-340.

¹⁵⁷ „Ἡ σύνοδος”: *terminus technicus* oznaczający formalne zgromadzenie instytucji miejskich, m.in. „δημοτικὰ συντάγματα” czy „σωματεῖα”, reprezentujące mieszkańców stolicy, zob. Hans-Georg Beck, *Senat und Volk von Konstantinopel. Probleme der byzantinischen Verfassungsgeschichte*. München 1966, s. 38-47.

¹⁵⁸ Uroczyste przywitanie cesarza w stolicy: „reditus imperatoris”, zob. przyp. 20 do Michała Psellosa.

ἵππῳ λευκῷ τὸν θρίαμβον ἐξεπλήρωσεν, ἐν δὲ τῷ ἄρματι τὰς Βουλγαρικὰς θείας τῶν βασιλέων στολὰς καὶ ἄνωθεν τούτων εἰκόνα τῆς θεομήτορος ὡς πολιούχου, προπορεύεσθαι ἑαυτοῦ διετάξατο. ἐν δὲ τῷ λεγομένῳ φόρῳ γενόμενος καὶ ἀποχρώντως εὐφημηθεὶς καὶ τῇ θεομήτορι καὶ τῷ ταύτης υἱῷ τὰς ἐπινικίους εὐχαριστίας παρεσχηκῶς, τὰ παράσημα τῆς Βουλγαρικῆς βασιλείας ἐπ’ ὄψει τῶν πολιτῶν τὸν Βορίσην ἀποδισύσκει. τὰ δὲ ἦν στέφανος ἐκ χρυσοῦ καὶ τιάρα νενησμένη ἐκ βύσσου καὶ πέδιλα ἐρυθρά. ἐκείθεν εἰς τὴν μεγάλην φοιτήσας ἐκκλησίαν καὶ ἐν αὐτῇ τὸν Βουλγαρικὸν στέφανον ἀνάθημα τῷ θεῷ δεδωκῶς, ἀναγαγὼν δὲ καὶ τὸν Βορίσην εἰς τὸ τῶν μαγίστρων ἀξίωμα, ἐπορεύθη εἰς τὰ βασίλεια. ὁ δὲ Σφενδοσθλάβος οἰκαδε ὑποστρέφων ἐν τῷ διῆναι τὴν τῶν Πατζινάκων γῆν περιπίπτει ἐνέδραις ἤδη προευτρεπισθείσας καὶ ὑποδεχομένης αὐτόν, καὶ ἄρδην αὐτὸς τε καὶ τὸ συνὸν αὐτῷ ἀπόλλυται πλήθος, μηνίωντων αὐτῷ τῶν Πατζινάκων διὰ τὰς εἰς Ῥωμαίους σπονδάς.

s. 328.57-331.51. τῶν δὲ Βουλγαῶρων ἅμα τῇ τελευτῇ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ἀποστατησάντων, ἄρχειν αὐτῶν προχειρίζονται τέσσαρες ἀδελφοί, Δαβίδ, Μωϋσῆς, Ααρὼν καὶ Σαμουήλ, ἐνὸς τῶν παρὰ Βουλγάροις μέγα δυνηθέντων κόμητος ὄντες παῖδες [U: Νικολάου ὀνομαζομένου, μητρὸς Ῥιψίμης] καὶ διὰ τοῦτο κομητόπωλοι κατονομαζόμενοι. τῶν γὰρ κατὰ γένος προσηκόντων τῷ Πέτρῳ οἱ μὲν ἄλλοι θανάτῳ διεκόπησαν, Βορίσης δὲ καὶ Ῥωμανὸς οἱ τούτου υἱοὶ εἰς τὴν πόλιν εἰσαχθέντες, ὡς ἐν τοῖς ἔμροσθεν εἰρηται, ἔμμενον ἐν αὐτῇ, ὁ μὲν μάγιστρος παρὰ τοῦ βασιλέως τιμηθεὶς Ἰωάννου, ὁ δὲ Ῥωμανὸς ἐκμηθεὶς τὰ παιδουργὰ μόρια παρὰ τοῦ παρακοιμωμένου πρότερον Ἰωσήφ. καὶ ἐπεὶ συνέβη τὸν βασιλέα Ἰωάννην ἀποθανεῖν [U: καὶ τὸν Σκληρὸν ἀποστατήσαι τοῦ βασιλέως καὶ συγγενοῦς αὐτῶν Βασιλείου εἰς τὰ ἐπὶ Θράκην χωρία ἐξιόντος,] ἐκείθεν

¹⁵⁹ Jan Tzymiskes chciał przez to demonstracyjnie podkreślić swoje umiarkowanie i pobożność. Chociaż postępowanie wobec Borysa było wobec tego ostatniego poniżające. Zob. w szerszym kontekście: L e s z k a, *Wizerunek władców...*, s. 141-142.

¹⁶⁰ *Forum Konstantyna*. Według Leona Diakona odebranie insygniów władzy Borysowi miało miejsce w pałacu cesarskim, zob. Leon Diakon, IX 12. Na ich temat zob. Б а к а л о в, *Средновековният български владетел...*; Георги А т а н а с о в, *Инсигниите на средновековните български владетели: корони, скиптри, сфери, костюми, накити*. Плевен 1999.

¹⁶¹ Nie chodzi tu o swobodne okrzyki tłumu, lecz ściśle powiązane z przebiegiem uroczystości akklamacje, mające rytualny i sformalizowany charakter.

¹⁶² Byssos: bardzo wartościowa „wełna morska”, nici pewnego gatunku mięczaków, zob. więcej: А d а м J a r o s z y ŋ s k i, А n n a К o t ł o w s k a, *Thalassai* (w druku), tam dalsza literatura.

pieśni wojenne i zwycięskie, z wieńcami w rękach; prowadzili wspaniale ozdobiony rydwan zaprzężony w cztery białe konie, sądząc, że gdy wsiądzie nań cesarz triumfalnie go poprowadzą. On jednak nie pragnąc niczego związanego z triumfem, lecz by wykazać się skromnością¹⁵⁹, zebrał przyniesione wieńce i na białym koniu spełnił triumf, na rydwanie zaś położył bułgarskie szaty cesarskie, a nad nimi ikonę Matki Bożej jako opiekunki Miasta i zarządził, aby go poprzedał. Znalazłszy się na tak zwanym Forum¹⁶⁰ głośno wychwalany¹⁶¹, złożył dziękczynienie za odniesione zwycięstwa Matce Bożej i Jej Synowi, przed oczyma obywateli zdarł z Borysa oznaki władzy bułgarskiej. A były to: korona ze złota, tiara upleciona z byssosu¹⁶² i czerwone obuwie. Stamtąd udał się do Wielkiego Kościoła, a w nim ofiarował Bogu jako wotum koronę bułgarską, Borysa wyniósł do godności magistra, a następnie udał się do pałacu cesarskiego. Światosław zaś wracając do domu, podczas przemarszu przez ziemię Pieczyngów wpadł we wcześniej przygotowane zasadzki, które nań czekały. Zginął on sam i całe towarzyszące mu wojsko, gdyż Pieczyngowie byli nań wściekli ze względu na zawarcie układu z Rzymianami¹⁶³.

Gdy Bułgarzy zbuntowali się wraz ze śmiercią cesarza Jana, do władzy nad nimi pretendowali czterej bracia: Dawid, Mojżesz, Aaron i Samuel, synowie jednego z komesów mającego u Bułgarów wielkie znaczenie [U: zwanego Nikolaosem, a z matki Ripsime], dlatego też nazwano ich kometopulami¹⁶⁴. Inni z krewnych Piotra zmarli, natomiast jego synowie Borys i Roman wysłani do stolicy, tam pozostali, o czym powiedziano wcześniej. Pierwszy z nich przez cesarza Jana został mianowany magistrem, a Roman wykastrowany przez Józefa byłego parakoimomena¹⁶⁵. Gdy nadeszła pora śmierci cesarza Jana¹⁶⁶ [U: i Skleros zbuntował się przeciw cesarzowi, a ich krewny Bazyli wkroczył na ziemię Tracji] uciekli stamtąd i starali się

¹⁶³ Śmierć Światosława z rąk Pieczyngów miała miejsce w 972 r. W języku polskim ostatnio: Aleksander P a r o ń, *Śmierć księcia Światosława Igorowicza a mit wszechmocnej dyplomacji bizantyńskiej*, [w:] *Historicae vitae. Studia dedykowane Profesorowi Lechowi A. Tyszkiewiczowi z okazji 55-lecia pracy naukowej*, red. M. G o l i ń s k i, S. R o s i k. Wrocław 2012, s. 151-166.

¹⁶⁴ Czterej bracia kometopule to przywódcy powstania antybizantyńskiego z 976 r. (choć niektórzy opowiadają się za rokiem 972) na terenach zachodniobułgarskich. Komes Nikolaos był najprawdopodobniej bojarem macedońskim; przypuszczenia o jego armeńskim pochodzeniu (por. np. Z a k y t h i n o s, *op. cit.*, s. 224-225, 343; W h i t t o w, *The Making...*, s. 297) nie są powszechnie przyjęte (S w o b o d a, SSS t. 2, s. 449). Na temat Borysa i Romana por. S w o b o d a, *Borys II*. SSS t. 1, s. 151-152; I d e m, *Roman*, SSS t. 4, s. 536.

¹⁶⁵ Józef Bringas był parakoimomenem za Romana II od 959 r.; kiedy Nikefor Fokas przejął władzę latem 963 r., Józef został zesłany do Paflagonii, a później do monasteru Asekretis pod Nikomedią, gdzie zmarł w 965 r.

¹⁶⁶ 10 stycznia 976 r.

ἀποδιδράσκουσι, καὶ τὴν Βουλγαρίαν φθάσαι ἠπέγνοντο. καὶ ὁ μὲν Βορίσσης τόξω βληθεὶς ἐν τῷ διῆναι κατά τινα λόχμην παρὰ τινος Βουλγάρου νομίσαντος Ῥωμαῖον αὐτὸν εἶναι (ἐνεδέδυτο καὶ γὰρ στολὴν Ῥωμαϊκὴν) ἀπόλλυται, Ῥωμανὸς δὲ διασώζεται [U: εἰς Βιδίνην,] καὶ χρόνῳ ὕστερον ἐπάνεισι πάλιν εἰς τὴν βασιλῖδα, ὡς ἐν τῷ ἰδίῳ τόπῳ λελέξεται. τούτων δὲ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν Δαβὶδ μὲν εὐθύς ἀπεβίω [ACEU: ἀναίρεθεὶς μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας εἰς (καὶ C) τὰς λεγομένας Καλὰς δεῦς παρὰ τινῶν Βλάχων οὐδιῶν] Μωσῆς δὲ τὰς Σέρρας πολιορκῶν λίθῳ ἀπὸ τοῦ τείχους βληθεὶς ἐτελεύτησε [EA: ἄλλοι δὲ οὐ λίθῳ βληθῆναι γράφουσι (λέγουσι A) τὸν Μωϋσῆν, ἀλλὰ τοῦ ἵππου συμπεσόντος αὐτῷ, ὑπὸ τινος τῶν περὶ τὸν δοῦκα Μελισσηνὸν ἀποσφάττεσθαι (ἀποσφαγῆναι A)] καὶ τὸν Ἀαρὼν δὲ τὰ Ῥωμαίων, ὡς λέγεται, φρονοῦντα ἀνεῖλεν ὁ ἀδελφὸς Σαμουὴλ παγγενῆ, [ACU: κατὰ τὴν ἰδ' τοῦ Ἰουνίου (Ἰουλίου C) μηνὸς ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῆς Ῥαμετανίτζας (Ῥωμετανίτζας A, Ῥαμιτζανίτζας U),] μόνου Σφενδοσθλάβου τοῦ καὶ Ἰωάννου διασωθέντος, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, παρὰ Ῥαδομηροῦ τοῦ καὶ Ῥωμανοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Σαμουήλ. καὶ καθίσταται μόναρχος Βουλγαρίας ἀπάσης ὁ Σαμουήλ. οὗτος πολεμικὸς ἄνθρωπος ὢν καὶ μηδέποτε εἰδῶς ἠρεμεῖν, τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων ταῖς πρὸς τὸν Σκληρὸν μάχαις ἀσχολουμένων ἀδείας τυχῶν κατέδραμε πᾶσαν τὴν ἐσπέραν, οὐ μόνον Θράκην καὶ Μακεδονίαν καὶ τὰ τῆ Θεσσαλονίκῃ πρόσχωρα, ἀλλὰ καὶ Θετταλίαν καὶ Ἑλλάδα καὶ Πε-

¹⁶⁷ Ucieczka z Konstantynopola różnie datowana: 976 bądź 978; D u j c e v (*Boris II*. LexMa t. 2, kol. 458-459): 978/9; tym razem chodzi o ich ponowny pobyt w Bizancjum, gdzie znaleźli się jako jeńcy Tzymiskesa po jego podboju Bułgarii wschodniej (preslawskiej) w r. 971 (choć o obecności Romana w triumfie cesarza źródła nie wspominają). Niektórzy uważają, że w Bidine Roman koronowany został na cara Bułgarii. Za bardzo prawdopodobną uznaje się wersję tych wydarzeń przedstawioną przez historyka arabskiego Jahię z Antiochii, iż Roman został carem Bułgarii, a następnie w 991 r. schwytany przez Bizantyńczyków i przewieziony do Bizancjum, zmarł w niewoli w 997 r. (W h i t t o w, *op. cit.*, por. s. 297, s. 415 przyp. 209).

¹⁶⁸ Greckie określenie „Οδίται” – „wędrowcy”, nawiązuje do ich trybu życia (por. M. B l a g o - j e v i ć, *Vlachen*. LexMa t. 8, kol. 1789). Znacomity opis sezonowej migracji, zob. Kek., 175; Kekau-
menos zresztą przytacza daćką „starożytność” tego ludu, z bardzo pejoratywnym opisem, por. par. 187-188. M. G y ó n i, *La transhumance des Vlaques balkaniques au Moyen Âge*. „Byzantinoslavica” 12 (1951), s. 29-42. Wlachowie tworzyli jednostki wojskowe armii bizantyńskiej pod własnym dowództwem, niezależne od organizacji temowej: np. „ἄρχων τῶν βλάχων τῆς Ἑλλάδος”. Służył również Samuelowi; powyższy incydent jak i przeniesienie relikwii św. Achillesa omawia A. R i s o s w artykule o najstarszych źródłowych wzmiankach o Wołochach, *The Vlachs of Larissain the 10th Century*. „Byzantinoslavica” 51 (1990), s. 202-207.

¹⁶⁹ Dawid zginął już w 976 r. Piękne Dęby: dzis. Biklista, por. S w o b o d a, *David*. SSS t. 8, s. 17-18.

¹⁷⁰ Odnowiony w okresie średniobizantyńskim (poł. X w.) wysoki stopień oficerski, oznaczający dowódcę (*doukaton*), zob. J. C. C h e y n e t, *Du stratège de thème au duc: Chronologie de l'évolution au cours du XI siècle*. „TM” 9 (1985), s. 181-194.

dostać do Bułgarii. Borys zginął, gdy przedzierał się przez jakieś zarośla, raniony strzałą z łuku przez pewnego Bułgara, który myślał, że to Rzymianin (odziany był bowiem w rzymską szatę). Roman zaś schronił się [U: w Bidine], a w roku następnym przybył ponownie do stolicy, jak powiedziano w stosownym miejscu¹⁶⁷. Z czterech braci Dawid zmarł wkrótce [ACEU: pochwycony przez jakichś wędrownych Blachów¹⁶⁸ między Kastorią i Prespą pod tak zwanymi Pięknymi Dębami¹⁶⁹]; Mojżesz natomiast zmarł trafiony kamieniem rzuconym z muru podczas oblężenia Serrai [EA: inni zaś piszą, że Mojżesz nie został trafiony kamieniem, lecz spadłwszy z konia, został zabity przez człowieka z otoczenia duksa¹⁷⁰ Melissenosa¹⁷¹]. Aarona zaś, który – jak mówią – był zwolennikiem Rzymian, brat Samuel zabił z całą rodziną [ACU: 14 czerwca w miejscowości Rametanitza¹⁷²]; ocalał tylko jego syn Światosław Jan dzięki Radomirowi Romanowi, synowi Samuela¹⁷³. I tak jedynym władcą całej Bułgarii został Samuel¹⁷⁴. Ten, będąc człowiekiem wojowniczym i w żaden sposób nie umiejącym zachować pokoju, dostrzegłwszy okazję gdy woj-

¹⁷¹ Leon Melissenos mógł być wówczas duksem Tracji i Macedonii (Złatarski, *Istoriја...*, 1: 2, s. 613-614) lub Tessaloniki, por. Werner Seibt, *Untersuchungen zur Vor- und Frühgeschichte des „bulgarischen Kometopulen“*. „Zeitschrift für armenische Philologie” 89 (1975), s. 65-100. Leon pełnił później (najprawdop. w 986 r.) funkcję domestikosa scholon Zachodu (tzn. naczelnego dowódcy tagmata w Europie, por. R. Guillard, *Le Domestique des Scholes*, w: Idem, *Recherches sur les institutions byzantines*. I-II. Berlin–Amsterdam 1967, s. 426-468, zwł. 430; oczywiście w swoim przeglądzie domestikosów Guillard nie wymienia jeszcze Melissenosa), o czym zaświadcza pieczęć znaleziona w Presławiu, zob. Ivan Jordanov, *Les sceaux de deux chefs militaires byzantins trouves a Preslav: Le magistros Leon Melissenos et le patrice Theodorokan*. „Byzantinobulgarica” 8 (1986), s. 184-185; Idem, *Corpus of Byzantine Seals...*, I, s. 78; Peter Schreiner, *Melissenoi*. LexMa t. 6, kol. 497.

¹⁷² Rametanitza: dzis. Razmetanitza niedaleko Kjustendilu, por. Николов, *Централизъм...*, s. 176.

¹⁷³ Aaron zginął na rozkaz Samuela za postawę probizantyńską lub za zamiar zagarnięcia władzy dla siebie (por. Swoboda, *Aron*. SSS t. 7, s. 379-380), jak podają niektóre rękopisy (app. crit. ad 86: „τιν ἀρχὴν εἰς ἑαυτὸν”); śmierć Aarona według jednych przypadła na r. 976, według innych na 987 (Thurn, s. 329; Mutafoev, *Istoriја...*, s. 226, przyp. 2), w nowszych badaniach przyjmuje się tę ostatnią chronologię. (np. Soustal, *Thrakien*, s. 94). Światosław Jan to najstarszy syn Aarona, Jan Władysław, który u Skylitzesa występuje także pod imieniem Jan; podobnie przedstawia się imię syna Samuela, nazwanego tu Radomirem Romanem, występującego też pod imieniem Radomir, Gabriel, Roman Gabriel i Gabriel Radomir, por. Thurn, s. 329 (lekcje mss.); Swoboda, *Gabriel Radomir*. SSS t. 2, s. 77. Na temat fenomenu podwójnych imion por. Ivan Djurić, *Teofilakt Ochridski pod szatorom Arona*. „ZRVI” 27-28 (1989), s. 69-91, zwł. s. 78.

¹⁷⁴ Samuel został jedynowładcą Bułgarii w czasie, gdy zbiegli do niej synowie Piotra, Borys i Roman; trudna jest do ustalenia chronologia tego wydarzenia, sądzi się, że władzę objął po śmierci Aarona w 987 r. i sprawował ją początkowo w imieniu Romana (Swoboda, *Komitopuli*, w: A. Wędzki (red.) *Wczesna Słowiańszczyzna. Przewodnik po dziejach i literaturze przedmiotu*, t. 1-2. Warszawa 2008, s. 255-257); tytułarnym władcą został w pierwszym dziesięcioleciu panowania (por. Swoboda, *Samuel*. SSS t. 5, s. 41), w 997 r., po domniemanej śmierci Romana, por. Vasil Gjuzeliev, *Samuel*. LexMa t. 7, kol. 1348.

λοπόννησον. καὶ πολλὰ φρούρια παρεστήσατο, ὧν ἦν τὸ κορυφαῖον ἡ Λάρισσα, ἧς τοὺς ἐποίκους μετέφικεν εἰς τὰ τῆς Βουλγαρίας ἐνδότερα πανεστίους, καὶ τοῖς καταλόγοις τῶν ἑαυτοῦ κατατάξας στρατιωτῶν συμμάχοις ἐχρητο κατὰ Ῥωμαίων. μετήγαγε δὲ καὶ τὸ λείψανον τοῦ ἀγίου Ἀχιλλίου, ἐπισκόπου Λαρίσσης χρηματίσαντος [ACEU: ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου κὰν τῇ μεγάλῃ καὶ πρώτῃ συνόδῳ παρόντος σὺν Ῥηγίνῳ Σκοπέλων (Σκοπέλου Α) καὶ Διοδώρῳ (Διοδώρου ΑC) Τρίκιης (Τρίκιης ACE)], καὶ εἰς τὴν Πρέσπαν ἀπέθετο, ἔνθα ἦσαν αὐτῷ τὰ βασίλεια, [ACEU: οἶκον κάλλιστον καὶ μέγιστον ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ δομησάμενος.]

Ἀμύνασθαι δὲ τοῦτον ὁ βασιλεὺς τῶν εἰργασμένων γλιχόμενος, ἐπέπευ ἀπετινάξατο τὰς περὶ τοῦ Σκληροῦ φροντίδας, τὰς Ῥωμαϊκὰς ἀθροίσας δυνάμεις αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ εἰσβολὴν ἐν Βουλγαρίᾳ ἐδόκει ποιήσασθαι, Βάρδαν τὸν Φωκᾶν ἔτι δομέστικον ὄντα τῶν σχολῶν καὶ τοὺς λοιποὺς ἐφόους δυνάστας μὴδ' ἀξιώσας λόγου. εἰσερχόμενος δὲ ἐν Βουλγαρίᾳ διὰ τῆς παρὰ τῇ Ῥοδόπῃ καὶ τῷ ποταμῷ Εὐρῳ, τὸν μάγιστρον Λέοντα τὸν Μελισσηνὸν κατόπιν εἶασε, τὰς δυσχωρίας φυλάττειν προστάξας. αὐτὸς δὲ τὰ μεταξὺ Τριαδίτζης, ἧτις πάλαι Σαρδικὴ ἐπωνόμαστο [ACEU: ἐν ἡ τῶν δυτικῶν τριακοσίων ἐπισκόπων σύνοδος γέγονε Κώνσταντος τοῦ τῆς δύσεως καὶ Κωνσταντίνου (Κωνσταντίου Ε) τοῦ τῆς ἀνατολῆς βασιλέως κελεύσει τῶν υἱῶν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου] στενὰ διελθὼν καὶ τὰς λόχμας, καὶ ἐν τινι τόπῳ Στοπονίῳ λεγομένῳ γενόμενος, ἔθετο χάρακα, ἐκεῖσε τε διενοεῖτο, πῶς ἂν ἐπιχειρήσῃ τῇ πολιορκίᾳ τῆς Σαρδικῆς. ἠκούετο δὲ καὶ ὁ Σαμουὴλ τὰς κορυφὰς τῶν κύκλωθεν ὀρέων κατέχων (πρὸς φανερὰν γὰρ συμπλοκὴν καὶ ἀγχέμαχον ἐδειλία), καὶ πάντοθεν ἐνεδρεύων, εἴ πως δυνηθεῖ βλάψαι τοὺς ἐναντίους. ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγίνετο καὶ τοιοῦτος ἦν τῷ βασιλεῖ ὁ σκοπός, Στέφανος ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς δύσεως, ὃν διὰ τὸ βραχὺ τῆς ἡλικίας Κοντοστέφανον ἐπωνόμαζον, ἀπεχθέστατος ὢν Λέοντι τῷ Μελισσηνῷ, πρόσσεισι νυκτὸς ἤδη καταλαβούσης τῷ βασιλεῖ καὶ ἀναζευγνύειν ὡς τάχιστα παρεκάλει, καὶ τὰ ἄλλα λογιζόμενον δεύτερα, καὶ τὴν βασιλίδά καταλαβεῖν, ὡς

¹⁷⁵ Wszystkie sześć terminów to nazwy temów.

¹⁷⁶ Pierwszy Sobór Ekumeniczny w Nicei roku 325.

¹⁷⁷ Zdobycie Larissy, por. Kekaumenos, par. 73. Prespa była początkowo główną siedzibą Samuela, a przeniesienie relikwii św. Achillesa na wyspę na Małym Jeziorze Prespańskim, służyło jej uświetnieniu, por. S w o b o d a, *Prespa*. SSS t. 4, s. 344; *Testimonia*, z. 4, s. 277, przyp. 60. Św. Achillesa (IV w.) czcił się 15 maja, por. *Testimonia*, z. 4, s. 280, przyp. 78; Николов, *Централизъм...*, s. 171-172; R i s o s, *op. cit.*, sugeruje wszakże, że chodzi tu o innego Achillesa, przeciwnika miejscowego biskupa Stefana z czasów Justyniana, zob. s. 204. Ostatnio: K. M o t s o p o u l o s, *Η Βασιλική του Αγίου Αχιλλείου στην Πρέσπα*. Thessaloniki 1999.

ska rzymskie zajęte były walkami ze Sklerosem, spustoszył cały Zachód: nie tylko Trację, Macedonię i okolice Tessaloniki, lecz także Tesalię, Helladę i Peloponez¹⁷⁵. Przeciągnął na swoją stronę wiele twierdz, z których główną była Larisa. Mieszkańców jej z całym dobytkiem przesiedlił w głąb Bułgarii i włączywszy w szeregi swoich żołnierzy, użył jako sprzymierzeńców przeciw Rzymianom. Przeniósł też szczątki św. Achilliusa, biskupa działającego w Larissie [ACEU: za Konstantyna Wielkiego, uczestnicząc też w Pierwszym Wielkim Synodzie¹⁷⁶ wraz z Reginosem ze Skopelos i Diodorem z Trikki], złożył je w Prespie, gdzie miał swój pałac [ACEU: zbudowawszy bardzo piękną i ogromną świątynię pod jego imieniem]¹⁷⁷.

Cesarz zaś dążąc do tego, by mu odpłacić, kiedy tylko zrzucił sprawy związane ze Sklerosem, zgromadziwszy siły rzymskie sam postanowił dokonać ataku na Bułgarię, nie pytając o zdanie Bardasa Fokasa, wówczas jeszcze domestikosa scholon, ani pozostałych dostojników Wschodu. Gdy wkroczył do Bułgarii przez tereny położone wzdłuż Rodopów i rzeki Heuros¹⁷⁸, wezwał do siebie magistra Leona Melissenosa i rozkazał strzec niebezpiecznych miejsc. Sam zaś, przeszedłszy wąwozy i gąszcza wokół Triaditzy, która zwała się dawniej Sardiką [ACEU: w której to odbył się synod trzystu biskupów Zachodu, z rozkazu Konstansa na Zachodzie, a Konstantyna na Wschodzie, synów Konstantyna Wielkiego], znalazł się w miejscu zwanym Stoponion¹⁷⁹, a rozbiwszy obóz, zaczął tam myśleć, jak mógłby oblężeniem zająć Sardikę¹⁸⁰. Usłyszał, iż Samuel zajął wierzchołki okalających gór (z tchórzostwa przed otwartym starciem i walką wręcz), a wszędzie przygotował pułapki, by móc jak to tylko możliwe zaszkodzić wrogom. Tymczasem, w związku z planem cesarza Stefan, domestikos scholon Zachodu, którego z powodu niskiego wzrostu nazywano Kontostefanem¹⁸¹, wielki wróg Leona Melissenosa, już po za-

¹⁷⁸ Dzis. Marica (ant. Hebros).

¹⁷⁹ Stoponion niedaleko Sofii identyfikowane z Ichtimanem lub miejscowością położoną na szlaku prowadzącym przez Przełęcz Ichtimańską (por. S w o b o d a, *Stoponion*. SSS t. 5, s. 425), według badaczy bułgarskich: Šćiponje na północny wschód od Ichtimanu (ГИБИ, т. 6, s. 276, przyp. 7; Николов, *Централизъм...*, s. 168; S o u s t a l, *Thrakien*, s. 464).

¹⁸⁰ Była to pierwsza kampania Bazylego II przeciwko Samuelowi w 986 r., po rozpoczęciu samodzielnych rządów i zakończeniu uzurpacji Bardasa Sklerosa. Cesarz poruszał się doliną Maricy od jej dolnego biegu począwszy; drogą tą posuwały się także wojska bułgarskie, por. S w o b o d a, *Marica*. SSS t. 3, s. 178.

¹⁸¹ Stefan Kontostefanos, sprawca odwrotu cesarza, został prawdopodobnie pozbawiony za tę intrygę funkcji domestikosa, a na jego miejsce mianowano Leona, zob. V. T a p k o v a - Z a i m o v a, *L'administration byzantine...*, s. 95-101, zwł. s. 97. Zachowała się jego pieczęć jako patrikiosa i domestikosa, zob. J o r d a n o v, *Corpus of Byzantine Seals...*, I, s. 77. Fragment Skylitzesa jest to pierwsza wzmianka o tej rodzinie, zob. A. S a v v i d e s, *A prosopographical note on the first member of the Byzantine family of Contostephanus*, [w:] *In honour of Prof. V. Tapkova-Zaimova*. Sofia 1997, s. 159-164.

του Μελισσηνοῦ ἐποφθαλμιῶντος τῇ βασιλείᾳ κἀκεῖσε ἀπίοντος ἄρτι σὺν τάχει πολλῶ. ἐθρόησεν ὁ λόγος τὸν βασιλέα, καὶ ἀναζυγῆν εὐθέως ἐκήρυξεν. ὁ δὲ Σαμουὴλ τὴν ἀσύντακτον ἀναχώρησιν φυγῆν, ὡς εἰκός, εἶναι ὑποτοπάσας, ἐπιπεσῶν ἀθρόως μετ' ἀλαλαγμοῦ καὶ βοῆς τούς τε Ῥωμαίους κατέπληξε καὶ φυγεῖν ἠνάγκασε, καὶ τὸ στρατόπεδον κατέσχε, καὶ τῆς ἀποσκευῆς ἀπάσης ἐγένετο κύριος καὶ αὐτῆς τῆς βασιλικῆς σκηνῆς καὶ τῶν βασιλικῶν παρασήμων. μόλις δὲ ὁ βασιλεὺς τὰ στενά διελθὼν εἰς Φιλιππούπολιν διασφύζεται, ἐν ἣ γενόμενος, καὶ τὸν Μελισσηνὸν ἀμετακίνητον εὐρών καὶ τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ φυλακῆν ἐπιμελῶς τηροῦντα, τῷ Κοντοστεφάνῳ ἐλοιδορεῖτο ὡς ψευσαμένῳ καὶ παραιτίῳ γεγονότι τοσοῦτου κακοῦ, οὗτος δὲ μὴ ἐνεγκῶν πρῶας τὴν ἐπιτίμησιν, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον τραχυνόμενος καὶ δίκαια συμβουλευσαὶ ἰσχυριζόμενος, ἠνάγκασε τὸν βασιλέα διὰ τὴν ἀναίσχυντον ἰταμότητα ἀναπηδησαὶ τε τοῦ θρόνου καὶ τῶν τριχῶν αὐτοῦ καὶ τῆς γενειάδος λαβόμενον κατασπάσαι εἰς γῆν.

336.85-92. ὁ δὲ βασιλεὺς πολλὰ παρακαλέσας τὸν Δελφινᾶν ἀπαναστήναι τῆς Χρυσοπόλεως καὶ μὴ ἀντιμέτωπον τῇ βασιλίδι ποιῆσθαι στρατοπεδείαν, ὡς οὐκ ἔπειθε, πλοῖα παρασκευάσας νυκτὸς καὶ τούτοις ἐμβιβάσας Ῥῶς (ἔτυχε γὰρ συμμαχίαν προσκαλεσάμενος ἐξ αὐτῶν, καὶ κηδεστὴν ποιησάμενος τὸν ἀρχοντα τούτων Βλαδιμηρόν ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ ἀδελφῇ Ἄννῃ), περαιωθεὶς μετ' αὐτῶν ἀνοήτως ἐπιτίθεται τοῖς ἐχθροῖς καὶ ῥᾶον χειροῦται.

s. 339.64-72. Ἀπολυθεὶς δὲ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ φροντίδων ὁ βασιλεὺς, πῶς ἂν διάθῃται τὰ κατὰ τὸν Σαμουὴλ ἐσκόπει καὶ τοὺς λοιποὺς τοπάρχας, οἵτινες ταῖς ἀποστασίαις ἐνασχολουμένου ἄδειαν εἰληφότες οὐ μικρὰ τὰς τῶν Ῥωμαίων ἐπικρατείας ἐλύπησαν. ἔξῃσι γοῦν εἰς τὰ ἐπὶ Θράκης καὶ Μακεδονίας χωρία, καὶ κάτεισιν εἰς Θεσσαλονίκην, ἀποδώσων τὰ εὐχαριστήρια τῷ μάρτυρι

¹⁸² Skylitzes nie podaje nazwy miejsca, w którym cesarz poniósł klęskę (17 sierpnia 986 r.), informuje, że był to wąski przesmyk; mogła to być Kleisura Cesarska („Βασιλικὴ κλεισοῦρα”, stąd nieporozumienie u łacinników, które sprawiło, że w tradycji zachodniej często występuje jako Kleisura św. Bazylego!), w starożytności znana jako Succii, późniejsze Trajanowe Wrota, a dzis. Przełęcz Ichtimańska. Wąwóz w zachodniej części gór zwanych Sredna Gora (tzw. Antybałkan), na linii Serdika-Filippoupolis, niedaleko miejscowości Kosteneç (S o u s t a l, *Thrakien*, s. 94, 190-192; por. Leon Diakon X 8). Dla miłośników geografii historycznej perełka: Μ υ τ α φ χ ι ε ν, *Старият ърум през „Траянови врата”*. „Списание на Българската академия на науките. Клон Историко-Филологичен и Философско-Обществени” 55: 27 (1937), s. 19-148, tu s. 38-44. Opisane tu zachowanie cesarza nie jest czysto spontaniczne, jak sugeruje Skylitzes, była to zwyczajowa forma upokorzenia i zmuszenie do proskynyzei.

¹⁸³ Dzis. Skutari na małoazjatyckim wybrzeżu Bosforu. Kalokyras Delfinas był człowiekiem Bardasa Fokasa, katepano Italii w l. 983-985, por. F a l k e n h a u s e n, *La dominazione...*, s. 183-185. Po

padnięciu nocy przybył do cesarza. Namawiał, by jak najszybciej wyruszyć, a uważając wszystko inne za drugorzędne, zająć stolicę, ponieważ Melissenos pożądliwie spoglądał ku władzy i niedawno udał się tam z wielkim pośpiechem. Mowa ta zatrwożyła cesarza i natychmiast dał sygnał do wymarszu. Samuel zaś podejrzewając, że bezładny odwrót oznacza ucieczkę, przy głośnych dźwiękach i krzyku uderzywszy całą siłą, przeraził i zmusił do ucieczki Rzymian. Przejął obóz i stał się panem całego dobytku, samego namiotu cesarskiego oraz cesarskich insygniów. Cesarz z trudem przedostał się przez wąwozy i schronił w Filippopolis. Gdy się tam znalazł, zastał nieruchomego Melissenosa, który oddanie pełnił powierzoną mu straż. Stąd zwymyślał Kontostefana jako kłamcę i winnego tak znacznego nieszczęścia. Ten nie przyjął pokornie nagany, lecz bardziej jeszcze rozdrażniony obstawał przy tym, że udzielił słusznej rady. Bezwstydną zuchwałością zmusił cesarza do tego, że ten poderwał się z tronu, i chwyciwszy go za włosy i brodę, powalił na ziemię¹⁸².

Cesarz wielokrotnie wzywał Delfinasa, aby odstąpił spod Chrysopolis¹⁸³ i nie zakładał obozu naprzeciw stolicy. Ponieważ nie przekonał, przygotowałszy nocą okręty i załadowawszy na nie Rusów (wezwał ich na mocy sojuszu, uczyniwszy ich archonta Włodzimierza szwagrem przez swoją siostrę Annę), przeprowił się wraz z nimi. Instynktownie uderzył na nieprzyjaciół i z łatwością pokonał¹⁸⁴.

Cesarz, uwolniony od wojen domowych i kłopotów, rozważał jak rozwiązać sprawę Samuela i pozostałych toparchów, którzy – gdy on był zajęty zdradami¹⁸⁵

stłumieniu buntu został on wg Skyl., s. 336.92 („ἐπὶ ξύλου κρεμαῖ”) i Stefana z Taronu (H. G e l z e r, A. B u r c k h a r d t [Hrsg.], *Des Stephanos von Taron armenische Geschichte*. Leipzig 1907, s. 188) wbity na pal. Później na miejscu kaźni wzniesiono pamiątkową kolumnę. Widział ją jeszcze Symeon Nowy Teolog.

¹⁸⁴ Skróć informacji na temat sojuszu bizantyńsko-ruskiego zawartego przez Bazylego II, w wyniku którego w lecie 988 r. garnizon ruski znalazł się w Konstantynopolu, a w 989 r. przyczynił się do pokonania uzurpatora Bardasa Fokasa; małżeństwo księcia kijowskiego Włodzimierza z porfirogenetką Anną umocniło ten sojusz i przyspieszyło chrystianizację Rusi (por. S w o b o d a, *Włodzimierz*. SSS t. 6, s. 433; I d e m, *Bazyli II*. SSS t. 7, s. 419; H. R u b, *Vladimir I. Svjatoslavic der HI*. LexMa t. 8, kol. 1793; por. też przyp. 1 do Michała Psellosa.

¹⁸⁵ Inne terminy greckie z tego pola semantycznego zob. przyp. 24-25 do Michała Psellosa; apostasia w swym podstawowym znaczeniu to „zdrada”, ale trzeba pamiętać, iż z silnym podtekstem duchowym, w tym religijnym. Jest to zrozumiałe w państwie, gdzie cesarz był ikoną *Boga*, stąd każde wystąpienie przeciw cesarzowi jest również wystąpieniem przeciwko Bogu. O idei *mimesis* w teologii politycznej Bizancjum zob. Anna K o t ł o w s k a, *Filozofia polityczna: od pax Augusta do pax Christiana*, [w:] E d e m, *Obraz dziejów w Chronici Canones Euzebiusza z Cezarei*. Poznań 2009, s. 186-192.

Δημητρίω. ἐκεῖσέ τε Γρηγόριον μάγιστρον τὸν Ταρωνίτην ἄρχειν λιπῶν, δούς αὐτῷ καὶ στρατὸν ἀξιόμαχον, ἐφ' ᾧ εἶργειν καὶ ἀνακόπτειν τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Σαμουήλ, αὐτὸς ὑποστρέψας κὰν τῇ βασιλίδι γενόμενος ἄνεισιν εἰς Ἰβηρίαν.

s. 341.14-347.82. Τοῦ δὲ Σαμουήλ ἐκστρατεύσαντος κατὰ Θεσσαλονίκης καὶ τὸ μὲν ἄλλο πλῆθος εἰς λόχους καὶ διαμερίσαντος, ὀλίγους δὲ τινὰς εἰς ἐκδρομὴν ἄχρι Θεσσαλονίκης αὐτῆς πεπομφότος, ἐπιγνοὺς τὴν ἔφοδον ὁ δούξ Γρηγόριος τὸν μὲν οἰκεῖον υἱὸν Ἀσώτιον ἔπεμψεν ἰδεῖν καὶ κατασκοπήσῃαι τὸ πλῆθος καὶ αὐτῷ γνῶσιν δοῦναι, αὐτὸς δὲ ὀπισθεν εἶπετο. ὁ δὲ ἐξελθὼν καὶ τοῖς προδρομοῖς συμπλακεῖς καὶ τρεψάμενος ἔλαθεν εἰς μέσους τοὺς λόχους περιληφθεῖς. τοῦτο ὡς ὁ Γρηγόριος ἔμαθεν, ἐβοήθει διὰ ταχέων τὸν παῖδα τῆς αἰχμαλωσίας γλιχόμενος ἐκλυτρώσασθαι. ἀλλὰ καὶ αὐτὸς κυκλωθεῖς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ γενναίως καὶ ἥρωϊκῶς ἀγωνισάμενος ἔπεσεν. ἀγγελθείσης δὲ τῷ βασιλεῖ τῆς τοῦ δουκὸς ἀναιρέσεως πέμπεται πάσης δύσεως ἄρχων ὁ μάγιστρος Νικηφόρος ὁ Οὐρανός. ἔφθασε γὰρ καὶ οὗτος τὴν ἐκ Βαβυλῶνος φυγὴν ὠνησάμενος καὶ τὴν βασιλίδα καταλαβών. ὅστις ἐν Θεσσαλονίκῃ γενόμενος, ἐπεὶ ἔγνω τὸν Σαμουήλ τῇ τοῦ δουκὸς Γρηγορίου τοῦ Ταρωνίτου σφαγῇ καὶ τῇ ἀλώσει τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐπαιχόμενον, καὶ διὰ τοῦτο τὰ τε Θετταλικά διαβάντα Τέμπη καὶ τὸν Πηνειὸν περαιωσάμενον ποταμόν, Θετταλίαν τε καὶ Βοιωτίαν καὶ Ἀττικὴν εἰσβαλόντα τε καὶ ἐν Πελοποννήσῳ διὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ ἰσθμοῦ, καὶ πάντα ταῦτα δηοῦντα καὶ ληϊζόμενον, ἄρας καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν περι αὐτὸν στρατευμάτων καὶ τὰς ὑπρωρίας διελθὼν τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἐν Λαρίσση γενόμενος, κάκεισε λιπῶν τὴν ἀποσκευὴν καὶ εὐζωνον λαβὼν τὸν στρατὸν τὴν Θετταλίαν ὁδοιπορία συντόνῳ διελθὼν καὶ τὸ τῆς Φαρσαλίας πεδῖον καὶ τὸν Ἀπιδανὸν διαβὰς ποταμόν, κατὰ τὸ χεῖλος τοῦ Σπερχειοῦ πήγνυσι τὴν στρατοπεδείαν, εἰς τὴν περαιάν καὶ αὐτοῦ τοῦ Σαμουήλ ἀυλιζομένου. ὄμβρων γὰρ ἀπλέτων ὑσθέντων ἐξ οὐρανοῦ καὶ τοῦ

¹⁸⁶ *Rhomaion epikrateia* oznacza zasięg faktycznej władzy administracji państwa, tzn. w ramach istniejących granic Cesarstwa, w przeciwieństwie do innych form zwierzchności, o których zob. przyp. 29 do Michała Psellosa. Są to bardzo subtelne terminy greckie, których nie da się przetłumaczyć na język polski bez szczegółowych wyjaśnień.

¹⁸⁷ Rok 991.

¹⁸⁸ Grzegorz Taronites był pochodzenia armeńskiego. W XI w. pieczęcie poświadczają przynajmniej kilka osób o tym imieniu i nazwisku, nie ma pewności w kwestii identyfikacji, zob. Was s i l i o u, S e i b t, *op. cit.*, nr 256.

– wykorzystując okazję przysporzyli niemało krzywd państwu Rzymian¹⁸⁶. Wyruszył więc na tereny Tracji i Macedonii¹⁸⁷ i wkroczył do Tessaloniki, aby złożyć dary dziękczynne męczennikowi Demetriosowi. Tam też przekazał władzę magistrowi Grzegorzowi Taronitesowi¹⁸⁸, pozostawiając mu wojsko godne przeciwnika, aby powstrzymał i odparł nim ataki Samuela. Po powrocie zaś do stolicy, udał się do Iberii¹⁸⁹.

Samuel, wyruszywszy zbrojnie przeciw Tessalonice, większość wojska rozdzielił na zasadzki i pułapki, a niewielki oddział wysłał na zagon aż do samej Tessaloniki. Duks Grzegorz, słysząc o tym najeździe, wysłał własnego syna Asotiosa, aby zobaczył i ocenił wojsko oraz go o tym poinformował, sam zaś podążał na tyłach. Ten wyruszywszy, stał się ze zwiadowcami, a uciekając, wpadł w środek zasadzki. Grzegorz dowiedziawszy się o tym, podążył szybko z pomocą, pragnąc wydostać syna z niewoli. Ale i on otoczony przez Bułgarów padł, walcząc szlachetnie i bohatersko. Gdy doniesiono cesarzowi o zabiciu duksa, wysłany został archont całego Zachodu, magistros Nikeforos Ouranos¹⁹⁰. Zdążył on już wykupić się za ucieczkę z Babilonu i przybył do stolicy¹⁹¹. Zjawiwszy się w Tessalonice dowiedział się, że Samuel był tak dumny z zabicia duksa Grzegorza Taronitesa i pojmania jego syna, że przekroczył tessalską Tempe, przepawił się przez Penejos, przeszedł Tessalię, Beocję i Attykę, wkroczywszy na Peloponez przez Istm Koryncki; wszystko to spustoszył i splądrował. Wówczas także on wyruszył z wojskami które miał przy sobie, i przeszedłwszy u podnóży Olimpu, przybył do Larisy, gdzie zostawił tabór. Wziąwszy oddział lekkobrojni, szybkim marszem przeszedł Tessalię i równinę Farsalos, a po przejściu rzeki Apidanos rozbił obóz u ujścia Sperchejosa po przeciwnej stronie brzegu, na którym przebywał Samuel. Ponieważ z nieba wylała się

¹⁸⁹ Trudno wywnioskować o jaką Iberię chodzi. Bizantyńczycy używali tego terminu w dwóch znaczeniach: a) płn.-zach. regionu Kaukazu, w przybliżeniu obszaru państwa gruzińskiego oraz b) temu Iberia, który obejmował ziemie armeńskie z miastem Mantzikert (później też z Ani) wszakże uważa się, iż ten ten Bazyliz zorganizował dopiero w pierwszym dwudziestoleciu XI w., stąd najprawdopodobniej Skylitzes popelnia tutaj anachronizm.

¹⁹⁰ Nikefor Ouranos należał do wybitnych dowódców i politycznych dygnitarzy za panowania Bazylego II; archont Zachodu, tzn. dowódca *tagmata* Tracji i Macedonii (996-999 r.), później duksa Antiochii (999-ok. 1006 r., Skylitzes, s. 345, 29); autor taktikonu (Alphonse D a i n, *La „Tactique” de Nicéphore Ouranos*. Paris 1937; Jules-Albert D e F o u c a u l t, *Douze chapitres inédits de la Tactique de Nicéphore Ouranos*. „TM” 5 [1973], s. 281-312: edycja i tłumaczenie fragmentu z *Oxon. Baroccianus* 131) oraz listów.

¹⁹¹ Ouranos został wysłany do Bagdadu w 980 r. dla prowadzenia negocjacji w celu wydania Sklerosa. Oskarżony o próbę zabicia Sklerosa został aresztowany (981 r.), udało mu się wydostać z kalifatu w 987 r. To, że Skylitzes nazywa Bagdad Babilonem, jest oczywiście tradycyjną archaizacją.

ποταμοῦ πλημμυροῦντος καὶ πελαγίζοντος, ἀπέγνωστο τὸ νῦν ἔχον ἢ συμπλοκή. ἀλλ' ὁ μάγιστρος ἄνω καὶ κάτω τὸν ποταμὸν περισκοπήσας καὶ τινα τόπον εὐρών, δὲ οὐ ᾤθη δυνάτων ἔσσεσθαι τούτῳ περαιωθῆναι, ἀγείρας νυκτὸς τὸν στρατὸν περαιοῦται τὸν ποταμὸν καὶ τοῖς περὶ τὸν Σαμουήλ ἀμερίμνωσ καθεύδουσιν ἐπιτίθεται. καὶ σφάζονται μὲν ἀριθμοῦ κρείττους, μηδενὸς πρὸς ἀλκήν ἀπιδεῖν τολμήσαντος, ἐπλήγη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σαμουήλ καὶ ὁ τούτου υἱὸς Ῥωμανὸς βαθείαις πληγαῖς. καὶ κὰν ἐάλωσαν, εἰ μὴ τοῖς νεκροῖς συμμίζαντες ἑαυτοὺς ἔκειντο ὡς τεθνεῶτες, καὶ νυκτὸς ἐπιγενομένης ἔλαθον διαδράντες εἰς τὰ ὄρη τῶν Αἰτωλῶν, κάκειθεν διὰ τῶν κορυφῶν τῶν τοιούτων ὄρέων διελθόντες τὴν Πίνδον διεσώθησαν ἐν Βουλγαρία. ὁ δὲ μάγιστρος τοὺς αἰχμαλώτους Ῥωμαίους ἐλευθερώσας, σκυλεύσας δὲ καὶ τοὺς πεσόντας Βουλγάρους, διαρπάσας δὲ καὶ τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον καὶ πλοῦτον ὅτι πλεῖστον περιβαλλόμενος, σὺν τῇ στρατιᾷ ἐπανέξυξεν εἰς Θεσσαλονίκην.

Ὁ Σαμουήλ δὲ πρὸς τὰ οἰκεῖα ἀνασωθεὶς γαμβρὸν ἄγεται ἐπὶ τῇ αὐτοῦ θυγατρὶ Ἀσώτιον τὸν τοῦ Ταρωνίτου υἱόν, τῶν δεσμῶν ἐλευθερώσας· πρὸς τοῦτον γὰρ ἡ παῖς [U: αὐτοῦ Μιροσθλάβα] ἐρωτικῶς διατεθεῖσα ἐξάξειν ἑαυτὴν ἠείλει, εἰ μὴ νομίμως αὐτῷ συναφθεῖη. ἐκτελέσας δὲ τοὺς γάμους ἐκπέμπει μετ' αὐτῆς τοῦτον εἰς τὸ Δυρράχιον, ἐπὶ φυλακῇ τάχα τῆς χώρας. ὁ δὲ ἐκεῖσε γενόμενος καὶ τῇ συζύγῳ κοινολογησάμενος καὶ πείσας φεύγει μετ' αὐτῆς εἰς τὰς ἐν τῷ τόπῳ φυλακῆς χάριν παραπλεύσας Ῥωμαϊκὰς τριήρεις, καὶ δὲ αὐτῶν εἰς τὸν βασιλέα ἀνασφίεται, τιμηθεὶς μάγιστρος καὶ ἡ τούτου σύζυγος ζωστή. διεκόμισε δ' οὗτος καὶ γράμματα δυνάστου τινός, ἐνὸς τῶν ἐν Δυρραχίῳ, Χρυσηλίου τοῦνομα, ὑπισχνουμένου παραδοῦναι τὴν τοῦ Δυρραχίου πόλιν τῷ βασιλεῖ, εἰ τιμηθεῖ αὐτὸς τε καὶ οἱ δύο υἱοὶ αὐτοῦ πατρῷοι. γράμμασι δὲ τοῦ βασιλέως ἐπιτελεῖς τὰς ὑποσχέσεις ποιῆσαι βεβαιώσαντος, παρεδόθη τὸ Δυρράχιον Εὐσταθίῳ πατρικίῳ τῷ Δαφνολήλῃ, καὶ οἱ τοῦ Χρυσηλίου υἱοὶ τετίμητο πατρῷοι, ἐκείνου φθάσαντος καταστρέψαι τὴν ζωὴν.

Τούτῳ τῷ χρόνῳ Παῦλος μάγιστρος ὁ Βωβός, ἀνὴρ τῶν ἐν Θεσσαλονίκη τὰ πρῶτα, καὶ Μαλακινὸς πρωτοσπαθάριος ἐπὶ συνέσει καὶ λόγῳ ἐμπρόπων, διαβληθέντες, ὡς τὰ Βουλγάρων φρονοῦντες μετῴκηθησαν, ὁ μὲν Παῦλος εἰς τὴν ἐν Θρακησίῳ πεδιάδα, ὁ δὲ Μαλακινὸς ἐς Βυζάντιον. τοῦτο παθεῖν φοβηθέντες

¹⁹² Roman to wzmiankowany już syn Samuela znany też pod imieniem Gabriel.

¹⁹³ Bitwa nad rzeką Sperchejos miała miejsce w 997 r.

¹⁹⁴ Aszot Taronites: książę armeński, syn Grzegorza Taronitesa, uwolniony z niewoli Samuela na prośbę jego córki Mirosławy, został jego zięciem. Do Dyrrachion wysłany jako gubernator przez Samuela prawdopodobnie zaraz po klęsce nad Sperchejosem, ok. 997 r., por. S. R e k, *Drac*. SSS t. 8, s. 69); przejścia na stronę Cesarstwa dokonał ok. 1005 r.

gwałtowna ulewa, a rzeka wzbierała i rozlewała się, nie zapowiadało się, że mogłoby teraz dojść do bitwy. Jednak magistros, zbadawszy górny i dolny bieg rzeki, znalazł jakieś miejsce, w którym – jak był przekonany – możliwa będzie przeprawa. Zebrawszy nocą wojsko, przekroczył rzekę i uderzył na śpiących beztrzesko ludzi Samuela. Większość została zabita, gdyż nikt nie miał odwagi stawiać oporu; ucierpiał sam Samuel, a i syn jego Roman¹⁹² odniósł poważne rany. Zostaliby schwytani, gdyby nie to, że przemieszani z martwymi, leżeli jakby umarli, a z nastaniem nocy zbiegli w góry Etolii. Stamtąd szczytami tychże gór dotarli do Pindosu i bezpiecznie znaleźli się w Bułgarii. Magistros zaś uwolniwszy rzymskich jeńców, ograbiwszy poległych Bułgarów i splądrowawszy obóz nieprzyjaciół, przejął znaczne bogactwa i z armią pociągnął z powrotem do Tessaloniki¹⁹³.

Samuel zaś po powrocie do swego kraju, przyprowadził dla swej córki narzeczonego, Asotiosa syna Taronitesa¹⁹⁴, uwolniwszy go z więzów. Albowiem zakochana w nim córka [U: jego Miroszlawa] groziła, że odbierze sobie życie, jeśli nie zostanie z nim zgodnie z prawem poślubiona. Po zaślubinach wysłał go z nią do Dyrrachion w celu strzeżenia terytorium. Znalazłwszy się tam i naradziwszy z żoną, przekonał ją i uciekł razem z nią do miejsca, gdzie w ramach patrolu przepływały rzymskie triery¹⁹⁵, i dzięki nim znalazł schronienie u cesarza. Otrzymał godność magistra a jego żona: patrycjuszki pasa. Przyniósł on też list od pewnego dynastesy, jednego z Dyrrachion imieniem Chryselios, który obiecał przekazanie cesarzowi miasta Dyrrachion, jeśli on sam i jego dwaj synowie zostaną zaszczytzeni rangą patrikiosów. Gdy cesarz potwierdził listownie spełnienie obietnic, przekazano Dyrrachion patrikiosowi Eustatiosowi Dafnomelesowi¹⁹⁶, synowie Chryseliosa zostali mianowani patrikiosami, podczas gdy on sam miał wkrótce zakończyć życie¹⁹⁷.

¹⁹⁵ Archaizacja, zob. przyp. 38 do Michała Psellosa.

¹⁹⁶ Eustatios Dafnomeles, dowódca bizantyński przejął Dyrrachion w r. 1005, ale nie był wówczas strategiem, por. Ф е р л у г а, s. 94-95, przyp. 64, na to stanowisko powołany dopiero w 1018 r., por. Skylitzes, s. 363; D u d e k, *op. cit.* s. 87; S t e p h e n s o n, *Byzantium's Balkan...*, s. 74; 125.

¹⁹⁷ Rodzina Chryseliosów należała do starych miejscowych rodów. Ich znaczenie dla utrzymania władzy bizantyńskiej na „bliskim pograniczu” omawia Alain D u c e l l i e r, *Les Albanais en l'Empire byzantin: de la communauté à expansion*, [w:] *Οι Άλβανοί στο Μεσαίωνα*. Αθήνα 1998, s. 17-45, tu s. 34-35. Może chodzi tu o wymienionego dalej Jana Chryseliosa (Skyl., s. 349, 50: ojciec Agaty), dziadka Mirosławy, którego synowie (lub: syn) wraz z Aszotem przyczynili się do przywrócenia zarządu bizantyńskiego w tym temie (por. W a s i l e w s k i, *Mirosława*. SSS t. 3, s. 263). Chronologia jest tu niepewna: przyjmuje się, że zwierzchnictwo państwa Samuela nad miastem zmieniało się w latach 990-1016 (A. D u c e l l i e r, *Dyrr(h)achion*. LexMa t. 3, kol. 1498) lub od 996/997 przynajmniej do 1005 r. (R e k, *op. cit.*; Jarosław D u d e k, „Cala ziemia dyrracheńska” pod panowaniem bizantyńskim w latach 1005-1205. Zielona Góra 1999, s. 12).

καί τινες τῶν ἐκ τῆς Ἀδριανουπόλεως ἰλλούστριοι καὶ στρατηγικαῖς ἀρχαῖς διαπρέψαντες, διὰ τὸ ὑποπετεῦσθαι τῷ Σαμουήλ προσερχήσαν, ὁ μὲν Βατάτζης πανοικί, μόνος δὲ Βασίλειος ὁ Γλαβᾶς. οὗ τὸν υἱὸν ὁ βασιλεὺς καθείρξε καὶ ἐπὶ τρεῖς ὄλους ἐνιαυτοὺς κατεῖχεν, εἶτα ἀπέλυσε. τότε καὶ τῷ ἄρχοντι Βενετίας γυναῖκα νόμιμον ἔδωκεν ὁ βασιλεὺς τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀργυροῦ, ἀδελφὴν δὲ Ῥωμανοῦ τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος, τὸ ἔθνος οὕτως ὑποποιοῦμενος. ἐποιήσατο δὲ καὶ εἰσβολὴν ἐν Βουλγαρίᾳ διὰ Φιλίππου πόλεως ὁ βασιλεὺς, ταύτην φρουρεῖν τάξας τὸν πατρίκιον Θεοδωροκάνον. καὶ πολλὰ τῶν ἐν Τριαδίτζῃ φρουρίων καταστρεψάμενος ἐπανῆλθεν εἰς Μοσυνούπολιν.

Τῷ δὲ ἑξακισχιλιοστῷ πεντακισιοστῷ ὀγδόῳ ἔτει, τῆς τρισκαιδεκάτης ἰνδικτιῶνος, δύναμιν βαρεῖαν ἐπέμψας ὁ βασιλεὺς κατὰ τῶν πέραν τοῦ Αἴμου Βουλγαρικῶν κάστρων, ἀρχηγούς ἔχουσαν τὸν πατρίκιον Θεοδωροκάνον καὶ Νικηφόρον πρωτοσπαθάριον τὸν Ξιφίαν, τὴν τε μεγάλην εἶλε Περσθλάβαν καὶ τὴν μικρὰν καὶ τὴν Πλίσκοβαν, καὶ ἀσινῆς καὶ τροπαιοῦχος ἡ Ῥωμαϊκὴ ὑπενόστησε δύναμις.

Τῷ δ' ἐπιόντι πάλιν ἔτει ἄπεισι κατὰ Βουλγαρίας ὁ βασιλεὺς διὰ Θεσσαλονίκης, καὶ προσερχύη αὐτῷ Δοβρομηρὸς ὁ τῆς Βερροῖας κατάρχων, [U: ἐπ' ἀνεψιᾷ γαμβρὸς τοῦ Σαμουήλ.] παραδούς καὶ τὴν πόλιν τῷ βασιλεῖ καὶ ἀνθύπατος τιμηθεῖς. ὁ δὲ τὰ Σέρβια φυλάττων Νικόλαος, [U: ὁ δὲ τὴν Κολυδρὸν φυλάττων Δημήτριος ὁ Τειχωνᾶς, ἐπεὶ μὴ προεδίδου τὴν πόλιν, ἤξιωσε δὲ ἐκχωρηθῆναι, αὐτῷ τὰ σὺν τῷ περὶ αὐτὸν στρατεύματα ὑπεκχώρησεν ὁ βασιλεὺς.

¹⁹⁸ Oficer w działaniach zbrojnych w latach 951-952 przeciw Arabom w pld. Italii i na Sycylii, zob. Falkenhäusen, *La dominazione...*, s. 82-83 (tam też prosopografia rodu); s. 103-104.

¹⁹⁹ Por. J. S. Langdon, *Background to the rise of the Vatatzai to prominence in the Byzantine oikoumene 997-1222*, [w:] *To Hellenikon. Studies in honor of Speros Vryonis Jr.* New Rochelle 1993, s. 179-210.

²⁰⁰ Zaślubiny w 1005/6 r. Marii, siostry przyszłego cesarza Romana III Argyrosa i Giovanniego Orseolo, syna Piotra II (doży 991-1008), zob. Van n i e r, *Familles...*, s. 43-44.

²⁰¹ Teodorokanos był jednym z najsławniejszych strategów Bazylego II od wojny z Bułgarią (por. Ch.S. S i f o n a s, *Basile II et l' aristocratie byzantine*. „Byzantion” 64 (1994), s. 118-133, tu s. 125); nie jest pewne, czy można identyfikować wzmiankowaną tutaj postać z Teodorokanem, duksem Adrianopola znanym z pieczęci presławskiej, J o r d a n o v, *Les sceaux ...*, s. 187-189; T a p k o v a - Z a i m o v a, *L' administration...*, s. 97.

²⁰² Rok 998-999 r. przed drugą kampanią syryjską, por. Z a k y t h i n o s, s. 227; T h u r n: 999/1000.

²⁰³ Wybitny oficer Bazylego. Strateg Presławia, znany z jednej pieczęci: „Νικηφόρος Ξιφίας βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος Θράκης καὶ Ἰωαννουπόλεως”, zob. J o r d a n o v, *La stratégie de Preslav aux Xe-XIe siècles selon les données de la sigillographie*. „SBS” (1987), s. 89-96, tu nr 5 = J o r d a n o v, *Corpus of Byzantine Seals...*, I, s. 101: podlegał on zatem duksovi Adrianopola. Skylitzes przypisuje mu zasługi pod Kleidion w 1014 r. (s. 348-349). Po tej wojnie Nikefor zostanie strategiem temu

W tym czasie Paweł Bobos magistros, jeden z pierwszych ludzi w Tessalonice, i Malakinos protospatarios¹⁹⁸, człowiek o wybitnej umysłowości i wymowie, oskarżeni o sympatie probułgarskie, zostali wygnani. Paweł na równinę w Trakesion, Malakinos do Bizancjum. Podobnego prześladowania obawiali się także pewni znamiennicy ludzie z Adrianopola, wyróżnieni kompetencjami strategów, ze względu na podejrzania udali się do Samuela: cały dom Batatzesa¹⁹⁹ i jeden Bazyli Glabas. Jego syna cesarz zamknął i trzymał całe trzy lata, zanim wypuścił. Wówczas oddał też cesarz archontowi Wenecji jako prawowitą małżonkę, córkę Argyrosa, siostrę później panującego Romana²⁰⁰, aby pozyskać ten lud. Dokonał też cesarz najazdu na Bułgarię przez Filippoupolis, poleciwszy strzec jej patrikiosowi Teodorokanowi²⁰¹. Zniszczył wiele twierdz z okolic Triaditzy i wrócił do Mosynopolis²⁰².

W roku 6508, 13 indykcji cesarz wysłał wielką armię przeciwko twierdzom bułgarskim po drugiej stronie Hemos pod dowództwem patrikiosa Teodorokana i Nikefora Ksifiasa protospatariosa²⁰³. Zajął Presław Wielki i Mały oraz Pliszę; a armia rzymska wróciła nienaruszona i zwycięska²⁰⁴.

W następnym roku cesarz wyruszył przeciw Bułgarii przez Tessalonikę i Dobromir katarchon Berroi [U: krewny Samuela przez kuzynkę] pospieszył ku niemu, oddał cesarzowi miasto i został mianowany antypatosem²⁰⁵. Nikolaos zaś²⁰⁶, strzegący Serbii [U: Kolydros²⁰⁷ strzegł Demetrios Teichonas; wprawdzie nie poddał miasta

Anatolikon. Dlatego zaskoczeniem może być poparcie, jakiego udzielił Nikeforowi Fokasowi w buncie w Kapadocji w 1021/22 r.; zamordowany przez jednego z przybocznych.

²⁰⁴ Tzn. 999/1000 r. O kontrowersjach związanych z identyfikacją miejscowości zob. Nikos Oikonomides, *Presthlavitza, the Little Preslav*. „Südost-Forschungen” 42 (1983), s. 1-9, polemika: Petre Diaconu, *De nouveau à propos de Presthlavitza*. „Südost-Forschungen” 46 (1987), s. 279-293 (Presthlavitza=Presław); Swoboda, *Preslawiec*. SSS t. 4, s. 343; Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals...*, s. 144-148, tam również bogata dokumentacja sigillograficzna, s. 148nn.

²⁰⁵ Rok 1000/1001. Nadanie tego tytułu Dobromirowi (na temat pochodzenia i statusu tej postaci toczy się dyskusja, jak również w kwestii utożsamienia go ze znanym z pieczęci Damianem Dobromirem, por. Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals...*, I, s. 98-100; Tadeusz Wasilewski, *L'administration byzantine dans la vallée du Bas-Danube au Xe et XIe siècles*. „Dobrudža” 12 [1995], s. 190-203; Nikolov, *The Bulgarian Aristocracy...*, s. 146) było dowodem, iż Berroa była ważnym centrum strategicznym regionu w ramach temu Strymonu. Jej status formany po reformach administracyjnych Bazylego nie jest pewny, dyskusję na ten temat w sposób detaliczny przedstawia Bojana Krstanović, *Das Problem der sogennanten zusammengesetzten Bezirke auf dem Balkan im 11. Jahrhundert – zwei Fallbeispiele* – „ZRVI” 46 (2009), s. 65-97, tu przyp. 12; Николов, *Централизъм...*, s. 176-177.

²⁰⁶ Nikolitzas bądź Nikoulitzas: mianowany przez Samuela do obrony Serbii w r. 989, ujęty przez Bazylego dwukrotnie, ostatecznie latem 1001 r., por. Nikolov, *The Bulgarian Aristocracy...*, s. 146-147; Wasilewski, *Nikulica*. SSS, t. 3, s. 400.

²⁰⁷ Dzis. Kalindria na południe od jeziora Doirani w północnej Grecji, por. Николов, *Централизъм...*, s. 178.

ἀφήκε δ' αὐτὸν σὺν τῷ σὺν αὐτῷ στρατῷ πρὸς τὸν Σαμουήλ ἀφίξεσθαι. Νικόλαος δὲ ὁ τὰ Σέρβια φυλάττων,] ὄν Νικολιτζᾶν ὑποκοριζόμενοι διὰ τὸ βραχὺ τῆς ἡλικίας ἐκάλουν, ἐκθύμως ἀντεῖχε καὶ τὴν ἐπενηνεγμένην αὐτῷ γεγηθότως ἐπέφερε πολιορκίαν. φιλοτίμως δὲ τοῦ βασιλέως χρησαμένου αὐτῆ, ἐάλω τὸ φρούριον καὶ αὐτὸς ὁ Νικολιτζᾶς. καὶ μετοικίσας ἐκεῖθεν τοὺς Βουλγάρους ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίους φυλάττειν ἐπέστησε. καὶ ταῦτα δράσας ἐπάνεισι πρὸς τὴν βασιλίδα, ἐπαγόμενος μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Νικολιτζᾶν, ὄν καὶ πατρικιότητι ἐτίμησεν. ἀλλ' ἀβεβαίου γνώμης οὗτος τυχών, ἐκεῖθεν ἀποδράς, ἔλαθεν ἀνασωθεὶς πρὸς τὸν Σαμουήλ, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐλθὼν ἐπολιόρκει τὰ Σέρβια. ἀλλὰ πάλιν ὁ βασιλεὺς ὄξυς ἐπιφανείς τὴν τῆς πόλεως ἔλυσε πολιορκίαν, δρασμῶ χρησαμένου τοῦ Νικολιτζᾶ σὺν τῷ Σαμουήλ. ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος διέδρα ὁ ἄπιστος. λόχῳ γὰρ περιπεσὼν Ῥωμαϊκῶ συνελήφθη, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα δέσμιος ἀχθεὶς εἰς φυλακὴν ἐνεβλήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει πεμφθεὶς. ὁ δὲ βασιλεὺς εἰσελθὼν εἰς Θετταλίαν τὰ ἐν αὐτῇ φρούρια ἤδη παρὰ τοῦ Σαμουήλ κατασκαφέντα ἀνωρθώσατο, καὶ τὰ παρὰ τῶν Βουλγάρων κατεχόμενα ἐκπολιορκήσας τοὺς μὲν Βουλγάρους ἐς τὸν λεγόμενον μετώκισε Βολερόν, φρουρὰν δὲ ἐν πᾶσι καταλιπὼν ἀξιόμαχον ἐπανήλθεν εἰς τὰ λεγόμενα Βοδινά. φρούριον δὲ τὰ Βοδινά ἐπὶ πέτρας ἀποτόμου κείμενον, δι' ἧς καταρρεῖ τὸ τῆς λίμνης τοῦ Ὀστροβοῦ ὕδωρ, ὑπὸ γῆς κάτωθεν ῥέον ἀφανῶς κἀκεῖσε πάλιν ἀναδυόμενον. καὶ ἐπεὶ μὴ ἔκουσίως παρεδίδοσαν ἑαυτοὺς οἱ ἔνδον, πολιορκία τοῦτο κατέσχε. καὶ τούτους ὁμοίως εἰς τὸν Βολερόν ἀποικίσας, φρουρὰ δὲ τοῦτο ὀχυρωσάμενος ἀξιολόγῳ, ἐπάνεισιν εἰς Θεσσαλονίκην.

Ὁ δὲ τοῦ φρουρίου κατάρχων Δραξάνος, ἀνὴρ πολεμιστής, ἠτήσατο κατὰ τὴν Θεσσαλονίκην οἰκῆσαι. ἐπινεύσαντος δὲ τοῦ βασιλέως ἡρόμαστο γυναικα τὴν θυγατέρα τοῦ πρώτου τῶν πρεσβυτέρων τοῦ ναοῦ ἀθλοφόρου Δημητρίου, καὶ παιδᾶς ἐξ αὐτῆς ἔσχε δύο. εἶτα ἀποδράς ἐάλω, καὶ ἐντεύξει τοῦ κηδεστοῦ ἠλευθερώθη. καὶ δευτέρον ἀποδράς ὁμοίως ἀφείθη. καὶ ἕτερα δὲ τέκνα δύο ποιήσας τὸ τρίτον ἀπέδρα, καὶ συλληφθεὶς ἀνεσκολοπίσθη.

Τῶν δὲ Νουμεριτῶν καὶ Ἀταφιτῶν Ἀράβων δεινῶς τὴν τε Κοίλην Συρίαν καὶ αὐτὴν κατατρεχόντων τὴν Ἀντιόχειαν, τὸν μάγιστρον Νικηφόρον τὸν Οὐρανὸν ὁ βασιλεὺς ἄρχοντα Ἀντιοχείας ἐκπέμπει, διάδοχον αὐτοῦ τῆς Θεσσαλονίκης πεποικηκῶς τὸν πατρίκιον Δαβὶδ τὸν Ἀρειανίτην. ἐν δὲ Φιλιππουπόλει τὸν πρωτοσπαθᾶριον Νικηφόρον τὸν Ξιφίαν στρατηγεῖν ἔταξε, τοῦ Θεοδωροκάνου διὰ

²⁰⁸ Ostatnie zdanie interpolacji jest powtórzeniem zdania interpolację poprzedzającym, świadczy o nieuwadze autora.

²⁰⁹ Boleron: terytorium trackie między pasmem Rodopów, Morzem Egejskim oraz dolnym biegiem rzeki Msty i Maricy, por. S o u s t a l, *Thrakien*, s. 212-213; S w o b o d a, *Woleron*. SSS t. 6, s. 560.

ale postanowił się wycofać, a cesarz usunął się z drogi jemu i jego oddziałom. Przepuścił go razem z jego wojskiem, aby udał się do Samuela. Nikolaos zaś strzegący Serbii]²⁰⁸, którego zdrobniale z powodu niskiego wzrostu zwano Nikolitzasem, stawiał dzielnie opór i pogodnie znosił zagrażające mu oblężenie. Ponieważ cesarzowi szczególnie na niej zależało, twierdza została wzięta, jak też sam Nikolitzas. Cesarz, przesiedlwszy stamtąd Bułgarów, ustanowił na straży Rzymian. Uczyniwszy to, wrócił do stolicy, prowadząc ze sobą także Nikolitzasa, którego zaszczycił godnością patrikiosa. Ten jednak, będąc człowiekiem o chwiejnym umyśle, zbiegłwszy stamtąd, ukrył się chroniąc u Samuela i wraz z nim przybył, aby oblegać Serbię. Cesarz szybko zjawiwszy się ponownie, zwinął oblężenie miasta, wówczas Nikolitzas z Samuelem uciekli. Zdrajca nie dotarł jednak do celu. Wpadł w rzymską zasadzkę i został pojmany; doprowadzony w pętach przed cesarza, został przesłany do Konstantynopola i wtrącony do więzienia. Cesarz zaś po przybyciu do Tessalii odbudował zniszczone przez Samuela twierdze, a te które znajdowały się jeszcze w rękach Bułgarów zdobył oblężeniem, Bułgarów przesiedlił do tak zwanego Boleronu²⁰⁹, wszędzie pozostawiwszy załogę godną przeciwnika, udał się do tak zwanej Bodina²¹⁰. Twierdza Bodina leży na urwistej skale, po której spływa woda z jeziora Ostrobon, płynąca skrycie pod ziemią, a tam ponownie się wynurza. A skoro ci wewnątrz nie poddali się z własnej, wziął ją oblężeniem. Podobnie przesiedlwszy tych ludzi do Boleronu, a miejsce zabezpieczywszy odpowiednią załogą, wrócił do Tessaloniki.

Draksanos²¹¹, dowódca twierdzy, człowiek wojny, poprosił o pozwolenie osiedlenia się pod Tessaloniką. Gdy cesarz się zgodził, wziął za żonę córkę pierwszego spośród prezbiterów świątyni zwycięskiego Demetriosa i miał z nią dwóch synów. Potem uciekł i został schwytyany, ale uwolniono go na prośbę teścia. Uciekł ponownie i podobnie go oszczędzono. Po spłodzeniu następnych dwóch synów zbiegł po raz trzeci, a pojmany został wbity na pal.

Gdy Arabowie Numerycy i Ataficy²¹² przeszli straszliwie przez Celesyrię pod Antiochię, cesarz posłał jako archonta Antiochii magistra Nikefora Ouranosa, jako

²¹⁰ Bodina/Bodena: dzis. Edessa w północnej Grecji nad jeziorem Ostrobon (Ostrowo, dzis. Wergokitida), w pierwszych latach XI w. jeden z ważniejszych ośrodków państwa zachodniobułgarskiego, por. S w o b o d a, *Woden*. SSS t. 6, s. 544-545; Н и к о л о в, *Централизм...*, s. 173-174.

²¹¹ Dragsan: zgoda na jego osiedlenie się w Tessalonice jest przejawem polityki Bazylego II, sprzyjającej inkorporacji m.in. Bułgarów w kręgi arystokracji bizantyńskiej; ucieczki Dragsana oznaczały zdradę interesów bizantyńskich na rzecz bułgarskich, por. S w o b o d a, *Dragsan*. SSS t. 1, s. 377; Н и к о л о в, *The Bulgarian Aristocracy...*, s. 147.

²¹² Kwestie identyfikacji plemion zob. Wolfgang F e l i x, *Byzanz und die islamische Welt im frühren 11. Jahrhundert* [BV 15]. Wien 1981, s. 53.

γῆρας παραιτησαμένου. ὁ δὲ μάγιστρος Νικηφόρος ὁ Οὐρανὸς ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενος καὶ δυσι καὶ τρισὶ μάχαις συμπλακεὶς Κιτρινίτῃ τῷ τῶν Ἀράβων ἀρχηγῷ καὶ τρεψάμενος ἔπεισεν ἡσυχίαν ἄγειν, καὶ τὰ πράγματα εἰς βαθεῖαν εἰρήνην καὶ γαληνῶσαν μετήγαγεν.

Ὁ δὲ βασιλεὺς κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος, ἰνδικτιῶνος πεντεκαιδεκάτης, ἐκστρατεύει κατὰ Βιδίνης, καὶ ἐφ' ὅλους ὀκτῶ μῆνας ἐμφιλοχωρήσας τῇ προσεδρεῖα αἰρεῖ κατὰ κράτος τὴν πόλιν. [U: ἐνθα καὶ τῶν Βουλγαρικῶν ἀρχόντων διεδείχθη ἡ πολυπειρία. εἰς ἐν γὰρ ἀγγεῖον παμπληθὲς ὁμιλοῦντες τὸ Μηδικὸν πῦρ διὰ τούτου ἐσβέννουν.] ἐν ᾧ τῇ πολιορκίᾳ οὗτος προσήδρευεν, ὁ Σαμουήλ εὐζώνῳ χρησάμενος ὁδοιπορία ἐπιτίθεται ἐξ ἐφόδου τῇ Ἀδριανουπόλει κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου, καὶ τὴν τε πανήγυριν, ἣτις εἰώθει ἐτησίως τελεῖσθαι δημοτελής, αἰρεῖ ἐξαίφνης ἐπιπεσὼν, καὶ λείαν πολλὴν περιποιησάμενος ὑπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια. ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν Βιδίνην μάλα καλῶς ὀχυρωσάμενος ἐπανῆλθεν ἀσινῆς εἰς τὴν βασιλίδα, ἐν τῷ διέναι πάντα τὰ ἐν ποσὶ Βουλγαρικὰ φρούρια δηῶν καὶ καταστρεφόμενος. τῇ πόλει δὲ τῶν Σκοπίων ἐγγίσας εὖρε πέραν Ἀξειοῦ τοῦ ποταμοῦ, ὃν Βαρδάριον ὀνομάζουσι, [U: Ναξίου ποταμοῦ τοῦ νῦν Βαρδαρίου ὀνομαζομένου διὰ τὸ ὑπὸ Βάρδα τοῦ Σκληροῦ τῆς παλαιᾶς κοίτης μετοχευθῆναι, ἐνθα νῦν ῥέων φαίνεται] κατεσκηνωμένον ἀμερίμνωσ τὸν Σαμουήλ. θαρρῶν γὰρ τῇ πλημμύρᾳ τοῦ ποταμοῦ, καὶ ὡς οὐ διαβατὸς τὸ νῦν ἔχον ἔσεται, ἠύλιζετο ἀμελῶς. τινὸς δὲ τῶν στρατιωτῶν πόρον εὐρόντος καὶ δι' αὐτοῦ τὸν βασιλέα διαβιβάσαντος, ὁ μὲν Σαμουήλ τῷ αἰφνιδίῳ καταπλαγεὶς ἔφυγεν ἀμεταστρεπτί, ἐλήφθη δὲ ἡ τούτου σικνήνη καὶ τὸ ὅλον στρατόπεδον. ἐνεχείρισε δὲ καὶ τὴν πόλιν τῶν Σκοπίων τῷ βασιλεῖ ταύτης ἄρχειν παρὰ τοῦ Σαμουήλ τεταγμένος Ῥωμανός, ὁ Πέτρου μὲν τοῦ βασιλέως Βουλγάρων υἱός, τοῦ δὲ Βορίση ἀδελφός, Συμεῶν τῷ τοῦ ἀπάππου ὀνόματι μετονομασθεὶς ὃν ὁ βασιλεὺς ἀποδεξάμενος τῆς προαιρέσεως πατρίκιόν τε τιμᾶ καὶ πραιπόσιτον, καὶ στρατηγεῖν ἐκπέμπει Ἀβύδου.

Ἐκεῖθεν ὁ βασιλεὺς διαβὰς ἔρχεται πρὸς τὸν Πέρνικον, οὗ φύλαξ ἦν ὁ Κρακρᾶς, ἀνὴρ ἄριστος τὰ πολεμικά. ἐν ᾧ χρόνον οὐκ ὀλίγον διατρίψας καὶ λαὸν οὐκ ὀλίγον ἐν τῇ πολιορκίᾳ ἀποβαλὼν, ὡς ἔγνω κρεῖττον ὑπάρχον πολιορκίας τὸ ἔρυμα, καὶ οὐδ' ὁ Κρακρᾶς θωπείαις ἢ ἄλλαις ὑποσχέσεσιν ἐμαλάσσετο καὶ ἐπαγγελίαις, μετέβη πρὸς Θιλιπούπολιν. ἐκεῖθεν τε ἀπάρας ἄπεισιν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

²¹³ Felix, *Byzanz...*, s. 52-54.

²¹⁴ Bidine (dzis. Widin) to zeslawizowana nazwa miasta Bononia nad Dunajem, od ok. VIII w. gród słowiański, por. Swoboda, *Widin*. SSS t. 6, s. 421-422; Soustal, *Thrakien...*, s. 95; *Николов, Централизъм...*, s. 192.

jego następcę w Tessalonice mianując patrikiosa Dawida Areianitesa. Strategiem w Filippopolis ustanowił Nikefora Ksifiasa, gdyż Teodorokanos został odwołany ze względu na podeszły wiek. Magistros Nikeforos Ouranos, znalazłwszy się w Antiochii i stoczywszy dwie czy trzy bitwy z wodzem Arabów Kitritinosem²¹³, zmusił go do odwrotu i rezygnacji z działania. Sytuacja została doprowadzona do trwałego pokoju i wyciszenia.

W następnym roku, piętnastej indykcji, cesarz wyruszył zbrojnie na Bidine²¹⁴ i oblegając przez całe osiem miesięcy, zdobył miasto szturmem²¹⁵ [U: uwidoczniło się tam doświadczenie archontów bułgarskich; w jednym bowiem ogromnym zbiorniku stłoczyli i dzięki temu ugasili ogień medyjski²¹⁶]. W czasie, gdy on był zajęty oblężeniem, Samuel wykorzystując lekkozbrojnych z marszu uderzył na Adrianopol, i wziął z zaskoczenia w sam dzień Zaśnięcia Najświętszej Bogurodzicy²¹⁷, corocznie publicznie obchodzonego święta. Dokonawszy wielkiego spustoszenia powrócił do siebie. Cesarz zaś, umocniwszy bardzo dobrze Bidine, wrócił bez strat do stolicy, pustosząc i burząc wszystkie napotkane po drodze twierdze bułgarskie. Zbliżywszy się do miasta Skopje, zastał na drugim brzegu rzeki Aksios, którą obecnie nazywają Bardariosem [U: rzeki Naksios obecnie zwanej Bardariosem dlatego, że została wyprowadzona z dawnego koryta przez Bardasa Sklerosa i teraz tak płynie]²¹⁸, biwakującego beztróska Samuela. Nie obawiał się, gdyż rzeka wylała i – jak sądził – obecnie nie byłaby możliwa przeprawa, zatem obozował bez należytej ostrożności. Kiedy jeden z żołnierzy znalazł bród i cesarz się przezeń przeprawił, Samuel przerażony niespodziewanym atakiem, uciekł nie oglądając się za siebie. Zagarnięty został jego namiot i cały obóz. Miasto Skopje przekazał cesarzowi ustanowiony za zarządcę przez Samuela Roman, syn cesarza Bułgarów Piotra i brat Bo-

²¹⁵ Źródła węgierskie wzmiankują o wojskowej pomocy króla Stefana dla Cesarstwa, a nawet o udziale księcia Ajtony'ego w zdobyciu Bidine: odnośnie do źródeł zob.: Jonathan Shepard, *Byzantium and the Steppe-Nomads: The Hungarian Dimension*, [w:] Günter Prinzling, Maciej Salamon (Hrsg.), *Byzanz und Ostmitteleuropa 950-1453* (MVB 2). Wiesbaden 1998, s. 55-83, tu s. 59-60.

²¹⁶ Określenie „Μηδικόν πῦρ” wyjaśnia Prokopiusz (*Bella VIII 11, 36*): „(...) ὅπερ Μηδοῦ νάφθαν καλοῦσιν, Ἕλληνες δὲ Μηδεΐας ἔλαιον...”, tzn. „medyjską oliwą”. O tym fragmencie Skylitzesa por. Θ.Κ. Κορρές, „Τγγρόν πῦρ”. *Ἐνα ὄπλο της Βυζαντινῆς ναυτικῆς τακτικῆς* (Ἐταιρεία Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν 6). Θεσσαλονικη 1989, s. 122-123.

²¹⁷ 15 sierpnia. Na ów „atak z zaskoczenia”, kiedy cesarz związany był innymi działaniami zwraca uwagę Ivelin Ivanov. Badając ten i inne przypadki prób zdobywania miast przez Samuela, stwierdził, iż są to operacje typowo partyzanckie („guerilla”), które, mimo przejściowych sukcesów, nie wystarczyły do wygrania wojny, *Tsar Samuel Against Emperor Basil II. Why Did Bulgaria Loose the Battle with the Byzantine Empire at the Beginning of the 11th Century*. „Studia Ceranea” 1 (2011), s. 205-212.

²¹⁸ Etymologia nazwy Wardar oczywiście fałszywa, por. Ѐ. И в а н о в, *Аксиос – Велика – Вардар*. „Македонски преглед” 1: 3 (1924-1925), s. 27-28.

Καὶ τῇ αὐτῇ ἰνδικτιῶνι δόγμα ἐξέθετο, τὰς τῶν ἀπολωλότων ταπεινῶν συντελείας τελείσθαι παρὰ τῶν δυνατῶν. κατ'ονομασίῃ δὲ ἡ τοιαύτη σύνταξις ἀλληλέγγυον. τοῦ πατριάρχου δὲ Σεργίου καὶ πολλῶν ἀρχιερέων καὶ ἀσκητῶν ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγων δεηθέντων ἐκκοπῆναι τουτί τὸ παράλογον ἄχθος, ὁ βασιλεὺς οὐχ ὑπήκουσεν. [ἸΕ: ὁ δὲ Σαμουὴλ λόχους θεῖς ἐν τόποις ἐπιτηδεῖσι, τὸν δοῦκα Θεσσαλονίκης Ἰωάννην πατρικίον τὸν Χάλδον ἐζώρησε.]

s. 348.9-354.94. Ὁ δὲ βασιλεὺς οὐ διέλιπε καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰσιῶν ἐν Βουλγαρία καὶ τὰ ἐν πασί κείρων τε καὶ δηῶν. ὁ Σαμουὴλ δὲ μὴ δυνάμενος τῶν ὑπαίθρων ἀντιποιεῖσθαι, μὴδὲ πρὸς ἐμφανῆ μάχην ἀντιστῆναι τῷ βασιλεῖ, ἀλλὰ πάντοθεν θραυόμενος καὶ τὴν οἰκείαν ἀκμὴν ἀποβάλλων, ἔγνω τάφροις καὶ θριγγίσις ἐπιτειχίσει τούτῳ τὴν εἰς Βουλγαρίαν εἰσοδόν. εἰδὼς οὖν, ὡς ἔθος αἰεὶ τῷ βασιλεῖ διὰ τοῦ λεγομένου Κίαβα Λόγγου καὶ τοῦ Κλειδίου ποιεῖσθαι τὰς διελεύσεις, ταύτην ἔγνω τὴν δυσχωρίαν ἐπιτειχίσει καὶ τῷ βασιλεῖ ἀποκλείσει τὴν εἰσοδόν. φραγμὸν οὖν δομησάμενος εἰς εὖρος πολύν, καὶ φύλακας ἐν αὐτῷ ἀξιοπρεπεῖς ἐπιστήσας, προσέμενε τὸν βασιλέα. ἀφικομένου δὲ καὶ τούτου καὶ ἀποπειρασαμένου τῆς εἰσόδου, ἐπέπερ ἀντίχον γενναίως οἱ φυλάσσοντες καὶ τοὺς βιαζομένους ἐξ ὑπερδεξίῳ ἀνήρουν βάλλοντες καὶ τιτρώσκοντες, καὶ ἤδη ἀπέγνωστο τῷ βασιλεῖ ἡ διάβασις, Νικηφόρος ὁ Ξιφίας τῆς Φιλιππουπόλεως τότε στρατηγῶν τῷ βασιλεῖ συνταξάμενος, καὶ αὐτὸν μὲν προσμένειν καὶ συνεχεῖς προσβολὰς ποιεῖσθαι τῷ δέματι παρεγγυήσας, αὐτὸς δὲ ἀπιέναι φήσας, εἴ πως καὶ δυνηθεῖ λυσιτελέει τι διαπράξασθαι καὶ σωτήριον, τὸν περὶ αὐτὸν εἰληφῶς λαὸν ὑποστρέφει, καὶ περιοδεύσας τὸ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Κλειδίου κείμενον ὑψηλότερον ὄρος, ὃ Βαλασίτζαν κατ'ονομαζοῦσι, καὶ τραχυπορίας καὶ ἀνοδίας χρησάμενος, εἰκοστῇ ἐννάτῃ τοῦ Ἰουλίου μηνός, ἰνδικτιῶνος δωδεκάτης, ἄνωθεν ἐξαίφνης μετ' ἀλαλαγμοῦ καὶ δούπου κατὰ νώτου γίνεται τῶν

²¹⁹ Pernik, gród bułgarski, na południowy-zachód od Sofii, por. Wasilewski, *Pernik*. SSS t. 4, s. 62; *Перник*, т. 2. *Крепостта Перник VIII-XIV в.*, ред. Д. Овчаров. София 1983; *Николов, Централизъм...*, s. 168.

²²⁰ Por. *Николов, The Bulgarian Aristocracy...*, s. 148.

²²¹ Według Skylitzesa (s. 357.41) z niewoli bułgarskiej uwolniony w 1018 r.

rysa, imieniem dziadka przezwany Symeonem. Jego to cesarz przyjąwszy z zamiarem uhonorowania go patrikiusem i prepozytem, wysłał jako stratega do Abydos.

Cesarz wyruszywszy stamtąd, przybył do Perniku²¹⁹, którego strzegł Krakras²²⁰, mąż wybitny w sprawach wojny. Spędziwszy tam niemało czasu i niemało ludzi straciwszy podczas oblężenia, gdy stwierdził, że umocnienia są zbyt silne na oblężenie, a Krakras nie ugnie się pod wpływem pochlebstw czy innych obietnic ani propozycji, udał się do Filippoupolis. A wyruszywszy stamtąd, wrócił do Konstantynopola.

W tej samej indykcji wyszło rozporządzenie, aby dynatoi spłacili podatki utraconych biedaków. Podatek ten zmienił nazwę na allelengyon. Mimo, że patriarcha Sergios, liczni biskupi i asceci prosili, aby znieść ten niezrozumiały ciężar, cesarz nie usłuchał [UE: Samuel w dogodnych miejscach przygotował zasady, pojął duksa Tessaloniki patrikiosa Jana Chaldosa²²¹].

Cesarz nie przestawał wkraczać corocznie do Bułgarii, burząc i plądrując wszystko na swej drodze. Samuel zaś, nie będąc w stanie stawić oporu na otwartej przestrzeni, ani stanąć do bezpośredniej bitwy z cesarzem, lecz osłabiony zewsząd i tracący własną potęgę, postanowił rowami i szańcami obwarować wejście do Bułgarii. Wiedząc zatem, że jest zwyczajem cesarza przechodzić przez tzw. Kimba Longou²²² i Kleidion²²³ postanowił ufortyfikować to właśnie trudne miejsce i zamknąć cesarzowi wejście. Kazał więc zbudować wał o znacznej szerokości i postawiwszy na nim stosowne straże, oczekiwał cesarza. Gdy ten przybył i podjął próbę przejścia, pełniący straże bronili się dzielnie, zabijając i raniąc atakujących, miotając z góry [pociski i kamienie]. Cesarz rezygnował już z przejścia, gdy Nikefor Ksifias, ówczesny strateg Filippoupolis, namówił cesarza, że ten pozostanie, przypuszczając nieustanne uderzenia na obwarowanie, a on sam oddali się i sprawdzi, czy

²²² Dzis. Makriewo niedaleko Strumicy. Wbrew lekcji Thurna (Kiaba Longou, ad loc.) przyjmujemy wersję mss. szczegółowo uzasadnioną już przez Златарски, *История...*, t. 1: 2, s. 730 i w art. Mátyás Gyóni, *Skylitzès et les Vlaques*. „Revue d'histoire comparée” 25 (1947), s. 155-173. Kimba longou to najstarszy znany nam wołoski toponimikon – „campus longus”. Пор. Николов, *Централизъм...*, s. 179-181.

²²³ Miejsce bitwy to położony na północ od Tessaloniki przełom rzeki Strumesznicy, dopływu Strumy, na pograniczu dzis. Bułgarii, Grecji i Macedonii. Kleidion: dzis. Kluczw w wąwozie między pasmem Ograzdenu a Belasicą; znajdował się prawdopodobnie na ścianie Kufalnicy spadającej stromo do wąwozu, por. Swoboda, *Bielasica*. SSS t. 7, s. 448; ГИБИ t. 6, s. 283, przyp. 4; por. też Peter Schreiner, *Kleidion*. LexMa t. 5, kol. 1198. Znacomite opracowania odnośnie do bitwy por. Maciej Salamon, *Bitwa pod Bielasicą (1014 r.) w relacji „Historia Imperatorum”*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 232. Prace Historyczne” 30 (1970), s. 59-80; Paul M. Stransle, *Kriegführung und Raum in Byzanz: Strategie und Taktik bei Kleidion 1014*. „Bulgaria Mediaevalis” 2 (2011), s. 481-520.

Βουλγάρων. οί δὲ τῷ ἀπροσδοκίτῳ καταπλαγέντες τρέπονται πρὸς φυγὴν. καὶ ὁ βασιλεὺς μονωθὲν διαρρήξας τὸ τεῖχος ἐδίωκεν. ἔπεσον οὖν πολλοί, καὶ πολλῶν πλείους ἐάλωσαν, μόλις τοῦ Σαμουὴλ διαφυγεῖν δυνηθέντος τὸν κίνδυνον συνεργία τοῦ ἰδίου υἱοῦ γενναίως τοὺς ἐπίοντας ὑποδεξαμένου, καὶ ἵππῳ τοῦτον ἐπιβιάσαντος καὶ ἐς τὸ λεγόμενον Πρίλαπον τὸ φρούριον ἀπαγαγόντος. ὁ δὲ βασιλεὺς τοὺς ἐαλωκότας τῶν Βουλγάρων ἀμφὶ τὰς πεντεκαίδεκα, ὡς φασιν, ὄντας χιλιάδας ἀπετύφλωσε, καὶ ἐκάστην ἑκατοντάδα πεπηρωμένων ὑφ' ἑνὸς μονοφθάλμου ὀδηγεῖσθαι κελεύσας ἐς τὸν Σαμουὴλ ἀποπέμπει. οὗς ἐκεῖνος κατ' ἀριθμὸν καὶ τάξιν θεώμενος ἀφικνουμένους, καὶ τὸ πάθος οὐκ ἐνεγκῶν νεανικῶς καὶ εὐψύχως, λειποθυμία καὶ σκότῳ βάλλεται καὶ ἐς γῆν πίπτει ὕδατι δὲ καὶ μύροις οἱ παρόντες τὴν πνοὴν αὐτῷ ἀνακαλεσάμενοι ἀνενεγκεῖν μικρὸν πεποιήκασιν. ἀνενεγκῶν δὲ ὕδωρ πιεῖν ἐπεζήτησε ψυχρόν. λαβῶν δὲ καὶ πιῶν ἐλήφθη καρδιωγῶ, καὶ μετὰ δύο ἡμέρας θνήσκει [U: κατὰ τὴν ἔκτην τοῦ Ὀκτωβρίου μηνός.] παραλαμβάνει δὲ τὴν ἀρχὴν τῶν Βουλγάρων ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γαβριὴλ ὁ καὶ Ῥωμανός, ῥώμη μὲν καὶ ἰσχυῖ τοῦ πατρὸς ὑπερέχων, φρονήσει δὲ καὶ διανοίᾳ πολλῶν λειπόμενος, τεχθεὶς τῷ Σαμουὴλ ἀπὸ τινος αἰχμαλώτιδος Λαρισσαίας [U: ἐξ Ἀγάθης τῆς θυγατρὸς Ἰωάννου τοῦ Χρυσηλίου τοῦ ἐν Δυοραχίῳ πρωτεύοντος.] ἤρξε δὲ κατὰ τὴν πεντεκαδεκάτην τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός, ἰνδικτιῶνος τρισκαδεκάτης. καὶ μὴδ' ὄλον ἀποπληρώσας ἐνιαυτὸν σφάττεται, εἰς κυνηγέσιον ἐξελθὼν, παρὰ Ἰωάννου τοῦ καὶ Βλαδισθλάβου τοῦ υἱοῦ Ἀαρῶν, ὃν αὐτὸς θνήσκειν μέλλοντα τοῦ θανάτου ἀπελυτρώσατο. [U: εἶχε δὲ γυναῖκα ὁ Ῥοδομηρὸς τὴν θυγατέρα τοῦ κράλλη Οὐγγρίας. οὐκ οἶδ' οἷς τισι λόγοις ἐμίσησε ταύτην καὶ ἀπεδίωξεν, ἐγκύμονα ἤδη ἐξ αὐτοῦ γενομένην. ἠγάγετο δὲ Εἰρήνην τὴν πανωραϊάν αἰχμαλωτισθεῖσαν ἐν Λαρίσση.]

²²⁴ Skylitzes stosuje terminologię wojskową niezbyt ściśle, by nie powiedzieć nonszalancko, przez co nie pozwala nam na konkretniejsze ustalenia. Do opisu zapyry zbudowanej przez Samuela używa kilku pojęć: początkowo dość ściśle pisze o „rowach” („τάφροις”) i „szańcach” („θριγγίους”: pojęcie określające stosunkowo lekką konstrukcję dowolnego rodzaju, głównie z drewna, ziemi itp., stąd nasza propozycja), następnie używa słowa „wał” („φραγμὸν”), przy czym nie można jednoznacznie stwierdzić, czy jest to dodatkowa konstrukcja, czy zbiorcze określenie obu poprzednich (co jest tu dopuszczalne leksykalnie). Na koniec używa bardzo ogólnego słowa „obwarowanie” („δέματι”: termin oznaczający dowolnego rodzaju blokadę, zapórę itp., nabiera konkretyzacji w danym kontekście) i wreszcie „umocnienie”, „obwarowanie” („τειχος”: dosłownie „mur [kamienny bądź ceglany]”, co stoi w sprzeczności ze sformułowaniami z początku relacji, stąd nasze tłumaczenie). Na konkretne ustalenia pozwala natomiast archeologia, poświadczając istnienie złożonego systemu fortyfikacji, zob. Kiril Marinow, *W klisurach Hemosu. Znaczenie maszywów Starej Planiny i Średniej Góry w zmaganiach zbrojnych Bizancjum z Bułgarią (koniec VII – początek XI wieku)*. Łódź 2013, w druku.

²²⁵ To Gabriel Radomir (Roman) uratował ojca. O Prilapie, por. Николов, *Централизъм...*, s. 181.

zdoła – jak mówił – dokonać czegoś korzystnego i zbawczego. Zabrawszy swoje oddziały zawrócił i pomaszerował naokoło wysokiej góry położonej na południe od Kleidion, którą zwą Balasitzą. Wykorzystując trudne ścieżki i bezdroża, 29 lipca 12 indykcji, z góry, z krzykiem i zgielkiem pojawił się znienna na tyłach Bułgarów. Oni zatem, złamani przez zaskoczenie, rzucili się do ucieczki. Cesarz, samodzielnie przełamawszy umocnienie²²⁴, ruszył w pościg. Wielu poległo, a schwytano znacznie więcej. Samuel ledwo zdołał uniknąć niebezpieczeństwa dzięki współdziałaniu swego syna, który dzielnie powstrzymując napierających, wsadził go na konia i odwiózł do twierdzy zwanej Prilap²²⁵. Cesarz zaś kazał oślepić pojmanyh Bułgarów, których było, jak mówią, około piętnastu tysięcy, a rozkazawszy, by każdą setkę okaleczonych prowadził jeden jednooki, odesłał do Samuela²²⁶. Ów, widząc ich przybywających wedle liczby i szyku, nie mogąc dzielnie i odważnie znieść cierpienia, tracąc oddech i chwiejąc się w zamroczeniu, pada na ziemię²²⁷. Obecni starając się przywrócić mu oddech wodą i wonnymi olejkami działali niewiele. Doszedłszy do siebie zażądał zimnej wody do picia. Wziął ją i wypił, po czym dostał ataku serca i po dwóch dniach zmarł [U: 6 października]. Władzę nad Bułgarami przejął jego syn Gabriel Roman, siłą i ciężką fizyczną przewyższający ojca, znacznie słabszy natomiast pod względem roztropności i intelektu, urodzony Samuelowi przez jakąś brankę wojenną z Larisy [U: Agatę, córkę Jana Chryseliosa proteuona Dyrrachion]²²⁸. Zaczął panowanie 15 września, 13 indykcji. Nie wypełniwszy całego roku, został zabity, wyruszając na polowanie, przez Jana Władysława syna Aarona, którego uratował od śmierci, gdy ten miał umrzeć²²⁹ [U: Radomir miał za żonę córkę króla Węgier²³⁰. Nie wiem, jakimi słowami ją poniżył i wypędził, chociaż była już z nim brzemienna. Przeprowadził natomiast przepiękną Irenę, pojmaną w Larisie].

²²⁶ Zważmy, iż Skylitzes nie określa jeszcze Bazylego przydomkiem *Boulgaroktonos*: „Bułgarobójca”, jak i nie definiuje bitwy jako przełomu, prowadzącego do likwidacji państwa bułgarskiego. Propaganda o zwycięskiej ale zarazem wyjątkowo okrutnej kampanii Bazylego, zacznie się tworzyć dopiero pod koniec XII w., w odpowiedzi na odnowę Bułgarii, i ulegnie wzmocnieniu po tragedii 1204 r., por. Paul Stephenson, *The Legend of Basil the Bulgar-Slayer*. Cambridge UP 2003 (rec. Marc Lauer i t e r m a n n, „Slavic Review” 64: 2 [2005], s. 426-427).

²²⁷ Zdanie w *praesens*, w przeciwieństwie do następnego (*aoristus, perfectus*), co ma zdynamizować narrację.

²²⁸ Małżeństwo Samuela z Agatą mogło mieć miejsce ok. 970 r., por. Nikolov, *The Bulgarian Aristocracy...*, s. 154-155.

²²⁹ Gabriel Radomir panował od 15 września 1014 r. do sierpnia lub września 1015 r.; w relacji Skylitzesa zawarta jest aluzja do pogromu Aarona i jego rodziny z rąk Samuela (por. Skylitzes, s. 329).

²³⁰ Córka króla Stefana o nieznanym imieniu, por. Saszka Georgieva, *The first Hungarian princess in mediaeval Bulgaria*. „Bulgaria Mediaevalis” 2 (2011), s. 467-480.

Πρὸ τοῦ δὲ ταῦτα γενέσθαι, Θεοφυλάκτου τοῦ Βοτανειάτου ἄρχειν Θεσσαλονίκης μετὰ τὸν Ἀρειανίτην πεμφθέντος Δαβίδ ὁ Νεστοριτζης, εἷς τῶν παρὰ Βουλγάρους μέγα δυναμείων ὑπάρχων, μετὰ δυνάμεως ἀδράς κατὰ Θεσσαλονίκης ἐκπέμπεται παρὰ τοῦ Σαμουήλ. οἷς συναντήσας ὁ Θεοφύλακτος σὺν τῷ υἱῷ Μιχαήλ καὶ συμπλακεῖς τρέπει τε κατὰ κράτος, καὶ λείαν πολλὴν καὶ αἰχμαλώτους συχνούς προσλαβόμενος διακομίζει τῷ βασιλεῖ πολιορκοῦντι τὸ ἐν τῇ κλεισούρα τοῦ Κλειδίου δέμα. τὸ δέμα δέ, ὡς εἴρηται, διαβάς ὁ βασιλεὺς κατὰ Στρούμβιτζαν γίνεται. καὶ παρεστήτατο μὲν φρούριον τὸ καλούμενον Μαζτούκιν, τῇ Στρούμβιτζῃ δὲ προσεγγίζον, μετὰ δυνάμεως δ' ἐκπέμπει τὸν Βοτανειάτην Θεοφύλακτον τὸν δοῦκα Θεσσαλονίκης, ὑπερβῆναι κελεύσας τοὺς ἐν Στρούμβιτζῃ βουνούς, καὶ τὰ ἐν ταῖς κατ' αὐτοὺς ὁδοῖς πυρπολλῆσαι δέματα, καὶ εὐπόρευτον αὐτῶν θεῖναι τὴν πρὸς Θεσσαλονικὴν ἄγουσαν ὁδόν. ὁ δὲ ἀπελθὼν συνεχωρήθη μὲν ἐν τῷ εἰσιέναι παρὰ τῶν τοποφυλακούντων Βουλγάρων ἀνεμποδίστως διελθεῖν, μέλλων δὲ πρὸς τὸν βασιλέα πάλιν ὑποστρέφειν μετὰ τὸ τὰ προστεταγμένα πληρῶσαι περιπίπτει λόχοις ἐπ' αὐτῷ τούτῳ προσκαθημένοις καὶ ἐνεδρεούουσιν ἐν τινι ἐπιμήκει στενοχωρία. ἐν ἣ εἰσελθὼν καὶ πάντοθεν περιστοιχισθεὶς καὶ ἄνωθεν ὑπὸ λίθων καὶ τῶν βαλλόμενος, μηδενὸς ἀμύνασθαι δυναμένου διὰ τὴν πύκνωσιν καὶ τὸ τῆς στενοχωρίας ἀδιευξόδευτον, αὐτὸς τε πίπτει, μηδὲ ταῖς οἰκείαις χερσὶ δυνηθεὶς χρήσασθαι [U: τοῦ Ἰαδομηροῦ τῇ λόγχῃ, ἣν ἐπέφερετο, τὰ τούτου ἐκχέαντος ἔγκατα] καὶ πολὺ μέρος σὺν αὐτῷ ἀπώλετο τοῦ στρατοῦ, ἅπερ μνηυθέντα τῷ βασιλεῖ πολλῆς αὐτὸν ἐνέπλησεν ἀθυμίας. ὅθεν καὶ προσωτέρω χωρεῖν οὐκ ἔκρινεν, ἀλλ' ὑποστρέψας ἦλθεν εἰς τὰ Ζαγόρια, ἐνθα τὸ λίαν ὀχυρώτατον ἴδρυται φρούριον ὁ Μελνίκος, ἐπὶ τινος πέτρας ἰδρυμένον κρημνοῖς καὶ φάραξι βαθυτάταις πάντοθεν ἐστρεφωμένης. ἐν ᾧ οἱ τῆς περιχώρου πάντες καταφυγόντες Βούλγαροι ὀλίγα τῶν Ῥωμαίων ἐφρόντιζον. πρὸς οὓς ὁ βασιλεὺς Σέργιον τινα ἐκτομίαν, ἕνα τῶν οἰκειοτάτων αὐτῶν θαλαμηπόλων ἐκπέμπει, ἄνδρα φρενήρη τε καὶ δεινὸν εἰπεῖν, ἀποπειρώμενος τῆς γνώμης αὐτῶν. οὗτος δ' ἐκέισε γενόμενος καὶ πολλαῖς

²³¹ Wspomniany tylko przez Skylitzesa, por. Nikolov, *The Bulgarian Aristocracy...*, s. 145-146; szerzej zwłaszcza Krstmanović, *The Byzantine...*, s. 154-155. Niezrozumiały błąd w tłum.: Wortley, s. 332: „David Nestoritzes”!

²³² Strumbitza to Strumica: od chrystianizacji Bułgarii ważny ośrodek bułgarskiej Macedonii. Podczas bitwy pod Belasicą – potężna twierdza, baza i refugium wojsk bułgarskich, w 1014-15 r. oparła się Bazylemu, por. Swojoda, *Strumica*. SSS t. 5, s. 440-441; Николов, *Централизъм...*, s. 182-183. Od XI w. biskupstwo i wpływowo ośrodek kultu Piętnastu Św. Męczenników (BHG 1199), co zaowocowało propagandowym przywróceniem antycznej nazwy, zob. Ирена Стефоска, *Два имена едног града: Струмица – Тибериуполис*. „ZRVI” 45 (2008), s. 77-87.

Zanim się to wydarzyło, a w Tessalonice po Dawidzie Areianitesie rządził posłany Teofylakt Botaneiates, jeden z najważniejszych możliwych bułgarskich, Nestoritzes²³¹, wysłany został przez Samuela z wielką armią przeciw Tessalonice. Natknąwszy się na nich, Teofylakt wraz z synem Michałem wplątał się w bitwę, pobił ich definitywnie i zagarnąwszy wielkie łupy, jak też wielu jeńców, dostarczył ich cesarzowi oblegającemu umocnienia w kleisurze Kleidion. Przeszedłwszy to umocnienie – jak powiedziano – pojawił się w Strumbitzy²³². Następnie stanął pod twierdzą zwaną Matzoukion²³³ w pobliżu Strumbitzy, zaś duksa Tessaloniki Teofylakta Botaneiatesa wysłał z wojskiem, rozkazawszy przekroczyć wzgórze w Strumbitzy, spalić obwarowania na ich drogach i przygotować dla niego dogodną drogę ku Tessalonice²³⁴. Ten zaś wyruszywszy, od bułgarskich oddziałów terytorialnych otrzymał pozwolenie na swobodne przejście tą drogą, jednak gdy zamierzał po wypełnieniu poleceń znów powrócić do cesarza, wpadł w przyszykowane nań zasadzki, rozłożone w długim wąwozie. Wkroczywszy weń, osaczony ze wszystkich stron, rażony był z góry przez kamienie i strzały. A ponieważ nikt nie mógł przyjść z pomocą z powodu zwartej szyku i utrudnionego wyjścia z wąwozu, padł sam, nie mogąc nawet użyć własnych rąk [U: gdyż Radomir trzymaną przez siebie włócznią rozerwał jego wnętrzości], a wraz z nim zginęła znaczna część wojska. Gdy cesarz się o tym dowiedział, wpadł w wielkie przygnębienie. Stąd postanowił nie iść dalej, lecz zawróciwszy, przybył do Zagorii²³⁵, gdzie znajduje się bardzo silnie umocniona twierdza Melnikos²³⁶, wzniesiona przy skale, otoczonej zewsząd stromiznami i bardzo głębokimi wąwozami. Wszyscy obecni w niej Bułgarzy, uciekinierzy z okolicy, mało interesowali się Rzymianami. Cesarz wysłał do nich eunucha Sergiosa, jednego ze swoich najbliższych służebnych pokojowych, męża roztropnego i zręcznego w wymowie, celem zbadania ich zamiarów. Ten, gdy tam się znalazł, używając wiele przekonujących środków, usilnie starał się nakłonić ludzi do tego, co konieczne: aby złożyli broń poddali cesarzowi siebie i twierdzę.

²³³ Ob. Mačukovo lub Makrievio, por. ГИБИ т. 6, s. 285; Николов, *Централизъм...*, s. 182.

²³⁴ Droga powrotna do Tessaloniki, którą Teofylakt miał zapewnić cesarzowi, wiodła obok zachodniego zbocza Belasicy przez Kosturino w kierunku jeziora Doirani.

²³⁵ Zagoria tutaj to terytorium na południe od Piryneu, które łączy się z doliną Strumicy, między górami Ogražden i Belasica por. S w o b o d a, *Zagora*. SSS t. 7, s. 43 oraz S o u s t a l, *Thrakien*, s. 503.

²³⁶ Melnik: jeden z głównych ośrodków państwa bułgarskiego do końca jego istnienia. Zniszczony ośrodek wczesnobizantyński został odbudowany za chana Borysa; zdobyty przez Bazylego pod koniec 1014 r., por. S w o b o d a, *Melnik*. SSS t. 8, s. 432-435; Violeta N e s h e v a, *Melnik between Bulgaria, Byzantium and Serbia in the course of 9th-14th centuries*, abstrakt [w:] „Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies”, vol. III. Sofia 2011, s. 64-65; Николов, *Централизъм...*, s. 183-184.

χρησάμενος πιθανολογίαις μεταδιδάξαι ἴσχυσε τοὺς ἀνθρώπους τὸ δέον, καὶ τὰ ὄπλα καταθεμένους παραδοῦναι τῷ βασιλεῖ ἑαυτοὺς καὶ τὸ φρούριον. οὐς ἀποδεξάμενος ὁ βασιλεὺς καὶ φιλοφρονησάμενος ἀξιοπρεπῶς, καὶ φρουρὰν τῷ φρουρίῳ τὴν ἀρκούσαν ἐγκατατάξας, μετέβη πρὸς Μοσυνόπολιν. ἐν ἣ διαγοντι τούτῳ καὶ ὁ τοῦ Σαμουήλ ἀγγέλλεται θάνατος κατὰ τὴν εἰκοστὴν τετάρτην τοῦ Ὀκτωβρίου μηνός. καὶ εὐθύς ὁ βασιλεὺς ἀπάρας ἐκ Μοσυνοπόλεως κάτεισιν εἰς Θεσσαλονίκην, κάκειθεν ἄπεισιν εἰς Πελαγονίαν, μηδὲν λυμηνάμενος τῶν ἐν ποσίν, ἀλλ' ἡ μόνα πυρπολήσας τὰ ἐν Βουτέλῃ βασιλεία τοῦ Γαβριήλ. πέμψας δὲ καὶ στρατίαν χειροῦνται τὸ φρούριον Προλάπου καὶ τοῦ Στυπείου. ἐκεῖθεν καταλαμβάνει τὸν Τζερνᾶν λεγόμενον ποταμόν, ὃν σχεδιάς καὶ θυλάκοις πεφυσημένοις διαπεράσας ἐπάνεισιν εἰς τὰ Βοδηνά, κάκειθεν τῇ ἐννάτῃ τοῦ Ἰαννουαρίου μηνός ἦλθεν εἰς Θεσσαλονίκην.

Ἔαρος δ' ἐπιστάντος ὑπέστρεψε πάλιν εἰς Βουλγαρίαν καὶ τῷ φρουρίῳ τῶν Βοδηνῶν προσίσχει. ἔφθασαν γὰρ οὗτοι, τὴν πρὸς βασιλέα πίστιν ἀπαρησάμενοι, ἄραι κατὰ Ῥωμαίων ὄπλα. καρτερὰν οὖν ἐνστησάμενοι πολιορκίαν ἠνάγκασε πίστεις λαβόντας ἑαυτοὺς ἐγχειρίσαι τοὺς ἔνδον. οὐς πάλιν ἐν τῷ Βολερῷ μετοκίσας, καὶ ἕτερα φρούρια ἀνεγείρας δύο ἐν τῷ μέσῳ τῆς δυσχωρίας, ὧν τὸ μὲν Καρδιαν ὠνόμασεν τὸ δ' ἕτερον Ἅγιον Ἡλίαν, ὑπέστρεψεν εἰς Θεσσαλονίκην. [U: ἐπιστάντος κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τοῦ μεγάλου σαββάτου ἐξ ἐφόδου ἐλθὼν παρέλαβε τὰ Βοδηνά καὶ τοὺς οἰκίτορας ταύτης εἰς τὸ Βολερὸν μετώκησεν. Ῥωμαίους δὲ ἀντ' αὐτῶν τῇ πόλει οἰκίτορας ἐναφῆκε τοὺς καλουμένους Κονταράτους, θηριώδεις ἀνθρώπους καὶ φονικούς, ἀνελεήμονάς τε καὶ ὀδοστάτας. ἀνήγειρε δὲ καὶ ἕτερα δύο φρούρια ἐν τῷ μέσῳ τῆς δυσχωρίας, ὧν τὸ μὲν Καρδιαν ὠνόμασεν, τὸ ἕτερον τὸν Ἅγιον Ἡλίαν, καὶ ὑπέστρεψεν εἰς Θεσσαλονίκην.] ἐν ἣ Ῥωμανὸς ὁ καὶ Γαβριήλ διὰ τινος Ῥωμαίου τετμημένην ἔχοντος τὴν χεῖρα δοῦλωσιν καὶ ὑποταγὴν ὑπίσχευτο. ὁ δὲ ὑποπτέυσας τὰ γράμματα, τὸν πατρίκιον Νικηφόρον τὸν Ξιφίαν καὶ Κωνσταντῖνον τὸν Διογένην, μετὰ τὸν Βοτανειάτην στρατηγὸν γεγονότα Θεσσαλονίκης, μετὰ

²³⁷ Boutela, dzis. Bitola w Macedonii nad Dragorem, dopływem rzeki Crnej, centrum krainy zwanej Pelagoniā (por. Коста Ациевски, *Пелагонија во Средниот век*. Скопје 1994); por. S w o b o d a, *Bitolj**. SSS t. 7, s. 472-473); *Testimonia*, z. 4, s. 120 przyr. 14; Николов, *Централизъм...*, s. 174.

²³⁸ Rzeka Tzerna: dzis. Crna.

²³⁹ Być może należy wiązać tę grupę z „Contracti”, zbuntowanymi najemnikami w Italii, o których pisze Lupus Protospatarius sub anno 1040. Według odmiennej hipotezy (W o r t l e y) potoczne określenie tych rozbójników pochodzi od ich uzbrojenia: rzeczownika „τὸ κοντόν”: „włócznia”.

²⁴⁰ Bunt ludności Bodeny przeciw Bizancjum badacze łączą z trzecią ucieczką Dragsana z Tessaloniki, por. Николов, *The Bulgarian Aristocracy...*, s. 147, Skyl., s. 345.28; datę upadku Bodeny podaje Michał z Dewolu: 9 kwietnia 1015 r.

Cesarz, przyjąwszy ich i odpowiednio wynagrodziwszy, wyznaczył dla twierdzy dostateczną załogę i udał się do Mosynopolis. Gdy tam przebywał, 24 października doszła wiadomość o śmierci Samuela. Cesarz wyruszywszy natychmiast z Mosynopolis, zjawił się w Tessalonice, a stamtąd udał się do Pelagonii, nie niszcząc niczego po drodze poza tym, że spalił jedynie pałac cesarski Gabriela w Bouteli²³⁷. Wysławszy też armię, zagarnął twierdzę Prilap i Stypeion. Stamtąd dotarł do rzeki zwanej Tzerna²³⁸, po przekroczeniu której na tratwach i nadmuchanych workach, zjawił się pod Bodena, a stamtąd dziewiątego stycznia przybył do Tessaloniki.

Z nastaniem wiosny ponownie wkroczył do Bułgarii i skierował ku twierdzy Bodena. Ludzie z niej odmówili bowiem wierności cesarzowi i podnieśli broń przeciw Rzymianom. Ciężkim oblężeniem zmusił znajdujących się w środku, aby poddali się, składając zarazem przysięgę na wierność. Przesiedliwszy ich ponownie do Boleronu, kazał wznieść dwie inne twierdze w trudnym terenie: jedną nazwał Kardia, drugą Świętym Eliaszem i wrócił do Tessaloniki. [U: z nastaniem wiosny, przybywszy w sam dzień Wielkiej Soboty, zajął z marszu Bodena, jej mieszkańców przesiedlił do Boleronu, a zamiast niej w mieście umieścił osadników rzymskich, zwanych Kontaratami²³⁹, ludzi „zezwierzęconych” i skłonnych do zbrodni, bezlitosnych i przydrożnych zbójców. Wzniósł też dwie następne twierdze na trudnym terenie, z których jedną nazwał Kardia, drugą Święty Eliasz i wrócił do Tessaloniki²⁴⁰. Tam Roman Gabriel za pośrednictwem pewnego Rzymianina z obciętą ręką przyrzekł podporządkowanie i oddanie²⁴¹. On zaś, żywiąc podejrzenia wobec listu, wysłał z wielkim wojskiem do ziemi Moglenów Nikefora Ksifiasa i Konstantyna Diogenesa, stratega Tessaloniki po Botaneiastesie. Gdy plądrowali całą tę krainę, a miasto oblegali, przybył też pospiesznie cesarz i zmienił bieg płynącej przez miasto rzeki²⁴². Po podkopaniu fundamentów murów, podłożeniu drewna i materiału łatwopalnego w wykopach, rozpaliwszy ogień, gdy całość zapłonęła, zniszczył mur. Gdy ujrzeli to ci, którzy byli wewnątrz, rzucili się z płaczem do modłów błagalnych i poddali się wraz z twierdzą. Pojmany został Dometian Kaukanos znakomity mąż, doradca Gabriela, oraz Elitzes, archon Moglenów²⁴³, jak też liczni inni możni i nie-

²⁴¹ Na temat tego bardzo ważnego sformułowania zob. więcej: Anna K o t ł o w s k a, *Cesarstwo Bizantyńskie wobec kryzysu dynastycznego w Bułgarii w 1015 roku*. „Roczniki Historyczne” 76 (2010), s. 255-262.

²⁴² Przez kotlinę płynie rzeka Moglenica; Н и к о л о в, *Централизъм...*, s. 185.

²⁴³ Kauchan to wysoki funkcjonariusz bułgarski, pierwszy po władcy, oddany po grecku przez symparedros; Dometianos został wysłany przez Bazylego ze swymi wojskami do Vaspurakanu, por. Ф е р л у г а, s. 114, przyp. 120; Н и к о л о в, *The Bulgarian Aristocracy...*, s. 143; *Testimonia*, z. 4, s. 14, przyp. 7; Elitzes był dowódcą twierdzy Moglena, być może powołany na to stanowisko już za panowania Samuela, por. Н и к о л о в, *The Bulgarian Aristocracy...*, s. 149.

δυνάμεως, ἐκπέμπει ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Μογλένων. ὦν τὴν πᾶσαν ληϊσαμένων ἐκείνην γῆν καὶ τὴν πόλιν πολιορκούντων, ἔφθασε καὶ ὁ βασιλεὺς, καὶ τὴν παρρηρόντα τῇ πόλει μετοχετεύσας ποταμὸν καὶ τὰ θεμέλια τῶν τειχῶν ὑπορύξας καὶ ξύλα καὶ εὐπρηστον ὕλην ὑποβαλὼν τοῖς ὀρύγμασι καὶ πῦρ ἐμβαλὼν, τῆς ὕλης καταπρησθείσης κατέστρεψε τὸ τεῖχος, ὅπερ ἰδόντες οἱ ἔνδον πρὸς ἰκεσίαν μετ' ὀλοφυρμῶν ἐτράποντο καὶ ἑαυτοὺς παρεδίδουν σὺν τῷ φρουρίῳ. ἐλήφθη οὖν Δομετιανὸς ὁ Καυκάνος, ἀνὴρ δυνάστης καὶ τῷ Γαβριῆλ συμπάρεδρος, καὶ Ἡλίτζης ὁ ἄρχων Μογλένων, καὶ ἕτεροι δυνάσται πολλοὶ καὶ λαὸς πολεμιστῆς οὐκ ὀλίγος. τοὺς μὲν οὖν ὄπλα δυναμένους κινεῖν εἰς Ασπρακανίαν ἐκπέμπει ὁ βασιλεὺς, τὸν δὲ λοιπὸν συρφετώδη λαὸν διασπαγῆναι προσέταξεν, ἐμπρησθῆναι δὲ καὶ τὸ φρούριον. ἐάλω δὲ καὶ ἕτερον φρούριον Ἐνώτια κεκλημένον, γειτονοῦν τοῖς Μογλένοις.

Ἡμέρα δὲ πέμπτη ἦκεν ὁ χειρότμητος Ῥωμαῖος, ἔχων καὶ θεράποντα Ἰωάννου τοῦ καὶ Βλαδισθλάβου, υἱοῦ Ἀαρῶν, ἐπαγόμενος καὶ γράμματα δηλοῦντα φονευθῆναι [UE: ἐν τῷ Πετερισκῶ U: Πετρισκῶ] ὑπ' αὐτοῦ τὸν Γαβριῆλ καὶ τὴν πᾶσαν ἔξουσίαν εἰς ἑαυτὸν μετενεχθῆναι, ὑπισχνουμένα τε τὴν πρέπουσαν ὑποταγῆν καὶ δούλωσιν ἐνδείξασθαι πρὸς τὸν βασιλέα. ἄπερ ἀναγνοὺς ὁ βασιλεὺς καὶ χρυσοβούλλοις γράμμασι τὰ δοκοῦντα πιστωσάμενος ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ἰωάννην. καὶ μετ' ὀλίγας πάλιν ἡμέρας ἐπανῆκεν ὁ τετμημένος τὴν χεῖρα Ῥωμαῖος, γραφὰς κομιζὼν Ἰωάννου τε καὶ τῶν ἀρχόντων Βουλγαρίας ὑπηκόους ὁμολογούντων γενέσθαι καὶ δούλους τοῦ βασιλέως. προσερρῶν δὲ τῷ βασιλεῖ καὶ Καυκάνος [U: Θεόδωρος ὁ Κπαχάνης] ὁ ἀδελφὸς Δομετιανοῦ [U: καὶ

²⁴⁴ Tzn. do Vaspurakanu, gdzie właśnie w latach 1016/17 doszło do najazdu Seldżuków, a miejscowy władca Senekerim przekazał kraj Cesarstwu w 1021 r.: Robert Bedrosian, *Armenia during the Seljuk and Mongol Periods*, [w:] *The Armenian People from Ancient to Modern Times*. Vol. 1 ed. Richard G. Hovannisian. New York 1997, s. 241-271.

²⁴⁵ Enotia: Notia w północnej części kotliny Mogleny, por. Ферлуга, s. 115, przyp. 122a; Николов, *Централизъм...*, s. 186.

²⁴⁶ Petrisko, zob. Николов, *Централизъм...*, s. 186-187. Inne miejsce śmierci Gabriela (Sosk) podają *Miracula Sancti Demetrii* 3. Osrodek ten leżał na południe od jeziora Ostrowo, na szlaku z Floriny do Serbii w dzis. Grecji, por. Swoboda, *Sosk*. SSS. t. 5, s. 343; Николов, *Централизъм...*, s. 187-188; udzieleniu przez cesarza poparcia Janowi Władysławowi jako prawowitemu władcy do usunięcia Gabriela, informuje także *Latopis Popa Duklanina (Historia królestwa Słowian czyli Latopis Popa Duklanina*, opr. J. Leśny. Warszawa 1988, s. 98, 181).

²⁴⁷ Dosł. chrysobullois grammasi. *Grammata* to termin oznaczający korespondencję. W tym przypadku list ten ma charakter chrysobulli, a więc o znacznym prestiżu. Dokument taki, jak wskazuje nazwa, miał elementy złote: pieczęć, sznur pieczęci bądź atrament (albo też wszystko razem). W dyplomatyce bizantyńskiej tych czasów chrysobulle mogły być wystawiane zarówno do podmiotów zagranicznych jak i wewnętrznych (np. dotacje, przywileje), zawsze jednak łączyły się to ze szczególną

mało wojowników. Tych, którzy byli w stanie nosić broń, cesarz wysłał do Asprakanii²⁴⁴, pozostałą zwykłą ludność polecił złupić, a twierdzę spalić. Zdobyto także inną twierdzę zwaną Enotia²⁴⁵, sąsiadującą z Moglenami.

Piątego dnia przybył jednoręki Rzymianin, mający sługę Jana Władysława, syna Aarona, niosąc także grammata wyjaśniające, że Gabriel został przez niego zabity [UE: w Peterisko U: w Petrisko]²⁴⁶; że przywłaszczył sobie całą władzę oraz, że obiecuje okazać cesarzowi należne podporządkowanie i oddanie. Zapoznawszy się z tym, cesarz potwierdziwszy swe postanowienia chrysobullą²⁴⁷, posłał do Jana. Po kilku dniach ponownie przybył jednoręki Rzymianin, przynosząc listy Jana jak też archontów Bułgarii, uznających się poddanymi i sługami cesarza. Zbiegł zaś do cesarza także Kaukanos [U: Teodor Kpachanes], brat Dometiana [U: i Melitona]²⁴⁸, schwytanego w kraju Moglenów; ten przyjął go godnie i z szacunkiem. [U: On też przyrzekł cesarzowi, że zabije Władysława. Odjechawszy do Bułgarii ze sługą Jana, który pozyskany darami, zobowiązał się osobiście dokonać zabójstwa, padł z jego rąk w pobliżu własnej siedziby Stoupion²⁴⁹. Miejsce, gdzie miało miejsce zabójstwo Teodora, nazywało się z dawna Diabolis]. Kiedy cesarz zrozumiał, że Jan napisał swój list podstępnie i przebiegle, a planował coś przeciwnego niż obiecał, powrócił do Bułgarii i po spustoszeniu okolicy Ostrobon i Soskos, jak też równiny Pelagonii, kazał oślepić wszystkich schwytanych Bułgarów. Doszedł aż do miasta Ochrydy²⁵⁰, w którym znajdował się pałac cesarzy Bułgarii. Po zdobyciu

wagę sprawy. Innymi słowy, cesarz wysyłając Janowi Władysławowi list w postaci chrysobulli, dawał mu do zrozumienia, iż traktuje go poważnie, jako prawowitego władcę bułgarskiego (niezależnie od jego statusu, czego miały dotyczyć negocjacje). Szczegółowa analiza tegoż przypadku: K o t ł o w s k a, *Cesarstwo...* Na temat *chrysobull* ogólnie, zob. Franz D ö l g e r, *Der Kodikellos des Christodulos in Palermo: Exkurs II. Die Urkundenarten im 11. Und 12. Jahrhundert*, w: I d e m, *Byzantinische Diplomatie*. Ettal 1956, s. 34-50; o tym, że rzeczownicy pospolite mogą w kontekście dyplomatycznym (choć oczywiście nie tylko) zyskać sens *terminus technicus* pisze też Angeliki L a i o u, *The emperor's word: chrysobulls, oaths and synallagmatic relations in Byzantium (11th-12th C.)*. „TM” 14 (2002), s. 347-362. Autorka koncentruje swoją uwagę na relacjach z Zachodem (np. Robert Guiscard).

²⁴⁴ Przepuszcza się, że Meliton podzielił los swego brata Dometiana i w wypadku Mogleny został przeniesiony do Vaspurakanu, por. N i k o l o v, *The Bulgarian Aristocracy...*, s. 143-144.

²⁴⁵ W tradycji historiografii dziś. Sztip, ale przeciw tej identyfikacji ostatnio Н и к о л о в, *Централизъм...*, s. 184-185, sugerując, iż jest to potoczne określenie na Diabolis. Podstawą tej nowej hipotezy był artykuł: К о с т а А ц и е в с к и, *Ступион (Ступион) не е Штуп*. „Годишен Зборник на Филозофскиот Факултет. Скопје” 14 (1987), s. 81-93.

²⁵⁰ Ochryda: jedno z centrów powstania Kometopulów, stolica Bułgarii macedońskiej, przeniesiona z Prespy prawdopodobnie po koronacji Samuela na cara, czyli po 997 r. (tak np. S o u s t a l, *Thrakien*, s. 94), ok. r. 1000 (P r i n z i n g, *Ohrid*. LexMA t. 6, kol. 1376-1377); siedziba arcybiskupstwa bułgarskiego od 971 r., zdobyta przez wojska bizantyńskie w 1015 r., por. S w o b o d a, *Ochryda*. SSS t. 3, s. 453; P r i n z i n g, *ibidem*; Н и к о л о в, *Централизъм...*, s. 170-171.

Μελίτωνος] τοῦ ἐν Μογλένοις ἀλόντος. ὄν φιλοτιμησάμενος διὰ τιμῆς ἦγεν. [U: ὅς καὶ ὑπέσχετο τῷ βασιλεῖ ἀνελεῖν τὸν Βλαδισθλάβον. ἀπιὼν δὲ ἐπὶ Βουλγαρίαν σὺν τῷ θεράποντι τοῦ Ἰωάννου καὶ τὴν σφαγὴν αὐτουργῆσαι ὀφείλοντι, δῶροις ὑποκλαπέντι, παρ' αὐτοῦ σφάττεται κατὰ τὸ Στούπιον οἰκητήριον. Διάβολος ὁ τόπος ἐκαλεῖτο ἀνέκαθεν, ἔνθα ἡ τοῦ Θεοδώρου ἐτελέσθη σφαγὴ.] ἐπεὶ δὲ ἔγνω τὸν Ἰωάννην δόλω καὶ περινοῖα γράψαντα τὰ γραφέντα καὶ τάναντία, ὧν ὑπίσχεντο, διανοοῦμενον, ἐπανέστρεψε πάλιν πρὸς Βουλγαρίαν, καὶ λεηλατήσας τὴν περὶχωρον Ὀστροβοῦ καὶ τοῦ Σωσκοῦ καὶ τὴν πεδιάδα Πελαγονίας τοὺς ἀλισκομένους πάντας ἀπετύφλου Βουλγάρους. ἄπεισιν οὖν ἄχρι τῆς πόλεως Ἀχρίδος, ἐν ἣ τὰ βασιλεία τῶν βασιλέων ἴδρυντο Βουλγαρίας. καὶ τὴν πόλιν παραλαβὼν καὶ πάντα καλῶς διαθείς ἔμελλε καὶ προσωτέρω βαδίζειν καὶ τῆς πρὸς τὸ Δυρράχιον ἄψασθαι. ἐδεῖτο γὰρ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ τὰ ἐκεῖσε. ἕως μὲν γὰρ Τριβαλίας καὶ τῶν ἀγχοτάτω Σερβίας μερῶν ἦρχε Βλαδιμηρὸς ὁ ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Σαμουὴλ κηδεστῆς, ἀνὴρ ἐπεικῆς καὶ εἰρηνικὸς καὶ ἀρετῆς ἀντεχόμενος, ἠρεμίαν εἶχε τὰ ἐν Δυρραχίῳ. ἐπεὶ δὲ ὁ Γαβριὴλ παρὰ τοῦ Ἰωάννου ἀπώλετο, καὶ οὗτος παρασπονδηθεὶς καὶ τοῖς ὅρκους πιστεύσας παρὰ Ἰωάννου δοθεισὶν αὐτῷ διὰ Δαβὶδ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας ἑαυτὸν ἐνεχείρισε καὶ μετὰ μικρὸν ἀπεσφάγη, πολὺν εἶχε τάραχον καὶ κλόνον τὰ ἐκεῖσε πράγματα, ἐγκειμένου καθ' ἐκάστην καὶ διὰ στρατηγῶν πολλάκις τοῦ Ἰωάννου καὶ δι' ἑαυτοῦ πάλιν ἐλεῖν τὴν πόλιν. καὶ διὰ τοῦτο ἐβούλετο μὲν ὁ βασιλεὺς ἀπελθεῖν καὶ βοηθησάσθαι, ἐκλύθη δὲ δι' αἰτίαν οὐκ ἄλογον. ἀπερχόμενος γὰρ πρὸς Ἀχρίδας κατέλιπε κατόπιν μετὰ πλήθους στρατιωτῶν Γεώργιον στρατηγὸν τὸν Γονιτζιάτην καὶ Ὁρέστην πρωτοσπαθάριον τὸν αἰχμάλωτον, κατατρέχειν κελεύσας τὰ πεδία Πελαγονίας. οὗς ἐλλοχῆσαντες Βούλγαροι ἔχοντες στρατηγὸν τὸν Ἰβάτζην, φανερώτατον ἄνδρα καὶ δεδοκιμασμένον, ἀναιροῦσι πάντας. ὧν τῇ λύπῃ συγχυθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐπανέστρεψεν εἰς Πελα-

²⁵¹ Bazyli skierował się ku Dyrrachion, gdyż tam znajdowały się wojska Jana Władysława.

²⁵² Tribalia i Triballowie: archaizująca nazwa Serbii i Serbów, stosowana również w czasach późniejszych, za Paleologów. Manuel Files używa jej w epigramie na ikonę św. Anastasii Farmakolytrii, w kontekście modlitwy o zdrowie córki Teodora Metochitesa, Ireny (ep. 32, v. 5: „εις γούν Τριβαλλοῦς”, ed. Efthymia Β r a o u n o u - P i e t s c h, *Beseelte Bilder. Epigramme des Manuel Philes auf bildliche Darstellungen*. Wien 2010). Jej córka Maria Paleologina poślubiła w 1325 roku Stefana III Deczańskiego, w związku z tym Irena udała się z nią do Serbii. Por. też L e ś n y, *Tryballowie*. SSS t. 6, s. 175.

²⁵³ Jan Włodzimierz, mąż Kosary (jej imię, jak też szczegóły dotyczące zamachu na życie Jana z rąk Władysława w Prespie znane są z *Latopisu*, c. 36), książę Duklji, zamordowany w Prespie 22 maja 1016 r.; bohater *vita*, por. N. W. I n g h a m, *The Martyrdom of Saint John Vladimir of Dioclea*. „International Journal of Slavic Linguistics and Poetics” 35-36 (1987), s. 199-216; Jarosław D u d e k, *Święty*

miasta i uporządkowaniu wszystkiego, zamierzał maszerować dalej i dojść do okolic Dyrrachion. Tamtejsze sprawy wymagały bowiem jego przybycia²⁵¹. Albowiem, gdy aż do Tribalii²⁵² oraz pogranicznych terenów Serbii panował Włodzimierz, zięć Samuela przez jego córkę²⁵³, mąż zacny, pokojowo nastawiony i pełen cnót moralnych, to spokój panował w Dyrrachion. Gdy zaś Gabriel zginął z rąk Jana, ten zaś [tzn. Włodzimierz] zdradzony, zaufawszy przysięgom złożonym mu przez Jana za pośrednictwem Dawida arcybiskupa Bułgarii²⁵⁴, sam się wydał i niedługo później zginął, wielkie zamieszanie i niepokój ogarnęły tamte rejony, ponieważ Jan codziennie był naciskany, w tym często i przez strategów, by to on ponownie zagarnął miasto. Dlatego też cesarz zamierzał wyruszyć i pomóc, ale został powstrzymany ze zrozumiałej przyczyny²⁵⁵. Po przybyciu bowiem do Ochrydy, pozostawił na tyłach z wielką ilością żołnierzy stratega Jerzego Gonitzatesa i jeńca protospatariosa Orestesa²⁵⁶, nakazawszy im pospieszyć na równinę Pelagonii. Schwytali ich w zasadzkę Bułgarzy ze swym strategiem Ibatzesem²⁵⁷, mężem sławnym i doświadczonym, zabijając wszystkich. Zasmucony z ich powodu cesarz zawrócił do Pelagonii; w szybkim pościgu za Ibatzesem dotarł do Tessaloniki. Stamtąd wyruszył do Mosynopolis, wojsko wysłał do Stroumbitzy pod dowództwem patrikiosa Dawida Areianitesa. Ten przybywszy z nienacka, zdobył twierdzę zwaną Termitza²⁵⁸. Inne z kolei wojsko pod dowództwem Ksifiasa wysłał przeciwko garnizonom w Triaditzy. Ten zniszczywszy wszystko, co było na otwartym terenie, oblężeniem zdobył twierdzę zwaną Boio²⁵⁹.

Jan Włodzimierz (?-1016) w życiu i w legendzie, [w:] *Kim jesteś człowieku?* „Funeralia Lednickie” 13 (2011), s. 223-230; V. F r a n c i ś, *Jan Włodzimierz*. SSS t. 2, s. 318; L e ś n y, *Żywot Jana Włodzimierza*. SSS t. 7, s. 301-302; I d e m, *Zeta*. SSS t. 7, s. 123-124.

²⁵⁴ Obecne tu imię arcybiskupa bułgarskiego niepoświadczono w innych źródłach; w sigilionach Bazylego pojawia się imię Jan, tak też w dwóch rękopisach Skylitza. Mimo dyskusji, przyjmuje się historyczność Dawida, por. S w o b o d a, *Dawid*. SSS t. 8, s. 17; *Testimonia*, z. 4, s. 131, przyp. 8.

²⁵⁵ Dyrrachion jako stolica temu, dla państwa zachodniobułgarskiego był ważnym ośrodkiem strategicznym, dlatego być może Jan Władysław podjął nieudaną próbę zdobycia go w 1016 r. Istnieje też przypuszczenie, iż po 1005 r. Bazyli II powierzył zarząd w mieście Janowi Włodzimierzowi (por. R e k, *Drac*. SSS t. 8, s. 69), dlatego po jego śmierci, wobec zakusów Jana Władysława zamierzał udać się z odsieczą. Fragment ten jest przykładem częstych u Skylitza antycypacji wydarzeń.

²⁵⁶ Nie należy mylić go z eunuchem Orestesem ze Skyl., s. 376.

²⁵⁷ Manuel Ibatzes możny bułgarski pojawia się tu po raz pierwszy w związku z wydarzeniami roku 1015; jego pobyt w rejonie Bitoli uzasadniała nie tylko sytuacja polityczna, ale prawdopodobnie posiadłości jego rodziny. Przejdzie on później na stronę Deliana, Skylitza, s. 408; 414.

²⁵⁸ Termitza leżała na południowy-wschód od Strumicy, u zachodniego podnóża Bełasyicy, por. Н и - к о л о в, *Централизм...*, s. 188.

²⁵⁹ Twierdza Boio to Bojana w rejonie Sofii. O jej losach późniejszych, podczas powstania 1040 r. wspomina Kekaumenos, par. 33.

γονίαν, καὶ τὸν Ἰβάτζην καταδραμῶν καὶ διώξας ἀπήλθεν ἐν Θεσσαλονίκῃ. κάκειθεν διέβη ἐς Μοσυνούπολιν, λαὸν κατὰ Στρομβίτζης πεπομφῶς ἡγεμόνα ἔχοντα τὸν πατρίκιον Δαβὶδ τὸν Ἀρειανίτην. ὃς αἰφνίδιος ἐπιφανεὶς εἶλε τὸ φρούριον, ὃ Θερμίτζα κατονομάζεται. καὶ ἕτερον πάλιν λαὸν κατὰ τῶν ἐν Τριαδίτζῃ φρουρίων, ἔξαρχον ἔχοντα τὸν Ξιφίαν, ἐκπέμπει. καὶ οὗτος δὲ τὰ ἐν τοῖς ὑπαίθροις πάντα καταστρεφάμενος εἶλε πολιορκία τὸ ἔρμα, ὃ Βοιῶ καλεῖται.

Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπελθὼν ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατὰ τὸν Ἰαννουάριον μῆνα τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ πεντακοσιοστοῦ εικοστοῦ τετάρτου ἔτους, στόλον εἰς Χαζαρίαν ἐκπέμπει, ἔξαρχον ἔχοντα τὸν Μογγόν, υἱὸν Ἀνδρονίκου δουκὸς τοῦ Λυδοῦ· καὶ τῇ συνεργίᾳ Σφέγγου τοῦ ἀδελφοῦ Βλαδιμηροῦ, τοῦ γαμβροῦ τοῦ βασιλέως, ὑπέταξε τὴν χώραν, τοῦ ἄρχοντος αὐτῆς Γεωργίου τοῦ Τζούλη ἐν τῇ πρώτῃ προσβολῇ συλληφθέντος.

s. 355.11-366.30. Ἐξακισχιλιοστῶ δὲ πεντακοσιοστῶ εικοστῶ τετάρτῳ ἔτει, ἰνδικτιῶνος τεσσαρεσκαιδεκάτης, ἀπάρας τῆς βασιλίδος ὁ βασιλεὺς ἄπεισιν εἰς Τριάδιτζαν, καὶ τὸ φρούριον Πέρονικον περικαθίσας ἐπολιόρκει, τῶν ἔνδον δὲ καρτερώς καὶ ἐκθύμως ἀγωνιζομένων, καὶ πολλῶν Ῥωμαίων πιπτόντων, ἐφ' ὅλας ὀγδοήκοντα καὶ ὀκτῶ ἡμέρας προσλιπαρήσας τῇ πολιορκίᾳ, ὡς ἔγνω ἀδυνάτοις ἐπιχειρῶν, ἄπρακτος ὑπεχώρησεν καὶ εἰς Μοσυνούπολιν κατήλθεν. ἐν ἣ τὸν λαὸν διαναπαύσας, ἕαρος ἐπιστάντος ἄρας ἐκ Μοσυνουπόλεως εἰσεῖσιν εἰς Βουλγαρίαν καὶ περικαθίσας φρούριον τὸ λεγόμενον Λογγᾶν εἶλε πολιορκία. Δαβὶδ δὲ τὸν Ἀρειανίτην καὶ Κωνσταντῖνον τὸν Διογένην εἰς τὰς κατὰ Πελαγονίαν πεδιάδας ἐκπέμψας ζῶν πολλῶν καὶ αἰχμαλώτων ἐγένετο κύριος. τὸ δὲ ληφθὲν φρούριον ἐμπρήσας ὁ βασιλεὺς, καὶ τριχῆ τοὺς ἀλόντας μερισάμενος, καὶ μίαν μὲν μερίδα τοῖς συμμαχοῦσι παρεσχηκῶς Ῥῶς, ἕτεραν δὲ Ῥωμαίους, καὶ ἄλλην ἑαυτῷ παρακατασχών, ἔχωρει προσωτέρω. καὶ μέχρι Καστορίας

²⁶⁰ Pod Sfengosem kryje się zapewne Mścislaw, książę Tmutorakania, syn Włodzimierza (tak np. Jonathan Shepard, *Closer encounters with the Byzantine World. The Rus at the Straits of Kerch*, [w:] *Pre-Modern Russia and Its World. Essays in Honor of Thomas S. Noonan*, ed. K.L. Reyerson et al. Wiesbaden 2006, s. 15-77). Telemachos Lounghis, analizując bizantyńską politykę „bliskiej zagranicy”, podkreśla fakt, iż Chazarowie byli w X i na pocz. XI w. uważani za podstawowe zagrożenie, podobnie zresztą jak dla Kijowa (por. np. atak Światosława z ok. 965 r.). W tej wspólnej wyprawie dostrzega on dowód wspólnych interesów, a zarazem umiejętności porozumienia: „Aber der entscheidende Grundgedanke der byzantinischen politischen Ordnungsvorstellungen im osteuropäischen Raum nach dem dritten Viertel des 9. Jhs. hat zweifellos mit dem russischen Faktor zu tun (...), *Byzantinische Außenpolitik im osteuropäischen Raum*, [w:] Günter Prinzing, Maciej Salamon (Hrsg.), *Byzanz und Ostmitteleuropa 950-1453* (MVB 2). Wiesbaden 1998, s. 35-43, tu s. 38. Zupełnie inaczej, choć to raczej odosobniona opinia, Böndal (*The Varangians...*, s. 48), który uważa, że pod Sfengosem kryje się wiking Sveinki.

Cesarz wróciwszy do Konstantynopola, w styczniu roku 6524 wysłał flotę do Chazarii pod dowództwem Mongosa, syna duksa Andronika Lydosa²⁶⁰. Przy współdziałaniu Sfengosa, brata Włodzimierza, zięcia cesarskiego, w pierwszej kampanii podbił ziemię, której archontem był Jerzy Tzoulos²⁶¹.

W roku 6524 14 indykcji, opuściwszy stolicę, cesarz przybył do Triaditzy i otoczywszy twierdzę Pernik, rozpoczął oblężenie. Ludzie wewnątrz walczyli zawzięcie i odważnie, wielu Rzymian zginęło. Wytrwawszy całe 88 dni w oblężeniu, gdy zorientował się, że niemożliwe jest osiągnięcie tego, co zamierzał, wycofał się niczego nie dokonawszy i wrócił do Mosynopolis²⁶². Tam dał wojsku wytchnienie, zaś z nastaniem wiosny wyruszył z Mosynopolis i wkroczył do Bułgarii; otoczył twierdzę zwaną Longa²⁶³ i wziął ją oblężeniem. Wysławszy Dawida Areianitesa i Konstantyna Diogenesa na równiny Pelagonii, stał się panem wielu zwierząt i jeńców. Zdobytą twierdzę spalił, a wziętych do niewoli podzielił na trzy części: jedną część przydzielił sprzymierzeńcom Rusom²⁶⁴, drugą Rzymianom, a pozostałą

²⁶¹ Chrześcijanin na którego pochodzenie wskazuje tureckie nazwisko: M o r a v c s i k, *Byzantinoturcica* II, s. 314-315; Simon S z y s z m a n zwraca uwagę na istnienie w dawnej historiografii kwestii ewentualnego reprezentowania przezeń ostatnich Chazarów, *Où la conversion du roi khazar Bulan a-t-elle eu lieu?*, [w:] *Hommages a André Dupont-Sommer*. Paris 1971, s. 523-538, zwł. s. 525; В.П. С т е п а н е н к о, *К истории средневековой Таурики*. „Античная древность и средние века” 26 (1992), s. 125-133; na temat fragm. Skylitzesa oraz identyfikacji Sfengosa: s. 125-129. Por. też rozważania o później poświadczonym (Akropolites) *hapax*: Helga К ö p s t e i n, *Tzouloucones*. „Античная древность и средние века” 10 (1973), s. 161-166.

²⁶² Była to jesień roku 1016 i drugie nieskuteczne oblężenie Perniku (poprzednie, por. Skylitzes, s. 347). Ta dobrze ufortyfikowana twierdza broniła dostępu do Sofii. Sądzi się też, że Pernik stanowił centrum terytorium podległego Krakrasowi, por. N i k o l o v, *The Bulgarian Aristocracy...*, s. 148.

²⁶³ Twierdza Longa zdobyta w 1017 r. leżała prawdopodobnie na północny wschód od Kosturu nad Wardarem, por. Н и к о л о в, *Централизм...*, s. 188.

²⁶⁴ Rusowie, to zapewne oddział przysłany do Konstantynopola w 988 r. w wyniku porozumienia Bazylego II z księciem Włodzimierzem; kontyngent ten pozostał w armii bizantyńskiej jako specjalne tagma towarzyszące cesarzowi podczas wypraw wojennych, a niektórzy Rusowie zostali powołani nawet do gwardii pałacowej.

ἐλθὼν καὶ τῆς πόλεως ἀποπειραθεὶς, ὡς ἤσθετο ἀνεπιχείρητον αὐτὴν οὖσαν, ὑπέστρεψεν. ἐδέξατο γὰρ καὶ γράμματ' τοῦ στρατηγοῦντος ἐν Δοροστόλῳ Τζοτζίκιου, τοῦ υἱοῦ τοῦ πατρικίου Θευδάτου τοῦ Ἰβήρος, ὡς ὁ Κρακρᾶς λαὸν ὅτι πλεῖστον ἀθροίσας καὶ τῷ Ἰωάννῃ ἐνωθεὶς, προσλαβόμενοι δὲ καὶ Πατζινάκας, μέλλουσιν εἰσβολὴν κατὰ Ῥωμανίας ποιήσασθαι. τούτῳ τῷ γράμματι θαυρηθεὶς ἐπανάηει διὰ ταχέων. ἐν τῷ παριέναι δὲ τὸ τε φρούριον εἶλε τὰ Βοσόγραδα καὶ ἐνέπηρσε, καὶ τὴν Βέρροϊαν ἐπικτήσας, δηώσας δὲ καὶ κατερειπώσας τὰ περὶ Ἄστροβοῦ καὶ Μολισκοῦ, ἔστη τοῦ προσωτέρω ἰέναι. ἀπηγγέλη γὰρ αὐτῷ, ὡς μελετωμένη τῷ Κρακρᾶ καὶ τῷ Ἰωάννῃ κατὰ Ῥωμαίων ἐφοδος ἐνεποδίσθη, τῶν Πατζινάκων μὴ δόντων συμμαχίαν αὐτοῖς. διὸ καὶ ὑποστρέψας πολιορκεῖ φρούριον ἄλλο τὴν Σέτεναν, ἐν ἣ βασιλεία ἦσαν τοῦ Σαμουήλ καὶ σίτος ἀπέκειτο πολὺς, ὃν τῷ λαῷ διαρπάσαι κελεύσας, τᾶλλα πάντα κατέφλεξεν. ἐξέμειψε δὲ καὶ κατὰ Ἰωάννου οὐ μακρὰν ἀπέχοντος τὸ τάγμα τῶν σχολῶν τῆς δύσεως καὶ τὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ἡγεμόνα ἔχοντα Κωνσταντῖνον τὸν Διογένην. τούτοις ἀποιοῦσιν ἐνηδρευσεν ὁ Ἰωάννης. μαθὼν δὲ τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἐξιππασάμενος, καὶ μὴδὲν ἄλλο εἰπὼν, ἀλλ' ἢ ὅστις πολεμιστὴς, ἀκολουθεῖτω μοι, ἀπῆει κατὰ σπουδὴν. τοῦτο γνόντες οἱ τοῦ Ἰωάννου σκοποὶ μετὰ φόβου πρὸς τὸ τοῦ Ἰωάννου στρατόπεδον ἔρχονται, καὶ δειλίας καὶ ταραχῆς τοῦτο ἐνέπλησαν, μὴδὲν ἄλλο βῶντες, ἀλλ' ἢ 'βεζεῖτε, ὁ τζέσαρ.' πάντων οὖν φευγόντων ἀκόσμως σὺν τῷ Ἰωάννῃ, οἱ περὶ τὸν Διογένην ἀναθαρρήσαντες κατόπιν ἐδίωκον. καὶ κτείνουσι μὲν πολλούς, συλλαμβάνουσι δὲ καὶ διακοσίους πανοπλίτας καὶ τοὺς ἵππους καὶ τὴν ἀποσκευὴν Ἰωάννου καὶ τὸν τούτου ἀνεψιόν [U: ὃν καὶ παραυτικά στερεῖ τῶν ὀφθαλμῶν.] ταῦτα δράσας ἐπάνεισι πρὸς τὰ Βοδηνά, καὶ πάντα τὰ ἐκεῖσε καταστησάμενος ἐπαναζευγνύει πρὸς τὸ Βυζάντιον, κατὰ τὴν ἐννάτην τοῦ Ἰαννουαρίου μηνός, ἰνδικτιῶνος πεντεκαϊδεκάτης, ἔτους ἑξακισχιλιοστοῦ πεντακοσιοστοῦ εἰκοστοῦ ἔκτου.

Ἀδείας δὲ λαβόμενος ὁ Ἰωάννης ἀπεισι πολιορκήσων τὸ Δυρράχιον μετὰ φρουράγματος καὶ ὄγκου βαρβαρικοῦ. ἐνθα πολιορκίας συστάσης καὶ συμπλοκῆς γενομένης πίπτει, [U: μετὰ τοῦ στρατηγοῦ καὶ πατρικίου Νικήτα τοῦ Πηγωνίτου, ἀπὸ τῶν ἵππων μαχομένων, πίπτει, ὑπὸ δύο πεζῶν ἐπιδραμόντων ἐν τῇ συμπλοκῇ κατὰ τῶν σπλάγχων καιρίαν τυπείς,] μὴδενὸς δήλου γενομένου τοῦ καταβεβληκότος αὐτόν, ἄρξας Βουλγάρων ἐπ' ἐνιαυτοὺς δύο καὶ μῆνας πέντε. μὴνυθέντος δὲ τῷ βασιλεῖ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου διὰ τοῦ στρατηγοῦντος

²⁶⁵ Kastoria, miejscowość w Grecji, na południowy wschód od Prespy (por. *Testimonia*, z. 4, s. 119, przyp. 8), od 864 r. bułgarska twierdza Kostur, zob. Wasilewski, *Kostur*. SSS t. 2, s. 489, Николов, *Централизъм...*, s. 176.

zatrzymał przy sobie i ruszył dalej. Przybył następnie do Kastorii²⁶⁵ i po podjęciu próby zdobycia, gdy zrozumiał, że jest ona nie do zdobycia, zawrócił. Otrzymał także list od stratega Dorostolonu Tzotzikiosa, syna patrikiosa Teodata Iberyjczyka, że Krakras zgromadził znaczne wojsko, a zjednoczony z Janem, pozyskawszy także Pieczyngów zamierzają uderzyć na Romanię. Poruszony tym listem przyspieszył odwrót. Podczas przemarszu zdobył i spalił twierdzę Bosograda²⁶⁶, a Berroę kazał odbudować. Niszcząc i paląc tereny w rejonie Ostrobon i Moliskos²⁶⁷ zatrzymał się. Powiadomiono go bowiem, że planowany przeciwko Rzymianom napad Krakrasa i Jana został wstrzymany, albowiem Pieczyngowie nie udzielili im wsparcia. Dlatego zawróciwszy cesarz zniszczył inną twierdzę, Setenę²⁶⁸, gdzie były budynki pałacowe Samuela, i zabrał wielkie ilości zboża, które rozkazał rozdać wojsku, a wszystko inne spalił. Wysłał też przeciw przebywającemu niedaleko Janowi, tagma scholon Zachodu oraz tagma Tessaloniki pod dowództwem Konstantyna Diogenesa. Na nadchodzących Jan się zaczął. Cesarz zorientowawszy się, wysforował się konno, nie krzycząc nic innego jak: „kto jest wojownikiem, za mną!”, i pomknął do walki. Widząc to, przepelnieni strachem zwiadowcy Jana, wrócili do obozu, napelniając go strachem i zamieszaniem. Nie wołali też nic innego jak: „uciekaj, cesarzu!”²⁶⁹ Ludzie Diogenesa, napelnieni odwagą, ścigali z tyłu wszystkich uciekających bezładnie z Janem. Wielu zabili, zagarnęli 200 zbrojnych, konie i wyposażenie Jana oraz jego bratanka [U: którego natychmiast pozbawiono oczu]. Uczyniwszy to wszystko, [cesarz] udał się do Bodeny, uporządkował tam wszystko i wrócił do Bizancjum 9 stycznia 15 indykacji, 6526 roku²⁷⁰.

Jan, wykorzystując okoliczność, wyruszył, aby oblegać Dyrrachion, bezczelnie i z barbarzyńską pychą²⁷¹. Tam też padł w bitwie po rozpoczęciu oblężenia [U:

²⁶⁶ Być może dzis. Wyszegrad, na trasie z Kastorii do Berroi, Николов, *Централизм...*, s. 188-189.

²⁶⁷ Thurn: „fluvius”, ale zob. Vassiliki K r a v a r i, *Villes et villages de Macédoine occidentale*. Paris 1989, s. 332 oraz Томо Т о м о с к и, *Молиск-Молско-Молескова-(Лескова)-Лехово*. „Годишен Сборник на Филозофскиот Факултет. Скопје”. 3 (1977), s. 173-178.

²⁶⁸ Setena, ok. 20 km na płn.-wsch. od dzis. Floriny, por. Николов, *Централизм...*, s. 172-173; jako miejscowość w biskupstwie Moglenny wzmiankowana w sigillionie Bazylego II, por. *Testimonia*, z. 4, s. 108.

²⁶⁹ W oryginale greckim transliteracja słów słowiańskich; stąd „τῷεσαο” zamiast poprawnego „καίσαο”; „βέζειτε” – imperativus słow. „běžite”, por. Johannes K o d e r, *Zu einigen Textstellen bei Johannes Skylitzes*, [w:] ΠΟΛΥΠΛΕΥΡΟΣ ΝΟΥΣ. *Miscellanea für Peter Schreiner zu seinem 60. Geburtstag*. München–Leipzig 2000, s. 106-112, tu s. 110.

²⁷⁰ Rok 1018.

²⁷¹ *Latopis*, c. XXXVI, podaje, iż Dyrrachion miał być nagrodą cesarza dla Jana Władysława po zabójstwie księcia Włodzimierza.

Δυρραχίου Νικήτα πατρικίου τοῦ Πηγονίτου, ἔξεισι παραυτικά ὁ βασιλεύς. γενομένων δ' αὐτῶ κατὰ τὴν Ἀδριανούπολιν ὑπαντῶσιν ὁ ἀδελφὸς τοῦ περιφήμου Κρακρά καὶ ὁ υἱός, προσχωρεῖν εὐαγγελιζόμενοι τό τε περίπυστον φρούριον τὸν Πέρινικον, καὶ ἕτερα πέντε ἐπὶ τριάκοντα. οὗς τιμήσας ἀξίως καὶ τὸν Κρακράν ἐς τὸν τῶν πατρικίων θρόνον ἀναβιβάσας ἦλθεν εἰς Μοσυνούπολιν. ἐνταῦθα δὲ καὶ πρέσβεις ἦκον ἐκ Πελαγονίας καὶ Μωροβίσδου καὶ Λιπενίου, παραδιδόντων τῷ βασιλεὶ τὰς πόλεις. ἐκεῖθεν ἄρας ἦλθεν ἐν Σέρραις, αἷς ἀφίκετο ὁ Κρακράς μετὰ τῶν ἀρχόντων τῶν προσρυνέντων τριακονταπέντε κάστρων, καὶ καλῶς ὑπεδέχθη. προσερούη δὲ καὶ Δραγομοῦζος, τὰ ἐν τῇ Στρουμβίτζη παρεσχηκῶς καὶ πατρικίος τιμηθεὶς, ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν πατρικίον Ἰωάννην τὸν Χάλδον, τότε τῆς χρονίας ἀπολυθέντα καθεῖρξεως. ἔτυχε γὰρ ἀλούς παρὰ τοῦ Σαμουήλ καὶ ἐπὶ εἴκοσι καὶ δύο χρόνους ὦν ἐν τῇ φυλακῇ. ἄρτι δὲ τῇ Στρουμβίτζη προσήγγισεν ὁ βασιλεύς, καὶ ἦκεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας Δαβὶδ μετὰ γραμμάτων Μαρίας τῆς Ἰωάννου γυναικός, ὑπισχνουμένης ἐκστῆναι Βουλγαρίας, εἰ τεύξεται τῶν κατὰ σκοπόν. ὑπήντησε δὲ καὶ Βογδάνος ὁ τῶν ἐνδοτέρω κάστρων τοπάρχης, καὶ τιμάται καὶ οὗτος πατρικίος, ὡς καὶ πάλαι τὰ βασιλέως φρονῶν καὶ τὸν ἑαυτοῦ πενθερὸν ἀνελῶν [U: Ματθαῖτζην]. ἐκεῖθεν ἄπεισιν εἰς τὰ Σκόπια, [U: ἔνθα συνήνητησεν αὐτῶ καὶ ὁ νέος Νικολιτζᾶς, τὴν πρώτην καὶ μαχιμωτάτην σύνταξιν τοῦ Σαμουήλ ἐπαγόμενος, καὶ ἐτιμήθη πρωτοσπαθάρης καὶ στρατηγός] καὶ στρατηγὸν αὐτοκράτορα λιπῶν ἐν τῇ πόλει Δαβὶδ πατρικίον τὸν Ἀριανίτην [CVOU: κατεπάνω Βουλγαρίας προσονομάσας αὐτόν,] ὑπέστρεψε διὰ τῶν φρουριῶν Στυπείου τε καὶ Προσάκου, μετὰ λιπῶν καὶ ὕμνων εὐφημούμενος καὶ τιμώμενος. αὐθις δὲ πάλιν πρὸς τὰ δεξιὰ νεανικῶς ἄπεισιν εἰς Ἀχρίδας, κάκεισε στρατοπεδείαν ἐπήξατο, τοῦ λαοῦ παντὸς μετὰ παιάνων καὶ κρότων καὶ εὐφημιῶν προσυπαντῶντος αὐτῶ. πόλις δὲ ἡ Ἀχρίς ἐπὶ λόφου κειμένη ὑψηλοῦ, ἔγγιστα λίμνης μεγίστης, [CEBOU: Λυχνιδου (Λυχνινδόν U)

²⁷² Najstarszy przedstawiciel rodu o tym nazwisku wzmiankowany w historiografii (znany bowiem dwie pieczęcie z tym nazwiskiem z pierwszej połowy wieku: nr 1 i 2 w zbiorze: W a s s i l i o u – S e i b t, *Der Familienname Pegonites auf Byzantinischen Siegeln und in anderen schriftlichen Quellen*, [w:] Sofia K o t z a b a s s i, Giannis M a v r o m a t i s (Hrsg.), *Realia Byzantina*. Berlin 2009, s. 303-319, być może osobę z numeru 2 można utożsamić z naszym Niketasem. Strateg temu Dyrrachion po pierwszej kadencji Eustatiosa Dafnomelesa od 1012 do 1019 r. Od lat 30. służył na granicy syryjskiej i armeńskiej; poparł bunt Izaaka Komnena w 1057 r. Por. Henri G r é g o i r e, *Du nouveau sur l'histoire Bulgaro-byzantine. Nicétas Pégonités vainqueur du roi Bulgarie Jean Vladislav*. „Byzantion” 12 (1937), s. 283-291; D u d e k, *op. cit.*, s. 158-159; pieczęć: J o r d a n o v, *Corpus of Byzantine Seals...*, I, s. 74 (w innym miejscu zestawienie przedstawicieli rodu: s. 152-153). W a s s i l i o u, S e i b t, *op. cit.*, nr 290, zamieszczają pieczęć Teodora Pegonitesa, katapano Paradounavon. Inną pieczęć, także poświęcającą Teodora jako katapano, opublikował J o r d a n o v, *The Katepanate...*, s. 69-70, odmiennie od edycji wiedeńskiej rekonstruując chronologię jego kariery.

walcząc konno ze strategiem patrikiosem Niketasem Pegonitesem²⁷², padł śmiertelnie ranny we wnętrzości przez dwóch pieszych, którzy wkroczyli do walki,] i nikt nie odkrył, kto go zabił, a panował nad Bułgarami dwa lata i pięć miesięcy²⁷³. Gdy poinformowano cesarza o śmierci Jana za pośrednictwem stratega Dyrrachion patrikiosa Niketasa Pegonitesa, cesarz wyruszył natychmiast. Kiedy znalazł się pod Adrianopolem wyszli mu naprzeciw brat i syn słynnego Krakrasa, przynosząc wiadomość, że przechodzi na jego stronę sławna twierdza Pernik oraz 35 innych. Uszanowawszy ich należycie i wyniosłwszy Krakrasa na tron patrikiosów, przybył do Mosynopolis. Tam też dotarły poselstwa z Pelagonii, Morobisdos i Lipenion²⁷⁴, oddające miasta cesarzowi. Zaraz stamtąd udał się do Serrai, gdzie z archontami zbiegłymi z 35 twierdz zjawił się Krakras i został wspaniale przyjęty. Zbiegł także Dragomouzos²⁷⁵, który poddawszy obszary nad Stroumbitzą został wyróżniony tytułem patrikiosa, prowadząc ze sobą także patrikiosa Jana Chaldosa, uwolnionego wówczas z wieloletniej niewoli. Schwytyany przez Samuela spędził bowiem 22 lata w więzieniu. Właśnie gdy cesarz zbliżył się do Stroumbitzy, przybył arcybiskup Bułgarii Dawid z listem Marii, żony Jana, która przysięgła, że zrzeknie się Bułgarii, jeśli osiągnie swoje cele²⁷⁶. Na ugodę przystał także Bogdanos, toparcha twierdz w głębi ładu i on również otrzymał godność patrikiosa ponieważ, już od dawna będąc zwolennikiem cesarza, zabił swego teścia [U: Matthaitzesa]. Stamtąd odszedł do Skopje [U: gdzie spotkał się z nim młody Nikolitzas²⁷⁷, przyprowadziwszy pierwszą i najbitniejszą jednostkę Samuela; zaszczycony został tytułem protospatariosa i stratega] i pozostawiwszy w mieście jako stratega autokratora patrikiosa Dawida Areianitesa [CVOU: nazwawszy go katepano Bułgarii]²⁷⁸, wrócił

²⁷³ *Latopis*, cap. XXVI opisuje to wydarzenie w kategoriach hagiograficznych („anioł”). Jan Władysław panował od sierpnia 1015 do lutego 1018 r.

²⁷⁴ Wioska Morodvis nad rzeką Bregalnicą, obecnie trwają tam prace archeologiczne w kompleksie biskupstwa: Kiril Trajkovski, *The Archaeology of the Byzantine Town and Episcopacy. Morovisdos in Macedonia*, [w:] „Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies”, vol. III. Sofia 2011, s. 24-25; Николов, *Централизъм...*, s. 189; Lipenion: dzis. Lipljan w Kosowie (ant. Ulpiana; Justiniana Secunda), ok. 10 km na pld. od Prisztiny.

²⁷⁵ Por. Nikolov, *The Bulgarian Aristocracy...*, s. 149-150.

²⁷⁶ Maria objęła rządy po Janie Władysławie w lutym. Jej głównym celem w rokowaniach z Bazyliem było ratowanie życia i zapewnienie przyszłości synom w zamian za kapitulację.

²⁷⁷ Zapewne syn Nikolitzasa, zarządcy twierdzy Serbii. Po upadku państwa Samuela Skopje było stolicą temu Bułgarii, por. Swoboda, *Skopje*. SSS t. 5, s. 231; Николов, *Централизъм...*, s. 178-179.

²⁷⁸ O tej nominacji zob. Krsmanović, *The Byzantine Province...*, s. 55-57; autorka zresztą całą rozdział swojej monografii poświęca próbie zdefiniowania kompetencji stratega autokratora w szerszym kontekście strukturalnym, zob. s. 45-71; por. Swoboda, *Katepan*. SSS t. 2, s. 393-394; Oikonomides, *Listes*, s. 344.

καλουμένης, ἀφ' ἧς καὶ ἡ πόλις Λυχνιδὸς ἐπικαλεῖται (καλεῖται Β) ὁμωνύμως τῇ λίμνῃ, Δασσαρίτης (Δασσαρίτης Β, Δασσαρίτις Ο) ἔκπαλαι καλουμένη. ἀπὸ δὲ τῆς λίμνης ταύτης ἀγρεύεται ἰχθύων εὐχρήστων (ἀχρίστων Ε) πληθος (πληθος εὐχρήστων Υ) ἀμύθητον (α. πολὺ Ε) (ἀπὸ δὲ τῆς λίμνης – ἀμύθητον ομ. Β)] ἐξ ἧς ποιεῖται τὰς ἐκβολὰς ὁ Δρῖνος ὁ ποταμὸς πρὸς ἄρκτον ἰών, [ΑΕΟΥ: ἀπὸ μὲν τῶν νοτιωτέρων μερῶν τῶν πρὸς τὴν (τὸν Ε, τὴν ομ.С) Διάβολιν ἀκρέων, διαρῶν δὲ τὴν εἰρημένῃν λίμνην, οἷον (ὁ add. Ο) Ἀλφειὸς λέγεται τὸ πέλαγος διαίρειν (διαίρων Υ) καὶ πρὸς τὴν Ἀρέθουσαν ἀπιῶν καὶ κατὰ τὸ βόρειον μέρος ἰών. πρὸς δὲ (δὲ ομ. Ο) τὸ τέρμα τῆς λίμνης τὰς ἐγχωρίως λεγομένους Στρούγας (Στρούδας СЕ, Στρούβας Ο) εὕρηκώς καὶ ταύταις ἐνωθεὶς μέγιστος τε γίνεται ποταμῶν,] εἶτα νεύων πρὸς δύσιν καὶ εἰσβάλλων εἰς τὸν Ὅρινον περὶ τὸν Εἰλισσὸν τὸ φρούριον, [Α: καλεῖται δὲ Λυχνιδὸς ἡ λίμνη, ἀφ' ἧς καὶ ἡ πόλις Λυχνιδὸς ἐπικαλεῖται ὁμωνύμως τῇ λίμνῃ, Δασσαρίτις ἔκπαλαι καλουμένη. ἀπὸ δὲ τῆς λίμνης ταύτης ἀγρεύεται ἰχθύων εὐχρήστων πληθος ἀμύθητον] μητρόπολις οὕσα πάσης τῆς Βουλγαρίας, ἐν ἧ καὶ τὰ βασιλεία τῶν βασιλέων ἴδρυντο Βουλγαρίας καὶ τὰ χρήματα ἀποτεθησαύριστο. ἅπερ ἀνοίξας ὁ βασιλεὺς εὔρε χρήματα πολλὰ καὶ στέμματα ἐκ μαργάρων καὶ χρυσοῦφεις ἐσθῆτας καὶ χρυσοῦ ἐπιστήμιου κεντηνάρια ἑκατόν, ἅτινα πάντα εἰς ῥόγας ἐκένωσε τῆς περὶ αὐτὸν στρατιάς. ἐπιστήσας οὖν ἄρχοντα τῇ πόλει Εὐσταθιον πατρίκιον τὸν Δαφνομήλην, καὶ φρουρὰν ἀξιόλογον αὐτῷ δούς, ἐξῆλθεν εἰς τὴν παρεμβολὴν καὶ ἀχθεῖσας ὡς αὐτὸν ἐδέξατο τὴν γυναῖκα Ἰωάννου τοῦ καὶ Βλαδισθλάβου, σὺν τρισὶν υἱοῖς καὶ θυγατρᾶσιν ἕξ ἐπαγομένην καὶ νοθογενῆ υἱὸν τοῦ Σαμουήλ καὶ δύο θυγατέρας Ραδομηροῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σαμουήλ καὶ πέντε υἱούς, ὧν ὁ εἷς πεπήρωτο τοὺς ὀφθαλμοὺς παρὰ τοῦ Ἰωάννου λωβηθεὶς, ὅτε τὸν Ραδομηρὸν τὸν υἱὸν Σαμουήλ σὺν τῇ αὐτοῦ γυναικὶ καὶ Βλαδιμηρὸν τὸν τούτου γαμβρὸν ἀνείλεν. ἦσαν δὲ καὶ ἔτεροι τρεῖς υἱοὶ τῇ Μαρίᾳ ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου τεχθέντες, ἀλλ' ἔφθασαν ἀποδρᾶσαι εἰς τὸ ὄρος τὸν Τμόρον, κορυφὴν ὑπάρχοντα τῶν Κεραυνίων ὄρων. ἦν ἠπίως καὶ φιλοφρόνως δεξάμενος φυλάττεσθαι προσέταξε μετὰ τῶν ἄλλων. προσῆλθον δὲ τῷ βασιλεῖ καὶ ἔτεροι μεγιστᾶνες τῶν Βουλγάρων, ὁ Νεστοριτζης, ὁ Λαζαρίτζης καὶ ὁ νέος Δοβρομηρός, μετὰ τῶν οἰκείων ἕκαστος ταγμάτων, καὶ ἐδέχθησαν εὐμενῶς καὶ βασιλικῶς ἐτιμήθησαν. τότε καὶ Προυνσιάνος καὶ οἱ

²⁷⁹ Prosakos: zob. Никола Радочић, *О неким господарима града Просека на Вардару*. „Летопис Матице српске” 159 (1909), s. 1-19; 160 (1909), s. 32-40; Мутафчиев, *Владелице на Просекъ*. „Сборник БАН” 1: 2 (1913), s. 1-85; Николов, *Централизъм...*, s. 189-190; Блага Алексова, *Просек—Демир Капня*. Скопје-Београд 1966. О идентификаци Prosaku z ant. Stenae zob. Ivan Mikulić, *Topografija na Stenae-Prosek-Demir Kapija*. „Годишен Зборник на Филозофскиот Факултет. Скопје” 41-42 (1988-89), s. 65-87.

przez twierdze Stypeion i Prosakos²⁷⁹, wystawiany i czczony pieśniami błagalnymi i hymnami. Wówczas ponownie z młodzieńczym entuzjazmem udał się w prawą stronę do Ochrydy, tam założył obóz, a całe wojsko witało go pieśniami, klaskaniem i aklamacjami. Ochryda zaś jest miastem położonym na wysokim wzgórzu, w pobliżu rozległego jeziora [CEBOU: zwanego Lychnidos (Lychnindon U). Od niego też miasto nazywa się Lychnidos, homonimicznie z jeziorem; z dawna zaś nazywało się Dassarites (Dasarites B, Dassaritis O). Z tego jeziora łowi się niewypowiedzianie dużo użytecznych ryb], wypływa zeń rzeka Drinos płynąca na północ [ACEOU: płynąc z południa w kierunku obszaru Diabolis²⁸⁰, przepływa wokół wspomnianego jeziora, niczym Alfeios, co przepływając morze, wpada do Aretousy, i kieruje się na północ. Na końcu jeziora znajduje się źródło zwane miejscowo Strougai, które łącząc się z nią tworzy wielką rzekę,] a płynąc następnie na zachód wpada do Orinosu²⁸¹ pod twierdzą Eilissos²⁸² [A: jezioro nazywa się Lychnidos, od którego homonimicznie wzięło nazwę miasto, wcześniej nazywane Dasaritis. Z tego jeziora łowi się niewypowiedzianą ilość użytecznych ryb], stanowi [Ochryda] metropolis całej Bułgarii, w niej wznoszą się pałace cesarzy Bułgarii i zgromadzone zostały skarby. Otworzywszy je, cesarz znalazł liczne kosztowności: korony z pereł, szaty przetykane złotem i sto kentenarów znaczonego złota. Wszystko to opróżnił na dodatkowy żołd dla swego wojska. Wyznaczywszy archontem miasta patrikiosa Eustatiosa Dafnomelesa i dawszy mu silny garnizon, odszedł do obozu. Przyjął przyprowadzoną żonę Jana Władysława, z trzema synami i sześcioma córkami, a wraz z nią naturalnego syna Samuela, dwie córki Radomira, syna Samuela oraz pięciu synów, z których jeden został oślepiiony, okaleczony przez Jana, gdy ten

²⁸⁰ Mimo dawniejszych prób lokalizacji na prawym brzegu rzeki Dewol koło wsi Zvezda (por. S w o b o d a, *Devol*. SSS t. 8, s. 36-37; *Testimonia*, z. 4, s. 130, przyp. 4; s. 277, przyp. 61; chociaż ostatnio Н и к о л о в, *Централизм...*, s. 190), obecnie większość uczonych uważa, iż dokładne określenie położenia twierdzy jest niemożliwe: np. D u c e l l i e r, *La façade maritime de l'Albanie au Moyen-Âge: Durazzo et Valona du XIe au XVe siècle*. Thessalonique 1981, s. 18-20: „il est impossible de préciser davantage la position de la ville” (s. 20); П. К о л е д а р о в, *О местонахождении средневекового города Девол и пределах одноименной области*. „Paleobulgarica” 6 (1982), 1: s. 87-101, 2: s. 75-90; Michel P i l l o n, *Hydronymie et toponymie dans les régions orientales de l'Illyricum*. „Dialogues de l'Histoire Ancienne” 28: 1 (2002), s. 41-60, zwł. s. 48: „...la forteresse byzantine de Deabolis, toponyme d'origine grecque, a certes disparu...”. Natomiast samo terytorium Diabolis utożsamia N.G.L. H a m m o n d z obszarem Korçë (Koritsa), zob. *Was some rock art in the southern Balkans due to Crusaders?* „Journal of Medieval History” 22 (1996), s. 43-52, zwł. s. 50.

²⁸¹ Zatoka Drinu, alb. Gjiri i Drinit.

²⁸² Właśc. Elisoss: Alessio (dzis. Lezhë, ant. Lissos), przy ujściu Drinu. Też rzeczka o tej samej nazwie (*Alex*. XII 9.5), zob. też *Alex*. 9.6. Por. DAI 30, 96. Por. więcej np. E. N a l l b a n i, L. B u c h e t, *Lezha (Lissus) de l'Antiquité tardive au Moyen Âge*. „MEFRA” 120: 2 (2008), s. 239-261.

τούτου δύο ἀδελφοί, [U: Αλουσιάνος καὶ Ααρών,] οἱ τοῦ Βλαδισθλάβου παῖδες οἱ εἰς τὸν Τμόρον φυγόντες, ὡς ἔμπροσθεν εἴρηται, καὶ χρονία κατασχεθέντες πολιορκία (στρατιῶται γὰρ προσταχθὲν ἐκ βασιλέως προσεδρεύοντες ἐτήρουν τὰς καθόδους τοῦ ὄρους) διακηρυκεύονται πρὸς τὸν βασιλέα πίστεις αἰτοῦντες καὶ ἑαυτοὺς ἐγχειρίσαι ἐπαγγελλόμενοι. καὶ πρὸς μὲν τούτους ὁ βασιλεὺς φιλανθρώπους ἔδωκεν ἀποκρίσεις, ἄρας δ' ἐξ Αχρίδος ἐρχεται εἰς τὴν λίμνην τὴ λεγομένην Πρέσπαν, ἐν τῷ διῆναι τὸ μεταξὺ ὄρος φρούριον οἰκοδομήσας ἄνωθεν τούτου καὶ Βασιλίδα ἐπονόμασας, καὶ ἕτερον ἐν τῇ λεχθείσῃ λίμνῃ [U: τῇ βραχυτέρῃ, ὃ καὶ αὐτὸ Κωνστάντιον ἐπωνόμασεν.] ἐκ δὲ Πρέσπης ἄπεισιν εἰς τὴν λεγομένην Διάβολιν, ἐν ἣ βήματος ἄρθέντος ὑψηλοῦ εἰσιόντας ἐδέξατο τοὺς περὶ τὸν Προυσιάνον ἀδελφούς, καὶ λόγοις ἐπιεικέσι καὶ φιλανθρώποις παραμυθησάμενος τούτον μὲν μάλιστα, τοὺς δὲ λοιποὺς πατρικίους ἐτίμησεν. ἤχθη δὲ καὶ ὁ Ἰβάτζης πεπηρωμένης ἔχων τὰς ὄψεις. ἀλλ' ἄξιον εἰπεῖν καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκτυφλώσεως. ἔχει γὰρ ἡδύ τι καὶ θαυμαστὸν ἢ διήγησις.

Μετὰ γὰρ τὸν τοῦ Βλαδισθλάβου τοῦ καὶ Ἰωάννου θάνατον καὶ τὴν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Μαρίας καὶ τῶν ταύτης παίδων προσχώρησιν [U: Πρεσιάνου, Αλουσιάνου, Ααρών, Τραιιάνου καὶ Ροδομηροῦ (καὶ Κλίμεν add. E)] καὶ τὴν τῶν ἄλλων δυναστῶν ἀπάσης τῆς Βουλγαρίας ὑπακοήν ὁ Ἰβάτζης οὗτος φυγῶν καὶ ἐν τινι δυσβάτῳ γενόμενος ὄρει (Βροχωτὸς κλησις αὐτῷ) βασιλεία τε ἔχοντι περικαλλῇ (Προνίσταν ταῦτα καλοῦσι) καὶ παραδείσους καὶ ἀπολαύσεις οὐκ ἀπρεπεῖς, ὑπέϊξαι τοῖς θελήμασιν οὐκ ἐβούλετο τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ δύναμιν ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν συνεγείρων ἀνεστάτου τὰ παρακεείμενα καὶ ἀποστασίαν ἐμελέτα καὶ τὴν Βουλγαρικὴν ὠνεροπόλει ἀρχήν. τούτο οὐ μικρῶς ἐλύπει τὸν βασιλέα, καὶ διὰ τοῦτο τοῦ κατ' εὐθείαν ἀφέμενος πορεύεσθαι ἀπέκλινε πρὸς μεσημβρίαν, καὶ κατὰ τὴν εἰρημένην ἐγένετο Διάβολιν, ὡς ἡ καταναγκάσων πάντως τὸν ἀποστάτην καταθεῖναι τὰ ὄπλα, ἢ πολέμῳ τούτον κατεργασόμενος. καὶ ὁ μὲν

²⁸³ Jan Władysław miał sześciu synów. Imię szóstego to może Klimen, wymieniony dalej w interpolacjach; z córek znane jest imię najstarszej: Katarzyna, żona Izaaka Komnena. O innej wiadomo tylko, że wydana została za Romana Kourkououasa, por. Skylitzes, s. 372. Z Marią był wówczas prawdopodobnie Trajan i najmłodszy brat, por. S w o b o d a, *Trajan*. SSS t. 6, s. 125.

²⁸⁴ Pasma górskie Tomorr w dzisiejszej Albanii (ant. Amyron), między rzekami Dewol i Osum, na wschód od Beratu. Najwyższy szczyt Çuka e Partizanit (2416 m n.p.m.); por. K o d e r, *Zu einigen Textstellen...*, s. 110-111.

²⁸⁵ Każdy z nich miał własny oddział wojskowy; nazwani są terminem „μεγιστάνες”, co jest synonimem „δυνάσται” oraz „βουλάρδες”.

²⁸⁶ Przykład użycia przez Skylitzesa terminu specjalistycznego w znaczeniu ogólnym.

²⁸⁷ Presian, in. Persian, Prousianos: najstarszy syn Jana Władysława i Marii, por. W a s i l e w s k i, *Persian*. SSS t. 4, s. 62-63; Пламен П а в л о в, *Княз Пресуан II*. Стара Загора 1993. Alousianos nie

zabił Radomira, syna Samuela z jego żoną oraz jego szwagra Włodzimierza. Było jeszcze trzech innych synów Marii, zrodzonych z Jana²⁸³, lecz śpiesznie zbiegli oni na górę Tmoros, będącą najwyższym szczytem gór Keraunijskich²⁸⁴. Przyjąwszy ją życzliwie i przychylnie, polecił trzymać ją pod strażą wraz z innymi. Do cesarza przybyli też inni dostojnicy Bułgarów²⁸⁵: Nestoritzes, Lazaritzes i młody Dobromir, każdy z własnymi tagmata²⁸⁶. Zostali przyjęci przychylnie i uhonorowani po królewsku. Wówczas Prousianos i jego dwaj bracia [U: Alousianos i Aaron]²⁸⁷, synowie Władysława, którzy zbiegli na Tmoros, jak wcześniej powiedziano, złamani długim oblężeniem (żołnierze bowiem z rozkazu cesarza pilnowali górskich przejść), posłali do cesarza, prosząc o gwarancje bezpieczeństwa i oświadczając, że sami się poddadzą. Cesarz przydzielił im przyjaznych posłańców, a następnie przybył z Ochrydy nad jezioro zwane Prespa, podczas przejścia przez górę założywszy twierdzą na jej szczycie i nazwawszy Basilis²⁸⁸, a inną na wspomnianym jeziorze [U: mniejszym, nazwał Konstantion]²⁸⁹. Z Prespy przybył do tzw. Diabolis, gdzie – na wysokiej, wzniesionej właśnie platformie – przyjął przybyłych braci Prousiana; w słowach stosownych i życzliwych mianował go magistrem, pozostałych zaś uhonorował jako patrikiosów. Przeprowadzony został także Ibatzes, pozbawiony wzroku. Warto powiedzieć o przyczynie osłepienia. Opowiadanie to ma bowiem w sobie coś przyjemnego i godnego podziwu.

Po śmierci Jana Władysława oraz po przybyciu jego żony Marii i jej synów [U: Presiana, Alousiana, Aarona, Trajana, Rodomira (i Klimena add. E)] oraz po zaprzysiężeniu posłuszeństwa przez innych możnych całej Bułgarii, ów Ibatzes uciekł i znalazł się na niedostępnej górze (nazwa jej Brochotos)²⁹⁰, mającej przepiękny pałac (nazywają go Pronista)²⁹¹, ogrody i stosowne przyjemności. Nie za-

jest imieniem, lecz tytułem nadawanym w rodzinie Kometopolów drugiemu synowi, por. S w o b o d a, *Atusjan*. SSS, t. 7, s. 356-357; D j u r i ć, *Teofilakt Ochridski...*, s. 79. Aaron – zasłynął później jako znakomity wódz, a jego potomkowie zaliczani do sławnego w Bizancjum rodu Aaronidów, por. S w o b o d a, *Aron*. SSS, t. 7, s. 380). Jego karierę na granicy wschodniej na podstawie pieczęci przedstawiają: Werner S e i b t, *Das byzantinische Militärkommando „Iberia”*, [w:] *Studies in Honour of Professor Natela Vachnadze*. Tbilisi 2009, s. 146-157 (s. 158-170: wersja gruzińska), tu s. 153-154 oraz В.С. Ш а н д р о в с к а я, [w:] „Сообщения Эрмитажа” 37 (1973), s. 60-61.

²⁸⁸ Basilis, dzis. Carev Dvor na północnym brzegu Wielkiej Prespy, por. także Tomo T o m o s k i, *Beleški za nekoj mestnosti vo Makedonija vo početokot na XI vek*. Skopje 1971.

²⁸⁹ Konstantion lokalizowany jest w różnych miejscach: na wyspie Golem Grad, Św. Achilles lub Kale na północnym brzegu Małego Jeziora, por. S w o b o d a, *Prespa...*, s. 344.

²⁹⁰ Brochotos: pasmo Morawe na dzis. pograniczu albańsko-macedońskim.

²⁹¹ Pronista (U: Koprinistra); znajdowała się ona zapewne w pobliżu Dewolu, por. *Testimonia* z. 4, s. 281, przyp. 81; Н и к о л о в, *Централизъм...*, s. 174-176, szczegółowo omawia jej położenie w paśmie gór Tomorr oraz genezę nazwy.

βασιλεὺς ἐν τῷ ῥηθέντι τόπῳ φιλοχωρῶν γράμμασιν ἐνουθέτει τὸν Ἰβάτζην, μὴ τῆς Βουλγαρίας ὑποταγείσης μόνον χεῖρας ἀνταίρειν αὐτόν, μηδὲ φαντάζεσθαι τὰ ἀτέλεστα, γινώσκοντα, ὡς οὐκ εἰς ὄνησιν αὐτῷ τὸ ἐγχείρημα τελευτήσει. ὁ δὲ τὰ γράμματα δεχόμενος καὶ ἑτέροις ἀμειβόμενος, καὶ παντοίας προτιθεὶς ἀφορμάς, παρεῖλκε καὶ ἀνεδύετο, ὡς ἀναγκασθῆναι τὸν βασιλέα ἐπὶ πέντε καὶ πεντήκοντα ἡμέρας ἐνδιατρίψαι τῷ τόπῳ, ταῖς ὑποσχέσεσι δελαζόμενον. ἐγνώσθη τὰ τοῦ πράγματος τῷ τῆς Ἀχρίδος ἄρχοντι Εὐσταθίῳ τῷ Δαφνομήλῃ, ὅτι μέλει τῷ βασιλεῖ ἢ τοῦ Ἰβάτζη καθαίρεισι. καὶ δῆτα καιρὸν ἐπιτήδειον εὕρηκώς, καὶ δυοῖ θεράπουσι τῶν πιστικωτάτων κοινολογησάμενος καὶ τὸ βούλευμα φανερώσας, ἐγχείρει τῇ πράξει. δημοτελὴς ἦγετο ἑορτὴ τῷ Ἰβάτζη, ἢ κοιμήσις τῆς πανάγνου καὶ θεομήτορος. κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν εἰώθει συγκαλεῖν εἰς εὐωχίαν οὐ τοὺς ἀγρογεῖτονας μόνον καὶ ἀγχιτέρμονας, ἀλλὰ καὶ τῶν ὡς πορρωτάτω πολλούς. ἄπεισι γοῦν ὁ Εὐστάθιος αὐτόκλητος εἰς τὴν ἑορτήν, καὶ τοῖς φυλάττουσιν ἐντυχὼν τὰς διόδους ἀπαγγέλλειν ἐκέλευεν, ὅστις εἴη, καὶ ὅτι πάρεστι τῷ ἄρχοντι συνευφρανθησόμενος. ἀπαγγειλάντων δὲ τούτων, ἐν θαύματι ὁ Ἰβάτζης ἐτίθει, εἰ δυσμενὴς ἄνθρωπος αὐθαίρετος ἦκει καὶ χερσὶν ἑαυτὸν ἐκδίδωσι πολεμίας. ὅμως ἀφικέσθαι κελεύει, καὶ ἐλθόντα ἐδεξατό τε περιχαρῶς καὶ ἠσπάσατο. ἄρτι δὲ τελεσθέντος τοῦ ἑωθινοῦ ὕμνου, καὶ πάντων τῶν συνειλεγμένων εἰς τὰς ἰδίας διασκεδασθέντων καταγωγάς, ὁ Εὐστάθιος πρόσεισι τῷ Ἰβάτζη καὶ ἀξιοῖ τοὺς ἄλλους πρὸς μικρὸν ἐκστῆναι ὡς τάχα μέλλων αὐτὸς διαλέξασθαι κατ' ἰδίαν περὶ τινος ἀναγκαιοτάτου καὶ λυσιτελοῦντος αὐτῷ. ὁ δὲ τὸν δόλον καὶ τὴν ἀπάτην μὴ κατανοήσας, ἀλλὰ τῷ ὄντι ὑπολαβὼν, ὡς βούλεται καὶ αὐτὸς εἰς γενέσθαι τῶν συνιστάντων αὐτῷ τὴν ἀποστασίαν, τοὺς θεράποντας μικρὸν ἀποστῆναι κελεύσας, τῆς χειρὸς ἐκείνου λαβόμενος ἐν τινι παραδείσῳ εἰσάγει συνηρεφεῖ δένδροις καὶ κοιλότητα ἔχοντι, ὡς μηδὲ φωνὴν ἐξηχεῖσθαι δύνασθαι διὰ τὴν συνδενδρίαν. οὐ ἐντὸς γενόμενος ὁ Εὐστάθιος καὶ μεμονωμένου λαβόμενος τοῦ Ἰβάτζη, εἰς γῆν τε αὐτὸν εὐθὺς καταβάλλει καὶ τὸ γόνυ προσερείσας τῷ στήθει (ἦν γὰρ κατὰ χεῖρα γενναῖος) τοῦτον κατήγχε, καὶ ταῖς δυοῖν ὑπηρεταῖς ἐνεκελεύετο βοηθεῖν τὴν ταχίστην. οἱ δὲ, καθάπερ συντεθειμένον ἦν, ἰστάμενοι καὶ καρδακοῦντες τὸ μέλλον, ὡς ἤκουσαν τῆς φωνῆς τοῦ κυρίου, ἔδραμόν τε εὐθέως καὶ τὸν Ἰβάτζην περισχόντες καὶ τῷ χιτῶνι ἀποφράξαντες αὐτοῦ τὸ στόμα, ὡς μὴ βοήσας περιστήσῃ πλῆθος αὐτοῖς καὶ ἄπρακτον ἀποτελέσῃ τὸ ἔργον, ἀποτυφοῦσι, τυφλωθέντα δὲ ἐκβάλλουσι τοῦ παραδείσου εἰς τὴν αὐλήν. αὐτοὶ δὲ εἰς τι ὑπερῶν οἶκημα ὑψηλὸν ἀναδραμόντες καὶ τὰ ξίφη ἐλκύσαντες ἐξεδέχοντο τοὺς μέλλοντος προσιέναι. γνωσθέντος δὲ τοῦ δράματος συνέρρει πλῆθος ἀμύθητον. οἱ μὲν γὰρ ξίφη κατέχοντες ἐν χερσίν, οἱ δὲ δόρατα, οἱ δὲ τόξα, οἱ δὲ λίθους, οἱ δὲ ξύλα, οἱ δὲ

mierzał podporządkować się wyrokom Boga, lecz zebrawszy w krótkim czasie wojsko podburzając okolicę, planował bunt, marząc o władzy bułgarskiej. Bardzo to zaniepokoiło cesarza, który z tego powodu odstąpił od prostej drogi i skręcił na południe. Przybył do wspomnianej Diabolis, aby bądź to zmusić zdrajcę do ostatecznego złożenia broni, bądź pokonać go w walce. Z przyjemnością przebywając we wspomnianym miejscu cesarz ostrzegł listownie Ibatzesa, że nie on jedyny podnosił nań ręce mimo, że Bułgaria się poddała, oraz by nie wyobrażał sobie niemożliwego, wiedząc, że to przedsięwzięcie nie przyniesie mu korzyści. Ten otrzymawszy list, naradzał się z innymi i przedstawivszy rozmaite przyczyny, zwlekał i uchylał się tak, że zwiedziony obietnicami cesarz zmuszony był przebywać w tym miejscu przez pięćdziesiąt pięć dni. To, że cesarz obmyśla ujęcie Ibatzesa, stało się wiadome archontowi Ochrydy Eustatiosowi Dafnomelesowi. Znalazłszy zaiste stosowną porę, naradził się z dwoma najbardziej zaufanymi sługami i wyjawivszy plan, przystąpił do działania. Ibatzes obchodził powszechne święto Zaśnięcia Najświętszej Bogurodzicy. Tego dnia zwykł zwoływać na ucztę nie tylko najbliższych sąsiadów i miejscowych, ale także wielu z bardziej oddalonych terenów. Tak więc i Eustatios sam się zaprosił na święto, a gdy spotkał strażników przy wejściach, polecił im oznajmić kim jest, i że wspólnie z archontem będzie brał udział w uroczystości. Gdy to oznajmili, Ibatzes zdziwił się, że nienawistny człowiek przybywa z własnej woli i oddaje się we wrogie ręce. Kazał mu wszakże przyjść, a po przybyciu przyjął go życzliwie i radośnie objął. Po zakończeniu zaś porannego śpiewu, gdy wszyscy zgromadzeni rozchodzili się na swoje miejsca odpoczynku, Eustatios podszedł do Ibatzesa i zażądał, aby inni oddalili się na chwilę, gdyż sam zamierza jak najprędzej poufnie porozmawiać o pewnej bardzo pilnej i korzystnej dlań sprawie. Ten, nie podejrzewając podstępu i zdrady, sądził wręcz, że tamten chce stać się jednym z jego ludzi w zdradzie. Rozkazał zatem odstąpić na moment służącym i wzięwszy tamtego za rękę, zaprowadził do pewnego ogrodu, pełnego drzew, mającego zagłębienie tak zadrzewione, że głos się nie rozchodził. Znalazłwszy się przy nim, Eustatios chwycivszy osamotnionego Ibatzesa, powalił go na ziemię, kolanem mocno nacisnął pierś (miał bowiem silną rękę), dławiąc go i wzywając dwóch ludzi do natychmiastowej pomocy. Oni zaś, jak było uzgodnione, stali i oczekiwali na to, co nastąpi. Gdy usłyszeli głos pana, szybko pdbiegli i chwycivszy Ibatzesa, zakryli mu usta szatą, żeby krzykiem nie ostrzegł tłumu i nie zapobiegł powodzeniu przedsięwzięcia. Oślepiłi go, a następnie przrzucili ślepego z ogrodu do wnętrza. Sami zaś, wbiegnąwszy na wyższe piętro budynku, wyciągnęli miecze, by powstrzymać tych, co chcieliby wejść. Gdy dramat stał się znany, zebrał się niepoliczony tłum. Jedni trzymali w rękach miecze, inni włócznie, łuki, kamienie, czy pałki; wreszcie

δαλούς καιομένους, ἄλλοι δὲ ὕλην εὐπρηστον, ἔθειον βοηδρομοῦντες καὶ κεκραγότες· ἴσφαττέσθωσαν, καιέσθωσαν, μεληδὸν καταεμνέσθωσαν, λίθοις καταχωννύσθωσαν οἱ παλαμναῖοι καὶ ἀλιτήριοι· μὴ τις φειδῶ γενέσθω τῶν ἀλαστόρων· συνδρομηὴν δὲ θεασάμενος ὁ Εὐστάθιος καὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀπεγνωκῶς σωτηρίας παρεκάλει τῶς τοὺς ἀμφ’ αὐτὸν ἄνδρας ἀγαθοὺς γενέσθαι καὶ μὴ μαλακισθῆναι, μὴδ’ ἑαυτοὺς προδοῦναι καὶ εἰς ἔξουσίαν πεσεῖν τῶν ἐπιζητούντων τὴν αὐτῶν ἀπώλειαν καὶ παρ’ ἐκείνων τὴν σωτηρίαν ἐκδέχεσθαι, ἢ θάνατον οἰκτρὸν καὶ ἐπώδυνον. πρὸς δὲ τὸ πλῆθος ἀπὸ τινος θυρίδος προκύψας καὶ τῇ χειρὶ κατασιγᾶσας τὸν ὄχλον τοιῶνδε λόγων ἀπήρξατο· ὅτι μὲν, ὦ ἄνδρες οἱ συνειλεγμένοι, οὐδεμία τις προαπέκειτό μοι ἀπέχθεια πρὸς τὸν ὑμέτερον δυνάστην, καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ πάντως ἐρεῖτε, ὡς Βούλγαρος μὲν αὐτός, Ῥωμαῖος δ’ ἐγώ, καὶ Ῥωμαῖος οὐ τῶν ἐπὶ Θράκης καὶ Μακεδονίας οἰκούντων, ἀλλ’ ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἣτις ὅσον ἀπέχει ὑμῶν, ἴσασιν οἱ γίνωσκοντες. ὅτι δὲ καὶ αὐτὸς τῶ τοιούτῳ ἐπεχείρησα ἔργῳ οὐκ εἰκῆ καὶ μάτην, ἀλλὰ τίς με κατήπειξεν ἀνάγκη, λογιεῖσθε οἱ φρονιμώτεροι. οὐ γὰρ ἂν οὕτω μανιωδῶς εἰς προὔπτον ἑμαυτὸν ἐνέριψα κίνδυνον καὶ τῆς ἑμαυτοῦ ζωῆς κατεφρόνησα, εἰ μὴ τις ἦν ἄλλη αἰτία ἢ βιασαμένη με πρὸς τὴν πράξιν ἐλθεῖν. ἴστε οὖν, ὡς τὸ γενόμενον ἔργον πρόσταγμα βασιλέως ἐστίν, ᾧ πειθαρχῶν ἐγὼ ὡς ὄργανον διηκόνησα. καὶ νῦν, εἰ βούλεσθέ με διαχειρίσασθαι, ἰδοὺ ὑφ’ ὑμῶν ἐγὼ περιειλημμένος. πλὴν οὐκ εὐκόλως, οὐδὲ ῥαδίως ἀποθανοῦμαι, οὐδὲ καταθεις τὰ ὄπλα ἑμαυτὸν παραδώσω ὑμῖν ὡς βούλεσθε χρῆσασθαι, ἀλλ’ ἀγωνιοῦμαι περὶ τῆς οἰκείας ζωῆς καὶ μέχρι θανάτου ἀμννοῦμαι τοὺς ἐπιόντας ἅμα τοῖς σὺν ἐμοί. εἰ δὲ καὶ θανούμεθα, ὅπερ ἀνάγκη παθεῖν τοὺς ὑπὸ πλειόνων περιστοιχηθέντας, εὐδαίμονα καὶ μακάριον τὸν θάνατον λογιζόμεθα, ἔχοντες καὶ τὸν μέλλοντα τὸ ἡμέτερον ἐκζητῆσαι καὶ ἐκδικῆσαι αἷμα, πρὸς ὃν βουλευσασθε, εἰ δυνατόν ἄχρι πολλοῦ ἀνθίστασθαι· τούτων ἀκούσαντες οἱ συνειλεγμένοι τῶν λόγων, καὶ τῶ ἐκ βασιλέως δέει καταπλαγέντες, κατὰ μικρὸν ὑπορρέοντες ἄλλος ἄλλαχῆ διεσκεδάσθησαν, οἱ γηραιότεροι δὲ καὶ φρονιμώτεροι καὶ τὸν βασιλέα εὐφημήσαντες ὑπετάγησαν. ὁ δ’ Εὐστάθιος κατὰ πολλὴν ἄδειαν τὸν Ἰβάττην εἰληφῶς τῶ βασιλεῖ διεκόμισεν. ὃν οὗτος ἀποδεξάμενος τῆς ἀνδραγαθίας στρατηγὸν τε εὐθύς προὔβάλλετο Δυρραχίου καὶ τὴν ἄπασαν κινήτην ὑπαρξιν ἐδωρήσατο τοῦ Ἰβάττη. τοῦτον δὲ παρέδωκε φυλακῆ.

²⁹² Rzadkie u Skylitzesa bogactwo właściwie synonimów: należy przy tym pamiętać, iż słowa „alastor”, „aliterios” w języku literackim definiują przestępców najgorszych z możliwych, którzy pogwałcili wszelkie prawa boskie i ludzkie. Np. w romansie XII-wiecznym terminem „alastor” określa się piratów-porywaczy, zob. Teodor Prodromos, *Rhodanthe i Dosikles* 9. 120 (ed. Marcovich).

płonące pochodnie, bądź palące się drewno. Zebrali się, biegnąc i krzycząc: „Zabić ich, spalić ich, rozszarpać na strzępy, zasypać kamieniami! Morderców i przestępców! Aby nikt nie miał litości dla tych zbrodniarzy!”²⁹² Eustatios, widząc zbiegowisko, obawiając się o swoje ocalenie, wezwał swoich, by okazali się prawdziwymi mężczyznami i nie załamali się; aby się nie poddawali i nie wpadli pod władzę tych, którzy chcą ich śmierci, by nie oczekiwali od nich ocalenia, a jedynie żalostnej i bolesnej śmierci. Przemówił do tłumu, wychylając się z okna i ręką uciszając motłoch, zaczął tymi słowami: „Wy, którzy się tu zebraliście, bądźcie całkowicie świadomi, że nie żywię żadnej osobistej urazy do waszego przywódcy. Jako że on jest Bułgarem, a ja Rzymianinem; i to Rzymianinem nie z tych, co mieszkają w Tracji czy Macedonii, lecz z Azji Mniejszej²⁹³, która leży daleko od was, jak sami doskonale wiecie. Także nie podjąłem się tego zadania sam, z własnej woli i pochopnie, lecz ktoś mnie zmusił: domyślcie się, co rozsądniejsi. Czyż wpadłbym bezmyślnie w niebezpieczeństwo, nie myślałbym o własnym życiu, gdyby mnie jakaś inna przyczyna nie zmusiła do takiego postępowania? Wiedźcie zatem, że to, co miało miejsce, zaszło z rozkazu cesarza, któremu jestem posłuszny, działając niczym narzędzie. Teraz, jeśli zechciecie mnie zabić, to jestem, otoczony przez was. Jednak nie umrę ani łatwo, ani szybko; składając broń, nie oddam się wam, jakbyście chcieli, lecz będę walczył o własne życie i wraz z moimi ludźmi aż do śmierci będę odpierał atakujących. Jeśli umrzemy, co wydaje się koniecznością w wypadku osaczenia przez liczniejszych, to uważamy taką śmierć za szczęśliwą i błogosławioną, mając kogoś, kto pomści i odplaci za naszą krew. Zapytajcie go, jeśli będziecie w stanie wytrwać dostatecznie długo!” Zebrani, wysłuchawszy tych słów, złamani strachem przed cesarzem, w krótkim czasie wymknęli się, rozproszywszy każdy w inną stronę. Natomiast starsi i rozsądniejsi głosząc aklamacje ku czci cesarza, podporządkowali się. Eustatios zaś spędził czas na eskortowaniu i dostarczeniu Ibatzesa cesarzowi. Ten mianował go natychmiast strategiem Dyrrachion w nagrodę za dzielność i obdarował całym ruchomym majątkiem Ibatzesa. Tegoż wtrącił zaś do więzienia.

Wówczas to Nikolitzas, po wielokroć chwytny i wielokroć wypuszczany, ukryty gdzieś w górach, kiedy wysłano wojsko przeciw niemu i jedni z jego przybo-

²⁹³ B o n a r e k, *Bizancjum...*, s. 42, przyp. 180, przywołuje to sformułowanie jako jeden z dowodów na szowinizm regionalny Bizantyńczyków; jakoby pochodzący z Azji Mniejszej uważali się za lepszych od mieszkańców części europejskiej. Nie podzielamy tej opinii. Z kontekstu całej mowy – trzeba przyznać bardzo emocjonalnej i ciekawej – jednoznacznie wynika, iż jest to jedynie retoryczny – zresztą psychologicznie zrozumiały – zabieg Dafnomelesa, który chce przekonać Bułgarów, że „nie jest stąd”, dlatego nie powinien ponosić odpowiedzialności za miejscowe zaszłości.

Τότε καὶ Νικολιτζᾶς, ὁ πολλακίς ληφθεὶς καὶ πολλακίς ἀφεθείς, ἔν τισιν ὄρεσι κρυπτόμενος, ὡς ἐπέμφθη δύναμις κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν οἱ συνόντων οἱ μὲν προσεχώρησαν ἐθελοντί, οἱ δὲ καὶ ἠλίσκοντο, αὐτόμολος κάτεισιν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ τῇ χειρὶ κρούσας τὴν θύραν προσήγγειλεν ἑαυτόν, ὅστις εἶη, καὶ ὅτι παραδίδωσιν ἑκουσίως τὸ σῶμα τῷ βασιλεῖ. ἀλλὰ τοῦτον μὲν ὁ βασιλεὺς οὐδὲ ἰδεῖν ἠνέσχετο, ἀλλ' εἰς Θεσσαλονίκην ἐξέπεμψε φρουρεῖσθαι κελεύσας. αὐτὸς δὲ τὰ τοῦ Δυρραχίου καὶ Κολωνείας καὶ Δρυϊνουπόλεως, ὡς πη ἐδόκει αὐτῷ βέλτιστα, καταστησάμενος, καὶ φύλακας τοῖς θέμασι καὶ στρατηγούς ἐπιστήσας, καὶ τῶν αἰχμαλώτων Ῥωμαίων τοὺς βουλομένους κατὰ χώραν μένειν κελεύσας, τοὺς δὲ λοιποὺς ἔπεσθαι προστάξας, [U: καὶ τῶν ἀλόντων ποτὲ στρατιωτῶν ἦσαν γὰρ πολλοὶ ἔκ τε Ῥωμαίων καὶ Ἀρμενίων ἔν τε Πελαγονία καὶ Πρέσπᾶ καὶ τῇ Ἀρχίδι ὑπὸ Σαμουήλ κατακισσάμενοι, ὧν ἐπισημότατοι οἱ Βασιλείου τοῦ Ἀποκαπ' παῖδες Γρηγορᾶς καὶ (sequ. lacuna unius vocis)] ἦλθεν εἰς Καστορίαν. ἔνθα προσήχθησαν αὐτῷ θυγατέρες δύο τοῦ Σαμουήλ, αἰτίνας θεασάμενοι [U: πυθόμεναι τὴν τιμὴν, ἣν τετίμηται Μαρία ἢ τοῦ Βλαδισθλάβου σύζυγος, ἠπέλιψαν αὐτὴν διαχειρίσασθαι] τὴν Ἰωάννου γυναῖκα παρισταμένην τῷ βασιλεῖ ὠρμησαν κατ' αὐτῆς ὡς διαχειρισόμεναι [MNH: Μαρίαν]. ἀλλὰ ταύταις μὲν ὁ βασιλεὺς τὸν θυμὸν κατεκοίμισεν, ὑποσχόμενος τιμῆσαι καὶ ὑπερπλουτίσαι αὐτάς, τὴν δὲ Μαρίαν τῷ τῆς ζωστῆς πατρικίου ἀξιώματι τιμήσας εἰς τὴν βασιλίδα μετὰ τῶν υἱῶν ἐκπέμπει. [U: καὶ τῶν συγγενῶν ἀπάντων σὺν τῷ τοῦ Σαμουήλ νοθογενεῖ βραχυτάτῳ.] καθαιρεῖ δὲ καὶ τὰ ἐν Σερβίοις καὶ τῷ Σωσκῷ φρούρια πάντα διὰ τοῦ Ξιφίου καὶ εἰς ἔδαφος καταστρέφει. καὶ εἰς τὸ φρούριον Σταγούς ἔρχεται, ἔνθα κατέλαβεν ὁ τῶν Βελεγραδῶν ἄρχων μετὰ δουλικοῦ τοῦ σχήματος Ἐλέμαγος [U: ἄρχων Ἐλίναγος ὁ Φραντζῆς μετὰ δουλικοῦ τοῦ σχήματος] μετὰ τῶν συναρχόντων αὐτοῦ. [B: τὰ δὲ Βελάγραδα φρούριον δύσβατον καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἀνεπίβατον. πρὸς μεσημβρίαν γὰρ κρημνοῖς στεφανοῦται, ἐν οἷς καὶ ποταμὸς ῥεῖ Ἀσῶνα κλησὶς αὐτῷ. καὶ μία

²⁹⁴ Dryinoupolis: w dolinie Dropulli, koło dzis. miejscowości Sofratikë, 11 km na pld-zach. od Argyrokastron w dzis. Albanii; była to sufragania podległa Naupaktos, por. S w o b o d a, *Drinopolis*. SSS t. 8, s. 77.

²⁹⁵ Przegląd bogatego zbioru pieczęci należących do rodu oraz innych źródeł literackich (zwł. Eustatios Boilas), zob. Michael G r ü n b a r t, *Die Familie Apokapes im Lichte neuer Quellen*. „SBS” 5 (1995), s. 29-41. Bazylego wspomina bardzo zyczliwie Attaleiates: pisząc o udanej obronie Mantzikertu w 1055 r. (35.7nn.) oraz o inwazji Uzów w 1064 r. (63.1nn); opisując odparcie najeźdźców wzmiankuje [64.23-25], że ci, którzy nie wrócili za rzekę, „bądź to wyczerpani chorobą zakaźną i głodem, byli na w półumarli, bądź pokonani przez pobliskich Bułgarów i Pieczyngów, zginęli od miecza”: „τὸ μὲν τι νόσῳ λοιμικῇ καὶ λιμῷ καταπονηθέντες καὶ ἡμιμνητες τυγχάνοντες, τὸ δὲ καὶ τοῖς παρακειμένοις Βουλγάροις καὶ τοῖς Πατζινάκοις καταπολεμήθεντες, ἄρδην ἀπώλοντο σιδήρῳ [...]”.), na temat tego wydarzenia, zob. Jonathan S h e p a r d, *Byzantium and the Steppe-*

cznych przyłączyli się dobrowolnie, a inni zostali schwytani, zjawił się w obozie jako zbieg. Zapukawszy do drzwi, ogłosił kim jest, i że dobrowolnie oddaje swoją osobę cesarzowi. Cesarz jednak nie chciał go widzieć, lecz wysłał do Tessaloniki z nakazem trzymania pod strażą. Sam zaś zrobił to, co mu się wydawało najlepsze dla Dyrrachion, Kolonei i Dryinoupolis²⁹⁴, a ustanowiwszy garnizony i strategów w temach polecił, aby jeńcy rzymscy, którzy zechcą, pozostali w tej ziemi. Pozostałym nakazawszy podążać za nim [U: jak też żołnierzom wziętym niegdyś do niewoli: w Pelagonii, Prespie i Ochrydzie było bowiem wielu z Rzymian i Armeńczyków osiedlonych przez Samuela, z których najślawniejsi byli synowie Bazylego Apokapesa²⁹⁵, Gregoras i²⁹⁶], udał się do Kastorii. Tam też przyprowadzono mu dwie córki Samuela²⁹⁷, które ujrzawszy [U: dowiedziawszy się o godności, którą uhonorowana została Maria, żona Władysława, groziły, że ją zabiją] żonę Jana stojącą obok cesarza ruszyły na nią, żeby zabić [MNH: Marię]. Cesarz załogodził ich gniew, obiecując im zaszczyty i duże wynagrodzenie, Marię zaś uhonorowawszy godnością patrycjuszki pasa, odesłał do z synami stolicy. [U: ze wszystkimi krewnymi i najmłodszym, naturalnym dzieckiem Samuela]. Oczyścił wszystkie twierdze na terenie Serbii i Soska oraz z pomocą Ksifiasa zrównał je z ziemią. A kiedy przybył do twierdzy Stagoi²⁹⁸, zjawił się tam archont Belegradczyków²⁹⁹ Elemagos w służebnym stroju [U: Elinagos Frantzes w służebnym stroju] ze swymi współarchontami. [B: Twierdza Belagrada jest niedostępna i trudna do zdobycia dla wrogów. Od południa otoczona jest stromiznami, w których płynie rzeka: nazwa jej Asona. Do twierdzy prowadzi też jedno wejście. Lecz także sprawujący władzę w Rakobie poddał się cesarzowi]. Wyruszywszy stamtąd przybył do Aten. Podczas przejścia przez Zetounion z podziwem oglądał kości Bułgarów poległych tam, gdy

-*Nomads*, [w:] Günter Prinzling, Maciej Salamon (Hrsg.), *Byzanz und Ostmitteleuropa 950-1453* (MVB 2). Wiesbaden 1998, s. 55-83, tu 69-72; też Dudek, *Ludy tureckie...*, s. 90. O tym, że Bazyl pełnił funkcję duksa Paristrionu przynajmniej od 1059 r., informuje nas Eustatios Boilas w swym testamentie (tekst wydany przez Lemerle'a: *Cinq études sur le XIe siècle byzantin*. Paris 1977, s. 39, w. 17). Michał wzmiankuje też o innym Apokapesie, bestesie Farasmaniosie, ustanowionym przez Romana Diogenesa dowódcą garnizonu w Hierapolis, zob. 88.1-8. Według informacji z testamentu był on synem Michała i bratem Bazylego. Czy wspomniany tu Michał był bratem znanego ze Skylitzesa Gregorasa, czy też dalszym krewnym? Zdaniem Grubarta, na podstawie dostępnych źródeł nie można rozstrzygnąć definitywnie, zob. s. 40-41; sceptycznie w swojej odmiennej rekonstrukcji Jordano v, *Corpus of Byzantine Seals...*, I, s. 43-44.

²⁹⁶ Lacuna unius vocis. Wymieniony wcześniej Gregoras skądinąd nieznan.

²⁹⁷ Prawdopodobnie mowa o innych córkach niż Mirosława i Kosara-Teodora, por. Swoboda, *Samuel*, s. 42.

²⁹⁸ Nieopodal dzis. Kalambaka (Grecja), zob. Николов, *Централизъм...*, s. 198-199.

²⁹⁹ Dzis. Berat w Albanii, a rzeka to Osum.

εισοδός ἐστι τῷ φρουρίῳ. ἀλλὰ δὴ καὶ τῆς Ῥάκοβας ὁ κρατῶν εἰς τὸν βασιλέα κατέλαβεν.] εἰκέθηεν ἄρας ἄπεισιν εἰς Ἀθήνας. ἐν δὲ τῷ διῆναι τὸ Ζητούνιον τὰ ὄστᾶ τῶν πεσόντων ἐκεῖσε Βουλγάρων, ὀπηνίκα ὁ μάγιστρος Νικηφόρος ὁ Οὐρανὸς τὸν Σαμουήλ ἐτρέψατο, θεασάμενος ἐθαύμασεν. ὑπερηγάσθη δὲ καὶ τὸ ἐν Θερμοπύλαις γενόμενον τεῖχος, ὃ Σκέλος ἄρτι κατονομάζεται, εἰς ἀποτροπὴν τῶν Βουλγάρων παρὰ τοῦ Ρουπενίου. ἐν Αἰθῆναις δὲ γενόμενος, καὶ τῆ θεοτόκῳ τὰ τῆς νίκης εὐχαριστήρια δούς καὶ ἀναθήμασι λαμπροῖς καὶ πολυτελέσι κοσμήσας τὸν ναόν, ὑπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. [U: ἐν Θεσσαλονίκη δὲ διαγνωσθείσης τῶν δυοῖν ἀρχόντων καὶ πατρικίων Ἐλινάγου καὶ Γαβρᾶ τῆς ἐπιβουλῆς, ὡς δὴ τὸ Βουλγαρικὸν ἀναδεξαμένων καὶ αὐθις κράτος, ὁ μὲν Γαβρᾶς ἤδη ἀποδᾶς εἰς τὴν ἰδίαν χώραν καὶ ἀλοὺς πηροῦται τοὺς ὀφθαλμούς, ὁ δὲ Ἐλινάγος ἐτασθεὶς καὶ πρὸς πᾶν ἕξαρκος μείνας εἰς τὴν ἰδίαν ἀπεκατέστη τιμὴν. εἰσιῶν δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν] καὶ διὰ τῶν μεγάλων πυλῶν τῆς Χρυσῆς πόρτης χρυσῷ στεφάνῳ λόφον ἐφύπερθεν ἔχοντι ἐθριάμβευσεν ἐστεφανωμένως, προηγουμένης Μαρίας τῆς τοῦ Βλαδισθλάβου γυναικὸς καὶ τῶν τοῦ Σαμουήλ θυγατέρων. [U: καὶ τῶν λοιπῶν Βουλγάρων καὶ τοῦ ἀρχιερέως Βουλγάρων.] ἰνδικτιῶν ἦν δευτέρα, ἔτος ἕξακισχιλιοστὸν πεντακοσιοστὸν εἰκοστὸν ἕβδομον. καὶ οὕτω μετὰ τροπαίων καὶ νίκης ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ εἰσελθὼν καὶ τῷ θεῷ εὐχαριστήριους ἄσας ᾠδὰς ἀπῆλθεν εἰς τὰ βασίλεια. ὄν ὁ πατριάρχης Σέργιος μετὰ νίκης εἰσελθόντα πολλὰ κατελιπάρει σβέσαι τὸ ἀλληλέγγυον (ἦν γὰρ ὑποσχόμενος ποιῆσαι τοῦτο, εἰ τῶν Βουλγάρων ὑπερσχύσειεν), ἀλλ' οὐκ ἔπεισεν. ὃς ἐπὶ εἰκοσιν ὄλους ἐνιαυτοὺς τῆν τοῦ θεοῦ

³⁰⁰ Zetounion, dzis. Lamia, sufragania metropolii w Larissie, położona przy ujściu rzeki Sperchejos do Zatoki Eubejskiej.

³⁰¹ Roupenios był prawdopodobnie strategiem Hellady, jest to pierwszy znany przedstawiciel armeńskiego rodu Roupenioi.

³⁰² Koder zwraca uwagę, iż słowa te są trawestacją z hymnu *Akathistos* („Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια | ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια | ἀναγράφω σοι ἡ πόλις σου, θεοτόκε”) zabieg ten miałby zatem na celu wzmocnienie prestiżu Aten i kościoła Marii w Partenonie, zob. *Zu einigen Textstellen...*, s. 111-112.

³⁰³ Rok 1019.

³⁰⁴ Podatek nałożony przez Bazylego w 1002 r. na arystokrację, opłacany w imieniu niewypłacalnej ludności w ramach wielkich posiadłości wiejskich, por. S i f o n a s, *Basile II...*, s. 122-123.

³⁰⁵ B e c k, *Kirche...*, s. 803; Sergios II (1001-1019), Eustatios (1019-1025).

³⁰⁶ Dawniej utożsamiana ze Skopje. Dopiero Ernst H o n i g m a n n rozstrzygnął kwestię zdawalo się definitywnie, popierając hipotezę V. P e t k o v i c i a, iż jest to dzis. Caričin Grad, zob. *Meridianus episcopus*. „Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves” 7 (1939-40), s. 141-154, w którym to artykule przedstawia on także wcześniejszą dyskusję. Podstawową syntezą archeologiczną jest dzieło pod red. Noëla D u v a l a, *Caričin Grad*, wydawane od 1984 r. przez École Française de Rome; w 2010 r. ukazał się tom trzeci we współpracy z Instytutem Archeologicznym w Belgradzie. Jednak ostat-

Nikefor Ouranos zmusił Samuela do ucieczki³⁰⁰. Podziwiał też mur znajdujący się w Termopilach, zwany niegdyś Skelosem, ustawiony przez Roupeniosa dla odparcia Bułgarów³⁰¹. Będąc w Atenach, złożył Bogurodzicy dziękczynienie za zwycięstwo, a udekorowawszy świątynię³⁰² wspaniałymi i kosztownymi darami, wrócił do Konstantynopola. [U: W Tessalonice zaś, po tym jak ujawniono spisek dwóch archontów i patrikiosów, Elinaga i Gabrasa, aby odtworzyć władzę bułgarską, Gabras uciekł do swego kraju, ale schwytyany stracił oczy. Natomiast gdy Elinagos został poddany przesłuchaniu, wszystkiemu zaprzeczył i odzyskał swoją rangę. Wkraczając zaś do Konstantynopola] przez wielkie wrota Złotej Bramy odbył pochód tryumfalny, uwieńczony złotym diademem, z ozdobą na górze. Przed nim szła Maria, żona Władysława, oraz córki Samuela [U: i inni Bułgarzy oraz arcykapłan Bułgarów]. Była to druga indykcja, rok 6527³⁰³. Tak z trofeami i zwycięstwem wkroczył do Wielkiego Kościoła, a odśpiewawszy Bogu pieśni dziękczynne, udał się do pałacu. Patriarcha Sergios gorąco go prosił, wkraczającego zwycięsko, aby zniósł allelengyon³⁰⁴ (obiecał bowiem to uczynić, gdy zwycięży Bułgarów), lecz ten nie ustąpił. Służąc przez całe 20 lat jako pasterz Kościoła Bożego, w lipcu drugiej indykcji, roku 6527, odszedł do Pana. Wybrany został patriarchą Eustatios, pierwszy spośród prezbiterów świątyni pałacowej³⁰⁵. [U: cesarz zaś ponownie zatwierdził autokefaliczne biskupstwo (arcybiskupstwo: E) Bułgarii, tak jak dawniej za starego Romana, pouczony rozporządzeniami cesarza Justyniana, że jest to Justiniana Prima³⁰⁶, którą ten nazwał swoją ojczyzną, a miała ona wówczas biskupa Kastelliona³⁰⁷].

nio Stanisław Turlej opublikował rozprawę, w której uznał okolice Bederiany za miejsce założenia Justyniany, zob. *Justyniana Prima. Niedoceniony aspekt polityki kościelnej Justyniana*. Kraków 2011. Roman Lekapenos po 934 r., mianował dotychczasowego arcybiskupa Damiana na patriarchę, został on jednak złożony z urzędu przez Tzymiskesa w 972 r.: St. Angelo va, G. Prinz ing, *Das mutmaßliche Grab des Patriarchen Damian: zu einem archäologischen Fund in Dristra/Silistra*, [w:] *Medieval Christian Europe: East and West*. Sofia 2002, s. 726-730. Reforma Bazylego miała miejsce w 1020 r. i jest poświadczona w trzech sigillonach (nr 806-808 w: *Regesten der Kaiserurkunden des öströmischen Reiches*, bearb. v. F. D ö l g e r, neu bearb. v. A.E. Mü l l e r, A. B e i h a m m e r. München 2003). Ich autentyczność była podważana, ale obecnie nie budzi wątpliwości. Na temat arcybiskupstwa Ochrydy, jego statusu autokefalii i terytorium, zob. wyczerpujący przegląd najnowszych badań: Günter P r i n z i n g, *Die autokephale byzantinische Kirchenprovinz Bulgarien/Ohrid*, [w:] „Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies”, vol. I. Sofia 2011, s. 389-413. Odwołanie się do Justiniany miało ugruntować autorytet eparchii, por. Günter P r i n z i n g, *Entstehung und Rezeption der Justiniana-Prima-Theorie im Mittelalter*. „Byzantinobulgarica” 5 (1978), s. 269-287; E. N a x i d o u, *An Aspect of the Medieval History of the Archbishopric: Its Connection with Justiniana Prima*. „Byzantinoslavica” 64 (2006), s. 153-167; H. G e l z e r, *Der Patriarchat von Achrida*. Leipzig 1902; ND Aalen 1980.

³⁰⁷ Pierwszy znany biskup miasta. Zauważmy wszakże, iż poprawnie jego imię brzmiało: Catellianus. Por. *Nov. XI: Idem A. Catelliano viro beatissimo archiepiscopo Primaie Iustinianae* (CIC III: 94 S c h o e l l, Turlej, *op. cit.*, s. 52).

ποιμάνας ἐκκλησίαν Ἰουλίῳ μηνί, ἰνδικτιῶνος δευτέρας, ἐν ἔτει τῷ ἑξακισχιλιοστῷ πεντακοσιοστῷ εικοστῷ ἑβδόμῳ, πρὸς κύριον ἐξεδήμησε. καὶ προεβλήθη πατριάρχης Εὐστάθιος, πρῶτος ὢν τῶν πρεσβυτέρων τοῦ ἐν τῷ παλατίῳ ναοῦ. [U: ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκύρωσε καὶ αὐθις τὴν ἐπισκοπὴν (ἀρχιεπισκοπὴν E) Βουλγαρίας αὐτοκέφαλον, καθὰ καὶ παλ' (πάλιν E) ἐπὶ τοῦ γέροντος Ῥωμανοῦ, πληροφορηθεὶς ἀπὸ τῶν διατάξεων Ἰουστινιανοῦ τοῦ βασιλέως αὐτὴν εἶναι τὴν πρῶτην Ἰουστινιανὴν, ἣν ἐκεῖνος πατρίδα ἑαυτοῦ φησιν (ἔφησεν E), ἔχουσαν τῆνικαῦτα ἐπίσκοπον Καστελλίωνα.]

Τῷ δὲ βασιλεῖ προσερχοῦσαν, τῆς Βουλγαρίας δουλωθείσης αὐτῷ, καὶ τὰ ὄμορα ἔθνη τῶν Χορβάτων, ἄρχοντας ἔχοντα δύο ἀδελφούς, ὧν προσρύντων καὶ ἀξιώματα λαβόντων ὑπήκοα γέγονε καὶ τὰ ἔθνη. μόνος δὲ ὁ τοῦ Σιρμίου κρατῶν ἀδελφὸς τοῦ Νεστόγγου Σέρμων πιθῆσαι οὐκ ἠθέλησε. πρὸς ὃν Κωνσταντῖνος ὁ Διογένης, τῶν ἐκεῖσε μερῶν ἄρχων, φιλίαν ὑποκρινόμενος προσβευτὴν ἐκπέμπει, δηλῶν μεθ' ὄρκων ἐπιθυμίαν ἔχειν ἐνωθῆναι αὐτῷ καὶ περὶ ἀναγκαίων κοινολογήσασθαι. εἰ δὲ τις αὐτὸν ὑποτρέχει φόβος, τρεῖς ὑπηρέτας εἰληφέναι μόνους, καὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ παραρρέοντος μεταξὺ ποταμοῦ συμμῆξαι αὐτῷ μετὰ τριῶν ὑπηρετῶν ὁμοίως ἀφίξασθαι μέλλοντι. πεισθεὶς οὖν ἐκεῖνος ἔρχεται πρὸς τὸν ποταμὸν καὶ τῷ Διογένει ἐνοῦται. ἐν ᾧ δὲ ἔμμελλον διαλέγεσθαι, ὁ Διογένης ἐγκόλπιον φέρων μάχαιραν καὶ ταύτην αἰφνιδίως ἐλκύσας παίει τοῦτον κατὰ τῆς πλευρᾶς καὶ εὐθὺς ἀναιρεῖ. τῶν δὲ μετ' αὐτοῦ φυγῆ χρησαμένων, τοὺς πλησιάζοντας συναθροίσας ὁ Διογένης στρατοὺς μετὰ χειρὸς ἱκανῆς ἔρχεται πρὸς τὸ Σίρμιον, καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ τεθνεώτος καταπληξάμενος καὶ ὑποσχέσσει μεγάλας καταμαλάξας ἔπεισε προσχωρησάει καὶ τὸ Σίρμιον παραδοῦναι τῷ βασιλεῖ. ἦτις καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον ἀνεπέμφθη, καὶ ἀνδρὶ συνεζεύχθη ἐνὶ τῶν ἐν τῇ βασιλίδι μεγιστάνων, καὶ ὁ Διογένης ἄρχειν ἐτάχθη τῆς νεοκτήτου χώρας.

s. 367.71-368.81. Καὶ Ἄννης δὲ τῆς τοῦ βασιλέως ἀδελφῆς ἐν Ἑρωσίᾳ ἀποθανούσης, καὶ πρὸ αὐτῆς τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς Βλαδιμηροῦ, Χρυσόχειρ τις συγγενὴς ὢν τοῦ τελευτήσαντος, ἀνδρας ὀκτακοσίου προσεταιρισάμενος καὶ ἐμβιβάσας,

³⁰⁸ Bracia ci to Krešimir III i młodszy brat Gojsław, którzy panowali od 998 r., a uznanie przez nich zwierzchności cesarstwa w 1019 r. wynikało z rosnącej wówczas przewagi Bizancjum na Bałkanach, por. S w o b o d a, *Bazyli II*, s. 419; W a s i l e w s k i, *Kresimir*. SSS t. 2, s. 515-516; Ф е р л у г а, s. 137, przyp. 195. Nestong to imię słowiańskie, por. S w o b o d a, *Niestag*. SSS t. 3, s. 392.

³⁰⁹ Na temat ostatniego bułgarskiego zarządcy Sirmium (dzis. Sremska Mitrowica) Sermona, por. N i k o l o v, *The Bulgarian Aristocracy...*, s. 152; Г И Б И t. 6, s. 296 przyp. 7; S w o b o d a, *Sermon*. SSS t. 5, s. 149); L e ś n y, *Państwo Samuela...*, s. 97-98, przyp. 32.

Cesarzowi poddały się, po ujarzmieniu przez niego Bułgarii, także sąsiednie ludy Chorwatów, które za archontów miały dwóch braci³⁰⁸. Kiedy i oni zbiegli przyjmując godności, to poddane zostały także plemiona. Nie chciał jedynie ulec rządzący w Sirmium Sermon³⁰⁹, brat Nestonga. Konstantyn Diogenes, archon tych terenów, udając przyjaźń wysłał do niego poselstwo, oznajmiając pod przysięgą, że pragnie się z nim spotkać i wspólnie porozmawiać o ważnych sprawach. Mimo pewnego niepokoju, zabrał tylko trzech pomocników, aby na środku przepływającej nieopodal rzeki, spotkać się z nim, także mającym przybyć z trzema pomocnikami. Tamten przekonany przybył nad rzekę i spotkał się z Diogenesem. W momencie gdy mieli zacząć rozmowę, Diogenes, który nosił w zanadrzu miecz, dobywszy go niespodzianie, pchnął tamtego pod żebra, zabijając na miejscu. Jego ludzie [Sermiona] ratowali się ucieczką, podczas gdy Diogenes, zebrawszy pobliskie wojska, ze znacznym oddziałem przybył pod Sirmium. Żonę zmarłego zastraszył i zmiękczył wielkimi obietnicami zarazem, przez co nakłonił do poddania się i przekazania Sirmium cesarzowi. Wysłana do Bizancjum, została wydana za mąż za jednego z dostojników pałacowych, a Diogenesowi powierzono rządy nad nowo zdobytą ziemią³¹⁰.

Na Rusi zmarła cesarska siostra Anna, poprzedzona przez swego męża, Włodzimierza³¹¹. Wówczas pewien Chrysocheir będący krewnym zmarłego, pozyskaw-

³¹⁰ Trwa dyskusja na temat statusu tego obszaru, por. Ostrogorski, *Dzieje...*, s. 261, przyp. 234; Nikolov, *The Bulgarian Aristocracy...*, s. 152; Za utworzeniem temu ze stolicą w Sirmium i, w konsekwencji, Diogenesem jako strategiem, zob. Sima Ćirković, *Serbien*. LexMa t. 7, kol. 1778; Leśny, *Latopis...*, s. 187, przyp. 300.

³¹¹ Skylitzes się myli: Anna zmarła w 1011 r., a Włodzimierz 15 lipca 1015 r., por. np. A. Poppe, ODB, s. 103; H. Rüß, *Vladimir I. Svjatoslavič der HI*. LexMa t. 8, kol. 1793;. Przypuszczenia, że Chrysocheir opuścił Kijów podczas walk między synami Włodzimierza (tak np. В.Т. Пашуто, *Внешняя политика Древней Руси*. Москва 1968, s. 317-318, przyp. 128; Левченко, *op. cit.*, s. 386) nie wydają się poświadczone źródłowo.

ἤλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς τάχα μισθοφορήσων, τοῦ δὲ βασιλέως καταθεῖναι τὰ ὄπλα κελεύσαντος, καὶ οὕτω ποιήσασθαι τὴν ἐντυχίαν, μὴ θελήσας διῆλθε τὴν Προποντίδα. ἐν Ἀβύδῳ δὲ γενόμενος καὶ τῷ στρατηγούντι ταύτης συρράξας ὑπερμαχοῦντι τῶν παραλίων, καὶ τοῦτον ῥαδίως τρεψάμενος, κατήλθεν εἰς Λήμνον. ἐκέϊσε δὲ παρὰ τοῦ στόλου τῶν Κιβυρραιωτῶν, καὶ Δαβίδ τοῦ ἀπὸ Ἀχριδῶν στρατηγούντος Σάμου, καὶ Νικηφόρου τοῦ Κάβασιλα, δουκὸς ὄντος Θεσσαλονίκης, παρασπονδηθέντες ἅπαντες ἀπεσφάγησαν.

s. 372.80-373.97. Βασίλειος δὲ πατρίκιος ὁ Ῥωμανοῦ τοῦ Σκληροῦ υἱὸς προσκρούων τῷ μαγίστρῳ Προουσιάνῳ τῷ Βουλγάρῳ στρατηγούντι Βουκελλαρίων, ἐς τοσοῦτον προήχθη τόλμης, ὡς καὶ διὰ μάχης τούτῳ ἐλθεῖν. τούτων τὴν διένεξιν Κωνσταντῖνος ὁ βασιλεὺς ἀναισχυντίαν κρίνων κατὰ τῆς βασιλείας ἄμφω ὑπερορίζει, τὸν μὲν ἐν τῇ Ὀξείᾳ νήσῳ, τὸν δὲ ἐν τῇ Πλάτῃ. μετὰ μικρὸν δὲ τὸν μὲν Βασίλειον, κατηγορηθέντα, ὡς εἶη ἀπόδρασιν μελετῶν, ἀπετύφλωσε, τὸν δὲ Προουσιάνον μικροῦ δεῖν τοῦτο αὐτὸ πείσεσθαι κινδυνεύοντα ἠλευθέρωσεν. ἐτύφλωσε δὲ καὶ Ῥωμανὸν τὸν Κουρκοῦαν, ἐπ' ἀδελφῇ ὄντα γαμβρὸν τοῦ Προουσιάνου καὶ τὸν Βογδάνον καὶ τὸν Γλαβᾶν καὶ τὸν Γουδέλιον. ἐγλωσσοτόμησε δὲ καὶ τὸν μοναχὸν Ζαχαρίαν τὸν συγγενὴ τοῦ βέστου Θευδάτου, συσκευάζεσθαι τοῦτους πλασάμενος κατ' αὐτοῦ.

Τούτῳ τῷ ἔτει καὶ Πατζινάκαι εἰσβολὴν ἐποιήσαντο κατὰ Βουλγαρίας, καὶ πλεῖστον λαὸν καὶ στρατηγούς καὶ ταγματάρχας ἐσφάξαν καὶ ἐζώγησαν. διὸ ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος τὸν Διογένην ἄρχοντα Σιρμίου τυγχάνοντα καὶ δοῦκα τῆς Βουλγαρίας ἐποίησεν, ὃς συμπλακεῖς πολλακίς αὐτοῖς διεσπαρμένοις ἐτρέψατο καὶ ἠνάγκασε περαιοθέντας τὸν Ἰστρον ἡσυχίαν ἄγειν.

s. 376.82-92. Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον διαβληθεὶς ὁ μάγιστρος Προουσιάνος ὁ Βούλγαρος κοινοπραγεῖν Θεοδώρᾳ τῇ τῆς βασιλίδος ἀδελφῇ καὶ τῆς βασιλείας ἀντιποιεῖσθαι εἰς τὸ τοῦ Μανουὴλ μοναστήριον φρουρεῖται. ἐπικρατησάσης δὲ τῆς κατηγορίας αὐτὸς μὲν ἀποτυφλοῦται, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ ἡ ζωστὴ τῆς πόλεως

³¹² Rok 1024 (ГИБИ, t. 6, s. 297 przyp. 3); Abydos (dzis. Çanakkale) na azjatyckim brzegu, ważny ośrodek gospodarczy Bizancjum, mieściła się tam komora celna, por. *Testimonia* z. 3, s. 185, przyp. 44.

³¹³ Bazyli Skleros, syn Romana Sklerosa i siostry lub córki emira Abū Taglib.

³¹⁴ Najstarszy syn Jana Władysława i Marii został strategiem temu Boukellarion po 1018 r.

³¹⁵ Rok 1028. Obie wyspy znajdują się po zachodniej stronie archipelagu Wysp Książęcych: Sivri Ada lub Yassi Ada, 15 km na południe od Konstantynopola. Imienia siostry nie znamy. Bogdan, także Skyl. s. 357. 41; Glabas być może tożsamy z Bazyliem Glabasem, Skyl., s. 343; Istnieje prawdopodobieństwo utożsamienia powyżej wymienionego Goudeliosa ze znanym z pieczęci Goudeliose, protospathariosem i strategiem Macedonii, zob. J o r d a n o v, *Corpus of Byzantine Seals...*, s. 114. Skylitzes

szy ośmiuset ludzi i zaokrętowawszy, przybył do Konstantynopola, aby się prędko zaciągnąć. Ponieważ cesarz rozkazał, by złożył broń, a dopiero wówczas dojdzie do spotkania, odmówiwszy, skierował się na Propontydę. Znalazłwszy się w Abydos³¹², stał się z jej strategiem strzegącym wybrzeży. Pokonawszy go z łatwością, przybył na Lemnos. Tam flota Kibyrraioton, a także [jednostki] Dawida z Ochrydy, stratega Samos i Nikefora Kabasilasa, duksa Tessaloniki, zabiły wszystkich, którzy zdradzili.

Patrikios Bazylis³¹³, syn Romana Sklerosa, popadł w konflikt z Bułgarem Prousianosem magistrem³¹⁴, strategiem Boukellarion, doszło do tego, że ośmielił się stanąć z nim do walki. Cesarz Konstantyn, uznając ich konflikt za zniewagę dla władzy cesarskiej, skazał obu na wygnanie: jednego na wyspę Oxeia, drugiego na Plate. Wkrótce oślepił Bazylego, oskarżonego o planowanie ucieczki, Prousiana zaś uwolnił, mimo że niewiele brakowało, by tak samo ucierpiał. Oślepił zaś także Romana Kourkouasa, zięcia Prousiana przez jego siostrę, jak też Bogdana, Glabasa i Goudeliosa³¹⁵.

W tym samym roku Pieczyngowie zaatakowali Bułgarię. Wybili i wzięli do niewoli większość armii, strategów i oficerów tagmata. Dlatego cesarz Konstantyn mianował archonta Sirmium Diogenesa duksem Bułgarii. Ten walczył z nimi wielokrotnie, rozproszonych rozgromił i zmusił, aby przekroczywszy Ister, pozostawali w spokoju³¹⁶.

W tym samym roku³¹⁷ Bułgar Prousianos magistros oskarżony o współdziałanie z Teodorą, siostrą cesarzowej przeciwko władzy cesarskiej, został zamknięty w monasterze Manuela.³¹⁸ Po sukcesie oskarżenia został oślepiiony, a jego matka, patrycjuszka pasa, wygnana ze stolicy. Konstantyn Diogenes, krewny cesarza przez

w innym miejscu (387. 87) wspomina także o „ὁ Γουδελίου τοῦ Μανιάκη υἱός”, walczącym w 1032 na Wschodzie.

³¹⁶ Duksem w 1026/27 r. był raczej Konstantyn, por. Dudek, *Cala ziemia*, s. 16; Wasilewski, *Konstantyn Diogen*, s. 461, aniżeli Roman Diogenes, tak ГИБИ т. 6, s. 298, przyp. 6.

³¹⁷ Był to rok 1029; Roman III Argyros był cesarzem od 12 listopada 1028. Por. Zon. 129, 1-7. Prousianos był oskarżany o związek z Teodorą i próbę przejścia tronu cesarskiego.

³¹⁸ Założony przez oficera Manuela za czasów cesarza Teofila. Położony niedaleko Bramy Charisiosa, po lewej stronie Mese. Por. N.P. Kondakov, *Византийскія церкви и памятники Константинополя*. Одесса 1886, s. 55, 164-165.

ἐκβάλλεται. καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Διογένης, γαμβρὸς ὦν τοῦ βασιλέως ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Βασιλείου, ἀπὸ Σιρμίου μετατεθεὶς εἰς Θεσσαλονίκην γίνεταί δούξ, κατηγορηθεὶς δὲ παρὰ Ὀρέστου τοῦ θεράποντος Βασιλείου τοῦ βασιλέως ὡς μελετῶν ἀποστασίαν, στρατηγὸς εἰς Θρακησίους στέλλεται. φανερᾶς δὲ τῆς κατηγορίας γενομένης ἄγεται δέσμιος ἐν τῇ βασιλίδι καὶ ἐν πύργῳ βάλλεται.

s. 384.10-13. Τούτῳ τῷ ἔτει ἑξακισχιλιοστῷ πεντακοσιοστῷ τριακοστῷ ἐννατῷ τυγχάνοντι, ἰνδικτιῶνος τεσσαρεσκαίδεκάτης καὶ ὁ Προυσιάνος ἐκουσίως ἀποκείρεται μοναχός, καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐκ Μαντινείου τῆς ἐν Βουκελλαρίῳ μονῆς εἰς Θρακησίους μεταβιβάζεται...

s. 388.33-389.48. Παρέδωκε δὲ καὶ τὸ φρούριον τὸ λεγόμενον Περκρὶν ὁ κατέχων αὐτὸ Σαρακηνὸς Ἀλεῖμ, ἔγγιστα Βαβυλῶνος διακειμένον, τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων, ἐλπίσας πατρικιότητός τε καὶ πλείστων ἄλλων ἀμοιβῶν ἀξιοθῆναι, διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τὴν πρὸς τὸν βασιλέα ποιησάμενος ἔντευξιν. καὶ τὸ μὲν φρούριον παρειλήφει ὁ πατρικίος Νικόλαος ὁ Βούλγαρος, ᾧ Χρυσήλιος τὸ ἐποώνυμον, ὁ δὲ τοῦ Σαρακηνοῦ υἱὸς εἰσελθὼν ἐν Βυζαντίῳ καὶ διὰ τὸν βασιλέα συνέχεσθαι ἀρρωστήματι μηδεμιᾶς τυχῶν ἐπιστροφῆς καὶ μετὰ θυμοῦ ὑποστρέψας ἀνέπεισε τὸν γεννήσαντα ἀντιλαβέσθαι τοῦ οἰκείου φρουρίου, ὅστις λάθρα τοῖς ὁμόροις Πέρσαις κοινοπραγῆσας νουκτός τε τὸ φρούριον ἀπέκλεψε καὶ ἑξακισχιλίους ἄνδρας Ῥωμαίους πολεμιστὰς ἀπέκτεινε ῥαστώνῃ καὶ ἀμελείᾳ τοῦ κατέχοντος τοῦτο Χρυσηλίου. ἀλλὰ μετὰ μικρὸν ὁ πατρικίος Νικήτας ὁ Πηγονίτης ἄρχειν ἐκείσε πεμφθεὶς καὶ ἐπιμόνῳ χρησάμενος πολιτορκία μετὰ Ῥῶς καὶ λοιπῆς ἄλλης Ῥωμαϊκῆς* δυνάμεως, τὸ τε φρούριον κατὰ κράτος εἶλε πολιτορκία καὶ τὸν Ἀλεῖμ σὺν τῷ υἱῷ ἀπέκτεινε.

* Λοιπῆς ἄλλης Ῥωμαϊκῆς: Βουλγάρων καὶ Ῥωμαϊκῆς ἄλλης U.

³¹⁹ Tzn. Bazylego Argyrosa, imienia tej kobiety nie znamy.

³²⁰ Thérèse Olajos zwraca uwagę na fragment *Annales Baresnes* z 1027 r.: „Hoc anno descendit Ispo chitoniti in Italiam cum exercitu magno, id est Russorum, Guandalorum, Turcorum, Burgarorum, Vlachorum, Macedonum aliorumque ut caperet Siciliam”. Jej zdaniem Ispo to Orestes, a chitonitus – łacińska forma fonetyczna „κοιτωνίτης” [na temat tego urzędu por. przyp. do Skyl., s. 411], zob. *Contribution à l'histoire des rapports entre Constatine Monomaque et le roi hongrois André Ier*, [w:] Günter Prinzling, Maciej Salamon (Hrsg.), *Byzanz und Ostmitteleuropa 950-1453* (MVB 2). Wiesbaden 1998, s. 85-95, tu s. 91. Zresztą i Skylitzes w innym miejscu (368. 82-83) wspomina posłanie Orestesa do Italii i walki na Sycylii (s. 389.55), na ten temat: Falkenhause, *La dominazione...*, s. 64-65, 73, 132.

córkę jego brata Bazylego³¹⁹, przeniesiony z Sirmium na duksa Tessaloniki, oskarżony został teraz przez Orestesa³²⁰, sługę cesarza Bazylego, o zamiar zdrady, wysłany został do temu Trakesion jako strateg. Po ogłoszeniu oskarżenia, został w pętach przewieziony do stolicy i wtrącony do wieży.

Gdy nastał rok 6539, 14 indykcji³²¹, Prousianos dobrowolnie ostrzygł się jako mnich³²², a jego matka przeniosła się z monasteru Mantineion w Boukellarion, do Trakesion.

Saracen Aleim poddał cesarzowi Rzymian twierdzą o nazwie Perkrin³²³, którą zarządzał, leżącą pod Babilonem. Miał nadzieję uzyskać tytuł patrikiosa i inne godności; z cesarzem rozmawiał za pośrednictwem syna. Twierdzą przejął patrikios Nikolaos Bułgar, o przydomku Chryselios³²⁴. Syn Saracena, przybywszy do Bizancjum, nie zdołał się jednak spotkać z cesarzem ze względu na jego chorobę. Powrócił pełen gniewu i namówił ojca, aby odzyskał własną twierdzą. Współpracując potajemnie z sąsiadującymi Persami zajęli nocą twierdzą, zabił sześć tysięcy rzymskich żołnierzy przez beczynność i niedbalstwo dowodzącego tu Chryseliosa. Wszakże po niedługim czasie wysłany tam został jako dowódca patrikios Niketas Pegonites, który wytrwałym oblężeniem wraz z Rusami i pozostałą armią rzymską ostatecznie zdobył oblężeniem twierdzą, zaś Aleima z synem zabił.

³²¹ Od 1 września 1030 do 31 sierpnia 1031 r.

³²² W miejscowości Michalovce odnaleziono inskrypcję z napisem „kniaź Presian”, datowaną na AM 6569 (1060/61). Przeważa sąd, iż byłby to właśnie Prousianos, który, w bliżej nieznanym czasie, uciekłby z monasteru na tereny pod panowaniem Węgrów, zob. Vojtěch Tkadlík, *Cyrilský nápis v Michalovcích*. „Slavia” 52 (1983), s. 113-123.

³²³ Też „Περκρί”, armen. Berkri (na temat onomastyki tego miejsca w źródłach armeńskich i arabskich zob. Heinrich Hübschmann, *Die altarmenischen Ortsnamen. Mit Beiträgen zur historischen Topographie Armeniens und einer Karte*. Strassburg 1904, s. 341). Skylitzes myli się, sytuując tę twierdzą pod Bagdadem, gdyż leży ona ok. 10 km od płn.-wsch. brzegu jeziora Wan (ob. tur. Muradiye), w administracji kościelnej należąc do diecezji Keltzene, zob. Ernst Honigmann, *Die Ostgrenze des Byzantinischen Reiches*. Bruxelles 1935, s. 171-172; 208-29.

³²⁴ Najprawdopodobniej syn Jana Chryseliosa, por. Skyl., s. 341, tak np. Ducellier, *Les Albanais...*, s. 34; przydomek „Bułgar” może wskazywać na mieszane pochodzenie rodziny, por. Bonarek, *op. cit.*, s. 122 przyp. 90.

s. 399.7-16. Τῷ δὲ ‚ςφμδ’ ἔτει, ἰνδικτιῶνος τετάρτης, διὰ τοῦ ἔαρος τρεῖς εἰσβολὰς οἱ Πατζινάκαι ποιησάμενοι κατὰ Ῥωμαίων ἄρδην τὰ παρατυχόντα ἠφάνισαν, ἠβηδὸν τοὺς ἀλίσκομένους ἀναιροῦντες καὶ τιμωρίαις τοὺς αἰχμαλώτους ὑποβάλλοντες ἀνεκδιηγῆτοις. εἶλον δὲ καὶ στρατηγούς πέντε ζωγρίας, Ἰωάννην τὸν Δερμοκαΐτην, Βάρδαν τὸν Πίτζην, Λέοντα τὸν Χαλκούτζην, Κωνσταντῖνον τὸν Πτερωτὸν καὶ Μιχαῆλ τὸν Στραβοτριχάρην. ἐτελεύτησαν δὲ καὶ οἱ τῶν Ῥῶς ἄρχοντες, Νεσισθάβος καὶ Ἱεροσθλαβος, καὶ ἄρχειν προεκρίθη τῶν Ῥῶς συγγενῆς τῶν τελευτησάντων Ζινίσθλαβος. καὶ ἡ Σερβία Ῥωμαίων ἀφηνιάσασα μετὰ θάνατον Ῥωμανοῦ τοῦ βασιλέως αὐθις ἐσπέισατο.

s. 400.32-38. [inter.:] καὶ Ἰωάννου δὲ τοῦ Βουλγαρίας ἀρχιεπισκόπου κοιμηθέντος, ἔτερον ὁ βασιλεὺς προχειρίζεται, Παφλαγονίας μὲν ὀρμώμενον, κὰν τῇ μεγάλῃ δὲ ἐκκλησίᾳ διατρέψαντα, καὶ τὸ τοῦ χαρτοφυλάκου διακόνημα ἐν πολλοῖς ἔτεσιν διανύσαντα, ἔρωτι δὲ ἡσυχίας καὶ τῷ μὴ καλῶς τὰ θεῖα οικονομῆσθαι παραιτησάμενον τοὺς ἐν μέσῳ θορύβους, καὶ διὰ τὸ μὴ θέλειν τῷ πατριάρχει προσκροῦειν ἡσυχάζοντα καὶ ἰδιοπραγοῦντα. οὗτος Λέων μὲν ἐκαλεῖτο, πᾶσαν δὲ παιδείαν ἐξήσκοτο τὴν τε θύραθεν καὶ τὴν ἡμετέραν, ἐπιστὰς δὲ τῇ Βουλγαρίᾳ πολλὰ μνημεῖα τῆς αὐτοῦ ἀρετῆς καταλέλοιπεν.

³²⁵ Rok 1036.

³²⁶ Rodzina Chalkoutzesów pełniła różnorodne funkcje w centralnym aparacie państwa. Zachowało się wiele pieczęci, należących do członków rodu. Werner Seibt w powyższym przypadku odrzuca wszakże przynależność do niej Leona, opowiadając się za lekcją nazwiska: „Χαλκοτούβης” (Thurn, app. cr. mss NDH), zob. Wassiliou, Seibt, *op. cit.*, nr 72. Przy czym warto zauważyć, iż również ród Chalkotoubesów jest znany z pieczęci. M.in. a) Teofilakt Chalkotoubes, patrikios i archegetes tes Dyseos, XI w., zob. Wassiliou, Seibt, *op. cit.*, nr 240; b) Gregorios Chalkotoubes, patrikios (?), presbyteros (?), zob. DO 55.1.2966.

³²⁷ Nesisthlabos: może książę tmutorokański Mścislaw, zob. W. Swoboda, *Mścislaw Konstantyn*, [w:] *Wczesna Słowiańszczyzna...*, s. 354; Hierosthlabos: książę kijowski Jarosław, obaj synowie Włodzimierza I. Wszakże Mścislaw zmarł na Rusi podczas polowania w 1036 r. Porpe, *Mstislav*. LexMa, t. 6, kol. 883, zaś Jarosław panował do r. 1054. Zinisthlabos zatem powinien być identyfikowany z Izjasławem, synem Jarosława.

³²⁸ Powstanie Serbów Stefana Wojsława.

³²⁹ Ostatni patriarcha Ochrydy i jej pierwszy arcybiskup. Według interpolacji Michała z Diabolis (U), który poprawia tu mss. gdzie występuje imię Dawid (także np. 354. 38; 357. 41), miał na imię Jan. Nie ma pewności w kwestii chronologii sprawowania urzędu: lata 1018-1025 bądź 1018-1037, zob. przegląd stanowisk: Prinzing, *Die autokephale...*, s. 392 i 411.

³³⁰ Leon z Ochrydy, arcybiskup Bułgarii w l. 1037-1056 (inne propozycje początku: 1025 i 1043). Patriarchą ekumenicznym był wówczas Aleksios Stoudites (1025-1043; zob. J. Darrouzès, *Sur la chronologie du patriarche Antoine III Stoudite*. „REB” 46 [1988] s. 55-60). Ostatnio Elmar Büttner opublikował biografię Leona wraz z pierwszą edycją jego utworów ascetycznych (*Kephalaia*) i lis-

W roku 6544, czwartej indykcji, na wiosnę³²⁵ Pieczyngowie dokonawszy trzech ataków przeciwko Rzymianom, niszczyli doszczętnie wszystko, co napotkali; młodych jeńców zabili, a pojmany poddali nie do opisanego torturom. Pojmali zaś pięciu strategów: Jana Dermokaitesa, Bardasa Pitzesa, Leona Chalkoutzesa³²⁶, Konstantyna Pterotosa i Michała Strabotricharesa. Zginęli także archonci Rusów: Nesisthlabos i Hierosthlabos, a rządy u Rusów otrzymał krewny zmarłych, Zinisthlabos³²⁷. Także Serbia, stawiająca opór Rzymianom, po śmierci cesarza Romana ponownie zawarła układ³²⁸.

Gdy zasnął arcybiskup Bułgarii Jan³²⁹, cesarz wyznaczył następnego³³⁰, pochodzącego z Paflagonii³³¹; który jakkolwiek wyróżniał się wieloletnią funkcją chartofylaksa³³² w Wielkim Kościele, zapragnął jednak odosobnienia. Sądząc zaś, że sprawami Bożymi nie można dobrze zarządzać w czasie bieżących³³³ niepokojów i nie chcąc poróżnić się z patriarchą, usunął się w odosobnienie i zajmował własnymi sprawami. Miał on na imię Leon, uzyskał pełne wykształcenie, to „z zewnątrz” i nasze, a ustanowiony w Bułgarii, pozostawił liczne świadectwa swej dzielności³³⁴.

tów, *Erzbischof Leon von Ohrid (1037-1056)*. Bamberg 2007 (należy nadmienić, iż bardzo pozytywną recenzję tej pracy przedstawił Enrico V. M a l t e s e: „(...) costituisce un reale contributo allo studio della figura di Leone”. „Medioevo greco” 8 [2008], s. 340). Nie ma wszakże pełnej zgody w kwestii powołania Leona (np B e c k, *Kirche...*, s. 534-535: 1025 r.). Przegląd stanowisk: B ü t t n e r, *op. cit.*, s. 27, przyp. 31. Edycję B ü t t n e r a w aspekcie sporów dogmatycznych omawia Joseph A. M u n i t z, *Leo of Ohrid: the new Kephalaia*. „Orientalia Christiana Periodica” 76: 1 (2010), s. 121-144.

³³¹ Paul M a g d a l i n o, *Paphlagonians in Byzantine High Society*, w: *Byzantine Asia Minor (6th-12th cent.)*. Athens 1998, s. 141-150, zvl. s. 146, sugeruje, iż godność arcybiskupią zawdzięczał Leon Janowi Orfanotrofowi.

³³² Zachowała się pieczęć Leona z tego okresu: „+ Λέοντι βασιλικῶ <?> κληρικῶ καὶ χαρτοφύλακι”, Vitalien L a u r e n t, V, nr 89.

³³³ Trudno rozstrzygnąć, jak oddać frazę: „ἐν μέσῳ”: jako *dat. temporis* bądź *loci*. Wybieramy pierwsze rozwiązanie, gdyż jak w długim przypisie (29, s. 27) wyjaśnia B ü t t n e r, lepiej oddaje ono sens zdania: niepokoje związane są ze zmianą patriarchy, którym został Michał Keroullarios.

³³⁴ M.in. wybudowanie kościoła Mądrości Bożej w Ochrydzie (B.M. S c h e l l e w a l d, *Die Architektur der Sophienkirche in Ohrid*. Bonn 1986). W Cod. Par. gr. 880, fol. 440^v czytamy:

„Λέων πρῶτος ἐκ Ῥωμαίων, χαρτοφύλαξ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ὁ κτίσας τὴν κάτω ἐκκλησίαν ἐπ’ ὀνόματι τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας”.

Toczyła się też dyskusja o fundacji ikony Marii w kościele Św. Klemensa w Ochrydzie, którą Daniel S t i e r n o n przypisywał Leonowi, *Léon archevêque d’Achrída*. „Catholicisme” 7 (1972), szp. 336. Vojislav D j u r i ć udowodnił, iż jest to zasługą Leona II Mounghosa (ok. 1108-1120), *Icons de Yougoslavie. Texte et catalogue*. Belgrad 1961, s. 17; też B ü t t n e r, *op. cit.*, s. 62.

s. 408.70-414.47. ἐν Θεσσαλονίκη δὲ, ὡς εἶπομεν, τῷ βασιλεῖ διατρίβοντι χρυσίον ὁ Ἰωάννης ἔπεμψε κεντηνάρια δέκα, ὑπὸ στροβίλων δὲ πνευμάτων ἀναρπασθὲν τὸ πλοῖον τοῖς Ἰλλυρικοῖς προσερχομένη αἰγιαλοῖς καὶ συνετρίβη. τὸ δὲ χρυσίον ἀφείλετο Στέφανος ὁ καὶ Βοϊσθλάβος, ὁ τῶν Σέρβων ἄρχων, πρὸ μικροῦ τῆς πόλεως ἀποδράς καὶ τὸν τόπον τῶν Σέρβων κατοικήσας, Θεόφιλον ἐκείθεν τὸν Ἐρωτικὸν ἀπελάσας. ὁ δ' Ἰωάννης ὄνιον προτιθέμενος τὰς ἀρχάς, καὶ πᾶσι χαλινὸν ἐνδιδοὺς ἀδικίας, μυρίων συμφορῶν ἐνέπλησε τὴν οἰκουμένην, ἀδεῶς τῶν κριτῶν φορολογούντων τοὺς ἐγχωρίους, καὶ μηδενὸς ἐπιστροφῆν ὅλως τιθεμένου τῶν γινομένων.

Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐν Θεσσαλονίκη μαθὼν τὴν τοῦ χρυσοῦ ἀπώλειαν, γράφει τῷ Στεφάνῳ ἐκπέμψαι πρὸς αὐτὸν τὸ ἴδιον καὶ μὴ θελήσει αὐθαίρετον ἀνελεῖσθαι πόλεμον. τοῦ δὲ μηδεμίαν ποιησαμένου ἐπιστροφῆν, στρατὸν ὁ βασιλεὺς ἐκπέμπει κατ' αὐτοῦ, ἄρχοντα ἔχοντα Γεώργιον ἐκτομίαν τὸν Προβατᾶν. ὁ δὲ τὸν τόπον καταλαβὼν, καὶ δυσχωρίας καὶ φάραγξι καὶ δυσβάτοις ἀπερισκέπτως ἐμπεσὼν τόποις, τό τε στράτευμα ὅλον ἀπώλεσε καὶ αὐτὸς δυσχερῶς διεσώθη.

Τούτῳ τῷ ἔτει καὶ ἡ ἀποστασία γέγονε Βουλγαρίας [U: μετὰ εἰκοστὸν πρῶτον ἔτος τῆς αὐτῶν καταδουλώσεως καὶ ὑποταγῆς] τοῦτον τὸν τρόπον. Πέτρος τις Βούλγαρος, Δελεάνος τὴν προσηγορίαν, δούλος Βυζαντίου τινὸς ἀνδρὸς ἀποδράς ἐκ τῆς πόλεως ἐπλανάτο ἐν Βουλγαρίᾳ, καὶ κατήντησεν ἄχρι Μοράβου καὶ Βελεγράδων (φρούρια δὲ ταῦτα τῆς Πανονίας κατὰ τὴν περαιάν τοῦ Ἰστρου διακείμενα καὶ γειτονοῦντα τῷ κράτῳ Τουρκίας), καὶ υἱὸν ἑαυτοῦ ἐφήμιζε Ῥωμανοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σαμουήλ, [U: τεχθέντα αὐτῷ ἀπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ κράτῳ Οὐγγρίας, ἦν ἐτι ζῶντος αὐτοῦ Σαμουήλ μισήσας ἐδίωξε καὶ ἠγάγετο τὴν πανω-

³³⁵ Jan Orfanotrofos, zob. przyp. 15 do Michała Psellosa.

³³⁶ Miało to miejsce po 1034 r., tzn. po śmierci cesarza Romana III Argyrosa. Dowodem na to są skarby monet tego cesarza, znajdujące właśnie na obszarze Zachlumi i Trawunii. Związek między oboma faktami zauważył Michael D. Metcalf, *A Shipwreck on the Dalmatian Coast and Some Gold Coins of Romanus III Argyros*. „GRBS” 1 (1969), s. 101-106. Obszar Illyrii u Skylitzesa odnosi się do ziem bałkańskich nad Morzem Jońskim i Adriatykiem. Stefan Wojsław był władcą Trawunii i Zachlumi. Po ucieczce z więzienia ok. r. 1037/38 pokonał i zmusił do wycofania się Teofila Erotikosa z Trawunii, który przez kilka lat (prawdop. od 1034/35) był zarządcą tych ziem z ramienia stratega Dyrrachion, por. Dudek, „Cala ziemia...”, s. 19-20. Na temat rządów Stefana zob. też: Kekaumenos, par. 30; Wasilewski, *Stefan Vojislav de Zahumlje, Stefan Dobroslav de Zeta et Byzance au milieu du XIe siècle*. „ZRVI” 13 (1971); Idem, *Stefan Vojslav*. SSS t. 5, s. 416-417; Lesny, *Latopis popa Duklana*, s. 186; 216. Ale zob. też nową rekonstrukcję Bonarka, który przejście statku datuje na 1040 r.: szerzej przyp. do Kekaumenos, par. 30.

³³⁷ Jerzy Probatas pochodził z rodziny arystokratycznej z Azji Mniejszej. Skutkiem tej wyprawy i klęski było uniezależnienie się od Bizancjum Zachlumi i Trawunii, por. Dudek, „Cala ziemia...”, s. 20; 159.

Cesarzowi zaś, jak mówiliśmy, przebywającemu w Tessalonice, Jan³³⁵ przekazał 10 kentenariów złota, ale statek porwany przez trąbę powietrzną roztrzaskał się u wybrzeży Illyrii i zatonął. Złoto zabrał Stefan Wojsław³³⁶, archont Serbów, który niedawno uciekłszy z Miasta i zawładnąwszy krajem Serbów, przepędził stamtąd Teofila Erotikosa. Jan zaś, wystawiwszy na sprzedaż urzędy i narzuciwszy wszystkim wędzidło niesprawiedliwości, napełnił świat tysiącami nieszczęść, gdyż sędziowie bezkarnie zmuszali mieszkańców do płacenia podatku i w ogóle nikt nie przynosił zmiany stanu rzeczy.

Gdy cesarz w Tessalonice dowiedział się o stracie złota, napisał do Stefana, aby je doń odesłał i że sam nie ma zamiaru wszczynać wojny. Skoro ten nie udzielił żadnej odpowiedzi, cesarz wysłał przeciw niemu wojsko pod dowództwem eunucha Jerzego Probatasa. Ten dotarł na miejsce, lecz nierozważnie zapadł w rozpadliny, wąwozy i trudno dostępne okolice; stracił całe wojsko, sam ledwie ocalał³³⁷.

W tym samym roku miała miejsce zdrada Bułgarii [U: po 21 roku ich zniewolenia i poddania] w taki oto sposób. Pewien Bułgar Piotr z przezwiskiem Deleanos³³⁸, niewolnik pewnego Bizantyńczyka, zbiegłszy z Miasta, wędrował po Bułgarii. Dotarł aż do Morabos i Belegrody (są to twierdze Pannonii położone na drugim brzegu Dunaju i sąsiadujące z królem Tourkii³³⁹) i rozgłaszał, że on sam

³³⁸ Zob. przyp. 4 i 7 do Michała Psellosa.

³³⁹ „Ὁ κρᾶλης”: greckie zapożyczenie ze słow. „kral’b”. „Τουρκία”: archaizujące określenie Węgier (obok współczesnego „Ὀυγγρία”). W związku tych obu wyrazów widać niekonsekwencję Skylitzesa: obok tradycyjnej, wręcz szkolnej leksyki, neologizmy z zachodniosłowiańskiego barbaricum. Wzmianka ta jest tym cenniejsza, iż słowo „kral’b” obecne w leksyce Słowian zachodnich, jest bardzo rzadkie w starocerkiewnosłowiańskim, por. Leszek M o s z y Ń s k i, *Staro-cerkiewno-słowiańskie apelatywy określające osoby będące u władzy*. „Balcanica Posnaniensia” 2 (1985), s. 43-49, zwł. s. 45-46, który zna pięć takich przypadków. Prawdopodobnie Skylitzes (jak i Kontynuator, gdzie mowa o wydaniu córki Teodoula Synadenosa „τῶ κρᾶλι Ουγγρίας”, T s o l a k e s 185.24-25) przejął słowo za pośrednictwem Chorwatów. Niedaleko wsi Jurandvor na wyspie Krk zachowała się inskrypcja upamiętniająca nadanie przez króla Zwonimira (zm. 1089; napis jest pośmiertny) ziemi na budowę kościoła. Tekst powstał w glagolicy, w języku starochorwackim, władca określony jest tu jako (w. 3): „da zъvъnimirъ kralъ chъrvatъskъ[ī vъ]”. Najnowsza edycja, komentarz i literatura, zob. Marian W ó j t o w i c z, *Najstarsze datowane inskrypcje słowiańskie X-XIII wiek*. Poznań 2005, s. 36-39. O współczesnym renesansie glagolicy jako symbolu chorwackiej tożsamości, zob. Barbara O c z k o w a, *Glagolicyzm i neoglagolicyzm w Chorwacji*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 60 (2004), s. 57-63. Niezależnie, posiadamy też wcześniejsze świadectwa terminu „κρᾶλης” na gruncie węgierskim: a) w tytuluaturze greckojęzycznego dokumentu fundacyjnego króla Stefana dla monasteru w Veszprémvölgy: ed. [w:] M o r a v c s i k, *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Budapest 1988, s. 80; b) dolna część Korony św. Stefana, tzw. „corona graeca” z tytułem Gejzy I: „ΓΕΩΒΙΤΖΑC ΠΙCΤΟC ΚΡΑΛΗC ΤΟΥΡΚΙΑC”, por. klasyczną pracę: M o r a v c s i k, *A magyar Szent Korona görög feliratai*. Budapest 1935; É v a K o v á c s, Zsuzsa L o v a g, *Les insignes royaux de Hongrie*. Budapest 1980.

ραίαν Ειρήνην τὴν Λαρισσαίαν] καὶ τὸ γένος ἀνέσειε τῶν Βουλγάρων, πρὸ ὀλίγου τὸν τράχηλον ὑποβαλὸν τῇ δουλείᾳ καὶ λίαν ὀριγνόμενον ἐλευθερίας. διὸ καὶ πιστεύσαντες τοῖς παρ' αὐτοῦ λεγομένοις βασιλέα τε αὐτὸν Βουλγαρίας ἀναγορεύουσι, καὶ ἄραντες ἐκεῖθεν διὰ τε Ναῖσσοῦ καὶ τῶν Σκουπῶν, τῆς μητροπόλεως Βουλγαρίας, ἴεντο ἀνακηρύττοντες καὶ ἀνευφημοῦντες τοῦτον, καὶ πάντα τὸν παρευρεθέντα Ῥωμαῖον ἀνηλεῶς καὶ ἀπανθρώπως ἀναιροῦντες. ὅπερ μαθὼν Βασίλειος ὁ Συναδηνός, στρατηγὸς Δυρραχίου τυγχάνων, ἄρας τὰς ἐγχωρίους δυνάμεις ἔσπευδεν ὑπαντῆσαι τῷ Δελεάνῳ, πρὶν ἢ ἐπὶ μέγα ἀρθῆναι τὸ κακὸν καὶ πυρκαϊᾶν ἀναφθῆναι. γενόμενος δὲ κατὰ τὴν λεγομένην Δέβριν, καὶ προσκρούσας κατὰ τι μετὰ τινος τῶν ὑποστρατῆγων Μιχαῆλ τοῦ Δερμοκαῖτου, διαβάλλεται ἐς βασιλέα, ὡς μελετῶν τυραννίδα. καὶ ὁ μὲν εὐθὺς παραλύεται τῆς ἀρχῆς καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀχθεῖς ἐν φυλακῇ βάλλεται, στρατηγεῖν δὲ ἀντ' αὐτοῦ προχειρίζεται ὁ Δερμοκαῖτης, ὃς ἀπείρως καὶ φαύλως διοικῶν τὴν ἀρχὴν ἐν βραχεὶ χρόνῳ τὰ πάντα ἀνέτρεψε. πλεονεκτούμενοι γὰρ οἱ ὑπ' αὐτὸν καὶ ἀδικούμενοι, καὶ τοὺς ἑαυτῶν ἵππους καὶ τὰ ἄρματα ἀφαιρούμενοι καὶ ἄλλο πᾶν, ὅπερ ἦν αὐτοῖς ἄξιον λόγου, κατεξανίστανται τοῦ στρατηγοῦ. ἀλλ' ὁ μὲν, ὡς ἤσθετο ἐπιβουλεύόμενος, νυκτὸς διαλαθὼν ἔφυγεν. οἱ δὲ τῷ ἐκ βασιλέως δέει βαλλόμενοι ἀποστασίαν τε μελετῶσι καὶ τινα τῶν συνόντων αὐτοῖς στρατιωτῶν, Τειχομηρὸν τοῦνομα, ἐπ' ἀνδρεία καὶ συνέσει μεμαρτυρημένον, βασιλέα προχειρίζονται Βουλγαρίας. καὶ λοιπὸν γεγόνασι δύο στάσεις Βουλγάρων, ἡ μὲν τὸν Δελεάνον ἀνευφημοῦσα, θατέρω δὲ τὸν Τειχομηρὸν. ἀλλ' ὁ μὲν Δελεάνος γράμματα φιλικὰ πρὸς τὸν Τειχομηρὸν γράψας καὶ ἐπὶ κοινοπραγίαν καλέσας ἔπεισεν ἐλθεῖν. ἐπεὶ δὲ ἠνώθη τὰ δύο συστήματα τῶν Βουλγάρων, συγκαλεσάμενος ἅπαντας ὁ Δελεάνος παρεκάλει, εἰ μὲν πεπληροφόρηται ἀπὸ τοῦ Σαμουήλ ἔλκειν αὐτὸν τὴν σειρὰν καὶ ὑπ' αὐτοῦ αἰροῦνται βασιλευέσθαι, ἐκποδῶν ποιήσασθαι τὸν Τειχομηρὸν, εἰ δ' ἀπὸ τρόπου τοῦτο αὐτοῖς, αὐτὸν μὲν ἀποσκευάσασθαι, ἄρχεσθαι δὲ ὑπὸ τοῦ Τειχομηροῦ. 'δύο γάρ', φησιν, 'ἐριθρακοὺς μία λόχη οὐ τρέφει, οὔτε μία χώρα εὐδοωθήσεται ὑπὸ δύο

³⁴⁰ Nie znamy imienia tej węgierskiej księżniczki; jej odesłanie musiało nastąpić ok. 1000 r., por. Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*. London 1930, s. 233-234; Пириватрић, *Самуилова држава...*, s. 82 i 118 (jakoby była ona córką księcia Ajtony'a).

³⁴¹ Przedstawiciel arystokratycznego rodu, por. Ch. Hannick, G. Schmalzbauer, *Die Synadenoi. Prosopographische Untersuchung zu einer byzantinischen Familie*. „JÖB” 25 (1976), s. 125-161; Christos Stavrakos, *Sigillographische Beiträge zur Familie der Synadenoi*. „SBS” 7 (2002), s. 167-180; zachowała się z tego czasu jego pieczęć: John W. Nesbitt, Nikos Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, I: Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*. Washington 1991, 12, 8: „Βα(σ)ιλ(ε)ῶ(ς) (πρω)το(σ)παθ(α)ρί(ω) (καὶ) (σ)τρατ(ι)ῶ(ς) Δυρραχ(ι)οῦ τῷ (Σ)υ(α)δενῶ(ς)”, która poświadcza rangę protospatariosa, por. D u d e k,

jest synem Romana, syna Samuela, [U: urodzonego mu z córki króla Oungrii, którą jeszcze za życia Samuela znenawidziwszy oddalił i przyprowadził przepiękną Irenę z Larissy]³⁴⁰ i podburzał lud Bułgarów, że w krótkim czasie kark poddany niewoli wyciągnie się ku wolności. Dlatego, wierząc jego słowom, ogłosili go cesarzem Bułgarii; stamtąd ruszyli przez Naissos i Skopje, metropolię Bułgarii; podążali głosząc i wychwalając go, bezlitośnie i nieludzko zabijając przy tym każdego napotkanego Rzymianina. Gdy dowiedział się o tym Bazyli Synadenos³⁴¹, wówczas strateg Dyrrachion, przygotował miejscowe wojsko³⁴² i pospieszył, aby przeciwstawić się Deleanowi zanim wzmocni się zło i pożar się rozprzestrzeni. Zjawiwszy się pod tak zwanym Debris, pokłócił się o coś z jednym z hypostrategów Michałem Dermokaitesem³⁴³. W konsekwencji został oskarżony przed cesarzem, że dąży do tyranii. Bezwzględnie pozbawiony urzędu i doprowadzony do Tessaloniki, został wtrącony do więzienia, a na jego miejsce strategiem mianowano Dermokaitesa, który sprawując urząd bez doświadczenia i błędnie, zniweczył wszystko w krótkim czasie. Żołnierze, źle przezeń traktowani i oszukani, pozbawieni swoich koni, uzbrojenia i wszystkiego innego, co miało dla nich wartość, wystąpili przeciw strategowi³⁴⁴. Ten zaś, gdy się dowiedział o spisku, ukradkiem uciekł nocą. Oni miotani strachem przed cesarzem, dokonali zdrady i pewnego spośród swoich stratiotów, znanego z dzielności i bystrości Tichomira, wybrali cesarzem Bułgarii. Ostatecznie zatem powstały wśród Bułgarów dwa stronnictwa³⁴⁵, jedno uznało Deleana, drugie Tichomira. Deleanos napisał przyjazny list do Tichomira i wezwawszy do współpracy, namówił do spotkania. Skoro zaś zjednoczyły się dwa stronnictwa Bułgarów Deleanos, zwoławszy wszystkich zażądał, że skoro są przekonani iż on swe więzy wywodzi od Samuela i wybierają jego władzę³⁴⁶, to Tichomir musi ustąpić. Jeśli

op. cit., s. 159; nie wspomina o nim K a z h d a n w art. *Synadenos*. „ODB”, s. 1990. Również wśród kilkunastu pieczęci rodu, znajdujących się w Petersburgu, brak Bazylego, zob. В.С. Ш а н д р о в с к а я, *Печати представителей рода Синадинов в Эрмитаже*. „BB” 51 (1991), s. 174-182.

³⁴² Tzn. stratiotów temu.

³⁴³ Debris to dzis. Debar. Na temat rodu: Donald M. N i c o l, *The Byzantine Family of Dermokaites circa 940-1453*. „Byzantinoslavica” 35 (1974), s. 1-11.

³⁴⁴ F e r l u g a, *Aufstände...*, s. 143 przypuszcza, że mowa o przymusowych rekwizycjach na rzecz armii wśród stratiotów, a nie o prywatnych zdzierstwach Dermokaitesa.

³⁴⁵ „Ἡ στάσις” odnosi się zawsze do stosunków wewnętrznych. Konflikt toczy się wśród Bułgarów lecz zarazem w e w n ą t r z Cesarstwa, więc pozbawiony jest legalności, o czym świadczy także termin „ἡ ἀποστασία”: zdrada.

³⁴⁶ Obecne tu verbum „βασιλευεσθα” jednoznacznie definiuje charakter tych rządów jako władzę cesarską/carską. Ciekawe, że verbum odnoszące się poniżej do Tichomira, jest pospolite: „ἀρχεσθα”. Skylitzes traktował kwestie terminologii formalnoustrojowej z większą nonszalancją, aniżeli współcześni historycy by sobie życzyli.

κυβερνωμένη ἀρχηγῶν.’ ταῦτα δὲ εἰπόντος αὐτοῦ θόρυβός τε ἦρθη πολὺς, καὶ μόνον αὐτὸν βούλονται ἔχειν ἔφασαν αὐτοκράτορα ἀρχηγόν. καὶ ἅμα τῇ βουλῇ λίθους ἄραντες λιθολευστοῦσι τὸν ἄθλιον Τειχομηρόν. καὶ ὁ μὲν ὡς ἐν ὄνειρῳ δόξας ἄρξαι σὺν τῇ ἀρχῇ καταστρέφει καὶ τὴν ζωὴν, πᾶσα δὲ ἡ ἔξουσία μεθίσταται εἰς τὸν Δελεάνον. [U: ἀποστέλλει γε μὴν καὶ καθαίρει τὸ φρουρίον τὴν Βασιλίδα.] οὗτος δὲ τὰς δυνάμεις ἄρας ἀπάσας ἀπήει πρὸς Θεσσαλονίκην κατὰ τοῦ βασιλέως, ὅπερ μαθὼν ἐκεῖνος ἀσυντάκτως ᾤχετο ἐς Βυζάντιον, καταλιπὼν πᾶσαν τὴν ἀποσκευὴν καὶ τὴν σκηνὴν καὶ ὅσον χρυσίον ἦν καὶ ἄργυρος καὶ ὑφάσματα, ἅπερ Μανουὴλ ὁ Ἰβάτζης, ὠκειωμένος ὢν τῷ βασιλεῖ, προσταχθεὶς ἀφελέσθαι καὶ ἐπακολουθεῖν, ἀναλαβόμενος προσεχώρησε τῷ Δελεάνῳ μετὰ καὶ τινος Κοιτωνίτου, ἐνὸς τῶν θαλαμηπόλων εὐνούχων.

Γέγονε δὲ καὶ αὐχμὸς κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον, ὡς σχεδὸν ἀποξηρανθῆσαν τὰς ἀφθόλους πηγὰς καὶ τοὺς ἀεννάους ποταμούς. ἐγένετο δὲ καὶ ἐμπρησμός ἐν τῇ Ἐξαρτήσει, κατὰ τὴν ἕκτην τοῦ Αὐγούστου μηνός, καὶ ἐνεπρήσθησαν αἱ ἐκεῖσε ἰστάμεναι πᾶσαι τριήρεις μετὰ τῆς ἑαυτῶν παρασκευῆς.

Ὁ δὲ Δελεάνος ἀποσκευασάμενος, ὡς εἶπομεν, τὸν Τειχομηρόν καὶ πάντων τῶν πραγμάτων κύριος καταστάς γενναίως ἐξηγεῖτο τῶν ἔργων. καὶ πρότερον μὲν ἀποστείλας πλῆθος στρατηγῶν ἔχον τὸν λεγόμενον Καυκάνον εἶλε τὸ Δυρράχιον. ἀπέστειλε δὲ καὶ στρατιὰν ἑτέραν ἐν Ἑλλάδι, στρατηγουμένην ὑπὸ Ἀνθίμου, ἣτινι ὑπαντίστας ὁ Ἀλακασσεὺς καὶ συμμίξας ἐν Θήβαις τρέπεται, καὶ ἀναιρεῖται πλῆθος τῶν Θηβαίων πολὺ. τότε δὴ καὶ τὸ θέμα τῶν Νικοπολῶν, πλὴν Ναυπάκτου, προσερχομένη Βουλγάρους δι’ αἰτίαν τὴν ῥηθήσεσθαι μέλλουσαν. Βυζάντιος γὰρ τις ἀνθρωπος Ἰωάννης τοῦνομα, Κουτζομούτης τὴν ἐπινομίαν, πρᾶκτωρ τῶν ἐκεῖσε δημοσίων φόρων πεμφθεὶς καὶ βαρέως προσενηνεγμένος τοῖς ἐγχωρίοις ἑαυτῷ τε ὄλεθρον προεξένησε καὶ ἀποστάσεως αἰτίος γέγονε τοῖς Νικοπολίταις. μὴ φέροντες γὰρ τὴν αὐτοῦ πλεονεξίαν ἀποστατοῦσι,

³⁴⁷ Popularne przysłowie bizantyńskie, co poświadcza *Suda* (μ 1023): „Μία λόχημ· παρομοιαοὺ τρέφει μία λόχημ δύο ἐριθάκους. ἐπὶ τῶν ἐκ μικροῦ τινος κερδαίνειν σπουδαζόντων. ἐριθάκος δὲ ἐστὶν ὄρνειον μονήρης καὶ μονότροπον”.

³⁴⁸ Tak tłum. „αὐτοκράτορα ἀρχηγόν”. Archegos to „przywódca” bez bliższego określenia, chociaż w literaturze bizantyńskiej często pojawia się w przypadku wodzów plemiennych; *autokrator* oczywiście podkreśla sposób sprawowania władzy archegososa, ale nie charakter jej legitymizacji.

³⁴⁹ „Ἐξουσία”: bardzo ważne pojęcie z bizantyńskiej teorii politycznej. Definiuje zakres kompetencji i zdolność prawną poszczególnych instytucji państwa. Zatem np. inną „exousia” posiada cesarz, inną strateg, inną patriarcha jako interrex, cesarzowa itd.

³⁵⁰ Prawdopodobnie nie imię własne lecz urzędnik „ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος”. Urząd służby pałacowej (kontynuacja urzędu *praepositus sacri cubiculi*) przynależący do eunuchów, choć znane są przynajmniej dwa wyjątki barbati; źródła sigillograficzne poświadczają jego istnienie w X-XI w. Prosopografia zob.:

zaś to nie po ich myśli, to on się usunie, a rządzić będą przez Tichomira. „Dwóch rudzików – jak mówią – jedne zarośla nie żywią, ani też jedna ziemia nie rozkwita przez dwóch władców rządzona”³⁴⁷. Gdy to powiedział, rozległ się wielki zgielk: krzyczeli, że tylko jego chcą mieć za jedynowładcę³⁴⁸. Z tą myślą chwytając kamienie, ukamienowali nieszczęsnego Tichomira. Ten, kto jak we śnie myślał o władaniu, razem z władzą stracił i życie, a cała władza³⁴⁹ przeszła na Deleana. [U: który posłał ludzi i zajął twierdzę Basilis]. Po zgromadzeniu wszystkich sił wyruszył do Tessaloniki przeciw cesarzowi. Gdy ten się o tym dowiedział, pospieszył w bezładzie do Bizancjum, pozostawiając całe wyposażenie, namiot oraz całe złoto, srebro i szaty, które Manuel Ibatzes, będący w bliskich relacjach z cesarzem, miał rozkaz składowania i transportu, ale przywłaszczywszy sobie, przeszedł na stronę Deleana razem z pewnym Koitonitesem³⁵⁰, jednym z eunuchów służących w sypialni.

W tym roku była też taka susza, że prawie wyschły obfite strumienie i odwieczne rzeki. Szóstego sierpnia miał miejsce pożar w Eksartesis³⁵¹ i spłonęły wszystkie zaokrętowane tam triery wraz z ich wyposażeniem.

Deleanos pozbywszy się, jak mówiliśmy, Tichomira, został panem sytuacji i śmiało kierował działaniami. Najpierw zatem wysłał wojsko ze strategiem zwanym Kaukanem³⁵² i zdobył Dyrrachion. Wysłał także pod dowództwem Antimosa inne wojsko do Hellady; Alakasseus, który mu się przeciwstawił, został pobity w starciu pod Tebami³⁵³, a wielu Teban zginęło. Wówczas także ten Nikopolis, oprócz Naupaktos, przeszedł na stronę Bułgarów z powodu, o którym należy powiedzieć. Otóż pewien Bizantyńczyk³⁵⁴ imieniem Jan, o przydomku Koutzomytes, wysłany tam poborca do ściągnięcia podatków państwowych, przyniósł brzemię dla okolicznej ludności, sprowadził na siebie zgubę i stał się przyczyną zdrady mieszkańców Nikopolis. Oni bowiem, nie mogąc znieść jego chciwości, rozsiekali go na kawałeczki³⁵⁵, złorzecząc zaś cesarzowi Rzymian, sami przyłączyli się do

J.-C. Cheynet, *Note sur l'épi tou koitónos*, [w:] Lars M. Hoffmann (Hrsg.), *Zwischen Polis, Provinz und Peripherie...*, s. 215-225, który wszakże zdaje się nie znać tego fragmentu Jana. Był nim Orestes, wspomniany już w Skyl., s. 376.

³⁵¹ Nazwa doków i zabudowań przeladunkowych, w których znajdowały się także magazyny zbrojeniowe.

³⁵² Skylitzes pomylił się, biorąc nazwę urzędu za imię własne: „kauchan” to tytuł najwyższego dostojnika w państwie bułgarskim, por. Moravcsik, *Byzantinoturcica* II, s. 157.

³⁵³ Brak pewności, czy mowa o mieście we Ftiotis, niedaleko Demetriady nad zatoką Volos, czy w Beocji. Wszakże obecność temu Hellady zdaje się wskazywać na tę drugą możliwość, gdyż Teby były stolicą temu, a wówczas, próbujący walczyć Alakasseus, byłby jego strategiem.

³⁵⁴ Tzn. mieszkaniec stolicy. O tym epizodzie por. Bonarek, *op. cit.*, s. 92-93; Ferluga, *Aufstände...*, s. 139.

³⁵⁵ Pleonazm mający wzmocnić przekaz.

καὶ αὐτὸν μὲν εἰς μέλη καὶ μέρη κατέτεμον, αὐτοὶ δὲ τὸν βασιλέα δυσφημήσαντες Ῥωμαίων τοῖς Βουλγάροις προσέθεντο. οὐ τοσοῦτον δὲ διὰ τὸ πρὸς τὸν Δελεάνον φίλτρον ἀφηνίασαν καὶ τὸν Ῥωμαϊκὸν ζυγὸν ἀπέρριψαν, ὅσον διὰ τὴν τοῦ ὀρφανοτρόφου ἀπλησίαν καὶ πρὸς τὰς ὑπάρξεις ὑπερβολὴν. Βασιλείου γὰρ τοῦ βασιλέως, ὀπηνίκα Βουλγάρους ἐχειρώσατο, μὴ νεοχμῶσαι θελήσαντος ὅλως, μηδὲ μετακινήσαι τὰ πράγματα, ἀλλ' ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένειν καταστάσεως καὶ οὕτω διεξάγεσθαι, καθὼς πού ὁ Σαμουὴλ διωρίσατο, καὶ δίδῶναι τὸν ζεῦγος βοῶν ἔχοντα Βούλγαρον εἰς τὸ κοινὸν σίτου μόδιον ἕνα καὶ κέγχρου τοσοῦτον καὶ οἴνου στάμμον ἕνα, ὁ ὀρφανοτρόφος ἀντὶ τῶν εἰδῶν νομίσματα δίδοσθαι διωρίσατο. ὅπερ μὴ εὐφόρος οἱ ἐγχώριοι φέροντες, εὐρόντες δὲ καὶ καιρὸν εὐκαιρον τὴν τοῦ Δελεάνου ἐπιφάνειαν, τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀπεσεύσαντο ἡγεμονίαν καὶ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐπανέδραμον ἔθος.

Ἐγένετο κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν μελέτη τυραννίδος κατὰ τοῦ βασιλέως, ἔξαρχον ἔχουσα Μιχαὴλ τὸν λεγόμενον Κηρουλάριον καὶ Ἰωάννην τὸν Μακρεμβολίτην καὶ ἄλλους οὐκ ὀλίγους τῶν πολιτῶν, οἱ καὶ δημευθέντες ἐξωρίσθησαν. καὶ ἕτερα δὲ τις ἐπισύστασις γέγονε κατὰ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου δομεστίκου ἐν Μεσανάκτοις. ἥς μηνυθείσης αὐτῷ Μιχαὴλ μὲν ὁ Γαβρᾶς καὶ Θεοδόσιος ὁ Μεσανύκτης καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ταγματικῶν ἀρχόντων ἐκπηροῦνται τοὺς ὀφθαλμούς, Γρηγόριον δὲ πατρικίον τὸν Ταρωνίτην ἔξαρχον, ὡς ἐλέγετο, καὶ πρωτουργὸν τῆς συστάσεως ὄντα ὠμῆ βύρρη βοὸς διὰ παντὸς τοῦ σώματος καλύψας ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ μόνης τῆς ἀναπνοῆς ἔξοδον ἀφείας καὶ τῆς ὄψεως, πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον ἀπέστειλε.

Σεπτεμβρίου δὲ μηνός, ἰνδικτιῶνος ἐννάτης τοῦ ςςμθ' ἔτους, Ἀλουσιάνος πατρικίος καὶ στρατηγὸς Θεοδοσιουπόλεως, ὁ τοῦ Ἀαρῶν δεῦτερος υἱός, ἄφνω τῆς πόλεως ἀποδράς τῷ Δελεάνῳ προσέρχεται ἐξ αἰτίας τοιαύτης. ἐν Θεοδοσιουπόλει καὶ γὰρ στρατηγῶν οὗτος καὶ ὡς ἄδικος κατηγορηθεὶς, πρὶν ἢ ἐξετάσει δοθῆναι τὰ κατ' αὐτοῦ λεγόμενα, ἀπητήθη παρὰ τοῦ Ἰωάννου λίτρας χρυσοῦ πεντήκοντα, προσαφηρέθη δὲ καὶ γυναικεῖον χωρίον, ὅπερ εἶχεν ἐν τῷ Χαρσιανῷ κάλλιστον. δεηθεὶς δὲ περὶ τούτου τοῦ βασιλέως πολλὰ καὶ μὴ τυχῶν ἐπι-

³⁵⁶ Miara objętości, tu jednak niesprecyzowana (było kilka rodzajów *modios*), zob. Schilbach, *Byzantinische Metrologie...*, s. 56-59. Oczywiście waga 1 m. różniła się w zależności od towaru, por. ciekawe spostrzeżenia odnośnie do informacji z początku IV wieku: Adam Jarszyński, *Środki transportu, obszar gospodarczy i siła nabywczą obywateli w taryfie cen maksymalnych Dioklecjana*. Poznań 2012, s. 56-59.

³⁵⁷ Należy tu rozumieć przez jęczmień bądź pszenicę, zwłaszcza w kontekście następnego słowa: „prosa”.

³⁵⁸ Głębokie naczynie do przechowywania wina bądź oliwy.

Bułgarów. Nie tyle przez wzgląd na życzliwość dla Deleana zbuntowali się i zrzucili jarzmo Rzymian, ile z powodu nienasyceń Orfanotrofa i nadmiernych obciążeń podatkowych. Cesarz Bazyli bowiem, gdy podbił Bułgarów, nie zamierzał wprowadzać całkowicie nowego porządku, ani zmieniać praktyki rządzenia, lecz chciał pozostawić ten sam ład i takie zarządzanie, jakie niegdyś określił Samuel. Mianowicie, że Bułgar, który posiada zaprzęg wołów, daje na rzecz państwa jeden modios³⁵⁶ zboża³⁵⁷ i tyle samo prosa, jeden stannos³⁵⁸ wina, natomiast Orfanotrofos zarządził, aby zamiast produktów dawano pieniądze³⁵⁹. To właśnie miejscowi znosili z trudem, a uznawszy pojawienie się Deleana za właściwy moment, zrzucili panowanie Rzymian³⁶⁰ i wrócili do dawnego stylu życia.

W tym czasie doszło do próby zamachu na cesarza, pod przywództwem Michała Keroulariosa, Jana Makrembolitesa i wielu innych obywateli, którzy zostali wygnani po konfiskacie ich mienia. Inny bunt, w Mesanakcie³⁶¹, skierowany został przeciw wielkiemu domestikosowi Konstantynowi. Gdy doniesiono o tym Michałowi Gabrasowi, Teodosios Mesanyktes i inni liczni spośród oficerów tagmata zostali oślepieni. Patrikiosa Grzegorza Taronitesa, jak powiedziano przywódcę i założyciela sprzysiężenia, Konstantyn umieścił całego w świeżej skórze wołowej, zachowując jedynie otwór na oddychanie i wzrok, i odesłał do Orfanotrofa.

We wrześniu, dziewiątej indykcji roku 6549, Alousianos, patrikios i strateg Teodosiupolis³⁶², drugi syn Aarona, uciekłszy nieoczekiwanie z Miasta, przystąpił do Deleana z następującej przyczyny. Będąc strategiem Teodosiupolis, został niesłusznie oskarżony i zanim rozpatrzone oskarżenia przeciwko niemu, Jan zażądał od niego 50 litrai³⁶³ złota, a na dodatek pozbawił go posiadłości, będącej własnością żony, najpiękniejszej, jaką miał w Charsianon³⁶⁴. Wielokrotnie zwracał się w tej

³⁵⁹ Zob. przyp. 15 do Michała Psellosa.

³⁶⁰ Zob. jw., przyp. 29.

³⁶¹ Inna nazwa Dipotamon: posiadłości cesarskie we Frygii, zob. R a m s a y, *The Historical Geography...*, s. 140-141.

³⁶² Werner Seibt przytacza pieczęć Alousiana z prywatnej kolekcji, gdzie występuje jako „ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Μελιτ(τηνῆς)”, zob. I d e m, *Das byzantinische Militärkommando „Iberia”*, [w:] *Studies in Honour of Professor Natela Vachnadze*. Tbilisi 2009, s. 146-157 (s. 158-170: wersja gruzińska), tu s. 151, przyp. 2.

³⁶³ Jednostka wagi, której wartość nie była stała i oscylowała w granicach 0,33 kg. Dla epoki średniobizantyńskiej przyjmuje się, iż litra rozrachunkowa („λογαρκή”) wynosiła 319 g, chociaż nie jest to regułą. W rozliczeniach pieniężnych była równa 72 nomisma. Zob. Christopher E n t w i s t l e, *Byzantine Weights*, [w:] L a i o u (ed.), *The Economic History of Byzantium*, s. 611-614; S c h i l b a c h, *Byzantinische Metrologie...*, s. 166-168.

³⁶⁴ Tem na wschodnim brzegu rzeki Halys (dzis. Kizil Irmak), na zachód od Sebastei (dzis. Sivas); początkowo część temu Armeniakon, por. F e r l u g a, *Charsianon*. LexMA t. 2, kol. 1736-1737.

στροφῆς, πάντοθεν ἀπογνοῦς, στολήν λαβὼν Ἀρμενίων, καὶ ὡς τάχα θεράπων τοῦ Θεοδοωροκάνου Βασιλείου ἐς τὸν βασιλέα εἰς Θεσσαλονίκην ἀπιῶν, λαθῶν πάντας ἔφυγε καὶ ἐν Ὀστροβῶ διασώζεται, ἐκέισε πανσυδὶ τοῦ Δελεάνου ἐστρατοπεδευμένου τυγχάνοντος. τοῦτον περιχαρῶς δεξάμενος ὁ Δελεάνος (ἐδεδόκει γὰρ, μὴ πως προστεθῶσιν αὐτῷ μᾶλλον οἱ Βούλγαροι ὡς εἰς βασιλικὸν αἷμα τὴν ἀναφορὰν ἔχοντι) καὶ κοινωνόν, ὡς ἐδόκει, τῆς βασιλείας παρεληφῶς, στρατιὰν αὐτῷ δίδωσι χιλιάδας τεσσαράκοντα, ἀπελθεῖν κελεύσας καὶ ἐκπολιορκῆσαι Θεσσαλονίκην. ἦρχε δὲ τότε τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης Κωνσταντῖνος πατρικίος ὁ τοῦ βασιλέως ἀνεψιός, ὃς ἀπελθὼν καὶ τάφρον περιβαλλόμενος ἐπιμελῶς εἶχετο τῆς πολιορκίας. ἐπὶ ἕξ δὲ ἡμέρας ἀποπειρασάμενος τῆς πόλεως ἐλεπόλεσι καὶ μηχαναῖς καὶ πάντοθεν ἀποκρουσθεῖς καὶ τοῖς πᾶσιν ἀπειρηκῶς διὰ προσεδρείας ἐδόκει ἀνύσαι τὸ σπουδαζόμενον. μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν τῷ τάφῳ τοῦ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου προσελθόντες οἱ ἐπιχώριοι, καὶ πάννυχον ἐπιτελέσαντες δέησιν καὶ τῷ μύρῳ τῷ ἐκ τοῦ θείου τάφου βλύζοντι χριστάμενοι, ὡς ἐκ μιᾶς ὁρμῆς ἀναπετάσαντες τὰς πύλας ἐξέρχονται κατὰ τῶν Βουλγάρων. συνῆν δὲ τοῖς Θεσσαλονικεῦσι τὸ τάγμα τῶν μεγαθύμων. ἐξελθόντες δὲ καὶ τῷ ἀπροσδοκῆτῳ καταπληξάμενοι τρέπουσι τοὺς Βουλγάρους, μηδ' ὄλως πρὸς ἄμυναν ἢ ἀλκὴν στήναι βουλευθέντας, τοῦ μάρτυρος προηγουμένου τῆς Ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς καὶ τὴν πορείαν προομαλίζοντος, καθὼς ἐνωμότως διεβεβαίουν οἱ αἰχμαλωτισθέντες Βούλγαροι, λέγοντες νεανίαν ἔφιππον ὄρᾶν προηγουμένον τῆς Ῥωμαϊκῆς φάλαγγος, ἕξ οὐ πῦρ ἐξαλλόμενον ἐπυρπόλει τοὺς ἐναντίους. ἔπεσον οὖν πλείω τῶν πεντεκαίδεκα χιλιάδων, δορυάλωτοι δὲ ἐλήφθησαν οὐκ ἐλάττους τούτων. οἱ δὲ λοιποὶ αἰσχίστως σὺν τῷ Ἀλουσιάνῳ πρὸς τὸν Δελεάνον διασώζονται.

Τούτῳ τῷ ἔτει, ἰνδικτιῶνος ἐννάτης, Ἰουνίου δεκάτῃ, περὶ ὥραν τῆς ἡμέρας δωδεκάτην, γέγονε σεισμός.

Μετὰ δὲ τὴν τροπὴν ἐνωθέντες ὁ τε Δελεάνος καὶ ὁ Ἀλουσιάνος ὑπενουοῦντο ἀλλήλους, ὁ μὲν διὰ τὴν ἡτταν αἰσχυνόμενος, ὁ δὲ προδοσίαν ὑποπτεύων, καὶ ἐπεβούλευον ἀλλήλοις καιροφυλακοῦντες. σκευασάμενος οὖν ὁ Ἀλουσιάνος μετὰ τινῶν οἰκείων αὐτῷ καὶ ἄριστον ποιήσας καὶ εἰς εὐωχίαν καλέσας τὸν Δελεάνον, κραιπαλοῦντα καὶ μεθύοντα κατασχὼν ἀπετύφλωσεν, ὡς μηδὲ συναίσθησιν ὄλως τοῖς Βουλγάροις δοθῆναι τοῦ γεγονότος. καὶ φυγῶν ἔρχεται ἐν Μοσυνουπόλει πρὸς τὸν βασιλέα. καὶ τοῦτον μὲν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ Βυζάντιον πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον ἐκπέμπει, ἐς τὸ τῶν μαγίστρων ὕψος ἀναβιβάσας, αὐτὸς δὲ ἄρας ἐκ Μοσυνουπόλεως ἄπεισιν ἐν Θεσσαλονίκη. ἐκεῖθεν δὲ διαβάς εἰσεῖσιν ἐν Βουλγαρίᾳ, καὶ τὸν Δελεάνον κατασχὼν ἔπεμψεν ἐν Θεσσαλονίκη, αὐτὸς δὲ πρὸς τὰ ἐνδότερα γενόμενος – ἔτι γὰρ Μανουὴλ ὁ Ἰβάρτζης δέμα ξύλι-

sprawie do cesarza, a nie otrzymawszy odpowiedzi, całkiem zrezygnowany założył szatę armeńską i jako sługa Bazylego Teodorokana wyruszył do cesarza, do Tessaloniki. Uciekł wszakże, ukrywając się przed wszystkimi, i schronił w Ostrobon, gdzie z całym wojskiem obozował Deleanos. Przyjął go Deleanos bardzo życzliwie (obawiał się bowiem, by Bułgarzy w jakiś sposób nie stanęli po stronie tamtego, jako że miał on w sobie carską krew) i powoławszy go, jak się wydaje, jako współwładcę, przydzielił mu czterdzieści tysięcy wojska, rozkazawszy wyruszyć i zdobyć Tessalonikę. Wówczas miastem Tessaloniką rządził patrikius Konstantyn, siostrzeniec cesarza; nadszedł tamten i poprowadziwszy wokół fosę, energicznie zajął się oblężeniem. Przez 6 dni próbował zająć miasto machinami oblężniczymi i podstępami, lecz odparty ze wszystkich stron, odwołał wszystko, uznając, że osiągnie to oblężeniem. Pewnego dnia mieszkańcy przyszli na grób męczennika Demetriosa i modlili się całą noc. Namaszczeni olejkami tryskającym ze świętego grobu, jednym uderzeniem otworzyli bramy i wybiegli przeciw Bułgarom. Była zaś wśród Tessaloniczan tagma Odważnych³⁶⁵. Gdy wybiegli i niespodziewanym uderzeniem odepchnęli Bułgarów, ci w ogóle nie byli w stanie bronić się czy podjąć walki, gdyż to męczennik prowadził rzymską armię i torował drogę, jak to potwierdzali pod przysięgą jeńcy bułgarscy, mówiąc, że widzieli młodzieńca na koniu przewodzącego szykowi rzymskiemu: tryskający zeń ogień spalał wrogów. Przynajmniej piętnaście tysięcy ludzi poległo, nie mniej też schwytano jeńców. Pozostali zaś, wraz z Alousianem haniebnie schronili się u Deleana³⁶⁶.

W tym roku, dziewiątej indykcji, 10 czerwca³⁶⁷ około dwunastej godziny dnia doszło do trzęsienia ziemi.

Tym sposobem zjednoczeni, Deleanos i Alousianos nawzajem się podejrzewali. Ten zhańbiony klęską, tamten obawiając się zdrady, spiskowali zatem przeciw sobie, wyczekując okazji. Alousianos przygotował się więc wraz z kilkoma swymi ludźmi: urządziwszy ucztę zaprosił na biesiadę Deleana. Schwytawszy półprzytomnego i pijanego oślepił, a Bułgarzy nie mieli najmniejszej informacji o tym, co się stało. Zbiegłszy przybył do Mosynoupolis, do cesarza. Cesarz wysłał go do Bizancjum, do Orfanotrofa i wyniósł do godności magistra, sam zaś wyruszył z Mosynoupolis i przybył do Tessaloniki. Stamtąd wymaszerował i wkroczył do Bułgarii, a schwy-

³⁶⁵ Elitarna jednostka armii złożona z najemników. W literaturze trwa dyskusja, czy w jej skład wchodziły głównie Waregowie. Ta bitwa pod Tessaloniką 26 października 1040 r. miałaby być wspomniana w pieśniach Snorriego. Na ten temat zob. Sigfús Blöndal, *The Varangians of Byzantium*. Cambridge 1978, s. 74 nn. Tam dalsza literatura.

³⁶⁶ Por. przyp. 16 do Michała Psellosa.

³⁶⁷ Rok 1041.

νον κατασκευάσας κατὰ τὸν Πρίλαπον ῥετο ἀπειρῆσαι προσωτέρω χωρεῖν τὴν βασιλικὴν στρατιὰν καὶ τὰ ἔνδον κατέχειν. ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐκεῖσε γενόμενος λόγου θάπτον τό τε ξύλινον τείχος διέρρηξε καὶ τὸ σύστημα τῶν Βουλγάρων διεσκέδασε καὶ τὸν Ἰβάτζην κατέσχε. καὶ καταστησάμενος πάντα τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ στρατηγούς ἐν τοῖς θέμασι τάξας, εἰσεῖσιν ἐν τῇ βασιλίδι, ἐπαγόμενος μεθ' ἑαυτοῦ τὸν τε Δελεάνον καὶ τὸν Ἰβάτζην.

s. 424.62-425.97. Στεφάνου γὰρ τοῦ καὶ Βοῖσθλάβου, ὡσπερ ἔμπροσθεν ἐρρήθη, ἀποδράντος ἐκ Βυζαντίου καὶ τὰ Ἰλλυρικά κατασχόντος ὄρη, καὶ Τριβαλλοὺς καὶ Σέρβους καὶ τὰ πρόσοικα γένη καὶ Ῥωμαίοις ὑπήκοα κατατρέχοντος καὶ ληϊζομένου, μὴ φέρων ὁ Μονομάχος τὰς ἐκείνου καταδρομὰς τῷ ἄρχοντι τῷ τότε τοῦ Δυρραχίου (τῆν δὲ Μιχαῆλ πατρικίος, ὁ Ἀναστασίου τοῦ λογοθέτου υἱός) γράμμασιν ἐγκελεύεται τὸν ὑπ' αὐτὸν ἀθροῖσαι τοῦ Δυρραχίου στρατόν, ἔτι δὲ καὶ τὰς στρατιάς τῶν ἐγγιζόντων τούτῳ θεμάτων καὶ αὐτῶ ὑποκειμένων, καὶ συνάμα τοῖς ὑποστρατήγοις εἰς Τριβαλλοὺς ἀπελθεῖν καὶ καταπολεμῆσαι τὸν Στέφανον. ὁ δὲ πολεμικῆς ἐπιστήμης ἀπέχων μακρὰν, οἷα σκιατραφῆς ἄνθρωπος καὶ ἐμπαθείαις ἐντεθραμμένος, ἀφυῶς καὶ ἀτέχνως ἐπιχειρήσας τῷ ἔργῳ μεγάλης αἰτίας ἀτυχίας τῷ Ῥωμαίων ἐγένετο πολιτεύματι. ἀθροίσας γὰρ, ἅς προσετέτακτο δυνάμεις, ἅς φάσιν οὐσας περὶ τὰς ἐξήκοντα χιλιάδας, εἰσεῖσιν εἰς Τριβαλλόν, διοδεύσας ὁδοὺς ἀνάνταις καὶ τραχείας καὶ ἀποκρήμους καὶ στενοχώρους, ὡς μὴ ἐν ταυτῷ δύνασθαι δύο ἵπποτας βαδίζειν, ἐνδόντων, ὡς φασιν, ἐξεπίτηδες καὶ τῶν Σέρβων καὶ συγχωρησάντων τὴν εἴσοδον, μήτε τῆς ὑποστροφῆς φροντίσας, μήτε φυλακὴν ἀξιόμαχον ἐπιστήσας ταῖς στενοχωρίαις. ἐκεῖνος μὲν οὖν εἰσελθὼν ἐδήρῳ τὰς πεδιάδας καὶ ἐπυρπόλει, οἱ δὲ Σέρβοι καταλαβόντες ἐφύλαττον τὰ στενὰ καὶ ἀπόκρημα τῆς τριβου καὶ προσέμενον τὴν ὑποστροφὴν. ὡς δὲ ἄλις τῷ Μιχαῆλ ἐδόκει τὰ τῆς ληλασίας, καὶ λείαν πολλὴν καὶ αἰχμαλωσίαν περιεβάλετο, καὶ καιρὸς ἐφάνη ἀναζυγῆς, κὰν ταῖς στενοχωρίαις ὁδοιποροῦντες ἐγένοντο, τότε δὴ ἀφ' ὕψους οἱ πολέμιοι χερμάσι τε βάλλοντες καὶ τόξοις καὶ παντοίοις ἐκηβόλοις ὄργανοις καὶ λίθους ὑπερμεγέθεις κυλίοντες ἀνήρουν, τῶν περὶ τὸν Μιχαῆλ μήτε χερσί, μηθ' ὄπλοις χρήσασθαι δυναμένων, μήτ' ἀρετῆς ὅλως ἐπιδείξασθαι ἔργον. καὶ οἱ μὲν αὐτόθι βαλλόμενοι ἔπιπτον, οἱ δὲ κατεκρημνίζοντο καὶ ἐλεεινῶς ἀνηλίσκοντο, ὡς πληρωθῆναι

³⁶⁸ Rok 1042.

³⁶⁹ Zachowała się pieczęć „Ἀναστασίῳ [μα]γίστρῳ [β]έστ[η] (καὶ) λο[γ]οθ[ε]τ[η] τοῦ [δ] ῥόμου”, datowana na I poł. XI w., Laurent, II, nr 432.

³⁷⁰ „Τοῦ Δυρραχίου στρατόν” wyraźnie stoi w opozycji do „στρατιάς (...) θεμάτων”; te ostatnie podlegają namiestnikowi, tymczasem do mobilizacji „sił Dyrrachion” potrzebne było osobne pismo

tawszy Deleana, wysłał go do Tessaloniki. Sam zaś udał się w głąb kraju. Albowiem Manuel Ibatzes zbudował drewniane umocnienia pod Prilapem, sądząc, że powstrzyma ofensywę armii cesarskiej i nie dopuści do zajęcia terytorium. Cesarz wszakże znalazł się tam szybciej niż słowo, zniszczył drewniany mur, rozbił oddział Bułgarów i schwytał Ibatzesa. Po uporządkowaniu wszystkiego w Bułgarii i ustanowieniu strategów w temach, wkroczył do stolicy prowadząc ze sobą Deleana i Ibatzesa.

Stefan Wojsław zaś, jak powiedziano wcześniej, uciekł z Bizancjum i opanował góry Illyryjskie. Napadał i grabił Triballów³⁶⁸, Serbów oraz okoliczne plemiona, poddanych Rzymian. Monomach nie mogąc znieść jego najazdów, polecił listownie ówczesnemu archontowi Dyrrachion (był to Michał patrikios, syn logotety Anastasiosa)³⁶⁹, by zgromadził podległe mu siły Dyrrachion³⁷⁰ oraz podporządkowane mu wojska sąsiednich temów³⁷¹, i aby wraz z hypostrategami wyruszył do Triballów i uderzył na Stefana. Nie mając jednak wielkiej znajomości sztuki wojennej, jako człowiek zniewieściały i unikający cierpienia, przystąpiwszy do dzieła w sposób nieodpowiedni i bez doświadczenia, stał się przyczyną wielkiego nieszczęścia dla państwa Rzymian³⁷². Zgromadziwszy zgodnie z rozkazem, siły, jak mówiono, w liczbie ok. 60 tysięcy, wkroczył do Triballonu. Przemierzył drogi tak strome, skaliste, urwiste i wąskie, że dwaj jeźdźcy nie mogli tam przejść obok siebie. Serbowie celowo, jak mówią, pozwolili na to przejście, aby on ani o odwrocie nie myślał, ani nie wystawił właściwej straży na przełęczach. On zaś po wkroczeniu pustoszył i podpalał wszystko, co było na równinie, zaś przygotowani Serbowie strzegli wąwozów i stromizn przy trakcie i wyczekiwali powrotu. Gdy Michał uznał, że dość już plądrowania, gdyż zapewnił sobie znaczne łupy i jeńców, to wydawało się, że czas wracać. Gdy idący ludzie znaleźli się w wąwozach, wtedy właśnie wrogowie pozabijali ich, miotając z góry kamieniami, z łuków i wszelkich celnych machin oraz tocząc ogromne kamienie. Ludzie Michała nie mogli posłużyć się ani rękoma, ani bronią, ani w ogóle wykazać się męstwem. Jedni trafieni polegli od razu,

cesarskie. Nie była to regularna armia temowa (a tym bardziej elitarne *tagmata*), lecz lokalna milicja, powoływana tylko w przypadku skrajnego zagrożenia. Por. Jadran Ferluga, *Die byzantinischen Provinzstädte im 11. Jahrhundert*, [w:] Jörg Jarnut, Peter Jöhannke (Hrsg.), *Die frühgeschichte der europäischen Stadt im 11. Jahrhundert*. Köln 1998, s. 359-374, tu s. 372.

³⁷¹ Jest to świadectwo ukształtowania się nadrzędnej roli Dyrrachion jako katepanatu, zob. więcej D u d e k, „*Cala ziemia...*”, s. 87 nn. Michał był katepano, zob. Kekaumenos, 29; Skylitzes jest tu nieścisły, por. D u d e k, „*Cala ziemia...*”, s. 21, 160.

³⁷² Październik 1042 r., o chronologii por. Wasilewski, *Stefan Vojislav de Zahumlje, Stefan Dobroslav de Zeta et Byzance au milieu du XIe siècle*. „ZRVI” 13 (1971), s. 109-126. D u d e k sugeruje, iż do kłęsi przyczynili się poddani księcia Dobroslawa, s. 21.

νεκρῶν τὰς παρακειμένας φάραγγας καὶ τοὺς ῥύακας καὶ βατὰς γίνεσθαι τοῖς διώκουσιν. ἔπεσον οὖν περὶ πού τὰς τεσσαράκοντα χιλιάδας, ἀνηρέθησαν δὲ καὶ στρατηγοὶ ἑπτὰ. οἱ δὲ λοιποὶ ἐν ταῖς λόχμαῖς καὶ ταῖς νάπαις καὶ ταῖς συναγκείαις κρυβέντες τῶν ὁρέων καὶ τοὺς τῶν ἐναντίων διαδράντες ὀφθαλμούς, καὶ διὰ τῶν κορυφῶν τούτων ἀναρριχώμενοι, νυκτὸς διεσώθησαν πεζοὶ καὶ γυμνοὶ καὶ τοῖς ὁρώσι θέαμα οἰκτρὸν καὶ ἄλεινόν καὶ θρήνων ἐπάξιον. διεσώθη δὲ μετ' αὐτῶν καὶ ὁ Μιχαήλ, τὴν ἴσῃν καὶ αὐτὸς περικείμενος τύχην.

s. 430.35-433.37. Ἐγένετο δὲ καὶ κατὰ τὸν Ἰούλιον μῆνα τῆς αὐτῆς ἰνδικτιῶνος καὶ ἡ τοῦ ἔθνους τῶν Ῥῶς κίνησις κατὰ τῆς βασιλίδος. οὗτοι γὰρ κοινοπραγοῦντες μέχρι τοῦδε Ῥωμαίοις καὶ εἰρηνεύοντες μετ' αὐτῶν, ἀδεῶς τε ἀλλήλοις ἐπεμίνυντο καὶ ἐμπόρους ἐς ἀλλήλους ἔπεμπον. κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον φιλονεικίας γενομένης ἐν Βυζαντίῳ μετὰ τινῶν ἐμπόρων Σκυθῶν, συμπληγάδος τε ἐξ αὐτοῦ ἐπακολουθησάσης καὶ τινος Σκύθου φονευθέντος ἐπιφανοῦς, ὁ τότε κατάρχων τοῦ γένους τούτων Βλαδιμηρός, ἀνὴρ ὀρμητίας καὶ τὰ πολλὰ τῷ θυμῷ χαριζόμενος, πυθόμενος τὸ συμβᾶν καὶ δεινοπαθήσας καὶ μὴ δοῦς ἀναβολὴν ἢ καιρὸν τῷ κινήματι, τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀγείρας ὅσον μάχιμον, προσεταιρισάμενος δὲ καὶ συμμαχικὸν οὐκ ὀλίγον ἀπὸ τῶν κατοικούντων ἐν ταῖς προσαρκτίοις τοῦ Ὠκεανοῦ νήσοις ἐθνῶν, καὶ πλῆθος ἀθροίσας, ὡς φασί, περὶ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας, καὶ πλοίοις ἐγχαωρίοις τοῖς λεγομένοις ἐμβαλῶν μονοξύλοισι κατὰ τῆς πόλεως ἐξορμᾷ. τοῦτο μαθὼν ὁ βασιλεὺς πέμπει μὲν πρεσβευτάς, ἐξαιτῶν καταθέσθαι τὰ ὄπλα καὶ ὑπισχνούμενος ἐξιάσασθαι, εἴ τι δὴ καὶ γέγονεν ἄτοπον, καὶ μὴ διὰ μικρὸν ἐθελῆσαι πρᾶγμα τὴν ἐκ μακροῦ παγιωθεῖσαν διαλύσαι εἰρήνην καὶ τὰ ἔθνη κατ' ἀλλήλων ἀνάψαι. ἐπεὶ δὲ δεξάμενος αὐτὸς τὰ γράμματα τοὺς τε πρέσβεις ἀτίμως ἐδίωξε καὶ ὑπερηφάνους καὶ σοβαρὰς ἀπέδωκεν ἀπολογίας, ἀπεγνωκῶς ὁ βασιλεὺς τὴν εἰρήνην καὶ αὐτὸς, ὡς ἐνήν, ἀντεπαρετάττετο. καὶ τοὺς μὲν ἐνδημοῦντας τῇ βασιλίδι ἐμπόρους τῶν Σκυθῶν, ἔτι δὲ καὶ τοὺς κατὰ συμμαχίαν παρόντας διασκεδάσας ἐν τοῖς θέμασι καὶ ἀσφαλισάμενος, ἵνα μὴ καὶ ἀπὸ τῶν ἔνδον ἐπιβουλή τις ἀνεγερθῆ ὡς ὁ καιρὸς ἐδίδου καὶ τὸ τοῦ ἔργου οὐδύροπον, τὰς τε βασιλικὰς ἐξαρτύσας τριήρεις καὶ ἄλλας οὐκ ὀλίγας ἀπὸ τῶν εὐσταλῶν καὶ κούφων, καὶ λαοῦ πληρώσας ἀπὸ τῶν παρατυχόντων ἐν Βυζαντίῳ τότε στρατιωτῶν, καὶ αὐτὸς οὗτος τῷ βασιλικῷ

³⁷³ Michał wkroczył do Triballonu wąwozami od jeziora Skadarskiego, doliną Zety, według *Lato-pisu* cap. 38: z równiny Skadaru na równinę Baru. Nie ma jednak konsensu w kwestii utożsamienia obu relacji, zob. Wasilewski, *Stefan Vojislav de Zahumije...* Ostrogorski, *op. cit.*, s. 320, uważa, iż bitwa ta zdecydowała o niepodległości Zety i rozszerzeniu jej władzy na Trawunję i Zachlumie.

inni zginęli strąceni w przepaść, godni litości, a pobliskie rozpadliny i strumienie tak wypełniły się martwymi, że stały się dostępne dla ścigających. Poległo zatem około 40 tysięcy, zabito także siedmiu strategów. Pozostali zaś schowani w zaroślach, lasach i kotlinach górskich, uciekając przed oczami wrogów wdrapywali się na szczyty. Nocą już bezpieczni, bosi i nadzy, przedstawiali dla patrzących żaloszny widok, godny litości i lamentu. Ocalał wśród nich także Michał, poddany takiemu samemu losowi³⁷³.

W lipcu tej samej indykcji doszło do najazdu Rusów na stolicę³⁷⁴. Współpracowali oni dotąd z Rzymianami, żyjąc z nimi w pokoju; swobodnie się wzajemnie odwiedzali i wysyłali do siebie kupców. Natomiast w tym roku miała w Bizancjum miejsce kłótnia z kilkoma kupcami Scytów, wywiązała się walka i pewien sławny Scyta został zabity. Ówczesnym władcą ich ludu był Bładimeros³⁷⁵, człowiek impulsywny i w wielu sprawach poddający się gniewowi. Dowiedziawszy się o zdarzeniu i głośno się skarżąc, bez zwłoki i nie czekając na moment stosowny do najazdu, zgromadził oddział spośród podległych mu ludzi, a także przyłączył niemały oddział sojusznicy z ludów zamieszkujących północne wyspy Oceanu. Zebrawszy, jak mówią, stutysięczny tłum i zaokrętowawszy na rodzime statki zwane monoksyloi, wyruszył na Miasto. Dowiedziawszy się o tym, cesarz wysłał posłów, prosząc o złożenie broni i obiecując odszkodowanie, jeśli miało miejsce coś niewłaściwego; nie chciałby też z powodu drobnej sprawy zrywać utrwalonego od dawna pokoju i społeczności nastawiać przeciw sobie³⁷⁶. Ten, otrzymawszy listy, posłów haniebnie przegnał, dodając pyszne i twarde słowa na swoją obronę. Straciwszy nadzieję na pokój, cesarz sam zaczął przygotowania, jak tylko mógł. Scytyjskich kupców w stolicy, a także osoby przebywające w niej w ramach sojuszu, rozproszył po temach i ustanowił straż, aby od tych ludzi w Mieście³⁷⁷ nie wyszedł jakiś spisek, skoro nadszedł moment sprzyjający zdecydowanemu działaniu. Przygotowawszy cesarskie triery oraz niemało spośród dobrze wyposażonych i lekkich okrętów, zapełnił je armią z żołnierzy stacjonujących właśnie w Bizancjum. Sam

³⁷⁴ Rok 1043; relacja ta ma charakter anegdotyczny, o przyczynach wyprawy zob. przyp. 28 do Michała Psellosa.

³⁷⁵ Oczywiście błąd: wówczas w Kijowie panował już Jarosław (1036-1054).

³⁷⁶ Bardzo ciekawe użycie słowa „ethnos”, gdyż wbrew przyjętej tradycji, obejmuje ono tutaj również Rzymian, stawiając ich na równej płaszczyźnie z Rusami. Ewidentny wymóg bieżącej dyplomacji.

³⁷⁷ W literaturze bizantyńskiej określani na osoby „z zewnątrz” czy, jak tutaj, „wewnątrz” używa się bardzo często domyślnie w kontekście ich statusu w Konstantynopolu, zob. szerzej K o t ł o w s k a, *Księga eparcha...*, s. 28 i przyp. 52.

ἐπιβάς δρόμωνι ἔξεισι καὶ τοῖς Σκύθαις ὑπαντιάζει κατὰ τοῦ Πόντου στόμα ἐν τῷ λεγομένῳ ναυλοχοῦσι Φάρῳ, παρεπομένην ἔχων διὰ τῆς ξηρᾶς καὶ ἵππικῆν στρατιὰν οὐκ ὀλίγην. ἐπεὶ δὲ ἀντιμέτωποι ἔστησαν αἱ δυνάμεις, ἔργου μὲν οὐδέτερον μέρος ἦπτετο· οἳ τε γὰρ Σκύθαι ἐπὶ τοῦ λιμένος, ἔνθα προσώρμουν, ἐστῶτες ἡσυχίαν ἤγον, καὶ ὁ βασιλεὺς τὴν ἐκείνων προσμένων κίνησιν ἐκαρτέρει. ἐπεὶ δὲ ὁ καιρὸς ἐτρίβετο καὶ ἡ ὥρα ἦν πρὸς ὄψέ, πρέσβεις ὁ βασιλεὺς πάλιν ἐκπέμπει περὶ εἰρήνης, καὶ πάλιν ἀτίμως ἀποπέμπει τούτους ὁ βάρβαρος, μὴνύσας, εἰ βούλεται τῷ βασιλεῖ καταθέσθαι τὰ ὄπλα, δοῦναι παντὶ τῷ ἐπομένῳ αὐτῷ στρατῷ ἀνὰ χρυσοῦ λίτρας τρεῖς. ἀμηχάνου δὲ φανείσης τῆς ἀποκρίσεως, ἔγνω δεῖν ἔργου ἔχεσθαι. ὡς δ' ἐκείνοι ἀτρέμας εἶχον μεταστειλάμενος ὁ βασιλεὺς τὸν μάγιστρον Βασίλειον τὸν Θεοδωροκάνον, τρεῖς εἰληφέναι προστάττει τριῆρεις δρομάδας καὶ ἀπελθεῖν καὶ ἀποπειράσασθαι τῶν Σκυθῶν, εἴπερ δυνηθεῖ ἀκροβολοζόμενος πρὸς πόλεμον αὐτοὺς ἐπισπάσασθαι. ὁ δὲ τὰς τριῆρεις εἰληφῶς καὶ πρὸς τοὺς Σκύθας γενόμενος, οὐ δι' ἀκροβολισμοῦ τῆς αὐτῶν ἀπειράτο γνώμης, ἀλλ' εἰς μέσους ἑαυτὸν ὠθήσας ἑπτὰ μὲν σκάφη τῷ σκευαστῷ καταφλέγει πυρὶ, τρία δὲ αὐτανδρα ποντίζει. χειροῦται δὲ καὶ ἐν αὐτὸς εἰσπηδήσας εἰς αὐτό, καὶ τῶν ἔνδον οὐς μὲν ἀποσφάξας, οὐς δὲ καὶ τροπώσάμενος τὴν τόλμαν καταπλαγέντας αὐτοῦ. οἳ δὲ Σκύθαι καὶ τὸν βασιλέα ἤδη ὀρῶντες ἐρχόμενον σὺν παντὶ τῷ στόλῳ καὶ λογισάμενοι, ὅπερ ἦν εἰκός, εἰ τοιαῦτα πεπόνθασι τρισὶ τριῆρεσι πολεμούσας ἀντιστάντες, τί ἂν πάθουεν παντὶ τῷ στόλῳ βιαζόμενοι συμπλέκεσθαι, ἀπέβλεψαν πρὸς φυγὴν, καὶ εἰς τόπους ἀπορριφέντες σκοπέλους ἔχοντας καὶ πέτρας ὑφάλους τὰ πλεῖω τῶν σκαφῶν ἀπεβάλλοντο, ἐπιτιθέμενων τούτοις ἀπὸ τῆς ξηρᾶς καὶ τῶν παραπορευομένων στρατιωτῶν καὶ ἀπολλύντων αὐτούς, ὡς εὖρεθῆναι μετὰ ταῦτα ἐν τοῖς αἰγιαλοῖς νεκροὺς ἐριμμένους ἀμφὶ τὰς πεντεκαίδεκα χιλιάδας. ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς μετὰ τὴν τῶν Σκυθῶν ἦτταν ἐφ' ὅλας δύο προσμείνας ἡμέρας, κατὰ τὴν τρίτην ὑπέστρεψεν εἰς τὴν βασιλίδα, δύο τάγματα καταλιπὼν καὶ τὰς λεγομένας ἑταιρείας, ὑφ' ἡγεμόνι ταπτόμενα Νικολάῳ τῷ παρακοιμωμένῳ καὶ Βασιλεῖῳ μαγίστρῳ τῷ Θεοδωροκάνῳ, ἐφ' ᾧ τοὺς αἰγιαλοὺς ἐπισκοπεῖν καὶ παρατρέχειν καὶ φυλάττεσθαι, μὴ τις ἀπόβασις γένηται τῶν βαρβάρων, τὸν δὲ πάντα στόλον κατὰ τὸν Φάρον προσμένειν κελεύσας. καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς ταῦτα διαπραξάμενος εἰσῆλθεν εἰς τὸ Βυζάντιον, οἳ περὶ τὸν παρακοιμώμενον δὲ καὶ τὸν Θεοδωροκάνον τοὺς αἰγιαλοὺς περιύοντες, ἔνθα μετὰ τὴν τροπὴν ἐξεβράσθη τὰ σώματα τῶν βαρβάρων, πολλῆς λείας καὶ σκύλων ἐγένοντο κύριοι. καὶ τριῆρεις δὲ τέτταρες ἐπὶ εἴκοσι τοῦ λοιποῦ διαιρεθεῖσαι στόλου εἶποντο φεύγουσι τοῖς βαρβάροις. ἐν τινὶ δὲ κόλπῳ ναυλοχούντων αὐτῶν παρήλθον αὐταὶ δῶκουσαι. καὶ γνόντες οἳ Σκύθαι τὴν ὀλιγότητα καὶ ἀκριβῶς καταλαβόντες, ὡς

wszedł na dromon cesarski i wypłynąwszy, natknął się na Scytów przy wejściu na Morze Czarne, gdzie zakotwiczyli w miejscu zwanym Faros. Na łądzie towarzyszyła mu liczna konnica. Mimo, że floty stały naprzeciw siebie, żadna ze stron nie przystąpiła do działań. Scytowie stali beczynn timer w przystani gdzie zakotwiczyli, a cesarz także czekał, zakładając ich ruch. Jako, że czas mijał i zbliżał się wieczór, cesarz ponownie posłał w sprawie pokoju i ponownie haniebnie odesłał ich barbarzyńca oznajmiając, że jeśli cesarz pragnie, by złożyć broń, to niech on da każdemu z tegoż przyprowadzonego wojska, po trzy litrai złota. Ponieważ odpowiedź ta okazała się bulwesująca, uznał [cesarz], że należy działać. Podczas gdy tamci pozostawali w bezruchu, cesarz posławszy magistra Bazylego Teodorokana, rozkazał wziąć trzy triery dromades³⁷⁸, wypłynąć i wybadać Scytów, czy zdołałby ostrzałem zmusić ich do bitwy. Wziąwszy więc trzy triery, zbliżył się do Scytów. Poznał ich zamysł nie przez ostrzał, lecz wpłynąwszy w sam środek, sztucznym ogniem spalił siedem łodzi, a trzy zatopił wraz z załogą. Zdobył jedną osobiście, wskakując doń i spośród załogi jednych zabił, a innych, wstrząśniętych jego odwagą zmusił do ucieczki. Scytowie zaś, widząc już cesarza nadpływającego z całą flotą, pomyśleli (nic dziwnego!), że skoro tak ucierpieli przeciwstawiając się trzem wrogim trierom, to co wycierpieliby, zmuszeni walczyć z całą flotą. Zwrócili się więc ku ucieczce, a w miejscach pełnych raf i wyłaniających się skał utracili większość łodzi. Wówczas uderzyli i wybili ich żołnierze, idący od strony ładu, tak że znaleziono potem leżące na wybrzeżu około 15 tysięcy ciał. Cesarz zatem, po klęsce Scytów pozostał całe dwa dni, a trzeciego wrócił do stolicy, zostawiwszy dwa tagmata i tak zwane heterie, podległe dowódcy parakoimomenowi Nikolaosowi oraz magistrowi Bazylemu Teodorokanowi, aby obserwowali wybrzeża, patrolowali i strzegli, by nie doszło do jakiegoś desantu barbarzyńców; całej flocie zaś rozkazał stacjonować w Faros. Cesarz po tych wszystkich działaniach przybył do Bizancjum, a ludzie parakoimomena i Teodorokana obchodzili dookoła wybrzeża. Tam, gdzie po ucieczce wyrzucone zostały na brzeg ciała barbarzyńców, stali się panami wielkiej zdobyczy i łupów. Natomiast dwadzieścia cztery triery, wydzielone z pozostałej floty, ścigały uciekających barbarzyńców; wpłynęły one do pewnej zatoczki, w której tamci zakotwiczyli. Scytowie, dowiedziawszy się dokładnie o ich niewielkiej liczbie, że nie ma ich więcej oprócz tych, które się pojawiły, dokonali oskrzydlenia z obu krańców i szybko wiosłując, starali się otoczyć nieprzyjaciół. Rzymianie zaś, wyczerpani

³⁷⁸ Jakkolwiek można termin ten tłumaczyć jako przymiotnik pospolity (tak np. Wo r t l e y, s. 406: „swift”), to przegląd innych źródeł wskazuje, iż była to także nazwa własna: „statki podobne do dromonu”, por. P r y o r, J e f f r e y s, *op. cit.*, s. 409; podobnie por. *Alex. X.* 8.3.

οὐ πλείους τῶν φαινομένων εἰσίν, ὑπερκερώσεις ποιησάμενοι ἀπὸ τοῦ ἔνθεν κάκειθεν ἀκρωτηρίου καὶ συντόνω τῇ εἰρεσίᾳ χρώμενοι ἔσπενδον ἐγκολπώσασθαι τοὺς ἐναντίους. οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐκ τῆς προτέρας κωπηλασίας καὶ τοῦ διωγμοῦ κατάκοποι ὄντες καὶ πρὸς τὸ πλῆθος τῶν βαρβαρικῶν σκαφῶν ἀποδειλιάσαντες, ἔκλιναν πρὸς φυγῆν· ἐπεὶ δὲ ἔφθασαν τὰ τῶν βαρβάρων σκάφη στεφανώσαντα τὸ στόμα κατασχεῖν τοῦ κόλπου καὶ ἄπορος ἦν ἢ πρὸς τὸ πέλαγος ἔξοδος, Κωνσταντῖνος μὲν πατρίκιος ὁ Καβαλλούριος, στρατηγὸς ὢν τῶν Κιβυρραιωτῶν, γενναίως ἔστη πρὸς πόλεμον μετὰ τῆς ἑαυτοῦ τριήρους καὶ λοιπῶν δέκα, καὶ εὐρώστως μαχόμενος κατεκόπη, ἐλήφθησαν δὲ καὶ τέτταρες τριήρεις αὐτανδροὶ σὺν τῇ ναυαρχίδι, καὶ πάντες οἱ ἐν αὐταῖς ἀπεσφάγησαν, τὰ δὲ λοιπὰ Ῥωμαϊκὰ πλοῖα ἐν βράχεσι καὶ ἀκταῖς καὶ σκοπέλοις ἀπερρίφησαν. ὢν συντριβέντων οἱ μὲν τῶν ἐν αὐταῖς ὑποβρύχιοι γεγόνασι τῇ θαλάσῃ, ἄλλοι δὲ ἐάλωσαν ὑπὸ τῶν βαρβάρων καὶ μαχαίρᾳ παρεδόθησαν καὶ δουλείᾳ, οἱ δὲ διασωθέντες πεζοὶ καὶ γυμνοὶ εἰς τὸ οἰκεῖον στρατόπεδον ἀνεσώθησαν. οἱ δὲ Σκύθαι, ὡς οὐκ εἰς ἔργον ἐχώρει αὐτοῖς τὰ τῶν ἐλπίδων, τῆς ἐπ' οἴκου πορείας ἐμνήσθησαν. ὑποστρέφουσι δὲ τούτοις διὰ τε γῆς καὶ θαλάσσης (οὐδὲ γὰρ ἐξήρουν τοῖς πᾶσι τὰ σκάφη, τὰ μὲν ὑπὸ τῆς προηγησαμένης ναυμαχίας καταποντισθέντα τε καὶ ληφθέντα, τὰ δὲ ὑπὸ κλύδωνος καὶ τρικυμίας θλασθέντα, καὶ διὰ τοῦτο οἱ πλείους πεζῇ τὴν ὁδοιπορίαν ἐποιοῦντο) συναντήσας Κατακαλῶν βέστης ὁ Κεκαυμένος, ἄρχων ὢν τῶν παρὰ τὸν Ἰστρον πόλεων καὶ χωρίων, κατὰ τὸν αἰγιαλὸν τῆς λεγομένης Βάρνας καὶ συμβαλὼν ἐτρέψατο, καὶ ἀπέκτεινε μὲν πολλοὺς, ὀκτακοσίους δὲ ζωγρίας λαβὼν πεπεδημένους ἐκπέμπει τῷ βασιλεῖ. οὗτος γὰρ ὁ ἀνὴρ καὶ ὅτε πρῶτον τῶν οἰκείων ἠθῶν ἀπαναστάντες οἱ Σκύθαι πρὸς τὴν βασιλίδᾳ ἠπειγόντο καὶ ἐς τὴν λαχοῦσαν αὐτὸν ἀρχὴν ἀποβάντες προνομᾶς ἐποιοῦντο, τὸν ἀμφ' αὐτὸν ἀθρόοις λαὸν προσέραξε τούτοις, καὶ γενναίως ἀγωνισάμενος ἐτρέψατό τε κατὰ κράτος καὶ εἰς τὰ οἰκεία σκάφη φυγεῖν ἠνάγκασε. καὶ πάλιν δὲ τὰ ἀγχίαλα τῆς ὑπ' αὐτὸν ἀρχῆς φυλάττων χωρία καὶ προσμένων τὸ τέλος, ὑποστρέφοντας δεξάμενος καὶ καρτερῶς ὑποστὰς εἰργάσατο τὰ εἰρημένα.

³⁷⁹ Inny Kaballourios jako właściciel posiadłości na Leros i Kos pojawia się w testamentie Christodoulosa sporządzonym dla monasteru św. Jana Teologa na Patmos z 1093 r. Tłum. i kom. Patricia Karlin-Hayter, [w:] *Byzantine Monastic Foundation Documents*. Washington 2000, nr 24.

³⁸⁰ Ant. Odessos. Wszakże warto zwrócić uwagę na intrygujący fragment DAI 9, 100: „[lacuna] εἰς τὸν ποταμὸν Βάρνας”: może zatem najstarsze poświadczenie nazwy odnosi się do rzeki? Za wskazanie tego miejsca w DAI dziękuję panu dr. Kirilowi Marinowowi.

wcześniejszym wiosłowaniu i pościgiem, oraz przerażeni wielką ilością łodzi barbarzyńskich, rzucili się do ucieczki. Jednak łodzie barbarzyńców zdołały otoczyć ujście, opanowując zatokę i wyjście w morze zostało zamknięte. Patrikios Konstantyn Kaballourios będący strategiem Kibyrraioton³⁷⁹, stanął odważnie do walki z własną trierą oraz dziesięcioma pozostałymi i zginął dzielnie walcząc. Do niewoli dostały się cztery triery z załogami w tym i okręt flagowy, a wszyscy, którzy w nich byli, zostali zabici; pozostałe rzymskie okręty wpadły na mielizny, cyple i skały. Ponieważ się roztrzaskały, z członków załóg jedni utonęli w morzu, inni schwytni przez barbarzyńców stali się ofiarą miecza i niewoli, a ci, którzy ocalili, bos i nadzy schronili się w swoim obozie. Scytowie zaś, skoro nie spełniły się ich nadzieje, przypomnieli sobie o powrocie do domu. Na powracających ładem i morzem (nie starczyło bowiem łodzi dla wszystkich, jedne zatonęły lub zostały zniszczone we wspomnianej bitwie morskiej, inne zmiążdżone zostały przez falę i nawałnicę, dlatego też większość pokonywała drogę pieszo) natknął się blisko brzegu tzw. Warny³⁸⁰ bestes³⁸¹ Katakalon Kekaumenos³⁸², archont miast i wiosek położonych nad Istrem; zaatakowawszy pokonał ich, wielu zabił, a ośmuset jeńców wysłał w pętach cesarzowi. Kiedy Scytowie po raz pierwszy wyszedłszy ze swych siedzib skierowali się na stolicę i w kraju poddanym ich władzy zdobywali zaopatrzenie, to ten człowiek, zebrawszy swoje wojsko, uderzył na nich, dzielnie walcząc rozbił doszczętnie i zmusił do ucieczki na własne łodzie. Strzegąc znów obszarów nadmorskich podległych jego władzy, oczekiwał na rozstrzygnięcie. Przechwycił ich, gdy wracali, i dzielnie walcząc dokonał tego, o czym była mowa powyżej.

³⁸¹ Tytuł po raz pierwszy pojawia się za Jana Tzymiskesa. W XI w. noszą go z reguły wyżsi oficerowie armii, często łącząc z tytułem patrikiosa (jak w tym wypadku) bądź magistra; pod koniec stulecia uległ on deprecjacji i zanika za Aleksego I, por. K a z h d a n, *Vestes*. ODB, s. 2163-2164.

³⁸² O statusie Paristrionu w 1043 r. por. W a s i l e w s k i, *Le katapanikion et le duche de Paristrion au XIe s.*, „Actes du XIVe Congres International des Etudes Byzantines”, t. 2. Bucarest 1975. Listę postaci związanych z administracją regionu, zob. J o r d a n o v, *Corpus of Byzantine Seals...*, I, s. 134-136. Nie ma zgody wśród uczonych w kwestii utożsamienia *duksa* Kekaumena z autorem *Strategiconu*, zagadnienie to omówione zostało przy biografii Kekaumena. Następcą Kekaumena Katakalona w Paristrionie był Michał, wspomniany przy relacji walk z Pieczyngami (Skyl., s. 457); być może jest on tożsamy ze wspomnianym wcześniej (Skyl. 456) archontem Dyrrachion, synem Anastasiosa logotety, por. W a s i l e w s k i, *op. cit.*, s. 644; D u d e k, *op. cit.*, s. 160; Ф е р л у г а (t. 3, s. 159 przyp. 257) uznaje te postaci za różne.

s. 433.40-434.43. [ACEBU:] Μιχαήλ δὲ ὁ πατριάρχης ἅμα τῷ χειροτονηθῆναι τὸν πάπαν Ῥώμης τῶν διπτύχων ἐξέβαλε, τὸν τῶν ἀζύμων ζήτημα ἐπενεγκῶν αὐτῷ τῆς ἐκβολῆς αἰτιον· συνήργει δὲ τούτῳ Πέτρος τε ὁ Αντιοχείας πατριάρχης καὶ Λέων ὁ Βουλγαρίας ἀρχιεπίσκοπος καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας ἅπαν ἐλλογιώτερον.

s. 448.48-449.58. Ἀσὼν δὲ ὁ κατὰ Ῥωμαίων πεμφθεὶς παρὰ τοῦ σουλτάνου, παρελθὼν τὸ Ταβρέζιον καὶ τὸ λεγόμενον Τεφλίς ἤλθεν εἰς Βαασπρακανίαν, πάντα κείρων καὶ πυρπολῶν καὶ τοὺς προσπίπτοντας ἀναιρῶν καὶ μηδὲ τῆς παιδικῆς φειδόμενος ἡλικίας. ὁ δὲ τῆς χώρας ἄρχων Ἀαρὼν βέστης, ὁ τοῦ Βλαδισθλάβου υἱὸς καὶ τοῦ Προυσιάνου ἀδελφός, μὴ ἀξίωμαχον εἰδὼς ἑαυτὸν μηδὲ δυνάμενον ἀντιστῆναι πρὸς τοσαύτην Τούρκων πληθύν, γράμματα ἐκπέμπει πρὸς τὸν βέστην Κατακαλῶν τὸν Κεκαυμένον τοῦ Ἀνίου καὶ τῆς Ἰβηρίας κατάρχοντα, καὶ ὀπόση δύναμις παρακαλεῖ βοηθεῖν. ὁ δὲ τὰ γράμματα δεξάμενος καὶ θᾶπτον, ἡ λόγος τὸν ἀμφ’ αὐτὸν ἀγείρας στρατόν, ἄπεισι διὰ ταχέων καὶ ἐνοῦται τῷ Ἀαρῶν.

s. 475.13-476.43. Τότε δὴ καὶ Μιχαηλᾶς ὁ τοῦ Στεφάνου υἱός, καὶ Τριβαλλῶν καὶ Σέρβων μετὰ τὸν πατέρα καταστάς ἀρχηγός, σπένδεται τῷ βασιλεῖ, καὶ τοῖς συμμάχοις καὶ φίλοις Ῥωμαίων ἐγγράφεται, πρωτοσπαθάριος τιμηθείς. ἐπέμφθη δὲ τῷ βασιλεῖ καὶ ἐξ Αἰγύπτου παρὰ τοῦ ταύτης ἀρχηγοῦ ζῶον ἐλέφας

³⁸³ Michał Kerouliarios został patriarchą 25 marca 1043 r. (m.in.: Franz Tinnfeld, *Michael I. Kerullarios. Patriarch von Konstantinopel (1043-1058)*. „JÖB” 39 [1989], s. 96-124). Papieżem był wówczas Benedykt IX (1032-1045). Ponieważ tekst u Skylitzesa jest interpolacją Michała, niektórzy uczeni sądzą, iż działania patriarchy należy łączyć z kryzysem 1054 r., a zostały one sztucznie antycypowane przez interpolatora, tak np. V. Grumel, J. Darrouzès, *Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople*. Paris 1989, nr 855a.

³⁸⁴ Na temat udziału Leona w kontrowersji eucharystycznej, pism publicystycznych tego okresu, por. Büttner, *op. cit.*, s. 37-40, 270-282; tam też najnowsza literatura.

³⁸⁵ Piotr (ur. ok. 982) poznał Leona w Konstantynopolu, gdzie sam studiował, a następnie pełnił funkcję frontistesa kościoła Św. Apostołów i skeuofylaksa Mądrości Bożej. Patriarcha najwcześniej od wiosny 1052 r. (zresztą konsekrowany przez Kerouliariosa) do przynajmniej sierpnia 1056 r., por. Grumel, *La Chronologie*, s. 447, Giorgio Fedalto, *Historia Ecclesiastica Orientalis*. Padua 1988, s. 685. Odnośnie do korespondencji Piotra oraz innych propozycji datowania jego patriarchatu (1057 r.), por. Büttner, *op. cit.*, s. 262-269.

³⁸⁶ Inaczej Tiflis, dzis. Tbilisi.

³⁸⁷ Został on duksem Vaspurakanu ok. 1047, później Mezopotamii, ok. 1059 r. Na zachodniej fasadzie świątyni Kat’oħike zachowała się inskrypcja Aarona (*Corpus Inscriptionum Armenicarum* I, nr 107), datowana na l. 1055/56, której treścią są zwolnienia podatkowe, zob. Jean-Pierre Mahé, *Ani sous Constantin X, d’après une inscription de 1060*. „TM” 14 (2002), s. 403-414. Listę namiestników

Patriarcha Michał krótko po swoim wyborze usunął papieża Rzymu z diptychów³⁸³. Przyczyną wyrzucenia stał się dla niego spór o przaśniki³⁸⁴. Poparł go Piotr, patriarcha Antiochii³⁸⁵ i Leon, arcybiskup Bułgarii oraz całe znaczniejsze duchowieństwo kościoła.

Asan, wysłany przez sułtana przeciw Rzymianom, przeszedłszy przez Tabriz i tzw. Teflis³⁸⁶, dotarł do Vaspurakanu. Niszcząc i paląc wszystko, zabijał każdego, kogo spotkał, nie oszczędzając nawet dzieci. Archon tej ziemi, bestes Aaron³⁸⁷, syn Władysława i brat Prousiana, uznawszy, że sam nie jest w stanie przeciwstawić się takiej liczbie Turków, wysłał listy do bestesa Katakalona Kekaumena, zarządzającego Ani i Iberią, prosząc o możliwie największą pomoc. Ten, otrzymawszy listy, szybciej niż można wypowiedzieć słowo, zebrawszy swoje wojsko, wyruszył prędko i połączył się z Aaronem³⁸⁸.

Wówczas także Michaelas, syn Stefana³⁸⁹, który po ojcu został przywódcą Tryballów i Serbów, zawarł układ z cesarzem³⁹⁰, a zaliczony do sprzymierzeńców i przyjaciół Rzymian, mianowany został protospatariose. Przysłano zaś wówczas

temu w czasie jego istnienia w latach 1021-1071 rekonstruuje J o r d a n o v, *Corpus of Byzantine Seals...*, I, s. 42-43, głównie na podstawie: В. А. А р у т ю н о в а - Ф и д а н я н, *Фема Васпуракан*. „ВВ” 38 (1977), s. 80-93.

³⁸⁸ Fragment ten przytaczamy ze względu na postać Aarona, o okolicznościach i geografii tych wydarzeń zob. H o n i g m a n n, *Die Ostgrenze...*, s. 179; B o n a r e k, *Bizancjum...*, s. 129-130 (tam najnowsza literatura).

³⁸⁹ Michał I (zm. w 1081 r.) władca Duklji, był synem Stefana Wojsława (Z a k y t h i n o s, s. 249; Ć i r k o v i ć, *LexMa t. 6*, kol. 85) lub Stefana Dobrosława (D u d e k, „*Cala ziemia...*”, s. 22; L e ś n y, *Zeta*, SSS t. 6, s. 224; L e ś n y, *Studia...*, s. 35; tam starsza literatura). Jego zależność od Cesarstwa była formalna, ranga, którą otrzymał też już się zdewaluowała, niemniej układ tak zwiększał stabilność młodego państwa i pozwalał na poświęcenie się sprawom wewnętrznym. Nie znamy dokładnej daty objęcia rządów przez Michała: *Latopis*, cap. 40, określa długość całego panowania na lat 35. Z całą pewnością musiało to nastąpić przed rokiem 1055, tzn. jeszcze za panowania Konstantyna Monomacha, którego imię otrzymał syn Michała, Bodin. *Latopis* (cap. 40) sugeruje też małżeństwo Michała: „duxitque aliam uxorem Graecam, consobrinam imperatoris”, jednak brak informacji potwierdzających ten fakt w innych źródłach, odbiera mu wiarygodność. Z wymienionych w *Latopisie* synów Michała znany z innych źródeł jest tylko Bodin.

³⁹⁰ Mógł to uczynić dopiero gdy objął władzę zwierzchnią nad krajem. Z chronologii indykcji u Skylitzesa: po piątą, a przed siódmą, można przypuszczać, iż było to podczas szóstej indykcji, tzn. w 1053 r. A l e D ö l g e r, *Regesten...*, nr 905 datuje na ok. 1052 r., za nim D u d e k, „*Cala ziemia...*”, s. 22.

καὶ καμηλοπάραδαλις. βουλόμενος δὲ ὁ βασιλεὺς τελέως ἀποσκευάσασθαι τοὺς Πατζινάκας, τὰς ὀθενδήποτε δυνάμεις ἀθροίσας ἐκ τε ἐώρας καὶ ἐσπέρας καὶ Μιχαὴλ παραδούς τῷ Ἀκολούθῳ, καὶ τὸν σύγκελλον δὲ Βασίλειον τὰ Βουλγαρικὰ στρατεύματα ἀνειληφέναι κελεύσας, καὶ ἄμφω κατὰ τῶν Πατζινάκων ἐκπέμπει. ὅπερ ἐκεῖνοι πυθόμενοι χάρακα ἐπήξαντο κατὰ τὴν μεγάλην Περσθλάβαν τάφρω βαθείᾳ καὶ σταυρώμασι ταύτην κατοχυρώσαντες. ἀφικομένων οὖν τῶν Ῥωμαίων συγκλείσαντες ἑαυτοὺς ἔνδον τῆς τάφρου ἐπολιορκοῦντο. ἐπεὶ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις τῆνάλλως ὁ καιρὸς ἐτρίβετο, μηδὲν, ὅ τι καὶ λόγου ἄξιον διαπράττουσι, κατέσχε δὲ αὐτοὺς καὶ σπάνις τῶν ἀναγκαίων, βουλήν προὔτιθεσαν περὶ τοῦ πρακτέου, καὶ δόξαν ἅπασιν ὑποστρέφειν, ἄωρι τῶν νυκτῶν σιγὴν παραγγείλαντες καὶ τὰς πύλας ἀναπετάσαντες τῆς παρεμβολῆς ὑπεχώρουν. τοῦτο δὲ οὐκ ἔλαθε τὸν Τυράχ, ἀλλὰ μαθὼν, ὡς βούλονται φεύγειν, λαὸν ὅτι πλεῖστον τοῦ χάρακος ἐξαγαγὼν ἐν ταῖς διόδοις ἐκπέμπει, ὅπου περ ἔμελλον οἱ Ῥωμαῖοι διέρχεσθαι. αὐτὸς δὲ ἐξελθοῦσιν εὐθύς ἐπιτίθεται. καὶ γίνεται τροπὴ τῶν Ῥωμαίων φρικτὴ, καὶ οἱ μὲν ὑπὸ τῶν κατόπιν καταλαμβανόμενοι ἀπεσφάττοντο, οἱ δὲ ὑπὸ τῶν προκατειληφόντων τὰς δυσχωρίας ἐρχόμενοι ἀηλίσκοντο. ἔπεσεν οὖν πλῆθος πολὺ, πίπτει δὲ καὶ αὐτὸς ὁ σύγκελλος, οἱ δὲ λοιποὶ σὺν τῷ Μιχαὴλ ἐν Ἀδριανουπόλει διασφύζονται. περιαλῆς οὖν ὁ βασιλεὺς γενόμενος ἐπὶ τῷ ἀτυχήματι τούτῳ ἐκ τῆς τροπῆς διασωθέντας ἀνελάμβανε καὶ λαὸν ἕτερον ἐστρατολόγει καὶ μισθοφόρους συνέλεγε, καὶ ἀβίωτον ἠγεῖτο τὸν βίον, εἰ μὴ ἄρδην ἀφανίσει τὸ γένος τῶν Πατζινάκων. ἀλλ' ἐκεῖνοι δι' αὐτομόλου τοῦτο πυθόμενοι διαπρесеβύονται πρὸς τὸν βασιλέα, εἰρήνην αἰτοῦντες. καὶ προσδεξάμενος οὗτος τὴν πρесеβίαν σπένδεται μετ' αὐτῶν τριακοντούντιες σπονδὰς θέμενος.

s. 478. 85-95. ἔδοξεν οὖν ἅπασιν ἐπιτήδειος εἰς τοῦτο Νικηφόρος ὁ Πρωτεύων. καὶ διὴ πέμπεται ταχυδρόμος ἐν Βουλγαρίᾳ, ἄξων αὐτὸν ἐκεῖθεν· ἔτυχε γὰρ τότε τὴν τῆς Βουλγαρίας περιεζωσμένος ἀρχὴν. ἀλλὰ τοῦτο γνόντες οἱ τῆ Θεοδώρα τῆ βασιλίδι ὑπηρετούμενοι (ἡ Ζωὴ γὰρ ἤδη προκατέστρεψε τὴν ζώην), ὁ τε Νικήτας ὁ Ξυλινίτης, Θεόδωρος καὶ Μανουήλ, δρόμωνι αὐτὴν ἐμβιβάσαντες

³⁹¹ Por. też Kek., 67; Attal. 37-40. Prawdopodobnie posiadamy trzy pieczęcie należące do Michała: 1) Michał protostrateg, [w:] I. Jorđanov, *Pečatite ot strategijata v Preslav*. Sofia 1993, nr 193 oraz 2) nr 1784 Muzeum Archeologiczne w Nesebarze, 3) Michał antypatos, patrikios, akoloutos, nr 1913 również z Nesebaru. W swoim ostatnim artykule Jorđanov zaproponował utożsamienie Michała protostratega z Michalem akoloutosem oraz poprawienie nieobecnej w źródłach godności protostratega na monostratega, por. *Печати на византийския пълководец Михаил, командувачи византийската армия при Преслав в 1053 г.* „Античная древность и средние века” 38 (2008), s. 114-119.

cesarzowi od władcy z Egiptu żywego słonia i żyrafę. Cesarz, pragnąc ostatecznie odeprzeć Pieczyngów, zgromadził wojska Wschodu i Zachodu, przekazał akoloutosowi Michałowi³⁹¹, a poleciwszy synkellosowi Bazylemu zebrać wojska bułgarskie, obu wysłał przeciw Pieczyngom. Gdy tamci się o tym dowiedzieli, rozbili obóz pod Wielkim Presławiem, otoczywszy go głęboką fosą i palisadami. Kiedy nadeszli Rzymianie, to zamknęli ich wewnątrz fosy i przystąpili do oblężenia. Skoro Rzymianie zrozumieli, że tracili czas i nie uczynili nic godnego uwagi, a poza tym dotknął ich brak zaopatrzenia, to zaczęli rozważać, co zrobić i podjęli wspólną decyzję, by się wycofać. W środku nocy, zachowując ciszę otworzyli bramy i opuścili obóz. Nie ukryło się to przed Tyrachem. Zrozumiawszy, że zamierzają uciec, wyprowadził jak najwięcej ludzi z obozu i wysłał ich do przejść, przez które powinni wyjść Rzymianie. Osobiście zresztą też zaraz uderzył na wychodzących. Odwrót Rzymian budził grozę: jedni zostali zabici, schwytani na tyłach, inni zaś zginęli podczas przejścia przełęczy z rąk tych, którzy już tam oczekiwali. Zginęło bardzo wielu ludzi, padł także sam synkellos, a pozostali schronili się z Michałem w Adrianopolu³⁹². Cesarz, zmartwiwszy się tym nieszczęściem, zebrał ocalałych z klęski, wystawił drugie wojsko i ściągnął najemników. Nie przeżyłby prawdziwie życia, gdyby do szczętu nie zniszczył ludu Pieczyngów. Oni jednak dowiedziawszy się o tym na własną rękę, posłali do cesarza prosząc o pokój. Przyjąwszy poselstwo, zawarł on z nimi układ trzydziestoletni.

Wszystkim wydał się odpowiedni do tego Nikefor Proteuon³⁹³. Wysłano więc gońca do Bułgarii, aby go stamtąd sprowadził. Wówczas bowiem sprawował władzę w Bułgarii. Gdy dowiedzieli się o tym ludzie z otoczenia cesarzowej Teodory (Zoe bowiem wcześniej już zakończyła życie): Niketas Ksylinites, Teodor i Manuel, to umieścili ją na dromonie, zawieźli do Wielkiego Pałacu, ogłosili władcą

³⁹² O tej klęsce pisze szczegółowo Attaleiates, s. 37-43. Jest to związane z udziałem w niej Botaneiatasa (w relacji Skylitzesa pominiętego), którego Michał przedstawia jako wzorowego oficera.

³⁹³ Czwarty znany z nazwiska namiestnik temu Bułgaria (nie posiadamy jego pieczęci, zatem nie można bliżej określić: strateg, duks?), zob. Banescu, *Duches...*, s. 170-174; Jordanov, *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*. Vol. 1. Sofia 2003, s. 48-49. Nazwisko Proteuon (też funkcjonujące jako wyraz pospolity) poświadczane jest od czasów Romana Lekapena (DAI 50, 27), zob. więcej Wasiliou, Seibt, *op. cit.*, nr 190. Konstantyn IX był na łożu śmierci (zm. 7-8 stycznia 1055) i prawdopodobnie inicjatywa powołania Nikefora na tron wyszła od niego.

ἄγουσιν εἰς τὰ τοῦ μεγάλου παλατίου ἀνάκτορα καὶ αυτοκράτορα ἀναγορεύουσι καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς ἀποθανὼν ἐν τοῖς Μαγγάνοις ταφῆς ἔτυχε τῆς τυχούσης, οἱ δὲ περὶ τὴν βασιλίδα πέμψαντες ἐπέσχον τὸν Πρωτεύοντα ἐν Θεσσαλονίκῃ, κάκειθεν ἀπάγουσιν εἰς τὸ Θρακῆσιον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Κουζηνᾶ κάκεισε περιορίζουσιν.

s. 479. 18-23. [inter.:] ἀλλὰ καὶ Λέοντος τοῦ Βουλγαρίας ἀρχιεπισκόπου κοιμηθέντος προεχειρίσατο Θεόδουλον μοναχόν, ἐξ Ἰκονίου μὲν ὠρμημένον, πόλεως Τετραπόλεως, ἡγούμενον δὲ τυγχάνοντα τῆς μονῆς τοῦ ἀγίου μεγαλομάρτυρος Μωκίου, τῆς μὲν θυράθεν σοφίας ἄγευστον τὸ παράπαν, τῆς δέ γε θείας εἰς ἄκρον ἐληλακότα, καὶ ταῖς ἐξ αὐτῆς χάρισι καὶ ἀρεταῖς κατάκομον.

s. 492. 50-54. (...) τὴν μὲν γυναῖκα [UV inter.: Αἰκατερίναν τὴν θυγατέρα τοῦ Βλαδισθλάβου τοῦ Βουλγαρίας βασιλέως] καὶ ὃν εἶχε πλουτὸν Ἰωάννη τῷ ἀνταδελφῷ παραδούς ἐκπέμπει πρὸς τὸ φρούριον τὴν Πημόλισσαν (πέτρα δὲ ἢ Πημόλισσα παρὰ τὸ χεῖλος κειμένη τοῦ Ἄλως ποταμοῦ),...

i autokratozem. Cesarz zaś zmarł w Mangana i otrzymał należny grób, a posłańcy cesarzowej zatrzymali Proteuona w Tessalonice, stamtąd przewieźli go do Trakeion i zesłali do tamtejszego monasteru Kouzenas³⁹⁴.

A gdy zasnął Leon, arcybiskup Bułgarii, wybrała mnicha Teodoula³⁹⁵, pochodzącego z Ikonion, miasta w Tetrapolis, który był wówczas igumenem monasteru świętego wielkiego męczennika Mokiosa. Był on całkowicie nieobeznany z mądrością „z zewnątrz”, natomiast dotarł aż na szczyt tej boskiej, odznaczając się wyrosłymi z niej łaskami i cnotami.

Żonę [UV: Katarzynę, córkę Władysława, cesarza Bułgarii] i to, co miał wartościowego, powierzywszy bratu Janowi, posłał do twierdzy Pemolissy (skała Pemolissa położona jest na brzegu rzeki Halys)...³⁹⁶

³⁹⁴ Monaster założony przez św. Łazarza (zm. 1054) na zboczach o tej samej nazwie, niedaleko ważnego ośrodka monastycznego Galesion, też zresztą stworzonego przez świętego.

³⁹⁵ Abp. Ochrydy w latach 1056-1065, por. Fedalto, *op. cit.*, s. 547; Büttner, *op. cit.*, s. 62. Cheneyet w komentarzu: c. 1063 r., lecz bez podania źródła.

³⁹⁶ Jan, brat Izaaka Komnena, był ojcem cesarza Aleksego. Pemolissa (dzis. Osmancık). Jakkolwiek tutaj imię Bułgarki pada jedynie w interpolacji, to Kont. Skyl. poświęca jej stosunkowo dużo miejsca, tutaj jedynie odpowiedni fragment: 103.16-17 Tsolakēs: „Ἀγαγόμενος δὲ καὶ τὴν γυναῖκα ἀπὸ τοῦ φρουρίου Πημολίσσης αὐγοῦσταν ἀναγορεύει σεβαστήν”. („Srowadził też żonę z twierdzy Pemolissa, czyniąc ją czcigodną augustą”). Jest to moment, gdy Izaak, proklamowany cesarzem, rozpoczyna marsz na Konstantynopol.

KONTYNUATOR SKYLITZESA

W części tradycji rękopiśmiennej Skylitzesa narracja poprowadzona jest do roku 1079. Fakt ten może świadczyć o dwóch redakcjach dzieła. Wcześniej sądzono, iż dodatek ten (wydarzenia lat 1057-1079) jest autorstwa pióra późniejszego, niezidentyfikowanego autora (stąd tradycyjny tytuł, Μοραβσικ, *Byzantinoturcica*, t. 1, s. 340). Obecnie wszakże uczeni coraz częściej przychylają się do opinii, iż jest to również dzieło Skylitzesa, powstałe jako ostatnia część kroniki, prawdopodobnie też autor nie zdążył jej włączyć do całości dzieła, stąd fakt, iż nie wszystkie kodeksy go przechowały, tak Hunger, *Literatur...* t. 1, s. 391-92; Thurn, s. X w edycji Skylitzesa. W dużym zakresie autor czerpał z Michała Attaleiatesa; w przypadku publikowanych przez nas fragmentów pouczające może być porównanie obu dzieł i różniących je subtelności. Najbardziej wartościowe są: detaliczny opis powstania Bodina i Jerzego Wojciecha oraz wzmianki o administracji bizantyńskiej na Półwyspie.

Najlepsze informacje odnośnie do tradycji rękopiśmiennej i starszej literatury znajdują się w: Μοραβσικ, *Byzantinoturcica*, t. 1, s. 340-341 oraz w edycjach Thurna i Tsolakesa (ten także: *Τὸ πρόβλημα τοῦ Συνεχιστῆ τῆς Χρονογραφίας τοῦ Σκυλίτη*. „Ελληνικά” 18 [1964], s. 79-83).

Edycja:

Eudokos Tsolakas, *Ἡ Συνέχεια τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτη*. Tessalonika 1968. Do czasu tej publikacji obowiązywało wydanie bońskie: *Georgius Cedrenus*, II, s. 641-744.

Wydania i tłumaczenia:

Радѡјчић Борислав, *Скилицин Настављач*, [w:] ВИИИЈ, t. III, s. 173-187.

Тѣпкова-Займова Василка, *Скилица-Кедрин*, [w:] ГИБИ, t. VI, s. 326-340.

Literatura podstawowa:

Carolus De Boor, *Weiteres zur Chronik des Skylitzes*. „BZ” 14 (1905), s. 409-467.

Zu Johannes Skylitzes. „BZ” 13 (1904), s. 356-369.

- Lorenzo Mabilis, *Zwei Wiener Handschriften des Johannes Skylitzes*. Breslau 1890.
- Riccardo Maisano, *Sulla tradizione manoscritta di Giorgio Cedreno*. „RSBN” n.s. 14-16 (1979), s. 179-201.
- Agostino Pertusi, *Per la critica del testo della „Storia” di Michele Attaliate*. „JÖBG” 7 (1958), s. 59-73.
- Kurt Schweinburg, *Die ursprüngliche Form der Kedrenchronik*. „BZ” 30 (1929-1930), s. 68-77.
- H. Thurn, *Textgeschichtliches zu Michael Attaleiates*. „BZ” 57 (1964), s. 293-301.

108.26-109.1. (...) πολλά και τῆς αὐγούστης Αἰκατερίνης συμβαλλομένης αὐτῷ πρὸς τὸ προκείμενον...

109.16-18. Ἀλλὰ και ἡ βασιλις Αἰκατερίνα και ἡ ταύτης θυγάτηρ Μαρία τὴν τρίχα κειράμεναι διῆγον ἐν τοῖς παλατίοις τοῦ Μυρελαίου, πᾶσαν ἄσκησιν μοναδικὴν μετερχόμεναι.

110.6-19. Τῆς δὲ βασιλίσης Αἰκατερίνης, ἐν τῷ μοναχικῷ Ξένης* μετονομασθείσης, ἐπετείως τελοῦσης τὰ τοῦ βασιλέως μνημόσυνα συγκαλούσης τε ἄλλους τέ τινες μοναχοὺς και δὴ και τοὺς ἐν τῇ τοῦ Στουδίου μονῇ ἀσκουμένους σύμπαντας, ἐπειδὴ ἔμελλε τελευτᾶν, ἐτέλει μὲν συνήθως και κατὰ τὸ ἔθος τὰ τοῦ βασιλέως ἐτήσια, διπλᾶ δὲ πάντα τούτοις τὰ ἐκ τύπου διδόμενα παραθέσθαι προσέταξε. Τοῦ δὲ καθηγουμένου διαπορήσαντος και τὸν λόγον τοῦ διπλασιασμοῦ ἡσυχῇ προσελθόντος και ἀπαιτήσαντος, ὅτι τοί ἔφη ὧ τιμιώτατε, οὐκ οἶδα εἰ και κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος ὑμῖν συνέσομαι, τοῦ Θεοῦ τὰ καθ' ἡμᾶς ἴσως ἄλλως και ὡς αὐτῷ βουλευτὸν οἰκονομήσαντος'. Ὁ δὴ και γέγονε τετελευτήκει γὰρ ἐν τῷ μέσῳ ἀξιώσασα ταφῆναι σὺν τοῖς ἀδελφοῖς ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῆς τοῦ Στουδίου μονῆς. Κατεκόμισαν δὲ και ἀμφότεροι, αὐτὴ τε και ὁ βασιλεύς, τὸν πάνσεπτον τοῦ Προδρόμου ναόν, ἃ καταλέγειν και κατὰ λεπτὸν διεξιέναι ἄθλος Ἡράκλειος.

111.7-8. Ἐλεγε δὲ και ἡ βασιλις Αἰκατερίνα μηδὲν ξένον ἐπ' αὐτῇ γεγενῆσθαι βασιλείαν βασιλείας ἀλλαξαμένη.

117.13-23. Κωνσταντίνου δὲ τοῦ πατριάρχου θανόντος Ἰωάννης μοναχὸς ὁ ἐπίκλην Ξιφιλίνος προχειρίζεται, ἐκ Τραπεζοῦντος μὲν ὀρημμένος, ἀνὴρ δὲ σοφὸς και παιδεύσεως εἰς ἄκρον ἐληλακῶς κὰν τοῖς πολιτικοῖς περιβλεπτος γεγονῶς και ἀρετῆς εὐφρόνως ἐπιμελούμενος, ὥστε ἐν ἀκμῇ** τῆς εὐημερίας και

* Bonn: Ἐλένης.

** Bonn: ἀρχῆ.

¹ Tutaj podobnie jak i w 111.7-8 pokazane są relacje Katarzyny z mężem, Izaakiem Komnenem.

² Por. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin*, t. 3 *Les églises et monastères*. Paris 1953, s. 364; na gruncie polskim: Andrzej K o m p a, *Konstantynopolińska zabytki...*, s. 156-157.

³ Por. Jk 4, 13-15.

⁴ Jakkolwiek semantyka tego participium pozwala na łac. przekład „voluitque... sepeliri” (Bonn), to jednak wydaje się to naruszać logikę syntaksy, gdzie aoryst wyraża stan późniejszy w relacji do perfectum.

Często także Augusta Katarzyna pomagała mu w podejmowaniu decyzji...¹

Natomiast cesarzowa Katarzyna i jej córka Maria, ściąwszy włosy, zamieszkały w komnatach Myrelaion², poddawszy się pełnej ascezie zakonnej.

Cesarzowa Katarzyna, zmieniawszy w klasztorze imię na Ksene, corocznie obchodziła pamięć cesarza, zapraszając przy tym pewnych innych mnichów i wszystkich ascetów w klasztorze Stoudios. Kiedy miała umrzeć, wypełniła jak zwykle i zgodnie ze zwyczajem rocznicowe obrzędy cesarza; rozkazała przy tym, aby wypłacono obecnym wszystko w podwójnym wymiarze wyznaczonej normy. Ponieważ przewodniczący zdawał się to podważać i podszedłszy zapytał cicho o powód podwojenia, rzekła: „Albowiem, o czcigodny, nie wiem, czy będę z wami jeszcze następny rok, a Bogu może się spodobać ułożyć nasze sprawy zupełnie inaczej”³. Tak też się stało. Zmarła w środku roku i została zaszczycona⁴ pochówkiem wraz z braćmi na cmentarzu klasztoru Stoudios. Oboje zatem, ona i cesarz, przenajświętszą świątynię Prodroma ozdobili cnotami, które wymienić i dokładnie przejrzeć byłoby pracą Heraklesa.

Cesarzowa Katarzyna rzekła, że nie znaczy to dla niej nic nowego: zamiana jednej władzy cesarskiej na drugą.

Kiedy zmarł patriarcha Konstantyn⁵, wybrany został mnich Jan, z przydomkiem Ksifilinos⁶, który pochodził z Trapezuntu. Mąż mądry, co osiągnął najwyższy poziom wykształcenia, a był też zorientowany w sprawach publicznych i tak radośnie dbał o dzielność, że w apogeum szczęśliwego życia i młodości ciągnął do wspólnoty zakonnej, wybrał życie anachorety i niemało czasu spędził przy górze Olimp⁷. Toteż nikt inny nie okazał się bardziej od niego godny wysokiego stopnia

⁵ Konstantyn III Leichoudes, patriarcha Konstantynopola w l. 1059-1063.

⁶ Jan VIII Ksifilinos, patriarcha Konstantynopola w l. 1064-1075. Pochwała kronikarza jak najbardziej słuszna. Ksifilinos, podobnie jak Leichoudes, należał do kręgu Michała Psellosa, intelektualistów tworzących tzw. „humanizm” XI w. Zachowała się mowa pogrzebowa ku czci Jana autorstwa Psellosa, a także korespondencja. Z bogatej literatury (Ksifilinos pojawia się właściwie w każdej monografii kultury bizantyńskiej) zob. zwł. Wanda Wołska-Conus, *Lés Écoles de Psellos et de Xiphilin*. „TM” 6 (1976), s. 223-243.

τῆς ἡλικίας τὴν μοναχικὴν πολιτείαν ἀσπάσασθαι καὶ τὸν ἀναχωρητικὸν ἐλέσθαι βίον χρόνον οὐκ ἐπὶ μικρὸν παρὰ τὸ τοῦ Ὀλύμπου ὄρος. Ὅθεν οὐδεὶς ἄξιος πλὴν αὐτοῦ ἐνομήσθη πρὸς τὸν ὑψηλὸν τῆς πατριαρχίας βαθμὸν, εἰ καὶ ἀπαναινόμενος καὶ φεύγων ἐδιώχθη πρὸς τῆς τιμῆς. Ἀλλὰ μὴν καὶ Θεοδοῦλου τοῦ Βουλγαρίας ἀρχιερέως κοιμηθέντος προχειρίζεται ὁ βασιλεὺς Ἰωάννην τινὰ μοναχὸν ἐκ τῆς Λάμπης μὲν ὠρημημένον συνασκητὴν δὲ καὶ σύμπονον τοῦ Ξιφιλίνου.

125.4-7 Ὁ δὲ βασιλεὺς στρατὸν ἐπαγόμενος – οὐχ οἷον εἰκὸς ἦν τὸν βασιλέα Ῥωμαίων, ἀλλ’ οἷον παρεῖχεν ὁ καιρὸς – ἔκ τε Μακεδόνων καὶ Βουλγάρων καὶ Καππαδοκῶν καὶ Οὐζῶν καὶ τῶν ἄλλως παρατυχόντων ἐθνικῶν, πρὸς δὲ καὶ Φράγκων καὶ Βαράγγων, τῆς ὁδοῦ σπουδαίως ἐφήψατο.

134.7-15. Ἐν δὲ τῷ θέματι τῶν Ἀρμενιακῶν παραχειμιάζων ὁ βεστάρχης Σαμουήλ ὁ Ἀλουσιάνος, ὁ Βούλγαρος, ἀδελφὸς ὢν τῆς τοῦ βασιλέως γυναικός, ἦν ἔτι ιδιωτεύων ἠγάγετο, μετὰ τῶν ἐσπερίων πέντε ταγμάτων προσβάλλει τῷ Κρισπίνῳ ἐξ ἐφόδου κατ’ αὐτὴν τὴν μεγάλην* ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως, τοῦ Πάσχα φημί. Συναισθήσεως δὲ γενομένης τοῖς Φράγκοις φεύγουσιν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ φόνος τούτων γίνεται πολὺς καὶ ζωγρία ἀμύθητος. Ὅμως δὴ οὖν φιλανθρωπῶς αὐτοῖς διατεθεὶς πάντας ἀφήκε, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ τοὺς πληγέντας νοσοκομεῖσθαι παρέδωκεν.

162.18-166.26. Τῷ δὲ τρίτῳ** ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἰνδικτιῶνος ια’, τὸ τῶν Σέρβων ἔθνος, οὓς δὴ καὶ Χροβάτους καλοῦσι, τὴν Βουλγαρίαν ἐξῆλθε καταδου-

* Omittit Bonn.

** πρῶτῳ VU, sed cf. Zon. 713,1.

⁷ Bardzo ważny ośrodek monastyczny w Bitynii.

⁸ Miasto nad górnym Meandrem we Frygii, nad jeziorem Çardak. W kwestii dokładnej lokalizacji zob. Louis Robert, *Villes d'Asie mineure. Études de géographie ancienne*. Paris 1962, s. 357-358; Ramasa y, *op. cit.*, s. 136; monaster τοῦ Διουγκίου wzmiankowany w *Vita Atanasiosa Atonity* (B, 33).

⁹ Termin ten, w sensie ścisłym, określa urzędnika biura eparcha Konstantynopola, także, w sensie szerszym, urzędnika, głównie zajmującego się sprawami prawnymi. Z kontekstu powyższego tekstu nie wynika, czy ów Jan pełnił jakąś formalną funkcję przy patriarsze. Tłumacz bułgarski (*Извору...*) proponuje „сытрудник”, „współpracownik”. Por. Anna Kotłowska, *Księga eparcha*. Poznań 2010, przyp. 226, tam dalsza literatura.

¹⁰ Fragment o składzie armii cesarza Romana w 1068 r. podajemy ze względu na obecnych w niej Macedończyków i Bułgarów, jakkolwiek terminy te należy rozumieć jako jednostki temowe, a nie definicje *stricto* etniczne. To właśnie mieszany charakter XI-wiecznej armii rzymskiej (widoczny doskonale w źródłach), złożonej tak z regularnych oddziałów, jak i najemników o różnorodnym statusie, stał się

patriarchatu, i nawet jeśli odmawiał i unikał, to mimo to nadano mu ten zaszczyt. A ponieważ zasnął Teodoulos, arcybiskup Bułgarii, cesarz wybrał Jana, pewnego mnicha pochodzącego z Lampe⁸, współtowarzysza w ascezie i symponosa⁹ Ksifilinosą.

Cesarz stanąwszy na czele armii – nie takiej, jak wypada cesarzowi Rzymian, lecz takiej na jaką pozwoliły okoliczności – z Macedończyków, Bułgarów, Kapadocyjczyków, Uzów i ludów zebranych w przypadkowy sposób, a także Franków i Waregów, energicznie ruszył w drogę¹⁰.

Przezimowawszy w temie Armeniakon bestarches Samuel Alousianos, Bułgar, który był bratem żony cesarza, a którą sprowadził prywatnie¹¹, z pięcioma tagmata Zachodu uderzył na Krispina z marszu w sam wielki dzień Zmartwychwstania, który nazywam Paschą. Rzymianie uciekli, gdy spostrzegli Franków. Doszło do wielkiej rzezi i wzięto mnóstwo jeńców. Jednakże potraktowawszy ich humanitarnie, wypuścił wszystkich, a nawet więcej: pozwolił leczyć rannych¹².

W trzecim roku jego¹³ panowania, indykcji jedenastej, lud Serbów, których nazywają też Chrobotami¹⁴, wyruszył na Bułgarię, aby ją podbić. W jaki zaś sposób,

dla Johna Haldona inspiracją do wytłumaczenia genezy urzędu *krites tou stratopedou*, jako sędziego w sprawach, w których stroną byli żołnierzy najemni: zob. *The krites tou stratopedou: A new office for a new situation*. „TM” 14 (2002), s. 279-286.

¹¹ Pierwsza żona Romana IV Diogenesa, córka Alousiana, syna Jana Władysława; tutaj aluzja, że ślub miał miejsce, gdy Roman nie był jeszcze cesarzem.

¹² Bardzo interesujący tekst – by to docenić, warto czytać go razem z fragmentem Attaleiastes, 123.8-124.8. Obaj autorzy zgodni są w kwestiach wojskowych: czas bitwy, dowództwo Samuela. Różni ich sama wizja starcia, odmienna przyczyna klęski, co nie znaczy, iż jedna musi być fałszywa, każdy z nich, coś innego uznał za godne opisu. Czytelnika zaskakuje zgodna sympatia (życzliwość?) obu autorów do Kryspina: atakując w taki dzień, Samuel sam jest sobie winien!

¹³ Michała VII Doukasa, cesarza rzymskiego w l. 1071-1078.

¹⁴ Тибор Живковић wyjaśnia to utożsamienie glosą o rezydencji Michała w Kotorze i Praprotne (zob. niżej). Otóż mieszkała tam ludność chorwacka, a region określano też jako górna „Czerwona Chorwacja”, *Gesta regum Sclavorum*, t. I-II. Beograd 2009, t. II, s. 292. Już zresztą wcześniej tak Vilim Frančić, *Chorwacja Czerwona*. „SSS” 1 (1961), s. 256-257 (wszakże bez odniesienia do konkretnych

λωσόμενον. Τὸν δὲ τρόπον ἄνωθεν ἀναλαβὼν διηγήσομαι. Βασιλείου γὰρ τοῦ βασιλέως, ὀπηνίκα τὴν Βουλγαρίαν ὑπηγάγετο, μὴ θελήσαντός τι νεοχμῶσαι τῶν ἐθίμων αὐτοῦς, ἀλλ' ὑπὸ τοῖς σφετέροις ἄρχουσί τε καὶ ἔθεισι τὰ καθ' αὐτοῦς ὀρίσαντος διεξάγεσθαι, καθὼς που καὶ ἐπὶ τοῦ Σαμουήλ, ὃς αὐτῶν ἀρχηγὸς ἐγένετο, ἤδη μὲν οὖν καὶ πρότερον τὸ ἔθνος τετάρακτο, τὴν ἀπλησίαν μὴ φέρον τοῦ ὀρφανοτρόφου, ὅτε τὸν Δολεάνον ἐαυτῶν βασιλέα ἐπευφήμησαν, περὶ ὧν κατὰ μέρος δεδήλωται ἄνωθεν, ἀπέβλεψε δὲ καὶ νῦν πρὸς ἀποστασίαν. Τὴν γὰρ τοῦ Νικηφόρου μὴ φέρον ἀπλησίαν καὶ ἅ κατὰ πάντων αὐτῷ μεμηχάνηται, οὐδενὸς ἐπιστρεφομένου τοῦ βασιλέως, ταῖς παιδαριώδεσι δὲ παιδιαῖς μόνον προσανέχοντος, οἱ κατὰ τὴν Βουλγαρίαν προέχοντες ἀξιοῦσι τὸν Μιχαηλᾶν ἀρχηγὸν ὄντα [U fol. 144r., 13: τηνικαῦτα τῶν εἰρημένων Χροβάτων τὴν οἰκησίν τε ἐν Δεκατέροις καὶ Πραπράτοις ποιούμενον καὶ χώραν οὐκ ὀλίγην ὑφ' ἑαυτὸν ἔχοντα,] ἐπαρῆξαι αὐτοῖς καὶ συνεργῆσαι δοῦναι τε αὐτοῖς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὡς ἂν αὐτὸν βασιλέα Βουλγαρίας ἀνακηρύξωσι καὶ τῆς ἐκ τῶν Ῥωμαίων ἐλευθερωθεῖεν καταδυναστείας καὶ βαρύτητος. Ὁ δὲ ἀσμένως ὑπακούει αὐτῶν, τρια-

źródeł). Opozycja: Chorwacja „Biała” – „Czerwona” nie została ostatecznie wyjaśniona. Por. Gerard L a b u d a, *Chorwacja Biała*. „SSS” 1 (1961), s. 255-256; L e ś n y, *Latopis...*, przyp. 76. L e ś n y, *Studia...*, s. 42, uważa wszelkie próby realnej interwencji Chorwatów za bezpodstawne (np. S. A n t o l j a k, *Učestvoto i ulogata na Srbite, Hrvatite i Ungarcite vo vostanieto na Georgi Vojteh (1072)*). „Гласник на Институтот за национална историја” 17:1 [1973], s. 115-145). Jego zdaniem bizantyńscy kronikarze nie odróżniali obu słowiańskich plemion. Wszakże prosta ignorancja kronikarza wydaje się zbyt dużym uproszczeniem już chociażby w kontekście opisu Słowian w DAI. Por. też Nic. Bryenn. III 1.

¹⁵ Zob. przyp. 15 do Michała Psellosa.

¹⁶ Tzn. we wcześniejszych partiach dzieła. Dowód na to, że autorem Kontynuacji jest Skylitzes.

¹⁷ Semantyka zob. przyp. do Skyl., s. 339.20.

¹⁸ Tautologia: zabieg częsty w literaturze bizantyńskiej, mający sens estetyczny i emotywny.

¹⁹ Głosy w rękopisie Vindob. hist. gr. 74 (U); brak w edycji Corpus Bonnense. To zdanie zostało przez L e ś n e g o, *Studia...*, s. 33, uznane za ważne świadectwo rozwoju Raszki, stąd cytat przytaczamy w całości: „Ową zmianę rangi Michała I z władcy dzielnicowego w pryncypa zdaje się odzwierciedlać autor glos do Kontynuatora Skylitzesa, mówiąc, że rezydował on w Kotorze i Prapratnie. Kotor jako naczelną ośrodek państwa dukljańskiego, leżący na pograniczu Trawunii i rdzennej Duklji, stanowił niewątpliwie siedzibę seniora, a Prapratna (między Barem a Ulcinjem) pozostawała ośrodkiem pierwotnej dzielnicy Michała w Duklji”. O lokalizacji Prapratny w dzisiejszej wsi Mrkovići (Dabezići), zob. L e ś n y, *Studia...*, s. 33, przyp. 11. Do tej glosy dodać można ciekawe ustalenia filologiczne: zarówno Kotor jak i Prapratna padają tutaj w pl. co może stanowić odzwierciedlenie faktu, że Kotor dzielił się na Dolny i Górny, o czym wspominał już Konstantyn Porfirogeneta w DAI, Prapratna zaś została podana w pl. na zasadzie analogii, zob. P a d o j c h i h, *Склицин Наставъач*, s. 179, przyp. 18.

²⁰ *Latopis...* relacjonuje to zupełnie inaczej: (40.22) „Post hoc perrexit [w swoim tłumaczeniu L e ś n y u kieruje się sekcją „perreherunt”] Bulgariam et commisit proelia multa cum Graecis et Bulgaris et obtinuit totam Bulgariam, quam provinciam dedit rex Michala Bodino filio suo ad regendum. Praetera Bodinus imposuit diadema capiti suo et iussit se vocari imperatorem”. Na podstawie najnowszej edycji: Ж и в к о в и h, *Gesta Regum Sclavorum* (t. I-II). Beograd 2009. Tekst wyraźnie stwierdza, że to Michał

opowień zaczynając od początku. Cesarz Bazyli albowiem, kiedy podbił Bułgarię, nie chciał wprowadzać nowego porządku w ich obyczajach, lecz wyznaczył, aby była rządzona przez własnych archontów i zwyczaję, tak jak to było za Samuela, który był ich archegosem. Lud ten burzył się już wcześniej, nie mogąc znieść chciwości Orfanotrofa¹⁵, gdy ogłosili swoim cesarzem Doleana, o czym po części była mowa wcześniej¹⁶; teraz też zwracał się ku zdradzie¹⁷. Nie mogąc bowiem znieść chciwości Nikefora i tego, jak postępował przeciw wszystkim, a wobec tego, że cesarz nic nie zmienił, zajmując się jedynie dziecinnymi zabawami¹⁸, przywódcy Bułgarii uznali, że archegos Michał [zbudowawszy wówczas siedzibę wspomnianych Chrobotów w Kotorze i Prapatnie, miał pod sobą niemalą ziemię]¹⁹ udzieli im pomocy i współpracy, oraz da im swego syna, aby go ogłosili cesarzem Bułgarii²⁰, i uwolni od panowania i ucisku Rzymian. On zaś z radością ich wysłuchał, a wybrawszy trzystu swoich ludzi²¹ dał ich własnemu synowi imieniem Konstantyn Bodin i wysłał do Bułgarii. Wyruszył²² do Prisdiany²³, gdzie zebrałi się przywódcy Skopje, których egzarchą był Jerzy Boitachos²⁴, pochodzący

dał władzę nad Bułgarią Bodinowi, a ten z kolei zdefiniował ją jako „cesarską“, co stoi w jawnej sprzeczności z tekstem greckim. Por. Ж и в к о в и њ, *op. cit.*, t. 2, s. 290-292.

²¹ Liczba wojowników tak niewielka, że bez praktycznego znaczenia. Być może przyczyną tak skromnej pomocy, był fakt, iż właśnie wówczas (koniec 1071 – lato/jesień 1072?) Michał zajęty był opanowywaniem Raszki (*Latopis*, caput XL). A jednocześnie, na północnym wschodzie Węgry pustoszyli rejon Niszu, por. Gyula M o r a v c s i k, *Byzantium and the Magyars*. Budapest–Amsterdam 1970, s. 64-65. Na korelację wydarzeń zwrócił uwagę L e ś n y, *Studia...*, s. 41; 46-47.

²² Konstantyn.

²³ Prizren, zob. S w o b o d a, *SSS 4* (1970), s. 352-353; podobnie М у т а ф ч и е в, *История...*, s. 247; L e ś n y, *Latopis...*, przyp. 341-342. Tymczasem Л и т а в р и н, *Болгария...*, s. 404, identyfikuje Prisdianę z Prisztiną. Jak się wydaje przyczyną tej różnicy opinii jest identyfikacja Prisdiany z dokumentu Bazylego II dla Ochrydy. W nauce brak konsensusu, co do autentyczności sigillonów. L e ś n y, *Latopis...*, przyp. 161, przedstawia starszą literaturę, sympatyzując z jej wątpliwościami. Ostatnio za autentycznością: P r i n z i n g, *A Quasi Patriarch in the State of Epiros. The Autocephalous Archbishop of „Boulgaria” (Ohrid) Demetrios Chomatenos*. „ZRVI” 41 (2004), s. 165-182, zwł. s. 168-169. Autor wydał również dorobek literacki Chomatenos, *Demetrii Chomateni Ponemata diaphora*. Berlin–NY 2002, i na s. 29ⁿ. także omawia kwestię organizacji arcybiskupstwa Ochrydy za Bazylego, opowiadając się za identyfikacją Prizrenu.

²⁴ Jerzy Wojciech, powstanie w Skopje ma miejsce w 1072 r. O postaci Jerzego niewiele wiadomo, poza literalnym odczytaniem źródeł. Imię „Wojciech” nie należy do onomastyki południowoślwiańskiej, co wywołało hipotezę o jego obcym pochodzeniu. Na pewno nie należał do regionalnej elity, czy rodu o korzeniach książęcych, skoro nie jego wybrano na cara, tylko Bodina, tak uważał S w o b o d a, *SSS 2* (1964), s. 333. Fakt ten, jego zdaniem, zaprzecza rozumieniu terminu „Κοιχάνων” (lekcja Bonn), jako zepsutego „ród Kruma”. Wszakże З л а т р с к и zaproponował koniekturę „καυχάνων”, *op. cit.*, t. 2, s. 138ⁿ., a zaakceptował to М у т а ф ч и е в, *История...*, s. 247. Jest ona bardzo prawdopodobna: należąc do rodu kauchanów, Jerzy Wojciech nie mógł spodziewać się korony carskiej, tylko kontynuacji urzędu.

κοσίους τε τῶν αὐτοῦ ἀπολεξάμενος καὶ τῷ οικείῳ υἱῷ Κωνσταντίνῳ τῷ Βοδίνῳ ὀνομαζομένῳ, παραδοὺς εἰς Βουλγαρίαν ἐξαποστέλλει. Ἐξεῖσι γοῦν εἰς τὰ Πρισοδρίανα, ἔνθα συναθροισθέντες οἱ ἐν τοῖς Σκοπίοις προέχοντες, ὧν ἕξαρχος ἦν Γεώργιος ὁ Βοϊτάχος, τοῦ τῶν Κοπχάνων γένους καταγόμενος, βασιλέα Βουλγάρων αὐτὸν ἀνεκήρυξαν, Πέτρον ἀντὶ Κωνσταντίνου μετονομάσαντες. Ὅπερ ἀκούσας ὁ ἐν Σκοπίοις διέπων τὴν ἀρχὴν τοῦ δουκὸς Νικηφόρος ὁ Καραντηνός, τοὺς ὑφ' ἑαυτὸν στρατηγούς παραλαβὼν ἄπεισιν εἰς τὰ Πρισοδρίανα μετὰ τῶν Βουλγαρικῶν δυνάμεων. Ἐν ὅσῳ δὲ οὗτος τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ἐξήρτυεν, ἐπικατέλαβε διάδοχος αὐτοῦ Δαμιανὸς ὁ Δαλασσηνός. Ἐνωθεὶς τοῖνυν μετὰ τοῦ Καραντηνοῦ, πολλὰ τε κερτομήσας αὐτὸν καὶ ἐς ἕκαστον δὲ τῶν σὺν αὐτῷ στρατηγῶν ἐμπαροινήσας οὐκ ὀλίγα καὶ ὡς ἀνάδρους μυκτηρίσας αὐτούς, συνταξάμενος συμβάλλει τοῖς Σέρβοις εὐθέως. Καὶ γίνεται μάχη φρικτὴ καὶ τροπὴ τῶν Ῥωμαίων φρικωδεστέρα. Πίπτουσι γὰρ πολλοὶ ἔκ τε Ῥωμαίων καὶ Βουλγάρων, ζωγοῦνται δὲ πλεῖστοι καὶ αὐτὸς ὁ δούξ Δαμιανὸς ὁ Δαλασσηνός ὃ τε λεγόμενος Προβατᾶς καὶ ὁ Λογγιβαρδόπουλος καὶ ἕτεροι συχνοὶ σὺν αὐτοῖς. Ἐλήφθη δὲ καὶ ἡ παρεμβολὴ ἅπασα καὶ τῶν ἐν αὐτῇ πάντων διασκύλευσις γίνεται. Ἐντεῦθεν ἀνέδην οἱ Βούλγαροι τὸν Βοδῖνον βασιλέα ἀναγορεύουσιν, ὡς εἰρηται, Πέτρον μετονομάσαντες διχῆ τε διαιεθέντες οἱ μὲν μετὰ τοῦ Βοδίνου εἰς τὸν Νίσσον ἀπήεσαν, οἱ δὲ Πετρίλον τινά, τὰ πρῶτα παρὰ τῷ

²⁵ Symboliczne nawiązanie do tradycji dynastycznej bułgarskiej z czasów świetności Symeona i jego syna Piotra. Niewątpliwie też, fakt zwrócenia się ku Serbom świadczy o klęsce polityki integracyjnej państwa wobec Bułgarów, którzy czuli się bliżsi innym Słowianom, aniżeli obywatelami cesarstwa.

²⁶ Ród Karantenów spotykamy dość często w XI w. Konstantyn Karatenos duks Antiochii za Romana Argyrosa (Skyl., s. 377; 379), poślubił jego siostrę. Pełnił też prawdopodobnie funkcję stratega Presławia. Zachowało się pięć plomb z jednego boulloterionu: „Κωνσταντίνος Καρανδινὸς πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ Χρυσοστρικλίνου καὶ στρατηγὸς Περδολάβας”, zob. J o r d a n o v, *La stratégie de Preslav aux Xe-XIe siècles selon les données de la sigillographie*. „SBS” (1987), s. 89-96, tu nr 8. W Presławiu znaleziono też pieczęcie Anny Karanteny (brak pewności, czy można ją utożsamić z żoną Konstantyna), zob. J o r d a n o v, *Pečatite ot strategijata...*, nr 407-410; I d e m, *La stratégie de Preslav...*, s. 94.

²⁷ Duks/katepano Skopje był naczelnym dowódcą całego temu Bułgaria, podlegały mu mniejsze strategides, m.in. Ochrydy i Kastorii. Powyższy epizod, a szczególnie wymienienie strategów zebranych w Kastorii, ma ogromne znaczenie dla zrozumienia organizacji nowej jednostki terytorialnej, chociaż w kwestii jej ścisłych granic nie ma pewności (obszar państwa Samuela, ale co więcej?), por. K r s m a n o v i ć, *The Byzantine Province...*, s. 192.

²⁸ Tzn. oczywiście z tagmata temu.

²⁹ Odnotowuje go K r s m a n o v i ć, *op. cit.*, s. 200. Ród Dalassenów związany był na przelomie stuleci z Antochią, wielu jego przedstawicieli pełniło wysokie funkcje państwowe. Pewien Damianos Dalassenos był duksem Antiochii w l. 995/6-998, zginął pod Apageą, por. K r s m a n o v i ć, *op. cit.*, s. 101nn. Teofilakt Dalassenos jest poświadczony przez pieczęcie jako „πρωτοσπαθάριος καὶ κατεπάνω Ἰβηρίας” przed 1021 r. Podobnie Roman Dalassenos: „πρωτοσπαθάριος καὶ κατεπάνω Ἰβηρίας”

z rodu Kopchanów; ogłosili go cesarzem Bułgarów, zmieniając imię z Konstantyna na Piotr²⁵. Gdy usłyszał o tym Nikefor Karantenos²⁶, dzierzący władzę duksa Skopje²⁷, zebrawszy podległych sobie strategów, wyruszył do Prisdiany z siłami bułgarskimi²⁸. W czasie, gdy ten przygotowywał się do wojny, dotarł jego następcą, Damianos Dalassenos²⁹. Zjednoczywszy się zatem z Karantenosem, bardzo go przy tym wyśmiewał, a każdego z jego strategów bardzo wyszydził jako tchórzy, niczym pijany³⁰. Po ustawieniu szyku natychmiast starł się z Serbami. Bitwa była straszna, a klęska Rzymian jeszcze straszniejsza. Padło wielu z Rzymian i Bułgarów, liczni zostali wzięci w niewolę: sam duks Damianos Dalassenos, ktoś zwany Probatasem i Longibardopoulos³¹, a wraz z nimi wielu innych. Cały obóz został wzięty i zaczęło się plądrowanie wszystkiego, co się w nim znajdowało. Odtąd Bułgarzy bezwstydnie ogłosili Bodina cesarzem, jak powiedziano, zmieniając imię na Piotr³². Podzieliwszy się na dwie grupy, jedni z Bodinem odeszli do Niszu, drudzy zaś, mając ze sobą pewnego Petrilosa³³, pierwszego przy Bodinie, wyruszyli przeciw Rzymianom w Kastorii³⁴. Tam bowiem, wzmocniwszy mury, strzegli miasto

między 1031 a 1034 r., zob. Werner Seibt, *Das byzantinische Militärkommando „Iberia“*, w: *Studies in Honour of Professor Natela Vachnadze*. Tbilisi 2009, s. 146-157 (s. 158-170: wersja gruzińska). Najbardziej znanym przedstawicielem rodziny, oprócz naturalnie Anny, matki Aleksego, był Konstantyn Dalassenos. Przejął dowództwo floty po klęsce Niketasa Kastamanitesa z emirem Smyrny Tzachasem, i pokonał tegoż w bitwie u wybrzeży Lesbos w 1092 r., por. Kaldellis/Efthymiadis, *op. cit.*, nr 64. Być może jest on tożsamy z właścicielem pieczęci: В.С. Шандровская, *Поправки и дополнения к «каталогу моливдовулов» Б. А. Панченко*. „ВВ” 38 (1977), s. 102-119; nr 299 (s. 112): „Γραφὰς σφραγιζῶ Κωνσταντίνου Δαλασ(σ)ηνοῦ τοῦ Δούκα” (autorka podaje też numery katalogowe trzech innych pieczęci o tym imieniu z Ermitaża: M-6003, M-8398, M-9338). Karin Krause (*The ‘Staurotheke of the Empress Maria’ in Venice: a Renaissance replica of a lost Byzantine Cross reliquary in the Treasury of St. Mark*), [w:] *Die kulturhistorische Bedeutung Byzantinischer Epigramme*, hrsg. von Wolfram Hörandner, Andreas Rhoßy. Wien 2008, s. 37-53), proponuje atrybucję Konstantynowi i rekonstrukcję relikwiarza, zaginionego w I poł. XIX w., s. 48-53.

³⁰ Wyrażenie „ἐμπαροινήσας οὐκ ὀλίγα” oznacza zarówno sam akt mocnego picia alkoholu, jak i „niesławnych” zachowań z tym związanych.

³¹ Bliżej nieznanymi. Nie jest to imię własne, lecz przezwisko: „Longobardeczyk”, czy swobodniej w tym kontekście: „przywódcą Longobardów”, a zatem najemników z Italii na służbie cesarskiej. Klęska miała miejsce w okolicach Prizrenu, tak Радочић, *Скилицин Настављач*, s. 181, przyp. 27.

³² Nie jest to, jak się wydaje, retoryczne powtórzenie, lecz świadectwo powtórnej elekcji Bodina, co pierwszy zauważył Литвин, *Болгария...*, s. 405, sugerując odmienny skład elity odbierającej przysięgę. Lesný, *Studia...*, s. 44-45, słusznie stwierdza, iż to było to raczej potwierdzenie prawowitej władzy Bodina-Piotra wobec opozycji powstańczej, wzmocnione sukcesem bitewnym.

³³ Wasilewski, *Petryla*. SSS 4 (1970), s. 67, ale zwłaszcza Живковић, *op. cit.*, t. 2, s. 292.

³⁴ Jordano, zwracając uwagę na ten podział wojsk powstańczych sugeruje, iż jest on dowodem na istnienie w Niszu strategii, podobnie jak w Kastorii. Gdyby tak nie było, działania powstańcze nie miałyby sensu wojskowego. Wskazuje też na pieczęć pewnego Nikefora Lalakona: *Corpus of Byzantine Seals...*, I, s. 130-131.

Βοδίνῳ φέροντα, παραλαβόντες κατὰ τῶν ἐν Καστορία Ῥωμαίων ἀπίασιν ἐκείσε γὰρ διὰ τὸ τετειχίσθαι τὴν πόλιν οἱ τὰ Ῥωμαίων φρονοῦντες [U fol. 144v, 20: ἠθροίζοντο. Ὁ μὲν οὖν Πετρίλος τῇ Ἀχρίδι παραβαλῶν καὶ ταύτην ἐξ ἐφόδου ἑλών – οὐπω γὰρ τετειχιστο, ἀλλ' ἐρείπιον ἔκειτο ἐξ ὅτου Βασίλειος ὁ βασιλεὺς κατηρέϊψε ταύτην, μέγα κέντρον ὑπειδόμενος πρὸς ἀποστασίαν τὰ ἐν αὐτῷ τῶν Βουλγάρων βασιλεία – ἔνθα καὶ ὑποδεχθεὶς φιλοτίμως τὸν ἑαυτοῦ τε κύριον ἀναγορεῦσαι παρασκεύασε τοὺς ἐγχωρίους κὰν τῇ Διαβόλει δὲ ταῦτὸ πεπονηκῶς ἐπὶ Καστωρίαν ἀπῆι ἐν πάσῃ σπουδῇ· ἐκείσε γὰρ ἠθροίζοντο οἱ τὰ Ῥωμαίων φρονοῦντες], ὡς εἴρηται, ὅ τε τῆς Ἀχρίδος στρατηγὸς Μαριανὸς καὶ ὁ τῆς Διαβόλεως, ὁ πατρίκιος καὶ ἀνθύπατος Θεόγνωστος ὁ Βουρτζης, σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ ὁ ἐν Καστορία στρατηγῶν, μεθ' ὧν καὶ ὁ Βορίσης Δαβίδ καὶ ἄλλοι πολλοί, οἵτινες δεδιότες τὴν ἐκ τῶν ἰθαγενῶν Βουλγάρων ἀπειλὴν ὡς εἰς κρησφύγετον τὴν Καστορίαν συνέφυγον. Καταλαβὼν οὖν ὁ Πετρίλος τὴν Καστορίαν μετὰ πλήθους στρατιωτῶν Βουλγάρων ἀμυθήτου τὰ πρὸς τὸν πόλεμον συνεσκευάζετο. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι καὶ αὐτοὶ συνταξάμενοι ἐξηλθον κατ' αὐτῶν, καὶ μετὰ ῥύμης σφοδρᾶς συμβαλόντες αὐτοῖς τρέπουσι τὸν Πετρίλον καὶ φυγεῖν καταναγκάζουσι, δι' ὁρέων ἀβάτων πρὸς τὸν ἑαυτοῦ κύριον τὸν Μιχαηλᾶν ἀφικόμενον. Κτείνουσι δὲ καὶ τῶν Βουλγάρων πολλούς, αἰροῦσι δὲ καὶ τὸν μετὰ τὸν Πετρίλον ἐν Χροβάτοις τεταγμένον καὶ πρὸς τὸν βασιλέα δεσμῶτην ἀπάγουσιν. Ὁ δὲ Βοδίνος τὸν Νίσον καταλαβὼν ὡς ἤδη βασιλεὺς τῶν βουλγαρικῶν πραγμάτων ἀντείχετο, πᾶν τὸ προστυχὸν ληϊζόμενος καὶ τοὺς μὴ δεχομένους μηδὲ δουλουμένους αὐτῷ κεραιζῶν καὶ λυμαινόμενος. Ὅπερ ἀκηκῶς ὁ βασιλεὺς, τὴν τε τοῦ δουκὸς ἦταν δηλαδὴ καὶ τὴν αὐτοῦ ἀναγόρευσιν, τὸν Σαρωνίτην κατ' αὐτοῦ ἐξαπέστειλε, πρὶν ἐξαφθῆ τὸ κακὸν καὶ εἰς μεγάλην ἐξαρθῆ φλόγα, κατασβέσαι τοῦτο κατεπειγόμενος. Συνεξαπέστειλε δ' αὐτῷ καὶ στρατεύμα ἀξιόλογον, συγκείμενον ἔκ τε Μακεδόνων καὶ Ῥωμαίων καὶ Φράγκων. Ἀλλ' οὗτος μὲν πρὸς τὴν τῶν Σκοπίων πόλιν τὴν ὀρμὴν ποιούμενος τῶν ἐν τῷ Νίσῳ οὐδεμίαν φροντίδα ἐτίθετο. Παραγενόμενος οὖν καὶ τῷ πιστευομένῳ ταύτην Γε-

³⁵ Zob. przym. do Skylitzesa, s. 339.20.

³⁶ Być może jest on dalekim krewnym Jerzego Bourtzesza, metropolity Aten w l. 1153-1160, którego pieczęć zachowała się (niestety, tylko standardowa formuła), zob. Nesbitt, *Oikonomides, Catalogue...*, vol. 2. Washington 1994, nr 9.5; także *Oikonomides, Dated Byzantine Lead Seals*. Washington 1986, nr 118. Konstantyn Bourtzes był duksem Antiochii w latach ok. 1043 – ok. 1045: „μαγίστρος καὶ δούξ”, zob. J.-C. Cheynet, *Sceaux byzantins des musées d'Antioche et de Tarse*. „TM” 12 (1994), s. 391-478, nr 48. Najsłynniejszym przedstawicielem rodu był z pewnością Michał Bourtzes, jeden z morderców Tzymiskesa, później walczący po stronie Sklerosa w wojnie domowej.

³⁷ Imię Borys zdaje się wskazywać na bułgarskie pochodzenie, co oczywiście świadczy, iż nie wszyscy przedstawiciele miejscowej elity poparli powstanie.

zwolennicy Rzymian [zgromadzili się. Petrilos zatem, podszedł pod Ochrydę i wziął ją z marszu. Stało się tak, gdyż nie była ona umocniona, lecz w ruinie od czasu, gdy zniszczył ją cesarz Bazyli, podejrzewając, że w jej bułgarskim pałacu znajduje się ważny ośrodek zdrady³⁵. Przyjęty tam życzliwie, namawiał miejscowych, by ogłosili go swym panem. Przeprowadziwszy to samo w Diabolis, z wielkim pośpiechem wyruszył do Kastorii. Tam bowiem zgromadzili się zwolennicy Rzymian.], jak powiedziano, strateg Ochrydy Marianos, a Diabolis antypatos i patrikios Teognostos Bourzes³⁶, a z nimi strateg Kastorii. Wraz z nimi także Borises Dawid³⁷ i wielu innych, którzy obawiając się groźby ze strony miejscowych Bułgarów, uciekli do Kastorii, niczym do azylu. Petrilos przeto, przybywszy pod Kastorię z nieprzeliczonym tłumem Bułgarów, przygotowywał go do wojny. Rzymianie zaś, sami przygotowani, wyszli przeciw nim, a starszy się z wielkim impetem z nimi, rozgromili Petrilosa, zmuszając go do ucieczki przez nieprzebyte góry w celu dotarcia do swego pana Michała. Zabili też wielu Bułgarów; schwytali tego, kto został po Petrilosie przywódcą³⁸ u Chorwatów i związanego doprowadzili do cesarza. Bodin natomiast, gdy przybył do Niszu już jako cesarz, postępował wbrew interesom bułgarskim, pładując wszystko, co napotkał; tych, co go nie uznali i się mu nie podporządkowali, zabijał i niszczył³⁹. Gdy się o tym dowiedział cesarz, a mianowicie o klęsce duksa i mianowaniu tegoż⁴⁰, wysłał przeciw niemu Saronitesa, by, zanim wznieci się zło i rozbłyśnie wielkim płomieniem, pospieszyl się je ugasić. Posłał mu też odpowiednie wojsko, złożone z Macedończyków⁴¹,

³⁸ Brak w oryginale formalnego tytułu, użyto participium: „τεταγμένον”, od czas. pospolitego „τάττω”.

³⁹ Dlaczego powstańcy rozdzielili siły, co stało się jedną z przyczyn klęski? Dlaczego Bodin wyruszył właśnie pod Nisz, jednocześnie zachowując się jak najeźdźca na terenach potencjalnych powstańców? Лит а в р и н, *Болгария...*, s. 406 reprezentuje tych uczonych, którzy uważają, iż jest to rodzaj pacyfikacji wewnętrznej opozycji. L e ś n y, *Studia...*, s. 46-48, uważa, iż jest to próba przedarcia się do Węgrów i namówienia ich do wspólnej walki. Byłoby to pokłosie węgierskiego najazdu na Nisz, co zresztą tłumaczyłoby tak łatwe zajęcie przez Bodina tego ważnego miasta.

⁴⁰ Bodina cesarzem.

⁴¹ Czytelnikowi może się tu rysować dość zaskakująca opozycja: a przecież „Macedończycy” to też „Rzymianie”. Otóż terminy te mają sens czysto militarny: „Macedończycy” to jednostki temu Macedonia, podległe duksovi Tessaloniki, niepodlegające duksovi Skopje, „Rzymianie”: inne jednostki wojskowe, których autor nie potrafi doprecyzować i stąd tak ogólne określenie, „Frankowie” to najemnicy z Zachodu, coraz częściej na służbie od czasów Monomacha (w lit. bizantyńskiej tego okresu, „Franków” jako „ludzi Zachodu” rozumie np. Leon z Ochrydy; gdy pisze list adresowany do papieża i „πρὸς πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς τῶν Φράγγων (...)”). [ep 1, 5-6, ed. E. B ü t t n e r]. Wysłanie tych jednostek do walki przeciw Bodinowi dowodzi, iż sytuacja była nie do opanowania przez regionalne siły temu Bułgarii i wymknęła się spod kontroli regionalnej. Potrzebne było wsparcie centralne i przerzucenie sił z sąsiedniego temu.

ωργίω τῷ Βοϊτάχῳ λόγον δεδωκώς ὡς οὐδέν φλαῦρον ὑποστήσεται, τὴν πόλιν τῶν Σκοπίων αἰρεῖ κἀν ταύτῃ τὴν στρατοπεδείαν πῆγνυσι καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ Νίσῳ τὸ ποιητέον ἐσκόπει καὶ ἐμελέτα. Ἄλλ' ὁ Βοϊτάχος μεταμεληθεὶς ὅτι δὴ ποσῶς ἀγαθὸς γέγονε καὶ τὰ Ῥωμαίων ἐφρόνησε, λαθραίως τοῖς ἐν τῷ Νίσῳ ἐδήλου ἀφικεῖσθαι μὲν ἐν τάχει πρὸς αὐτόν, καὶ τοὺς περὶ τὸν Σαρωνίτην ῥαθυμότερον διάγοντας καὶ ἀμελέστερον ἀνοικτως καὶ ὠμῶς ἠβηδὸν ἀποσφάξαι. Οἱ δὴ τὴν ἀγγελίαν δεξάμενοι, ἄραντες ἐκ τοῦ Νίσου πρὸς τὰ Σκοπία ἔεντο, χιόνι κεκαλυμμένης οὐσης τῆς γῆς· χειμῶν γὰρ ἦν, Δεκεμβρίου ἐνισταμένου μηνός. Συναισθήσεως δὲ τοῖς περὶ τὸν Σαρωνίτην γενομένης ἔξιειν ἐκεῖνος κατ' αὐτῶν παμπληθεί, καὶ καταλαβὼν αὐτοὺς κατὰ τὴν ὁδόν, ἐν τόπῳ τινι λεγομένῳ Ταωνίῳ, ἀναιρεῖ σχεδόν τι σύμπαντας· ἀλίσκεται δὲ καὶ ὁ Βοδίνος, [om. V: τοῦ Βαλανέως μάλιστα πάντων κατὰ χεῖρα καὶ θάρσος διενεγκόντος]. Ὁ δὲ Λογγιβαρδόπουλος, ὡς εἴρηται, ἀχθεὶς πρὸς τὸν Μιχαηλᾶν καὶ λόγους δούς καὶ λαβὼν ζεύγνυται τῇ τούτου θυγατρὶ καὶ λαὸν ὃ τι πλεῖστον πιστεύεται ἀπὸ Λογγιβάρδων καὶ Σέρβων συγκείμενον, μεθ' οὗ καὶ πρὸς βοήθειαν τοῦ Βοδίνου ἀποσταλεῖς αὐθις τοῖς Ῥωμαίοις ἀποκαθίσταται. Ὁ δὲ Σαρωνίτης τὸν Βοδίνον ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν βασιλέα δέσμιον. Περιορισθεὶς δὲ ἐν τῇ τοῦ ἀγίου Σεργίου μονῇ, μετὰ βραχὺ παραδοθεὶς τῷ Κομνηνῷ Ἰσαακίῳ, ἤδη προβεβλημένῳ Ἀντιχειᾶς δουκί, ἀπήχθη εἰς Ἀντιόχειαν. Ὅπερ ἀκούσας Μιχαηλᾶς ὁ τούτου πατήρ, μισθωσάμενος Βενετικούς τινας βαλαντίου ἀδροῦ, οἷς ἔργον θαλαττοπορεῖν, ἀπέκλεψε τοῦτον ἐκείθεν καὶ τῇ ἰδίᾳ ἀρχῇ ἀποκατέστησεν· ὅς καὶ μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς τὴν ἀρχὴν κἀν τοῖς ἡμετέροις χρόνοις διήνυσεν. Ὁ δὲ Βοϊτάχος ἐτασθεὶς σφοδρῶς ἐν τῷ ἀπάγεσθαι πρὸς τὸν βασιλέα τελευτᾶ, μὴ ἐξαρκέσας ταῖς ἐκ τῶν πληγῶν ὀδυναῖς. Οἱ γε μὴν Αλαμάνοι καὶ Βάραγγοι, γένη δὲ οὗτοι δυτικά, κατὰ τῆς χώρας ἀφεθέντες καθαιροῦσι μὲν τὰ ἐν τῇ Πρέσπα τῶν Βουλγάρων ὑπολελειμμένα βασίλεια, σκυλεύουσι δὲ καὶ τὸν ἐκεῖσε ναόν, ὅς ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀγίου Ἀχιλλεῖου ἴδρται, μηδενὸς τῶν ἐν ἐκεῖνῳ φεισάμενοι ἱερῶν, ὧν τινὰ μὲν αὐθις ἀνεσώθησαν, τὰ δὲ λοιπὰ ὁ στρατὸς διανεμιάμενοι εἰς χρῆσιν ἰδίαν μετεσκεύασαν. Τῶν τις οὖν στρατιωτῶν τῆς μακεδονικῆς φάλαγγος ὦν, ἀξιούμενος ἀποδοῦναι ὅπερ εἰλήφει ἱερόν, ἐπεὶ μὴ ἐπέισθη, ἀνθρακιάσας τοὺς ὤμους τελευτᾶ, τῆς δίκης μὴ ἀνασχομένης, ὡς ἔθος, ἀλλὰ μετελθούσης αὐτὸν εἰς ὑπόδειγμα τοῖς ὀψιγόνοις.

⁴² Dzis. Paun, w pld. części Kosowego Pola?

⁴³ Poprawnie: pod wezw. św.św. Sergiusza i Bakchusa, zob. Р а д о ж ч и ђ, *Скиличин Настављач*, s. 185, przyp. 39.

⁴⁴ Dosł. „sakiewką”.

Rzymian i Franków. On jednak, maszerując na Skopje, nie myślał o tych, co byli w Niszu. Gdy się tam pojawił, posłał do Jerzego Boitacha, któremu powierzono miasto, że nic złego mu się nie stanie, i zajął Skopje. Rozbił tam obóz i rozważał zastanawiając się, co należy zrobić z ludźmi w Niszu. Jednakże Boitachos, żałując, że tak długo był dobry i stał po stronie Rzymian, potajemnie przekazał ludziom w Niszu, by jak najszybciej przybyli doń i bezlitośnie wymordowali znajdujących się przy Saronitesie ludzi, którzy bardziej beztrosko i niefrasobliwie spędzali czas, od młodzieży począwszy. Oni to, otrzymawszy wiadomość, opuścili Nisz i udali się w stronę Skopje. Ziemia zaś pokryta była śniegiem, gdyż trwała zima, miesiąca grudnia. Gdy stało się to wiadome ludziom Saronitesa, wyszedł przeciw tamtym z całym wojskiem i przechwycił ich na drodze w pewnym miejscu zwanym Taonion⁴², zabił prawie wszystkich. Bodin został pojmany [ze wszystkich Balaneus najbardziej wyróżnił się w czynie i męstwie]. Longibardopoulos zaś, doprowadzony, jak powiedziano, do Michała, po wymianie przyrzeczeń ożenił się z jego córką. Powierzone zostało mu znaczne wojsko, złożone z Longobardów i Serbów. Wysłany z nim na odsiecz Bodinowi natychmiast przeszedł na stronę Rzymian. Saronites natomiast wysłał spętanego Bodina cesarzowi. Trzymany w monasterze św. Sergiusza⁴³, w krótkim czasie przekazany Izaakowi Komnenowi, wówczas już ogłoszonego duksem Antiochii, został wysłany do Antiochii. Ojciec jego, Michał, usłyszawszy to, opłacił dużymi pieniędzmi⁴⁴ pewnych Wenecjan, których zajęciem jest żegluga morska, i wykradłszy go stamtąd, przywrócił dawną władzę⁴⁵. Ten⁴⁶ zresztą po śmierci ojca, panował aż do naszych czasów. Boitachos natomiast, nadmiernie wyczerpany, zmarł w drodze do cesarza, nie wytrzymując płynącego z ran bólu. Alamanowie i Frankowie (są to ludy zachodnie) wysłani przeciw tej krainie, zniszczyli porzucony pałac Bułgarów na Prespie, spustoszyli tamtejszą świątynię, wzniesioną pod wezwaniem św. Achillesa. Nie oszczędzili też żadnej ze świętości, które się tam znajdowały: niektóre z nich znów ocalały, zaś pozostałe rozdzieliło wojsko i przeznaczyło na własny użytek. Ktoś z żołnierzy falangi⁴⁷ Macedończyków proszony, by zwrócił to, co świętego zabrał, gdy nie posłuchał, zmarł: zwęgliły mu się ramiona. Sprawiedliwość nie zwlekąca, jak to zazwyczaj bywa, lecz przybyła do niego, by być przykładem dla potomnych⁴⁸.

⁴⁵ Niektórzy uczeni w to wątpią, por. L e ś n y, *Studia...*, s. 99. Ta „władza” to najprawdopodobniej kierowanie jedną z dzielnic państwa Michała: Zachlumiem.

⁴⁶ Bodin.

⁴⁷ Archaizm, który poznaliśmy już u Skylitzesa (zob. przyp. do s. 289). Tam w znaczeniu pospolitym, w tym miejscu zastępuje techniczny termin „tem”.

⁴⁸ W tym miejscu Kontynuator kończy relację z powstania. Wszakże ostatecznej rozprawy z niedobitkami dokonał nowy duks Skopje, a następnie Dyrrachion, Nikefor Bryennios, por. Nic. Bryenn. III 3.

Ἐν δὲ ταῖς παρακειμέναις τῇ ὄχθῃ τοῦ Ἰστροῦ πόλεσι τῶν στρατιωτῶν ἡμελημένων οἷα δὴ μηδὲν εἰς διοίκησιν λαμβανόντων, στέλλεται ὁ βεστάρχης Νέστωρ, δούλος γεγονῶς τοῦ πατρὸς τοῦ βασιλέως, δούξ τῶν Παριστρίων ὀνομασθεῖς, καὶ συμφωνήσας τῷ Τάτους ὡς ὁμογνώμονι, Πατζινάκοις πλείοσιν ὀπλισθέντες εἰς τὴν βασιλεύουσαν παραγίνονται. Καταθεῖναι δὲ τὰ ὄπλα ἐγκελευόμενος μὴ ἂν ἄλλως τοῦτο ποιῆσαι ἔλεγεν, εἰ μὴ τὸν λογοθέτην Νικηφόρον ἐκ μέσου ποιήσοιεν ὡς κοινὸν ἐχθρὸν καὶ πολέμιον κοσμικὸν καὶ αὐτὸν οὐκ ὀλίγα λυπήσαντα καὶ τὴν αὐτοῦ περιουσίαν δημεύσαντα. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς οὐκ ἐπέιθετο ἅπαξ ἑαυτὸν ταῖς αὐτοῦ γοητείας καὶ ἀπάταις ἐκδεδωκώς. Ὁ δὲ Νέστωρ ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ τῶν οἰκείων ἀπανίσταται μὲν ἐκεῖθεν, λήζεται δὲ τὴν τε Μακεδονίαν καὶ Θράκην καὶ τὰ παρακείμενα τῆς Βουλγαρίας καὶ εἰς τὴν τῶν Πατζινάκων ὑποχωρεῖ.

184.13-185.23. Λέκας δὲ τις ἀπὸ Παυλικιάνων Φιλιππουπόλεως ὠρμημένος ἐξ ἐπιγαμβρείας ἠτομόλησε τοῖς Πατζινάκοις καὶ τούτοις συμφρονῶν τῇ Ῥωμαίων ἡπείλει τὰ φοβερῶτατα, ἀλλὰ καὶ Δοβρομηρός τις τὰ ἐν Μεσημβρίᾳ διακυκῶν. Καὶ τῷ βασιλεῖ ἀντᾶραι μελετῶντες, δεῖσαντες καὶ τοῖς τῶν ἄλλων σωφρονισθέντες κακοῖς, πρὸ τῆς πείρας δουλικῶ ζυγῷ τοὺς αὐχένας ὑπέκλιναν καὶ προσήλθον ἰκέται αὐτόμολοι. Τότε δὴ ὁ Λέκας τὸν ἐπίσκοπον Σαρδικῆς Μιχαῆλ, τὰ τοῦ βασιλέως φρονουῦντα καὶ τὴν πόλιν αὐτὸ τοῦτο ποιεῖν παραινοῦντα, ἀνεῖλε τὴν θείαν καὶ ἱερατικὴν στολὴν ἀμπεχόμενον.

Ἡξίωσε δὲ ὁ βασιλεὺς καὶ τὴν πρὸ τοῦ αὐγοῦσταν Εὐδοκίαν καὶ τοὺς παῖδας αὐτῆς* προνοίας τε μεγάλης καὶ τιμῆς, καὶ τριῶν σεκρέτων κυρίαν ἀπέδειξεν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν Βρύννιον καὶ τὸν Βασιλάκιον προνοίας ἐνδεχομένης ἠξίωσεν.

Ἄρτι δὲ τῶν Τούρκων τὴν ἐφάν κατατρεχόντων στρατὸν ἀξιόχρεων συνηλικῶς στρατηγὸν αὐτῷ ἐφίστησι Κωνστάντιον, τὸν υἱὸν Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα. Καὶ αὐτίκα διαπεράσας νεωτερίζει κατὰ τοῦ βασιλέως, καὶ βασιλεὺς παραυτίκα ἀναγορεύεται παρὰ τοῦ ἐν Χρυσοπόλει συνόντος αὐτῷ στρατιωτικοῦ πλήθους. Ἀξιώσας δὲ περὶ τούτου ὁ βασιλεὺς καὶ μὴ εἰσακουσθεῖς, τοὺς μὲν δώροις καὶ ἀξιώμασι μειλιξάμενος, ἄλλους δὲ ἄλλον τρόπον μεταχειρισάμενος

* „καὶ τοὺς παῖδας αὐτῆς“ *om.* Bonn.

⁴⁹ Attal. 150.12-151.12; 152.22-154.6.

⁵⁰ Tak „γοητεία”, termin z dziedziny magii. Oznacza wszelkie magiczne działanie: zaklęcia, rytuały itd. Słowo używane powszechnie już w IV w. przez autorów chrześcijańskich na określenie działalności filozofów neoplatońskich, uczonych w celu ich dyskredytacji. Oskarżenie o magię należało do najcięższych w prawie rzymskim. Przykładem takiej wczesnobizantyńskiej polemiki jest traktat

W miastach położonych na brzegu Istru, jako że żołnierze byli zaniedbani, gdyż nie otrzymali żadnego zaopatrzenia, wysłano bestarchę Nestora, sługę ojca cesarza, zwanego duksem mieszkańców Paristrionu⁴⁹. Ten porozumiał się z Tatossem, jako, że ten myślał podobnie i uzbroiwszy licznych Pieczyngów wyruszyli do stolicy. Wezwany do złożenia broni powiedział, że tak nie uczyni dopóki, aż logotetes Nikefor nie zostanie natychmiast uznany za wspólnego wroga i nieprzyjaciela powszechnego, a który zresztą i jego niemało skrzywdził i skonfiskował majątek. Cesarz wszakże nie posłuchał, raz uległwszy jego czarnoksiężskim sztuczkom⁵⁰ i podstępom. Nestor przeto, będąc narażonym na bunt ze strony swoich ludzi, odszedł stamtąd. Pustoszył Macedonię, Trację i pogranicza Bułgarii, aż uszedł do ziemi Pieczyngów.

Pewien Lekas z paulicjan, pochodzący z Filippopolis, ze względu na więzy pokrewieństwa, zbiegł do Pieczyngów, a myśląc tak jak oni, zapowiadał Rzymianom rzeczy najstraszniejsze. Także pewien Dobromir wprowadzał zamieszanie w Mesebrii. Mimo że zamierzali przeciwstawić się cesarzowi, to zarazem się obawiali, pouczeni nieszczęściami innych. Jeszcze przed próbą zgięli szyje pod niewolniczym jarzmem i przybyli, dobrowolni błagalnicy. Wówczas to Lekas zabił biskupa Sardiki Michała, odzianego w świętą szatę kapłańską, który był zwolennikiem cesarza i do tego samego namawiał miasto.

Cesarz otaczał Eudokię, która przed nim była augustą⁵¹ i jej dzieci opieką wielką i czcią. Postawił ją na czele trzech sekreta. Nie inaczej zresztą zaszczycał opieką Bryenniosa i Basilakiosa.

A ponieważ Turcy najechali wówczas Wschód, zebrawszy znakomite wojsko, mianował jego strategiem Konstantiosa, syna Konstantyna Doukasa⁵². Ten, zaraz po przeprawie⁵³ buntuje się przeciw cesarzowi, a sam natychmiast zostaje ogłoszony

Euzebiusza z Cezarei „*Contra Hieroclem*” w którym właśnie tym słowem definiuje cuda Apolloniosa z Tyany, por. Anna Kotłowska, *Euzebiusza z Cezarei polemika z ideałem „theios aner”*. „SPhP” 19 (2009), s. 143-148.

⁵¹ Aluzja do niedoszłego małżeństwa Nikefora z Eudokią Makrembolitissą. Przez krótki czas po depozycji jej syna, Michała VII (31.03.1078), nowy cesarz, niedawno owdowiały, rozważał związek z Eudokią. Jednak ostatecznie poślubił Marię z Alanii (por. przyp. do Anny, I 16.2-4), żonę Michała. O decyzji przeważały wpływy Doukasów, ale też opinia Kościoła, dla którego rozwód Marii był mniejszym złem niż trzecie (po Konstantynie X i Romanie IV) małżeństwo Eudokii. Niemniej, Eudokia została przez Nikefora w sposób szczególnie uszanowana i obdarzona nowymi dochodami z pronoii, m.in. Attal. 304. O Eudokii zob. Garland, *Byzantine Empresses...*, s. 168-179.

⁵² Konstantios był bratem Michała VII, syna Konstantyna X i Eudokii. Bunt miał miejsce w 1079 r.

⁵³ Przez Bosfor.

λαμβάνει τούτον ἀναιμωτί, αὐτῶν τῶν ἀναγορευσάντων προδόντων αὐτόν, καὶ ἀποκείρει μοναχὸν καὶ εἰς τινα νῆσον περιορίζει. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ εἰς πρεσβυτέρου ἀνήχθη βαθμόν.

Ὁκτωβρίῳ δὲ μηνί, ἰνδικτιῶνος γ', κεραυνὸς ἐνσκήψας ἐν τῷ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου κίονι, οὗ ἄνωθεν ἢ στήλη αὐτοῦ ἴστατο – Ἀπόλλωνος οὔσα ἀφίδρυμα πρότερον, εἰς ὄνομα δὲ αὐτοῦ μετονομασθεῖσα – μέρος τε τούτου διέτεμε καὶ ζωστήρας τρεῖς, σιδηροῦς μὲν τὰ ἔνδον, τὰ δὲ ἔξω χαλκοῦς, κατέκαυσε.

Τοῦ δὲ ἀρχιερέως τῆς Βουλγαρίας Ἰωάννου τελευτήσαντος ἐν τῇ τοῦ Βασιλακίου δίοδῳ ἔτερον ἀντ' αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς προεβάλετο, Ἰωάννην καὶ αὐτὸν καλούμενον, Ἄοινον δὲ ὀνομαζόμενον διὰ τὸ μηδόλως μετέχειν αὐτὸν οἴνου. Ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας κοιμηθέντος προεβάλετο ὁ βασιλεὺς τινα Νικηφόρον, Μαῦρον τὴν ἐπωνυμίαν φέροντα. Σκοπιῶν δὲ δουξ προεβλήθη Ἀλέξανδρος ὁ Καβάσιλας. Λέων δὲ ὁ Διαβατηνὸς εἰς Μεσημβρίαν ἀποσταλεῖς τὰ ἐκεῖσε ἦν διοικῶν καὶ μετὰ τῶν Πατζινάκων καὶ τῶν Κομάνων συμβιβάσεις καὶ σπονδὰς ποιησάμενος.

⁵⁴ Termin „πλήθος” ma w grece często pejoratywny wydźwięk („motłoch”). Stosuje się go, gdy chce się zdewaluować autorytet jakiejś grupy czy społeczności. Podobnie jak „ὄχλος”, przy czym „πλήθος” sugeruje „dużą liczbę” ochlosu.

⁵⁵ Attal 221. 17: „...ἄρτι δὲ τοῦ Ὁκτωβρίου μηνὸς τῆς τρίτης ἰνδικτιῶνος...”: „...w miesiącu październiku trzejście indykcji...”. Stąd koniektura w edycji Ts o l a k e s a, Bonn: 1γ'.

⁵⁶ Rok 1079. Porfirowa kolumna o dziesięciu bębnoch (tur. Çemberlitaş, do dziś zachowało się sześć bębnow) została ustawiona na Forum Konstantyna w 328 r. W nauce toczy się dyskusja, czy cesarz Konstantyn wyobrażony był na niej z promienistą koroną jako Helios, czy też – a za tym opowiadać się zdaje nasz kronikarz, w tym sensie, że pomylił bogów – początkowo znajdowała się na kolumnie statua

cesarzem przez wojskowy tłum⁵⁴, zebrany przezeń w Chrysopolis. Cesarz ocenił sytuację, ale nie został wysłuchany. Jednych zmiękczył darami i zaszczytami, drugich zaś skaptował w jakiś inny sposób. Konstantiosa schwycił bezkrwawo, gdyż zdradzili go ci, którzy go proklamowali. Ostrzygł go na mnicha i zesłał na pewną wyspę. Mówi się, że osiągnął nawet stopień prezbitera.

W październiku trzeciej indykcji⁵⁵, piorun uderzył w kolumnę Konstantyna Wielkiego, na której szczycie stała jego statua; – wcześniej wyobrażenie Apollona, które przemianowano⁵⁶ – odciął kawałek, a także spalił trzy obręcze: żelazne wewnątrz, a spiżowe na zewnątrz.

Gdy podczas przemarszu Basilakiosa zmarł Jan, arcybiskup Bułgarii, cesarz powołał na jego miejsce innego, także Jana, zwanego Aoinosem, gdyż w ogóle nie pił⁵⁷. Podobnie po zaślęciu patriarchy Antiochii powołał cesarz pewnego Nikefora, zwanego Mauroś⁵⁸. Duksem Skopje został zaś Aleksander Kabasilas. Leon Diabatenos wysłany do Mesembrii, zarządzając tamtejszymi sprawami zawarł układy, pojedynawszy się z Pieczyngami i Kumanami.

Heliosa, którą później zastąpiono cesarzem. Szczegóły archeologiczne zob. Marcell Reistle, „Realexikon zur byzantinischen Kunst” Lief. 27/28 (1989), szp. 401; Lief 29/30 (1990), szp. 696-697, wszakże bez podania źródeł literackich; Cyril Mango, *Byzanz (Weltgeschichte der Architektur)*. Stuttgart 1986, s. 31-32, zwł. rysunek z 1574 r. Kolumna stanowiła „kultowe miejsce” stolicy. Wśród mieszkańców miasta krążyła legenda, iż w jej fundamentach schowano, zabrane z Rzymu, palladium. Konstantyn miał poza tym w posagu umieścić fragment Krzyża, jak pisze Sokrates, dla ochrony miasta, Socr. 1.17: 39-42 Bardzo zasadniczy Filostorgios oburza się, iż chrześcijanie traktują kolumnę jak święte miejsce, 2.17. W dzień zdobycia Miasta, 29 maja 1453 r., na placu wokół kolumny zgromadziły się tłumy, ufne w przepowiednię o człowieku, który stąd poprowadzi ich do zwycięstwa (m.in. Dukas, s. 363-365). Synonimiczną opowieść o piorunie przytacza też Attal. 221. 16-26. Natomiast o samej statui i jej roli ideowej, por. Anna Comn. XII. 4.5. Na temat stanu po renowacji w 2010 r. bardzo ciekawie napisał Andrzej Koma, *Konstantynopolikańskie zabytki w Stambule*. „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica” 87 (2011), s. 123-214, tu s. 178. Natomiast najnowszą syntezę przynosi artykuł Sławomira Bralewskiego, *Porfirowa Kolumna w Konstantynopolu i jej wczesnobizantyńska legenda*. „Vox Patrum” 30 (2010), s. 1-19 = *The Porphyry Column in Constantinople and the Relics of the True Cross*. „Studia Ceranea” 1 (2011), s. 87-100.

⁵⁷ „Oinos”: „wino”+*a privativum* (negacja). Zachowała się pieczęć Jana, z napisem metrycznym (Vitalien Laurent, V, nr 1492): „Ο πρίν μοναστῶν κηδεμῶν Ἰωάννης/πρωτοπρόεδρος ποιμενάρχης Βουλγάρων”. Dowiadujemy się z niej, że wcześniej Jan kierował jakimś monasterem i miał rangę protopredrosa.

⁵⁸ Zmarł Emilianos, patriarcha od 1074 r. Nikefor (II 28-29) podaje, iż był on źródłem niepokojów w Antiochii, które musiał opanować Izaak Komnen, brat Aleksego. Później poparł Botaneiatesa (Nic, III 16, 18; Kont. Skyl. 178.2, ed. Tsolakēs). Tekst podaje nam datę powołania Nikefora, przełom 1079/80 r. Brak wszakże źródła co do zakończenia posługi. Zob. Grumel, *La Chronologie...*, s. 447, Fedalto: 1079/80, [w:] *La liste patriarcali delle sedi orientali fino al 1453*. „Rivista di Studi Bizantini e Slavi” 1 (1981), s. 167-203, tu s. 182. Na Cyprze znaleziono jego pieczęć, zob. D.M. Metcalf, *Byzantine Lead Seals from Cyprus*. Nikosia 2004, s. 385, nr 486.

NIKEFOR BRYENNIOS

Nikefor był mężem Anny Komneny, urodził się prawdopodobnie w 1064 roku w Adrianopolu. W 1097 roku poślubił córkę Aleksego Komnena, zmarł w roku 1136/37, wkrótce po wyprawie wojennej do Syrii. Potomek znakomitego rodu, wnuk buntownika Nikefora, przez całe życie lojalny wobec władzy cesarskiej. Praca obejmuje lata 1070-1079; niezakończona (R o s e n q u i s t, s. 127-128). *Materiały historyczne* („Υλη ιστορίας”) nie są dziełem wybitnym. To właściwie relacja z wielkich czynów wojennych rodów Bryenniosów, Komnenów i Doukasów (Neville). Antonio Carile kilkadziesiąt lat temu opublikował serię obszernych, filologicznych artykułów poświęconych postaci Bryenniosa i jego książce. Oto konkluzja: „... l’opera storica di Niceforo Briennio è soprattutto storia di famiglia, sia rispetto al contenuto storico, sia rispetto all’intonazione dei giudizi” („Aevum” 43, s. 280). Jest to historia trzech rodów i jednego bohatera Aleksego; jakby zapowiedź monumentalnego dzieła Anny, chociaż Carile nie uznaje istotnego wpływu *Materiałów* na *Aleksjadę*. Ostatnio badacze zastanawiają się nad publicznym życiem utworu: Vlada Stanković, analizując semantykę tytułu dzieła, stwierdza, iż przejawia on dążenie autora do przedstawienia obiektywnego obrazu wydarzeń. Część wstępu natomiast, powstała krótko po śmierci Bryenniosa, miałyby stanowić dowód popularności utworu u współczesnych (*Ввод у материял усторије Нићуфора Бријенија*. „ZRVI” 47 [2010], s. 137-148).

Większość informacji istotnych dla badaczy Słowiańszczyzny pojawia się u Nikefora sporadycznie, charakteryzuje się wysokim stopniem ogólności i sprowadza do krótkich jedno-, dwuzdaniowych aluzji. Stąd bardziej celowe wydało się umieszczenie ich w przypisach dokumentujących określone kwestie, a szerzej zakreślone przez innych autorów. W tym miejscu podajemy trzy większe fragmenty oraz dokładny spis pozostałych z dokładnymi odniesieniami.

Pierwsza edycja została przygotowana przez Pierre’a Possinusa w Paryżu w 1661 roku. Korzystał on z zaginionego obecnie kodeksu, który nabył w Tuluzie. Ów *codex deperditus* otrzymał umowną nazwę *Tolosanus*. Z relacji Possinusa wynika, iż oprócz dzieła Bryenniosa zawierał on również *Aleksjadę*. Był to zarazem *codex unicus* dla *Materiałów*, stąd dla badaczy tekstu jedynym punktem odniesienia może być wydanie paryskie. Na szczęście wydawca informuje w nim czytelnika o dokonywanych korekturach, co pozwala na częściowe odtworzenie tekstu utra-

conego manuskryptu. Wydanie P o s s i n u s a wznowiono w Wenecji w 1729 roku, a następnie August M e i n e k e z niewielkimi poprawkami opublikował je w *Corpus Bonnense* (1836), co przedrukował Migne (PG 127).

Wydanie krytyczne w serii CFHB Paula G a u t i e r a: *Nicephori Bryenni Historiarum libri quattuor* (CFHB 9). Bruxelles 1975 (przedstawia lekcje T [Tolosanus], propozycje P o s s i n u s a [P] i własne).

Posiadamy polskie tłumaczenie Oktawiusza J u r e w i c z a, z którego tu korzystamy z niewielkimi zmianami: *Nikefor Bryennios. Materiały historyczne*. Wrocław 1974; powstało ono na podstawie edycji bońskiej.

Wydania i tłumaczenia:

Gautier Paul, *Nicephori Bryenni Historiarum libri quattuor* (CFHB 9). Bruxelles 1975.

Йончев Любомир, *Никифор Вриенниѳ*, [w:] ГИБН, t. VII, s. 112-120.

Jurewicz Oktawiusz, *Nikefor Bryennios. Materiały historyczne*. Wrocław 1974.

Радочич Борислав, *Никифор Вриенниѳ*, [w:] ВИИИ, t. III, s. 235-244.

Literatura podstawowa:

Carile Antonio, *Il 'cesare' Niceforo Briennio*. „Aevum” 42 (1968), s. 429-454.

Il problema della identificazione del cesare Niceforo Briennio. „Aevum” 38 (1964), s. 74-83.

La 'Hyle historias' del cesare Niceforo Briennio. „Aevum” 43 (1969), s. 56-87; 235-282.

Grégoire Henri, *Nicéphore Bryennios*. „Byzantion” 23 (1953), s. 469-530; 25-27 (1955-1957), s. 881-926.

Neville Leonora, *A history of Cesar John Doukas in Nikephoros Bryennios' Material for History?*. „BMGS” 32: 2 (2008), s. 168-188.

Witteck-de Jongh S., *Le César Nicéphore Bryennios, l'historien, et ses ascendants*. „Byzantion” 23 (1953), s. 463-486.

Praef. 6, zob. Alexias, II 3.

I 2, zob. Alexias, II 5.

III 6, zob. Alexias, II 5.

III 22, zob. Alexias, I 7.

IV 16, zob. Alexias, I 7.

IV 17, zob. Alexias, I 7.

III 1.21-5. (...) ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ φροντίσι μυρίαῖς ἐπάλαιε, τῶν τε Σκυθῶν Θράκην τε καὶ Μακεδονίαν κατατρεχόντων, τοῦ τε Σθλαβίνων ἔθνους τῆς δουλείας Ῥωμαίων ἀφηνιάσαντος καὶ τὴν Βουλγάρων δηοῦντός τε καὶ ληϊζομένου Σκοῦπῶι τε καὶ Ναϊσὸς ἐπορθοῦντο καὶ αὐτὸ δὴ τὸ Σίρμιον καὶ τὰ περὶ τὸν Σαβίαν ποταμὸν χωρία καὶ αἱ Παρίστριοι πόλεις αἱ μέχρι Βυδίνης κακῶς διετίθεντο· ἐκεῖθεν δ' αὐθις Χωροβάτοι καὶ Διοκλεῖς ἀποστάντες ἅπαν τὸ Ἰλλυρικὸν κακῶς διετίθουν.

III 3. Αφικομένου τοίνυν τοῦ Βουεννίου, ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ τὸν σκοπὸν μεταθέμενος ἐβούλετο τοῦτον δοῦκα τῆς τῶν Βουλγάρων ἀποδείξασθαι πάσης χώρας, ὥστε δ' αὐτοῦ καὶ τὸ Σθλαβίνων ἔθνος κατακυριεῦσαν ἀνασταλῆναι καὶ δὴ ἐν Βουλγαρίᾳ γενόμενος, ἐν βραχεῖ καιρῷ ἐς τοσοῦτον τὸ Σθλαβίνων ἐταπείνωσεν ἔθνος ὡς ὑπὸ ζυγὸν Ῥωμαίων αὐθις τοῦτο ποιῆσαι καὶ ἀγαπᾶν ὑπ' ἐκείνου <τὰ > τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ πραγμάτων κυριεῦσθαι. Ἐπεὶ δὲ Χωροβάτοι καὶ Διοκλεῖς τὴν Ἰλλυρίδα κακῶς διετίθουν καὶ τὸ Φράγγων ἔθνος κατακυριεῦσαν τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας δεινὰ κατὰ Ῥωμαίων ἐμελέτων, ἐβουλεύετο τοῦτον ὁ Μιχαὴλ ἐκ τῆς Βουλγαρίας ἐπὶ τὸ Δυρράχιον μεταβαίνειν, ὃ μητρόπολις ἐστὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Εὐθὺς οὖν γράμματα πρὸς ἐκείνον ἐπέμπετο οὐ κελεύοντα μᾶλλον ἢ ἀξιοῦντα αὐτὸν εἰς τὸ Ἰλλυρικὸν μεταβῆναι. Αφίκετο οὖν καὶ πάντες ἀσμένως αὐτὸν ὑπεδέχοντο οἱ ἐγχώριοι· ἦν γὰρ ὁ ἀνὴρ χαριέστατος καὶ ἐλευθεριώτατος. Βραχὺν δὲ τινα χρόνον ἐκεῖσε ἐνδιατρίψας ὥστε τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ἐξαρτῶσαι, ἐστράτευσε κατὰ Διοκλέων καὶ Χωροβάτων. Ἐν ὀχυρωτάτοις δὲ τούτων χωρίοις στρατοπεδευομένων, τὰς δυσχωρίας αὐτὸς καθαίρειν ἔσπευδεν.

¹ Bardzo skrótove, przemieszane streszczenie buntu Michała, powstania Jerzego Wojciecha i najazdu Węgrów na Nisz. Szczegółowa relacja, zob. Kont. Skyl. 162.18-166.26. Na uwagę zasługuje jedynie wzmianka o udziale Chorwatów (Piotr IV Krešimir), znacznie wyraźniejsza niż u Kont. Skyl. i zaakceptowana przez wydawcę Nikefora, G a u t i e r a (s. 211), który nie zna jednak pracy Nady K l a i ć (*Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*. Zagreb 1971), gdzie udowodniono falsyfikat dokumentu Krešimira odnośnie do rozszerzenia granic państwa. Por. L e ś n y, *Studia...*, s. 42; 46-47. Wymieniona tu Bulgaria to oczywiście nazwa temu.

Cesarz Michał zmagał się z tysiącami kłopotów: Scytowie pustoszyli Trację i Macedonię, plemię Słowian rzuciło jarzmo niewoli rzymskiej, zaczęło niszczyć i łupić Bułgarię. Skopje i Naisos nękane były atakami, podobnie samo Sirmium, ziemie nad rzeką Sawą, miasta Paristrionu aż po Bidine zostały spustoszone. Dalej zaś od tych ziem znowu wszczęli bunt Chorwaci i Dioklejczycy, pustosząc całe Illyrikum¹.

Kiedy zatem przybył Bryennios, cesarz Michał zmienił swój zamiar. Postanowił mianować go duksem całej Bułgarii i rozkazał mu ujarzmić lud Słowian. Znalazłszy się w Bułgarii, w krótkim czasie podbił cały lud Słowian, tak że znowu dostał się on w jarzmo rzymskie i zgodził na jego [Bryenniosa] rządy Bułgarią. Następnie, kiedy Chorwaci i Dioklejczycy pustoszyli Illyrię, a lud Franków, panujący nad Italią i Sycylią, przemyślał o wrogich działaniach wobec Rzymian², Michał zastanawiał się, czy nie przenieść Nikefora z Bułgarii do Dyrrachion, stolicy Illyrikum. Niezwłocznie zatem wysłał listy³ do Nikefora nie tyle z rozkazem, ile prośbą, by wyruszył do Illyrikum. Przybył, a wszyscy mieszkańcy przyjęli go z radością, gdyż był człowiekiem przemyślnym i niezwykle szlachetnym. Krótki czas, jaki tam spędził, poświęcił przygotowaniu wojennym, a następnie wyruszył przeciw Dioklejczykom i Chorwatom. Ponieważ rozbili oni obozy w miejscach bardzo trudno dostępnych, zmuszony był przetrzeć niedostępne szlaki. Zaczął od wysłania dobrze uzbrojonych żołnierzy do wąwozów. Ponieważ armia obawiała się trudów, myśląc o powrocie, rozkazał okolicznym mieszkańcom iść z tyłu z długimi sie-

² Robert Guiscard, por. Wilhelm z Apulii, *La Geste de Robert Guiscard*, s. 98-131; F. Chalandon, *Histoire de la domination normande en Sicile et en Italie*. Paris 1907, s. 258-264; McQueen, *op. cit.*

³ Dölger, *Regesten*, 1002, proponuje rok 1074; Leśny, *Studia...*, s. 49-50, sugeruje lata 1075-1076, ale przyznaje, że nie ma możliwości ustalenia dokładnej chronologii, np. Sima Ćirković, [w:] *Istorija srpskog naroda*, t. 1. Beograd 1981, s. 192: lata 1075-1077. Bryennios był duksem Dyrrachion do czasu, aż się zbuntował.

Ὅπλισας γὰρ πρότερον τοὺς στρατιώτας διέβαινε τοὺς στενωπούς· δεδιότος δὲ τοῦ στρατεύματος ἐν τῷ ὑποστρέφειν τὰ δυσδιόδευτα ἐκέλευε τοὺς ἐγχωρίους συχνὰς ἀξίνας ἐπιφερομένους ὀπισθεν ἔπεισθαι καὶ καθαιρεῖν τὰ δύσβατα καὶ τὰς ὁδοὺς εὐρύνειν· οὐ γενομένοι, προθύμως οἱ στρατιῶται κατὰ τῶν πολεμίων ἐχώρουν καὶ οὕτω κατὰ τὸν τόπον γενόμενος ἔνθα τὸ τῶν ἐναντίων στρατεύμα ἦν, προσέβαλε τούτῳ καὶ μάχης ἰσχυρὰς γενομένης κατὰ κράτος ἐνίκησε. Τὰς γοῦν πόλεις ἀπάσας ὑποσπόνδους Ῥωμαίους ποιησάμενος καθάπερ τὸ πρότερον καὶ ὀμήρους λαβὼν καὶ φρουρὰν ἀποχρῶσαν ἐφ' ἐκάστην χώραν καταλιπὼν ἐπανήκεν εἰς τὸ Δυρράχιον, Ἐπεὶ δ' ἐξ Ἰταλίας πεμπόμενοι νῆες τὰς φορηγούς ναῦς καταιρούσας κακῶς διετίθουσι, σκοπὸν ἔθετο καὶ τούτων τὴν ὀρμὴν ἀναστεῖλαι καὶ μέντοι καὶ ἀνέστειλε ταύτην ταχέως τριήρεις κατ' αὐτῶν ἐξοπλίσας καὶ πολλὰς μὲν τῶν ληστρικῶν καταποντίσας νηῶν, οὐκ ὀλίγας δὲ κατασχών, ὡς ὑποπτήξαι πάντα τὸν ἐν Ἰταλίᾳ στόλον καὶ συσταλῆναι.

IV 30. Ὁ Κομνηνὸς δ' Ἀλέξιος ἐξῆει αὐθις ἐπὶ τὸ τὰ τῆς οἰκείας ἀρχῆς ἐπισκέψασθαι. Πρὸς τὴν Ἀδριανοῦ δὲ πόλιν γενόμενος καὶ ἡμέρας ἐκέισε ἐνδιατρίψας τινὰς καὶ μαθὼν ὅτι τὸ Σκυθικὸν γένος ἐξωπλίζετο ὥστε τὰ Βουλγάρων ληΐσασθαι ὄρια, τὸ στρατιωτικὸν ἅπαν συλλέξας καὶ ὅσον ἐν ἡγεμόσι καὶ ἀρχουσι πρὸς τὴν Φιλίππου παρεγένετο πόλιν, κάκειθεν τὰ περὶ τοὺς Σκύθας πυθόμενος ὡς ἐκδραμόντες τὰ μεταξὺ Ναϊσοῦ καὶ Σκούπων πορθοῦσι χωρία, σπουδαίως κατ' ἐκείνων ἐχώρει. Παρελθόντος δ' ἐκείνου τὴν Σαρδικὴν, οἱ Σκύθαι τὴν ἐκείνου κατ' αὐτῶν πυθόμενοι ἔλυσιν, τὴν λείαν καταλιπόντες, ἔφευγον καθάπερ εἶχον δυνάμει· ἀπελάσας δὲ τούτους, ἐκέιθεν πρὸς τὴν Φιλίππου αὐθις ἐπάνεισι καὶ τὰ κατὰ τὴν χώραν εὐ διαθέμενος καὶ τὰς πόλεις ἐν βραχεὶ καιρῷ τὴν ἀπάντων εὐνοίαν ἐπεσπάσατο, καὶ γὰρ ἦν πρὸς τῷ ἐλευθερίῳ καὶ ἐπαγωγὸν ἦθος ἔχων ὀμιλῆσαι τε πάντων ἀνθρώπων ἡδύτατος. Ταῦτα διαπραξάμενος ἐπανῆκε πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ ὁ βασιλεὺς χαριέντως αὐτὸν ὑπεδέχετο.

⁴ Trudności terenowe łączy L e ś n y, *Studia...*, s. 50, z obszarem wschodniej Serbii, utożsamiając go z wzmiankowanym przez Annę (IX 9) Zygosem. Р а д о ж и њ sugeruje, że obawy Bryenniosa o bezpieczeństwo są podyktowane wspomnieniami rebelii Stefana Wojsława, zob. *Нунуфор Врујенује*, s. 241, przyp. 15. Niezależnie od realiów, opis może mieć charakter toposu. Blisko sto lat później, Teodor Prodromom, opisując zwycięskie kampanie Manuela w Raszce, również odwołuje się do dzikości przyrody (H ö r a n d n e r XXX).

kierami i oczyszczać niedostępne miejsca i poszerzać drogi⁴. Gdy to wykonano, żołnierze szli odtąd raźnie na wroga. Tak dotarli do miejsca, gdzie było skoncentrowane wojsko nieprzyjaciela. Uderzył [Nikefor] na nich i zdecydowanie zwyciężył w zacieklej bitwie. Następnie doprowadził do tego, że wszystkie miasta uznały, jak uprzednio, zwierzchność Rzymian⁵; wziął zakładników, w każdym regionie pozostawił odpowiedni garnizon i powrócił do Dyrachion. W tym czasie statki wysyłane z Italii, atakowały przybijające statki handlowe: postawił sobie za cel poskromić ten atak. Szybko odniósł sukces, wysławszy przeciw nim triery⁶ zatopił wiele statków pirackich, a niemało też zagarnął, tak że cała flota w Italii była sparaliżowana i osłabiona.

Aleksy Komnen⁷ powrócił do rządów nad powierzonym mu obszarem. Przybył do Adrianopola, gdzie zatrzymał się na kilka dni. Tam dowiedział się, że plemię scytyjskie chwyciło za broń, aby złupić ziemie bułgarskie. Zebrał więc całe wojsko, wezwał wodzów i pomniejszych dowódców, ilu tylko mógł, po czym ruszył do Filippoupolis. Tam otrzymał dokładniejsze dane o poczynaniach Scytów, mianowicie, że dokonali najazdu na ziemie położone między Naisos i Skopje i je pustoszą⁸. Natychmiast wyruszył na wroga. Minął już Sardykę, kiedy wieść o jego wyprawie dotarła do Scytów. Porzucili zdobyte łupy i uciekli, ile tylko mieli sił. Tak ich przepędził. Powrócił do Filippoupolis, zaprowadził porządek na wsi i w miastach, czym zyskał sobie w krótkim czasie powszechną życzliwość. Istotnie, odznaczał się swobodnym sposobem bycia, czarem osobistym, łatwością w prowadzeniu bezpośrednich rozmów z każdym człowiekiem. Po wykonaniu swojej misji Aleksy wrócił do Bizancjum. Cesarz przyjął go serdecznie, z życzliwością.

⁵ Stefano C a r u s o uważa, iż dla podanego tu rozumienia potrzebna jest koniektura (wspomniał już zresztą w edycji Bonn 1836, s. 103): „Ρωμαίοις” zamiast „Ρωμαίους”, zob. *La Sicilia nelle fonti storiografiche bizantine (sec. XI ex. – XII)*. „Bizantinistica. Rivista di Studi Bizantini e Slavi”, serie seconda, 2 (2000), s. 281-335, tu s. 286 i przyp. 24. Jest to wszakże jedynie kwestia poziomu erudycyjności składni.

⁶ Archaizm: dromony.

⁷ Zamieszczamy ten akapit poświęcony najazdowi Pieczyngów latem 1078 r., ze względu na powiązania z historią Lekii i Dobromira, por. Attal. 302. 1-13; Kont. Skyl. 184.13-185.23. Warto zwrócić uwagę na ogólność relacji Nikefora, pisanej z perspektywy dokonania Aleksego.

⁸ Epizod skądinąd nieznan.

ANNA KOMNENA

Porfirogenetka Anna z rodu Komnenów jest osobowością wybitną. Jedyna znana nam świecka kobieta – historyk średniowiecza, i to od razu historyk godny najwyższego uznania, przewyższający wszystkich pozostałych autorów tego zbioru. Urodziła się Anna jako pierwsze dziecko Aleksego Komnena i Ireny Doukainy 2 grudnia 1083 roku.

Język Anny reprezentuje najwyższy poziom bizantyńskiej greki literackiej: klasyczny dialekt attycki. Narracja bogata jest w cytaty i nawiązania do tradycji antycznej (np. Emanuela Roselli analizuje cytaty z Eurypidesa, *Anna Komnena e la tragedia greca*. „Medioevo greco” 8 [2008], s. 275-281). Autorka zna też literaturę współczesną, np. Psellosa, którego zdaje się szczerze podziwiać (I 34). Wielokrotnie też korzysta z jego twórczości: mianowicie używa jego sformułowań, fraz, większych obrazów dla budowy własnej narracji, przy czym kontekst zapożyczenia jest zazwyczaj odmienny; co istotne, Annę interesuje estetyka słowa, a nie aspekt faktografii czy analizy historycznej. Tzn. Psellosa postrzega tak, jak autorów z klasycznego kanonu, a nie współczesnego sobie, komentatora tej samej rzeczywistości. Pożyteczną pracę, pomocną przy sformułowaniu takich wniosków, wykonał S. Linnér, *Psellus' Chronographia and the Alexias. Some textual parallels*. „BZ” 76 (1983), s. 1-9.

W 1996 roku James Howard-Johnston (*Anna Komnene and the Alexiad*, [w:] *Alexios I Komnenos*, vol. 1, ed. Margaret Mullet and Dion Smythe. Belfast 1996, s. 260-302) wysunął hipotezę, iż *Aleksjada* jest właściwie dziełem Nikefora Bryenniosa. To Nikefor zebrał materiał źródłowy, naszkicował strukturę dzieła i założenia, wedle których miała być prowadzona narracja. Annie – uważa Howard-Johnston – przypisać można jedynie ostateczne wygładzenie formy. Podstawową przesłanką miałyby być nieznanostwo u Anny (domyślnie: jako kobiety) realiów natury militarno-politycznej, które mógł mieć tylko jej mąż. Teza ta spotkała się z powszechną krytyką uczonych, w tym wydawcy *Aleksjady* w CFHB i tłumacza niemieckiego Diethera Reinscha (zob. zwłaszcza: Ruth Macrides, *The Pen and the Sword: Who Wrote the Alexiad?*, w: *Anna Komnene*, s. 63-81; Diether R. Reinsch, *Women's Literature in Byzantium? – The Case of Anna Komnene*, [w:] *Anna Komnene*, s. 83-105, zwł. 97-101; tłum. niemieckie: Köln 1996; Reinsch także w artykule pt. *Zur literarischen Leistung der Anna Komnene*, [w:] *AEIMQN. Studies Presented to Lennart Rydén*, ed. by Jan Olof Rosenqvist.

Uppsala 1996, s. 113-125, pokazuje na przykładzie kilku epizodów, iż Anna twórczo rozwija bądź zmienia narrację Nikefora; podobnie Paul Magdalino, *The Porphyrogenita and the Astrologers: A Commentary on Alexiad VI. 7. 1-7*, [w:] *Porphyrogenita: Essays in honour of Julian Chrysostomides*, ed. Ch. Dendrinos et al., Aldershot 2003, s. 15-31).

Rosyjski tłumacz Anny, Jakow Ljubarskij, podkreśla oryginalność dzieła. *Aleksiada* nie tylko tytułem nawiązuje do eposu homerowego. Niezwykle jak na literaturę bizantyńską jednolita na płaszczyźnie języka, narracji i kompozycji, ma za cel przedstawienie czynów (ἄθλα, ἔργα, πράξεις) cesarza Aleksego (Hunger, *Literatur...*, t. 1, s. 404: „[...das große byzantinische Prosa-Epos über Kaiser Alexios”]; Ljubarskij, *Why is the Alexiad a Masterpiece of Byzantine Literature?*, w: *Anna Komnene*, s. 169-185; tekst ten opublikowany został także [w:] *AEIMΩN. Studies Presented to Lennart Rydén*, ed. by Jan Olof Rosenqvist. Uppsala 1996, s. 127-142). *Mimesis* nie oznacza wszakże bezwolnego powielania, lecz twórczą interpretację w duchu współczesnym, i tutaj Anna bliska jest duchowi *Chronografii* Psellosa (jak wyliczył S. Linnér, cytuje ją 81 razy, por. *Psellus' Chronographia and the Alexias. Some Textual Problems*. „BZ” 76: 1 [1983], s. 1nn.; ostatni wydawcy podają aż 95 *loci communes*, w tym 60 dosłownych cytatów).

Tradycja rękopiśmienna *Aleksiady* jest więcej niż skromna. **Florentinus Laurentianus 70,2 (F)** z poł. XII wieku zawiera tekst od prol. 4,3 τοῖνον do XIV 8, 1 ἀπάσας. Brak w nim zatem zakończenia księgi XIV i całej XV. Drugim najważniejszym kodeksem jest **Parisinus Coislinianus 311 (C)** z pocz. XIV wieku. Zaginęły początkowe trzy kwaterniony, stąd brak prologu i tekst zaczyna się od I 16, 1 μᾶλλον. C stanowi jednak *codex unicus* dla *Aleksiady* od XIV 8, 1 ἀπάσας.

Dużo mniejsze znaczenie mają: **Vaticanus graecus 981 (V)** z pocz. XIV wieku oraz **Parisinus graecus 400 (P)**. V zawiera zbiór kilku epitome z bizantyńskiej historiografii (m.in. Choniatesa); ff. 197-249 zajmuje epitome *Aleksiady*. P również ma charakter zbioru utworów o różnorodnym charakterze; na ff. 171-171^v znajduje się prolog Anny: 1,1.2-15 προᾶγμα.

Pozostają już tylko apographa.

Z C: **Vaticanus graecus 1438 (Vat.)** z poł. XVI wieku, **Vaticanus Ottobonianus gr. 137+131 (Ottob.)** z XVII wieku. Odpisami Vat. są natomiast: **Vaticanus Barberinianus 235** i **Vaticanus Barberinianus 236 (Barb.)**, oba z XVII wieku.

Posiadamy też apographa V: **Monacensis gr. 355 (A)** z XV wieku. A stał się podstawą edycji Davida Hoeschela, *Alexiados libri VIII ab Anna Comnena de rebus a patre gestis scripti*. Augustae Vindellicorum 1610. **Tubingensis Mb 11** z XVI wieku jest kopią A.

W 1641 roku Johann Friedrich Gronovius natrafił w Rzymie na rękopis zawierający odpis z F oraz metafrazę trzech ksiąg *Aleksiady*. Wykonał on kopię: **Leidensis Gronovianus 26**, (*Alexias*: ff. 5-215^v, metafraza: ff. 217^r-250^v; obecnie w Bibliotece Uniwersyteckiej w Lejdzie, która zakupiła zbiory niemieckiego uczonego). Nie jest to tłumaczenie w ścisłym sensie tego słowa, lecz taka zmiana tekstu pod względem leksykalnym i syntaktycznym, by ułatwić lekturę i poszerzyć krąg odbiorców (początek ks. XI niezachowany, tekst dopiero od rozdz. 7. 3,7 [p. 33 L e i b]); podobnie brak końca ks. XIII, tekst urywa się na rozdz. 12. 15,14 [p. 132 L e i b]). W bizantynologii utwory, w których zmienia się p o z i o m („*style*”) języka określa się mianem metafrazy. Należy przy tym podkreślić, iż tekst metafrazy *Aleksiady* jest nietypowym przykładem tego typu literatury właśnie przez to, iż tekst metafrazowany jest niższy pod względem językowym od tekstu pierwotnego. Przeważnie bowiem opracowywano teksty, podnosząc jakość języka, np. „(...) metaphrasis may be regarded as a technical term designating the literary process of paraphrasing a hagiographic text and recasting it into high style” (Stephanos E f t h y m i a d i s przy okazji edycji metafrazy *vita* św. Nikefora: *John of Sardis and the Metaphrasis of the Passio of St. Nikephorus the Martyr (BHG 1334)*. „Rivista di Studi Bizantini e Neoellenici” 28 [1991], s. 23-44, tu s. 28). Wydawca tekstu, Herbert H u n g e r, na podstawie kryteriów wewnętrznych ostrożnie sugeruje, iż mógł on powstać najwcześniej na początku wieku XIII (*Met* s. XI-XIII, XVI-XVII). Hipoteza taka, opierała się na dacie C, będącego podstawą opracowania metafrazy, a którą wyznaczano na XII wiek (tak też L e i b, CLXV). Obecnie powstanie C przesunięto na pocz. XIV wieku, co stanowi zarazem *terminus post quem* powstania metafrazy.

W niniejszym tomie przytaczamy dwa fragmenty metafrazy (o jej autorze nie możemy nic bliższego powiedzieć) obok odpowiedniego tekstu *Aleksiady*. Niezależnie od aspektu filologicznego, jest rzeczą pouczającą, gdy obserwujemy zmiany w onomastyce (np. *casus* Wetonów), podyktowane kontekstem polityczno-geograficznym.

Editio princeps: Petrus Possinus (Pierre Poussines), *Annae Comnenae porphyrogenitae caesarissae Alexias, sive De rebus ab Alexio imperatore vel eius tempore gestis, libri quindecim*. Paris 1649. Kopią z tego wydania są fragmenty w rękopisie do użytku szkolnego **Bucurestensis 663 (74)** z XVIII wieku.

Treść *Aleksiady* ogniskuje się wokół trzech struktur, które Anna konceptualizuje jako odrębne zjawiska dziejowe: konfliktu z łacinnikami (Normanami i uczestnikami krucjaty), wojny na granicy wschodniej, polityki wobec „manichejczyków”. O każdym z wyżej przedstawionych problemów Anna ma wyraźnie ukształtowaną opinię, nie waha się wydawać najbardziej ostrych sądów wartościujących. Oczywiście dzieło obfituje w rozmaite informacje dotyczące zarówno polityki wewnętrznej

(np. aspekty biografii Aleksego) jak i zewnętrznej państwa (np. Duklja), ale są one drugoplanowe, tzn. nie miały wpływu na konstrukcję narracji ani nie stanowią dla Anny podstawowego czynnika dziejowego.

Tak np. informacje o Serbach, a w szczególności państwie Duklji, są fragmentaryczne i epizodyczne. W przeciwieństwie do innych, wyżej wymienionych zagadnień, nie stanowią one dla Anny przedmiotu narracji. Paradoksalnie jednak, to *Aleksjada* jest jednym z najważniejszych źródeł chociażby do czasów panowania Konstantyna Bodina.

Ostatnio pojawiły się opracowania patrzące na autorkę *Aleksjady* z perspektywy *gender studies*. Jako reprezentatywne można uznać: Thalia G o u m a - P e t e r s o n, *Engendered Category or Recognizable Life: Anna Komnene and Her 'Alexiad'*. „Byzantinische Forschungen” 23 (1996), s. 25-34 (perspektywa metodologiczna), czy tej samej autorki *Gender and Power: Passages to the Maternal in Anna Komnene's 'Alexiad'*, [w:] *Anna Komnene*, s. 107-124.

W 2010 roku w Palermo ukazało się tłumaczenie włoskie autorstwa Giacinto Agnello.

Podstawą źródłową jest najnowsze wydanie w serii *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* autorstwa R e i n s c h a i K a m b y l i s a z 2001 roku. Należy też podkreślić szczególną zaletę tej edycji: osobny tom *Indices*, zawierający nie tylko standardowe indeksy nazw własnych, ale odrębne zestawienia wyrazów, pozwalające na analizę lingwistyczno-syntaktyczną dzieła, co jest zasługą półtorarocznej pracy dr Foteini K o l o v o u. W komentarzu, cytując objaśnienia z indeksów, posługujemy się skrótem: „indices”.

Jakkolwiek tekst polski oparty został na tłumaczeniu Oktawiusza J u r e w i c z a (t. 1-2, Wrocław 1969), to w wielu miejscach wprowadzono zmiany niezbędne ze względu na ścisłość terminologiczną, konieczną przy tego rodzaju edycji źródeł, a przede wszystkim na konieczność uwzględnienia nowej edycji krytycznej (podstawą przekładu J u r e w i c z a było francuskie wydanie L e i b a).

Wydania i tłumaczenia:

Annae Comnenae Alexias, recensuerunt Diether R. R e i n s c h et Athanasios K a m b y l i s. Pars I: Prolegomena et Textus. Pars II: Indices (CFHB 40/1-2). Berolini et Novi Eboraci 2001.

Анна Комнина. Алексиада. Ветупительная статья, перевод, комментарий Я.Н. Любарского. Москва 1965.

H u n g e r Herbert, *Anonyme Metaphrase zu Anna Komnene, Alexias XI-XIII* (WBS 15). Wien 1981.

К р е к и ђ Бариша, *Ана Комнина*, [w:] ВИИИИ, т. III, s. 367-394.

I 7.1-4. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τὸν Βρυέννιον οὕτω διήνυστο, ὁ δὲ μέγας δομέστικος Ἀλέξιος καὶ ἐμὸς πατὴρ οὐκ ἔμελλεν ἀτρεμήσειν, ἀλλ' ἐξ ἀγώνων εἰς ἀγῶνας μεταχωρεῖν. Ὁ γὰρ Βορίλος τῶν ἀμφὶ τὸν Βοτανειάτην οικειότατος βάρβαρος ἐξελθὼν τῆς πόλεως καὶ ὑπαντήσας τῷ μεγάλῳ δομεστικῷ καὶ ἐμῷ πατρὶ τὸν Βρυέννιον ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ παραλαβὼν ἔδρασεν ὁ τι δὴ καὶ ἔδρασεν.* ἐπισκίπτει δὲ παρὰ τοῦ βασιλέως τῷ ἐμῷ πατρὶ χωρεῖν ὡς ἐπὶ τὸν Βασιλάκιον ἤδη καὶ τοῦτον βασιλείας περιθέμενον διάδημα καὶ τὴν ἐσπέραν μετὰ γε τὸν Βρυέννιον ἀκατασχέτως κυμαίνοντα.

* Por. Heliod., *Aeth.* V 1: „ἔδρασεν ὁ τι δὴ καὶ ἔδρασεν”.

¹ Protoproedros i etnarcha, bliski zaufany cesarza (Nic. Bryenn.: III 22. 11-14: „Ὁ δὲ Βοτανειάτης τὴν ἐν τῇ πόλει στάσιν μαθὼν, ἀπάρας ἐκ τῆς Νικαέων, ἠπείγετο πρὸς τὴν μεγαλόπολιν καὶ τῇ Προαινέτῳ γενόμενος ἐξέπεμπε τοὺς τὰ βασιλεία παραληψομένους ἀρχηγὸν ἔχοντας ἓνα τῶν πιστοτάτων αὐτῷ οικετῶν, ᾧ Βορίλλιος ἦν ὄνομα”: „Botaneiates dowiedziawszy się o przewrocie w Mieście, wyruszył z Nicei do stolicy. Kiedy dotarł do Prenetos, wysłał ludzi z rozkazem zajęcia pałacu. Ich dowódcą był Borillios, jeden z najwierniejszych jego ludzi”; IV 16. 1-5: „...ὄν εἶχε πιστότατον καὶ οικειότατον ἄνδρα, εἴτε Σκύθην, εἴτε Μυσόν – Βορίλας ἦν τοῦτῳ ὄνομα -, ὃν πρωτοπρόεδρον τιμῆσας ἐθνάρχην ἐκπέμπει παραληψόμενον τὸν Βρυέννιον [...]”: Wysłał swojego najwierniejszego i zaufanego człowieka, Scytę bądź Muzyjczyka – imię jego Borilas – etnarchę piastującego godność protoproedrosa z rozkazem przejścia Bryenniosia...”). Anna uważa go za Słowianina (zob. II. 1.3), co akceptuje Бариша Крекић, *О називу „Скути” за балканске Словене код Ане Комнине*. „Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду” 8: 1-3; I d e m, *Ана Комнина*, [w:] ВИИИИ, т. III, s. 371, przyp. 1a, s. 372, przyp. 2. Por. Моравски, *Византинотурџика*, II, s. 95-96, 111 (ostrożnie pochodzenie bułgarskie; podobnie: Пламен Павлов, *Борил*, [w:] Ъ. Андреев, И. Лазаров, П. Павлов, *Кой кой е в Средновековна България*. София 1999, s. 36-38, oraz I d e m, *Герман*, [w:] *ibidem*, s. 78); Skoulatos, *op. cit.*, s. 47-49; Васил Златарски, *Потеклото на Петра и Асена, водачите на въстанието в 1185 год.* „Сборник БАН” 45 (1933), s. 8-48, zwł. 19-24 (sugerowane pochodzenie połowiecko-bułgarskie). Attaleiates (316-318) z uznaniem szeroko rozpisuje się o inicjatywie legislacyjnej Nikefora Botaneiatesa, aby zerwać ze zwyczajem, iż nowy cesarz wprowadzając nowych ludzi do pałacu, zarazem doprowadza do ruiny poprzednią służbę (konfiskaty, wygnania itp.), poprzez formalne zabezpieczenie dla wcześniejszej ekipy. Angeliki Laiou przypuszcza, iż cesarzowi chodziło właśnie o bezpieczeństwo Borila: „I suspect that this law had a particular object: the emperor might well be concerned about eventual fate of two of his favorite servants, Borilos and Germanos, who were hated by the senate”. Zob. *Law, Justice, and the Byzantine Historians*, [w:] Angeliki E. Laiou, Dieter Simon eds, *Law and Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*. Washington 1994, s. 151-185, tu zwł. s. 179-180. Dla porządku dodajmy, iż Attaleiates nie wspomina w swym dziele imiennie ani Borila, ani Germana; ale czyni to Kontynuator Skylitizesa 179.2-4 i 185.30-186.3: „Dwóch było jego sług, Boril i German, którzy nie słuchali go jako słudzy, lecz bez wahania czynili wszystko zgodnie z własną wolą. Stąd był on [cesarz] nieznośny dla przywódców senatu, którzy we wszystkim im dokuczali” („Ἦσαν δὲ αὐτῷ δούλοι δύο, Βορίλος τε καὶ Γερμανός, οὐ κατὰ δούλους αὐτῷ ὑπακούοντες, ἀλλὰ πᾶν τὸ αὐτοῖς βουλευτὸν διαπραττόμενοι ἀνευδοιάστως δι’ οὓς καὶ φορτικός τοῖς ἐξοχωτέροις τῆς συγκλήτου ἐνομιζέτο, δακνομένοις ἐφ’ οἷς εἰς πάντας ἐπεδείκνυστο”).

Taki miał koniec bunt Bryenniosa. Megas domestikos Aleksy, a mój ojciec, nie zamierzał siedzieć spokojnie, lecz iść dalej, od walki do walki. Boril¹, barbarzyńca wielce zaufany na dworze Botaneiatesa, wyszedł na spotkanie mego ojca, który był megas domestikos, a przejąwszy z jego rąk Bryenniosa, zrobił z nim to, co zrobił². Następnie przekazał memu ojcu w imieniu cesarza rozkaz marszu przeciw Basilikosowi³, który również włożył diadem cesarski i po Bryenniosie zbuntował cały, nadal nieokiełznany Zachód.

² Oślepienie Bryenniosa różnie było oceniane w źródłach. Anna, co oczywiste, broni honoru swego ojca, ale podobnie jak ona uważają Nikefor Bryennios (IV 17. 18-21: „Τὸν δὲ Βρυέννιον ὁ Βορίλας παραλαβὼν καὶ πρὸς τὸ Φιλοπάτιον λεγόμενον ἀπαγαγὼν ἐκτυφλοῖ, ἀνδρα στερησας τῆ Ῥωμαίων ἀρχῆ καὶ πολιτεία οἷον οὕτινα ἄλλον ἐκέκτητο ἀνευ τοῦ τούτω ὑπεριχούσαντος”): „Borilas [Boril] zabrał ze sobą Bryenniosa, zawiózł do miejsca zwanego Filopatium i oślepił. Czynnem tym pozbawił państwo rzymskie i społeczeństwo człowieka, jakiego nigdy dotąd nie było z wyjątkiem jego zwycięzcy”) oraz Attaleiates (291-292, o samym buncie: 242). Aleksego obwinia natomiast Zonaras (XVIII 19).

³ Protoproedros Nikefor Basilikios (w innych źródłach obecna również forma Basilakes, np. Attal. 212.21: „Βασιλάκης”) jako duks Teodosiopolis i magistros (Attal. 115. 22-23) brał udział w bitwie pod Mantzikertem. Po powrocie z tureckiej niewoli związał się ze środowiskiem Bryenniosów. Po dojściu do władzy Botaneiatesa obiecano mu nobilissimat w zamian za odstąpienie od buntowników. Wszakże po klęsce Bryenniosa Basilikios postanowił przejąć ocalałe siły pokonanych i kontynuować walkę we własnym imieniu (por. Attal. 212.18-215.17; Nic. IV 16-28; Nic. XVIII 19; Glyc. IV, p. 617; *Cont. Scyl.*, 182-183). Attaleiates pisze m.in. (213.1-4: „Ἐπὼν δ' ἔγνω πολὺ τι στρατοπέδον συναγορχῶς καὶ ἀξιόμαχον δύναμιν, εἶχε γὰρ καὶ Ῥωμαίων πολλῶν στρατιωτικόν, Βουλγάρων τε καὶ Ἀρβανιτῶν, καὶ οικείους ὑπάσπιστάς οὐκ ὀλίγους, ἄρας ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Θεσσαλονικίην ἠπειγέτο.”), iż „Kiedy zorientował się, jak wielką armię i zdolną do walki siłę zgromadził (miał bowiem wśród żołnierzy licznych Rzymian, Bułgarów i Arbanitów [zn. mieszkańców doliny Arbanon: Albańczyków *sensu largo*, por. Alain Ducellier, *L'Arbanon et les Albanais au Xe siècle*. „TM” 3 (1968), s. 353-368; *Idem*, *Les Albanais...* tu zwł. s. 38; wymiana i oboczność *liquidae*: por. Jurewicz, *Gramatyka historyczna...*, par. 121 i 123. Należy przy tym podkreślić, iż właśnie u bizantyńskich autorów przełomu XI/XII wieku (a zwłaszcza Attaleiatesa) po raz pierwszy spotykamy tę nazwę etniczną, chociaż tezę tę podważył Costas P. Kyrris, wskazując na miejscowość „Ἀλδάνες” u Prokopiusza, *De Aed.*, IV 4. 3., zob. *Mercenaires Albanais en Chypre au Moyen Age*. „Rivista di Studi Bizantini e Slavi” 4 (1984), s. 117-133, zwł. s. 121-127. Etnogeneza Albańczyków pozostaje kwestią sporną: na polu lingwistyki chociażby, przegląd najnowszych badań odnośnie relacji iliryjsko-albańskich pokazuje brak powszechnie akceptowanych uzgodnień, zob. Joachim Matzinger, *Illyrisch und Albanisch – Erkenntnisse und Desiderata*. „Die Sprache. Zeitschrift für Sprachwissenschaft” 48 (2009), s. 98-106], a także niemalo własnych *hypaspistῶn* [archaizm: określenie na gwardię przyboczną przez odwołanie do elitarnych jednostek Aleksandra]), wyruszył stamtąd do Tessaloniki”. Por. też odpowiednio Kont.Skyl., 182. 18-21: „Συναγορχῶς δὲ στρατιᾶν ἀξιόλογον ἐκ τε Φράγκων καὶ Βαράγγων, Ῥωμαίων τε καὶ Βουλγάρων καὶ Ἀρβανιτῶν, ἄρας ἐκεῖθεν πρὸς Θεσσαλονικίην ἠπειγέτο”. („Zebrałszy liczne wojsko z Franków i Waregów, Rzymian i Bułgarów i Arbanitów, zaraz wyruszył stamtąd do Tessaloniki”). Zwyciężony przez Aleksego jesienią 1078 nad rzeką Galikos, schronił się w Tessalonice, którą Aleksy zdobył (Attal. 214-215; Kont.Skyl., 183). Z rozkazu cesarza oślepiony pod miejscowością Chleбина (χωρίον Χλεμπίταν καλούμενον: *Alex*. I 9.5; Nic., IV 28: Χεμπίτα T [zaginiony rękopis,

I 16.2-4. Μεταξύ δὲ τοῦ πρὸς τὸ Δυρράχιον κατάπλου τὴν τε Κορυφῶ πόλιν ὀχυρωτάτην καὶ ἄλλα τα ἡμέτερα φρούρια ἐξ ἀποστολῆς κατέσχε. Καὶ οὐκ ἴσως ἐκ τε Λογγιβαρδίας καὶ Ἀπουληίας ἀναλαβόμενος καὶ τὴν χώραν ἀργυρολογήσας ἅπασαν καὶ φορολογήσας προσδοκῆσιμος ἦν τῷ Δυρραχίῳ προσεσχηκέναι. Δούξ δὲ τῆνκαυτὰ ἐτύγχανε παντὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ Γεώργιος ὁ Μονομαχάτος παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Βοτανειάτου ἀποσταλεις, καίτοι πρότερον τὴν ἀποστολὴν ἀπεπέμπετο καὶ οὐδόλως ἦν εὐπειθὴς πρὸς τὴν λειτουργίαν ταύτην, ἀλλ' οἱ γε βάρβαροι δούλοι τοῦ αὐτοκράτορος (Σκύθαι γὰρ ἦσαν Βοριλὸς τε καὶ Γερμανός) ἐνεκότουν τε τῷ Μονομαχάτῳ καὶ αἰεὶ τι δεινότερον κατ' αὐτοῦ ἐννοοῦντες κατεῖπον αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα συρράψαντες ὅποσα γε καὶ βεβούλοιντο, καὶ τοσοῦτον ἀνέφλεξαν τὸν τοῦ βασιλέως κατ' αὐτοῦ θυμόν, ὡς ἐπιστραφέντ' αὖτε πρὸς τὴν βασιλίδ' αὐτῆς Μαρίαν ἐρεῖν· „ἐχθρὸν τῆς τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας τὸν Μονομαχάτον τοῦτον ὑπώπτεικα”.

Τοῦτο ἀκροασάμενος Ἰωάννης ὁ Ἀλανός, φίλος ἐς τὰ μάλιστα ὢν τοῦ Μονομαχάτου, γινώσκων δὲ καὶ τὴν τῶν Σκυθῶν πρὸς αὐτὸν μῆνιν καὶ τὰς συχνὰς κατ' αὐτοῦ εἰσηγήσεις, ἅπαντα τὰ τε τοῦ βασιλέως ῥήματα τὰ τε τῶν Σκυθῶν πρὸς τὸν Μονομαχάτον ἀπελθὼν ἐξορχεῖται καὶ περὶ τοῦ συμφέροντος βουλευσάσθαι συμβουλεύει. Ὁ δὲ (νουνεχῆς γὰρ ἦν) καὶ τῷ βασιλεῖ προσελθὼν προαρπάζει τὴν ἐπὶ τὸ Δυρράχιον λειτουργίαν λόγοις κολακευτικοῖς κα-

będący podstawą edycji Possinusa], ale wydawca Gautier przyjął wersję Anny! Miejscowość pomiędzy Filippi a Amfipolis, według Maxa Vasmera [*Die Slaven in Griechenland*. Reprint z 1941, Leipzig 1970, s. 229] nazwa pochodzi od słowa „chlěbъ”). Por. Skoulatos, s. 35-39, tam dalsza literatura i odniesienia źródłowe. Wspominamy o tym, gdyż jest to jeden z niewielu przykładów słowiańskiej onomastyki w *Aleksjady*. W tym miejscu należy też dodać, że Anna kilkakrotnie poprawnie użyła słowiańskiego określenia „Niemcy”, chociaż nie dała do zrozumienia, iż jest świadoma tego zapożyczenia: „Νεμίτζους” (*Alex.* II 9.4, 6), „Νεμίτζων” (*Alex.* II 9.4, 19; II 9.5, 4; II 10.2, 13). Podobnie Michał Attaleiates: 95.1: „Νεμίτζου τινός”; 110. 4-5: „τῶν Νεμίτζων λεγομένων, οὗς ὁ παλαιὸς λόγος Σαυρομάτας καὶ αὐτοὺς ἐγίνωσκεν (...)” i Kontynuacja Skylitzesa: „παρὰ Νεμίτζου τινός”, „ἐκ τοῦ τάγματος τῶν Νεμίτζων” (135.5, 144.1 Tsolakēs). Bardzo interesujące wydaje się użycie przez Michała (161.18-19) formy „Νεμίτζια”, gdyż określa ona terytorium, a nie ludność. Nazwa ta pojawia się przy bardzo niedokładnym opisie geografii dawnego Rzymu, jako obszar na północ od Alp, którego władca nosi tytuł króla (*rex*): „(...) νῦν ἡ Νεμίτζια γινώριζεται, τὸν ἴδιον ἀρχόντα ῥήγα κατονομάζουσα”. Według Bonarka, *Bizancjum...*, s. 162, przyp. 809, należy zawęzić rozumienie tego terminu do mieszkańców wschodnich terenów Niemiec: nie wydaje się to być poświadczone źródłowo. Natomiast przedstawiając marsz Aleksego w kierunku Tessaloniki, wspomina Michał (214.10) o rzece Wardar, podając jej nazwę słowiańską, a nie antyczną: Aksios: „(...) τὸν χάρακα θεῖς ἀντιπέραν τοῦ ποταμοῦ τοῦ λεγομένου Βαρδαρίου (...)”. („założył obóz na drugim brzegu rzeki, zwanej Bardarios”).

⁴ Robert Guiscard. Związki Normanów z Bizancjum jako pochodną ich polityki italskiej omawia William B. McQueen, *Relations between the Normans and Byzantium 1071-1112*. „Byzantium” 56 (1986), s. 427-447.

W czasie przeprawy do Dyrrachion [Robert]⁴ wstępny wypadem zdobył bardzo silnie obwarowane miasto Koryfo⁵ i inne nasze twierdze. Wziąwszy zakładników z Longobardii i Apulii, nałożył na cały kraj daninę pieniężną, po czym myślał tylko o zdobyciu Dyrrachion. Stanowisko duksa całej Illyrii sprawował wówczas z rozkazu cesarza Botaneiatesa Jerzy Monomachat⁶. Nie przyjął początkowo tego stanowiska i nie można go było w ogóle do tego nakłonić. Niewolnicy cesarza, barbarzyńscy scytyjscy Boril i German, żywiąc gniew ku Monomachatowi, też byli temu przeciwni. Ciągłe wynajdywali nań coraz to poważniejsze zarzuty i opowiadali o nim cesarzowi, co tylko przyszło im na myśl. Knuli matactwa, jakie im tylko wpadły do głowy; w końcu rozpalili przeciwko niemu gniew cesarza tak, że pewnego razu zwrócił się on do cesarzowej Marii⁷, mówiąc: „Podejrzewam, że ten Monomachat jest wrogiem państwa rzymskiego”⁸.

Słowa te usłyszał Jan Alan⁹, najlepszy przyjaciel Monomachata. Wiedząc dobrze o zadawnionym gniewie Scytów wobec niego i o ich ciągłych nań donosach, przyszedłszy do Monomachata, powtórzył mu dokładnie słowa cesarza i Scytów oraz poradził, by pomyślał o swoim położeniu. On zaś (jako że był rozważny) przybył do cesarza, pozyskał go pochlebnymi słowami i przyjął to stanowisko w Dyrrachion.

⁴ Koryfo, dzis. Korfu, antyczna Korkyra (TIB 3, s. 178-181). Zajęcie wyspy miało miejsce 10 maja 1081 r. (Anon. Bar. Chron., s.a. 1081), por. Γιούβαρκις, s. 462.

⁶ Duks Dyrrachion w l. 1078-1081, objął to stanowisko po Nikeforze Basilakiosie, por. Skoulatos, s. 97-98. Poza relacją Anny szerzej nieznaną w źródłach literackich, ale posiadamy jego pieczęcie: a) jako patrikiosa i katepano Vaspurakanu, Wassiliou, Seibt, *op. cit.*, nr 273; b) proedros i duks, J.-Cl. Cheynet, C. Morrisson, W. Seibt, *Les sceaux byzantins de la collection Henri Seyrig*. Paris 1991, nr 210; c) protoproedros i duks Dyrrachion, Ermitaż: M-6118.

⁷ Maria z Alanii, córka Bagrata IV z Gruzji; żona cesarza Michała VII Doukasa (miała z nim syna Konstantyna Doukasa) i Nikefora Botaneiatesa. Poparła zamach Komnenów i była w bliskich stosunkach z Anną, po narodzinach Jana, syna Aleksego, odsunięta na boczny tor. Zmarła w monasterze po 1103 r. Zob. więcej: ODB, s. 1298; Polemis, *The Doukai...*, s. 46; Skoulatos, s. 188-192; Reinsch, *Women's...*, s. 92-94; Margaret Mullett, *The 'Disgrace' of the Ex-Basilissa Maria*. „Byzantinoslavica” 45 (1984), s. 202-211, która koncentruje swoją uwagę na przyjaźni łączącej Marię i Teofilakta z Ochrydy. O międzynarodowym wymiarze jej małżeństw, zob. też J. Dudek, *Prince Oleg-Michael Sviatoslavitch in Byzantine Captivity, 1079-1083. Some remarks on the Byzantine Empire's Pontic policy in the second half of the eleventh century*, [w:] „Byzantina et Slavica Cracoviensia” 5 (2007), s. 201-209, zvl. s. 203 i przyp. 6. Ostatnio Karin Krause zaproponowała hipotezę, że pierwotna (obecnie utracona) stauroteka, znana jako *Stauroteka cesarzowej Marii*, mogła zostać sporządzona właśnie dla niej, zob. *The 'Stauroteke of the Empress Maria' in Venice: a Renaissance replica of a lost Byzantine Cross reliquary in the Treasury of St. Mark's*, w: *Die kulturhistorische Bedeutung Byzantinischer Epigramme*, hrsg. von Wolfram Hörandner, Andreas Rho by. Wien 2008, s. 37-53, o atrybucji: s. 43.

⁸ Por. przyp. 29 do Michała Psellosa.

⁹ Skoulatos, s. 153-154; skądinąd nieznaną.

ταθέλξας αὐτὸν καὶ ὡς πρὸς τὴν Ἐπίδαμνον συνταξάμενος καὶ τὰς ἐπὶ τῇ δουκικῇ ζώνῃ προστάξεις ἐγγράφως ἀνειληφώς, ἐπισπευδόντων εὖ μάλα πρὸς τοῦτο τῶν Σκυθῶν ἐκείνων Γερμανοῦ καὶ Βορίλου, εἰς δευτέραν ἡμέραν τῆς βασιλίδος πόλεως ἔξεισι τὴν Ἐπίδαμνον ἀφορῶν καὶ τὴν Ἰλλυρίδα χώραν.

Ἄλλα περιτυγχάνει περὶ που τὴν λεγομένην Πηγῆν, ἔνθα καὶ ναὸς ᾠκοδομῆται τῆς ἐμῆς Δεσπότιδος Παρθένου καὶ Θεομήτορος ἐν τοῖς ἀνά Βυζαντίδα πόλιν ναοῖς περιβόητος, τῷ ἐμῷ πατρὶ Ἀλεξίῳ. Οἱ δὲ εἶδον ἀλλήλους, καὶ ὁ μὲν Μονομαχάτος ἄρχεται λόγων πρὸς τὸν μέγαν δομέστικον περιπαθῶν καὶ ὡς ὑπερόριος γίνοιτο δι' ἐκείνον καὶ τὴν πρὸς τοῦτον φιλίαν, καὶ ὅτι οἱ Σκύθαι οἱ πᾶσιν ἐποφθαλμιῶντες Βορίλος καὶ Γερμανὸς ὄλον τοῦ φθόνου τὸν τροχὸν κατ' αὐτοῦ ἐξεκύλισαν καὶ δὴ τῶν οικείων καὶ τῆς φίλης ταύτης πόλεως εὐπροσώπως ἐξορίζουσι. Καὶ πάντα κατὰ μέρος ἐκτραγωδήσας, ὅσα τε πρὸς τὸν βασιλέα συκοφαντηθεῖη καὶ πάθοι παρὰ τῶν δούλων, ἡξιούτο παραμυθίας ὅτι πλειστής παρὰ τοῦ δομεστικού τῆς δύσεως, οἷος ἐκείνος ψυχὴν ἐπικουφίσει βαρυνομένην ταῖς συμφοραῖς. Καὶ τέλος ἐπειπόντος, ὡς ἄρα Θεὸς εἶη τῶν τοιούτων ἐκδικητῆς καὶ ὡς μεμνησθαι φιλίας τῆς πρὸς αὐτὸν ὑπομνήσαντος, ὁ μὲν ἐπὶ τὸ Δυρράχιον ὥρμα, τὸν δ' ἀφήκεν εἰσδύναι τὴν βασιλεύουσαν πόλιν.

I 16.8. Ὁ γάρ τοι Ῥομπέρτος καὶ πρότερον σφαδάζων πρὸς τὴν καθ' ἡμῶν περαιώσιν καὶ τὸ Δυρράχιον φανταζόμενος, τότε δὴ καὶ μᾶλλον ἐξεφλέγετο καὶ χεῖρας καὶ πόδας ἀκάθεκτος ἦν πρὸς τὴν ναυστολίαν καὶ τοὺς στρατιώτας ἐπέσπευδε καὶ λόγοις παροξυντικοῖς παρεθάρρυνεν. Ὁ δὲ Μονομαχάτος ταῦτα κατασκευάσας καὶ ἄλλην τινὰ τοιαύτην ἀσφάλειαν ἑαυτῷ ἐπωκοδομεῖτο· Τόν τε γὰρ Βοδῖνον καὶ τὸν Μιχαηλᾶν τοὺς ἐξάρχους τῶν Δαλματῶν διὰ τινων γραφῶν ἑαυτῷ ὑπεποιήσατο φίλους καὶ δωρεαῖς προκατείληφε τὰς γνώμας αὐτῶν

¹⁰ Antyczna nazwa Dyrrachion.

¹¹ Tzn. do swojego stanowiska, użyte sformułowanie to aluzja do elementu ubioru, poświadczającego urząd i rangę. Otrzymanie pasa oznaczało symboliczne i formalne przejście stanowiska.

¹² Monaster Panny od Źródła, leżący przy uzdrawiającym źródleku słynnym z pielgrzymek, poza murami na odcinku między bramą o tej samej nazwie (dzis. Silivrikapi, identyfikacja zob. Neslihan Asutay-Effenberger, *Die Landmauer von Konstantinopel-Istanbul* [Millennium Studien Bd 18]. Berlin 2007, s. 82-83; Abb. 36, 37) a bramą Region. Informacje o pielgrzymach i uzdrowieniach zebrali ze źródeł hagiograficznych: Anne-Marie Talbot, *The Anonymous Miracula of the Pege-Shrine in Constantinople*. „Palaeoslavica” 10: 2 (2002), s. 222-228, Eadem with Scott Fitzgerald Johnson, *Miracle Tales from Byzantium*. Cambridge, Mass–London 2012, oraz Stephanos Efthymiadis, *Le monastère de la Source à Constantinople et ses deux recueils de miracles. Entre hagiographie et patriographie*. „REB” 64-65 (2006-2007), s. 283-309.

¹³ Tzn. w mieście.

Przed wyjazdem do Epidamnos¹⁰ pożegnał się z cesarzem. Otrzymał też pisemne wskazówki co do „pasa dukatu”¹¹. Nazajutrz opuścił Cesarskie Miasto i udał się do Epidamnos i ziemi illyryjskiej, chociaż Scytowie German i Boril czynili tymczasem wszystko, by nie dopuścić do jego wyjazdu.

W okolicy zwanej Pege¹², tam gdzie wznosi się świątynia pod wezwaniem mojej Panieki Bogarodzicy, najświętsza ze wszystkich kościołów w Bizancjum¹³, Monomachat spotkał się z mym ojcem Aleksym. Gdy tylko się zobaczyli, Monomachat zaczął ze wzburzeniem opowiadać wielkiemu domestykowi, że z jego powodu został skazany na wygnanie przez to, że się z nim przyjaźni; że Scytowie Boril i German, którzy zazdroszczą wszystkim, toczą na niego koło pełne zazdrości i teraz z uśmiechem na twarzy rozdzielają go z najbliższymi i z tym ukochanym miastem. Kiedy z ożywieniem dokładnie przedstawił mu całą sprawę, jak szkalowano go wobec cesarza, ile wycierpiał ze strony tych niewolników, to zaznał od domestikosa Zachodu¹⁴ pełnego pocieszenia, gdyż ten miał dar niesienia ulgi duszy ciężko doświadczonej niepowodzeniami. Na zakończenie otuchy sam Monomachat dodał, że Bóg z pewnością będzie mścicielem jego krzywd i prosił Aleksego, by nie zapomniał o ich przyjaźni. Jeden podążył do Dyrrachion, drugi wyruszył w drogę do Cesarskiego Miasta.

Robert, który już przedtem zamierzał przepłynąć na nasz brzeg, marząc o Dyrrachion, teraz jeszcze bardziej płonął tą żądzą. Nie szczędził rąk ni nóg dla przyspieszenia przeprawy statków przez morze. Poganiał żołnierzy, zachęcał gorącymi słowami. Gdy Monomachat podjął powyższe środki zabezpieczające, upewnił się nadto jeszcze z innej strony. Za pośrednictwem listów zyskał przyjaciół w Bodinie i Michale¹⁵, egzarchach Dalmatów¹⁶. Darami zdobył sobie ich życzliwość, ot-

¹⁴ Domestikos Zachodu był najwyższym rangą dowódcą w Europie. Mógł nim być, choć niekoniernie, zarazem megas domestikos, czyli głównodowodzący armią lądową Cesarstwa: tak jak w wypadku Aleksego.

¹⁵ Konstantyn Bodin, syn Michała I (władcy Duklji, por. przyp. do Skylitzesa, s. 475.28). W kwietniu 1081 r. poślubia Jakwintę, córkę Argyrosa z Bari.

¹⁶ Określenie „egzarcha” należy rozumieć jako „przywódca”, „dowódca”, bez bliższego znaczenia formalnego; bardzo bliskie temu pojęciu jest termin „archegos”, używany powszechnie przez bizantyńskich historyków na określenie słowiańskich przywódców plemiennych (tak zresztą określa Michała I Skylitzes, s. 475.28). Ten passus Anny jest ważny w świetle dyskusji nad hipotetyczną koronacją Michała (Leśny, *Studia...*, s. 55-66: z niezwykłą erudycją pokazuje, iż brak na to niepodważalnych dowodów). Dalmacja w źródłach bizantyńskich od poł. XI w. oznacza nie tylko region geograficzny czy – archaizująco – administracyjny, lecz także Serbię. Stąd kiedy Anna pisze o Dalmatach, ma na myśli Serbów, choć tej ostatniej nazwy również używa, por. IX 4.2; IX 4.3 (ale cytat listu Wukana); XIV 4.3 i przyp. Dalmatowie: por. też *Alex.* IV 5.3; VII 8.9; VIII 7.2; VIII 7.5.; IX 4.1; IX 10.1; XIV 4.3.

θύρας παντοδαπὰς ἑαυτῷ ὑπανοίγων. Εἰ γὰρ τοῦ τε Ῥομπέρτου καὶ Ἀλεξίου ἀστοχήσειε καὶ ἀμφοτέρων ἀποκριθεῖη, εὐθὺ Δαλματίας ἐλάσειε πρὸς τε Βοδῖνον καὶ Μιχαηλᾶν αὐτόμολος γενησόμενος. Ἐχθρῶν γὰρ τούτων ἀναφανέντων λοιπὸς ἄρα ὁ Μιχαηλᾶς κατηλπίζετο τούτῳ καὶ ἐτέρωθεν ὁ Βοδῖνος, πρὸς οὓς καὶ φυγεῖν παρεσκεύαστο, τῶν ἀπὸ τοῦ Ῥομπέρτου δηλονότι καὶ Ἀλεξίου ἀντιπνευσάντων αὐτῷ.

Π 1.3. Ἀνέφλεγε τοῦτο τὸν κατ' αὐτῶν φθόνον καὶ μᾶλλον τῶν εἰρημένων δὺο βαρβάρων Σθλαβογενῶν, τοῦ τε Βορίλου φημι καὶ τοῦ Γερμανοῦ. Ὁρῶντες γὰρ τὴν τοῦ βασιλέως ἐς αὐτοὺς εὐμένειαν καὶ ὅτι καθ' ὥραν ταῖς τοῦ φθόνου τοξείαις βαλλόμενοι* ἄτρωτοι διαμένουσιν, ἐξετήκοντο τὸν γὰρ Ἀλέξιον, κὰν οὐπω τὸν ἴουλον ἐπανθοῦντα εἶχεν, ἐν πᾶσιν εὐδοκιμοῦντα ὄρῶν ὁ βασιλεὺς στρατηγὸν αὐτοκράτορα τῆς ἐσπέρας ἀναδείκνυσι τῷ τῶν προέδρων τετιμηκῶς ἀξιώματι. Ὅσα μὲν οὖν καὶ κατὰ τὴν ἐσπέραν οὗτος ἀνέστησε τρόπαια καὶ ὀπόσους ἀποστάτας καταγωνισάμενος ζωγρίας ἤγε τῷ βασιλεῖ, ἀρκοῦντως προλέλεκται. Ἀλλὰ ταῦτα τοῖς δούλοις οὐκ ἤρεσκεν, ἐξέκαε δὲ μᾶλλον αὐτῶν ἀναφλέγοντα τὸν φθόνον. Οἱ καὶ πολλὰ μὲν ὑπετονθόρουζον βυσσοδομοῦντες** κατ' αὐτῶν, πολλὰ δὲ καὶ κρύφα λέγοντες τῷ βασιλεῖ, τινὰ δὲ καὶ εἰς τοῦμφανές, ἄλλα δὲ δι' ἐτέρων, μεθοδείαις τισὶ χρώμενοι ἐκποδῶν τούτους γενέσθαι παρνοίως ἐσπούδαζον.

* „καθ' ὥραν – βαλλόμενοι”, cf. Psell., *Chronogr.* I 13, cap. XXI 1-2: „τοιούτοις...καθ' ἐκάστην τοξεύμασιν βαλλόμενος”.

** „πολλὰ–βυσσοδομοῦντες, cf. Psell., *Chronogr.* I 101, cap. XXV 6-7: „τὰ πρῶτα μὲν ὑπετονθόρουζε...ἐβυσσοδόμεν”.

¹⁷ Relacja Anny o wymianie korespondencji Monomachata z władcami Duklji sugeruje, że postępowanie duksa było wysoce podejrzane oraz stawia go w sytuacji oportunisty i potencjalnego zdrajcy (opinię Anny zasugerował się też L e s n y, *Studia...*, s. 68). Tymczasem kontakty dyplomatyczne z sąsiadami należały do zwykłych obowiązków duksa, który musiał przeciw orientować się w sytuacji przygranicznej, por. S t e p h e n s o n, *Byzantium's...*, s. 145-146. Stronniczość autorki, bo nie nieznanomość realiów, wynika z faktu, iż Monomachat pozostał wierny Botaneiatesowi i nie poparł zamachu stanu Aleksego (o czym sam zresztą pisze w liście do Aleksego, cytowanym przez Anne; I 16.6). Zachowała się pieczęć świadcząca o posiadanej przez niego randze kouropalatesa, zob. John W. N e s b i t t, Nikos O i k o n o m i d e s, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, I: Italy, North of the Balkans, North of the Black Sea*. Washington 1991, I 41. Ostatnie zdanie jest świadectwem niezależnej pozycji władców Duklji, którzy uważali, by nie wiązać się ściśle z żadną ze stron konfliktu normańsko-bizantyńskiego. Anna mimowolnie to przyznaje w tym miejscu, jak i w *Alex.* IV 6.9.

¹⁸ Tzn. życzliwość cesarza Nikefora Botaneiatesa dla Aleksego i Izaaka Komnenów. Nikefor Bryennios przytacza epizod, gdy Aleksy chciał, nieskutecznie, koronować Konstancyne, brata (J u r e w i c z przyjmuje poprawkę P o s s i n u s a, iż mowa o synu cesarza, również Konstancyne, wszakże odrzuca

wierając sobie wiele różnych drzwi. Jeśliby nie udało się mu związać z Robertem czy Aleksym i zostałby przez nich odepchnięty, natychmiast uciekłby do Dalmacji, do Bodina i Michała, gdzie stałby się zbiegiem. Jeśliby dwaj pierwsi zostali jego wrogami, pozostawałby mu jako nadzieja Michał lub z drugiej strony Bodin. Do nich miał zamiar zbiec, gdyby Robert i Aleksy zostali jego jawnymi wrogami¹⁷.

Wzbudzało to wobec nich¹⁸ zawiść zwłaszcza ze strony dwóch wspomnianych barbarzyńców słowiańskiego pochodzenia, mówię o Borile i Germanie. Zadręczali się oni widząc życzliwość cesarza wobec Komnenów i to, że strzały ich zazdrości, od czasu do czasu wypuszczane, nie zadają Komnenom żadnych ran. Kiedy więc cesarz zobaczył, że ten Aleksy, któremu nie wysypał się jeszcze meszek na brodzie, był już wszędzie znany z męstwa, mianował go strategiem autokratozem Zachodu i zaszczycił godnością proedrosa. O tym, ile pomników zwycięstwa wznosił on na Zachodzie, ile buntów uśmierzył, ilu jeńców przysporzył cesarzowi, mówiono już wystarczająco. Nie podobało się to wszystkim owym niewolnikom, a raczej podsycalo ich płonąca zazdrość. Knuli po cichu intrygi, sami bądź przez innych przekazywali cesarzowi różne pogłoski o Komnenach, jedne potajemnie, inne jawnie. Posługując się wszelkimi środkami, usiłowali pozbyć się ich na zawsze.

ją G a u t i e r we wstępie do edycji, s. 48-51) Michała VII: praef. 6.: „...τὸ ὑποπτος λογισθῆναι τῷ Βοτανειάτῃ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν καὶ ἄλλοις μὲν, μάλιστα δὲ τοῖς δυοῖν ἐκείνου δούλοις – Βορίλλος οὗτος καὶ Γερμανός – ἀργυρωνήτοις ἀνδράσι καὶ ἀγεννέσι καὶ ἀσυνέτοις παντάπασι τοῦ καλοῦ, οἱ καὶ σκοπὸν παρ’ ἑαυτοῖς θέμενοι τὸν Κομνηνὸν ἀπολέσαι καὶ οὕτω συναπολέσαι καὶ τὸν πορφυρογέννητον, τὸν τοῦ Δούκα ἀδελφόν, τοῦ φρουροῦντος αὐτὸν ἀπογυμνωθέντα καὶ εὐχερῆ γενόμενον τοῖς ἐπιβουλεύουσι, μὴ ὄντος τοῦ ἀντιληψομένου αὐτοῦ, πρόσταγμα καταπέμπουσιν ὑπερορίαν τοῦ Κομνηνοῦ διακελευόμενον. Ἄλλὰ τοῦ τοιοῦτου προοτάγματος εἰς χεῖρας περιελθόντος τῷ Κομνηνῷ, αὐτὸς αὐτοπροσώπως τὰ περὶ τούτου τῷ βασιλεῖ ἀνήνεγκε καὶ οὗτος ἅμα τὸ ὑπερβάλλον τῆς τοῦ ἀνδρὸς εὐγενείας τε καὶ φρονήσεως αἰδεσθεῖς καὶ πολλῶν καὶ γενναίων αὐτοῦ ἔργων ἀπομνημονεύσας καὶ πρὸς τὰυτὰ δυσωπηθεῖς καὶ τῶν τῷ προοτάγματι συνθεμένων καταμεψάμενος, εἰς οὐδὲν τὰ τοῦ πράγματος περιέστησε καὶ ἦν μὲν τότε τὰ τῆς ὑπερορίας”: „...stał się podejrzany w oczach Botaneiatesa, jego świty i innych ludzi, szczególnie zaś dwóch jego niewolników – Borila i Germana – , którzy jako słudzy nabyli za pieniądze, pochodzący z podlego rodu, byli zupełnie obojętni na dobro. Postawili sobie za cel zniszczyć Komnena, a wraz z nim porfyrogenetę, brata Doukasa, pozbywszy się wpiery jego opiekuna. Zdawali sobie sprawę, że spadkobierca rządów stanie się łatwym łupem swych wrogów, kiedy nie będzie miał przy sobie obrońcy. Przygotowali prostagma, skazujące Komnena na wygnanie. Prostagma wpadło wszakże w ręce Komnena. Stawił się on osobiście przed cesarzem, pokazując je. Botaneiates podziwiał niezwykłą szlachetność i rozumność Komnena, wziął pod uwagę jego liczne czyny bohaterskie, zganiał autorów prostagma, zaś sam je unieważnił. Tak więc wygnanie Komnena nie doszło tym razem do skutku”.

II 4.3-4. Ἐν τοσοῦτῳ δὲ εἰσελθὼν τις ἐξ ὑποθήκης θατέρου τῶν δούλων, τοῦ λεγομένου Βορίλου, ἤρθετο τὸν βασιλέα, εἰ κατὰ γνώμην αὐτοῦ τὰς δυνάμεις ἀπάσας ὁ μέγας δομέστικος εἰς τὴν βασιλεύουσαν πόλιν εἰσάγει. Ὁ δ' εὐθὺς μετακαλεσάμενος τοῦτον ἠρώτα, εἰ ἀληθὲς ἐστὶ τὸ λεγόμενον. Καὶ ὡς αὐτίκα τοῦτο μὲν οὐκ ἠρνεῖτο, ὅτι στρατιά τις εἰσάγεται τῇ ἐκείνου κελεύσει, πρὸς δὲ τὸ πᾶσαν ἀπανταχόθεν ἐνταυθοῖ συναθροίζεσθαι πιθανῶς παρεκρούετο. „Ὁ γὰρ τοι στρατός” φησι „διεσπαρμένους ὦν ἀπανταχόθεν ἄλλος ἄλλοθεν ἤκει λαβὼν τὸ ἐνδόσιμον· καὶ οἱ τούτους ὀρώντες ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἀθρόους ἀφικνουμένους νομίζουσιν ὡς ἀπὸ συνθήματος πάντα τὸν στρατὸν ἐνταυθοῖ συναθροίζεσθαι τῇ θεᾷ καὶ μόνῃ ἐξαπατῶμενοι.” Καίτοι τοῦ Βορίλου πολλὰ πρὸς τούτους τοὺς λόγους ἀνθυπενεγκόντος, ἰσχυρότερος καὶ οὕτως ἦν ὁ Ἀλέξιος καὶ ὄλαις ἐκράτει ψήφοις· ὁ δὲ Γερμανὸς ἀπλούστερος ὦν οὐ πάνυ τοῦ Ἀλεξίου κατέτρεχεν. Ἐπεὶ δὲ οὐδὲ τὰ εἰσηγηθέντα ταῦτα κατὰ τοῦ δομεστικού τὴν τοῦ βασιλέως ἐξετάραξε ψυχὴν, καιροῦ λαβόμενοι ἀδείας (ἐσπέρα δὲ ἦν) τὴν κατὰ τῶν Κομνηνῶν ἐνέδραν ἐξήρτυον.

Ἔστι μὲν γὰρ ἄλλως φύσει τὸ δούλον τοῖς δεσπόταις πολέμιον, ὅταν δὲ τῶν δεσποτῶν ἀστοχήσῃ, ἐξουσίας δραξάμενον κατὰ τῶν ὁμοδούλων ἀνύποιστον γίνεται. Τοιοῦτου γοῦν ἐπειράθη καὶ ἦθος τὲ καὶ φρονήματος τῶν εἰρημένων δούλων ὁ Κομνηνὸς Ἀλέξιος. Ἐντεῦθεν οἱ ἤδη ῥηθέντες οὐχ' ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τῶν Κομνηνῶν ἐμηνίων, ἀλλ' ἐβασίλεια μὲν ὁ Βορίλος, ὡς τινες ἔφασαν, ὁ δὲ γε Γερμανὸς κοινωνὸς ὦν αὐτῷ τοῦ σκέμματος ἐπιμελῶς σὺν αὐτῷ ἐνέδραν ἐξήρτυε. Καὶ πρὸς ἀλλήλους τὰ βουλευόμενα διελέγοντο καὶ ὅπως ἂν αὐτοῖς κατὰ νοῦν ἀποβαιή τὸ πρᾶγμα· καὶ εἰς τοῦμφανὲς ἤδη ἐξέφερον τὸ ὑπ' ὀδόντα τῆς λαλούμενον.

II 5.8. – 5.9. (...) καὶ οὕτως τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγίας ἐκκλησίας ἐξελθοῦσαν περιορισθῆναι παρακελεύει μετὰ τε τῶν θυγατέρων καὶ τῶν νυμφῶν αὐτῆς εἰς τὴν ἀγχοῦ τῆς Σιδηρᾶς διακειμένην γυναικειάν μονὴν τῶν Πετριῶν. Μετάκλητον δὲ ποιεῖται καὶ τὴν συμπενθέραν αὐτῆς τὴν τοῦ καίσαρος Ἰωάννου νύμφην (πρωτοβουβουστιαρία δὲ ἦν αὐτὴ τὸ ἀξίωμα) ἀπὸ τοῦ ἐν Βλαχέρναις τεμένους, ὃ ἐπ' ὀνόματι τῆς δεσπότιδος ἡμῶν θεομήτορος ἀκοδόμητο, καὶ εἰς τὴν ῥηθεῖσαν

¹⁹ Anna Dalassena, matka Aleksego, która po rozpoczęciu buntu przez jej syna (14 lutego 1081 r.) pozostała w stolicy, szukała azylu przed ewentualną zemstą Botaneiatasa. Opuściła ona kościół dopiero, gdy otrzymała gwarancje bezpieczeństwa, których symbolem był krzyż otrzymany od Romana Strabromana (II 5. 7). Poniższy opis pobytu świadczy o tym, iż kobiety rodu Komnenów zostały internowane. O sylwetce Dalasseny w *Aleksjady* por. Reinisch, *Women's...*, s. 88-90 i z perspektywy *gender* Gouma-Peterson, *Gender...*, s. 114-116. Dalassena ufundowała monaster, zm. w r. 1100/1102.

W tym czasie pewien człowiek, poduszczony przez jednego z niewolników, imieniem Boril, przybył do cesarza i zapytał, czy za jego przyzwoleniem *me gas domestikos* wprowadza wszystkie wojska do Cesarskiego Miasta. Ten natychmiast wezwał do siebie Aleksego i zapytał, czy wiadomość ta jest prawdziwa. Aleksey nie zaprzeczył, że pewna część wojska przybyła z rozkazu cesarza, ale z całą stanowczością i przekonaniem zaoponował, że zbiera się zewsząd cała armia. „Wojsko” – powiada – „stacjonuje wszędzie, jednak z różnych stron kraju przybywają tylko te jednostki, które otrzymały rozkaz. Ci, którzy widzą liczne oddziały przychodzące z różnych części państwa rzymskiego i sądzą, jakoby całe wojsko gromadziło się tu na rozkaz, dają się jedynie zwieść pozorowi”. Chociaż Boril żywo przeciwstawiał się tym słowom, Aleksey był bardziej stanowczy i zwyciężył we wszystkich opiniach. German jako człowiek bardziej prosty niezbyt silnie atakował Aleksego. Ponieważ donosy na *domestikosa* nie wzbudziły niepokoju w duszy cesarza, przygotowali zasadzkę na Komnenów, korzystając z odpowiedniej chwili (był właśnie wieczór).

Niewolnik jest w ogóle z natury wrogo usposobiony do panów i ilekroć nie może targnąć się na nich, używa przemocy, po czym staje się bezwzględny dla równych sobie niewolników. Tej cechy charakteru i umysłu wspomnianych niewolników doświadczył na sobie Aleksey Komnen. Nie wywierali oni złości na Komnenach z powodu cesarza, lecz dlatego, że Boril – jak twierdzili niektórzy – sam pragnął tronu dla siebie, German zaś uczestniczył w jego planach jako współnik i gorliwie pomagał w przygotowaniu zasadzki. Obaj dzielili się wzajemnie myślami, żeby sprawa zmierzała ku ich celowi, a w końcu zaczęli jawnie mówić o tym, o czym przedtem jedynie cedzili przez zęby.

(...) gdy tak wyszła ze świętego Kościoła Bożego¹⁹, [cesarz] rozkazał zamknąć ją wraz z córkami i synowymi w żeńskim monasterze Petriou, położonym koło Bramy Żelaznej²⁰. Również nakazał jej krewnej²¹, synowej cesarza Jana (piastowała

Zachowały się jej pieczęcie, m.in. „Κύριε β(οή)θ(ει) Ἄννη (μ)οναχ(ῆ) τῆ Δαλασσηνῆ τῆ μητροῦ τοῦ βασιλέως”, zob. *Oikonomides, A Collection of Dated Byzantine Seals*. Washington 1986, nr 102 (por. *Zacos – Vegler*, nr 2695, 2696); nie ma pewności, czy Anna wstąpiła do monasteru przed, czy po koronacji syna.

²⁰ Monaster jak i brama, jedna z trzech o tej nazwie, leżały niedaleko Blachern. Raymond Janin, *La géographie ecclésiastique de l'Empire byzantine. Les églises et les monastères*. Paris 1953, s. 388-389; 410-411. Zon. VIII 21, sądzi, że kobiety umieszczono w monasterze Kanikleiou. Skylitzes (s. 172. 1-5) informuje, iż Leon VI odnowił przy Bramie Żelaznej kościół św. Tomasza.

²¹ Obecny tu termin grecki („συμπτενθέρων”) definiuje relację teściowych względem siebie; indies: „consocer”.

μονὴν τῶν Πετρίων καὶ αὐτὴν εἶναι παρακελεύεται. Καὶ προστάττει τοὺς τε πιθῶνας καὶ σιτῶνας αὐτῶν καὶ ποτὰ καὶ τροφήματα τηρεῖσθαι ἀμειαγώγητα.

Καθ' ἑκάστην οὖν πρωίαν ἄμφω τοῖς φυλάττουσι προσερχόμεναι ἐπνυθάνοντο, εἶ τι ἀπὸ τῶν παιδῶν αὐτῶν μεμαθήκεσαν. Οἱ δὲ ἀπλοϊκώτερον αὐταῖς προσφερόμενοι ἀπήγγελλον ἅπαν τὸ ἀκουσθέν. Ἡ δὲ πρωτοβεστιαρία ἐλευθέρᾳ καὶ χεῖρα καὶ γνώμην οὖσα βουλομένη τε τοὺς φυλάσσοντας σφετερίσασθαι ἐπέταττεν αὐτοῖς ἀναλαμβάνεσθαι ἀπὸ τῶν βρωσίμων εἰς ἰδίαν χρῆσιν ὅποσα καὶ βούλοιντο· ἐφέιτο γὰρ αὐταῖς ἀπαραποδίστως εἰσάγεσθαι τὰ πρὸς χρείαν. Ἐντεῦθεν προθυμότεροι πρὸς τὰς ἀπαγγελίας οἱ φύλακες ἐγεγόνεισαν, κἄκτοτε ἔκφορα πάντα ποιούντων ἐκείνων οὐδὲν αὐτὰς διελάνθανε.

II 6.2.-3. (...) Τὰ μὲν οὖν πρῶτα ὁ Παλαιολόγος πρὸς τούτους οὐκ εἶχεν εὐαγώγως πολλὰ τε ἀντιτεινόμενος καὶ κατονειδίζων τὴν πρὸς ἐκεῖνον τούτων διαπιστίαν καὶ ὅτι ὕστερον, τοῦτο δὴ τὸ πεπαρομιασμένον, νούν οἶσαντες καὶ τοῦτον ἀνακαλοῦνται. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ πρωτοβεστιαρία ἡ τοῦ Παλαιολόγου πενθερὰ βαρεία ἐνέκειτο τούτῳ συνεξελεθεῖν καὶ ἀπειλοῦσα αὐτῷ τὰ δεινότερα, μαλακώτερος γίνεται.

Φροντίζει δὲ τὸ ἐντεῦθεν περὶ τῶν γυναικῶν, τῆς τε αὐτοῦ γαμετῆς Ἄννης καὶ Μαρίας τῆς πενθερᾶς αὐτοῦ, τὰ πρῶτα τοῦ γένους ἐκ τῶν Βουλγάρων ἐχούσης, κάλλους δὲ τοσοῦτον ἐπισυρομένης καὶ εὐαρμοστίας μελῶν καὶ μερῶν, ὥστε μηδεμίαν φανῆναι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὴν ταύτης ὥρασιότεραν. Οὐκ ἄνευ οὖν φροντίδος ἦσαν τὰ κατ' αὐτὴν τῷ Παλαιολόγῳ καὶ Ἀλεξίῳ. Ταῦτη τοι καὶ γνώμην ἔσχον οἱ ἄμφι τὸν Ἀλέξιον ἐκείθεν ἀνελόμενοι ταύτας οἱ μὲν εἰς τι

²² Maria z Bułgarii była żoną Andronika, syna cesarza Jana Doukasa (ostatnio Brigitte Mondra in opublikowała artykuł o tym, iż jedyny zachowany rękopis z DAI, *Parisinus* 2009, sporządzony został właśnie dla Jana, *La lecture du De administrando imperio à Byzance au cours des siècles*. „TM” 14 [2002], s. 485-498) brata Konstantyna X (Bryennios, III 6. 15-22: „...ἐκείνου τε πρὸς τοῦτο αὐτὸν παραθῆγοντος καὶ τῆς καλλίστης πασῶν γυναικῶν αὐτοῦ ὀμνεύτιδος, ἥς τῷ ἔξωθεν κάλλει τὸ ἐντὸς ξυνεξέλαμπε κάλλος καὶ τῇ περιφανείᾳ τοῦ γένους αἱ τῶν ἀρετῶν ἀγλαΐαι καὶ ἡ τῶν ἡθῶν κοσμιότης συνήστραπτε. Πατρόθεν γὰρ εἰς τὸν βασιλεῖα Βουλγάρων τὸν Σαμουὴλ ἀνείλκε τὸ γένος, Τρωϊάννου θυγάτηρ οὖσα τοῦ ἐκείνου νιέος, μητρόθεν δὲ ἐς τοὺς Κοντοστεφάνους καὶ τοὺς Ἀβαλλάντας καὶ τοὺς Φωκάδας τοὺς πάλαι περιφανεστάτους καὶ πλούτῳ πολλῷ κομῶντας.”: „Nakłaniał go [tzn. ojca] również sam Andronik wraz ze swoją żoną, która była najpiękniejsza ze wszystkich kobiet. Piękno duszy uwydatniało jej niezwykłą urodę, jak jaśniejsze cnoty i obyczaje dodawały ozdoby blaskowi rodu. Ze strony ojca wywodziła się od cara Samuela, jako że była córką jego syna Troianessa [błąd Bryenniosa: Trajan był synem Jana Władysława]. Po matce ród jej sięgał Kontostefanów, Aballantów, Fokasów, przodków po-

ona godność protobestiarii)²², by przyszła z kościoła w Blachernach, który został wzniesiony na cześć naszej Pani, Matki Boskiej²³, i także zamknęła się we wspomnianym klasztorze Petrion. Rozkazał też, by strzeżono ich piwnice, spichrze²⁴, wina²⁵ i żywność²⁶, niczego nie ruszając.

Każdego ranka obie chodziły do strażników z zapytaniem, czy nie ma jakiejś wiadomości od ich chłopców. Strażnicy pozostawali w dobrych stosunkach z kobietami, donosili im wszystko, co usłyszeli. Protobestia, niewiasta o szczodrym sercu i hojnej ręce, chcąc pozyskać strażników, pozwoliła im brać swoją żywność, ilekroć zechcą, ponieważ kobietom dostarczano tego, czego potrzebowały. Odtąd strażnicy stali się jeszcze gorliwsi w przynoszeniu wiadomości i dlatego wszystko, co robili bracia, nie było dla kobiet tajemnicą.

(...) Z początku Paleolog nie obdarzał Komnenów życzliwością, miał wiele zastrzeżeń; wyrzucał im, że mu nie dowierzali²⁷, mówiąc, że później – zgodnie z przysłowiem – „przyjdą po rozum do głowy i będą wzywać rozsądek”. Dopiero, gdy protobestia, teściowa Paleologa, zaczęła usilnie nalegać na niego, żeby przyłączył się do Komnenów i groziła mu najgorszym, stał się bardziej miękki²⁸.

Paleolog niepokoił się o kobiety, o swoją żonę Annę i teściową Marię, której ród wywodził się z Bułgarii. Swą wspaniałą urodą, wdziękiem pociągała każdego, tak że uważano ją wówczas za najpiękniejszą ze wszystkich kobiet. Dlatego nie bez troski patrzyli na nią i Paleolog, i Aleksey. Ludzie z otoczenia Aleksego byli jednomyślni co do tego, że trzeba zabrać stąd te kobiety i przenieść do jakiejś twierdzy,

wszecznie znanych i bardzo bogatych”). Jej związki rodzinne z Komnenami były głębsze: a) córka Irena Doukaina (Reinsch, *Women's...*, s. 90-92; Gouma-Peterson, *Gender...*, s. 116-119) została żoną cesarza Aleksego, b) ciotka Katarzyna, córka Jana Władysława, była żoną Izaaka I Komnena (Bryennios, I 2. 11-13, popełnia tu błąd: „συζεύγνυται γὰρ ὁ μὲν Ἰσαάκιος τῆ προεσβυτέρα τῶν βασιλέως Βουλγαρίων Σαμουήλ θυγατέρας, Αικατερίνα ὄνομα” („Izaak pojął za żonę starszą córkę cesarza Bułgarów, Samuela, imieniem Katarzyna”). Córka Marii, Anna, poślubiła Jerzego Paleologa, por. II 6. 3; też Γιούβαρский, s. 467-468; Polemis, *The Doukai...*, s. 55-59.

²³ Zbudowała go jeszcze cesarzowa Pulcheria. Janin, *La géographie...*, s. 169-179.

²⁴ Dosł. „pojemniki na zboże”, stąd przyjęte tu tłumaczenie na podstawie: Γιούβαρский, s. 468.

²⁵ Τὸ ποτόν: dosł. „napój” (indices: „potus”), ale zwykle bez dodatkowego określenia, oznacza wino. Podobnie i w tym wypadku: cóż innego mogłoby się znajdować w piwnicach Komnenów?

²⁶ Indices: „alimentum”.

²⁷ Tłum. za Γιούβαρский, s. 102 i kom. s. 468; Leib w swej edycji zaimek „ἐκεῖνον” odnosi do cesarza Nikefora, co całkowicie zmienia sens fragmentu.

²⁸ Wśród badaczy nie ma zgody co do znaczenia wpływu Marii na ostateczny wybór Jerzego, poważnie traktuje go Skoulatos, *op. cit.*, s. 100-101. Zachował się sześciowersowy epigram o ufundowaniu przez Paleologa ikony i chusty Teotokos (nr 58 w Cod. Marcianus gr. 524), zob. Andreas Rhoboy, *Zur Identifizierung...*, s. 189-197.

φρούριον ἀπαγαγεῖν, ὁ δὲ Παλαιολόγος εἰς τὸ ἐν Βλαχέρναις τέμενος τῆς Θεομήτορος. Καὶ κρατεῖ ἡ τοῦ Γεωργίου γνῶμη. Εὐθὺς οὖν ἀπελθόντες μετ' αὐτῶν παρέθεντο ταῦτας τῆ πανάγνω μητρὶ τοῦ τὰ πάντα συνέχοντος Λόγου.

II 12.4 – 12.6. Ἄλλα ταῦτα μὲν ὁ καῖσαρ. Ὁ δὲ γε Βορῖλος τὴν τούτων μεμαθηκῶς εἰσέλευσιν καὶ ὡς ὁ ὑπ' αὐτοὺς στρατὸς ἀπανταχοῦ σκεδασθεὶς περὶ τὴν λείαν ἐνασχολεῖται καὶ τῆς τῶν λαφύρων συλλογῆς ὅλος γεγένηται (οὔτοι δὲ μετὰ τῶν ἐξ αἵματος καὶ ἐξ ἀγχιστείας προσηκόντων αὐτοῖς καὶ μετρίων ὀθνεῖων κατελείφθησαν), ἀντικαταστήναι διέγνω τούτοις λίαν εὐχειρώτοις οὔσι διὰ τὸν τοῦ στρατοῦ σκεδασμὸν. Τοῖνυν καὶ συναγαγὼν τοὺς ἐπὶ τῶν ὤμων τὰ ξίφη κραδαίνοντας ἅπαντας, καὶ ὁπόσοι ἐκ τοῦ Χώματος ὥρμηντο, ἀπὸ τοῦ Κωνσταντινίου Φόρου μέχρι καὶ τοῦ λεγομένου Μιλίου καὶ ἄνωθεν μετ' εὐταξίας ὅτι πολλῆς στοιχηδὸν αὐτοὺς συνέταξεν, οἱ δὲ συνησπικότες ἴσταντο πρὸς μάχην παρεσκευασμένοι καὶ ἀτρεμοῦντες τέως.

Ἐπεὶ δὲ ὁ τηνικαῦτα πατριάρχης χρηματίζων ἱεροπρεπῆς τῷ ὄντι ἀκτῆμων καὶ πᾶν εἶδος ἀσκήσεως, ἤπερ οἱ ἐν ἐρημίαις καὶ ὄρεσιν ἐνδαιτώμενοι τῶν πάλαι πατέρων, διεληλυθῶς κατηξιώτο προορατικῶ καὶ θεῖου χαρίσματος πολλά τε πολλακίς προειπῶν καὶ μηδέποτε διαψευσάμενος καὶ κανῶν καὶ τύπος ἀρετῆς τοῖς μετ' αὐτὸν χρηματίσας, οὐδὲ τὰ τῷ Βοτανειάτῃ συμπεσόντα παντάπασιν ἀγνοήσας ἐφαίνετο, ἀλλ' εἴτε ἐκ θεῖας ἐπιπνοίας εἴτε καὶ τοῦ καίσαρος ὑποθεμένου (ἐλέγετο γὰρ καὶ τοῦτο) καὶ πάλαι φιλικῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένου διὰ τὸ ὕψος τῆς αὐτοῦ ἀρετῆς, ξυμβούλευε τῷ βασιλεῖ ὑπεκοστῆναι τοῦ βασιλείου θρόνου „μὴ χώρει“, λέγων, „πρὸς ἐμφυλίους πολέμους μὴτ' ἀντίβαινε Θεοῦ προστάξει· αἵμασι Χριστιανῶν μὴ θέλε μιανθῆναι τὴν πόλιν, ἀλλ' εἴξας Θεοῦ βουλήσει ὑπέκοστηθι τοῦ μέσου“.

Πειθεται τοῖς τοῦ ἀρχιερέως λόγοις ὁ βασιλεὺς. Δεδιώξ δὲ τὸ τοῦ στρατοῦ ἀτάσθαλον περιζώννυται καὶ κάτεισιν ὡς πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν

²⁹ Jan Doukas zażądał bezwarunkowej abdykacji od Botanieiatasa, w odpowiedzi na próbę negocjacji, podjętych przez wysłannika cesarza, Nikefora Paleologa, por. *Alex.* II 12.2-3.

³⁰ 1 kwietnia 1081 r., por. *Alex.* II 10.4.

³¹ Jakkolwiek podstawowe znaczenie „τὰ ξίφη” to „miecze”, lecz Anna w innym miejscu (II 6.3, 19), określa je jako „ἐτερόστομα” – „o jednym ostrzu”, co sugeruje tradycyjną broń gwardii wareskiej: topory. Więcej o charakterze tej broni, zob. B l ö n d a l, *op. cit.*, s. 129.

³² Twierdza we Frygii nad górnym Meandrem, stolica okręgu administracyjnego o tej nazwie, wówczas (XI-XII w.) ważna stacja pocztowa, zob. więcej ODB, s. 426; R a m s a y, *op. cit.*, s. 78-80 (Khoma).

³³ Pierwszy kamień milowy, wyznaczający symboliczny początek dróg biegnących z centrum Cesarstwa do prowincji. Tak pisał o nim wybitny historyk sztuki bizantyńskiej André G r a b a r : „(...) ce petit édifice qui marquait le centre de la capitale et de l'Empire et qui pour cette raison se prêtait si bien

jak sądzili jedni, bądź do kościoła Matki Bożej w Blachernach, jak utrzymywał Paleolog. Przeważało zdanie Jerzego. Niebawem odchodząc więc wraz z nimi, powierzyli je Najświętszej Matce Słowa ogarniającego wszechświat.

Taką odpowiedź dał cesarz²⁹. Tymczasem Boril dowiedziawszy się o wkroczeniu Komnenów do miasta³⁰ i o tym, że ich wojsko rozeszło się za łupem, całe zajęte gromadzeniem zdobyczy (a i sami Komneni pozostali ze swymi krewnymi, zwolennikami i niewielkim oddziałem cudzoziemców), postanowił ich zaatakować. Łatwo było ich pokonać, ponieważ wojsko rozproszyło się po mieście. Zabrał więc wszystkich żołnierzy noszących topory na ramieniu³¹ i tych, którzy pochodzą z Chomy³², ustawił kolejno w oddziałach w pełnym szyku bojowym od Forum Konstantyna do tak zwanego Milionu³³ i nieco dalej. Żołnierze stanęli w zwartych szykach, trzymając tarcze, gotowi do bitwy. Na razie oczekiwali.

Ten, który piastował wówczas godność patriarchy³⁴, był prawdziwie człowiekiem świętym, ubogim. Uprawiał wszystkie rodzaje ascezy jak dawni ojcowie, żyjący na pustyniach i w górach. Był również obdarzony boskim darem wieszczenia przyszłości, często też przepowiadał wiele rzeczy i nigdy się nie mylił. Stanowił wzór i regułę cnoty dla ludzi, którzy go naśladowali. Nie wiedział on zapewne, co w ogóle wydarzyło się Botaneiatesowi. Czy to z Bożego natchnienia, czy za podszeptem cesarza (i to bowiem mówiono), który od dawna pozostawał z patriarchą w przyjacielskich stosunkach dla jego wielkich cnót, doradzał cesarzowi ustąpić z tronu. „Nie przystępuj” – mówił – „do wojen domowych, nie sprzeciwiaj się rozkazowi Boga. Nie pozwól, żeby miasto skalano krwią chrześcijańską, lecz poddaj się woli Bożej, usuń się ze swego stanowiska”.

Cesarz dał się przekonać słowom arcykapłana. Bojąc się zuchwałości wojska, przepasał się i poszedł ze zwieszoną głową³⁵ do Wielkiego Kościoła Bożego. Zrzekł

à la symbolique. Une certaine chaîne, nous dit-on, attache à une croix monumentale qui se trouvait sur le Milion, entre les statues de Constantin et d'Hélène, symbolisait, pour la population de Constantinople, la puissance invincible de l'Empire”. Znajdował się na placu Augusteion, naprzeciw kościoła Mądrości Bożej, jednocześnie zapoczątkowując Mese. O topografii tego miejsca wraz z planem, zob. Raymond J a n i n, *Le palais patriarcal de Constantinople byzantine*. „REB” 20 (1962), s. 131-154. Według nowszych badań, obecnie istniejący zabytek to pozostałość pierwotnego tetrapylonu, zob. *Konstantynopol – Nowy Rzym. Miasto i ludzie w okresie wczesnobizantyńskim*, red. M. J. L e s z k a, T. W o l i ń s k a. Warszawa 2011, rozdz. II.

³⁴ Kosmas I (1075-1081). Mimo że – jak czytamy u Anny – patriarcha przyczynił się do ustąpienia Botaneiatesa, został wkrótce usunięty przez Annę Dalassena, ze względu na swe sympatyzowanie z Doukasami. Matka Aleksego znenawidziła Doukasów, odkąd w 1059 r. obalono brata jej męża, cesarza Izaaka, a tron otrzymał Konstantyn X Doukas.

³⁵ L e i b odczytuje „ἀπονευεὐκός” jako: „par un chemin détourné”.

ἀπονευκώς, πλήρης δὲ συγχύσεως ὧν λέληθεν ἡμφιεσμένος ἔτι τὴν βασιλευσί πρέπουσαν στολήν. Ὁ δὲ Βορῖλος ἐπιστραφεὶς καὶ ἀψάμενος τῶν περὶ τὸν βραχίονα κεκολλημένων διὰ μαργάρων πέπλων παραλύει τήνικαυτα τῆς ἐσθῆτος φάμενος μετὰ τινος μυκτῆρος καὶ σεσηρότος ἦθους ὡς „τοιούτον ἡμῖν ἐπ’ ἀληθείας προσήκει νῦν”. Ὁ δὲ εἰς τὸν μέγαν τοῦ Θεοῦ νεῶν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας εἰσελθὼν ἐγκαρτερῶν τέως ἦν ἐν αὐτῷ.

III 12.1. Οὕτω μὲν οὖν τὰ περὶ τὴν ἕω κατηύναστο. Καταλαβὼν δὲ τὸ Δυρράχιον ὁ Παλαιολόγος ταχυδρόμον ἀποστείλας τὰ περὶ τοῦ Μονομαχάτου ἐδήλου, ὅτιπερ τὴν ἐκείνου ἄφιξιν μεμαθηκώς σπουδαίως πρὸς τε τὸν Βοδῖνον καὶ τὸν Μιχαηλᾶν προσεληλύθει· ἐδεδῖει γὰρ διὰ τὸ μὴ ὑπακοῦσαι, ἀλλὰ κενὸν ἀποπέμψαι, ὃν πρὸ τοῦ τὴν μελετωμένην ἀποστασίαν εἰς φῶς ἀγαγεῖν ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος πρὸς αὐτὸν ἐπετόμφει γραμματοκομιστὴν χρήματα δι’ αὐτοῦ αἰτούμενος, κἂν ὁ βασιλεὺς μηδὲν κατ’ αὐτοῦ ἐναντίον διενοεῖτο, εἰ μὴ τὴν τῆς ἀρχῆς παράλυσιν διὰ τὴν ἤδη ῥηθείσαν αἰτίαν. Διαγνοὺς δὲ τὰ κατὰ τὸν Μονομαχάτον ὁ αὐτοκράτωρ χρυσόβουλλον λόγον πρὸς αὐτὸν ἐξαποστέλλει πᾶσαν ἀφροντισίαν αὐτῷ παρέχων· ὃν ἐν χερσὶν ἐκείνος λαβὼν παλινδρομεῖ πρὸς τὰ βασίλεια.

IV 4.3 (21). (...) Τῶν δὲ γε Μανιχαίων πρὸς τοῖς ὀκτακοσίοις εἰς δισχιλίους ποσομένων ἡγεμόνες ἦσαν ὁ Ξαντᾶς καὶ ὁ Κουλέων, τῆς αὐτῆς αἰρέσεως καὶ οὗτοι (...).

IV 5.3. Ὁ δὲ βασιλεὺς τοῦτον ἰδὼν τὰ κατὰ τὸν Ῥομπέρτον αὐτοῦ ἐπυνθάνετο· τούτου δὲ πάντα αὐτῷ διασαφήσαντος ἠρώτα, εἰ χρὴ τὸν μετ’ αὐτοῦ ἀποθαρρῆσαι πόλεμον, ὃ δὲ πρὸς τοῦτον ἀνένευε τέως. Ἀλλὰ καὶ τινες τῶν περὶ τὰ πολεμικὰ πείραν ἐκ μακροῦ χρόνου ἐσχηκότων ἐπιμελῶς τοῦτον ἐκάλυον συμβουλευόμενοι καρτερῆσαι καὶ δι’ ἀκροβολισμῶν σπεῦσαι στενοχωρῆσαι τὸν Ῥομπέρτον μὴ συγχωρουμένων τῶν ὑπ’ αὐτὸν χορταγωγίας χάριν ἢ προνομῆς τῆς ἰδίας παρεμβολῆς ἐξιέναι, τοῦτο δὲ καὶ τῷ Βοδίνῳ καὶ τοῖς Δαλμάταις καὶ τοῖς λοιποῖς ἀρχηγοῖς τῶν παρακειμένων χωρῶν παρακελεύσασθαι ποιεῖν, διαβεβαιούμενοι, ὡς τοῦτον τὸν τρόπον ῥαδίως ὁ Ῥομπέρτος ἠττηθήσεται.

³⁶ *Alex.* I 16.5.

³⁷ Por. wyżej: *Alex.* I 16.8.

³⁸ D ö l g e r, *Regesten*, 1066 (przed 17 czerwca 1081 r.). Por. Wilhelm z Apulii, IV 226-229.

³⁹ Jest to fragment opisu wojsk Aleksego, podczas wymarszu na Dyrrachion przeciwko Guiscardowi, jesienią 1081 r. Zamieszczamy go tu ze względu na, podnoszoną w nauce, słowiańską onomastykę

się tronu. Dogłębnie wzburzony, zapomniał, że jest jeszcze odziany w szaty, które przystoją cesarzom. Wówczas Boril zwrócił się do niego, chwycił za ozdobę przytwierdzoną do ramienia perłowymi agrafami, oderwał ją od szaty, mówiąc z kpinią i podrzywaniem: „Tego rodzaju ozdoba nam teraz przystoi”. Botaneiates wszedł do Wielkiego Kościoła Bożego pod wezwaniem Mądrości Bożej i tam oczekiwał na bieg wypadków.

Taki koniec miały sprawy wschodnie. Kiedy Paleolog przybył do Dyrrachion, natychmiast wysłał szybkiego posłańca z wiadomością o Monomachacie, który na wieść o przybyciu Paleologa od razu przeszedł na stronę Bodina i Michała. Monomachata bał się bowiem, że nie usłuchał rozkazu i odprawił z pustymi rękami posła, którego cesarz Aleksy przysłał do niego z listami żądającymi pieniędzy, zanim jeszcze powziął myśl o buncie³⁶. Jednak cesarz nie myślał o żadnej zemście poza pozbawieniem go władzy ze wspomnianej już przyczyny³⁷. Dowiedziawszy się o postępku Monomachata, autokrator wysłał do niego chrysobullos logos³⁸, zapewniający mu pełne bezpieczeństwo. Mając go w ręku, Monomachata powrócił do pałacu cesarskiego.

(...) Dowódcami manichejczyków w liczbie około dwóch tysięcy ośmiuset byli Ksantas i Kouleon, którzy też należeli do tej samej herezji (...)³⁹.

Kiedy cesarz zobaczył się z nim, zaczął wypytywać o postępowanie Roberta. Paleolog jasno mu o wszystkim opowiedział⁴⁰. Wtedy cesarz zapytał, czy można odważyć się na bitwę z Robertem. Paleolog z miejsca odwiódł go od takiej myśli. Również i inni, którzy od dawna mieli wielkie doświadczenie wojenne, przeciwstawiali mu się. Doradzali grać na zwłokę, skierować wysiłki na ostrzeliwanie wroga i przywieść Roberta w trudne położenie, by ludzie jego nie mogli wyprawiać się ze swego obozu po paszę i żywność. Oprócz tego nakłaniali, by dał taki sam rozkaz Bodinowi⁴¹, Dalmatom i innym władcom rządzącym ościennymi okolicami, gdyż w ten sposób – zapewniali – Robert łatwo zostanie pokonany.

obu wzmiankowanych manichejczyków: Skoulatos, *op. cit.*, s. 341: „deux Manichéens d'origine slavone”; s. 167-169; 300-301.

⁴⁰ Aleksy przybył na odsiecz Dyrrachion, oblężonemu przez Guiscarda. Bitwa z Robertem miała miejsce 18 października.

IV 6.9. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοὺς Τούρκους φεύγοντας ἑώρα καὶ αὐτὸν τὸν Βοδῖνον ἀπολέμητον ὑποχωροῦντα (ᾧπλιστο γὰρ καὶ οὗτος καὶ εἰς πολέμου τύπον τὸ αὐτοῦ διατυπώσας στράτευμα κατὰ ταυτηνὴ τὴν ἡμέραν ἴστατο ὡς ἐπαρήξων τάχα τῷ αὐτοκράτορι κατὰ τὰς πρὸς αὐτὸν γεγενημένας συνθήκας, ἐκαραδόκει δέ, ὡς ἔοικεν, ἴνα, εἰ μὲν τὴν ῥοπήν τῆς νίκης τῷ αὐτοκράτορι δοθεῖσαν γνοίη, ἐπιτεθεῖη καὶ αὐτὸς τοῖς Κελτοῖς, εἰ δὲ τὸναντίον, ἀτρεμῆση τε καὶ ὀπισθόπουο γένηται. Ταῦτα διαλογιζόμενος, ὡς ἔξ ὧν ἐπεπράχει δῆλον, καὶ τὴν νικῶσαν ἀπάρτι τοὺς Κελτοὺς ἐγνωκῶς ἔχοντας ἄγευστος πολέμου τὸ παράπαν οἴκαδε ἐπαναδεδραμήκει) – ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ταῦτα θεασάμενος καὶ ὡς μηδένα τὸν αὐτῷ ἐπαμύνοντα βλέπων τὰ μετάφρενα καὶ αὐτὸς τηνικαῦτα δίδωσι τοῖς ἐναντίοις. Καὶ οὕτως ἐδίωκον οἱ Λατῖνοι τὸ ῥωμαϊκὸν στράτευμα.

V 3.2. (...) Οἱ δὲ Μανιχαῖοι, ὃ τε Ξαντᾶς καὶ ὁ Κουλέων, μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ εἰς δύο πρὸς τῇ ἡμισείᾳ χιλιάδας ποσομένων ἀσυντάκτως οἴκαδε ἐπανέρχονται. Καὶ πολλάκις μετακαλούμενοι παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ὑπισχνούντο μὲν ἐληλυθέναι, ὑπερετίθεντο δὲ τὴν ἔλευσιν. Ὁ δὲ ἐπέκειτο καὶ δωρεὰς αὐτοῖς καὶ τιμὰς διὰ γραφῶν ὑπισχνούμενος, καὶ οὐδ' οὕτως πρὸς αὐτὸν ἐληλύθεσαν.

V 5.1. Ἐπεὶ δὲ τοῦ Ῥομπέρτου πρὸς Λογγιβαρδίαν παλινοστήσαντος τὴν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος μάχην ὁ Βαῖμοῦντος ἀνεδέξατο ταῖς ἐκείνου ὑποθη-

⁴¹ Jako władca Duklji jest tu wymieniony sam Bodin, bez ojca, jak to ma miejsce w ks. I 16.8 (czerwiec 1081). Jest to wskazówka, pozwalająca ustalić śmierć Michała I: przed październikiem 1081 r. Cheney et opublikował niedawno pieczęć z tytulaturą Bodina: protosebastos i eksousiastes Dioklei i Serbii. Jest to dowód, iż władców bałkańskich Cesarstwo traktowało pod względem formalnym tak samo jak zależnych przywódców politycznych wschodniego pogranicza, zob. *La place de la Serbie dans la diplomatie Byzantine à la fin du XIe siècle*. „ZRVI” 45 (2008), s. 89-98.

⁴² Zob. przyp. I 16.8.

⁴³ Bitwa 18 października zakończyła się klęską.

⁴⁴ Niekonsekwentny archaizm Anny: Celtowie i Latyni (tu K o d e r, *Latinoi*...) czyli Normanowie, są tu oczywiście synonimami. Por. artykuł Salvatore Impellizzeri, *Romani, Latini e Barbari nell' „Alessiade” di Anna Comnena*, w: *La nozione di „Romano” tra cittadinanza e universalità*. Napoli 1984, s. 377-383, który pokazuje nie tylko archaizację, ale również związane z nią wartościowanie.

⁴⁵ Na przełomie 1081/82 r., kiedy cesarz po powrocie do stolicy z nieudanej kampanii zaczął reorganizację armii. Duże znaczenie przywiązywał do wojsk najemnych, co, jak widać w powyższym fragmencie, nie zawsze się sprawdzało.

⁴⁶ Kouleon pojawia się jeszcze jako zaproszony do dysput organizowanych osobiście przez cesarza w Konstantynopolu: tak XIV 9.3: „Τὸν γάρ τοι Κουλέοντα καὶ τὸν Κούσινον καὶ τὸν ἐπὶ τούτοις Φῶλον, ἀνδρας προστάτας τῆς μανιχαϊκῆς αἰρέσεως (...). Ἐστᾶσι μὲν γὰρ καὶ οἱ τρεῖς θήξαντες ἀλλήλους καθάπερ συῶν ὀδόντες καὶ τοὺς λόγους τοῦ αὐτοκράτορος ἐν νῷ ἔχοντες διατέμνειν, καὶ εἴ τις τὸν Κούσινον ἐξέφευγεν ἔνστασις, ταύτης ὁ Κουλέων

Wtedy właśnie zobaczył, że Turcy uciekają, a sam Bodin cofa się, nie wszedłszy nawet w bój (włożył on wprawdzie zbroję, ustawił wojsko w szyku bojowym i przez cały dzień stał w miejscu pod pozorem, że jest gotów szybko przyjść z pomocą autokratorowi zgodnie z zawartym porozumieniem. Zapewne czekał on, aż ujrzy czy zwycięstwo nie przechyli się na stronę cesarza, wówczas dopiero mając zamiar zaatakować Celtów. W przeciwnym wypadku miał wstrzymać się od walki i wycofać się. Takie cele Bodina jasno wynikały z jego postępowania⁴². Kiedy zorientował się, że zwycięstwo odnieśli Celtowie, powrócił do swoich leży, w ogóle nie zakosztowawszy walki) – gdy autokrator to zobaczył i pojął, że nikt nie przyjdzie mu z pomocą, wtedy sam zawrócił i uciekł przed wrogami⁴³. Tak Latyni⁴⁴ ścigali wojsko rzymskie.

(...) Wówczas⁴⁵ manichejczycy, Ksantas i Kouleon⁴⁶, wraz ze swoimi żołnierzami w liczbie około dwóch i pół tysiąca powrócili w rozsypce do domu⁴⁷. Autokrator kilkakrotnie wzywał ich do siebie. Przyniekali, że przyjdą, jednak zwlekali z powrotem. Aleksy nalegał, obiecywał im w listach dary i zaszczyty, ale mimo to nie przybyli.

Boemund po powrocie Roberta do Longobardii⁴⁸ dalej prowadził wojnę z autokratozem zgodnie z rozkazami ojca; ustawicznie nawiązywał potyczki i bitwy. Wy-

ἀντελαμβάνετο, καὶ ἀμηχανοῦντος Κουλέοντος ὁ Φῶλος αὐθις ἀντεξάνιστατο (...)" („Kouleona i Kousinosa, a wraz z nimi Fologa, przywódców herezji manichejskiej [...]. Stali wszyscy trzej i, jak dziki, ostrzyli zęby, myśląc tylko, żeby pogryźć argumenty autokratora; i jeśli jakiś argument wymyślał się Kousinosowi, podejmował go Kouleon. Kiedy Kouleon stał bezradny, to znowu podnosił się Folos") oraz w XIV 9.5: „(...) καὶ πάλιν οἱ αὐτοὶ ἀγῶνες καὶ διαλέξεις πρὸς τοὺς ἀμφὶ τὸν Κουλέοντά τε καὶ Κούσινον ἐγίνοντο τῷ αὐτοκράτορι συνεχεῖς. Ἄλλὰ τὸν μὲν Κουλέοντα εἶλεν ὡς συνετώτερον, οἶμαι, καὶ δυνάμενον παρακολουθῆσαι λόγοις ἀληθείας, καὶ τῆς ἡμετέρας μάνδρας πεποίηκε πρόβατον ἡμερώτατον” („Znowu nastąpiły częste polemiki i dysputy ze zwolennikami Kouleona i Kousinosa. Wreszcie przekonał Kouleona jako bardziej pojętego – sądzię – i będącego w stanie pójść za słowami prawdy. Uczynił z niego całkiem łagodną owieczkę w naszym stadzie”).

⁴⁷ Filippoupolis. Do tego ośrodka przesiedlił paulicjan („manichejczyków”) Jan Tzymiskes, o czym pisze Skylitzes, s. 286. 62-66, zwł.: „(...) ὁ καὶ πεποίηκεν ὕστερον, ἀπαναστήσας τοῦτους καὶ τῇ Φιλίππουπόλει ἐγκατοκίσας”. ([...] później uczynił tak, że zmusił ich do migracji i osiedlił w Filippoupolis).

⁴⁸ Kwiecień-maj 1082 r. Archaizm Anny, gdyż tem Longobardia przestał istnieć ok. 965 r. (termin „κατεπάνω Ιταλίας” pojawia się po raz pierwszy w 970 r.), przekształcony w katepanat Italii, który ostatecznie upadł wraz z utratą Bari w 1071 r. (16 kwietnia). Stąd Anna używa tego dawnego terminu w szerszym znaczeniu, tzn. chce zaznaczyć, iż Robert powrócił do tej części Italii, która kiedyś znajdowała się pod panowaniem bizantyńskim (ale nie musiała pokrywać się z granicami temu w wieku X), czyli obszarów środkowo-wschodnich półwyspu.

μοσύναις χρώμενος καὶ διαπαντὸς μάχας καὶ πολέμους ἀναρριπίζων, τὸν μὲν Πέτρον τοῦ Ἀλίφα μετὰ τοῦ Πουντέση εἰς πολιορκίας ἐν διαφόροις χώραις ἐξέπεμψεν. Ἐνθέν τοι καὶ τοὺς μὲν δύο Πολόβους εὐθύς ὁ Πέτρος τοῦ Ἀλίφα κατέσχε, τὰ δὲ Σκόπια ὁ προρρηθῆεις Πουντέσης, αὐτὸς δὲ μηνυθεὶς παρὰ τῶν Ἀχριδιωτῶν ταχὺ τὰς Ἀχρίδας καταλαμβάνει. Καὶ πρὸς μικρὸν ἐγκαρτερήσας τοῦ Ἀριέβη φρουροῦντος τὸ κάστρον ἄπρακτος ἀπῆλθεν εἰς τὸν Ὀστροβὸν κάκειθεν κενὸς ἀποπεμφθεὶς διῆλθε διὰ τοῦ Σοσκοῦ καὶ διὰ τῶν Σερβίων ἀπῆλθεν εἰς Βέροιαν.

VI 14.1. Ἄλλα περὶ μὲν τούτων ἄλις-βουλομένη δὲ δεινότεραν καὶ μείζονα τῆς προλαβούσης κατὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς ἔφοδον διηγῆσασθαι εἰς ἀρχὴν αὐθις καθιστῶ τὸν λόγον· ἄλλα γὰρ ἐπ’ ἄλλοις διεκυμάνθησαν. Γένος τι σκυθικὸν παρὰ τῶν Σαυροματῶν καθεκάστην σκυλευόμενοι ἀπάραντες τῶν οἰκοὶ κατῆλθον πρὸς τὸν Δάνουβιν. Ὡς δὲ πρὸς ἀνάγκης ἦν αὐτοῖς μετὰ τῶν κατὰ τὸν Δάνουβιν οἰκούντων σπείσασθαι, τούτου συνδόξαντος πᾶσιν εἰς ὀμιλίαν ἦλθον μετὰ τῶν ἐκκριτῶν, τοῦ τε Τατοῦ τοῦ καὶ Χαλῆ ὄνομαζομένου καὶ τοῦ Σεσθλάβου καὶ τοῦ Σατζᾶ (χορὴ γὰρ καὶ τῆς ἐπωνυμίας μεμνησθαι τῶν κατ’ αὐτοὺς ἀρίστων ἀνδρῶν, εἰ καὶ τὸ σῶμα τῆς ἱστορίας τούτοις καταμαίνεται), τοῦ μὲν τὴν Δρίστραν κατέχοντος, τῶν δὲ τὴν Βιτζίναν καὶ τᾶλλα. Σπεισάμενοι

⁴⁹ Pierre d’Aulps, por. Skołatōs, *op. cit.*, s. 266-268. O asymilacji rodziny z arystokracją bizantyńską, por. McQueen, *op. cit.*, s. 470; Крекић, *Ана Комнина...*, s. 381, przyp. 17.

⁵⁰ Wśród uczonych w większości przyjęto propozycję Chalandona (*Essai...*, s. 64; faktycznie zaś za Du Cange’em, który przedstawił tę opinię w *Histoire de l’état de la ville d’Amiens et ses comtes*, opublikowaną dopiero w 1840 r., s. 171-175), iż jest to hrabia Raoul de Pontoise, wzmiankowany również w *Alex. I* 15, który po 1082 przeszedł na stronę Cesarstwa, zob. Любарскић, s. 504-505; Aleksander Kazhdan, *Latins and Franks in Byzantium: Perception and Reality from the Eleventh to the Twelfth Century*, w: *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, ed. by Angeliki E. Laiou, Roy Parviz Mottahedeh. Washington, D.C. 2001, s. 83-100, zwł. 93. Za odrzuceniem tej identyfikacji, por. Marquis de la Forge, *Les conseillers latine d’Alexis Comnène*. „Byzantion” 11 (1936), s. 153-165, za nim McQueen, *op. cit.*, s. 444-445; Skoulatos, *op. cit.*, s. 268-269 (Pountesis) i 270-271 (Raoul). Stephenson, *Byzantium’s...*, s. 171-172, mało konkretnie.

⁵¹ Brak konsensusu: miasta nad Wardarem (wydawca Anny Reifferscheid), region między Bitolą a Skopje (Mathieu w swoim wydaniu Wilhelma z Apulii), czy wreszcie jedno miasto Polog (Любарскић). Крекић, *Ана Комнина...* podkreśla zasadność liczby mnogiej, ze względu na istnienie dwóch krain: Górnego i Dolnego Pologu, s. 381, przyp. 19. Tutaj zob. syntezy: Афанасий Селищев, *Полог и его болгарское население. Исторические, этнографические и диалектологические очерки северо-западной Македонии*. София 1929; repr. 1989; Томоски, Средновековен Полог. „Историча” 12: 1-2 (1976), s. 64-81; współczesne realia: J. Ф. Трифуноски, Полог (антропогеографска проучавања). Београд 1976. Por. też Tadeusz Wasilewski, *Polog*. SSS 4 (1970), s. 187, choć bez nawiązania do *Alex*; Leśny, *Studia...*, s. 108 bez sprecyzowanej opinii.

słał Piotra Alifę⁴⁹ wraz z Puntesem⁵⁰ dla prowadzenia oblężeń w różnych miejscowościach. Piotr Alifa szybko zdobył oba Poloboi⁵¹, a wspomniany Punteś – Skopje. Sam Boemund, wezwany przez mieszkańców Ochrydy, prędko do niej przybył⁵². Zatrzymał się tam na krótko, a ponieważ Ariebes⁵³ strzegł tej twierdzy, niczego nie wskórał i odjechał do Ostrowa, stamtąd też odesłany z niczym, podróżując przez Sosk i Serwie⁵⁴, dotarł do Beroi.

Dość jednak o tym. Chcę teraz opowiedzieć o najeździe na państwo rzymskie, większym i silniejszym od poprzedniego. Dlatego zacznę opis wydarzeń od samego początku⁵⁵, gdyż najazdy wrogów, podobnie jak fale morskie, następowały jeden po drugim. Jakieś plemię scytyjskie, na które codziennie napadali Sauromaci⁵⁶, opuściło swe siedziby i zeszło nad Dunaj. Musiało ono zawrzeć układy z ludnością zamieszkałą nad Dunajem i za ogólną zgodą podjęło rozmowy z ich dowódcami, Tattousem o przydomku Chales⁵⁷, Sesthlabosem i Satzasem (muszę wspomnieć imiona tych przywódców, chociaż psują one tok mojej historii)⁵⁸. Pierwszy z nich panował

Indices: „*re vera Πόλογοι*”; „*regio Macedoniae*”; też *Alex.* IX 4.6 w sg. Obecnie natomiast Polog to jednostka administracyjna państwa Republiki Macedonii z głównymi ośrodkami: Tetovo i Gostivarem.

⁵² Anna nie określa ich bliżej ani nie zastanawia się, dlaczego mieszkańcy Cesarstwa przyjaźnie przyjmują najeźdźcę. Jest to oczywiście ludność bułgarska, przechowująca pamięć o niepodległości i stąd gotowa poprzeć każdego wroga cesarza.

⁵³ Oficer pochodzenia armeńskiego. Słyszymy o nim jeszcze w 1091 r., gdy poparł spisek Konstantyna Hermanopouloza (*Alex.* VIII 7). Po jego wykryciu, obaj spiskowcy zostali pozbawieni majątku i wygnani. O Ariebesie już więcej nie słyszymy. Znana jest jego pieczęć, *Schlumberger*, s. 622. Szczegółowe odniesienia źródłowe por. *Skoulatos*, *op. cit.*, s. 28-29.

⁵⁴ Indices: „*castellum prope Berroeam in Macedonia situm*”.

⁵⁵ Anna z narracji roku 1092 cofa się do r. 1082.

⁵⁶ Archaizm Anny na określenie Uzów, zob. Gyula *Moravcsik*, *Byzantinoturcica*, Bd. II: *Sprache der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*. Berlin³1983, s. 270.

⁵⁷ Por. *Attal.*, 151.8; *Kont. Skyl.* 166.17. Tattous miał dojść do władzy wykorzystując powstanie w Bułgarii w l. 1072-1073, por. *Литаврин*, s. 413.

⁵⁸ Ten fragment o nпадzie Pieczyngów przytaczamy ze względu na dwa imiona przywódców ludności naddunajskiej, które uważa się za słowiańskie: Sesthlabos (Czesław?) i Satzas (Любапский, *op. cit.*, s. 530; przeciwnie *Nicolae Bănescu* [*Ein ethnographisches Problem am Unterlauf der Donau*. „*Byzantion*” 6 (1931), s. 297-307], który uważa ich za Włachów; *Moravcsik*, *Buzantinoturcica* II, s. 270 i 273, wskazuje na Pieczyngów, ale ze znakiem zapytania). Sojusz taki świadczy o tym, iż faktycznie Cesarstwo utraciło wówczas realną władzę nad częścią Paristrionu. Por. *Литаврин*, *op. cit.*, s. 420. Na temat prób identyfikacji „*γένοσ τισκυθικόν*” w dawniejszej historiografii, zob. *Любапский*, *op. cit.*, s. 528-529. Jakikolwiek bardziej precyzyjne określenia etniczne (Rusowie czy Uzowie) wydają się jednak chybione.

γούν μετ' αὐτῶν ἀδεῶς τοῦ λοιποῦ διαπερῶντες τὸν Δάνουβιν ἐλήζοντο τὴν παρακειμένην χώραν, ὡς καὶ πολίχνην τινα κατασχεῖν. Κάντεῦθεν ἐκεχειρίαν τινα σχόντες ἀροτριῶντες ἔσπερον κέγχρους τε καὶ πυρούς.

VII 3.4. Ὁ μὲν οὖν Παλαιολόγος καὶ ὁ Μαυροκατακαλῶν Γρηγόριος τὸν μετὰ τῶν Πατζινάκων ἀνεβάλλοντο πόλεμον, ὀπλισμένους δὲ συνεβούλευον τὴν Μεγάλην Πρισθλάβαν καταλαβεῖν. „Οἱ γὰρ Σκύθαι οὕτω πορευομένους ἡμᾶς καθωπλισμένους μετ' εὐταξίας θεώμενοι οὐδαμῶς τὸν καθ' ἡμῶν ἀποθαρρήσουσι πόλεμον“, ἔλεγον. „Εἰ δὲ καὶ οἱ ἵππεῖς ἄτερ τῶν ἀμαξῶν τοῦ πολέμου κατατολήσειαν, εὖ ἴσθι, ἡττηθήσονται καὶ ἡμεῖς τοῦ λοιποῦ ὀχύρωμα ἐρμυνότατον τὴν μεγάλην ἔξομεν Πρισθλάβαν.“ Πόλις δὲ αὕτη περιφανὴς περὶ τὸν Ἰστρον διακειμένη, ποτὲ μὲν οὐ τοῦνομα τοῦτο ἔχουσα τὸ βαρβαρικόν, ἀλλ' ἑλληνίζουσα περὶ τὴν προσηγορίαν μεγάλη πόλις καὶ οὖσα καὶ λεγομένη, ἀφ' οὗ δὲ Μόκρος ὁ τῶν Βουλγάρων βασιλεὺς καὶ οἱ ἐξ ἐκείνου γενόμενοι καὶ προσέτι γε Σαμουήλ ὁ τελευταῖος τῆς Βουλγαρικῆς δυναστείας, καθάπερ ὁ Σεδεκίας τῶν Ἰουδαίων, τῆς ἐσπέρας κατέδραμον, σύνθετον ἐκτίησατο τὴν προσηγορίαν ἀπὸ τε τῆς ἑλληνικῆς σημασίας μεγάλη ἐπονομαζομένη καὶ τὴν ἀπὸ τῶν Σθλαβογενῶν ἐπισυρομένη λέξιν, Μεγάλη Περισθλάβη πανταχόθεν τούτοις φημιζομένη.

VII 8.9. Καὶ γὰρ τουτονὶ τὸν Δούκαν Ἰωάννην εἰς Ἐπίδαμον ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ στρατιᾶς ἀξιωμαχοῦ ἐξέπεμψεν ἅμα μὲν καὶ περὶ τὴν τοῦ Δυρραχίου φρουρὰν ἐπιμελῶς διαπονεῖσθαι, ἅμα δὲ καὶ τὴν μετὰ τῶν Δαλματῶν ἀναδήσασθαι μάχην. Ὁ γὰρ οὕτω καλούμενος Βοδίνος μαχιμώτατος ὢν καὶ ῥαδιουργίας πλήρης οὐ μέχρι τῶν ἰδίων ὁρίων ἐστάναι ἠβούλετο, ἀλλ' ὄσημέραι τὰς ἔγγιστα Δαλματίας κωμοπόλεις κατατρέχων τοῖς ἰδίοις προσετίθει ὁρίοις. Ὁ δὲ Δούκας Ἰωάννης ἐνιαυτοὺς πρὸς τῷ ἐνὶ δέκα εἰς τὸ Δυρράχιον ἐνδιατρίψας πολλὰ μὲν τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν Βολκάνου ἀφηρεῖτο φρούρια, πολλοὺς δὲ καὶ ζωγρίαν Δαλμάτας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐξαπέστειλε καὶ τέλος καρτερὰν μετὰ τοῦ Βοδίνου μάχην συναρράξας καὶ αὐτὸν κατέσχευεν. Ἄνδρα δὲ τὸν Δούκαν τοῦτον

⁵⁹ Bitzina: twierdza nad dolnym biegiem Dunaju, por. Литваврин, *op. cit.*, s. 420.

⁶⁰ Oficer Aleksego, był wcześniej w niewoli u Pieczyngów (*Alex. VII 2.3*), por. Skoulatos, *op. cit.*, s. 111-112. Л ю б а р с к и й (przyp. 746, s. 531) przypuszcza, że może on być bratem bardziej znanego Nikolaosa Maurokatalona, o tym ostatnim zob. Skoulatos, *op. cit.*, s. 256-257. Aleksander Kazhdan sugeruje, iż nazwisko to należało do części członków wielkiego rodu arystokratycznego Katalonów, zob. *Katalon. ODB*, s. 1113. Lato 1087 r.

w Dristrze, pozostali w Bitzinie⁵⁹ i w innych miejscach. Po zawarciu z nimi układów Scytowie bezpiecznie przeprawili się przez Dunaj, grabili sąsiednie ziemie, a nawet zdobyli kilka miasteczek. Potem przerwali na pewien czas działania wojenne, zajmowali się orką, siali proso i pszenicę.

Paleolog i Grzegorz Maurokatakalon⁶⁰ byli zdania, żeby odłożyć walkę z Pieczyngami, doradzali natomiast zająć Wielką Pristhlawę⁶¹. „Jeśli Scytowie zobaczą nas, jak maszerujemy w należyтым szyku pod bronią, z pewnością nie odważą się wydać nam bitwy”, mówili. „Jeśli nawet jeźdźcy ośmielą się rozpocząć bój bez wozów⁶², bądź pewny, że zadamy im klęskę i zachowamy na przyszłość Wielką Pristhlawę jako niezwycięzoną twierdzę”. Sławne to miasto, położone nad Istrem, dawniej nie miało barbarzyńskiej nazwy, lecz nosiło greckie imię Megalopolis⁶³, gdyż istotnie takie było, zgodnie z nazwą. Lecz od czasu, gdy cesarz Bułgarów Mokros⁶⁴ i jego następcy, a nawet Samuel, ostatni przedstawiciel dynastii bułgarskiej⁶⁵, jak Sedekiasz u Żydów, najjeżdżali ziemie zachodnie, miasto to zyskało podwójną nazwę: do greckiego przymiotnika „wielka” dodano nazwę słowiańskiego pochodzenia i zewsząd jest przez Słowian nazywana Wielką Pristhlawą.

Rzeczywiście, autokrator wysłał Jana Doukasa⁶⁶ do Epidamnos na czele znacznego wojska, by dołożył wszelkich starań do obrony Dyrrachion oraz prowadził jednocześnie działania wojenne przeciwko Dalmatom. Wspomniany już Bodin, człowiek niezwykle wojowniczy a zarazem wiarołomny, nie chciał pozostawać

⁶¹ Cały ten fragment geograficzny i etymologia nie są wiarygodne. Wielka Pristhlawa to Presław, który wszakże nad Dunajem nie leży. Anna pomyliła go z Presthlawitzą, tzn. z Małym Presławiem nad Dunajem. Ten ostatni identyfikowany jest z ant. Teodoropolis, dzis. Perejasławiec, zob. Nikos O i k o n o m i d e s, *Presthlavitz, the Little Preslav*. „Südost-Forschungen” 42 (1983), s. 1-9; Н и к о л о в, *Централизъм...*, s. 194-195; raport archeologiczny: S. B a r a s c h i, O. D a m i a n, *Considérations sur la céramique émaillée de Nufăru*. „Dacia” 37 (1993), s. 237-277.

⁶² O tym obyczaju Pieczyngów, zob. także Nik. Chon., p. 21 Bonn, Kinnam., p. 8 Bonn.

⁶³ Dosł. „Wielkie Miasto”, żadnego miasta o tej nazwie nie było w tym regionie.

⁶⁴ Zob. przyp. do *Alex.* XII 9.6.

⁶⁵ Samuel (car w l. 976-1014) nie był ostatnim carem Bułgarii, lecz Jan Władysław (1015-1018). Pomyłka Anny godna uwagi tym bardziej, że sama była jego daleką krewną (zob. przyp. do Marii z Bułgarii).

⁶⁶ Drugi syn Andronika Doukasa i Marii z Bułgarii, ur. ok. 1064 r., szwagier Aleksego. Por. S k o u l a t o s, *op. cit.*, s. 145-150.

Ἰωάννην μαχιμώτατον ὁ αὐτοκράτωρ ἐκ πολλῶν ἐγνωκῶς καὶ περὶ τὰ πολεμικὰ ἐπιτήδειον καὶ μηδ' ὅπως οὖν τὰ παρ' αὐτοῦ ἐντεταλμένα ἀθετεῖν ἐθέλοντα, ἐπεὶ τοιοῦτου ἀνδρὸς τὰ κατὰ τὸν Τζαχὰν ἐδέετο, μεταπεμφάμενος αὐτὸν ἐκεῖθεν ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ πολλῶν δυνάμεων ἐξ ἠπείρου καὶ θαλάττης κατὰ τοῦ Τζαχᾶ ἐξέπεμψε δοῦκα τοῦ στόλου μέγιστον κατονομάσας. Ὅπόσας δὲ μετ' αὐτοῦ μάχας συνήψε καὶ ἐν ὄσοις κινδύνοις ἑαυτὸν ἐπιρρίψας νικητὴς ἀνεφάνη, ὁ λόγος ἐν ὑστέροις δηλώσειε.

VIII 3.4. Τοῦ ἡλίου δὲ τὴν ἑαρινὴν τροπὴν ἀπάρτι καταλαμβάνοντος, ἐπεὶ καὶ ὁ ἐκ τῶν νεφῶν ἀπειλούμενος πόλεμος ὄχρετο καὶ ἡ θάλαττα τοῦ θυμοῦ μετεβέβλητο, δεῖν ἐλογίσατο ἐκατέρωθεν τῶν ἐναντίων ἐπικειμένων τὰ κατὰ θάλατταν μᾶλλον καταλαβεῖν, ἴν' ὁμοῦ καὶ τοῖς ναυσιπόροις ἐχθροῖς ῥαδίως ἔχοι ἀντικαθίστασθαι καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ἠπείρου εὐχερῶς μάχεσθαι. Παραχρημα τοίνυν τὸν καίσαρα Νικηφόρον τὸν Μελισσηνὸν ἀποστείλας μετεκαλεῖτο θάπτον ἢ λόγος τὴν Αἶνον καταλαβεῖν· ἐφθασε γὰρ διὰ γραμμάτων δηλώσας συλλέξασθαι ὁπόσους ἂν δυνηθεῖη οὐκ ἀπὸ τῶν ἤδη ἐστρατευμένων (ἐκείνους γὰρ φθάσας εἰς τὰς πόλεις ἀπανταχῆ τῆς ἐσπέρας διέσπειρεν ἐφ' ᾧ φρουρεῖν τὰ κυριώτερα τῶν πολιχνίων), ἀλλὰ κατὰ μέρος νεολέκτους καταλέγων, ὁπόσοι τε ἐκ Βουλγάρων καὶ ὁπόσοι τὸν νομάδα βίον εἴλοντο (Βλάχους τούτους ἢ κοινῆ

⁶⁷ Uważa się, iż są to ośrodki nad dolnym i środkowym Drinem, aż po Metohiję, zob. D u d e k, „Cala ziemia...”, s. 25. Zdaniem L e ś n e g o, *Studia...*, s. 75-78, zwł. s. 77, ewentualne sprecyzowanie obszaru zajętego przez Bodina, należy wiązać z relacją Anny nt. granic Dalmacji, tzn. Serbii (XII 9.6 i przyp.) na Drinie. Anna nie pisze nic o zajęciu przez Bodina Raszki i Bośni (w l. 1082-1084: więcej w kwestii ustalenia chronologii: L e ś n y, *Studia...*, s. 70-72), co opisuje *Latopis*, cap. XLII. Problem wiarygodności tego źródła do ustalenia zasięgu części terytorium temu Dyrrachion, zajętego przez Bodina pomiędzy latami 1085-1090 pozytywnie rozstrzyga Ж и в к о в и ħ, *Два питања из времена владавине краља Бодина*. „ZRVI” 42 (2005), s. 45-59. Uczony serbski omawia także datację oblężenia Dubrownika (1092/93; o czym milczy *Alex.*) oraz z tej perspektywy wyznacza datę śmierci Bodina na luty-marzec 1099 r. (tymczasem dotychczas dominowała późniejsza datacja: na ok. połowę pierwszego dziesięciolecia XII w., por. np. C h e y n e t, *La place...*, s. 90: „jusqu'en 1101 au moins”).

⁶⁸ Tak długi pobyt nie był możliwy, gdyż Normanowie zajmowali miasto w latach 1082-1085. Stąd koniektura D ö l g e r a („BZ” 37 [1937]), s. 534-535): „μῆνας δέκα πρὸς τῷ ἐναυτῷ”: „dziesięć miesięcy i rok”. Przyjmuje się, że Jan Doukas był duksem Dyrrachion od lipca 1085 do 1092 r., kiedy zostaje przeniesiony na wschód, por. D u d e k, „Cala ziemia...”, s. 162-163.

w granicach własnego kraju, lecz najeżdżał codziennie miasteczka⁶⁷ położone w sąsiedztwie Dalmacji i przyłączał je do swojego państwa. Jan Doukas przebywał w Dyrrachion jedenaste lat⁶⁸. W tym czasie odbił wiele twierdz zagarniętych przez Bolkana⁶⁹, przysłał autokratorowi wielu jeńców dalmatyńskich; w końcu wydał Bodinowi decydującą bitwę i wziął go do niewoli⁷⁰. Cesarz mógł więc przekonać się wielokrotnie, że Jan Doukas jest żołnierzem nadzwyczaj dzielny i doświadczonym w sztuce wojennej. Wiedział też, że jest gotów wypełnić każdy jego rozkaz. Ponieważ w sprawach przeciw Tzachasowi⁷¹ takiego właśnie człowieka potrzebował, odwołał go z Dyrrachion, mianował wielkim duksem floty⁷², po czym wysłał wraz z silną armią lądową przeciw Tzachasowi. Ile stoczył bitew, w jakie popadał niebezpieczeństwa, z których zwycięsko wychodził, dzieło wyjawi później.

Kiedy nastąpiło wiosenne przesilenie słońca i chmury przestały grozić wojną, a morze uśmierzyło swój gniew, zagrożony z obu stron cesarz postanowił w pierw opanować terytoria nadmorskie, aby mieć możliwość stawiania oporu wrogom na morzu i jednocześnie walczyć z nimi pomyślnie na lądzie. Dlatego wysłał natychmiast cezara Nikefora Melissenosa⁷³ z rozkazem⁷⁴, by – szybciej niż wypowiada się słowo – zajął Ainos⁷⁵. Jeszcze wcześniej polecił mu na piśmie dokonać zaciągu tylu żołnierzy, ilu tylko zdoła, jednak nie spośród weteranów (gdyż tych już rozdzielił po miastach całego Zachodu dla obrony ważniejszych twierdz). Miał zwerbować nowych rekrutów po części spośród Bułgarów i plemion koczowniczych (zwanych

⁶⁹ Wukan, żupan Raszki (ok. 1083 – zm. ok. 1115/16), wcześniej żupan Bodina, otrzymał od niego Raszkę w lenno (*Latopis*, cap. XLII). Od roku 1090 wspomagał Bodina w walce z Bizancjum. W 1093 r. zdobył Lipenion (Lipljan), zob. *Alex. IX 4.1. Por. S w o b o d a, Vukan*, [w:] *Wczesna Słowiańszczyzna...*, s. 661.

⁷⁰ Niewola ta, o której milczy *Latopis* (relacjonując tylko pierwszą, w Antiochii, cap. XL; L e ś n y, *Latopis...*, przyp. 344 datuje ją na przestrzeni lat 1074-78, por. Kont. Skyl. 165), trwała bardzo krótko: Bodin był wolny już przed 29 kwietnia 1091 r., por. przyp. do VIII 7.2.

⁷¹ Çaka: turecki emir Smyrny, rozbójnik i uzurpator. Toczył wieloletnie walki z Cesarstwem od lat 70. XI w. na zachodnim wybrzeżu Azji Mniejszej. Zmarł ok. 1093 r. w Abydos, zamordowany z rozkazu Kiliż-Arslana I, zob. ODB, s. 2134. Wiele stron *Aleksjady* poświęconych jest zmaganiom cesarza z Tzachasem.

⁷² Wiosna 1092 r.

⁷³ Syn Leostenesa Melissenosa, mąż Eudokii, drugiej córki Jana Komnena i Anny Dalasseny, zob. Skoulatos, *op. cit.*, s. 240-245.

⁷⁴ Dölger, *Regesten...*, nr 1158, datuje na początek 1091 r., podobnie Skoulatos, *op. cit.*, s. 243.

⁷⁵ Dzis. Enez, por. TIB 6, s. 170-173.

καλεῖν οἶδε διάλεκτος) καὶ τοὺς ἄλλοθεν ἐξ ἀπασῶν τῶν χωρῶν ἐρχομένους ἰππέας τε καὶ πεζοὺς.

VIII 4.5. Ὁ δὲ Μελισσηνὸς καθ' ἣν φθάσας ἐδέξατο γραφὴν τοῦ αὐτοκράτορος πεποικῶς καὶ συλλεξάμενος δυνάμεις ἀπανταχόθεν, ἀπὸ δὲ τῶν ἐγγύς καὶ πεζοὺς ἐξελάσας ἐπισάξαντας ἐν ἀμάξαις ὑπὸ βοῶν ἔλκομέναις τὰς ἰδίας σκευὰς καὶ τὰ πρὸς χρεῖαν ἅπαντα σπουδαίως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐξέπεμψεν. Οἱ δὲ φθάσαντες ἤδη ἐκ διαστήματος, καθ' ὅσον ὀφθαλμὸς ἐξικνεῖται περιθρεῖν τὸ ὀρώμενον, ἀποσπὰς τῶν Σκυθῶν ἐδόκουν τοῖς πλείστοις κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἵεναι. Ἦδη δὲ καὶ τις τεθαροηκῶς καὶ τῷ δακτύλῳ ὑποδεικνύς τῷ αὐτοκράτορι Σκυθάς διενίστατο εἶναι. Ὁ δ' ἀληθὲς τὸ ῥηθὲν οἰηθεὶς καὶ πρὸς τοσοῦτους μὴ ἐξισχύων ἐν ἀμηχανίᾳ καθειστήκει. Μεταπεμφθὲς οὖν τὸν Ῥοδομηρὸν τῆνικαῦτα (ἀνὴρ δὲ οὗτος ἐκ Βουλγάρων ὀρῳόμενος εὐγενὴς καὶ μητροθέν συγγενὴς τῆς αὐγούστης καὶ μητρὸς ἡμετέρας) τοῦτον ἀποστεύλας ἐπέσκηψε κατασκοπεῖσθαι τοὺς ἐρχομένους. Ὁ δὲ ταχὺ τὸ κελευσθὲν διηनुκῶς ὑποστρέψας τοὺς ἐκ τοῦ Μελισσηνοῦ πεμφθέντας εἶναι ἔλεγεν. Ὁ δὲ γε αὐτοκράτωρ περιχαρὴς γεγωνῶς καὶ μικρὸν ἐγκαρτερήσας φθασάντων διαπερᾶσιν αὐτοῖς καὶ παραχρῆμα τὴν γενομένην ταφρείαν ἐπὶ πλεόν ἐπαυξήσας ἦνωσε τοὺτους μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατεύματος.

VIII 5.2. Ἄλλὰ κὰν τοιαῦτα ἐσκέπτετο, ἐδέδεικε ὅμως τὰ ἄπειρα πλήθη τῶν Πατζινάκων καὶ Κομάνων ὑποπτέων τὴν ἀμφοτέρων σύμβασιν. Ταῦτα γοῦν διασκοπομένου τοῦ βασιλέως κατέλαβον πρὸς αὐτὸν τῶν ὀρεινότερων μερῶν

⁷⁶ Tak określa Anna język ludowy, mówiony, w przeciwieństwie do języka literackiego, będącego przedmiotem nauczania szkolnego. W innym miejscu, gdzie cytuje piosenkę poświęconą cesarzowi, używa sformułowania „ιδιώτικῶς γλωττα” (II 4.9). Zob. więcej: Hans-Georg Beck, *Geschichte der byzantinischen Volksliteratur*. München 1971, s. 27.

⁷⁷ „This statement of Anna Komnene is crucial, since it clearly shows that at the end of the eleventh century the primary connotation of ‘Vlakh’ was ‘nomadic shepherd of the Balkans’”: István Vásáry, *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans (1185-1365)*. Cambridge 2005, s. 20, według tego uczonego mowa tu o Włachach z doliny Maricy. Obraz koczowniczych Włachów wśród osiadłej ludności, m. in. słowiańskiej, jest powszechny w nauce: zob. np. Milos Blagojević, *L'uomo o l'ambiente naturale*, [w:] *Le aree omogenee della Civiltà Rupestre nell'ambito dell'Impero Bizantino: la Serbia. Atti del quarto convegno internazionale di studio sulla civiltà rupestre medioevale nel mezzogiorno d'Italia (Taranto-Fassano, 19-23 settembre 1977)*, a cura di Cosimo D. Fonseca. Galatina 1979, s. 61-72.

⁷⁸ Odkąd Chalandon w swym dziele o Aleksym (t. 1, s. 125) wiąże z tymi problemami rekrutacyjnymi list Teofilakta z Ochrydy (PG 126, 532-533), w literaturze przedmiotu często jako adresat

we wspólnym dialekcie⁷⁶ Włachami)⁷⁷, a resztę konnych czy pieszych, zaciągnąć skądkolwiek, niezależnie od tego, z jakich stron przybyli⁷⁸.

Tymczasem Melissenos zgodnie z pismem cesarza⁷⁹, jakie przedtem otrzymał, zgromadził ze wszystkich stron wojska, zwerbował z pobliskich okolic piechurów, którzy swe bagaże i wszystkie inne niezbędne rzeczy wieźli na wozach zaprzężonych w woły, po czym niezwłocznie odesłał ich do autokratora. Kiedy już znaleźli się w polu widzenia wojsk rzymskich, większość wzięła ich za oddział scytyjski zmierzający przeciwko cesarzowi. Jakiś żołnierz nabrał odwagi i pokazując ich palcem autokratorowi, utrzymywał, że są to Scytowie. Aleksy dał wiarę jego słowom, a że brakło mu sił do walki z tak wielką liczbą wroga, znalazł się w bardzo trudnym położeniu. Wezwawszy do siebie Rodomira (człowieka ze szlacheckiego rodu bułgarskiego, spokrewnionego od strony matki z augustą, naszą matką), posłał go z poleceniem, aby zbadał, kim są nadchodzący. Rodomir szybko wykonał rozkaz, powróciwszy z wiadomością, że jest to wojsko Melissenosa. Autokrator bardzo się ucieszył. Gdy tylko nadeszli, przeprowił się z nimi przez rzekę, rozkazał natychmiast powiększyć okopy i połączył ich z pozostałym wojskiem.

Chociaż wszystko to przewidział, wciąż jednak bał się niezliczonej masy Pieczyngów i Kumanów, gdyż przewidywał, że dojdzie do połączenia obu armii. Kie-

listu bezrefleksyjnie (*vide* Люб арский, *op. cit.*, s. 540-541, przyp. 831!) pojawia się Melissenos, podczas gdy w edycji występuje zwrot: „τῷ αὐτῷ”, czyli „do tego samego”; cofając się do listu XVI, znajdujemy: „Τῷ υἱῷ τοῦ σεβαστοκράτορος”, „Do syna sebastokratora”, tzn. Jana Komnena, syna sebastokratora Izaaka. Stąd należy też podać w wątpliwość, czy treść listu rzeczywiście dotyczy tej rekrutacji, która miała miejsce tuż przed bitwą pod Lebounion.

⁷⁹ Patrz wyżej, *Alex.* VIII, 3.4. Fragment związany z przygotowaniem do ofensywy przeciw Pieczyngom wiosną 1091, został tu przytoczony ze względu na postać Rodomira. Rodomir, a właściwie Radomir (zgreycyzowana forma Ροδομηρός nawiązuje do słowa „ρόδος”, „róża”), to syn Aarona, a wnuk Jana Władysława. Podstawową, rzetelną źródłoznawczo rozprawą jest tu art. Michela Lascaris, *Sceau de Radomir Aaron*. „Byzantinoslavica” 3 (1931), s. 404-412, gdzie m.in. zachowana pieczęć: [† Θ(εοτό)κε β(οή)θ(εἰ)] [Ρα]δομηροῦ [π]ροέδρου καὶ δουκὶ τῷ Ααρῶν. Tożsamość proedrosa Radomira z Rodomirem z *Aleksjady*, uważana jest za bardzo prawdopodobną (np. dość ogólnie Skoulatos, *op. cit.*, s. 274-275), chociaż z rezerwą Kazhdan w ODB, *Aronioi*, s. 3-4. Inną pieczęć Radomira Aarona zamieszczają Wassiliou, Seibt, *op. cit.*, nr 295: Κ(ύρ)ε β(οή)[θ(εἰ)] τῷ σῶ δ[ού(Αρ)] [Ρ[αδ]ομ(ι)ρ(ω) μαγίστρ(ω) β[ε]στάρχ(η) (καὶ) στρατ(η)γ(ῶ) τῷ Ααρ(ών)]. Tu także krytyka utożsamienia Radomira Aarona z Rodomirem z *Aleksjady*, autorzy proponują tu niejakiego Jana Radomira, kouropalatesa.

ἄνδρες τολμηταὶ καὶ ἀρειμάνιοι αὐτόμολοι πρὸς συνασπισμὸν αὐτοῦ εἰς χιλιάδας ποσούμενοι πέντε.

VIII 7.2 – 7.5. Λογοποιουμένην δὲ Κομάνων ἔφοδον μανθάνων ὁ αὐτοκράτωρ, ἐκείθεν δὲ καὶ τὸν Βοδῖνον καὶ αὐτοὺς Δαλμάτας παρασπονδήσῃαι τὲ καὶ κατὰ τῆς ἡμεδαπῆς χωρῆσαι βουλομένους, ἐμερίζετο τοῖς λογισμοῖς πρὸς ὀπότερον ἂν ἀπονεύσειε τῶν ἐχθρῶν. Δέον οὖν αὐτῷ ἐδόκει κατὰ τῶν Δαλματῶν πρῶτως ἐξοπλίσασθαι καὶ προκαταλαβεῖν τὰ ἀναμεταξὺ τῆς ἡμεδαπῆς καὶ αὐτῶν διακείμενα τέμνη καὶ ὡς ἐνὸν ἀσφαλίσασθαι. Συναγαγὼν τοίνυν ἅπαντας καὶ ἀνακοινωσάμενος τὸ σκοπούμενον, ἐπεὶ συνοῖσον ἅπασιν τοῦτ' ἐδόκει, ἔξεισι τῆς μεγαλοπόλεως τὰ κατὰ τὴν ἐσπέραν προμηθευσόμενος.

Kaὶ ταχὺ τὴν Φιλιππούπολιν καταλαβὼν καὶ γράμματα δεξάμενος τοῦ τηλικαῦτα ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας χρηματίζοντος περὶ τοῦ δουκὸς Δυρραχίου Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ τοῦ σεβαστοκράτορος διαβεβαιούμενα ἀποστασίαν ἐκείνον ᾠδίνειν, ἀθυμῶν διὰ πάσης νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἦν πῆ μὲν διὰ τὸν ἐκείνου πατέρα ἀναβαλλόμενος τὴν τῆς ὑποθέσεως ἐξέτασιν, πῆ δὲ καὶ δεδιὼς μὴ ἄπερ ἢ φήμη λέγει οὐ ψεύσεται· καὶ ἐπεὶ μειράκιον ἦν ὁ Ἰωάννης, ὡς ἐπίπαν τὰς τῶν τοιούτων ὁρμὰς ἀκαθέκτους γινώσκων, ἐδεδίει μὴ τι νεωτερίσειε καὶ λύπης ἀφορήτου ἀμφοῖν τῷ τε πατρὶ καὶ θεῷ πρόξενος γένοιτο. Δεῖν οὖν ἐλογίσατο διὰ πάσης μεθόδου σπεῦσαι τὴν ἐκείνου σφῆλαι βουλὴν· ἐκήδετο γὰρ τοῦτου ὁπόσον ἂν τις εἴποι.

⁸⁰ Przytoczony został tu fragment narracji z przygotowań do bitwy pod Lebonion. Kontrowersje wśród badaczy budzi przynależność etniczna owych górali, mających wspomóc cesarza. З л а т р с к и, t. 2, s. 500-503, uważa ich za Bułgarów (jest to ekskurs 8, w którym polemizuje z tezą В а с и л ь е в с к о г о, iż byli to Rusowie Wasylka Rościsławowicza [Труды I, s. 101-102]; ta ostatnia hipoteza jest ciągle przytaczana, jeżeli nie akceptowana, przez niektórych współczesnych badaczy, jakoby książę trembowelski Wasylko przysłał kontyngent wojskowy, który wraz z Połowcami walczył w 1091 r. Obecnie np. Николай Ф. К о т л я р, *Дипломатия Южной Руси*. Санкт-Петербург 2003, s. 57, czy Leontii V o y t o v y c h, *Rus Halicka a Bizancjum od XI do XIV wieku: wybrane problemy*. „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Historyczne” 138 [2011], s. 41-64, tu s. 42), L e i b w komentarzu edycji, za Włachów. Л ю б а р с к и й, *op. cit.*, przyp. 843, s. 541, trzeźwo zauważa, iż brak jest możliwości udowodnienia którejkolwiek z tych hipotez; podobnie zresztą już M.B. Л е в ч е н к о w swojej syntezie stosunków rusko-bizantyńskich: *Очерки...*, s. 427.

⁸¹ Bardzo ważna, choć skromna, wzmianka o układzie pokojowym zawartym z Bodinem, który przecież jeszcze prawdop. w 1090 r. został wzięty do niewoli (Ж и в к о в и њ, *Два пѣтања...*). Traktat ten wymusiła na Cesarstwie kłęska w bitwie z Pieczyngami pod Roussion. Skoro informacja o próbach emancypacji Bodina pojawia się tuż po relacji o bitwie pod Lebonion, stąd wniosek, że wspomniany traktat musiał zostać zawarty wcześniej, wówczas też Bodin odzyskał wolność, por. L e ś n y, *Studia...*, s. 97.

⁸² Tak dosłownie tłumaczy się termin „τέμνη”. Niemniej, często jest to u Anny synonim „κλεισοῦρα” („przełęcz”, „wąwóz”, „przeście górskie”). Stąd informacja o ich ochronie jest jak najbardziej zasadna.

⁸³ Teofilakt z Ochrydy.

dy cesarz zajęty był tymi myślami, zeszedli do niego śmiali i dzielni, niezależni ludzie gór w celu wspólnej walki⁸⁰, w liczbie około 5 tysięcy.

Do autokratora doszły wieści o napadzie Kumanów, a jednocześnie i o tym, że Bodin wraz z Dalmatami zamierza zerwać traktat⁸¹ i wtargnąć na nasze ziemie. Cesarz znalazł się w kłopotach, nie wiedział przeciwko któremu z dwóch wrogów wystąpić. Postanowił wreszcie, że w pierw należy podjąć wyprawę przeciwko Dalmatom, przed nimi jeszcze zając doliny⁸² położone między naszym krajem, a ich ziemiami i umocnić je możliwie jak najlepiej. Zebrawszy swoich najbliższych, wyjawiał im swoje zamiary. Kiedy wszyscy uznali je za dobre, opuścili stolicę, aby zaprowadzić ład na zachodzie państwa.

Szybko dotarł do Filippoupolis, gdzie otrzymał list od ówczesnego arcybiskupa Bułgarii⁸³ z wiadomością, że duks Dyrrachion, syn sebastokratora⁸⁴, jawnie przygotowuje zdradę⁸⁵. Przez całą noc i dzień cesarz był w rozterce, gdyż z jednej strony zwlekał z osądem sprawy przez wzgląd na ojca Jana, z drugiej zaś obawiał się, że wieść o Janie jest prawdziwa. Jan był jeszcze młodzieniaszkiem, a cesarz znał nieokiełznaną popędliwość właściwą temu wiekowi. Obawiał się, żeby podjęte powstanie nie przyniosło niewysłowionych przykrości im obu – zarówno ojcu jak i wujowi. Dlatego też postanowił, że musi jak najszybciej wszelkimi sposobami pokrzyżować postanowienie Jana, należy bowiem przyznać, że troszczył się o niego.

W związku z tym Aleksy kazał wezwać do siebie ówczesnego wielkiego heteriarchę, Argyrosa Karatzasa⁸⁶, który, mimo że pochodził ze Scytów, oznaczał się

⁸⁴ Jan, syn sebastokratora Izaaka Komnena, brata Aleksego. Przejął urząd po Janie Doukasie, por. Dudek, „Cała ziemia...”, s. 163.

⁸⁵ Jurewicz za tłum. rosyjskim: „powstanie”. Tymczasem termin „ἀποστασία” ma jednoznacznie negatywny wydźwięk moralny, zaś „powstanie” wręcz przeciwnie: oznacza e t y c z n i e u z a s a d n i o n e wystąpienie zbrojne. W tym miejscu urzędnik państwa podejrzany jest o działania przeciw swemu legalnemu cesarzowi.

⁸⁶ Też Alex. VII 3.6 (bitwa pod Dristrą w 1087 r.); X 4.10 (bitwa z Kumanami w 1095 r.). Misja Karatzasa pokazuje zaufanie, jakim obdarzał cesarz wielkiego heteriarchę, co było normą w relacjach oficera odpowiedzialnego za bezpieczeństwo pałacu (tytuł po raz pierwszy poświadczony za Michała III) i cesarza, por. Bury, *The Imperial...*, s. 106-108; Oikonomides, *Some Byzantine State Annuities: Epi Tes (megales) Hetaireias and Epi Ton Barbaron*. „Συμμεκτα” 14 (2001), s. 9-28 (autor podaje prosopografię ponad 30 osób na podstawie materiału z pieczęci, nie ma wśród nich Argyrosa); Patricia Karlin-Hayer, *L'Hétériarque. L'évolution de son rôle de De Cerimoniis au Traité des Offices*. „JÖB” 23 (1974), s. 101-143. Posiadamy pieczęć Karatzasa, jako protokouropalatesa i duksa Filippoupolis, zob. Jordano, *Corpus of Byzantine Seals...*, I, s. 163-164. O Karatzasie też Skoulatos, *op.cit.*, s. 27-28. W jego pochodzenie tureckie wierzy Moravcsik, *Byzantinoturcica* II, s. 153: choć Anna jest jedynym źródłem tej informacji, zamieszcza on też starszą literaturę omawiającą od strony językoznawczej pochodzenie imienia.

Μεταπεμφάμενος οὖν τὸν τότε μέγαν ἑταιρειάρχην Ἀργυρὸν τὸν Καρατζάν, Σκύθην μὲν ὄντα, φρονιμώτατον δὲ καὶ ἀρετῆς καὶ ἀληθείας ἐπιμελούμενον, διττὰς ἐπιδίδωσιν αὐτῷ γραφάς, τὴν μὲν πρὸς τὸν Ἰωάννην τοιαῦτα διαλαμβάνουσαν· „ἡ μὲν βασιλεία μου βαρβαρικήν διὰ τῶν κλεισουρῶν ἔλυσιν κατ’ αὐτῆς μεμαθηκυῖα ἐξεληλύθει τῆς Κωνσταντίνου ἐφ’ ᾧ τὰ μεσαίχμια τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς ἀσφαλίσασθαι. Δέον οὖν ἔστι καὶ αὐτὸν σε παραγενέσθαι τὰ κατὰ τὴν ὑπό σε ἀρχὴν ἀναδιδάξοντα (δέδια γὰρ καὶ τὸν Βολκάνον μὴ καὶ αὐτὸς ἐναντία καθ’ ἡμῶν φρονήσας μελετήσῃ), πρὸς δὲ καὶ τὰ κατὰ τὴν Δαλματίαν ἀναγγελεῖν πρὸς ἡμᾶς καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Βολκάνου εἰ ταῖς εἰρηνικαῖς ἐμμένει σπονδαῖς (καὶ γὰρ οὐκ ἀγαθαί μοι περὶ αὐτοῦ ἀγγελίαί καθεκάστην κομίζονται), ἵνα σαφέστερόν τι μεμαθηκότες καὶ πρὸς τὰς αὐτοῦ ἐπὶ πλέον παρασκευασώμεθα μηχανὰς καὶ σοὶ τὸ δέον ὑποθέμενοι αὐθις πρὸς τὸ Ἰλλυρικὸν ἐκπέμφωμεν, ὅπως ἐξ ἑκατέρου τοῖς ἐχθροῖς μαχόμενοι τὴν νικῶσαν Θεοῦ ἐπαρήγοντος σχοίημεν”.

Ταῦτα μὲν ἡ πρὸς τὸν Ἰωάννην γραφὴ διελάμβανεν. Ἡ δὲ γε πρὸς τοὺς Λογάδας τῶν ἐποίκων Δυρραχίου τοιαῦθ’ ὑπηγόρευεν· „ἐπεὶ καθ’ ἡμῶν μελετᾶν τὸν Βολκάνον αὐθις μεμαθηκότες τῆς Βυζαντίδος ἐξεληλύθειμεν κατασφαλισόμενοί τε τὰ ἐν μεσαιχμῷ τῆς τε ἡμεδαπῆς καὶ τῶν Δαλματῶν διακείμενα τέμπη, ἅμα δὲ καὶ τὰ κατ’ αὐτὸν καὶ τοὺς Δαλμάτας ἀκριβώσασθαι, διὰ τοιαῦτα δέον κρίναντες μετακαλέσασθαι τὸν ὑμέτερον δοῦκα καὶ ποθούμενον ἀνεψιὸν τοῦ κράτους ἡμῶν τουτονὶ τὸν τὴν ἡμετέραν ἐγχειρίζοντα ὑμῖν γραφὴν ἐξαπεστείλαμεν δοῦκα τοῦτον προχειρισάμενοι. Δέξασθε αὐτὸν καὶ ὑμεῖς καὶ εἰς πᾶν τὸ παρ’ αὐτοῦ προσταττόμενον ὑπέικετε.” Ταύτας οὖν τὰς γραφὰς ἐγχειρίσας τῷ Καρατζᾷ ἐνετείλατο ἀπελθόντα πρῶτον μὲν ἐγχειρίσαι τῷ Ἰωάννῃ τὴν πρὸς αὐτὸν γραφὴν καὶ, εἰ μὲν αὐθαιρέτως ἔπεται, ἐκεῖνον μὲν ἐκεῖθεν μετ’ εἰρήνης προπέμψαι, αὐτὸν δὲ τὴν φρουρὰν τῆς χώρας ἀναδέξασθαι, μέχρις ἂν ἐκεῖνος αὐθις ἐπανεέλθῃ, εἰ δὲ ἀντιτείνει καὶ μὴ πείθεται, μεταπέμψασθαι τοὺς ὑπερέχοντας τῶν Δυρραχιτῶν καὶ τὴν ἑτέραν ὑπαναγνῶνα γραφὴν ἐφ’ ᾧ συνάρασθαι αὐτῷ ἐπὶ τὸν Ἰωάννην κατασχεῖν.

IX 1.4. Ὁ Τζαχᾶς τὴν τῆς Μιτυλήνης φρουρὰν τῷ ἀδελφιδῷ αὐτοῦ Γαλαβάτζῃ προαναθέμενος (...).

⁸⁷ W oryg. „ἀρετή”: termin etyczny mający przebogą tradycję klasyczną. Oznacza dyspozycję osoby do etycznego postępowania, w jęz. polskim brak właściwego odpowiednika („cnota” to zbyt wąskie, nieadekwatne pojęcie!), stąd proponujemy określenie „dzielność”.

⁸⁸ Dölg er, *Regesten*, 1059, po maju 1091 r.

⁸⁹ W oryg. „τὰ μεσαίχμια”: właśc. strefy buforowe pomiędzy terytoriami państw, wrogimi armiami itp.

wielkim rozumem, przykładał olbrzymią wagę do dzielności⁸⁷ i prawdy. Wręczył mu dwa listy⁸⁸. Jeden był do Jana o następującej treści: „Moja cesarska mość dowiedziawszy się o wtargnięciu barbarzyńców przez kleisury, opuściła Konstantynopol w celu umocnienia pogranicza⁸⁹ państwa rzymskiego. Jest rzeczą konieczną, żebyś i ty przybył zdać nam sprawę z tego, co się dzieje w powierzonej ci prowincji (obawiam się bowiem Bolkana, żeby on sam nie wymyślił czegoś wrogiego wobec nas i przeciwko nam nie spiskował). Ponadto musisz nas powiadomić, jak się układają sprawy w Dalmacji, i czy ten Bolkan przestrzega układów pokojowych (każdego dnia bowiem docierają do mnie niedobre o nim wieści). W ten sposób my, dokładniej poinformowani o Bolkaniu, lepiej przygotujemy się przeciwko jego knowaniom. Następnie damy ci polecenie i odeślemy z powrotem do Illyrii, żebyśmy mogli walczyć z wrogami na obu frontach i z pomocą boską odnieść zwycięstwo”.

Taka była treść listu do Jana. Drugi list, skierowany do znaczniejszych mieszkańców Dyrrachion, oznajmiał, co następuje: „Kiedy dowiedzieliśmy się, że Bolkan znowu spiskuje przeciwko nam, wyszliśmy z Bizancjum, by zabezpieczyć wąskie doliny położone między Dalmacją i naszym krajem oraz dokładniej rozpoznać działania Bolkana i Dalmatów. Dlatego uważaliśmy za konieczne wezwać waszego duksa, drogiego krewnego naszej cesarskiej mości, a tego, kto wręczy nasz list, naznaczyliśmy na stanowisko duksa. Także wy go przyjmijcie i bądźcie mu posłuszni we wszystkim, co rozkaże”. Cesarz podał oba listy Karatzasowi i rozkazał mu zaraz po przybyciu w pierwszej kolejności wręczyć Janowi list doń zaadresowany. Jeśli Jan dobrowolnie podporządkuje się rozkazowi, Karatzas ma go odesłać w pokój, a sam zająć się obroną prowincji, dopóki tamten nie powróci. Jeśli natomiast sprzeciwi się i nie usłucha rozkazu, Karatzas wezwie do siebie najznacześniejszych mieszkańców Dyrrachion i przeczyta im drugi list, żeby pomogli mu uwięzić Jana.

Tzachas powierzył twierdzą Mityleny swemu bratankowi⁹⁰ Galabatzesowi...⁹¹

⁹⁰ C: „ἀδελφῶ”, stąd w dotychczasowych przekładach (sprzed edycji Reinscha): „brat” (tak np. Л ю б а р с к и й, s. 246; Jurewicz, t. 2, s. 50).

⁹¹ W 1092 r. podczas odbijania miasta przez Jana Doukasa. Fragment ten cytujemy ze względu na uwagę zawartą w najnowszej prosopografii Lesbos: Stephanos Efthymidis, Anthony Kaldellis, *The Prosopography of Byzantine Lesbos, 284-1355 A.D.* Wien 2010. Przy omawianiu postaci Galabatzeza (nr 77, Yalavach), jeden z autorów (Efthymidis) z pewnym zdziwieniem („strangely enough”) zwraca uwagę na możliwe słowiańskie pochodzenie tego nazwiska: „πλαβα”. Moravcsik, *Byzantinoturcica* II, s. 109, bez komentarza.

IX 4.1. – 5.1. Μήπω δὲ τοσοῦτων φροντίδων ὁ αὐτοκράτωρ ἀπαλλαγείς μηδὲ τῶν ἀπὸ τούτου κακώσεων καθαριεύσας (εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς μὴ παρῆν ἐν τισιν, ἀλλὰ γε ταῖς οἰκονομίαις καὶ ταῖς φροντίσι καὶ συμπαρῆν καὶ συνέπραττεν) εἰς ἕτερον ἀγῶνα αὐθις ἠπέιγετο. Ὁ γὰρ Βολκάνος (ἀνὴρ δὲ οὗτος τὸ πᾶν τῆς ἀρχῆς τῶν Δαλματῶν φέρων, δεινὸς μὲν εἰπεῖν, δεινὸς δὲ καταπραΰσασθαι) μετὰ διττὴν ἡλίου περιφορὰν τῆς τῶν Σκυθῶν καταλύσεως τῶν ἰδίων ὄρων ἐξεληλυθὼς τὰς παρακειμένας ἐληίζετο πόλεις καὶ χώρας καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Λιπένιον κατασχῶν πῦρ ἐμβαλὼν ἐνέπρησε.

Ταῦτα ὁ βασιλεὺς μεμαθηκῶς οὐκέτ' ἀνεκτῶς εἶχεν, ἀλλ' ἀποχρώσας δυνάμεις συναγροχῶς κατὰ τῶν Σέρβων κατευθὺ τοῦ Λιπενίου ἤλαυνε (τοῦτο δὲ πολίχνιον τι μικρὸν περὶ τοὺς πρόποδας τοῦ Ζυγοῦ τοῦ διαιροῦντος τὴν Δαλματίαν ἀπὸ τῆς ἡμεδαπῆς χώρας) ἐφ' ᾧ τῷ Βολκάνῳ εἰ τύχοι ἀντικαταστήναι, πόλεμον συνάψαι καρτερὸν καί, εἰ τὴν νίκην δοίη αὐτῷ Θεός, τό τε Λιπένιον καὶ τὰ λοιπὰ ἅπαντα ἀνεγείραι καὶ εἰς τὸ πρότερον ἀποκαταστήσαι σχῆμα.

Ὁ δὲ Βολκάνος τὴν τοῦ αὐτοκράτορος μεμαθηκῶς ἔλευσιν ἀπάρας ἐκεῖθεν καταλαμβάνει τὸ Σφεντζάνιον (πολίχνιον δὲ τοῦτο ἄνωθεν τοῦ ἡδη ῥηθέντος Ζυγοῦ διακεῖμενον ἐν μεσαιχμῶ τῶν τε ῥωμαϊκῶν ὀρίων καὶ τῆς Δαλματίας) ὀπηνίκα δὲ τὰ Σκόπια ὁ αὐτοκράτωρ κατελήφει, ἀποστείλας ὁ Βολκάνος διετίθετο τὰ περὶ εἰρήνης καὶ ἑαυτὸν ἅμα τῆς αἰτίας τῶν κακῶς γεγονότων ἀπολύων καὶ τὸ αἴτιον ὄλον τοῖς σατράπαις τῶν Ῥωμαίων ἀνατιθεὶς λέγων ὡς „ἐκεῖνοι μὴ τοῖς οἰκείοις ὄροις ἐμμένειν βουλόμενοι διαφόρους ἐκδρομὰς ποιούμενοι οὐ μικρὰν τὴν βλάβην τῇ Σερβίᾳ προσῆξαν, ἐγὼ δὲ οὐκέτι τοιοῦτον τοῦ λοιποῦ διαπραΰσομαι, ἀλλ' ἐπαναστρέψας καὶ ὀμήρους ἀποστελῶ τῶν ἐμῶν συγγενῶν τῇ σῆ βασιλείᾳ καὶ τῶν οἰκείων ὄρων οὐχ' ὑπερβήσομαι“. Πρὸς ταῦτα ὁ βασιλεὺς κατένευσε, καὶ καταλείψας ἐκεῖσε τοὺς μέλλοντας τὰς ἐριπωθείσας πόλεις ἀνεγείραι καὶ ὀμήρους ἀναλαβέσθαι πρὸς τὴν βασιλεύουσαν ἐπανέζευσεν.

Ὁ δὲ Βολκάνος τοὺς ὀμήρους ἀπαιτούμενος οὐκ ἐδίδου τούτους, ἀλλ' ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ὑπερετίθετο, ἐνιαυτοῦ τε μήπω παρῶχηκός ὄλου αὐθις εἰς προνομῆν τῶν ῥωμαϊκῶν χωρῶν ἐξεληλύθει, καὶ διαφόρους γραφὰς τοῦ αὐτοκράτορος δεξάμενος ἀναμνησκόντος αὐτὸν τῶν συνθηκῶν καὶ ὑποσχέσεων, ἅς φθάσας πρὸς αὐτὸν ἐποιήσατο, οὐδ' οὕτως τὰ ὑπεσχημένα τελέσαι ἤθελε. Μεταπεμφάμενος οὖν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννην τὸν υἱὸν τοῦ σεβαστοκράτορος καὶ αὐταδέλφου αὐτοῦ κατ' αὐτοῦ ἐξέπεμψε μετὰ ἀποχρώσεως δυνάμεως. Ὁ δὲ οἶα

⁹² To oczywiście przesada ukazująca wrazenie, jakie sukcesy Wukana wywarły na Rzymianach. Warto zauważyć, iż tym razem Anna traktuje już Wukana jako samodzielnego władcę, nie wymienia przy nim Bodina.

Nie wybrnął jeszcze autokrator z tych wielkich kłopotów, nie uwolnił się od nieszczęść spowodowanych działalnością Tzachasa (choć cesarz nie brał w nich wszystkich udziału, to jednak zawsze uczestniczył w decyzjach i kłopotach), a już wyruszył na nowe zmagania wojenne. Bolkan, władca całej ziemi Dalmatów⁹², świetny w słowie i czynie, w dwa lata po pogromie Scytów⁹³ przekroczył granice swego kraju. Zaczął łupić pobliskie miasta oraz wsie, zdobył nawet Lipenion⁹⁴ i je spalił.

Na wieść o tym cesarz uznał, że nie można puścić płazem postępu Bolkana. Zebrał odpowiednio silne wojska, wyruszył przeciwko Serbom⁹⁵ w kierunku na Lipenion (niewielkie miasteczko położone u stóp Zygos⁹⁶, oddzielającego Dalmację od naszego państwa). Za cel postawił sobie, jeśli się uda, stanąć oko w oko z Bolkanem, wydać mu decydującą bitwę, a gdy Bóg ześle zwycięstwo, odzyskać Lipenion wraz ze wszystkimi pozostałymi miastami i przywrócić je do poprzedniego stanu.

Bolkan dowiedział się o nadejściu autokratora. Opuścił Lipenion i przybył do Sfentzanion⁹⁷ (warownego miasteczka, które leżało na szczycie wspomnianego Zygos, na terenie pogranicznym między naszym państwem a Dalmacją). Kiedy autokrator dotarł do Skopje, Bolkan wyprawił do niego poselstwo z propozycjami pokojowymi. Jednocześnie zrzucił z siebie odpowiedzialność za poprzednie działania wojenne. Całą winę przypisał satrapom rzymskim⁹⁸, mówiąc: „To oni nie chcą pozostawać w granicach swoich ziem, dokonują najazdów, czym wyrządzili Serbii niemało szkód. Ja ze swej strony nie podejmę już żadnej akcji. Po powrocie do domu wysłę do twojej cesarskiej mości członków mojej rodziny jako zakładników, nie przekroczą też granicy mego kraju”. Cesarz wyraził zgodę. Pozostawił tam jedynie te wojska, które miały odbudować zniszczone miasta, a sam powrócił do stolicy.

Bolkan jednak mimo ponagleń nie dawał zakładników, zwlekał z dnia na dzień. Nie minął jeszcze pełny rok⁹⁹, a znowu wyruszył na grabież ziem rzymskich.

⁹³ Bitwa z Pieczyngami pod Lebounion 29 kwietnia 1091 r., por. *Alex.* VIII 5.8.

⁹⁴ Atak miał miejsce w 1093 r.

⁹⁵ Por. przyp. do I 16.8 i XIV 4.3.

⁹⁶ Najprawdopodobniej pasmo górskie znajdujące się na prawym brzegu rzeki Sitnicy, na południe od Ibaru, por. К р е к и њ, *Ана Комнина...*, s. 385-386, przyp. 32, s. 387-388, przyp. 37-38.

⁹⁷ Zweczan, ośrodek położony ok. 5 km na płn.-wsch. od Kosowskiej Mitrowicy w Kosowie, u ujścia Sitnicy do Ibaru. Obecność u Anny w greczyzowanej formie jest pierwszą wzmianką o Zweczanie w źródłach literackich, zob. więcej Andrzej Wę d z k i, *Zvečan*. „SSS” 7 (1982), s. 173-174.

⁹⁸ Tzn. namiestnikom tępów pogranicza, a w konsekwencji duksowi Dyrrachion, jako nadrzędnemu przedstawicielowi administracji na tym obszarze. W nauce panuje zgoda w kwestii autentyczności listu, por. L e ś n y, *Studia...*, s. 107, gdzie dalsza literatura. O dostępie Anny do dokumentacji dyplomatycznej z państwami słowiańskimi świadczyć mogą słowa słowiańskie obecne w jej dziele, a których znajomości nie wyniosła przecież z czasów edukacji.

⁹⁹ Anna przechodzi do relacji wydarzeń z lutego 1094 r.

ἀπειροπόλεμος καὶ σφαδάζων ὡς νέος πρὸς μάχας ἀπελθὼν καὶ τὸν τοῦ Λιπενίου ποταμὸν διαβὰς περὶ τοὺς πρόποδας τοῦ Ζυγοῦ κατευθὺ τοῦ Σφεντζανίου τὸν χάρακα ἐπήξατο. Οὐκ ἔλαθε τοῦτο τὸν Βολκάνον, καὶ πάλιν περὶ εἰρήνης καὶ πρὸς αὐτὸν ἠρώτα ὑπισχνούμενος καὶ τοὺς ὑπεσχημένους ὁμήρους δοῦναι καὶ καθαρὰν τὴν εἰρήνην τοῦ λοιποῦ μετὰ τῶν Ῥωμαίων τηρῆσαι. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐν μόναις ψιλαῖς ὑποσχέσεσιν· αὐτὸς δὲ ἐξωπλίζετο ἀγνώστως αὐτῶ προσβαλεῖν.

Καὶ τῆς πρὸς τὸν Ἰωάννην φερούσης τοῦ Βολκάνου ἀψαμένου μοναχός τις προκαταλαβὼν τὸ μελετώμενον ἀπαγγέλλει τῶ Ἰωάννῃ καὶ καταλαμβάνει τὸν ἐχθρὸν ἤδη δισχυρίζετο· ὁ δὲ μετὰ θυμοῦ τοῦτον ἀπεπέμψατο ψεύστην καὶ ἀπατεῶνα ἀποκαλῶν. Ἄλλὰ τὸ ἔργον τὸν λόγον προέφθασε πιστώσασθαι. Νυκτὸς γὰρ ἐπεισπεσὼν αὐτῶ πολλοὺς μὲν τῶν στρατιωτῶν ἐντὸς τῶν σκιηῶν ἀνεῖλε, πολλοὶ δὲ καὶ ἀνὰ κράτος φεύγοντες ταῖς δίναις τοῦ κάτω ἔροντος ποταμοῦ παρασυρέντες ἀπεπνίγησαν, ὅποσοι δὲ σταθηροτέρας γνώμης ἦσαν, τὴν τοῦ Ἰωάννου ἀναζητήσαντες σκιηῶν ἐκθύμως μαχόμενοι ταύτην ἐπὶ ταῦτο ὁμῶς διετήρησαν. Οὕτω γοῦν τὸ μὲν πλείστον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατεύματος ὤχετο. Ὁ δὲ Βολκάνος τοὺς ἰδίους ἀναλεξάμενος καὶ ἀνελθὼν ἄνωθεν τοῦ Ζυγοῦ κατὰ τὸ Σφεντζάνιον ἔσθη.

Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Ἰωάννην τούτους θεασάμενοι ὀλίγοι ὄντες μετὰ τοσοῦτων μάχεσθαι μὴ δυνάμενοι ἐβουλεύσαντο εἰς τοῦπίσω διαπερᾶσαι τὸν ποταμὸν. Τούτου δὲ γεγονότος καταλαμβάνουσι τὸ Λιπένιον ὡσεὶ δώδεκα σταδίους τούτου ἀπέχον. Ἐπὶ πλέον δ' ἀντέχειν τοὺς πλείστους ἀπολωλεκῶς μὴ δυνάμενος τὴν ὡς πρὸς τὴν βασιλεύουσαν ἀνεζήτησε. Κἄθ' οὕτως τεθαρρηκῶς ὁ Βολκάνος ὡς μὴ τινος τοῦ ἀντικαθισταμένου περιλειφθέντος ἐληίζετο τὰς παρακειμένας πόλεις καὶ χώρας, καὶ τῶν Σκοπίων τὴν ἔξω χώραν τελείως ἠρείπωσε, τὸ δὲ τι καὶ κατέκαυσεν. Οὐ μέχρι δὲ τούτου, ἀλλὰ καὶ τὸν Πόλοβον καταλαβὼν καὶ ἄχρι Βρανάας φθάσας καὶ δηώσας ἅπαντα πολλὴν τε λείαν ἐκεῖθεν ἀφελόμενος εἰς τὴν οἰκείαν ὑπέστρεψε χώραν.

Ταῦτα ὁ βασιλεὺς μεμαθηκῶς οὐκέτ' ἀνεκτῶς εἶχεν, ἀλλ' εὐθὺς αὐθις ἐξωπλίσατο μὴ πάνυ τι μηδὲ τοῦ ἀύλητοῦ Τιμοθέου πρὸς τοῦτο δεόμενος καθάπερ Ἀλέξανδρος περιμείνας τὸν ὄρθιον νόμον. Αὐτὸς τε οὖν ὁ αὐτοκράτωρ περιθέμενος ὄπλα καὶ τοὺς ἄλλους ὀπλίσας τοὺς τότε παρατυχόντας τῆς κατευθὺ Δαλματίας φερούσης εἶχετο σπεύδων τὰ μὲν φθάσαντα ἐρειπωθῆναι τῶν κάστρων ἀνεγείραι αὐθις καὶ εἰς τὸ πρότερον ἀποκαταστήσαι σχῆμα καὶ

¹⁰⁰ Sitnica.

¹⁰¹ Miejsce bitwy świadczy o tym, że Jan kierował się na Raszkę.

Chociaż otrzymał wiele listów od autokratora, który przypominał mu o układach i danych obietnicach, jakie sam poprzednio składał, nie zamierzał wypełnić przyrzeczeń. Cesarz wezwał do siebie Jana, syna swego brata sebastokratora, i posłał ze znacznym wojskiem na Bolkana. Jan nie miał doświadczenia wojennego, jako młodzieniec rwał się do wojaczki. Wyruszył więc w drogę, przebył rzekę płynącą pod Lipenion¹⁰⁰, stanął obozem u podnóża Zygos naprzeciwko Sfentzanion¹⁰¹. Nie ukryło się to przed Bolkanem. Wystąpił on z propozycjami pokojowymi tym razem wobec Jana. Przyrzekł dostarczyć obiecanych zakładników i w pełni przestrzegać układu pokojowego z Rzymianami. Były to jednak tylko puste obietnice. W rzeczywistości Bolkan gotował się potajemnie do niespodziewanego ataku na niego.

Kiedy Bolkan wyruszył na Jana, jakiś mnich przybył wcześniej do Jana, ujawnił mu zamiar Bolkana, utrzymywał, że wróg jest już w drodze. Jan gniewnie przepędził mnicha. Nazwał go kłamcą i oszustem. Lecz rzeczywistość potwierdziła słowa przybysza. W nocy Bolkan napadł na Jana, położył trupem licznych żołnierzy w ich własnych namiotach. Wielu innych rzuciło się do bezładnej ucieczki, wpadli w nurty płynącej niżej rzeki i utonęli. Tylko najrozważniejsi popędzili do namiotu Jana, dzielnie walczyli i z trudem obronili się przed wrogiem. Tak oto zginęło ogromnie dużo wojska rzymskiego. Bolkan zebrał swych żołnierzy, wszedł na szczyt Zygos i stanął w Sfentzanion.

Widzieli ich ludzie Jana, a że pozostało ich niewiele, nie mogli podjąć walki z tak licznym wrogiem. Postanowili zawrócić i sforsować rzekę. Przeprawili się i przybyli do Lipenion, oddalonego o jakieś dwanaście stadiów. Jan nie mógł dłużej stawiać oporu, ponieważ stracił większość wojska. Wyruszył więc do stolicy. W ten sposób Bolkan nabrał jeszcze większej śmiałości. Nikt nie stał mu na przeszkodzie. Zaczął łupić sąsiednie miasta i wsie, pustoszył ziemie leżące wokół Skopje, częściowo puścił je z dymem, co więcej, nie poprzestał na tym. Zdobył Polobon¹⁰², zapędził się aż do Branei¹⁰³, zniszczył wszystko po drodze i z wielkim łupem wrócił do swego kraju.

Cesarz nie mógł znieść tej wiadomości i niebawem chwycił za broń. Nie musiał oczekiwać, jak Aleksander, aż aulecista Timoteos zagra *orthios nomos*¹⁰⁴. Autokrator sam wdział zbroję, kazał też uzbroić się pozostałemu w stolicy wojsku, po czym wyruszył w drogę wprost na Dalmację¹⁰⁵. Śpieszył się z odbudową zburzonych

¹⁰² Polog.

¹⁰³ Indices: „regio Macedoniae”.

¹⁰⁴ „Orthios nomos” to miara rytmiczna w muzyce greckiej, uważana przez starożytnych teoretyków muzyki za stateczną, wprowadzającą słuchacza w stan powagi i spokoju.

¹⁰⁵ Wiosna 1094 r.

ἀντίποινα τῶν παρ' αὐτοῦ πεπραγμένων ἐκ περιουσίας κατ' αὐτοῦ διαπράξασθαι. Ἀπάρας οὖν τῆς μεγαλοπόλεως καὶ τὸ Δαφνούτιον καταλαβῶν (πόλις δὲ τοῦτο παλαιὰ τῆς Κωνσταντίνου σταδίου ἀπέχουσα τεσσαράκοντα) καὶ τοὺς μήπω ἐφθακότητας τῶν συγγενῶν ἐκδεχόμενος αὐτοῦ που ἐγκαρτέρει.

IX 10.1. Τοιαῦτα μὲν οὖν τὰ ἐκ τοῦ Διογένους συμπεσόντα τῷ αὐτοκράτορι παραδόξως τῆς ἀμάχου τοῦ Ὑψίστου χειρὸς ῥυσαμένης τοῦτον ἐξ ὑπογούου κινδύνου· αὐτὸς δὲ πρὸς οὐδὲν τῶν συμπιπτόντων ἐμαλακίζετο, ἀλλὰ καὶ ὡς κατευθῦ Δαλματίας ἤλαυνε. Μεμαθηκῶς δὲ ὁ Βολκάνος τὴν εἰς τὸ Λιπένιον τοῦ αὐτοκράτορος ἔλευσιν καὶ ἐπικαταλαβόντα τοῦτον θεασάμενος καὶ πρὸς τὰς ῥωμαϊκὰς παρατάξεις καὶ τὸν συνασπισμὸν ἐκείνον καὶ τὴν στρατηγικὴν πανοπλίαν μὴδ' ἀντωπῆσαι δυνάμενος ἀποστείλας παραχρῆμα τὰ περὶ εἰρήνης ἠρώτα ὑπισχνούμενος ἅμα καὶ αὐτοὺς τοὺς προὔποσχεθέντας ὁμήρους ἀποστείλαι καὶ μὴδὲν τι δεινὸν τοῦ λοιποῦ διαπράξασθαι. Δέχεται τοίνυν τὸν βάρβαρον ἀσμένως ὁ αὐτοκράτωρ ἀκηιδῶν οἶον καὶ ἀποστρεφόμενος τὴν ἐμφύλιον μάχην (κἂν γὰρ Δαλμάται ἦσαν, ἀλλ' ὅμως Χριστιανοί)· ἐκεῖνος δ' εὐθύς τεθαρορηκῶς προσεληλύθει συνεπαγόμενος τοὺς τε συγγενεῖς καὶ ἐκκρίτους τῶν ζουπάνων καὶ προθύμως ὁμήρους τοὺς αὐτοῦ ἀνεψιαδεῖς τῷ αὐτοκράτορι παραδέδωκε, τὸν τε Οὐρσεσιν καλούμενον καὶ Στέφανον τὸν Βολκάνον καὶ ἐτέρους τὸν εἴκοσιν ἀριθμὸν ἀποπληροῦντας· οὐ γὰρ ἐνὸν ἦν αὐτῷ ἄλλως πῶς τοῦ λοιποῦ διατεθῆσθαι. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ὅποσα διὰ μάχης καὶ σιδήρου ἀνύεσθαι πέφυκεν εἰρηρικῶς διαλύσας, πρὸς τὴν βασιλεύουσαν ἐπανάστρεψε.

XI 2.7 – 2.10. Ὁ δὲ Βουτουμίτης, τὰ πλήθη τῶν Κελτῶν γινώσκων καὶ διὰ τὸ τῆς γνώμης αὐτῶν ἀβέβαιον καὶ τὸ τῆς ὀρμῆς ἀκάθεκτον ὑπόπτους ἔχων αὐτοὺς

¹⁰⁶ Nikefor Diogenes, syn Romana IV i Eudokii Makrembolitissy, próbował zamordować cesarza w namiocie podczas pobytu w Dafnouthion, ale uciekł, spłoszony przez służącego (luty 1094 r., *Alex.* IX 5.2-3); aresztowany, poddany torturom, wydał inne osoby zamieszane w spisek (*Alex.* IX 8.1). Oślepiiony i skazany na wygnanie (czerwiec 1094 r.), zob. więcej Sko ul a t o s, s. 233-237.

¹⁰⁷ Geneza słow. „*žoupanъ” pozostaje dyskusyjna: hipotezy sięgają nawet rodziny języków altajskich (np. Karl H. M e n g e s, *Schwierige slavisch-orientalische Lehnbeziehungen.* „Ural-Altäische Jahrbücher” 31 [1959], s. 177-190, rozdz. 2). Po raz pierwszy słowo pojawia się w dokumencie fundacyjnym klasztoru Kremsmünster z 777 r. wystawionym przez Tassilo, księcia Bawarów. Na temat późniejszej obecności terminu w Europie Środkowej i na Bałkanach, zob. Robert Z e t t, *Über das Verhältnis von slavisch und ungarisch župan – špan – ispán im Lichte der Wortgeographie.* „Ural-Altäische Jahrbücher” 47 (1975), s. 207-216.

¹⁰⁸ Bratanek Wukana Urosz I, przyszedł żupan Raszki (ok. 1113/15 – ok. 1129/30). Imię „Urosz” jest najprawdopodobniej pochodzenia węgierskiego („úr”: „pan”), stąd sugestia L e ś n e g o co do wcześ-

niedawno twierdz, z przywróceniem poprzedniego stanu rzeczy. Opuścił stolicę, przybył do Dafnoution (miasta starożytnego, odległego od miasta Konstantyna o 40 stadiów) i tu zatrzymał się w oczekiwaniu na swych krewnych, którzy jeszcze do niego nie dołączyli.

Oto, jakich kłopotów przysporzył cesarzowi Diogenes¹⁰⁶. Jednak niezwyknięta ręka Najwyższego cudem uratowała cesarza od grożącego niebezpieczeństwa. Powyższe wypadki nie osłabiły męstwa cesarza. Odjechał wprost do Dalmacji. Bolkan wiedział o przybyciu autokratora do Lipenion. Zobaczył, jak wkracza do miasta, lecz nie mógł przeciwstawić się wojskom rzymskim idącym zwartym szykiem w pełnej zbroi. Niezwłocznie wysłał do Aleksego posła z prośbą o zawarcie pokoju. Jednocześnie zobowiązał się przesłać obiecanych dawniej zakładników i nie wyrządzać żadnego zła cesarzowi w przyszłości. Autokrator przyjął barbarzyńczę życzliwość, gdyż brzydził się bratobójczej wojny i chciał jej uniknąć (choć wrogowie byli Dalmatami, to mimo wszystko byli również chrześcijanami). Następnie Bolkan odważył się przybyć niezwłocznie do cesarza w otoczeniu swych krewnych i najprzedniejszych żupanów¹⁰⁷. Na zakładników pozostawił chętnie swych najbliższych, Uresisa¹⁰⁸, Stefana Bolkana¹⁰⁹ i innych, których liczba nie przekraczała dwudziestu. Bolkan nie miał zresztą możliwości postąpić inaczej. Cesarz drogą pokojową rozwiązał to, co zwykle osiąga się wojną i żelazem, po czym powrócił do Cesarskiego Miasta.

Boutoumites zdawał sobie sprawę z ogromnej masy Celtów, z ich niestałości, z niepowstrzymanej siły uderzenia¹¹⁰. Bał się też, by sami nie weszli do twierdzy

niejszych dynastycznych związków małżeńskich Duklji i Węgier, zob. *Studia...*, przyp. 63, por. *Lato-pis...*, c. 45. Wszystkich zakładników było dwudziestu; kapitulacja Wukana miała miejsce w 1094 r., po czerwcu tegoż roku, gdy skończyły się problemy z próbą zamachu stanu Diogenesa. B o r o Ń, *Kniazio-wie...*, s. 187, powołując się na ten fragment, podaje hipotezę, że Wukan mógł nosić tytuł „wielkiego żupana”. Jeśli tak było, to należałoby szukać potwierdzenia w innych źródłach, tekst Anny na poziomie języka nic takiego nie sugeruje.

¹⁰⁹ Bratanek Wukana, brat Urosza I.

¹¹⁰ Manuel Boutoumites: wybitny oficer Aleksego, przez blisko trzydzieści lat na najważniejszych frontach, por. Sko ul a t o s, *op. cit.*, s. 181-185; K a l d e l l i s / E f t h y m i a d i s notują go ze względu na obecność na Lesbos w 1092 r. (jako zakładnik Tzachasa), *op. cit.*, nr 61. Zachowała się pieczęć z jego nazwiskiem, zob. Vitalien L a u r e n t, *Documents de sigillographie byzantine. La collection C. Orghidan*. Paris 1952, nr 422). Ubiegł rycerzy krzyżowych w odbiciu Nicei, zawierając również opisywane porozumienie z Turkami. Miało to miejsce 19 czerwca 1097 r. Fragment ten zamieszczamy ze względu na postać Rodomira, zob. przyp. do *Alex*. VIII 4.5.

μη εισελθόντες αὐτοὶ τὸ κάστρον κατάσχωσιν, ὄρων δὲ καὶ τοὺς ἐντὸς σατράπας ἰκανοὺς ὄντας πρὸς ἦν αὐτὸς εἶχε δύναμιν, εἰ μόνον θελήσαιεν, καὶ δεσμεῖν καὶ σφάττειν δυνατῶς ἔχοντας, τὰς κλεῖς εὐθὺς ἀναλαμβάνεται τῆς πύλης· μία γὰρ τέως ἦν ἡ εἰσάγουσα καὶ ἐξάγουσα, τῶν ἄλλων προκεκλεισμένων διὰ τὸν φόβον τῶν παρακειμένων Κελτῶν. Τὰς κλεῖς τοίνυν ταυτησί τῆς πύλης αὐτὸς ἔχων δεῖν ἐλογίσατο τοὺς σατράπας διὰ μεθοδείας ἐλαττώσαι, ἵν' ἔχη τούτους ῥαδίως καταγωνίζεσθαι, ὡς μὴ τι δεινὸν κατ' αὐτοῦ μελετήσαιεν. Μεταπεμπόμενος τοίνυν αὐτοὺς συνεβούλευε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀπέρχεσθαι, εἰ βούλοιντο πολλὰ τε χρήματα ἐκείθεν λαβεῖν καὶ τιμῆς ἀξιοθῆναι μεγίστης καὶ ἐτησίους τυπωθῆναι φιλοτιμίας. Πείθει τοὺς Τούρκους, καὶ νυκτὸς διανοίγων ἀπέστειλε τούτους διὰ τῆς παρακειμένης λίμνης ὀλίγους καὶ συχνάκις πρὸς τε τὸν Ῥοδομηρὸν καὶ τὸν μιζοβάρβαρον Μοναστράν, ἀμφὶ τὸ πολίχνιον ἐνδιατρίβοντας τὸ οὕτως πῶς τοῦ κυροῦ Γεωργίου ὀνομαζόμενον, ἐπισκίψας αὐτοῖς ὡς, ὀπηνίκα τῶν νεῶν ἀποβαίεν, παραχρημα ἐκπέμπεσθαι τούτους πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ μηδὲ πρὸς βραχύν τινα χρόνον παρακατέχειν αὐτούς, ἵνα μὴ μετὰ τῶν ὀπισθεν πεμπομένων Τούρκων ἐνωθέντες σκαιὸν τι κατ' αὐτῶν μελετήσαιεν.

Τὸ δὲ ἄρα προφητεία ἦν ἄντικρυς καὶ τῆς πολλῆς τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἐμπειρίας στοχασμὸς ἀναντίρρητος. Καὶ γὰρ ἔστ' ἂν ταχὺ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοὺς καταλαμβάνοντας ἐξέπεμπον, ἐν ἀσφαλείᾳ τε ἦσαν καὶ οὐδεὶς αὐτοῖς κίνδυνος ἐφειστήκει, ἐπὰν δὲ ἀναπεπτώκεσαν, ὁ παρὰ τῶν βαρβάρων, οὐς ἄρα παρακατέσχον, κατ' αὐτῶν ἐξηρτύετο κίνδυνος. Καὶ γὰρ πλεονάσαντες ἐβουλεύοντο δυοῖν θάτερον, ἢ νυκτὸς ἐπιθέμενοι τούτοις ἀποκτεῖναι ἢ δεσμώτας τῶ σουλτάνῳ προσενεγκεῖν. Συνδόξαντος δὲ πᾶσι τούτου βελτίονος, νυκτὸς αὐτοῖς ἐπιθέμενοι δεσμώτας κατὰ τὰ προβεβουλευμένα περιάγοντες ἐκείθεν ἐξήεσαν. Εἶτα δὴ τὴν ἀκρολοφίαν τοῦ Ἀζαλᾶ κατειληφότες (τόπος δὲ οὗτος σταδίους () τῶν τειχῶν Νικαίας ἀπέχων) – κείθι γοῦν, ὡς λόγος, παραγενόμενοι τῶν ἵππων ἀποβάντες τούτους ἀνέψυχον.

Ἐπεὶ δ' ὁ μὲν Μοναστράς μιζοβάρβαρος ἦν καὶ τῆς τουρκικῆς εἰδήμων διαλέκτου, καὶ αὐτὸς ὁ Ῥοδομηρὸς, πάλαι πρὸς τῶν Τούρκων κατασχεθεὶς καὶ χρόνον συχνὸν μεθ' αὐτῶν ἐνδιατρίψας, οὐδ' αὐτὸς ἀδαῆς τῆς τοιαύτης ἦν διαλέκτου, πιθανοὺς πρὸς αὐτοὺς συχνῶς ἀνεκίνουν λόγους „ἵνα τί“ λέγοντες „ἡμῖν μὲν θανάτου ποτήριον κινῶντε οὐδὲ μικρὰν τινα τὴν ὄνησιν ἑαυτοῖς ἐντεύθεν πραγματεύομενοι, ὑμεῖς δέ, τῶν ἄλλων πάντων μεγάλων δωρημάτων παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀπολαυσάντων καὶ ἐτησίων χρημάτων λῆψιν τυπωθέντων, ἑαυτοὺς τοσοῦτων ἀποστερεῖτε; Μὴ τοίνυν οὕτω περὶ ἑαυτῶν φρο-

¹¹¹ Tzw. „ῥόγα“: zob. przyp. do Kekaumenosa, par. 184.

i jej nie opanowali. Widział nadto, że satrapowie miasta rozporządzają większą ilością wojska niż on sam i, gdyby tylko chcieli, mogą go związać, a potem zabić. Dlatego natychmiast zabrał klucze od bramy miejskiej. Podówczas tylko jedna brama była dostępna dla wejścia i wyjścia z grodu, pozostałe Boutoumites zamknął w obawie przed bliskim sąsiedztwem Celtów. Mając przy sobie klucze od owej bramy, uznał za niezbędne zmniejszyć w jakiś sposób liczbę satrapów, by móc łatwo zmierzyć się z nimi, gdyby uknuli przeciwko niemu coś strasznego. Wezwał ich więc do siebie i doradził pojechać do autokratora, jeśli chcą otrzymać od niego dużo pieniędzy, wielkie godności i znaleźć się na liście wypłat dorocznych pensji¹¹¹. Przekonał Turków. Nocą otworzył bramę, potem odprawiał jednych po drugich w niewielkich grupach przez jezioro¹¹² do Rodomira i półbarbarzyńcy Monastrasa¹¹³, stojących obozem w pobliżu niewielkiej twierdzy nazwanej imieniem pana Jerzego¹¹⁴. Rozkazał im obu odsyłać satrapów do autokratora natychmiast, gdy tylko zejną z łodzi na brzeg, nie zatrzymując się nawet na krótko, by nie mogli połączyć się z następną grupą Turków, wysłaną po nich i nie wymyśli czegoś głupiego przeciwko Rzymianom.

Były to istotnie prorocтва i niewątpliwa przenikliwość wynikająca z wielkiego doświadczenia tego sławnego męża. Dopóki Rodomir i Monastras szybko odsyłali do autokratora przybywających satrapów, byli całkiem bezpieczni, dosłownie nie im nie zagrażało. Kiedy jednak obaj osłabili swą czujność, zawisło nad nimi niebezpieczeństwo ze strony tych barbarzyńców, których zatrzymali przy sobie. Barbarzyńcy rzeczywiście przewyższali liczebnie obydwu. Postanowili nocą dokonać jednej z dwóch rzeczy: zabić ich bądź odesłać związanych do sultana. W końcu wszyscy uznali, że lepsze będzie to drugie. Zgodnie z postanowieniem, napadli na nich w nocy, związali i uprowadzili ze sobą. Dotarli na szczyt wzgórza Azala¹¹⁵ (jest to miejscowość odległa o [...] ¹¹⁶ stadiów od murów Nikei) – oczywiście zatrzymali się tam, zeskoczyli z siodeł, aby dać wytchnienie koniom.

Ponieważ Monastras jako półbarbarzyńca znał język turecki, a i sam Rodomir, pojmany niegdyś przez Turków, przebywał u nich dość długo i turecki nie był mu całkiem obcy, obaj oni usiłowali przekonać barbarzyńców za pomocą częstych rozmów: „Dlaczego?” – mówili – „gotujecie nam kielich śmierci, nie mając z tego najmniejszej nawet korzyści? Podczas gdy wszyscy inni dostali od autokratora wielkie

¹¹² Jezioro Askanios.

¹¹³ Jak się przyjmuje, pochodzenia tureckiego, por. Skoulatos, s. 213-215.

¹¹⁴ Tzn. św. Jerzego.

¹¹⁵ Na płd. od Nicei, nad rzeką Sangarios.

¹¹⁶ Lacuna: F circa 5 litt., C circa 12 litt.

νεῖτε καὶ ἔξον ἀκινδύνως σφύζεσθαι καὶ πλούτῳ κομῶντας εἰς τὰ σφέτερα ἐπαναστρέφειν καὶ χωρῶν ἐγκρατεῖς ἴσως γενέσθαι εἰς προὔπτον ἑαυτοὺς ἐπιρρίπτετε κίνδυνον· ἴσως γὰρ καὶ τοῖς λοχῶσιν αὐτοῦ που Ῥωμαῖοις ἐντυχόντες”, ῥυακάς ταῖν χερσῶν ἐπιδείξαντες καὶ ἐλάωδεις τόπους, „ἀναίρεθήσεσθε καὶ ἐπὶ κενοῖς τὴν σφῶν ἀπολέσετε ζωὴν. Καὶ γὰρ ἐνεδρεύουσιν ὑμᾶς μάλα γε πλεῖστοι οὐ Κελτοὶ καὶ βάρβαροι μόνον, ἀλλὰ καὶ Ῥωμαίων πλῆθος οὐ μετρητόν. Εἰ γοῦν ἡμῖν πείθεσθε, στρέψαντες τὰς ἡνίας ὁμοῦ φοιτήσωμεν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ Θεὸν ὑμῖν ἐπομνύμεθα μυρίων ἀπολαῦσαι τῶν ἐξ αὐτοῦ δωρημάτων· κάπειτα, ὅπη βουλευτὸν ὑμῖν, ἀπελεύσεσθε ἀνέτως ὡς ἐλεύθεροι”.

Πείθονται τοῖς τούτων λόγοις οἱ Τοῦρκοι καὶ πίστεις πρὸς ἀλλήλους δόντες ἅμα καὶ λαβόντες τῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα φερούσης εἶχοντο. Καταλαβόντων δὲ τὸν Πελεκάνον, ὡς τούτους ὁ αὐτοκράτωρ ἐθεάσατο, μεθ’ ἰλαροῦ πᾶσιν ἐναντίσας βλέμματος, καίτοι πολλὰ τὸν Ῥοδομηρὸν καὶ τὸν Μοναστράν παρ’ ἑαυτῷ νεμεσῶν, τὸ μὲν παρὸν ἀναπαυθησομένους τούτους ἐξαπέστειλε, κατὰ δὲ τὴν ἐπιούσαν, ὅποσοι μὲν τῶν Τούρκων αὐτῷ θητεῦσαι προτεθύμηντο, μυρίων τῶν εὐεργεσιῶν ἀπήλασαν· οἱ δὲ τὰ σφέτερα ἀναζητοῦντες καὶ αὐτοὶ οὐκ ὀλίγων δωρημάτων τετυχηκότες παρεχωρήθησαν τῇ σφῶν γνῶμη συγχρησασθαι. Εἰθ’ ὕστερον πολλὰ τῆς ἀβουλίας τὸν Ῥοδομηρὸν καὶ τὸν Μοναστράν κατεμέμφετο, μὴδ’ ἀντωπῆσαι δὲ τούτους ὑπ’ αἰσχύνῃς ἰσχύοντας ὄρων, μεταβαλὼν ὁ βασιλεὺς ἀνακτᾶσθαι δι’ ἐτέρων λόγων ἔσπευδεν. Ἄλλὰ τοιαῦτα μὲν τὰ κατὰ τὸν Ῥοδομηρὸν καὶ τὸν Μοναστράν· τοῦ δὲ Βουτουμίτου τηνικαῦτα δουκὸς Νικαίας παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος προχειρισθέντος, ἠτήσαντο τοῦτον οἱ Κελτοὶ εἰσελθεῖν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἱερὰ τεμένη θεᾶσθαι καὶ προσκυνεῖν. Ὁ δὲ τὴν αὐτῶν γνῶμην σαφῶς ἐπιστάμενος, καθὰ δῆπου καὶ εἴρηται, οὐ πᾶσιν ὁμαδὸν τὴν εἰσέλευσιν συνεχῶρει, ἀλλὰ κατὰ δεκάδας ὑπανοίγων τὰς πύλας παρεχῶρει τοῖς Κελτοῖς τῆς εἰσόδου.

XII 4.4. Ταῦτα τοίνυν δεξιότατα διαθέμενος, ἐκεῖθεν μεταναστὰς καταλαμβάνει τὴν Στρούμπιτζαν, κάκειθεν αὐθις ἄχρι τοῦ Σλοπίνου. Μεμαθηκῶς δὲ καὶ τὴν Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ τοῦ σεβαστοκράτορος ἦτταν κατὰ τῶν Δαλματῶν προαποσταλέντος δυνάμεις ἀποχρώσας ἐκπέμπει ἐς ἀρωγὴν. Ὁ μὴν οὖν

¹¹⁷ Indices: „oppidum in litore sinus Nicomediae situm”.

¹¹⁸ Na początku 1106 r. Aleksy, przebywając w Tessalonice, kierował przygotowaniem obrony regionu Dyrrachion wobec spodziewanego desantu Boemunda.

¹¹⁹ Strumica. Slopinos nie zostało zidentyfikowane, por. К р е к и њ, *Ана Комнина...*, s. 390, przyp. 43.

¹²⁰ Nie należy mylić tej klęski z wydarzeniami opisanymi powyżej (*Alex. IX 10.1*). Bieżący konflikt (wiosna 1106 r.) oznaczał przerwanie przez Wukana ponaddziesięcioletniego pokoju. Z wyprawą

dary i zostali wciągnięci na listę otrzymujących coroczne pensje, wy sami pozbawiacie się tak wielkich korzyści. Wcale o sobie nie myślicie. Macie możliwość pędzić spokojne życie, powrócić jako bogacze do domu, a może nawet jako właściciele ziem, natomiast zmierzacie do oczywistego niebezpieczeństwa. Przecież możecie gdzieś wpaść w zasadzkę zastawioną przez Rzymian” – tu wskazywali obiema rękami na potoki i bagna – „zabiją was i straciecie marnie swe życie. W zasadzkach bowiem nie oczekują was jedynie liczne oddziały Celtów i barbarzyńców, lecz także niezliczone masy Rzymian. Jeśli więc posłuchacie nas, zawrócimy konie i udamy się do autokratora. Przysięgamy na Boga, że otrzymacie od cesarza mnóstwo darów. Potem jako wolni ludzie odjedziecie swobodnie, dokądkolwiek się wam spodoba”.

Turcy dali się przekonać słowom Rodomira i Monastrasa. Wszyscy oni wymienili między sobą przysięgę i razem udali się w drogę do autokratora. Kiedy przybyli do Pelekanos¹¹⁷, autokrator, widząc obu, spojrział na wszystkich życzliwym okiem, chociaż wewnątrz żywił duży gniew na Rodomira i Monastrasa. Nazajutrz ci Turcy, którzy woleli pozostać w służbie cesarza, otrzymali mnóstwo podarunków. Zdecydowani na powrót do swoich domów także dostali niemało darów, nadto pozwolono im wykonać ich zamiar. Później dopiero cesarz surowo zganił Rodomira i Monastrasa za ich lekkomyślność. Kiedy jednak zobaczył, że nie mogą mu spojrzeć w twarz ze wstydu, zmienił swą postawę i pośpieszył z dodaniem im otuchy innymi już słowami. Tyle o sprawach Rodomira i Monastrasa. Kiedy Boutoumites otrzymał od autokratora nominację na duksa Nicei, Celtowie zwrócili się do niego z prośbą, by pozwolił im wejść do miasta w celu odwiedzenia świętych kościołów i odbycia w nich modlitw. Znając dobrze charakter Latynów Boutoumites, o czym już była mowa, nie pozwolił im wejść razem, ale zgodził się, aby wchodzili po dziesięciu przez otwarte bramy.

Po pomyślnym załatwieniu tych spraw, wyruszywszy stamtąd¹¹⁸, przybył do Stroumpitz¹¹⁹, a następnie aż do Slopinos. Dowiedziawszy się o klęsce Jana¹²⁰, syna sebastokratora, który przedtem został skierowany przeciwko Dalmatom, wysłał mu na pomoc odpowiednio silne oddziały. Bolkan, będąc niezwykle przewrot-

cesarza w ten region wiąże się jego drugi przywilej dla monasteru Teotokos-Elleousa w Veljuży k. Strumicy z sierpnia 1106 r., gdyż w chrysobulli wspomniano, iż „[cesarz] wyruszył przeciwko Serbom”, zob. erudycyjny przypis Leśnego, *Studia...*, s. 112. Rzeczowe podsumowanie dokumentacji (w tym obu chrysobull Aleksiego: z lipca 1085 i sierpnia 1106 r., notabene potwierdzające niezależne ustalenia Leśnego) oraz tłumaczenie typikonu Manuela bpa Strumicy, założyciela monasteru zob. *Byzantine Monastic Foundation Documents*, edited by John Thomas and Angela Constantinides Hero with assistance of Giles Constable. Washington, DC 2000, s. 167-191.

Βολκάνος εὐθύς πονηρότατος ὧν ἐρωτᾶ πρὸς τὸν βασιλέα τὰ περὶ εἰρήνης καὶ τοὺς ζητηθέντας ὀμήρους ἐκπέμπει.

XII 9.4. Ἄλλα πρὶν ἤκειν εἰς αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐπὶ τῷ Δυρραχίῳ μάχην τοῦ τυράννου Βαϊμούντου, ἀναγκαῖον ἐστὶν εἰπεῖν ὅπως ἔχει θέσεως ἡ πόλις. Κεῖται μὲν ἐπ' αὐταῖς ἡίοσι τοῦ Ἀδριαντικοῦ Πελάγου· ἐν τῷ μέσῳ δὲ ὑφήπλωται πέλαγος πολὺ καὶ μακρὸν καὶ κατὰ πλάτος μὲν παρατεῖνον εἰς τὴν περαιὰν τῶν Ἴταλῶν, κατὰ μῆκος δὲ ἀνιὸν καὶ ἐπικάμπτον πρὸς ἀνατολάς τε καὶ πρὸς βορρᾶν πρὸς τοὺς Οὐέτονας βαρβάρους, ὧν καταντικρὸν κεῖται τῶν Ἀπουληίων ἡ χώρα. Καὶ καθόλου μὲν ὁ Ἀδρίας ὧδε περατοῦται· τὸ μέντοι Δυρράχιον, ἡ Ἐπίδαμνος, ἀρχαία πόλις καὶ ἑλληνίς, κατωτέρω μὲν κεῖται τοῦ Ἐλισσοῦ καὶ πρὸς τὰ εὐώνυμα μέρη τούτου, ἀνωτέρω δὲ ὁ Ἐλισσὸς καὶ δεξιώτερος.

Met. 284: πρὸ τοῦ δὲ ἐκείνον τὴν πόλιν παρακαθίσει ἀναγκαῖον ἐστὶν εἰπεῖν, ὁποῖαν θέσιν ἡ πόλις ἔχει, κεῖται μὲν εἰς τὸ παραιγιάλιον τοῦ Ἀδριαντικοῦ πελάγου· ἐν τῷ μέσῳ δὲ ἔχει πέλαγος ἠπλωμένον πολὺ καὶ μακρὸν· κατὰ μὲν τὸ πλάτος παρατείνεται καὶ [καὶ] ἐξαπλοῦται εἰς τὸ πέραμα τῆς Ἰταλίας· κατὰ δὲ τὸ μᾶκρος ἀνέρχεται καὶ ἐπικάμπτει πρὸς ἀνατολάς καὶ πρὸς βορρᾶν πρὸ τοὺς Βενετικούς καταντικρὸν τῶν χωρῶν τῆς Πουλίας καὶ καθόλου ὁ Ἀδρίας, ἐκεῖσε πληροῦται. Τὸ γοῦν Δυρράχιον, ὅπερ καὶ Ἐπίδαμνος λέγεται, πόλις τῶν Ἑλλήνων ἀρχαία ἦν· κάτωθεν μὲν κεῖται τοῦ Ἐλισσοῦ καὶ πρὸς τὰ ἀριστερὰ μέρη τούτου· ἀνωτέρω δὲ δεξιώτερον ἐστὶν ὁ Ἐλισσός.

¹²¹ 9 października 1107 r. Boemund wyładował w Aulonie w Epirze, 13 bm. rozpoczął oblężenie Dyrrachion. Wiosną 1108 r. na odsiecz miastu przybył Aleksy. Boemund nie był w stanie przerwać blokady ani zdobyć miasta i 5 października 1108 r. podpisał tzw. *Traktat z Dewolu*, który umożliwił mu ewakuację do Italii. Anna cytuje ten dokument *in extenso* (XIII 12; Dölgel, *Regesten...*, nr 1234), por. opracowanie Я. Л ю б а р с к и й, М. Ф р е й д е н б е р г, *Девольский договор 1108 г. между Алексеем Комнином и Боэмундом*. „ВВ” 21 (1962).

¹²² Nazwa plemienna obecna tylko u Anny. Do niedawna w literaturze panował konsensus co do utożsamienia Wetonów ze słowiańskim ludem Narentan, trudniących się m.in. piractwem, zob. zarys w: Jan L e ś n y, *Wetoni*. SSS 6 (1977), s. 386. Anna wspomina o nim jeszcze raz w kontekście wydarzeń roku 1114 (XIV 7.2. „(...) nie biorąc pod uwagę niezliczonych statków.pirackich, które zbudował gniew Saracenów, które wystawiła chciwość i nienawiść Wetonów wobec cesarstwa rzymskiego”).: „(...) ἀνευ τῶν πειρατικῶν ἀναρίθμων νηῶν, ἃς ἡ τῶν Σαρακηνῶν ἐτεκτόνευσε μῆνις, ἃς ἡ τῶν Οὐετόνων συνεπλέεξτο πλεονεξία καὶ κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς βασιλείας δύσνοια· (...)” W kwestii genezy tej nazwy, najbardziej prawdopodobnym wyjaśnieniem jest pomyłka Anny, której intencją byli „Weneci”, zgodnie z ideą „archaizowania”. Ciekawą hipotezę wysunął L e ś n y, *Wetoni Anny Komneny jako reminiscencja terminologii antycznych*. „Balcanica Posnaniensia” 3 (1984), s. 421-426, który zachowując mechanizm archaizacji, sugeruje intencjonalność, a nie pomyłkę: „Anna Komnena, jak sądzę, celowo użyła formy zniekształconej ‘Wetoni’, aby czytelnik jej dzieła nie mylił Wenetów

ny, natychmiast zwrócił się do cesarza z propozycjami pokojowymi, wysyłając żądanych zakładników.

Zanim jednak przejdziemy do samej bitwy tyrana Boemunda o Dyrrachion¹²¹, należy powiedzieć o położeniu tego miasta. Leży ono nad samym brzegiem Morza Adriatyckiego, które jest duże i głębokie. W swej szerokości morze rozpościera się do przeciwległych brzegów Italii, co do długości, wygina się ku północnemu wschodowi, sięga do kraju barbarzyńskich Wetonów¹²², naprzeciwko których rozciągają się ziemie Apulii. Takie są pokrótce granice Adriatyku. Dyrrachion, czyli Epidamnos, starożytne miasto helleńskie, leży powyżej Elisoss¹²³, z lewej strony, gdyż Elisossos znajduje się od niego poniżej i bardziej z prawej strony.

z mieszkańcami Wenecji...” (s. 424). Poznański uczony nie próbuje jednak bliżej naświetlić genezy tej kwestii, która zdaje się wskazywać na błąd Anny (‘Wetoni’ zamiast zamierzonych ‘Wenetów’). Otóż w tradycji greckiej nad Adriatykiem mieszkało ‘iliryskie’ plemię Wenetów, o ich obecności u Herodota (I 196), zob. Hans Krahe, *Ιλλυριῶν Ένετοί*. „Rheinisches Museum für Philologie” 88: 2 (1939), s. 97-101. Autor ten rozprawia się z wcześniejszą tezą ‘paniliryzmu’, jakoby Weneci znad Adriatyku rzeczywiście należeli do tegoż etnosu (tak np. C. Pauli, V. Pisani). Nie ma ku temu podstaw: autorzy antyczni umiejscawiali też Wetonów w Europie Środkowej (tu J. Koldo, *Wenetowie w Europie Środkowej...*, „Przegląd Historyczny” 75 [1984], s. 637-653), por. rzetelne uwagi Józefa Zajaca, *Od Wenetów do Rzymian. Studium epigraficzno-antropomastyczne*. Toruń 1991, s. 8-10 i 37; Idem, *Teorie migracyjne i autochtoniczne: problemy etniczne prehistorycznej Italii (z ekskursem o tzw. Ilirach)*. „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia” 29 (1996), s. 21-35, tu 26-27; autor nie zna passusu Anny. Niezależnie, należy też zwrócić uwagę na iberyjskie plemię *Vettones*, zamieszkujące terytorium między rzekami Duero i Tagiem, z głównymi ośrodkami Salamanką na północy i późn. Emerita Augusta na południu, zob. zebranie testimoniów: José Manuel Roldán Hervás, *Fuentes Antiguas para el Estudio de los Vettones*. „Zephyrus” 19-20 (1968-69), s. 73-106 (autor nie odnosi się do frg. Anny). Bardzo pouczający jest odpowiedni fragment metafrazy, gdzie na miejscu Wetonów pojawiają się Weneccjanie („τοὺς Βενετικοὺς”), co jest ewidentnym dowodem na niezrozumienie nazwy przez „tłumacza” i zastąpieniem jej inną, podobną, a dobrze sobie znaną.

¹²³ Ostatnio Günter Prinzing zasugerował, iż Anna popełniła tu błąd w opisie okolic Dyrrachion, gdyż szczegóły topograficzne i ówczesne realia odpowiadają raczej miastu Kruij niż Elisoss, zob. *Elissos (Lezha) oder Kroai (Kruja)? Zu Anna Komnenes problematischer Beschreibung der mittelalbanischen Küstenregion zwischen Elissos und Dyrrachion (Durrës) um 1107*, w: *Byzantina Mediterranea. Festschrift für Johannes Koder zum 65. Geburtstag*. Wien-Köln-Weimar, 2007, s. 503-515.

XII 9.6. Ὁ δὲ Δρυμῶν οὗτος ὁ ποταμός, ἵνα τι καὶ περὶ τοῦ ρεύματος τούτου προσιστορήσαιμι, ῥεῖ μὲν ἄνωθεν ἀπὸ τῆς Λυχνίτιδος λίμνης (ἦν ἡ νῦν γλῶττα ἐκβαρβαρώσασα Ἀχρίδα προσηγόρευσεν, ἀπὸ Μόκρου τοῦ Βουλγάρων βασιλέως τὰ πρῶτα καὶ τὰ ἔσχατα Σαμούηλ, τοῦ ἐπὶ τοῖν βασιλείοι Κωνσταντίνου καὶ Βασιλείου τῶν πορφυρογεννήτων γεγονότος) διὰ τινων τάφρων ἑκατόν, ἃς γεφύρας ἐπονομάζομεν· καὶ γὰρ ἀπορρέουσιν ὥσπερ ἀπὸ τινων ἀρχῶν διαφόρων τῆς λίμνης διηρημένοι ποταμοὶ καὶ εἰς ἑκατόν ἦκοντες οὐ λήγουσι, κἄθ' οὕτως τῷ ποταμῷ τῷ κατὰ τὴν Δεύρην ἐνούμενοι (ἐξ οὗ καὶ Δρυμῶν ἐπονομάζεται) καὶ συνεχεῖς αὐτῷ γινόμενοι πλατύνουσί τε αὐτὸν καὶ μέγιστον ἐξεργάζονται. Ὅς τοὺς ἐσχάτους τῶν Δαλματῶν παραμείβων καὶ πρὸς βορρᾶν ἀνιῶν ἔπειτα ἐπικάμπτει πρὸς νότον καὶ περὶ τὰς ῥίζας τοῦ Ἐλισσοῦ γινόμενος, εἰς τὸν Ἀδριαντικὸν ἐκδίδωσι κόλπον.

Met Οὗτος δὲ ὁ Δρυμῶν λεγόμενος ποταμός, ἵνα καὶ περὶ τούτου ἱστορήσω, τρέχει μὲν ἀπὸ τῆς Λυχνίτιδος λεγομένης λίμνης – ἦν σήμερον Ἀχρίδα καλοῦσιν ἀπὸ Μόκρου τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων ἐπὶ τῆς βασιλείας Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου τῶν Πορφυρογεννήτων γεγονότος – διὰ τάφρων ἑκατόν, ἅστινας σήμερον γεφύρας ὀνομάζομεν. Καὶ γὰρ τρέχουσιν ἀπὸ ἀρχῶν πολλῶν τῆς λίμνης διακεχωρισμένοι ποταμοὶ εἰς ἑκατόν καὶ οὐ παύονται· εἶτα εἰς τὸν ποταμὸν τὸν κατὰ τὴν Δεύρην ἐνούμενοι Δρυμῶν ὀνομάζεται· πλατύνουσί τε αὐτὸν καὶ μέγαν ποιοῦσιν· Ὅς εἰς τὰ ἔσχατα τῆς Δαλματίας παρατρέχων καὶ πρὸς βορρᾶν ἀνερχόμενος μετὰ ταῦτα γυρίζει πρὸς νότον καὶ περὶ τὰς ῥίζας τοῦ Ἐλισσοῦ γενόμενος εἰς τὸν Ἀδριαντικὸν εἰσάγεται κόλπον.

Rzeka Drymon¹²⁴, gdyż tę nazwę nadaje się jej wodom, wypływa z Jeziora Lichnis (które w zepsutym barbarzyńskim języku miejscowym nosi nazwę Achrydzkiego, spływa z góry Mokros¹²⁵ najpierw od imienia cara Bułgarii, później Samuela, za panowania Bazylego i Konstantyna Porfirogenety¹²⁶) przez jakieś sto kanałów, które nazywamy strugami¹²⁷. Rzeki te bowiem wypływają z jeziora jakby z różnych początkowych źródeł; dalej też płyną oddzielnie, w liczbie około stu, po czym wpadają do rzeki pod Deura¹²⁸ (stąd nazywa się ona Drymon); łącząc się, czynią ją szeroką i wielką. Mijając graniczne ziemie Dalmatów¹²⁹, płynie na północ, następnie skręca na południe i przy podnóżach Elissos wpada do Zatoki Adriatyckiej¹³⁰.

¹²⁴ Drin: właśc. Czarny Drin, który po połączeniu z Białym Drinem na wysokości dzis. miasta Kukës tworzy Drin.

¹²⁵ „Mokros” pojawia się już w *Alex. VII 3.4.* na określenie cara Bułgarii. Fragment: τοῦ Βουλγαρόων – γεγονότος uznawany był w starszej literaturze za interpolację, czemu przeciwstawił się Reinsch (*Eine angebliche Interpolation in der Alexias Anna Komnenes.* „BZ” 82 [1989], s. 69-72, tam pełna literatura problemu), tak też w niniejszej edycji. Termin „Mokros” – nie biorąc pod uwagę postulowanej interpolacji – ma znaczenie geograficzne. Tłumaczenie całości też nie jest jednoznaczne. Część uczonych sugerowała, iż chodzi o jedną osobę bułgarskiego władcy, a kluczowe „τὰ πρῶτα καὶ τὰ ἔσχατα”, należy rozumieć, iż „najpierw nazywał się Mokros, a później Samuel” (Любарски й, s. 533). Według Dujčeva, Anna w obu fragmentach (ks. VII i XII) pomieszała określenie geograficzne z osobą, trzeba tylko wyjaśnić jaka postać historyczna kryje się pod „Mokrosem”. Bułgarski uczyony przyпуска ostrożnie, że to chan Krum (803-814), zob. *Сџинското значение на името Мокрос у Анна Комнина.* „Македонски преглед” 7: 3-4 (1933); *Une interpolation chez Anne Comnène.* „Byzantion” 10 (1935), s. 107-115; tak też Reinsch.

¹²⁶ Bazyl II.

¹²⁷ Tekst w ms. nie ma sensu: „γεφύρας” – nasypami, wawozami. Stąd próby koniektur: strugi za Любарски й, s. 597; „στρουγαί”, por. źródło Strougai we fragm. Skylitzesa, s. 355.11-366.30.

¹²⁸ Dzis. Debar, miasto w Macedonii na prawym brzegu Czarnego Drinu, przy ujściu rzeczki Radiki do Jeziora Debarskiego; etymologia fałszywa (Любарски й). Niemniej Крекић, *Ана Комнина...*, s. 394, przyp. 57 zauważył, że jeśli zmienimy rozumienie fragmentu: „stąd nazywa się ona Drymon” z przyczynowego na geograficzny: „odtąd, od tego miejsca”, to informacja będzie prawidłowa. Kluczowe „ἐξ οὗ” dopuszcza obie interpretacje.

¹²⁹ Anna wskazuje, iż granica Duklji i Cesarstwa przebiegała na Drinie; informację tę podaje w relacji z lat 1107/08, ale odzwierciedla ona sytuację z końca lat 80. XI w., najprawdopodobniej po wyprawach Bodina z lat 1082-1084.

¹³⁰ Dzis. Zatoka Drinu (alb. Gjiri i Drinit).

XIII 1.5 – 1.10. Ὁ δὲ ἄλλον φόνον πεφευγῶς ἑτέρῳ μικροῦ περιπέπτωκεν ἄν, εἰ μὴ τις θεία χεὶρ τοὺς μαιφόνους ἐκεῖνους ἀπειρξε τοῦ δράματος. Ἄνηρ γάρ τις ἐς Ἄρωνίους ἐκεῖνους ἀπὸ μέρους ἀνέλκων τὸ γένος, κἄν ἐκ νόθων κατήγετο, πρὸς φόνον τὸ στασιάζον τοῦ αὐτοκράτορος μέρος παρέθηγε· κεκοινώνηκε δὲ τοῦ ἀπορρήτου καὶ πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Θεόδωρον. Εἰ δὲ καὶ ἕτεροι τῶν στασιαζόντων συνίστορες τοῦ τοιοῦτου δράματος ἦσαν, λέγειν οὐ βούλομαι· ὁμῶς δὲ Σκύθην ἀργυρώνητον τὴν κλήσιν Δημήτριον αὐτουργὸν τοῦ φόνου παρεσκευάσαντο (καὶ αὐτὸς δὴ ὁ τούτου δεσπότης Ἀαρὼν) πέρασ τοῦ σκοπομένου τὴν τῆς βασιλίδος ὑποχώρησιν θέμενοι, ὡς ἐντεῦθεν εὐκαιρίας ὁ Σκύθης δραξάμενος κατὰ τῶν τοῦ βασιλέως λαγόνων ὠθήσῃ τὸ ξίφος ἢ ἐν στενωῷ περιτυχῶν ἢ καὶ ὑπνώττοντι λαθῶν.

Καὶ ὁ Δημήτριος φόνιον πνέων τὸ σιδήριον ἔθηγε καὶ τὴν μαιφόνον δεξιὰν ἠτρέπιστο· ἀλλὰ τι καινὸν κἀνταῦθα ἢ Δίκη δραματουργεῖ. Καὶ γὰρ ἐπεὶ οὐ ταχὺ τοῦ βασιλέως ἢ βασιλῆς ἐχωρίζετο, ἀλλὰ συνείπετό οἱ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τοῦ αὐτοκράτορος αὐτὴν ὑποσύροντος, οἱ μαιφόνοι ἐκεῖνοι τὸν ἀνύστακτον τοῦ αὐτοκράτορος φύλακα, τὴν βασιλίδα φημί, ἔτι ἐμβραδύνουσαν ὀρῶντες, ἐκκακήσαντες φάμουσά τινα γράφοντες κατὰ τὴν τοῦ βασιλέως ἔρριπτον σκηνὴν (οἱ δὲ ταῦτα ῥίπτοντες ἔκδηλοι τέως οὐκ ἦσαν· δηλοὶ δὲ ἡ λέξις τὰ φάμουσα λοιδορημάτα τινα ἐγγραφα, ἅπερ καὶ ὁ νόμος τιμωρίας βαρυτάταις κολάζει, αὐτὰ μὲν ἀναλίσκων πυρὶ, τοὺς δὲ ταῦτα τολμῶντας ποιναῖς καθυποβάλλων παλαμναιοτάταις) τῷ αὐτοκράτορι τὴν πρόσω πορείαν συμβουλεύοντα, τῇ δὲ γε αὐγούστη τὴν πρὸς τὸ Βυζάντιον. Ἀστοχοῦντες γὰρ τοῦ σκοποῦ εἰς τὴν τῶν φαμύσεων φλυαρίαν κατέπιπτον.

Μετὰ γὰρ τὸ ἀριστήσαι τὸν αὐτοκράτορα τῶν πολλῶν ὑποχωρησάντων, μόνου δὲ τῷ τότε τυχόντος τοῦ τε Ῥωμανοῦ τοῦ ἐκ Μανιχαίων καὶ Βασιλείου ἐκτομίου τοῦ Ψύλλου καὶ Θεοδώρου τοῦ ἀδελφοῦ Ἀαρὼν, εὐρέθη αὐθις φάμουσον ὑπερριμμένον τῇ τοῦ βασιλέως κλίνη πολλὴν τὴν κατὰ τῆς βασιλίδος περιέχον καταδρομὴν, ὅτου χάριν συνέπεται τῷ βασιλεῖ

καὶ μὴ τάχιον πρὸς τὴν βασιλεύουσαν ἐπαναστρέφοι· τοῦτο γὰρ ἦν αὐτοῖς τὸ σκοπούμενον, ἄδειαν πᾶσαν ἐσχηκέναι. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ γνοὺς τὸν ῥίψαντα καὶ θυμοῦ πλησθεὶς ἔφη „τοῦτο ἐγὼ ἢ σύ“, πρὸς τὴν βασιλίδα ἀπονεύσας, „ἢ τις τῶν παρόντων ἔρριψε“. Κάτωθεν δὲ οὕτως ἐπεγέγραπτο· „ταῦτα ὁ μονομάχος ἐγὼ γράφω, ὄν σύ, βασιλεῦ, τὸ παρὸν οὐ γινώσκεις, ὄψει δὲ με ἐν ὄνειροις“.

Κωνσταντῖνος δὲ τις ἐκτομίας ἐπὶ τραπέζης πατρῶος τοῦ βασιλέως θεράπων, τῇ δὲ βασιλίδι τῆνικαῦτα ὑπηρετῶν, περὶ τρίτην φυλακὴν τῆς νυκτὸς ἕξω τῆς σκηνῆς ἰστάμενος καὶ τὴν συνήθη τελῶν ὑμνωδίαν, ἀκούει τινὸς βοῶντος· „εἰ ἐγὼ οὐ προσελθὼν ἀπαγγεῖλω τὰ παρ’ ὑμῶν βεβουλευμένα ἅπαντα καὶ αὐτὰ

Cesarz, uniknąwszy jednego gotowanego nań mordu, omal że nie padł ofiarą drugiego, gdyby boska ręka nie powstrzymała zabójców od zbrodni. Jakiś człowiek wywodzący częściowo swój ród od sławnych Aroniów¹³¹, chociaż pochodził z nieprawego łoża, zaczął podżegać grupę buntowników do uśmiercenia autokratora. Tajemnicę swą wyjawiał również swemu bratu, Teodorowi. Czy byli inni buntownicy, którzy uczestniczyli w tym spisku? Nie chciałabym mówić. Tak czy inaczej dla dokonania zabójstwa wynajęli oni za pieniądze jakiegoś Scytę o imieniu Demetrios (jego panem był Aaron), sądzili bowiem, że wyjazd cesarzowej umożliwi im wprowadzenie zamiaru w czyn, a Scyta skorzysta następnie z pierwszej sposobności i wbije cesarzowi miecz w bok, czy to spotykając go w jakimś ciasnym miejscu, czy też zastając we śnie.

Demetrios dyszał żądzą mordu, ostrzył swój miecz, trzymał w pogotowiu swą zbrodniczą rękę. Tymczasem Sprawiedliwość zgotowała coś niespodziewanego. Cesarzowa bowiem długo nie opuszczała cesarza, lecz towarzyszyła mu dzień po dniu, gdyż autokrator zatrzymywał ją przy sobie. Zbrodniarze widząc, że strażnik autokratora – mam na myśli cesarzową – wciąż zwleka z wyjazdem, stracili cierpliwość. Napisali jakieś famusy¹³², po czym podrzucili je do namiotu cesarza (sprawcy podrzucenia nie zostali wykryci; słowo famusy oznacza pisma o obelżywej treści, prawo przewiduje najcięższe kary za takie anonimy, oddając je ogniewi, tych zaś, którzy ośmielają się je pisać, poddaje nasurowszym kaźniom). Doradzały one autokratorowi wyruszyć w dalszą drogę, auguście natomiast powrócić do Bizancjum. Spiskowcy nie osiągnąwszy celu, uciekli się do bzdurnych famusów.

Pewnego razu, kiedy po śniadaniu wszyscy z wyjątkiem manichejczyka Romana, eunucha Bazylego Psyslosa i Teodora, brata Aarona, opuścili cesarza, znowu znaleziono podrzucony na łóżku cesarskim famus o treści mocno atakującej cesarzową za to, że nadal towarzyszy cesarzowi i nie wraca szybko do Cesarskiego Miasta. Spiskowcy mieli bowiem na celu uzyskanie pełnej swobody działania. Au-

¹³¹ Zasymlowany ród bułgarski, pochodzący od Aarona, trzeciego syna cara Jana Władysława. W przypadku Aarona w powyższym fragmencie nie ma pewności, czy mowa jest o synu (Radomir Aaron), czy wnuku tegoż „pierwszego” Aarona, por. Vitalien Laurent, *La prosopographie de l'Empire byzantin*. „Échos d'Orient” 33 (1934), s. 385-395, zwł. 391-393; za nim Любарский, s. 598; Sko-ulatos, *op. cit.*, s. 3-4. Obecny niżej Teodor jest bratem Radomira, lecz nie rozwiązuje to problemu, gdyż Anna mogła pomylić obie postaci (zwłaszcza, że gdy pisze wyżej o Radomirze, używa tylko imienia Rodomir).

¹³² „Φάμουςα” jako rodzaj literatury ma pochodzenie łacińskie: famosi libelli, tzn. rozmaite pisma o charakterze satyrycznym i prześmiewczym, „scurrilous pamphlets”, jak formuluje H.F. Tozer, *Byzantine Satire*. „JHS” 2 (1881), s. 233-270, tu s. 234.

δὴ τὰ παρ' ὑμῶν ῥιπτόμενα φάμουσα φαυλίσω, μηδεὶς με μετὰ ἀνθρώπων λογιζέσθω". Ὁ δ' εὐθύς τὸν ἴδιον οἰκέτην ἐπέταξε τὸν φωνοῦντα ἄνθρωπον ἀναζητήσαι. Καὶ ὃς ἀπελθὼν καὶ τὸν τοῦ Ἄαρῶν οἰκέτην γνωρίσας Στρατήγιον, αὐτὸν συμπαραλαβὼν ἄγει πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς τραπέζης· καὶ παραχρῆμα προσελθὼν ἀπαγγέλλει ὅσαπερ σύνοιδεν, οὗτος δὲ συμπαραλαβὼν αὐτὸν ἀπῆλθε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα.

Ἐπιπύκτων δὲ τηλικαῦτα οἱ βασιλεῖς. Ἐντυχῶν δὲ Βασιλείῳ τῷ ἔκτομίᾳ κατηνάγκαζεν ἀπαγγεῖλαι τὰ παρὰ τοῦ Στρατήγιου τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Ἄαρῶν ῥηθέντα. Ὁ δ' εὐθύς εἰσελθὼν καὶ αὐτὸν εἰσάγει τὸν Στρατήγιον, ὃς ἐπειδὴ καθάπαξ εἰς ἐρωτήσεις ἐλήλυθεν, ἅπαν τὸ δρᾶμα τῶν φλυάρων φημύσων, τὸν τοῦ φόνου δραματουργὸν καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν εἰς σφαγὴν τοῦ βασιλέως παρεσκευασμένον σαφῶς ἀνεκάλυψεν. „Ὁ γὰρ ἐμός“, φησί, „δεσπότης Ἄαρῶν μεθ' ἑτέρων, οὐδ' οὐδὲ ἡ σὴ βασιλεία παντάπασις ἠγνόησε, κατὰ τῆς σῆς, βασιλεῦ, ζωῆς μελετήσαντες καθῆκάν σοι φονέα Δημήτριον, τὸν ἔμαντοῦ σύνδουλον, ἄνδρα Σκύθην μὲν τὸ γένος, φονικώτατον δὲ τὴν γνώμην, τοὺς βραχίονας καρτερόν, πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τολμηρότατον καὶ τὴν ψυχὴν θηριώδη τὴν καὶ ὠμότατον. Τούτῳ ξίφος ἐγχειρίσαντες ἄμφηκες παρήγγειλαν παραγγελίαν ταύτην ἀπάνθρωπον, ὡς ὁμοσε προσελθόντα μετὰ θράσους ἀκατασχέτου ἐμβάψαι τοῖς βασιλικοῖς σπλάγχχοις τὸ ξίφος“.

Ὁ δὲ βασιλεὺς (καὶ γὰρ οὐκ ἦν εὐκόλος τοῖς τοιούτοις πιστεύειν) „μὴ διὰ τινά“, φησιν, „ἀπέχθειαν πρὸς τοὺς σοὺς δεσπότης καὶ πρὸς τὸν σεαυτοῦ ὁμόδουλον τὴν κατηγορίαν ταύτην συμπλέκης, ἀλλὰ τάληθῃ πάντα καὶ ὅσα σύνοιδας ἐξορχοῦ. Εἰ δὲ οὐ, καὶ ἀλοίης ψευδόμενος, οὐκ εἰς καλὸν τὰ τῆς κατηγορίας σοὶ ἀπαντήσεται“. Ἐκεῖνος δὲ ἐνιστάμενος ἀληθῆ λέγειν παραδίδοται πρὸς τὸν ἔκτομίαν Βασίλειον ἵνα τέως τοὺς φλυάρους χάρτας ἐπιδοίῃ πρὸς αὐτόν. Ὁ δὲ παραλαβὼν τοῦτον καὶ ἀπελθὼν εἰσάγει εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἄαρῶν, πάντων κοιμωμένων, καὶ ἀναλαβόμενος ἐκεῖθεν πήραν τινὰ στρατιωτικὴν μεστὴν τοιούτων γραμμάτων δίδωσι τῷ Βασιλείῳ. Αὐγαζούσης δὲ ἡδὴ τῆς ἡμέρας, θεασάμενος τὰ τοιαῦτα γράμματα ὁ βασιλεὺς καὶ διαγνοὺς τὸν κατ' αὐτοῦ μελετώμενον φόνον, τὴν μὲν μητέρα τοῦ Ἄαρῶν προσέταξε τοῖς τὰ τῶν κοινῶν διοικοῦσιν ἐν τῇ πόλει περιορισθῆναι εἰς Χοιροβάκχους, τὸν δὲ Ἄαρῶν (), τὸν δὲ Θεόδωρον τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ εἰς Ἀγχιάλον. Ταῦτα τὸν βασιλεῖα τῆς πρόσω φερούσης ἐπὶ πέντε ἡμέραις ἀπεῖρξεν.

Μετ' ὃ βασιλεὺς δὲ ἄλλον φόνον τὸν τῆς πόλεως φεύγων εἰς ἕτερον παρ' ὀλίγον ἐνέπιπτεν, εἰ μὴ ὁ Θεὸς τοὺς φονεῖς ἐκεῖνους ἐκράτησεν. Ἄνθρωπος γὰρ τις ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἀρωνίων πρὸς τὸ φονεῦσαι τὸν βασιλεῖα ἠτοιμάσθη καὶ

tokrator domyślał się, kto to podrzucił i pełen gniewu rzekł, zwracając głowę do cesarzowej: „Ja albo ty, albo podrzucił go ktoś z obecnych”. U dołu było tak dopisane: „Piszę to ja, wojownik¹³³, którego ty na razie nie znasz, lecz ujrzysz we śnie”.

Pewien eunuch Konstantyn, epi trapedzes ojca cesarza, a wówczas służący cesarzowej, znajdował się około jednej trzeciej straży nocnej po zewnętrznej stronie namiotu, odśpiewując zwykłe modlitwy, kiedy usłyszał krzyk jakiegoś człowieka: „Niech nikt nie zaliczy mnie do ludzi, jeśli nie wejdę i nie wyjawię wszystkich waszych planów i nie powiem o podrzucanych przez was famusach!” Konstantyn natychmiast rozkazał swemu słudze sprowadzić tego, kto to wykrzyknął. Sługa poszedł, rozpoznał w krzyczącym Strategiosa, sługę Aarona, zabrał go ze sobą i przyprowadził do epi trapedzes. Strategios wszedł i z miejsca wyjawił wszystko, co wiedział; tamten poszedł wraz z nim do autokratora.

O tej porze jednak ich cesarskie mości śpią. Konstantyn zastał eunucha Bazylego i zobowiązał do przekazania autokratorowi tego, co powiedział mu Strategios, człowiek Aarona. Bazyli niezwłocznie wszedł do autokratora prowadząc ze sobą samego Strategiosa, który od razu został poddany przesłuchaniom. Dokładnie wyjawił całą historię z bzdurnymi famusami, inicjatora zbrodniczego spisku oraz człowieka mającego dokonać zabójstwa cesarza. „Mój pan” – rzecze – „oraz inni, których cesarska mość w ogóle nie zna, godzą na twoje życie, cesarzu. Na mordercę wyznaczyli mego kolegę w służbie, Demetriosa, Scytę z pochodzenia, który myśli jedynie o rozlewie krwi. Jako człowiek o silnych ramionach, dzięki i okrutnej duszy, zawsze był gotów na wszystko. Jemu to właśnie spiskowcy włożyli w ręce obosieczny miecz, wydali nieludzi rozkaz: podejść śmiało i zatopić miecz w cesarskich wnętrznościach”.

Na to cesarz (jako, że nie był skory do wierzenia słowom tego rodzaju) mówi: „Czyś nie wymyślił tego oskarżenia z jakiejś nienawiści do swoich panów i współtowarzysza niedoli? Powiedz zatem całą prawdę jaką znasz. Jeśli nie, a zostaniesz przyłapany na kłamstwie, twoje oskarżenie nie wyjdzie ci na dobre”. Strategios nadal utrzymywał, że mówi prawdę, wobec czego cesarz rozkazał eunuchowi Bazylemu wziąć od niego owe bzdurne pisma. Bazyli odszedł ze Strategiosesem, wprowadził go do namiotu Aarona, gdy wszyscy spali. Strategios wziął jakiś żołnierski worek pełen tego rodzaju pism i podał Bazylemu. Nazajutrz, już o pełnym świecie, cesarz przejrzał te pisma i stwierdził, że jego zabójstwo zostało dobrze przygotowane. Wydał rozkaz dowódcom miejskiej straży porządkowej, by zesłali matkę

¹³³ Indices: „gladiator”. We wcześniejszych edycjach postępowano za lekcją F: „μοναχός”, „mnich”; tak też konsekwentnie w dawniejszych przekładach.

συνεβουλεύσατο τούτο και τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Θεοδώρῳ. Εἰ δὲ και ἕτεροι ἦσαν εἰς τὴν τοιαύτην ἀπιστίαν, λέγειν τούτους οὐ θέλω. Ὅμως Κόμανον σκλάβον ἔχοντες λέγομενον Δημήτριον τοῦτον οἰκονόμησαν, ἵνα τὸν βασιλέα φονεύσῃ και πληρώσωσι τὸν φόνον, ὅταν ἡ δέσποινα ἀπὸ τοῦ βασιλέως ὑποστρέψῃ, ἐλευθερίαν παντοῖαν ἔχοντες και ἡ κοιμώμενον ἢ και ἀνιστάμενον ἀπὸ τοῦ ὕπνου εὖροι τὸ ξίφος κατὰ τῆς κοιλίας ἐμβάλλῃ αὐτοῦ.

τί γοῦν ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἐνταῦθα κατασκευάζει; τὴν δέσποιναν ὁ βασιλεὺς ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐκράτει αὐτὴν και ὡς ἐβλεπον ἐκεῖνοι μισοφόνοι καρτεροῦσαν και μὴ ὑποστρέφουσαν, μανέντες χαρτία ὑβριστικά γραψαντες ἔρριψαν εἰς τὴν τένταν, ἅτινα και φάμουσα λέγονται. Οὐκ ἐφανερώθησαν δὲ οἱ ταῦτα γραψαντες· ὁ γὰρ νόμος αὐτὰ μὲν ὀρίζει κάπτειν, τοὺς δὲ τὰ τοιαῦτα γράφοντας σωματικὴ τιμωρία κολάζειν.

Μετὰ γοῦν τὸ φαγεῖν τὸν βασιλέα και πάντων ὑποχωρησάντων, ἐναπολειφθέντων δὲ μόνου τοῦ τε Ῥωμανοῦ τοῦ ἀπὸ Μανιχαίων ὄντος, Βασιλείου τοῦ εὐνούχου τοῦ και Ψύλλου λεγομένου και Θεοδώρου τοῦ Ααρῶν εὐρέθη πάλιν χαρτίον φλυαρίας γέμον κατὰ τῆς δεσποίνης εἰς τὸ τοῦ βασιλέως κραββάτιν, ὑβρίζον τὴν δέσποιναν ὡς ἀκουλουθοῦσαν τὸν βασιλέα και μὴ ὑποστρεφομένην. Ὁ δὲ βασιλεὺς γνωρίσας τὸν ῥίψαντα και θυμωθεὶς εἶπε πρὸς τὴν δέσποιναν· „τοῦτο τὸ χαρτὶν ἢ ἐγὼ ἢ σὺ ἢ ἀπὸ τῶν τριῶν τῶν παριστάνων ἔρριψέ τις“. Ἐγραφε δὲ κάτωθεν τὸ γράμμα· «ταῦτα τὰ λόγια, ὦ βασιλεῦ, ἐγὼ γράφω ὁ Μονομάχος, ὃν ἀρτίως σὺ μὲν οὐ γινώσκεις με, κατὰ τὸν ὕπνον σου δὲ ἵνα μὲ ἴδῃς».

Εὐνούχος δὲ τῆς δέσποινας τις ὁ ταύτην ἐπιτραπεζεύων Κωνσταντῖνος λεγόμενος γονικὸς ἄνθρωπος αὐτῆς ὢν περὶ τὸ μεσονύκτιον ἔξω τῆς τέντας ἰστάμενος και ψάλλον ἤκουσέ τινα φωνάζοντα· „ἐὰν οὐκ ἀπέλθω και εἶπω τὸν βασιλέα τὰς βουλὰς ἅς ἔχετε και τὰ χαρτία ἅπερ ῥίπτετε, οὐ μὴ εἰμὶ ἄνθρωπος“. Ὁ δὲ ἐκ τοῦ παραυτίκα τὸν ἄνθρωπον αὐτοῦ πέμψας ἔταξεν αὐτόν, ἵνα ἀπέλθῃ και εὖρη τὸν τὴν φωνὴν ἐκείνην λαλήσαντα. γινώριμον ὄντα αὐτῷ Στρατήγιον λεγόμενον παραλαβὼν αὐτόν φέρει πρὸς τὸν αὐθέντην αὐτοῦ, οὗτος δὲ τοῦτον λαβὼν και ἐρωτήσας, ἅπαντα ὅσα οἶδε λέγει, και συμπαραλαβὼν αὐτόν μεθ' ἑαυτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα ἀπέρχονται.

Κοιμώμενους δὲ τοὺς βασιλεῖς ἐυρῶν ὁ εὐνούχος εἰσελθὼν ἀνήγγειλε τῷ βασιλεῖ και εἰσαγεῖ και τὸν Στρατήγιον. Και ἐρωτηθεὶς και ἅπαντα ὁμολογήσας και τὰ ῥιφθέντα γράμματα λέγει πρὸς τὸν βασιλέα· „Ὁ ἐμὸς αὐθέντης Ααρῶν μετὰ και ἄλλων, οὓς οὐδὲ ἡ βασιλεία σου ἀγνοεῖ, φονεύσαι σε ἐμελέτησαν και ὠκονόμησαν και τὸν σύνδουλόν μου τὸν Δημήτριον, ἄνθρωπον τεθριωμένον και χεῖρας ἰσχυρὰς ἔχοντα, σπάθην δόντες αὐτῷ, ἵνα ἔλθῃ και τὴν βασιλείαν σου φονεύσῃ“.

Aarona na wygnanie do Chirowakchi¹³⁴, Aarona natomiast do [...] ¹³⁵, a jego brata Teodora do Anchialos¹³⁶. Powyższe wydarzenie zatrzymało cesarza przed wyruszeniem w dalszą drogę na pięć dni.

¹³⁴ Indices: „oppidum in Thracia situm”.

¹³⁵ Lacuna **F C**.

¹³⁶ Dzis. Pomorie.

Καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπεὶ οὐκ εὐκόλως εἶχε πιστεῦειν ταῦτα, εἶπε πρὸς αὐτὸν «πρόσσεχε, μήποτε διὰ ἔχθραν καὶ μῖσος, ὅπερ ἔχεις εἰς τοὺς αὐθέντας σου καὶ εἰς τὸν σύντροφόν σου, κατηγορῆς καὶ λέγῃς αὐτά, καὶ ἐὰν φανῆς ψεύστης, μέγαν κακὸν μέλλεις παθεῖν». Ὁ δὲ ἐνίστατο καὶ ἔλεγεν ἀληθεύειν καὶ: „ἄς ἔλθῃ καὶ μετ’ ἐμοῦ ἄνθρωπος, ἵνα εὖρω μὲν καὶ τὰ χαρτῖα τὰ ὑβριστικὰ εἰς τὴν τένταν τοῦ αὐθέντου μου». Παραλαβὼν οὖν αὐτὸν ὁ εὐνοῦχος ὁ Βασίλειος ἀπέρχονται εἰς τὴν τένταν τοῦ Ἀαρὼν κοιμωμένων ἀπάντων καὶ λαβὼν σακκούλιν γεμάτον τὰ χαρτῖα ἀπελθὼν δίδωσι ταῦτα τῷ βασιλεῖ. Τῆς δὲ ἡμέρας λαμψάσης καὶ τοιαῦτα γραμματα ὁ βασιλεὺς θεασάμενος καὶ τὸν κατ’ αὐτοῦ μελετώμενον γνωρίσας φόνον τὴν μὲν μητέρα τοῦ Ἀαρὼν ὥρισε τοὺς εἰς τὴν πόλιν εὐρισκομένους περιορίσαι ταύτην εἰς Χοιροβάκχους, τὸν Ἀαρὼν δὲ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Θεόδωρον ἐξόρισεν εἰς τὴν Ἀχελώ. Διὰ τὴν τοιαύτην οὖν αἰτίαν πέντε ἡμέρας ὁ βασιλεὺς ἐκεῖσε προσεκαρτέρησεν.*

XIV 4.3. (...) Τότε γὰρ οὗτος εἰς πέλαγος ἀχανῆς φροντίδων ἐμπεπτωκῶς, ἐκ πολλοῦ συνιδῶν αὐτοὺς τὴν Ῥωμαίων βασιλείαν ὄνειρώττοντας, ὑπὲρ τὴν ἄμμον δὲ καὶ τὰ ἄστρα τὴν αὐτῶν πληθὺν ὀρῶν, τὰς δὲ ῥωμαϊκὰς ἀπάσας δυνάμεις οὐδὲ πρὸς πολλοστημόριον τούτων ἐξισουμένας, εἰ καὶ εἰς ἕν συναφθεῖεν, πολλῶ γέ μᾶλλον διεσπαρμένων τῶν πλειόνων ὄντων καὶ τῶν μὲν τὰ περὶ τὴν Σερβίαν τέμπη καὶ Δαλματίαν ἐπιτηρούντων, τῶν δὲ τὰ περὶ τὸν Ἰστρον ὡς τὰς τῶν Κομάνων καὶ Δακῶν ἐφόδους φυλαττομένων, πολλῶν δὲ καὶ τὴν τοῦ Δυρραχίου φρουρὰν ἐμπιστευομένων ὡς μὴ ὑπὸ τῶν Κελτῶν καὶ αὐθις ἀλώῃ, ταῦτα συνορῶν ὁ αὐτοκράτωρ ὅλος γίνεται τῶν Κελτῶν τᾶλλα πάντα ἐν δευτέρῳ θέμενος.

* Tekst metafrazy wobec pierwowzoru jest skrócony. Dogłębną analizę syntaktyczną i semantyczną przeprowadził w swej edycji H u n g e r, stąd w tym miejscu komentarz ogranicza się do aspektów mających znaczenie dla płaszczyzny historycznej.

¹³⁷ Uczestnicy I krucjaty w trakcie przemarszu przez Cesarstwo w l. 1096-1097.

¹³⁸ Por. np. Gen. 22, 17.

Cesarz, pogrążony wówczas w bezbrzeżnym morzu trosk, od dawna rozumiał, że oni¹³⁷ nawet we śnie marzą o cesarstwie rzymskim. Widział owe tłumy liczniejsze od ziaren piasku morskiego i gwiazd na niebie¹³⁸. Wszystkie wojska rzymskie, nawet jeśli by się je zebrało razem, nie stanowiłyby ani nawet malutkiej części sił wroga. Były one ponadto rozproszone, gdyż jedne z nich ochraniały doliny Serbii¹³⁹ i Dalmacji, inne znowu strzegły ziem nad Istrem od najazdów ze strony Kumanów i Daków¹⁴⁰, a jeszcze innym powierzono obronę Dyrrachion, żeby miasto znowu nie dostało się w ręce Celtów¹⁴¹. Widząc to wszystko, autokrator zajął się całkowicie Celtami, a pozostałe sprawy odłożył na drugi plan.

¹³⁹ Drugie (pierwsze: IX 4.3) i ostatnie pojawienie się tej nazwy u Anny. Zwróćmy uwagę, iż w obu miejscach jest to określenie terytorium, a nie plemienia. Wystąpienie tej nazwy obok „Dalmacji”, świadczy o szerszym znaczeniu tej ostatniej, por. przyp. do I 16.8. Fragment ten pokazuje również, jak miesza się u Bizantyńczyków onomastyka: starożytne nazwy wyniesione ze szkoły (Celtowie, Ister, Dakowie) sąsiadują z określeniami współczesnymi (Serbia). Zdaniem L e ś n e g o, *Studia...*, s. 113, jest to pośrednie poświadczenie ciągłego napięcia na granicy i prawdopodobnie jakichś (nieudanych) prób Wukana zmiany przebiegu granicy.

¹⁴⁰ Archaizm na określenie Węgrów. W latach 90. we wzajemnych stosunkach narastało napięcie, spowodowane podbojem przez Węgry Chorwacji i w konsekwencji, walką o kontrolę nad Dalmacją. Polityki tej nie zmieniło nawet nadejście krzyżowców, któremu oba państwa były niechętne. Anna wyraża tu obawy Konstantynopola, iż Koloman (Kálmán) będzie starał się wykorzystać sytuację i zaanektuje Dalmację bądź zaszantażuje Cesarstwo najazdami pogranicznymi, zob. więcej Ferenc M a k k, *The Arpáds and the Comneni. Political Relations between Hungary and Byzantium in the 12th Century*. Budapest 1989, s. 8nn.

¹⁴¹ Archaizm na określenie krzyżowców z Francji, ale Anna nie zawsze jest konsekwentna i nazywa tak przybyszy z Zachodu w ogólności.

SPIS CZASOPISM I WYDAWNICTW CIĄGLYCH

- Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica
Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia
- AB Analecta Bollandiana
Annales Academiae Scientiarum Fennicae
Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves
Античная древность и средние века
Archivo storico messinese
Balcanica Posnaniensia
Векове
Вестник общественных наук АН Арм. ССР
- BB Византийский Временник
Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego
Bizantinistica. Rivista di Studi Bizantini e Slavi [Spoleto]
Bulgaria Mediaevalis
Bulgarian Historical Review
Bulletin de la Section historique de l'Académie Roumaine
Byzantina
Byzantina et Slavica Cracoviensia
Byzantina Lodziensia
- BMGS Byzantine and Modern Greek Studies
Byzantine Studies
Byzantinische Forschungen
- BZ Byzantinische Zeitschrift
Byzantinobulgarica
Byzantinoslavica
Byzantion
Catholicisme
Dacia
Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος
Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters
Dialogues de l'Histoire Ancienne
Die Sprache. Zeitschrift für Sprachwissenschaft
Diptycha
Dobrudja
Древняя Русь. Вопросы медиевистики
- DOP Dumbarton Oaks Papers
Early Medieval Europe
Échos d'Orient
Figura
Funeralia Lednickie

- Гласник на Институтот за национална историја
 Годишен Зборник на Филозофскиот Факултет. Скопје
 Годишник на Софийския Университет. Филозофско-исторически факултет
 Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду
- GRBS Greek, Roman and Byzantine Studies
 Handes Amsorya
 Harvard Ukrainian Studies
 Indogermanische Forschungen
 International Journal of Slavic Linguistics and Poetics
 Исторически преглед
 Историја
 Известия на Института за Българска история
- JÖB Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik
- JHS Journal of Hellenic Studies
 Journal of Medieval History
- KH Kwartalnik Historyczny
 Летопис Магице српске
- LexMA Lexikon des Mittelalters
 Македонски преглед
 Medioevo greco
- MEFRA Mélanges de l'École française de Rome
 Miscellanea di Studi Storici
 Nyelvtudományi Közlemények
 Orientalia Christiana Periodica
- ODB Oxford Dictionary of Byzantium
 Palaeoslavica
 Past & Present
 Porphyra
 Przegląd Historyczny
- QMAN Quaestiones Mediae Aevi Novae
 Revue d'Histoire Comparée
 Revue de l'Orient Chrétien
 Revue des Études Arméniennes
- REB Revue des Études Byzantines
- RESEE Revue des Études Sud-Est Européennes
 Rheinisches Museum für Philologie
 Rivista di Studi Bizantini e Neellenici
 Rivista di Studi Bizantini e Slavi [Bologna]
 Roczniki Historyczne
 Römische Historische Mitteilungen
 Rozprawy Wydziału Filologicznego PAU
 Сборник БАН
 Serta historica antiqua

- Settimane di studio del Centro Italiano di studi sull'alto medioevo
 Slavia
 Slavic Review
- SSS Słownik Starożytności Słowiańskich
 Сообщения Эрмитажа
 Speculum
 Списание на Българската академия на науките. Клон Историко-Филологичен
 и Философско-Обществен
 Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија
 Studia Ceranea
 Studia Ophtalmologica
 Studia Źródłoznawcze
- SBS Studies in Byzantine Sigillography
 Südost-Forschungen
- SPhP Symbolae Philologorum Posnaniensium
 Συμμετκα
- TM Travaux et Mémoires
 Ural-Altäische Jahrbücher
 Vox Patrum
- WS Wiener Studien
- ZRVI Зборник радова Византолошког института
 Zeitschrift für armenische Philologie
 Zephyrus
 Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace Historyczne

INDEKS MIEJSC

- Abydos 209, 240, 241, 321
Acheloos 141, 144
św. Achillesa, kościół 283
św. Achillesa, wyspa 229
Achrydzkie jezioro, p. Lychnidos
Adrianopol 35, 53, 111, 113, 123, 139, 149,
202, 203, 207, 225, 267, 288, 293, 303
Adriatycka Zatoka, p. Drinu Zatoka
Adriatyckie Morze 118, 246, 339
Afryka, p. Ifrikija
Ainos 321
Aksios 207, 221, 300
Albania 234, 235
Aleksandria 66
Alessio, p. Elisossos
Alfeios 227
Alpy 300
Amasea 86, 97, 100, 188
Amfipolis 300
Amyron, p. Keraunijskie góry
Anadolu Kavaği, p. Hieron
Anargyrów, monaster 45
Anatolikon 111, 171, 203
Ani 199, 265
Antiochia 192, 205, 207, 265, 278, 280, 283,
287, 321
Antybalkan, p. Sredna Gora
Apamea 278
Apidanos 199
św. Apostołów, kościół 264
Apulia 291, 301, 312, 316, 339
Arbanon 299
Arbe 8
Aretousa 227
Argyrokastron 234
Arkadioupolis 35, 165
Armenia 139
Armeniakon 49, 87, 97, 99, 188, 253, 275
Asekretis, monaster 191
Askaniós 335
Asona 228, 235
Asprakania 215-217, 264, 265, 301
Ateny 235-237, 280
Atos 64
Attaleia 42
Atyka 199
Atyra 45
Augusteion 311
Aulona 338
Avkhat, p. Euchaita
Azala 335
Azerbejdżan 139
Azja 167
Azja Mniejsza 233, 246, 321
- B**
Babaeski, p. Bulgarofygon
Babilon, p. Bagdad
Bagdad 141, 199, 243
Balasitza, p. Belasica
Balkany 30, 127, 177, 238, 270, 332
Bar 258, 276
Barangia, p. Norwegia
Bardarios, p. Aksios
Bari 129-131, 303, 315
Basilis 229, 251
Bederiana, p. Justyniana Prima
Beyhehir, p. Mistheia
Bekla 8
Belegrada, p. Belgrad
Belegrada, p. Berat
Belgrad 177, 236, 247
Beocja 199, 251
Berat 228, 235
Bergoule, p. Arkadioupolis
Berkri, p. Perkrin
Beroia 203, 223, 317
Berroa, p. Beroia
Biały Drin 341

- Bidine 192, 193, 206, 207, 291
 Belasica 209, 211-213, 219
 Biklista, p. Piękne Dęby
 Bitola, p. Boutela
 Bitynia 5, 274
 Bitzina 319
 Bizancjum, państwo 5, 9, 192, 197, 214, 229,
 238-240, 243, 246, 257, 300, 321
 Bizancjum, stolica 5, 53, 59, 187, 203, 223,
 251, 255, 259, 261, 293, 327, 343
 Blacherny 137, 139, 147, 149, 155, 307, 309,
 311
 Bodena, p. Bodina
 Bodina 205, 214, 215, 223
 Boio, p. Bojana
 Bojana 80, 81, 219
 Boka Kotorska 128
 Boleron 204, 205, 215
 Bononia, p. Bidine
 Bosfor 99, 147, 157, 196, 285
 Bosograda 223
 Bośnia 120
 Boukellarion 139, 240, 243
 Boutela 214, 215, 219, 316
 Boutoma, p. Budva
 Braneia 331
 Brochotos 229
 Budva 127, 128
 Bułgarofygon 47, 137
 Bułgaria 78, 79, 81, 91, 103, 108, 119-121,
 123, 127, 133, 135, 147, 153, 155, 159,
 160, 163, 165, 173, 192, 193, 195, 201-
 203, 209, 211, 212, 215, 217, 219, 225,
 227, 229, 231, 237, 239, 241, 244, 245,
 247, 249, 255, 257, 265, 267, 269, 275-
 -278, 281, 285, 287, 290, 291, 308, 309,
 317, 319, 325, 341
 Çanakkale, p. Abydos
 Çardak 274
 Carev Dvor, p. Basilis
 Caričin Grad, p. Justyniana Prima
 Cattaro, p. Kotor
 Celesyria 205
 Cezarea 120, 285
 Chalcedon 123
 Charisiosa Brama 241
 Charsianon 253
 Chazaria 221
 Cherson 20, 163
 Chirowakchi 347
 Chlebina 299
 Choma 310, 311
 Chorwacja 8, 274, 275, 349
 Chrysopolis 20, 196, 197, 287
 Crna, p. Tzerna
 Çuka e Partizanit, p. Tmoros
 Cypr 287
 Czarne Morze 20, 123, 157, 162, 261
 Czarny Drin 341
 Czarnogóra 128
 Dabezići, p. Prapratna
 Dafnouthion 132, 133
 Dalmacja 7, 8, 75, 103, 119, 127, 129, 130,
 305, 320, 321, 327, 329, 331, 333, 349
 Dania 122
 Dasarites, p. Lychnidos
 Dasaritis, p. Lychnidos
 Dassarites, p. Lychnidos
 Dassaritis, p. Lychnidos
 Debar, p. Debris
 Debarskie jezioro 341
 Debeltos 121, 162
 Dekatera 8
 Demetrias 77, 251
 Deura, p. Debris
 Dewol, p. Diabolis
 Diabasis 141
 Diabolis 77, 108, 217, 227-229, 281, 338
 Diadora, p. Zadar
 Diakene 70, 71
 Diampolis 70, 71
 Dioklea 74, 75, 314
 Dipotamon, p. Mesanakta
 Dioukiou, monaster 274

- Doirani jezioro 203, 213
 Dorostolon 51, 135, 165, 173, 175, 177, 179,
 223, 319, 325
 Dragor 214
 Drin 227, 320, 341
 Drinu Zatoka 227, 341
 Dristra, p. Dorostolon
 Dropulli 234
 Dryinoupolis 234, 235
 Drymon, p. Drin
 Dubrownik 8, 76, 129, 130
 Duero 339
 Duklja 218, 265, 276, 297, 303, 304, 314, 333,
 341
 Dunaj 51, 55, 66, 98, 135, 139, 163, 165, 177,
 189, 206, 241, 247, 285, 317-319, 349
 Durrës, p. Dyrrachion
 Dyrrachion 34, 75, 200, 201, 211, 218, 219, 223-
 -225, 233, 235, 246, 249, 251, 256, 257,
 269, 283, 291, 293, 301-303, 312, 313,
 319-321, 325, 327, 329, 336, 338, 339, 349
- Edessa** 180
 Edessa, p. Bodina
 Edirne 47
 Egejskie Morze 204
 Egipt 66, 67, 160, 267
 Eilissos, p. Elissos
 Eksartesis 251
 św. Eliasz 215
 Elissos 227, 339, 341
 Emerita Augusta 339
 Enez, p. Ainos
 Enotia 216, 217
 Epidamnos, p. Dyrrachion
 Epir 156, 338
 Erkesija, p. Wielki Rów
 Erzurum, p. Teodosiupolis
 Etolia 201
 Eubejska Zatoka 236
 Euchaita 188, 189
 Euchaneia, p. Euchaita
 Europa 193, 303, 332, 339
- Faros, p. Latarnia**
 Faros, p. Rumeli Fanar
 Farsalos 92, 199
 Filippi 300
 Filippoupolis, p. Płowdiw
 Filopation 299
 Florina 216, 223
 Forum Arkadiusza 153
 Forum Konstantyna 190, 191, 286, 311
 Ftiotis 251
 Frangia 129, 131
 Frygia 253, 274, 310
- Galata** 147
 Galesion 269
 Galikos 299
 Gjiri i Drinit, p. Drinu Zatoka
 Golem Grad 229
 Gostivar 317
 Grecja 76, 78, 203, 209, 216, 222, 235
 Gruzja 301
- Hagia Sofia** 191, 237, 245, 264, 307, 311, 313
 Halikarnas 8
 Halys 253, 269
 Hebdomon 137, 155
 Hebros, p. Heuros
 Hedeby 123
 Heliopolis 40
 Hellada 76, 77, 83-85, 87, 99, 157, 195, 236,
 251
 Hemos 68, 165, 169, 202
 Herakleia 117
 Heuros 47, 162, 195, 204, 322
 Hierapolis Bambyke, p. Manbidż
 Hieron 157
 Hipodrom 33, 34, 42
- Ibar** 329
 Iberia 21, 199, 265
 Ichtiman, p. Stoponion
 Ichtimańska Przełęcz, p. Trajanowe Wrota
 Ifrikija 160, 161

- Ikonion 269
 Illyria 247, 291, 301, 327
 Illyrikum 45, 51, 291
 Illyryjskie góry 257
 Ilmeń 131
 Ingelheim 122
 Ioannoupolis, p. Preśław Wielki
 Īpsala, p. Kypselon
 Ister, p. Dunaj
 Istm Koryncki 199
 Istria 8
 Italia 8, 38, 49, 127, 129, 130, 160, 196, 202,
 214, 242, 279, 291, 293, 315, 338, 339
 Iviron, monaster 64
- Jadora, p. Zadar**
 Jambol, p. Diampolis
 św. Jana Prodroma, kościół 273
 św. Jana Teologa, monaster 262
 Jońskie Morze 246
 Jurandvor 247
 Justyniana Prima 236, 237
 Justyniana Secunda, p. Lipenion
- Kairouan 127, 160**
 Kalabria 160
 Kalambaka 235
 Kale 229
 Kalindria, p. Kolydros
 Kanikleiou, monaster 307
 Kapadocja 203
 Kardia 215
 Kartagina, p. Kairouan
 Kastellion 147
 Kastoria 82, 221-223, 235, 278, 279, 281
 Katasyrtai 143, 145
 Kato Dekatora, p. Kotor
 Kat' ołike 264
 Kaukaz 199
 Kedouktos 117
 Keltzene 243
 Keraunijskie góry 228, 229
 Khoma, p. Choma
- Kiaba Longou, p. Kimba Longou
 Kibyrraioton 241, 263
 Kijów 20, 36, 45, 100, 131, 158, 164, 197, 220,
 239, 259
 Kimba Longou 209
 Kitros 92, 93
 Kizil Irmak, p. Halys
 Kjustendil 193
 Kleidion 18, 55, 68, 202, 209, 211, 213
 Kleisura św. Bazylego, p. Trajanowe Wrota
 św. Klemensa, kościół 245
 Klucz, p. Kleidion
 Koloneia 235
 Kolydros 203
 Konstança 162, 177
 Konstantion 229
 Konstantynopol 5, 9, 21, 25, 29, 31-33, 35, 36,
 39, 40, 42, 44, 45, 78, 85, 86, 89, 91, 97,
 99-101, 103, 105, 115, 117, 120, 122, 124,
 133, 137-139, 149, 151, 155, 157-161, 164,
 189-193, 197, 205, 209, 221, 237, 240,
 241, 247, 253, 259, 264, 269, 273, 274,
 287, 298, 303, 311, 314, 327, 333, 349
- Koprinistra, p. Pronista
 Korçë 227
 Korfu, p. Koryfo
 Koritsa, p. Korçë
 Korkyra, p. Koryfo
 Korynt 83, 87, 99
 Koryfo 301
 Kos 262
 Kosmidion 149
 Kosowe Pole 282
 Kosowo 225, 329
 Kosowska Mitrowica 329
 Kosteneç 196
 Kostur, p. Kastoria
 Kosturino 213
 Kotor 128, 129, 275-277
 Kouzenas, monaster 269
 Kremsmünster 332
 Kreta 181, 187
 Krk 247

- Krym 20
 Kruja, p. Elissos
 Kserolochos, p. Kserolofos
 Kserolofos 153
 Książęce Wyspy 240
 Kufalnica 209
 Kukës 341
 Kypselon 47
- Lamia**, p. Zetounion
 Lampe 274, 275
 Larissa 76, 84, 85, 87-89, 91, 97, 98, 100, 194,
 195, 199, 211, 236, 249
 Latarnia 157, 261
 Lebounion 323, 324, 329
 Lechowe Pole 165
 Lemnos 241
 Leros 262
 Lesbos 279, 327, 333
 Lezhë, p. Elissos
 Lichnis, p. Lychnidos
 Lipenion 225, 321, 329, 331, 333
 Lipjan, p. Lipenion
 Lissos, p. Elissos
 Longa 221
 Longobardia 129, 301, 315
 Lüleburgaz, p. Arkadioupolis
 Lychnidos 227, 341
 Lychnindon, p. Lychnidos
- Ladoga** 123, 131
- Macedonia** 53, 55, 68, 135, 149, 153, 157, 177,
 193, 195, 199, 209, 212, 214, 233, 240,
 281, 285, 291, 317, 341
 Mačukovo, p. Matzoukion
 Makrievio, p. Kimba Longou
 Manbidž 45, 235
 Mangana 269
 Mantineion, monaster 243
 Mantzikert 99, 199
 Manuela, monaster 241
 Marica, p. Heuros
- Marmara Morze 35, 37, 45, 157, 167, 241
 Marmarote 97
 Matki Bożej, kościół w Blachernach 309, 311
 Matki Bożej, kościół w Partenonie 236, 237
 Matzoukion 213
 Maksimianoupolis, p. Mosynopolis
 Mądrości Bożej, kościół w Ochrydzie 245
 Meander 274, 310
 Megalopolis 5
 Megalopolis, p. Presław Wielki
 Melnik 213
 Melnikos, p. Melnik
 Mesanakta 253
 Mese 241, 311
 Mesembria 61, 143, 153, 155, 266, 285, 287
 Metohija 320
 Mezopotamia 244
 Miasto, p. Konstantynopol
 Michalovce 243
 Milion 310, 311
 Mistheia 173, 185
 Mitylena 327
 Moglena 215-217, 223
 Moglenica 215
 św. Mokiosa, monaster 269
 Mokros 341
 Moliskos 223
 Morabos 247
 Morawa 177
 Morawe, p. Brochotos
 Morawy 121
 Moria 81, 82
 Morobisdos 225
 Morodvis, p. Morobisdos
 Mosynopolis, p. Mosynoupolis
 Mosynoupolis 27, 103, 203, 215, 219, 221,
 225, 255
 Moudagra, p. Moundraga
 Moundraga 135
 Mrkovići, p. Prapatna
 Msta 204
 Muradiye, p. Perkrin
 Myrelaion 273

- Naisos, p. Naissos
 Naissos 249, 279, 281, 283, 290, 291, 293
 Naksios, p. Aksios
 Naupaktos 234, 251
 Nemitzia, p. Niemcy
 Nesebar, p. Mesembria
 Nicea 194, 298, 333, 335, 337
 Niemcy 300
 Nikomedia 21, 191
 Nikopolis 34, 156, 157, 251
 Nisz, p. Naissos
 Norwegia 100, 101
 Notia, p. Enotia
 Nowogród 131
- Ocean** 259
 Ochryda 217, 219, 227, 229, 231, 235, 237,
 241, 244, 245, 269, 277, 278, 281, 301,
 317, 322, 324
 Odessos 262, 263
 Ograzden 209, 213
 Olimp, w Bitynii 15, 273, 274
 Olimp, w Grecji 78, 199
 Opsara 8
 Oria 161
 Orinos, p. Drinu Zatoka
 Osmancık, p. Pemolissa
 Ostrobon jezioro, p. Ostrowo
 Ostrowo 32, 97, 205, 216, 217, 223, 255, 317
 Osum, p. Asona
 Oungria, p. Węgry
 Oxeia 240, 241
- Paflagonia** 30, 191, 245
 Palestyna 67
 Pamfilia 42
 Panion 177
 Panny od Źródła, monaster, p. Pege
 Panonia 127, 165, 247
 Paradounavon, p. Paristrion
 Paristrion 51, 66, 98, 224-235, 263, 285, 291,
 317
 Partenon 236
- Patmos 262
 Patzinakia 139
 Paun, p. Taonion
 Pegai 145, 147
 Pege 149, 155, 302, 303
 Pelagonia 214, 215, 217, 219, 221, 225, 235
 Pelekanos 337
 Peloponez 76, 99, 195, 199
 Pemolissa 269
 Penejos 92, 199
 Perejasławiec, p. Presław Mały
 Perkrin 243
 Pernik 208, 209, 221, 225
 Petarsko 97
 Peterisk 97
 Peterisko, p. Petrisko
 Petrion, monaster 307, 309
 Petrisko 216, 217
 Piękne Dęby 192, 193
 Piękne Źródło, monaster 15
 Pindos 201
 Piperoudion, monaster 99
 Piryn 213
 Plate 240, 241
 Pleres 13
 Pliska 120, 203
 Płowdiw 81, 196, 197, 203, 207, 209, 285, 293,
 315, 325
 Poloboi, p. Polog
 Polobon, p. Polog
 Polog 316, 317, 331
 Pomorie, p. Anchialos
 Pont 115
 Pons Mulvius 120
 Porsulae, p. Mosynoupolis
 Prapratna 275-277
 Presław Mały 203, 319
 Presław Wielki 72, 169, 173, 202, 203, 267,
 278, 319
 Prespa 55, 194, 195, 217, 218, 222, 229, 235,
 283
 Presthlavitza, p. Presław Mały
 Prilap 210, 211, 215, 257

- Prisdiana 277, 279
 Prisztina 225, 277
 Prizren 277, 279
 Pronista 229
 Propontyda, p. Marmara Morze
 Prosakos 226, 227
 Przenajświętszej Bogurodzicy, kościół 149, 155
 Pydna, p. Kitros

Radika 341
 Ragusa, p. Dubrownik
 Raidestos 42, 50, 167
 Rakoba 235
 Rametanitza 193
 Raszka 276, 292, 320, 321, 330, 332
 Razmetanitza, p. Rametanitza
 Region 302
 Ribe 123
 Ringerike 100
 Risan 127, 128
 Rodopy 195, 204
 Rosa, p. Risan
 Rousion 324
 Rumeli Fanar 157
 Ruś 35, 102, 163, 197, 239, 244
 Rzym 7-9, 120, 121, 129, 265, 287
 Rzymskie Cesarstwo 5, 37, 47, 59, 66, 67, 75, 118, 127, 139, 161, 198, 199, 300, 310, 314, 317, 348, 349

 Salamanka 339
 Salon, p. Salona
 Salona 103
 Samos 241
 Sangarios 335
 Sardika, p. Sofia
 Sawa 291
 Sebasteia 253
 Serbia, miasto 78, 79, 93, 97, 203, 205, 216, 225, 235
 Serbia, państwo 8, 218, 219, 245, 257, 258, 292, 303, 314, 320, 329, 349

 św. Sergiusza, monaster 282, 283
 Serrai 193, 225
 Serres 18
 Sersem-Kale 81
 Serwie 317
 Setena 223
 Sfentzanion 329, 331
 Sgora 157
 Sidera 121
 Silistra, p. Dorostolon
 Silivrikapı, p. Pege
 Sirmium 238, 239, 241, 243, 291
 Sitnica 329-331
 Sivas, p. Sebasteia
 Sivri Ada 240
 Skadar 258
 Skadarskie jezioro 258
 Skandynawia 123
 Skelos 237
 Skopelos 195
 Skopje 207, 225, 236, 249, 277-279, 281, 283, 287, 291, 293, 316, 317, 329, 331
 Skutari, p. Chrysolopolis
 Slopinos 336, 337
 Sofia 45, 80, 81, 98, 195, 196, 203, 208, 219, 220, 285, 293
 Sofratikë 234
 Smyrna 279, 321
 św. Sorosu, kościół 147, 149
 Sosk 216, 217, 235, 317
 Spalato 8
 Sperchejos 199, 200, 236
 Sredna Gora 196
 Sremska Mitrowica, p. Sirmium
 Stagoi 235
 Stamnon 75, 77
 Stenae, p. Prosakos
 Stenon 147
 Ston, p. Stamnon
 Stoponion 195
 Stoudios, monaster 273
 Stoupion 217
 Strougai 341

- Stroumbitza, p. Strumica, miejscowość
 Stroumpitza, p. Strumica, miejscowość
 Struma, p. Strymon
 Strumica, miejscowość 209, 212, 213, 219,
 225, 336, 337
 Strumica, rzeka 213
 Strumesznica 209
 Strymon 18, 157, 209
 Stypeion 215, 227
 Succi, p. Trajanowe Wrota
 Syecylia 38, 101, 118, 127, 202, 232, 291
 Syrakuzy 130
 Syria 141, 202, 288
 Syriusz 41
 Śródziemne Morze 9
 Ščiponje, p. Stoponion
 Sztip, p. Stoupion
 Štipon, p. Stoponion
- Tabriz 265
 Tag 339
 Taonion 282, 283
 Tarent 131
 Taron 197
 Taurus 123
 Tbilisi, p. Tiflis
 Teby, w Beocji 251
 Teby, w Ftiotidzie 251
 Teflis, p. Tiflis
 Teke 139
 Tekirdağ, p. Raidestos
 Tempe 199
 Teodoropolis, p. Presław Mały
 Teodoroupolis, p. Euchaita
 św. Teodory, kościół 147
 Teodosiupolis 29, 253, 299
 Teotokos-Eleousa, monaster 337
 Termajska Zatoka 92
 Termitza 219
 Termopile 237
 Termopolis 145
 Tessalia 87-89, 195, 199, 205
 Tessalonicka Zatoka 92
 Tessalonika 32, 44, 45, 57, 69, 76-78, 133, 195,
 199, 201, 203, 205, 207, 209, 213-215,
 219, 237, 241, 243, 247, 249, 251, 255,
 269, 281, 299, 300, 336
 Tetovo 317
 Tetrangourin 8
 Tetrapolis 269
 Tissø 123
 Tmoros 228, 229
 Tmutorakań 220
 św. Tomasza, kościół 307
 Tomi, p. Konstanca
 Tomorr, p. Keraunijskie góry
 Tourkia, p. Węgry
 Tracja 42, 68, 111, 113, 115, 117, 139, 149,
 151, 161, 165, 167, 177, 191, 195, 199,
 233, 285, 291
 Trajanowe Wrota 195, 196
 Trakesion 52, 106, 203, 243, 269
 Transmarisca, p. Moundraga
 Trapezunt 273
 Trawunia 246, 258, 276
 Trebinje 74
 Triaditza, p. Sofia
 Tribalia, p. Serbia, państwo
 Triballon, p. Serbia, państwo
 Trikala 88, 195
 Triikka, p. Trikala
 Trypolis 138
 Tunis, p. Kairouan
 Tyana 285
 Tzerna 214, 215
- Ulcinje 276
 Ulpiana, p. Lipenion
 al-Urbus 160
- Vaspurakan, p. Asprakania
 Veljuša 337
 Veszprémvölgy 247
 Via Egnatia 27
 Volos Zatoka 251

- Wan jezioro 249
Wardar, p. Aksios
Warna, p. Odessos
Wenecja 103, 203, 339
Wergotikida, p. Ostrowo
Wersinikia 110
Węgry 211, 247, 249, 333, 349
Widin, p. Bidine
Wielka Pristhlawa, p. Presław Wielki
Wielki Kościół, p. Hagia Sofia
Wielki Pałac 267
Wielki Rów 162, 163
Wołga 122
Wyszegrad, p. Bosograda
- Yassi Ada 240
- Zachlumie 75, 246, 258, 283
Zadar 8, 103
Zagora, p. Debeltos
Zagoria 68, 69, 213
Zeta 12, 74, 75, 258
Zetounion 235, 236
Złota Brama 137, 237
Zweczan, p. Sfentzanion
Zwezda 227
Zygos 292, 329, 331
- Żelazna Brama 307

INDEKS OSÓB

- Aaron, p. Rodomir (2)
 Aaron, syn Jana Władysława 49, 229, 264, 265, 323, 343
 Aaron, syn komesa Nikolaosa 23, 29, 159, 191, 193, 211, 217, 253
 ‘Abd al-’Azīz, p. Kouroupes
 Abu Abd’ Allah 160
 Abū Taglib 240
 św. Achilles 192, 194, 195, 283
 św. Achillius, p. św. Achilles
 Adralestos, domestikos scholon 145
 al-Afshīn, Yūsuf b. Abu’l-Sādj 139
 Agata, córka cesarza Romana I 145
 Agata, córka Jana Chryseliosa 201, 211
 Aghlabidzi 118, 160
 Ajtony 207, 248
 Akritas Dijenis 67, 164, 182
 Akropolites Jerzy 221
 Alakasseus Jan 167, 251
 Aleim 243
 Aleksander, cesarz 137, 138
 Aleksander Wielki 57 299, 331
 Aleksy I Komnen 106, 263, 269, 279, 287, 288, 293-297, 299, 301, 303-305, 309, 311-315, 318, 319, 321, 325, 327, 331-333, 335-339, 343, 345, 347, 349
 Alifa Piotr, p. d’ Aulps Pierre
 Alousianos 29, 31-33, 69, 71, 228, 229, 253, 255
 Alousianos Bazylu 29, 49
 Alousianos Dawid 29
 Alousianos Elpidifor 29
 Alousianos Konstantyn 29
 Alousianos Michał 29
 Alousianos Samuel 49, 275
 Alp Arslan 99
 św. Anastasia Farmakolytria 218
 Anastasios, logotetes 257, 263
 Anastasius Bibliothecarius 6
 Andrzej, domestikos scholon 135
 Anemas 181, 187
 Anna, siostra cesarza Bazylego II 20, 197
 Anna, żona Jerzego Paleologa 309
 Antigonos 125
 Antimos 251
 Aoinos Jan 287
 Apokapes Bazylu 234, 235
 Apokapes Farasmanios 235
 Apokapes Gregoras 235
 Apokapes Michał 235
 Apollon 286
 Apollonios z Tyany 285
 Apostypes Leon 130, 131
 Areianites Dawid 207, 213, 219, 221, 225
 Areianites Konstantyn 70-71
 Argyros, ojciec cesarza Romana III 203
 Argyros Bazylu 242, 243
 Argyros Eustatios 141
 Argyros Leon 141, 145, 147
 Argyros Potos 145, 147
 Argyros Roman 141
 Argyros Roman, syn Leona 145
 Argyros z Bari 303
 Ariebes 317
 Arkadiusz, cesarz 165
 Asan 265
 Asotios, p. Aszot II
 Aszot I 139
 Aszot II 139
 Atanasios z Atos 274
 Attaleiates Michał 12, 13, 16, 42, 43, 92, 234-235, 267, 270, 275, 298-300
 d’ Aulps Pierre 316, 317
Baboutzikos Teodosios 123
 Bagrat IV 301
 Balaneus 283
 Balsamon Teodor 7, 29
 Bambakas Grzegorz 89

- Bardas 125, 127
 Basilakes Nikefor, p. Basilakios Nikefor
 Basilakios Nikefor 285, 287, 299, 301
 Batatzes Jan 35, 47
 Batatzesowie 202, 203
 Bazyli, epi tou kanikleiou 141
 Bazyli, parakoimomenos 169-171
 Bazyli, pronoetes 73
 Bazyli, synkellos 267
 Bazyli I, cesarz 79, 124, 125, 127, 129-131, 139
 Bazyli II, cesarz 18, 20, 21, 29, 37, 59, 69, 79, 81, 85, 107, 191, 195-197, 199, 202, 203, 205, 207, 209, 211, 213, 215-219, 221, 223, 225, 227, 229, 231, 235-237, 239, 241, 243, 253, 277, 281, 341
 Benedykt IX 264, 265
 Beriboos 89
 Beriwoj, p. Beriboos
 Bladimeros, p. Włodzimierz, książę Kijowa
 Bobos Paweł 203
 Boemund 315, 317, 336, 338, 339
 Bogas Jan 138, 139, 143
 Bogdanos 225, 241
 Bogoris, p. Borys, chan
 Boilas Eustatios 235
 Boisthlabos Diokletianos, p. Stefan Wojciech
 Boitachos Jerzy, p. Jerzy Wojciech
 Bolkan, p. Wukan
 Boril 298, 299, 301, 303, 305, 307, 311, 313
 Borilas, p. Boril
 Borillios, p. Boril
 Borises Dawid 280, 281
 Borys, chan 119, 121, 213
 Borys II, car 159, 163, 171, 190-193, 207, 209
 Botaneiates Michał 57, 59, 213
 Botaneiates Teofylakt 213, 215
 Botkos 81
 Bourtzes Jerzy 280
 Bourtzes Konstantyn 280
 Bourtzes Michał 280
 Bourtzes Teognostos 280, 281
 Boutoumites Manuel 333, 335, 337
 Bringas Józef 191
 Bryennios Nikefor 283, 285, 288, 291-293, 298-299
 Bryennios Nikefor, mąż Anny 12, 288, 289, 294, 295, 299, 304, 305, 308, 309
 Byzas 45, 52, 59
 Çaka, p. Tzachas
 Catellianus, p. Kastellion
 Chagan 145
 Chaldos Jan 209, 225
 Chales, p. Tatoul
 Chalkoutoubes Gregorios 244
 Chalkoutoubes Teofylakt 244
 Chalkoutzes Leon 244, 245
 Choirosfaktes Leon 135, 137
 Chomatenos Demetrios 277
 Choniates Niketas 295
 Christodoulos 262
 Christoforos, cesarz 155
 Chryselios 201
 Chryselios Jan 201, 211, 243
 Chryselios Nikolaos 243
 Chrysocheir 239, 241
 Crépin Robert 6, 48, 49, 275
 Czesław, p. Sesthlabos
Dafnomeles Eustatios 201, 224, 227, 231, 233
 Dafnopates Teodor 83, 106, 126
 Dalassena Anna 279, 306, 307, 309, 311, 321
 Dalassenos Damianos 278, 279
 Dalassenos Konstantyn 279
 Dalassenos Roman 278
 Dalassenos Teofylakt 278
 Damian, abp. 237
 Damian Dobromir 203
 Dawid, abp 219, 225, 241, 244-245
 Dawid, syn komesa Nikolaosa 159, 191-193
 Deleanos Piotr, p. Delian Piotr
 Delian Piotr 18, 22-24, 32, 33, 44, 64, 69, 77, 80, 101, 219, 247, 251, 253, 255, 257, 277
 Delfinas Kalokyras 196, 197
 św. Demetrios 59, 133, 199, 205, 255
 Demetrios, brat Nikoulitzasa 89

- Demetrios, Scyta 343, 345
 Demetrios z Kyzikos 107
 Dermokaites Jan 245
 Dermokaites Michał 249
 Dermokaites Leon 287
 Diabolites Litoboes 77
 Diakon Leon 17, 106, 107, 164, 171, 181, 189, 190
 Diakonos Teodosios 181
 Dicewg, chan 124
 Diodor z Trikki 195
 Diogenes Konstantyn 215, 221, 223, 239, 241, 243
 Diogenes Nikefor 332-333
 Diogenes Roman 241
 Dioklecjan, cesarz 8
 Dionisios z Halikarnasu 8
 Dobromir 61, 203, 285, 293
 Dobromir, „młody” 229
 Dobronas 83, 103, 105
 Dobrosław 257
 Dolean, p. Delian Piotr
 Doloichos, p. Ludwik II
 Doukaina Irena 294, 309, 343, 345
 Doukas Andronikos, syn cezara Jana 16, 48, 308, 319
 Doukas Jan, cesarz 307, 308, 310, 311
 Doukas Jan, syn Andronika Doukasa 319-321, 325, 327
 Doukas Konstantyn 143, 145, 301
 Dragomouzos 225
 Dragsan, p. Draksanos
 Draksanos 205-214
- Elemagos** 235, 237
 Elga, p. Olga
 Elitzes 215
 Emilianos 287
 Erotikos Teofil 246, 247
 Eufemios 118
 Eugenianos Niketas 125
 Euprepia 35
 Eurypides 294
- Eustatios, patriarcha 236, 237
 Eustatios, patrikios i droungarios 135
 Euzebiusz z Cezarei 83, 120, 285
- Fatloun, p. al-Mahdi**
 Files Manuel 218
 Filokales Andronikos 97
 Filostorgios 287
 Filoteos, bp. Euchaity 189
 Focjusz 122, 123, 157
 Fokas Bardas 18, 20, 21, 141, 195-197
 Fokas Bardas, patrikios 157
 Fokas Leon 141, 143
 Fokas Nikefor, domestikos scholon 135, 203
 Folos 315
 Foteinos 145
 Frantzes Elinagos, p. Elemagos
- Gabras** 237
 Gabras Michał 253
 św. Gabras Teodor 29
 Gabriel, p. Gabriel Radomir
 Gabriel Radomir 24, 32, 193, 200, 201, 210, 211, 213, 205-217, 219, 227, 249
 Gabriel Roman, p. Gabriel Radomir
 Galabatzes 327
 Gejza I 247
 Genesios 106, 107, 110, 114, 117, 126, 131
 Geometres Jan 125
 German 298, 301, 303, 305
 Glabas Bazyli 203, 240, 241
 Gojsław 238
 Gongyles Konstantyn 143
 Gonitziatzes Jerzy 219
 Goudelios 240, 241
 Grapson Jan 141, 143
 Gremianites Jan 89
 Grzegorz, syn Nikoulitzasa 91, 99
 Guiscard Robert 87, 291, 300, 301, 303, 305, 312, 313, 315
- Hadrian II** 129
 Haraltes, p. Hardraade Harald

- Hardraade Harald 64, 100-103
 Helios 286, 287
 Helladikos Niketas 141
 Herakles 273
 Herakliusz, cesarz 66, 67
 Hermanopoulos Konstantyn 317
 Herodot 20, 339
 Hierosthalbos, p. Jarosław Mądry
 Hiulabos, p. Olaf
- I**batzes Manuel 219, 229, 231, 233, 251, 257
 Iberyjczyk Teodat 223
 Igor 157
 Ikmor 181, 183
 Irena, cesarzowa 6
 Irena, córka Teodora Metochitesa 218
 Irena z Larissy 211, 249
 Ispo 242
 Izaak I Komnenos, cesarz 21, 106, 224, 228,
 269, 272, 273, 309, 311
 Izaak II, cesarz 6
- J**ahia z Antiochii 192
 Jakwinta 303
 Jan, abp. 219, 244, 245
 Jan, astronom 153
 Jan, brat cara Piotra 155-157
 Jan, hetaireiarches 143
 Jan, mystikos 144
 Jan, raiktor 145, 149, 155, 157
 Jan II Komnenos, cesarz 301
 Jan Alan 301
 Jan Lidyjski 107
 Jan Tzymiskes, cesarz 163-165, 167, 169, 173,
 175-177, 179, 185, 187-192, 237, 263,
 280, 315
 Jan Władysław, car 29, 32, 49, 69, 193, 211,
 216-219, 223, 225, 227-229, 237, 240,
 265, 269, 275, 308, 309, 319, 323
 Jan Włodzimierz 218, 219, 223
 Jan z Lampe 274, 275, 287
 Jan z Paflagonii, p. Orfanotrofos Jan
 Jarosław Mądry 100, 244, 245, 259
- św. Jerzy 175, 335
 Jerzy, tzw. Hamartolos 106
 Jerzy, protosynkellos 87, 99
 Jerzy Wojciech 270, 277, 283, 290
 Joel 169
 Józef Flawiusz 5
 Justynian, cesarz 149, 194, 237
- K**aballourios Konstantyn 262, 263
 Kabasilas Aleksander 287
 Kabasilas Nikefor 241, 287
 Kalfous 127
 Kallinikos z Heliopolis 40
 Kálmán, p. Koloman
 Kalokyres 163, 164, 169
 Kalokyris 153
 Kalokyros, p. Kalokyres
 Kalokyros, p. Kalokyris
 Kanaboutzes Jan 8, 9
 Karantena Anna 278
 Karantenos Konstantyn 278
 Karatenos Nikefor 279
 Karatzas Argyros 325, 327
 Karmalakes Sthlabotas 97
 Karol Wielki 5
 Kasjusz Dion 5
 Kassiteras Teodotos 37
 Kastamanites Niketas 279
 Kastellion 237
 Katakalon [Abidelas] 137
 Katakoilas Leon 137
 Katarzyna, córka Jana Władysława 228, 269,
 272, 273, 309
 Kaukanos 251
 Kaukanos, p. Kpachanes Teodor
 Kaukanos Dometian 215, 217
 Kedrenos Jerzy 106-108
 Kegen 66, 67
 Kekaumenos 12, 62-64, 79, 87, 95, 97, 103,
 192, 246
 Kekaumenos, przodek autora 84, 85, 97
 Kekaumenos Katakalon 63, 71, 263, 265
 Keroularios Michał 245, 253, 264, 265

- Kildiz-Arslan I 321
 Kitrinities 207
 Kladzomenites Katakalon 75, 77
 Klimen, syn Jana Władysława 228, 229
 Koitonites 251
 Koloman 349
 Komnena Anna 12, 17, 62, 288, 294-297, 301, 304, 319, 322, 329, 338, 339
 Komnena Eudokia 321
 Komnenos Izaak, brat cesarza Aleksego 283, 287, 304, 323, 325, 331, 337
 Komnenos Jan, ojciec cesarza Aleksego 269, 321, 345
 Komnenos Jan, syn Izaaka Komnena 323, 325, 327, 330, 331, 337,
 Konstans, cesarz 195
 Konstantinakios, kwestor 135
 Konstanti(n?)os, brat cesarza Michała VII 285, 287, 304, 305
 Konstantyn, domestikos 253
 Konstantyn, epi trapedzes 345
 Konstantyn, patrikios 126, 127, 255
 Konstantyn, pronoetes 72
 Konstantyn, raiktor 71
 Konstantyn, syn cesarza Michała VII 303-305
 Konstantyn, syn cesarza Romana I 186, 187
 Konstantyn I, cesarz 85, 120, 195, 286, 287, 333
 Konstantyn II, cesarz 195
 Konstantyn VI, cesarz 6
 Konstantyn VII, cesarz 7, 8, 12, 40, 118, 119, 141, 155, 186, 276
 Konstantyn VIII, cesarz 37, 241, 341
 Konstantyn IX Monomachos, cesarz 35, 37, 39, 41, 45, 47, 66, 71, 73, 103, 105, 259, 261, 265, 267, 269, 281
 Konstantyn X Doukas, cesarz 42, 86, 87, 89, 91, 93, 97, 98, 285, 308, 311
 Konstantyn Bodin 265, 270, 276, 277, 279, 281, 283, 297, 303-305, 313-315, 319-321, 324, 325, 328, 341
 Konstantyn z Rodos 153
 Kostostefanos Stefan 195, 197
 Kontynuator Skylitzesa 107, 269-271, 298-300
 Kosara 218, 235
 Kosmas I 311
 Kosmas Bestitor 11
 Koufaras Teodor 119
 Kouleon 313-315
 Kourkouas Jan, domestikos scholon 107, 157, 180
 Kourkouas Jan, magistrós 180, 181
 Kourkouas Roman 181, 228, 241
 Kouroupes 181
 Kourtikios 135
 Kousinos 315
 Koutzomytes Jan 251
 Kpachanes Teodor 217
 Krakras 209, 221, 223, 225
 Krenites Prokopios 135
 Krešimir III 238
 Krešimir IV Piotr 290
 Krispin, p. Crépin Robert
 Krum 111, 113, 115, 123-125, 277, 341
 Kryspin, p. Crépin Robert
 Ksantas 313, 315
 Ksene, p. Katarzyna
 Ksifias Nikefor 202, 203, 207, 209, 211, 215, 219, 235
 Ksifilinos Jan 15, 62, 97, 273
 Ksylinites Niketas 267, 275
 Lalakon Nikefor 279
 Lazaritzes 229
 Leichoudes Konstantyn 273
 Leka 61, 285, 293
 Lekas, p. Leka
 Leon, abp 244, 245, 264, 265, 269, 281
 Leon, domestikos scholon 131, 141, 143
 Leon, protobestiarios 167
 Leon V, cesarz 37, 106, 110, 111, 113, 115, 117
 Leon VI, cesarz 132, 135, 137-139, 307
 Leon z Trypolis 138
 Lips Konstantyn 141, 143
 Litowoj z Dewolu, p. Diabolites Litoboes
 Liutprand 157
 Longibardopoulos 279, 283

- Ludwik II 129, 130
 Ludwik Pobożny 122
 Lupus Protospatarius 131, 214
 Lydos Andronikos 221
 św. Łazarz 269
- Mageirinos** 79
 al-Mahdi 160, 161
 Makrembolites Jan 253
 Makrembolitissa Eudokia 98, 99, 285, 332
 Maksencjusz 120
 Maksymo 182
 Malakinos, protospatarios 202, 203
 Malalas Jan 66
 Maleinos Michał 141
 Maniakes Jerzy 35, 38, 100, 102
 Manuel 267
 Manuel, bp Adrianopola 123-125
 Manuel, bp Strumicy 337
 Manuel, oficer 241
 Manuel, pisarz 106, 107
 Manuel I, cesarz 6, 85, 292
 Manuel z Teke 139
 Maria, córka Christofora 155, 159
 Maria, córka Katarzyny 273
 Maria, siostra cesarza Michała IV 102
 Maria, siostra cesarza Romana III 202, 203
 Maria, żona Jana Władysława 225, 227-229, 235, 237, 240, 241
 Maria z Alanii 285, 301
 Maria z Bułgarii 307-309, 319
 Marianos, strategos 281
 Maroules Olbianos 151
 Matka Boska 55, 151, 187, 191, 207, 231, 236, 237, 309, 311
 Matthaïtes 225
 Maurokatalon Grzegorz 318, 319
 Maurokatalon Nikolaos 318
 Mauropous Jan 15, 188
 Mauros Nikefor 287
 Melias, p. Mleh Varażnuni
 Melissenos Leon 193, 195, 197
 Melissenos Leostenes 321
- Melissenos Nikefor 321, 323
 Meliton 217
 Mesanyktes Teodosios 253
 Mesonyktes Teodosios 171
 Metochites Teodor 218
 Metodios 119, 121
 Michaelas, p. Michał I
 Michał, akoloutos 73, 266, 267
 Michał, bp 285
 Michał, duks Paristrionu 263
 Michał, katepano Dyrrachion, syn Anastasiosa 74, 75, 257-259, 263
 Michał, strateg 67, 266
 Michał, syn Symeona 153, 156-157
 Michał, toporetas 145, 149
 Michał I 265, 275-277, 281, 283, 290, 303-305, 313, 314
 Michał I Rangabe, cesarz 106, 110, 111, 113, 157
 Michał II, cesarz 117-119, 127
 Michał III, cesarz 119, 129, 157, 325
 Michał IV, cesarz 25, 27, 30, 33-35, 37, 44, 45, 80, 81, 101-103, 105, 243, 245, 247, 249, 251, 253, 255, 257
 Michał V, cesarz 37, 102, 103
 Michał VII, cesarz 53, 62, 99-101, 275, 281, 285, 291, 293, 301, 305
 Michał z Diabolis 108, 244, 264
 Michał z Nikomedii 16
 Minikos 145
 Mirosława 158, 200, 201, 235
 Mirosthlawa, p. Mirosława
 Mleh Varażnuni 141
 Moawija 40
 Mojżesz, syn komesa Nikolaosa 159, 191, 193
 Mokios 269
 Mokros 319, 341
 Monastras 335, 337
 Mongos 221
 Monomachat Jerzy 301, 303-305, 313
 Monotropos Filippos 16
 Moroleon 145, 149
 Mortagon, p. Omurtag

- Mosele Aleksy 145
 Moungos Leon 245
 Mourtagon, p. Omurtag
 Mousikos 133
 Mścisław 220, 221, 244, 245

 Nasar 130
 Nesisthlabos, p. Mścisław
 Nestong 238, 239
 Nestor 51, 53, 55 98, 285
 Nestoritzes 231
 Nikefor I, cesarz 110, 111
 Nikefor II Fokas, cesarz 141, 159, 161, 163-165, 170, 176, 181, 191
 Nikefor III Botaneiates, cesarz 42, 43, 62, 92, 97, 267, 285, 287, 298, 299, 301, 303-307, 310, 311, 313
 Nikefor, logotetes 51-53, 277, 285
 Nikefor, patriarcha 113, 114
 Nikefor, Sebastoforos 99
 św. Nikefor z Sardis 296
 Nikeforitzes, p. Nikefor, Sebastoforos
 Niketas, magistros 155
 Nikolaos, komes 159, 191
 Nikolaos, parakoimomenos 261
 Nikolaos, patriarcha 139, 149
 Nikolaos, syn Konstantina Doukasa 143, 145
 Nikolitzas, syn Nikoulitzasa 225
 Nikoulitzas Delfinas 63, 85-87, 91-95, 97, 99-101, 203, 205, 225, 233, 235

Olaf 100, 101, 103
 Oleg 157, 158
 Olga 158, 159
 Omurtag 114-117, 125
 Ooryfas Niketas 129
 Orestes, eunuch 219, 242, 243, 251
 Orestes, protospatarios 219
 Orfanotrofos Jan 30, 31, 245-247, 253, 255, 277
 Orseolo Giovanni 202, 203
 Orseolo Piotr II, 202
 Uranos Nikefor 63, 199, 205, 207, 237

Paflagon Niketas 106
 Paleologina Maria 218
 Paleolog Jerzy 309, 311, 313, 319
 Paleolog Nikefor 310
 Pankratis, syn Nikoulitzasa 91, 99
 Pankratoukas 139
 Pauaniasz 84
 Peginites Niketas 224, 225, 243
 Pegonites Teodor 224
 Persian, p. Prousianos
 Petastos Skribon Teodor 97
 Petrilos 279, 281
 Piotr, car 24, 153, 155, 157, 159, 163, 191, 278
 Piotr, patriarcha 264, 265
 Piotr, patriki i i domestikos scholon 176, 177, 187
 Pitzes Bardas 245
 Platypous 145
 Plutarch z Cheronei 12
 Polemarchos Demetrios 63, 79
 Polibiusz z Megalopolis 5
 Pontoise Raoul de 316, 317
 Presian, p. Prousianos
 Priskos z Panion 177
 Probatas 279
 Probatas Jerzy 246, 247
 św. Prodrimos Jan (Chrzcziciel) 273
 Prodrimos Teodor 232, 292
 Prokopia 110
 Prokopios 130, 131
 Prokopiusz z Cezarei 207, 299
 Proteuon Nikefor 267, 269
 Prousianos, syn Jana Władysława 228, 229, 240, 241, 243, 265
 Psellos Michał 12, 15-18, 20-24, 27, 32-35, 38, 39, 43, 62, 106, 188, 273, 294, 295
 Psyllos Bazyl 343, 345
 Pterotos Konstantyn 245
 Pulcheria 309
 Puntos, p. Pontoise Raoul de

Radomir, p. Gabriel Radomir
 Radomir Aaron, p. Rodomir (2)

- Radomir Jan 323
 Radomir Roman, p. Gabriel Radomir
 Reginos ze Skopelos 195
 Rektor Nikefor 70, 71
 Radenos Jan 141
 Ripsime 191
 Rodomir, syn Jana Władysława 229
 Rodomir (2), wnuk Jana Władysława 323, 333-335, 337, 343, 345, 347
 Roman, p. Gabriel Radomir
 Roman, manichejczyk 343
 Roman, patrikios 187
 Roman, syn cara Piotra 159, 163, 191-193, 207, 209
 Roman I Lekapenos, cesarz 83, 106, 143, 145, 147, 149, 151, 153, 155, 161, 164, 180, 186, 187, 237, 267
 Roman II, cesarz 191
 Roman III Argyros, cesarz 30, 37, 103, 105, 202, 203, 241, 245, 246, 278
 Roman IV Diogenes, cesarz 42, 48, 49, 87, 97, 100, 235, 274, 275, 285, 332
 Roman Gabriel, p. Gabriel Radomir
 Roupenios 236, 237
- Sabas 127
 Saktikios 147
 Samuel, syn komesa Nikolaosa, car 18, 23, 24, 29, 55, 68, 69, 79, 85, 158, 159, 191-195, 197, 199-201, 203, 205, 207, 209-211, 215, 217, 219, 223, 225, 227, 229, 235, 237, 249, 253, 277, 278, 308, 309, 319, 341
 Saronites 281, 283
 Satzas 317
 Sedekiasz 319
 Senekerim 216
 Sergios, eunuch 213
 Sergios, patriarcha 209, 236, 237
 Sermon 238, 239
 Sesthlabos 317
 Sigurd 100
 Sfangelos 169, 178, 179, 181
 Sfengos, p. Mściśław
 Skleiraina Maria 164, 165
 Skleros Bardas 18, 20, 164, 165, 167, 177, 187, 195, 199, 207, 280
 Skleros Bazyli 240, 241
 Skleros Konstantyn 164
 Skleros Niketas 135
 Skleros Panterios 164
 Skleros Roman 240, 241
 Skylitzes Jan 12, 34, 43, 106-108, 144, 145, 167, 181, 182, 232, 249, 270, 315
 Smbat I Bagratuni 139
 Snorri 101, 255
 Sokrates Scholastyk 287
 Soldan 127, 131
 Souldan, p. Soldan
 Soursouboules Jerzy 153, 155
 Staurakios, cesarz 110, 111
 Stefan I, 24, 207, 211, 247
 Stefan III Deczański 218
 Stefan, bp 194
 Stefan, magistris 143
 Stefan, patriarcha 155
 Stefan, syn cesarza Romana I 126
 Stefan Bolkan, p. Stefan Wukan
 Stefan Dobrosław 265
 Stefan Wojsław 74, 75, 244, 246-247, 257, 265, 292
 Stefan Wukan 333
 Stefan z Bułgarii 155
 Stefan z Taronu 197
 Stoudites Aleksy 244
 Straboromanos Roman 306
 Strabotrichares Michał 245
 Strategios 345
 św. Stratelates Teodor 187, 188
 Stypeiotes Michał 149
 Sveinki, p. Mściśław
 Sweneld, p. Sfangelos
 Symeon, car 83, 116, 133, 135, 137-139, 141, 143, 145, 149-151, 153, 155, 160, 161, 163, 278
 Symeon Logoteta Ps. 17, 107
 Symeon Nowy Teolog 197

Synadenos Bazyli 249
Synadenos Teodoulos 247

Światosław 163-165, 169, 173, 175, 176, 179,
183, 185, 187, 189, 191, 220
Światosław Jan, p. Jan Władysław

Taronites Asotios (Aszot) 199-201

Taronites Grzegorz 198-201, 253

Tassilo 332

Tatoul 51, 285, 317

Tatous, p. Tatoul

Teichonas Demetrios 203, 205

Teodor 267

Teodor, brat Nikoulitzasa 89

Teodor, brat Rodomira (2) 343, 347

Teodor, magistros 137, 139

Teodor z Misthei 173, 185

Teodor z Sebastei 107

Teodor z Sidy 107

Teodor ze Stoudios 114

Teodora, siostra cesarzowej 241

Teodora, cesarzowa 119, 147, 158

Teodora, cesarzowa (II) 267, 269

Teodorakanos, duks 202

Teodorakanos, patrikios 202, 203

Teodorokanos Bazyli 47, 255, 261

Teodozjusz I, cesarz 165

Teotokos, p. Matka Boska

Tichomir 34, 249, 251

Timoteos 331

Toksaras Michał 141

Tomasz, logotetes 127

Tomasz Archidiakon 103

Tomasz Słowianin 35, 115, 117

Tornikios Leon 35, 47

Trajan, syn Jana Władysława 228, 229, 308

Tribounios Serbos, p. Stefan Wojsław

Troiannes, p. Trajan, syn Jana Władysława

Tyfon 16

Tyrach 267

Tzachas 279, 321, 327, 329, 333

Tzotzikios 223

Tzoulos Jerzy 221

Uresis, p. Urosz I

Urosz I 332, 333

Wasyłko Rościsławowicz 324

Wilhelm z Apulii 291, 312, 316

Włodzimierz, chan 121

Włodzimierz, książę Kijowa 18, 20, 197, 220,
221, 239, 244, 259

Wukan 303, 321, 327-329, 331-333, 336, 337,
339, 349

Yalavach, Galabatzes

Zinisthlabos, p. Izjasław

Zaoutzes Stylianos 132, 133, 135

Zepe 79

Ziyadat Allah III 160

Zoe, cesarzowa 30, 139, 141, 143, 144

Zoe, córka cesarza Konstantyna VIII 37, 267

Zonaras Jan 12, 34

Zwonimir 247

SPIS TREŚCI

UWAGI DO PRZEKŁADU	5
PRZEDMOWA	11
MICHAŁ PSELLOS	15
KEKAUMENOS	62
JAN SKYLITZES	106
KONTYNUATOR SKYLITZESA	271
NIKEFOR BRYENNIOS	288
ANNA KOMNENA	294
SPIS CZASOPISM I WYDAWNICTW CIĄGŁYCH	350
INDEKS MIEJSC	353
INDEKS OSÓB	362

INSTYTUT
SŁAWISTYKI PAN

SL
AV

SŁAWISTYCZNY
OŚRODEK
WYDAWNICZY

Sprzedaj naszych wydawnictw prowadzą:

- ◆ internetowa księgarnia wysyłkowa SOW
www.ispan.waw.pl/ksiegarnia
- ◆ SOW w swojej siedzibie (Pałac Staszica;
ul. Nowy Świat 72; pok. 311a; 00-330
Warszawa; tel. 22 827-17-41 lub
22 657-28-49; e-mail: sow@ispan.waw.pl)

- ◆ wybrane księgarnie i dystrybutorzy na terenie całego kraju
www.ispan.waw.pl/default/pl/slawistyczny-osrodek-wydawniczy

Nasz katalog znajdą Państwo na stronie Instytutu:

www.ispan.waw.pl/default/pl/slawistyczny-osrodek-wydawniczy